

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

METRAŠTIS

II

ROMA 1966

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS

II

ÉTUDES
DE
L'ACADÉMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE
DES SCIENCES
II

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS
METRAŠTIS
II

Redaguoja

A. LIUIMA, S. J.

1966

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS

Piazza della Pilotta 4

ROMA

Spaustuvės išlaidos apmokėtos Didž. Gerb. Juozo Kazimiero Vembrės lešomis
Tiražas 1000 egzempliorių

Spausdino «Pliniana» spaustuvė Selci Umbro miestelyje (Perugia, Italija)

T U R I N Y S

PETRAS MALDEIKIS

Moderniosios pažangos problemos	1
The Problems of the Progress modern (<i>Summary</i>)	143

VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS, M. I. C.

Lietuviška materialistinė raštija iki nepriklausomybės paskel- bimo	145
Literary Activity of Lithuanian Materialists from 1904-1918 (<i>Sum- mary</i>)	206

DOMAS JASAITIS

Sveikatos draudimas ir socialinis saugumas	209
Gesundheitsversicherung und soziale Sicherheit (<i>Zusammenfassung</i>)	264

JUOZAPAS VAIŠNORA, M. I. C.

Bandymas įvesti Nekaltai Pradėtosios Ordina Lietuvos-Lenkijos valstybėje	265
Il tentativo di introdurre l'ordine dell' Immacolata Concezione in regno di Lituania-Polonia (<i>Riassunto</i>)	296

ALEKSANDRAS RUŽANIEC-RUŽANCOVAS

Lietuvių išeivių katalikų religinė knyga. 1959-1965 metų biblio- grafija	297
Bibliographie lituanienne à l'étranger	

ANTANAS LIUIMA, S. J.

Moderniosios pažangos problemų klausimu	329
A propos des problèmes du progrès moderne (<i>Résumé</i>)	351

VLADAS DELINIKAITIS

Asmenvardžių ir vietovardžių rodyklė	353
--	-----

MODERNIOSIOS PAŽANGOS PROBLEMOS

*« Parodė jam visas pasaulio karalystes
bei jų garbingumą ir jam tarė : Aš tau
visa tai atiduosiu, jei parpuolęs pagar-
binsi mane » (Mato 4,8-9).*

I. BENDRA PAŽANGOS KLAUSIMO APŽVALGA

1. *Pažangos idėja — šių laikų vyraujanti idėja.* — Kiekviena epocha turi kurią nors jai būdingą vyraujančią idėją. Viduriniais amžiais vyravo krikščionybė; jiems besibaigiant, šviesuomenės nuotaikas pavergė klasikinės kūrybos pažinimu pagrįstas humanizmo idealas; naujųjų laikų vyraujanti idėja yra pažangos idėja. Pažangos principas per paskutiniuosius amžius vyrauja visoje vakarų kultūroje, gaivindamas ir kontroliuodamas visą vakarų mąstymą. Jis yra priimamas kaip savaimė aiškus, kaip aksioma, kylanti iš gyvenimo esmės. Pažangos siekimas duoda kryptį pagrindinėms šių laikų minties srovėms ir yra suprantamas kaip kelias į geresnę ateitį. Visų mokslų, meniškosios kūrybos, socialinės veiklos ir net politinių sistemų prasmė labai dažnai suvedama į pažangą. Pažanga labai dažnai yra laikoma keliu į gerovę, į teisingumą, į žinojimą ir į kitų svarbiųjų vertybių realizavimą. Proudonas kitados pažangos idėją pavadino geležinkeliu į laisvę.

Pažangos idėja apjungia visą istorijos sistemą. Istorija daug kur yra laikoma pažangos evoliucijos mokslu, ir ji yra matuojama praeities gyvenimo bei įvykių pažangumu bei jų reikšmingumu pažangai. Į ją patenka tik tie įvykiai, kurie savo metu yra svarbūs savo pažangumu ir prisideda prie pažangos evoliucijos, ir iš jos išbraukiama viskas, kas savo metu neturi ko nors nauja žmonijai praturtinti. Pažangos idėjos šviesoje ir pati istorija pasidaro tuo didingu mechanizmu, kuris per amžius neša palaimą žmonijai, vadovaudamas jai kelyje į gerėjimą.

Gal nėra gyvenimo srities, kurioje pažanga nebūtų teigiamai vertinama ir kurioje pažangos trūkumas nebūtų smerkiamas. Net ir religijai tuo atžvilgiu nepripažįstama išimties: ne pažanga derinasi prie religijos, o religijos dalykai vertinami pagal jų prisiderinimą prie bendrosios pažangos. Ir pati pažanga nureligėjusiai vakarų visuomenės daliai yra pavirtusi savotiška religija: joje pažangos idealas daug kam užėmė religijos vietą. Daugelio 18-jo ir 19-jo amžių mąstytojų sukurta bei išplėtotą pažangos doktrina, siekianti išspręsti tobulėjimo ryšius tarp visatos, gamtos ir žmogaus, turėjo iš dalies atlikti ir religijos vaidmenį: be antgamtinės religijos pagalbos ji turėjo tobulinti žmogų ir tuo būdu vesti žmoniją vis į geresnį gyvenimą, į laimingumą.

Šiais laikais ne be pagrindo didžiuojamasi, kad pažanga niekada taip sparčiai nedidėjo kaip dabar. Tiksliuosiuose moksluose, technikoje ir medicinoje išrandama tiek daug, kad didelėse tyrimų laboratorijose neretai yra laikoma negera ta diena, kurioje nieko nauja neįregistruojama. Mokslas žengia pirmyn taip greitai, jog net sakoma, kad mokslininkas, gavęs daktaro laipsnį už darbą naujuosiuose tyrimuose, tą dieną, kada jis ateina į universitetą atsiimti doktorato diplomo, yra jau savo specialybėje atsilikęs.

Tačiau, nežiūrint labai didelio pažangos vertinimo, nežiūrint jos idėjos sukulto labai didelio susižavėjimo, pati pažangos sąvoka dar ir šiandieną nėra aiški. Jau per daug dalykų pažangos vardu yra vadinama ir pateisinama. Ir visos mados, ir moralinis pakrikimas, ir šeimos palaidumas, ir daug kitų panašių dalykų yra dažnai suvedama į pažangumą. Neretai yra sunku atskirti pažangą nuo reklamos. O dar sunkiau skirti, kur pasibaigia pažanga ir kur prasideda degeneracija.

Pažangos idėja, nagrinėta ir aiškinta daugelio praėjusių amžių mąstytojų, ir šiandieną nėra daug paaiškėjusi ir yra pavirtusi tikėjimu: vieni tiki į gyvenime pastoviai vykstančią labai didelę pažangą, kiti ją beveik nebetiki. Ir vieni ir kiti turi labai svarių argumentų, kuriuose yra ir vienašališkumo, ir klaidų, kaip ir pačioje pažangoje. Anglų istorikas J. B. Bury, gana išsamiai išstudijavęs pažangos idėjos evoliuciją bei jos padėtį šiame amžiuje ir su aiškiu palankumu ją traktuodamas, savo labai svaraus

veikalo ¹ įžangoje pažangą pavadino mitu, kuris yra pagrįstas tikėjimu, tuo primindamas, kad daugelis savo tikėjimą laiko tikslųjų mokslų faktu.

Toks savo gyvenimo bei vilčių jungimas su pažanga ir jos iškėlimas iki tikėjimo daug kam sukėlė paskatinimų savo sroves bei sąjūdžius pavadinti ir laikyti pažangiaisiais. Taip į didesnę pažangumą pretenduoja ir dažnai pažangiaisiais pasivadina įvairūs radikalai, sekuliaristai, liberalai, masonai ir apskritai įvairių kryptių materialistai, atsisakę tradicinių vertybių. Tokiu pagrindu dažnai kalbama apie pažangiuosius rašytojus, pažangiuosius veikėjus ir pažangų auklėjimą. Tačiau toks jų pasivadinimas nevisada reiškia jų pasiektą kūrybos, veikimo ar išauklėjimo aukštesnį lygį. Labai dažnai tai tereiškia tik jų pažangos pavertimą savo tikėjimu. Greta to, pažangiaisiais titulavimasis gali reikšti ir neretai reiškia tik idėjinę propagandą, reklamą ir demagogiją.

2. *Pažangos doktrinos istorija.* — Nors žmonės ir tolimoje praeityje žinojo ir suprato įvairių pagerinimų bei patobulinimų galimumus ir buvo patyrę bendro gyvenimo gerėjimo laikotarpius, bet pažangos, kaip nuolatinio ir viską apimančio proceso, teorija nei senovės, nei vidurinių amžių mąstytojų veikaluose nebuvo pilnai išvystyta. Pažangos doktrina su geresnės ateities ir nuolatinio tobulėjimo viltimis yra laikoma naujųjų laikų vakarų kultūros padaru.

Senovės graikų filosofijoje užtinkama gerėjimo ir nykimo ciklų teorija. Platonas aiškino, kad kiekviena visuomenė, panašiai kaip ir kiti organizmai, pereina natūralų kitimo kelią, kuriame augimo ir nykimo fazės kartojasi per amžius ². Tokios pat ciklinės visuomenės kilimo ir nykimo teorijos laikėsi ir romėnai (Liukrecijus, Ciceronas, Seneka). Šv. Augustinas, sekdamas Platonu, žmonijos augimo ir menkėjimo laikotarpius prilygino atskiro individo tokiems pat laikotarpiams. Silpnėjant ir menkėjant Romos valstybei, įsigalėjo įsitikinimas, kad žmonija, kitados pergyvenusi gražiausius laikus — aukso amžių, — tuo metu buvo perėjusi į nykimo periodą.

¹ JOHN B. BURY, *The Idea of Progress*, New Yorkas, 1955, 7 psl.

² FR. J. TEGGART, *The Idea of Progress*, Berkeley, 1949, 7 psl.

O viduriniams amžiams senovės Graikijos ir Romos laikai, kuriuos jie pažino iš išlikusių anų laikų kūrybos fragmentų, tikrai atrodė kaip žydėjimo laikai, kaip aukso amžius. Ypač panaši pažiūra sustiprėjo renesanso laikais, kada buvo giliau susipažinta su senovės laikų kultūra bei kūryba. Senovės raštų pažinimas atskleidė tiems laikams didingą antikinę kultūrą, kuria jie žavėjosi ir prieš kurią iki 17 amžiaus nebuvo kuo didžiutis. Todėl ir aukso amžius iki Shakespearo ir literatūrinio sužydėjimo Prancūzijoje septynioliktame amžiuje vis dar tebebuvo tolimoje praeityje. Vienas paskutiniųjų panašaus nusiteikimo mąstytojų buvo Rousseau, idealizavęs primityvių laikų žmonių santykius ir kaltinęs civilizaciją, kad ji sugadinusi žmogų.

Persilaužimas iš ciklinio į progresyvų istorijos vertinimą įvyko palaipsniui 16-17 amžiais. Pažangos idėjos tyrinėtojai jos pradmenų suranda įvairiuose to meto mąstytojų raštuose. Svarbiausiais jų yra laikomi filosofai Fr. Baconas ir Descartes, įvedę pažangos idėją į žmonijos svarbiųjų problemų tarpą. Tiesa, jų nėra vienas dar pilnai neišvystė pažangos teorijos ir nesukūrė pažangos dogmos, bet, labai rimtai svarstydami mokslinės pažangos galimumus, numatydami prasidedančią naują žinojimo erą ir žavėdamiesi jos perspektyvomis, jie paruošė nuotaiką būsimai pažangos doktrinai gimti ir prigyti.

Septynioliktąjį amžių Whiteheadas vadina genijų amžiumi³. Tikslieji mokslai tuo metu padarė nepaprastai didelę pažangą, atskleisdami daug svarbių matematikos ir gamtos dėsnių. Jais pasiremiant, buvo padaryta daug svarbių išradimų bei pritaikymų. Liudviko XIV laikai Prancūzijoje ir Elzbietos laikai Anglijoje pergyveno tam tikrą literatūrinį žydėjimą. Didelė to meto mokslo ir literatūros pažanga sukėlė abejojimų antikinių laikų pranašumu. Supratus savo laikų pažangą, pradėta įsitikinti, kad to meto kultūra su savo kūryba jau nebėra atsilikusi nuo graikų ir romėnų kultūros, o yra gal net ją ir pralenkusi. Su tuo prilei-

³ Tam pavadinimui pateisinti Whiteheadas išskaičiuoja to amžiaus genijus: Newtoną, Baconą, Descartes, Galileo, Keplerį, Spinozą, Leibnizą, Boyle, Pascalį, Harvey, Huighensą, Cervantesą, Shakespearą (A. N. WHITEHEAD, *Science and the Modern World*, New Yorkas, 1962, 3 sk.).

dimu pradėta kitaip vertinti ir pati istorija. Bacono, Pascalio, Fontenelle'o ir kitų mąstytojų bei pažangos teoretikų buvo išplėtotą idėją, kad galėjimas progresuoti yra ypatinga žmogiškosios prigimties savybė, pasireiškianti atminties ir komunikacijos jėga. Pamažu plito ištirtikimas, kad pažangūs pakitimai praeityje yra buvę natūralūs ir būtini ir kad jie garantuoja vis didėjančią ir neribotą žinojimo ir gerovės augimą ateityje. Tuo būdu istorija buvo palenkta gamtos dėsningumo principui, kitaip tariant, determinizmui, kurio pripažinimas vedė į Apvaizdos įtakos paneigimą. Žmogiškieji dalykai su visu savo įvairumu buvo priskirti į pastovių dėsnių kontroliuojamą gamtos mokslų sritį. Remiantis gamtos dėsnių pastovumu, to meto mąstyme prigijo mintis, kad kiekvienas laikotarpis žmonijai duoda tam tikrą skaičių didelių žmonių, kurie pastoviai didina jos pažangą. O pati pažanga buvo suprantama, kad tai yra normali žmogiškųjų dalykų tendencija laipsniškai išvystyti vidinius žmonijos galimumus. To meto mokslų įtakoje išsivysčiusi pažangos teorija pažangą išaiškino kaip nuolatinę kitimų grandinę, vykstančią visur pagal vienodai besireiškiančius gamtos dėsnius, pagal kuriuos žmonija nors ir lėtai, bet tikrai ir neišvengiamai eina pirmyn į bendrą ir visas gyvenimo sritis apimančią tobulumą. To nuolatinio tobulėjimo pagrindu Turgot laikė mokslą. Pasak jo, pagrindinė visokios pažangos (moralėje, mene, socialinėse institucijose) priežastis yra žinojimo progresavimas. Didėjant žinomumui, « visa žmonių masė visą laiką nors ir lėtai žengia į didesnę tobulumą »⁴. Būdingiausiu aštuonioliktojo amžiaus paskutinio ketvirčio pažangos teoretiku yra laikomas Condorset, kuris aiškino, kad pažanga yra neišvengiamas mokslo ėjimas pirmyn, žmonijos išaugimas iš klaidų ir prietarų ir jos atsipalaidavimas nuo pasenusių institucijų. Kaip pastovaus ir visur vienodai veikiančio gamtos dėsno išsiskleidimas, pažanga esanti neišvengiama, būtina ir neribota. Iš tokio pažangos būtinumo prileidimo sekė, kad ir žmogus turi neribotai tobulėti: « Gamta nėra nubrėžusi ribų žmogaus sugebėjimų tobulėjimui, ir žmogaus patobulinamumas yra iš tikrųjų begalinis »⁵. Ir tas tobulėjimas galės būti tik laikinai nepalankių aplinkybių sutrukdytas.

⁴ F. J. TEGGART, *The Idea of Progress*, 243 psl.

⁵ Ten pat, 324 psl.

Panašiai ir Comte, suveddamas pažangą į žinojimo ir socialinės organizacijos kilimo dėsnius, ją laikė absoliutine būtinybe. Pati gamta užtikrinusi lėtą, pastovų ir neišvengiamą žmonijosėjimą pirmyn. Condorset, Comte, Millis ir kiti žymūs 18-19 amžių mąstytojai tikėjo, kad yra tam tikri istorijos pažangos dėsniai, ir jų formulavimą jie laikė svarbiausiu mokslo uždaviniu, nes, žinant tuos dėsnius, būsią galima numatyti žmonijos ir atskirų jos dalių ateitį ir jai vadovauti. Marksas tokiu istorijos dėsniu laikė klasių kovą, kurios jėga turėjo nulemti tolimesnę pažangą. Lamarekui suformulavus organinės evoliucijos teoriją ir ypač Darwinui paskelbus *Rūšių kilmę*, biologinės evoliucijos principas buvo pritaikytas ir socialinei pažangai: ir ji buvo aiškinama būvio kovos ir natūraliosios stipriųjų atrankos principais.

Daugumai aštuoniolikto ir devyniolikto amžių mąstytojų bendra buvo tai, kad jie stengėsi aptarti abstraktų nuolatinio kitimo vyksmą ir iš jo išvesti atitinkamus dėsnius, kurie kontroliuoja istorijos eigą bet kurioje visuomenėje. Tas pažangą pagrindžias kitimas rėmėsi prielaida, kad žmogiškieji dalykai yra bendro, visa apimančio, visoje visatoje nepaliaujamai vykstančio ir laipsniškai kylančio išsivystymo proceso dalis.

Bendra pažangos idėjos svarstymų tendencija Prancūzijoje ir Anglijoje buvo daugiausia materialistinė, ką galima spręsti ir iš eilės čia jau suminėtų pavardžių. Jie daugiausia orientavosi į laisvę, vienaip ar kitaip nepalankiai pasisakydami prieš religiją. Morale jie daug nesidomėjo, tikėdami, kad ji savaime kyla iš tikslųjų mokslų pažangos. Bendrajai pažangai įsivyravus, turėjo susidaryti padėtis, kad gėris galutinai turėjo triumfuoti prieš blogį. Bet netrūko ir tikinčių pažangos teoretikų, kurie pažangos idėjoje rado daug bendra su krikščionybe: ji, kaip ir krikščionybė, siekė gėrio, kilo ir išsiplėtojo krikščioniškoje kultūroje, vadinasi, jos įtakoje. Bet lygiai yra teisinga, kad pažangos doktrina pasaulėžiūriniu atžvilgiu išsivystė aštuonioliktojo amžiaus deizmo įtakoje ir kad dauguma jos teoretikų buvo krikščionybei nepalankūs. Ir žmogaus tobulumo idėja buvo ano meto liberalų išvystyta, siekiant vakarų visuomenės etiką atpalaiduoti nuo antgamtinių sankcijų⁶. Jie tikėjo pažanga, kuri turėjo pakeisti religiją.

⁶ CHARLES FRANKEL, *The Case For Modern Man*, Bostonas, 1960, 110 psl.

Kiek kitaip pažangos idėja vystėsi Vokietijoje, kur ji rado sau atramą idealistinėje filosofijoje; čia ir pažangos doktrina turėjo idealistiškai mistišką pobūdį.

Devyniolikto amžiuje pažangos idėja pasiekė aukščiausią savo išsivystymą ir vyravo trijose pagrindinėse to amžiaus Europos minties srovėse: racionalistiniame liberalizme, revoliuciniame socializme ir transcendentiniame idealizme.

Iš tikėjimo nuolatine pažanga ir nuolatine evoliucija kilo ir ano meto optimizmas, kuris apskritai vyravo vadinamoje švietimo epochoje, kada buvo pasidarę labai populiarūs tokie teigimai: pažanga yra neišvengiama; pažanga yra ne atsitiktinumas, o būtinybė; pažanga yra gyvenimo įstatymas; žmogus ateityje pasidarys tobulas; ir panašūs. Buvo tikima, kad pažanga su visa mokslų, išradimų ir socialinio gyvenimo formų evoliucija veda žmoniją į laimingumą. Žymiausių aštuonioliktojo amžiaus pažangos idėjos teoretikų (Locko, Heartlio, Priestlio, Helvetiuso, Godwino) raštuose atsispindi didelis ano amžiaus tikėjimas, kad žmonija darosi pastoviai vis laimingesnė ir laimingesnė ir kad tas procesas tęsis neribotai. Visi domėjosi tik pažanga, visiškai ignoruodami vienur ar kitur besireiškiančią degeneraciją. Ir biologinės evoliucijos teorija, išvedanti žmogaus kilmę iš gyvulių, buvo sutikta su optimizmu, nes ji patvirtino, kad žmogus tobulėja ir gali toliau tobulėti.

Spenceris biologinės evoliucijos principą pratęsė į etiką ir sociologiją, įrodinėdamas, kad visa žmogiškoji prigimtis kinta kartu su visata, kas sudaro jai galimumų neribotai tobulėti. Blogis kylas iš organizmo neprisitaikymo prie aplinkos sąlygų, ir, tą prisitaikymą pagerinus, jis turėsias išnykti. Būdama kosminės evoliucijos dalis ir tuo pačiu gyvenimo būtinybė, pažanga turėjo vesti į didžiausią laimingumą, į aukščiausio gyvenimo džiaugsmo patyrimą. Iš susižavėjimo pažanga ir jos ateitimi Tenysonas ir Hugo rašė jai himnus. Žmonės didžiavosi savo pasiektu tokiu aukštu evoliucijos laipsniu ir iškilmingomis progomis kits kitą sveikino, pabrėždami jų pasiektą tobulėjimo pažangą.

Tą optimizmą drumstė tik nedaugelio atskirų mąstytojų (E. Hartmanno, Th. Huxlio) pesimistinės pažiūros, kad, viską suvedant į neišvengiamą ir savaime vykstančią evoliuciją, yra nuvertinamas žmogus ir jo sąmoningos pastangos.

Antroje devynioliktojo amžiaus pusėje pažangos idėja buvo pasidariusi bendru tikėjimu. Buvo priimta kaip aksiomos, kad istorija turi savo pastovų, tvarkingą ir jai privalomą kelią, kad tas kelias yra determinuotas tvarkingai veikiančio priežastingumo dėsnio ir kad tas evoliucijos bei nuolatinų kitimų kelias, iki tol gerinės žmonijos gyvenimo sąlygas, ir toliau garantuoja nuolatinį tų sąlygų gerėjimą. Vieni tą tikėjimą pasisavino kaip fatalistinę išeitį, kiti gi pažangą laikė pareinančią nuo didžiųjų asmenybių sąmoningų pastangų. Ir vieniems ir kitiems ji atrodė vis kylanti ir neišvengiama.

Pereinant į dvidešimtąjį amžių, pažanga ir socialiniuose moksloose buvo pasidariusi aksioma. Vyravo įsitikinimas, kad su mokslo pažanga kartu su tokia pat sparta turi kilti ir žmonių gerovė. Blogio šaknys buvo suvedamos į ignoranciją, o žmonijos išganymo paslaptis glūdėjo žinojime ir jo pažangoje.

Taip pažangos idėja su vis didėjančio laimingumo perspektyva vyravo Europos mąstyme iki pirmojo pasaulinio karo; o populiarioje J. A. V. viešojoje nuomonėje panaši pažangos samprata ir dabar tebeturi labai didelį respektą. Bet Europos mąstyme, tam karui besibaigiant, susižavėjimą pažanga aptemdė iškilusi kultūros krizės problema. Karo metu pasirodęs žmogaus sužvėrėjimas ir šimtmečiais kurtų vertybių beatodairiškas naikinimas sukėlė didelį nusivylimą pačia pažanga. Po karo žmonija pasijuto neinanti nuolatinio tobulėjimo keliu. Pati žmogaus egzistencija pasirodė nebetikra. Ana anksčiau labai entuziastiškai vertinta pažanga pasirodė nesanti vispusiška ir tikroji pažanga ir turinti labai didelių spragų. Jau pats karas parodė, kad ji nebuvo tokia, kaip ji buvo formuluojama ir kaip ja buvo tikima. Ir tas karas nebuvo iškilusios kultūros krizės priežastis, o tik vienas jos simptomų, parodžiusių, kad žmonija dvasiškai nėra teisingame kelyje. Spengleriui, tada paskelbusiam *Vakarų žuvimo* du tomus, šiandieną daroma daug priekaištų, ir jo patiektos išvados buvo vėliau sukritikuotos⁷. Tačiau dabar netvirtinama, kad jo apibūdinta vakarų kultūros krizė būtų buvusi tik jo fantazija ir prasimanymas.

⁷ CHRISTOPHER DAWSON, *Progress and Religion*, New Yorkas, 1960, 33-34 psl.

Juk bolševizmas, fašizmas ir nacionalsocializmas, kurių visuotinis išigalėjimas reikštų ir pačios vakarų kultūros galą, yra kilę iš vakarų pažangos tendencijų ir savo filosofinius pagrindus yra pasiėmę iš vakarų filosofijos. Jų atsiradimas yra didelis smūgis nuolatinės, vis didėjančios ir viską apimančios pažangos teorijai. Didelių socialinių iškrypimų pasirodymas aukščiausios kultūros zonoje pasirodė kaip labai plataus regreso simptomas. Dėl to Spengleris, Ortega y Gassetas, Toynbee, Sorokinas, Nieburas ir kai kurie kiti mąstytojai rašo nebe apie nuolatinę pažangą, o apie kultūros evoliucijos ciklus, iškeldami dabartinės jos fazės nykimo pobūdį, ypač jos dezintegraciją. Vakarų kultūra yra dažnai vertinama kaip nepasisekusi ir patekusi į krizę, ir nebetikima, kad ir didelė mokslo pažanga galėtų tą krizę išlyginti. Taip vietoje anksčiau vyravusio didelio optimizmo pažanga nebeteko tikrumo ir daug kur yra vertinama pesimistiškai. Beveik tris šimtus metų Europos mąstyme vyravusi idėja, žadėjusi žmonijai vis didėjanti tobulumą ir laimingumą, šiais laikais kritikuojama.

Greta kultūros krizės problemos, pažangos idėja naujausiais laikais susidūrė dar ir su kitais sunkumais. Ji yra pagrįsta daugiau racionalistiniu mąstymu ir įsivyravo daugiausia racionalistiniais laikais. Bet nuo devynioliktojo amžiaus pabaigos atskiruose moksluose pradėjo rodytis tendencijų bei faktų, priešingų racionalistiškai pagrįstai pažangos sampratai arba, kaip Dawsonas aptaria ⁸, prasidėjo antiracionalistinė ir antiintelektualistinė reakcija: filosofijoje iškilo pragmatizmas, vitalizmas ir egzistencializmas, psichologijoje tokios antiintelektualistiškos srovės, kaip psichoanalizė, individualinė psichologija ir behaviorizmas, sociologijoje neracionalių socialinio gyvenimo faktų, kaip minios psichologija, studijavimas, mene modernizmas ir kiti panašūs moderniojo gyvenimo reiškiniai, kurie apsunkino racionalistinį gyvenimo išaiškinimą ir darė juo pagrįstą pažangos doktriną kalbamose srityse sunkiau įtikinamą. Racionalizmas išliko prigijęs tik tiksluosiuose moksluose ir mokslinėje kultūroje.

3. Istorinės pažangos doktrinos kritika. — Pripažįstant šių

⁸ Ten pat, 27 psl.

laikų kultūros krizę, netiesioginiai pripažįstama ir pažangos krizė. Ir tuose visuomenės sluogsniuose, kur ja buvo labiausia žavimasi, ji vertinama kritiškiau. Jei susižavėjimas pažanga sutapo su sekuliarizmo išplitimu, ir jos doktrinos teoretikai buvo žymiausi pozityvizmo atstovai, tai šiais laikais ir pozityvistinės krypties mąstytojai ją vertina jau be didelio entuziazmo. Garsus antropologas Julijonas Huxlis pagrindines aštuonioliktojo ir devynioliktojo amžių pažangos doktrinos tezes vadina mitais⁹. Mitu jis laiko pažangos visuotinumą tezę, nes nesą tokio dalyko, kaip kosminis ir viską apimantis visuotinės pažangos procesas. Huxlis pripažįsta, kad evoliucijos procesas vyksta negyvoje ir gyvoje gamtoje ir socialiniame gyvenime. Bet tai nėra vieningas ir visais atžvilgiais žmogų apimantis procesas. Ir siauriau imant, biologinis pasaulis nėra vienodai palenkta evoliucijos vyksmui. Kai kuriose siaurose srityse dėl dar nežinomų priežasčių pradedama toliau vystytis, kada tuo pat metu kitose srityse jokio evoliucinio vyksmo neužtinkama. O kai kuriose srityse tuo pat metu vyksta ir degeneracija. Daug gyvių rūšių yra išnykusių. Pasak biologų, praeityje vykusio evoliucija nevisada yra buvusi progresyvi: yra buvę pažangių ir atslūgimo laikotarpių; o kai kada ji sklaidėsi į daugelį krypčių; ir tik vertinant ją, kaip visumą, ji vyko « pirmyn »¹⁰. Didžiojoje biologinio pasaulio dalyje nematyti nei pažangos nei degeneracijos. Jo evoliucija yra sąlygojama atsitiktinumo. Kitimo laikotarpius kartais pakeičia pastovumo laikotarpiai. Pavyzdžiui, žmogus nebekinta nuo ledlaikio aurignacinio laikotarpio. Nuo to meto evoliucija žmogiškame sektoriuje daugiau pasireiškia visuomeninio gyvenimo formų kitimu, naujų įrankių bei mašinų vartojimu, naujų idėjų pasisavinimu, senųjų, įgimtų galimųjų pritaikymu. Bet žmonėse nebekinta tų galimųjų prigimtis, kaip ji kartais kinta biologiniame sektoriuje¹¹.

Nei kultūros istorija, nei antropologija nepatvirtino teigimo, kad žmonija nuosaikiai ir vienodai progresuoja. Kaip istorijoje

⁹ JULIAN HUXLEY, *Knowledge, Morality and Destiny*, New Yorkas, 1961, 18-19 psl.

¹⁰ E. G. CONKLIN, *Intellectual Freedom*, išspausd. ANSHEN, *Freedom, Its Meaning*, New Yorkas, 1940.

¹¹ J. HUXLEY, *Knowledge, Morality and Destiny*, 25 psl.

matome, vienu metu iškyla vienos tautos, kitu gi metu jos sunyksta, o jų vietoje pagrindinį vaidmenį istorijoje vaidina kitos. Įvairiose pasaulio dalyse esančių tautų gyvenimas ir kultūra nekyla pagal visiems bendrus išsivystymo dėsnius, o daugiau pagal istorines ir gamtines sąlygas bei įvykius. Kultūrų pakitimai dažniausia vyksta ne nuosekliai joms evoliucionuojant, o įvairioms kultūroms susiduriant, joms susiliejančioms ir jų tarpusavio įtakoms veikiant ¹².

Berdiajevas mano ¹³, kad biologiniu atžvilgiu žmogus daugiau regresuoja, negu progresuoja, nes jo sąmoningumas sumažinęs jo instinktų jėgą ir biologiškai padaręs jį beginkliu, praradusiu savo pirminį atsparumą. Apie žmogaus pažangą, jo nuomone, galima kalbėti tik kaip apie jo sąmonės jėgos didėjimą, vertybių kūrimą, socialinius ir techninius laimėjimus. Bet negali būti kalbos apie vieningą ir visas gyvenimo sritis apimančią pažangą.

Neišsipildė ir anas Condorset tikėjimas, kad, didėjant žinojimui ir vykstant tikslųjų mokslų pažangai, kartu žmogus progresuos ir morališkai. Šiais laikais rūpestis dažniausia kyla kaip tik dėl to, kad moralinė išmintis nekyla ta pačia sparta, kaip techniškieji mokslai. Europos nesenai išgyventi, o kai kur ir dabar išgyvenami baisumai rodo, kad sunku rasti bet kurių ryši tarp mokslo ir moralės pažangos. Turime daug pavyzdžių, rodančių, kad, švietimui kylant, gausėja ir nusikaltimai. Šiais laikais nereikia nė įrodinėti, kad blogis nekyla vien iš nežinojimo ir kad žinojimas savaime dar neišsprendžia blogio problemos. Dabar labai kyla bendrasis ir profesinis žinojimas. Bet niekas gal nevirtintume, kad kartu kyla ir moralė. Daugybė išradimų pagerina žmogui galimumus valdyti savo likimą. Bet tie išradimai ir nauji galimumai morališkai dažniausia yra neutralūs. Spaudą, paraką ir automobilį galima panaudoti lygiai ir geram ir blogam tikslui. Ir pats naujų jėgų įsigijimas ar užvaldymas dar nevisada reiškia pažangą, žmogaus gerovę ir saugumą, nes bet kuri jėga gali būti panaudota ir geram ir blogam — ir kūrybai ir naikinimui. Bet kuri jėga be atitinkamo ją valdančio žmogaus atsakingumo gali būti pražūtinga. O tas atsakingumas, kaip matėme, nekyla drau-

¹² CHR. DAWSON, *Progress and Religion*, 45 psl.

¹³ NICOLAS BERDIAJEV, *The Destiny of Man*, New Yorkas, 1960, 48 psl.

ge su naujais techniškais galimumais. Įvairių sričių pažanga neina drauge ir nesudaro vieningo ir viską apimančio proceso, kaip kad tikėjo aštuonioliktojo ir devynioliktojo amžiaus pažangos teoretikai.

Šių laikų technikos pažangoje jau sunku beižiūrėti kuriuos nors žmogaus tobulėjimo tikslus, nes didžiausi šių laikų technikos išradimai yra padaromi ne tose srityse, kur jie didintų gerovę didžiausiam žmonių skaičiui ir neštų palaimą visai žmonijai, o ten, kur tie išradimai yra skirti veiksmingesniam žmonių naikinimui, didžiųjų bendrovių pelno didinimui ir žmones mulkinančiai reklamai. Garsus anglų istorikas Dawsonas mano, kad šiuo metu jau labai maža mąstytojų tegalėtų būti tokie optimistai, kurie materialinę moderniosios Europos pažangą identifikotų su pažanga absoliutine prasme¹⁴.

Lygiai nebuvo pagrįsta ir ana prielaida, kad pažanga, kaip gamtinio vyksmo dalis, yra neišvengiama. Huxlis sako, kad biologinėje evoliucijoje pažanga yra tik kai kuria prasme neišvengiama¹⁵. Neišvengiama ji yra ta prasme, kad per milijonus metų vykusio kova dėl būvio ir natūrali atranka sudarė sąlygas neišvengiamai kai kuria prasme progresuoti. Bet tai nebuvo visuotinai neišvengiama, nes didžioji biologinio pasaulio dalis tuo pat metu jokios pažangos nedarė. Ir pirmųjų pažanga nekilo iš bendros taisyklės, o daugiau priklausė nuo atsitiktinumų. Jos negalima laikyti visiškai neišvengiama, nes ji nebuvo nuolatinė ir pastovi, o su regreso laikotarpiais ir nevisuotinė.

Apie žmogiškosios pažangos neišvengiamumą gal galima kalbėti tik ta prasme, kad žmogaus žinojimo bei pegerinimų alkis ir susitelkusios tradicijos ir artimoje ateityje neleis žmogui sustoti dabartinės pažangos lygyje ir vers jį siekti tolimesnės pažangos. Bet toji jo pažanga pareis ne nuo fatališko jos neišvengiamumo, o nuo sąmoningų pastangų, nuo jo dideliu darbu ir kūrybingumu pasiektų laimėjimų.

Nors pažangos doktrina yra dažnai bandoma pagrįsti biologijos mokslo duomenimis, ir biologinė evoliucija yra laikoma pagrin-

¹⁴ CHR. DAWSON, *Progress and Religion*, 17 psl.

¹⁵ J. HUXLEY, *Knowledge, Morality and Destiny*, 21 psl.

diniu jos ramsčiu, tačiau istoriškai jos išsivystymas neturėjo ryšio su evoliucijos teorija, nes ji buvo sukurta ir išplėta dar aštuonioliktame amžiuje, taigi, daug anksčiau, negu biologinė evoliucija buvo Lamareko ir Darvino devynioliktame amžiuje išaiškinta. Ir pati evoliucijos idėja pirmiau atsirado filosofijoje ir tik vėliau buvo pratęsta į biologiją.

Evoliucija, pasak Baillie ¹⁶, yra galima tik ten, kur vyksmas prasitęsia nesąmonigai ir nevalingai. Bet kur jis patenka į inteligencijos kontrolę, ten evoliucija sustoja. Todėl ir kultūros išsivystyme evoliucijos principą galima pritaikyti tik iš dalies, būtent, techniškai kultūrai, kur išradimai kyla iš išradimų. Bet jis netinka dvasinei kultūrai, pavyzdžiui, kūrybai, kurios procesas yra pagrįstas spontaniškumu ir originalumu. Didžiosios kūrybinės asmenybės sunkiai duodasi įrikiuojamos į meno evoliuciją bei pažangos laipsnį. Genialių kūrėjų užtinkama visuose kultūros lapsniuose, ir jų kūryba tolimesnei pažangai kilti padeda dažniausia tik ribota prasme. Jie iškyla daugiau atsitiktinai, lieka vieniši, nepakartojami ir nepasekami.

Šiais laikais nebegalioja ir ana pažangos doktrinos tezė, kad žmogiškoji prigimtis tobulėja iš kartos į kartą ir kad paties žmogaus pažanga yra nuolatinė ir neišvengiama. Iš istorijos žinome, kad vienais laikotarpiais moraliniai standartai kiek pakyla, o kitais moralė menkėja. Sakoma, kad žmogaus charakterio pagerėjimas vyksta iš lėto, o degeneracija vyksta greitai ¹⁷.

Taip pat šiais laikais neturime argumentų įrodyti, kad pažanga kyla nuolat ir pastoviai. Visų sričių pažangoje yra tam tikrų svyravimų. Įvairios doktrinos, kūrybiniai užsimojimai ir vertybės vienu metu labiau kyla, kitu gi metu net sumenkėja. Tai tinka visoms kultūroms. Pasak Dawsono, gyvename laikotarpį, kada intelektualų sluogsnuose daug daugiau kalbama apie mūsų kultūros dekadensą, negu apie renesansą. Net ir tuo atveju, kai kurioje nors srityje pasiekiami didesnė pažanga, nevisada ji teigiamai atsiliepia bendrai viso gyvenimo pažangai. Vis labiau įsigalint kultūrinei dezintegracijai, ir, vienoms gyvenimo sri-

¹⁶ JOHN BAILLIE, *The Belief in Progress*, New Yorkas, 1951, 159 psl.

¹⁷ W. MCGOVERN and D. S. COLIER, *Radicals and Conservatives*, Chicaga, 1957, 83 psl.

tims progresuojant, o kitoms atsiliekant, pati pažanga darosi vienašališka.

Kaltinant šių laikų pažangą vienašališkumu, dažniausia jai prikišama jos per didelė specializacija ir joje medžiagos vyravimas prieš dvasią.

Vakarų gyvenimas yra pasiekęs tą stadiją, kad tolimesnė pažanga vyksta daugiausia specializacijos keliu. Specializacija, paviršutiniškai ją aptariant, yra siekimas žinoti vis daugiau ir daugiau apie vis mažiau ir mažiau. Besispecializuodamas žmogus labai padidina savo žinojimą, įgyja didelį patyrimą ir išlavina savo sugebėjimus tik vienoje siauroje srityje. Tuo būdu specializacija žmogų susiaurina, tarsi uždaro jį vienoje siauroje srityje — apriboja jį tik labai siauros gyvenimo iškarpos pažinimu. Besispecializuojant žmogaus žinojimas gilėja, jo sugebėjimai savo srityje didėja, bet kartu ir siaurėja. Šiais laikais stiprėja tendencija siaurinti bendrąjį lavinimą ir anksčiau pradėti specializavimąsi. Bet ansktyvas specializavimasis, žmogui dar neturint platesnio bendrojo išsilavinimo, užsidarymas vienoje srityje tikslu žinoti daug apie nedaugelį dalykų veda į tą vienašališkumą, kad žmogus visus klausimus sprendžia tik savo siauros specialybės požiūriu. Ir tas vienašališkumas dar daugiau didėja, kai kuri nors pelninga sritis, pavyzdžiui, technika ar medicina, sutelkia daug specialistų, išigyja didelį prestižą ir pradeda duoti toną visam gyvenimui, taigi, ir toms gyvenimo sritims, kurios nebepriklauso jų kompetencijai. Tuo tarpu niekam daug praktinės naudos nežadą humanistiniai mokslai mažiau tepatraukia gyvenimui besiruošiančius žmones, maža teparuošia specialistų, mažiau težengia pirmyn ir darosi mažiau reikšmingi gyvenime.

Specializavimasis vienoje siauroje srityje žmogui nepadaeda orientuotis kitose srityse. Mumfordas tai vadina žmogaus luošinimu, kuris kyla ne dėl organų trūkumo, o dėl jų padidinio¹⁸. Jis specializacijai prikiša, kad ji kultūrą paverčia mechanistine, išskiria emocinius pergyvenimus, žmogų suautomatina ir jo asmenybę daro vienašališką. Panašiai neigiamai apie specializaciją pasisako ir eilė kitų mąstytojų. Tvirtinama, kad su žinojimo

¹⁸ LEWIS MUMFORD, *The Conduct of Life*, New Yorkas, 1951, 158 psl.

specializacija drauge eina ir asmenybės dezintegracija. Maritainas mano ¹⁹, kad žmonių siaurėjimas į specialius, tik siauros srities uždavinius padaro juos nepajėgiais tose srityse, kurios neįeina į jų siaurą specialybę, veda į progresyvų žmogaus psichikos ir gyvenimo sugyvinimą. Perdėtas specializacijos kultas nužmogina gyvenimą. Joadas taip pat primena ²⁰, kad specializacija reiškia apribojimą; ir juo anksčiau ji pradėdama, juo didesnis apribojimas. Pasak jo, specializuotų bendruomenių nariai yra linkę į metafizinį ir teologinį skepticizmą ir turi tendenciją subjektyviai analizuoti bei spręsti metafizines, moralines ir estetiškes problemas ²¹. Schroedingeris specializaciją laiko neišvengiama blygybe ²², o Ortega y Gassetas tiesiog kalba apie specializacijos barbarybę ²³.

Kad šiais laikais medžiaginė gyvenimo pusė vyrauja prieš dvasinę, su tuo sutinka ir kai kurie pozityvistinės krypties mąstytojai. J. Huxlis sutinka, kad mūsų laikų pažangoje daug kur per daug pabrėžiama medžiaginė gyvenimo pusė: kiekybė vyrauja prieš kokybę, per daug siekiama naujų dël pačių naujų, siekiama kontrolės tik prieš gamtos jėgas, o ne prieš savo pačių prigimtį, per daug yra išgalėjęs daugiariopumas, pamirštant vieningumo reikalingumą, medžiaga vyrauja prieš dvasią, technika prieš meną, priemonės prieš tikslą ²⁴. Pozityvistinių laikų pažangos doktrina tas tendencijas vertino teigiamai ir sukūrė utopiją, kurioje medžiaginė pažanga ir tikėjimas ja turėjo pakeisti religinį tikėjimą.

Greta kitų priekaištų pažangos doktrinai, ji yra kaltinama dar ir tuo, kad, dievindama pažangą, ji nuvertinusi žmogų. Jo gyvenimo tikslu buvo padaryta tik tolimesnė pažanga. Kiekvienas individas, kiekviena epocha padaroma tik priemone ir keliu siekti pažangos galutiniam tikslui — įsivaizduotam žmonijos tobulumui, jėgai ir naudingumui, kurių ši karta dar neturi. Bet

¹⁹ JACQUES MARITAIN, *Education at Crossroads*, New Haven, 1949, 19 psl.

²⁰ C. E. M. JOAD, *Decadence*, Londonas, 1947, 357 psl.

²¹ Ten pat, 382 psl.

²² ERVIN SCHROEDINGER, *What is Life*, New Yorkas, 1956, 114 psl.

²³ JOSE ORTEGA Y GASSET, *The Revolt of Masses*, New Yorkas, 1932.

²⁴ J. HUXLEY, *Knowledge, Morality and Destiny*, 32 psl.

moraliskai tai nėra pateisinama, nes žmonija padaroma tik priemonė kitų laimingumui įgyvendinti. To gi siekiant ir drauge didėjant tikslųjų mokslų pažangai, visas gyvenimas vis labiau suracionalinamas ir sumechaninamas, o žmogus, atsiliekant jo dvasinei pažangai, yra tuo pačiu nužmoginamas. Pažangos doktrina padarė žmogaus idealu nebe dvasines (religines, etines, estetines, socialines) vertybes, o medžiaginę gerovę nešančias techniką ir pramonę. Tos doktrinos teoretikams, pavyzdžiui, Buckliui ir Spenceriui, kultūra pirmiausia reiškė medžiaginę gerovę, o istoriją ir praeities kultūras formavę dvasiniai reiškiniai bei įvykiai buvo jų vertinami neigiamai ir laikomi tokiais, kurie trukdė ir iškraipė normalų visuomenės vystymąsi.

Prie didžiausių pažangos doktrinos kritikų priklauso rusų filosofas Berdiajevas, sociologas Sorokinas ir anglų rašytojas Aldous Huxlis. Nesutikdamas su savo brolio Juliono Huxlio pažiūromis pažangos klausimais, A. Huxlis netiki, kad šiuos laikus galima būtų pavadinti didelės pažangos laikais. Jo nuomone, pažangos vardu vienais atžvilgiais yra laimima, kitais gi pralaimima. Savo romane, pavadintame *Naujasis gražusis pasaulis*, jis satyriškai parodė, į kokią gyvenimo sumechaninimą veda šių laikų pažangos tendencijos. Trisdešimt metų praėjus nuo ano romano išleidimo, jis su tam tikru kartumu prisipažįsta, kad jis, jį rašydamas, visiškai netikėjo, kad ten jo aprašomi šių laikų pažangos skatinami gyvenimo pakitimai įvyks neigiama kryptimi tokia sparta, kaip jie dabar vyksta²⁵. Jis mano kad visi šių dienų pažangos laimėjimai yra labai brangiai apmokami ir neveda į tikrąją pažangą. Ekonominis žmogaus saugumas supramonintoje visuomenėje yra pasiekiamas, tik jį apmokant asmenine laisve; plečiantis technikai, žmogus darosi paviršutiniškas ir nudvasinamas; kalbant tik apie žmonių laimingumo pažangą, yra skleidžiama hedonistinė filosofija, daranti asmeninį laimingumą pagrindiniu žmogaus tikslu, tačiau to laimingumo jam neduodanti. Bet kurio dalyko pažanga yra apmokama kito dalyko nuostoliais. Nieko likimas mums veltui neduodas, jis tik parduodas. Viskas, ką galima padaryti, tai siekti ko daugiausia

²⁵ ALDOUS HUXLEY, *Brave New World Revisited*, New Yorkas, 1960.

išsiderėti. Tikroji žmogaus pažanga, pasak jo, yra dvasinė pažanga²⁶.

Kalbamos nuomonės pacitavimo nereikėtų laikyti įtaigojimu suprasti, kad šiais laikais pažanga yra iš viso sustojus arba kad siūloma jos atsisakyti. Bet lygiai būtų klaidinga ignoruoti anų mąstytojų jai daromus priekaištus ir jos klaidų nurodymus, nes tuo atveju mes pasidarytume patys jos klaidų sekėjais ir dalyviais.

Ir savo gyvenamoje aplinkoje mes matome vykstančią didesnę ar mažesnę pažangą. Tačiau negalėtume tvirtinti, kad ji lygiai vyksta visose gyvenimo srityse. Ji pasirodo labai efektingai tik kai kuriose srityse. Todėl būtų klaida tokią atskirų sričių pažangą laikyti visuotine. Kultūra kyla ir kinta, bet nelygiai. Tai rodo, kad nėra nuolatinio, pastovaus ir vienodo jos kilimo — ano bendro visai žmonių giminei privalomo ir universalaus gamtos dėsniu, kurio buvimu kitados buvo tikima. To nebetvirtina nė dabartiniai jos entuziastai. Vienas iškiliausių vadinamos progresyvosios pedagogikos vadų ir jos teoretikų Kilpatrickas šių laikų pažiūrą sutraukia į sakinį, kad pažanga, nors ir neįrašyta į daiktų prigimtį, vis tik yra galima; tik jai pasiekti yra reikalinga nuolatinių ir pastovių pastangų²⁷.

Pasisakydamas prieš pažangos doktrinos žadamą laimingumą, Berdiajevas sako, kad nėra tokio dalyko, kaip paprasta laimingumo pažanga²⁸.

Svarstant netolimoje praeityje vyravusios pažangos doktrinos istoriją, beveik vieningai sutinkama, kad aštuoniolikto ir devyniolikto amžių pažangos samprata su savo pagrindiniais principais nepasitvirtino ir šiame amžiuje pergyveno krizę, nors kai kurias jos klaidingas tezes šiame krašte populiari literatūra ir dabar tebekartoja. Apskritai ji laikoma tikėjimu, kuris neišlaikė kritikos. Tačiau masinėje visuomenėje ir jai skirtuose populiariuose leidiniuose ji tebėra pagrindinė idėja, vyraujanti vidutinio lygio žmonių mąstyme ir duodanti jų siekimams kryptį. Bury pažangos idėją laiko būdinga tam tikrai žmogiškosios sąmonės vystymosi stadijai, ir ji galinti būti pakeista kita geresne idėja²⁹.

²⁶ C. ISHERWOOD, *Vedante for Modern Man*, New Yorkas, 1962, 63-64 psl.

²⁷ W. H. KILPATRICK, *Philosophy of Education*, New Yorkas, 1951, 162 psl.

²⁸ N. BERTIAJEV, *The Meaning of History*, New Yorkas, 1962, 166 psl.

²⁹ J. B. BURY, *The Idea of Progress*, 105 psl.

O pati pažangos idėja, Ortegos y Gasseto manymu, visose srityse, kur tik ji taikoma nekritiškai, gali būti labai pragaištinga ³⁰.

4. *Pažangos sampratą komentuojant.* — Populiariai pažangą suprantame kaip ėjimą pirmyn. Kitados *progresavimas* reiškė tik keliavimą — tiesioginį ėjimą pirmyn, pavyzdžiui, karalius progresavo per savo valstybę. Vėliau tas žodis pradėtas vartoti perkelta prasme — gerėjimo prasme eiti pirmyn. Tačiau ne kiekvienas ėjimas pirmyn reiškia pažangą ³¹. Pažangą reiškia ėjimas pirmyn tik tam tikra kryptimi, ėjimas į tam tikrą tikslą, artėjimas į visų siekiamą bendrą tikslą. Chestertonas atkreipia dėmesį į tai, kad jau pats pažangos pavadinimas reiškia kryptį; ir jei bent kiek suabejojame pažangos kryptimi, tuo pačiu mes suabejojame ir pačia pažanga. Carras pažangą aptaria kaip sąmoningą ėjimą į tikslą, kuris yra visų jaučiamas, kaip vertas žmogaus tikėjimo ir jo pastangų ³². Apskritai vakarų pasaulyje pažanga yra suprantama, kaip ėjimas pirmyn į pilnesnį pagrindinių vertybių įgyvendinimą: į medžiaginę gerovę ir dvasinių vertybių visumą, kaip aukščiausią tikslą ³³. Dar kiti pažangą laiko idealu, kuris remiasi tikėjimu ³⁴. Pažanga gali būti suprantama, tik tikint, kad pasaulis kiekvienu metu ir kiekvienu atžvilgiu eina gryn ir gryn. Taigi, ji reiškia bendrą nuolatinį pasaulio gerėjimą, bendrą artėjimą į didesnę tobulumą ar bent tikėjimą, kad mes pastoviai artėjame į tobulumo utopiją.

Tačiau, ir sutariant dėl panašaus pažangos aptarimo, sunkiau sutarti dėl tobulumo sampratos, kuri atitinka individo turimą vertybių sistemą bei jo pasaulėžiūrą. Be to, mūsų laikų kultūra yra taip jau išsiplėtojusi, pasidariusi taip sudėtinga ir dezintegruta, kad įvairios gyvenimo sritys jau nebeturi vieno bendro visų siekiamo idealo. Žmonių mąstymą ir jų siekimus yra suskaldę daug kits kitam prieštaraujančių tikslų. Tuo pačiu ir pažangos

³⁰ J. ORTEGA Y GASSET, *Betrachtungen über die Technik*, Stuttgartas, 1949, 35 psl.

³¹ Žiūr. JOAD, *Decadence*, 230 psl.

³² EDWARD H. CARR, *The New Society*, Bostonas, 1959, 117 psl.

³³ S. B. CLOUGH, *Basic Values of Western Civilization*, New Yorkas, 1960, 89 psl.

³⁴ H. M. KALLEN, *Patterns of Progress*, New Yorkas, 1950, 5 psl.

supratimas, nebeturint nei vienos visiems bendros krypties, nei vieno bendro ir visiems priimtino tobulumo idealo, patenka į subjektyviai traktuojamų dalykų tarpą. Ir pati pažanga darosi sunkiau įrodoma, kai vienos srities pažanga neretai yra priešinga kitų sričių pažangai. Jau beveik neįmanoma visas gyvenimo sritis ir įvairias vertybių sistemas suvesti į vieną ir vieningą sistemą. Vieniems pagrindinis pažangos faktorius yra laisvės idealo įgyvendinimas; kitiems tobuliausią pažangą reikštų tautų, klasių ir žmonių lygybė; dar kitiems pagrindinis pažangos tikslas yra socialinių santykių gerinimas; tikintiems viena svarbiausių pažangos sričių yra religinis ir moralinis tobulėjimas, kada tuo tarpu netikintieji siekia pažangos, kovodami prieš religiją. Modernioji vakarų visuomenė neturi vieno siektino pažangos idealo. Jos pažangos samprata neturi aiškos krypties. Ji turi tendencijų remtis viena kuria nors gyvenimo sritimi ar viena ideologija. Kai šiais laikais kalbama apie pažangą, nevisada galima būti tikram, kad tai kalbama apie pažangą absoliutine prasme.

Visus praeities pažangos principų formulavimus galima suvesti į tris grupes. Viena pažangos teorijų formulavimo kryptis yra mechanistinė, kuri remiasi materialistiškai mechanistine filosofija ir kuri mechanistiniais gamtos dėsniais ir mechaniniais terminais išaiškina bei aptaria pasaulį, žmogų, jo laikymąsi ir jo socialinius santykius. Antra pažangos aiškinimo kryptis yra buvusi dialektinė, pažangą bei tobulėjimą išaiškinanti visą visatą apimančiu nuolatiniu kitimu, kuriame iš tezės ir antitezės principų gaunasi naujas ir tobulesnis principas — sintezė. Tačiau daugiausia pažangos teoretikų pažangą yra aiškinę biologinės evoliucijos principu, būtent, kad biologinė ir socialinė evoliucija vyksta, nesudėtingiems ir netobuliems organizmams evoliucijos keliu išsivystant į sudėtingesnius ir tobulesnius.

Daugumoje pažangos teorijų centrinę vietą užima žinojimo pažanga, kuri efektingiausia kyla tiksluosiuose moksluose, medicinoje, technologijoje ir švietime. Tačiau mokslinis žinojimas bei jo pažanga išsprendžia tik nedidelę žmogaus gyvenimo problemų dalį. Susižavėjimas labai efektinga mokslo pažanga yra atsakingas už labai dažnai pasitaikantį vienašališką pažangos traktavimą.

Pažanga yra visą žmogaus patyrimą apibendrinanti sąvoka,

ir ji gali būti išvesta tik iš visų ar bent svarbiausių gyvenimo sričių naujausių laimėjimų ir pralaimėjimų. Ją svarstant, reikia matyti ne tik tai, kur einama pirmyn, bet ir tai, kur pirmyn neinama ir net kur einama atgal. Bet bandymas visas pažangos atžvilgiu teigiamai ir neigiamai besireiškiančias gyvenimo sritis suvesti į vieną pažangos apskaičiavimą arba, kalbant matematiškais terminais, į vieną bendrą vardiklį, esant gyvenimui labai sudėtingam, šiandieną jau nebūtų įmanomas. Nors pažanga daugiausia remiasi tiksliaisiais mokslais, tačiau ir tų pačių tikslųjų mokslų pagalba vargu ar kada bus galima ją objektyviai apskaičiuoti ir teisingai įvertinti. Ji priklauso prie kokybinių sąvokų, ir kiekybėmis ji negali būti nei tiksliai įvertinta, nei išreikšta.

Vertinant iki šių laikų pasiektą pažangą įvairiose gyvenimo srityse, beveik neįmanoma susilaikyti nuo susižavėjimo jos pasiektais rezultatais. Žmogus atsipalaidavo nuo daug ko, kas jį varžė. Išsivystė įvairūs mokslai, padėdami jam suprasti įvairiausias gamtos paslaptis ir ją užvaldyti. Išsivystė technika ir pramonė, kurios iškėlė žmogaus gyvenimo lygį iki kitados nė nesvajoto laipsnio. Ištobulintos susisiekimo bei susižinojimo priemonės, įgalinančios žmogų trumpiausiu laiku nuvykti, kur tik jis nori, ir tuoju sužinoti viską, kas tik įvyksta pasaulyje. Susikūrė politinės sistemos, kuriose yra apsaugotos visų žmonių teisės ir kur individas yra apsaugotas nuo valstybės prievartos. Sumažėjo darbo laikas, padidėjo dirbančiojo uždarbis, pailgėjo laisvalaikis, skirtas poilsiui ir malonumui. Išaugo švietimas, įgalinąs žmogų naudotis visais pažangos laimėjimais. Išsivystė ekonominis gyvenimas, sudarąs sąlygas visiems kraštams keistis ekonominėmis gėrybėmis ir užtikrinąs visiems gerą gyvenimą ir apsaugą nuo skurdo.

Bet ta pati pažanga įjungė žmogų į mašinos mechaninį ir žmogiškai jam svetimą darbą, sunaikino jame dvasinius siekimus bei polėkius, palikdama jam, anot Tillichio, tik absoliutinės tinginystės idealą, nukreipė jį į hedonizmą, į religinį paviršutiniškumą, į moralinį reliatyvizmą, į politines korupcijas, į nemoralumą ekonominiuose santykiuose ir į gyvenimo beprasmiškumo sąmonę. Sociališkai žmogus jau niekur nėra vergas, bet, darbą vis labiau suautomatinant, jis darosi robotu.

5. *Pažanga ir kitimas.* — Atpuolus teorijai, kad pažanga

vyksta pagal būtinus ir neišvengiamus gamtos dėsnius, šiais laikais ji dažnai išaiškinama paprastu dalykų bei gyvenimo kitimu. Ji turi tą pagrindą, kad kiekvienas artėjimas į kuri nors bendrą tikslą įjungia savyje ir kurį nors kitimo procesą ir kad be jokių pasikeitimų bei atmainų negali būti nė pažangos. Gyvenimo pažanga kyla naujomis ir geresnėmis socialinio gyvenimo formomis, naujais mokslo atradimais, naujais mokslo žinių praktiniais pritaikymais, moralinio gyvenimo pakilimu, nauja meniška kūryba ir kitais naujais vertingais dalykais, kurie pralenkia ankstesnius.

Tačiau dažnai ta kitimo svarba labai perdedama. Materialistinės krypties mąstytojai, nepripažindami dvasinių principų, visą gyvenimą laiko tik nuolatinio, materialistiškai sąlygotu kitimu, kuriame nelieta vietos nei pastovioms idėjoms, nei pastovioms vertybėms. Kaip Kilpatrickas sako, pripažinimas bet kurių pastovių dalykų yra priešingas progresyvaus civilizacijos gerėjimo idėjai ³⁵.

Nesunku išvelgti, kad toks nepastovumo gynimas yra priešingas pats sau, nes tas pats nepastovumo idėjos gynėjas niekada nesutiks, kad ta jo ginama idėja yra taip pat nepastovi, nes tada nebeliktų nė ko ginti. Pažanga remiasi kitimu, bet ne pripuolamu ar mechaniškai sąlygotu kitimu. Ne kiekvienas pasikeitimas gali būti pažangos atžvilgiu teigiamai vertinamas, ir ne visos naujybės reiškia pažangą. Labai didelė dauguma visokių naujybių nereiškia jokios pažangos. Dawsonas mano, kad kitimai turi ryšį su civilizacijos pažanga tik tada, kai jie atitinka visuomenės vidinį vitališkumą ir kai jie yra pačios visuomenės spontaniška savęs išraiška; bet kai tik išsibaigia vidinis jos plėtojimas ir kai kitimai nebeturi vidinių organinių tikslų, jie reiškia jai mirtį. Per dažnas kitimas stiprina laikinumo tendenciją ir sudaro nuotaiką, kad negali būti siekiama ko nors pastovesnio. Nepastovumas užvaldo žmonių sąmonę, ir nebeatrodo, kad ir tiesa gali būti pastovi. Amžinai besikeičiančios mados, manieros ir daug kitų naujybių neturi nieko bendra su pažanga ir neretai jie reiškia net atžangą. Šeimos santykių kitimas eina daugiausia palaidumo ir šeimos degeneracijos kryptimi, nes čia paneigiama

³⁵ W. H. KILPATRICK, *Philosophy of Education*, 164 psl.

žmogaus asmenybė ir sugriaunama pagrindinė augančiam žmogui dvasiškai subręsti reikalinga visuomenės celė. Nepatarnauja pažangai ir tie socialinių santykių pakitimai, kada nuo gerai išvystytų ir pagarba žmogui pagrįstų socialinio santykiavimo formų vis daugiau nusileidžiama į vertelgišką ir primityvų santykiavimą be jokios pagarbos žmogui ir be jokio jam nuoširdumo, siekiant tik savo interesų. Meno kūryba amžinai kinta, amžinai ji yra kitoniška ir originali, bet ne visa, kas joje yra nauja, yra kūrybinga ir pasitarnaus tolimesnei pažangai. Kaip jau matėme, ir organinėje evoliucijoje nevisi pakitimai padeda organizmui vystytis tobulėjimo kryptimi. Labai didelė dauguma žmogaus organizme įvykstančių mutacijų yra laikomos degeneraciniais reiškiniais. Todėl ir pažiūrą, kad visi kitimai atneša naujumą, o naujumai neša naują pažangą, reikia laikyti per daug optimistiška.

Ir pripažįstant labai didelę kitimų reikšmę pažangai, tenka kartu prisiminti, kad ne greitai besikeičią dalykai sudaro pažangos pagrindą, o pastovieji. Dawsonas įrodinėja, kad kultūros, suprantant jas kaip gyvenimo būdą, kinta labai lėtai. Jos yra ilgų amžių tradicijų padaras, ir jų šaknys gali siekti labai tolimus praeities laikus ³⁶. Ir jos kinta ne naujybėmis, o susidurdamos bei susimaišydamos viena su kita arba darydamos viena kitai įtakas.

Žmogus yra pajėgus pasisavinti ir asimiliuoti tik tam tikrą naujų faktų kiekį. Bet, kai jo aplinkoje kitimas vyksta greičiau, negu jis gali asimiliuoti, jis tada atsilieka. Į pažangą žmogus įauga ne naujumus patirdamas, o juos asimiliuodamas bei integruodamas į savo ankstesnį žinojimo bei patyrimo lobyną. Panašiai ir žmonija naujumus priima, tik juos asimiliuodama į savo iš anksčiau turimą kultūrinį sluogsnį. Ir pati istorija, anot Dawsono ³⁷, yra tik nuolatinis integracijos procesas. Ir joje begalės naujybių lieka neįregistruota, kai jos nesiduoda integruojamos į bendrą pažangos procesą.

³⁶ CHR. DAWSON, *The Dynamics of World History*, New Yorkas, 1962, 18 psl.

³⁷ Ten pat, 21 psl.

II. KONSERVATIZMAS IR LIBERALIZMAS

Kultūros pažanga remiasi dviem žmogiškosios prigimties tendencijom : ieškoti bei siekti naujumų ir išlaikyti tai, kas vertinga.

Stengdamasis padidinti savo saugumą ir prestižą, tenkindamas savo polinkinį ir intelektualinį smalsumą, stengdamasis išreikšti savo idėjas bei pergyvenimus kūrybinėmis formomis ir daugelio kitų biologiškai pagrįstų ir iš jo dvasinės prigimties kylančių motyvų veikiamas, žmogus normaliai nepasitenkina tuo, kas yra, o siekia ko nors nauja — naujų pergyvenimų, naujų faktų, naujų idėjų, naujos kūrybos, naujų įrankių, naujų socialinių santykių, prileisdamas, kad tie naujumai bus kuriuo nors atžvilgiu vertingesni ar bent įdomesni už senuosius, jau turimus, žinomus, patirtus, pergyventus. Bet lygiai tais pačiais saugumo ir prestižo motyvais iš dalies galima pagrįsti ir žmogaus linkimą pasilaikyti ir saugoti tai, ką jis turi išsigijęs, pasidaręs ar sukūręs. Ką žmogus daro, jis dažniausia nedaro tik tam momentui, o prileidžia, kad tai jam bus ir ateityje vertinga ar reikalinga. Ką darydamas, jis siekia pastovumo, pastovaus vertingumo. Žmogus siekia darbų ir kūrybos, kurie jį patį pergyventų, tarsi jo gyvenimą pratęstų po jo mirties. Kūryboje žmogus siekia amžinumo, filosofijoje visuotinumo, politikoje nepralenkiamo prestižo.

Abi kalbamos tendencijos, drauge veikdamos, sudaro pagrindą kultūrinei pažangai. Be naujumų nebūtų pažangos, o be praeityje sukurtų ir dabar sukuriamų vertybių išlaikymo nebūtų nė kultūros. Todėl kultūrinei pažangai pragaištingi yra tie atvejai, kai pradedama laikytis tik vienos kalbamų tendencijų, visiškai išskiriant antrąją. Per didelis naujumų ieškojimas ir linkimas vien tik jais gyventi veda į paviršutiniškumą, neleidžia nė tų pačių paviršutiniškai pasisavintų naujumų tinkamai asimiliuoti ir integruoti į jau turimą kultūrinį sluogsnį, neleidžia jam suprasti bei įvertinti praeityje sukurtų vertybių ir visos istorinės perspektyvos. Per daug naujybėmis gyvenančiam žmogui lengvai susidaro pažiūra, kad šie modernūs, dinamiški ir pažangūs laikai visais atžvilgiais pralenkia praeitį su visa jos kūryba, kad šių laikų rašytojai savo kūryba pralenkia Homerą, Shakespearą ir Goethę, o džazo muzika Bachą ir Bethoveną. Toks pat pa-

vujus pažangai gręsia, kada tikima tik praeityje sukurtomis vertybėmis ir bandoma ignoruoti visa tai, kas vertinga kyla iš šių laikų gyvenimo, naujų ieškojimų ir tyrimų.

Skirtingų temperamentų ir nusiteikimų, skirtingų pažiūrų ir skirtingo išauklėjimo žmonės, žinoma, ir negali turėti visiškai vienodas pažiūras į praeitį, į dabarties kūrybą ir pažangą. Atsižvelgiant į jų prisirišimą prie praeities vertybių ir jų linkimą ieškoti naujos pažangos ir siekti reformų gyvenime, žmonės skirstomi į keletą grupių. Populiariausias ir grubiausias paskirstymas pasitenkina dviem grupėmis: į konservatorius priskiria visus tuos, kurie yra linkę išlaikyti *status quo*, o į liberalus visus kitus, siekiančius reformų. Tačiau toks paskirstymas nėra patenkinamas, nes ir praeities vertybių respektavimas ir reformų siekimas dar gali būti įvairių laipsnių. O, be to, ir praeities nuopelnų pripažinimas dar neišskiria galimumo tiksliai bei teisingai įvertinti dabarties gyvenimo teigiamybes ir neigiamybes ir siekti reikalingų reformų. Todėl pagal žmonių nusiteikimą pažangos atžvilgiu teisingesnis yra šis paskirstymas: reakeingumas — konservatyvumas — nuosaikus konservatyvumas — liberalumas — radikalumas — revoliucinis radikalumas. Reakeingumu yra vadinamas toks konservatyvumo laipsnis, kur ne tik vengiama naujų ir reformų, bet dar ir siekiama atstatyti jau senai pakitusią padėtį, kur jau yra įvykdytos ir gyvenime prigijusios įvairių sričių reformos. Paprastas arba *status quo* konservatizmas stengiasi išlaikyti esamą padėtį, vengia naujybių ir yra nepalankiai nusiteikęs reformų atžvilgiu. Nuosaikusias konservatizmas laikosi pastovumo tik vertybių ir principų srityje ir gina vertingas tradicijas, bet šiaip gyvenime nevengia naujų, linkęs į nuosaikias reformas ir siekia socialinės ir kultūrinės pažangos. Liberalizmas nepripažįsta nieko pastovaus ir siekia reformų bei pažangos visose srityse. Radikalizmas yra nusiteikęs jau ne tiek reformuoti, o iš pagrindų pakeisti esamas institucijas bei socialinę santvarką. O revoliucinis radikalizmas siekia revoliucijos keliu sunaikinti bei sugriauti esamą tvarką, kad jos vietoje būtų galima sukurti naują gyvenimą ir įgyvendinti naujas idėjas.

Tarp dviejų kraštutinumų — reakeingumo ir revoliucinio radikalumo — telpa konservatyvumas, nuosaikusias konservatyvumas, liberalumas ir radikalumas. Tarp jų, einant iš eilės nuo vieno prie kito, aiškos ribos nėra. Negalima atriboti nuosai-

kuji konservatizmą nuo tikrojo arba *status quo* konservatizmo, lygiai kaip nėra ribos tarp liberalizmo ir radikalizmo. Aiškiau atsiriboja tik abiejų rūšių konservatizmas nuo liberalizmo ir radikalizmo, kur juos skiria nevienodas pasaulėžiūrinių dalykų traktavimas.

1. *Konservatizmas*. — Konservatoriaus terminą pirmą kartą pavartojo prancūzų rašytojas Chateaubriand 1818 m. Netrukus tas žodis pateko į politinį žodyną, vartojamą politiniuose ginčuose. Konservatizmo, kaip politinės srovės, pradžia vedama nuo anglų politiko Ed. Burke'o *Mąstymų apie Prancūzijos revoliuciją* pasirodymo 1790 metais. Kalbamame veikale jis suformulavo nuosaikaus konservatizmo principus, tuo pačiu pasidarydamas tos srovės pradininku ir didžiausiu jos autoritetu iki šių laikų. Greta Burke'o nuosaikaus konservatizmo, Europoje daug kur plito prancūzo J. de Maistre vadovaujamas kraštutinis konservatizmas, kovojąs prieš politines reformas.

Sociologas K. Manheimas skiria dvejopos prigimties konservatizmą³⁸. Viena jo rūši jis vadina universaliu arba natūraliuoju konservatizmu. Tai esąs visiems žmonėms bendras nesąmoningas linkimas laikytis esamų vegetatyvinių gyvenimo būdų. Iki tam tikro laipsnio esąs visiems bendras psichologinis bruožas priešintis naujumui, kaip galimam pavojui. M. Weberis jį vadina tradicionalizmu. Nuo ano nesąmoningo natūraliojo konservatizmo skiriasi modernusis arba doktrininis konservatizmas, kur pagal sąmoningai bei planingai formuluotus konservatyvius principus tvarkomas gyvenimas ir kuriamos socialinės bei politinės sistemos.

Konservatyvumo terminas yra mišriai taikomas visiems konservatyvumo laipsniams. Gyvenime jis dažniausia atitinka nuosaikų konservatyvumą. Pavyzdžiui, anglų konservatorių partija yra iš tiesų nuosaikios politinės krypties, pravedusi nemažą svarbių reformų, kartais pralenkdama net ir liberalus. Rečiau konservatyvumo terminas yra vartojamas apibūdinti kieno nors nepažangumui ar atsilikimui. Todėl didžioje daugumoje atvejų, kur spaudoje sutinkamas konservatoriaus pavadinimas, jis savo

³⁸ KARL MANHEIM, *Essays on Sociology and Social Psychology*, New Yorkas, 1953, 94-99 psl.

prasmė paprastai atitinka nuosaikų konservatizmą ir tik rečiau tikrą atsilikimą ar nusistatymą prieš bet kurias reformas. Bet to termino konvencinę prasmę dažnai aptemdo jo emocingai nuspalvintas vartojimas. Politinėse ir pasaulėžiūrinėse kovose, siekiant labiau sukompromituoti savo priešininkus, konservatizmui priešingų srovių dažnai tam pavadinimui yra priskiriama bei įtaigojama atsilikimo, nepažangumo ir tamsumo prasmė. Dėl to dar labai neseniai pasivadinimas konservatorium čia pat Amerikoje reiškė labai blogą skonį, net skandalą. Ir tik per paskutiniuosius dešimtmečius konservatizmas yra vėl atgavęs čia gerą, ar bent toleruojamą vardą. Paskutiniais laikais jau nebijoma pasivadininti konservatorium, ginti konservatizmo principus ir moksliskai apie jį prirašyti ištisus toms, nors liberalinės srovės ir dabar tebesistengia apie jį kalbėti tik neigiamą prasmę ir jo pavadinimą laikyti pažeminančiu žodžiu. Visuomenėje gi prigyja supratimas, kad konservatizmas, nors ir nepopuliarus, bet yra reikalingas, ir jo pavadinimas jungiamas su tokiomis sąvokomis, kaip *pastovumas*, *pusiausvyra*, *vieningumas*, *ištikimumas*, *harmonija*. Pats konservatyvumas pamažu išpilietina kaip nuosaiki pažiūra į gyvenimą su konstruktyviomis tendencijomis. Jau nebebijoma jo vardu stoti į politines varžybas, ir *konservatoriaus* epitetas jau nėra kuo nors blogesnis už *liberalą* ar *radikalą*.

Žodine savo prasmė *konservatyvumas* reiškia turėjimą pastovių, t. y. iš praeities užkonservuotų vertybių bei principų. Kas pripažįsta tiesos pastovumą, gėrio ir blogio idėjos nekintamumą, moralės objektyvumą, tuo pačiu jis prisipažįsta besilaikąs *užkonservuotų* vertybių ir tuo pačiu jis save įrikiuoja į vienos ar kitos rūšies konservatorius. Kas brangina ir bando išlaikyti praeityje sukurtas tautines, religines ar kultūrines tradicijas bei institucijas, kas vertina visuomenės santykių harmoningumą daugiau už individualizmą ir bando pastovumą ir amžinų principų turėjimą derinti su pažanga, tas yra konservatorius, nes jis pripažįsta praeityje užkonservuotas vertybes bei idėjas ir bando jas dar ir toliau išlaikyti bei apsaugoti.

Konservatizmas nėra vien politinė doktrina, o daugiau tam tikras pažiūrų tonas, tam tikra gyvenimo nuotaika, gyvenimo būdas ir būdas spręsti apie gyvenimą; jis kartu yra ir tam tikra tradicinė idėjų sistema, priešinga liberalizmui ir radikalizmui. Nuosaikiai konservatyvus nusiteikimas yra kažkas panašus į

tvarkos, kilnumo, tradicionalizmo, materializmo nemėgimo, aukštos moralės, ramumo, nuosaikumo ir aristokratinės dvasios sintezę.

Aiškiau konservatyvumui apibūdinti tenka sustoti prie kai kurių jo būdingiausių bruožų.

Teigiamas religijos ir religinių institucijų vertinimas. Religijos klausimas yra vienas tų dalykų, kurie labiausia konservatyvius žmones skiria nuo liberalų. Konservatyvūs žmonės dažniausia yra religingi, ir jiems religija yra tas centras, iš kurio jie išveda teises ir pareigas, moralę, laisvės sampratą ir socialinių santykių pagrindus. Rossiteris religiją laiko tomis kalkėmis, kurios sujungia visus konservatizmo elementus³⁹. Religinio gyvenimo apraiškos jame iš dalies susilieja su tautiniais ir kultūriniais momentais. Net ir netikintieji konservatoriai krikščionybei pripažįsta didelį respektą, vertindami ją, kaip didingą tradiciją, sukūrusią vakarų kultūrą.

Nepasitikėjimas žmogaus prigimtimi. Apibūdinant konservatizmą, vienu jo pažymiu paprastai nurodoma tai, kad jo žmogaus samprata yra jungiama su gimtąja nuodėme⁴⁰. Žmogus joje laikomas gėrio ir blogio, kilnumo ir puolimo pradų nešiotuju, racionalumo ir iracionalumo mišiniu, slepiančiu savyje ne vien kūrybinius ir pasiaukojimo, bet kartu ir egoizmo, puikybės, žiaurumo ir sugedimo pradus. Bet ši samprata nelaiko žmogaus prigimtį iš viso bloga. Konservatyvieji mano, kad, tinkamai auklėjant žmogų ir laikant jį palankiose aplinkos sąlygose, veikiant jį geromis tradicijomis ir palenkiant autoritetui, galima jame išplėtoti teigiamus pradus ir nustelbti neigiamuosius. Dėl to jie labai didelę reikšmę skiria auklėjimui ir smerkia natūralistines auklėjimo teorijas, rekomenduojančias leisti vaikui pačiam pagal savo linkimus išsiskleisti. Jie nepasitiki politinėmis ar ekonominėmis priemonėmis žmogui pataisyti, nes blogumą laiko ne politine ar ekonomine, o moraline problema. Laikydami žmones iš prigimtį nelygiais, jie nepritaria visiškos lygybės principui; nepritaria jie ir dideliame individualizmui. Bet, laikydamiesi principo, kad žmogus negali

³⁹ CLINTON ROSSITER, *Conservatism in America*, New Yorkas, 1962, 42 psl.

⁴⁰ « Kaip politinė jėga gimtosios nuodėmės doktrina yra giliai antirevoliucinė » (T. MOLNAR, *The Decline of the Intellectuals*, 175 psl.).

būti traktuojamas kaip priemonė, o turi būti laikomas pats sau tikslu, konservatoriai pripažįsta galimybių lygybę, teisę kiekvienam išnaudoti savo gabumus, lygybę prieš įstatymus ir politinę lygybę. Jie nesiekia panaikinti socialines klases, o tik jas suderinti bei sutaisyti įvairių nuosaikių reformų keliu.

Vertybių objektyvumo pripažinimas. Vienas konservatizmo pagrindinių principų yra tikėjimas dvasinių vertybių objektyvumu ir pastovumu. Konservatyvių žmonių pažiūros dažniausia yra pagrįstos ištikimimu, kad tiesa yra amžina, kad moralė nėra vien tik kurio nors laikotarpio ir kurios nors visuomenės papročių standartai, o yra pagrįsta Kūrėjo žmogui įdiegtu objektyviu gėrio ir blogio supratimu. Nesutikdami su moderniais laikais daug kur populiarinamu vertybių reliatyvumu, jie griežtai skiria pastoviasias vertybes nuo laikinųjų: išmintį nuo gudrumo, laimingumą nuo hedonizmo, pagarbą nuo pasisėkimų garbinimo, vertę nuo kainos, asmenybę nuo individualybės. Konservatyvusis geriau sutinka būti nepopuliarus, negu neteisingas ar nekilnus; geriau netekti populiarumo visuomenėje, negu būti jos pataikūnu; geriau sakyti amžiną tiesą ir pralaimėti, negu laimėti su strateginiu melu. Jo vertybių sistemoje praktinės ir ekonominės vertybės yra visada palenktos dvasinėms vertybėms, kurių gradacijos viršūnėje yra religinės vertybės. Jie tiki principais, laikydami juos išmintimi, išreikšta pastovia forma.

Pagarba praeičiai. Konservatyvi pažiūra remiasi principu, kad kultūra yra ne kas kita, kaip užkonservuotas ir išlaikytas ilgų praeities amžių patyrimas ir kad be didžiųjų praeities kultūrinių laimėjimų bei kultūrinės kūrybos išlaikymo negali būti nė kultūros. Konservatyvūs žmonės brangina praeities kultūrinį paveldėjimą ir stengiasi jį auklėjimo bei tradicijų keliu perduoti priaugančioms kartoms. Jie domisi istorinėmis asmenybėmis bei jų darbais, išlaiko pagarbą mirusioms kartoms, labai brangina tradicijas, laikydami jas praeities amžių kūryba ir išmintimi, stengiasi praeities išmintį suderinti su dabarties gyvenimo besikeičiančiomis aplinkybėmis. Kirkas įspėja, kad žmonės, nežinodami praeities, negali suprasti, kas jų gyvenime yra pastovu ir kas praeinama ⁴¹. « Žmonės, kurie neatsižvelgia į savo protėvius, neatsižvelgs nė į savo ainių ateitį » (Burke) ⁴².

⁴¹ RUSSEL KIRK, *Prospects for Conservatives*, Chicaga, 1956, 263 psl.

⁴² Cituota iš KIRKO, *Ten pat*, 99 psl.

Tautiškumas. Būdami daugiau susigyvenę su praeitimi ir žeme, labai vertindami savo tautos praeities paveldėjimą, konservatyvūs žmonės stipriau jaučia tautinį ryšį, stipriau išgyvena savo tautos problemas ir pareigas savo tautai laiko daug svarbesnėmis už individo reikalus. To nusiteikimo menininkai savo kūrybai medžiagą dažnai imasi iš savo tautos praeities. Dažniau ieškoma ryšio tarp tautybės ir religijos, tarp šeimos pastovumo ir tautos tvirtybės. Ir didelis prisirišimas prie tautinių tradicijų konservatyviajam turi tautiškai patriotinį charakterį. Tradicijas jis laiko savo tautos dvasiniu turtu, savo tautos praeities kūryba, išreiškiančia jos dvasią ir protėvių išmintį.

Privatinės nuosavybės neliečiamumo gynimas. Gindamas žmogaus teises, konservatyvus žmogus į jų tarpą įskaito ir nuosavybės teisę, kurią jis laiko būtina žmogui išsivystyti, vispusiškai subręsti ir progresuoti. Nuosavybę jis laiko priemone būti laisvam, saugiam ir nepriklausomam. Jis ją brangina, laikydamas ją savo šeimos egzistencijos pagrindu ir darbštumui palaikyti priemone. Nuosavybės instituciją konservatyvioji mintis gynė daug anksčiau, negu iškilo modernusis kapitalizmas, ir nemanoma, kad ta pažiūra pasikeistų kapitalizmui nuėjus į praeitį.

Valdžios ribotumas. Konservatoriai vienu sveikos politikos principu laiko reikalavimą išlaikyti nuosaikią pusiausvyrą tarp valdžios ir atskirų individų bei jų grupių, apribojant valstybės valdžios kompetenciją ir apsaugant asmens laisvę ir įstatymais reguliuojamas varžybas.

Šie visi principai yra daugiau ar mažiau bendri ir tikriesiems ir nuosaikiesiems konservatoriams. Skirtumas tarp jų yra tik tas, kad pirmieji, vengdami tų principų pažeidimo, vengia ir naujybių, pakeitimų ir reformų, o antrieji tų naujybių nebijo ir teigiamai vertina pagerinimus bei reformas visur, kur tik jos nėra priešingos jų pagrindinėms idėjoms bei pažiūroms.

Konservatizmas, kaip žmogaus nusiteikimas ieškoti pastovių principų ir teigiamai vertinti bei branginti žmonijos «sutaupytas» vertybes, atsispindi visose žmogaus veiklos srityse: jo pasaulėžiūroje, kūryboje, politikoje, ekonominiam gyvenime ir t. t. Pasaulėžiūroje, kaip matėme, jis pasirodo palankumu religijai, priklausymu tai ar kitai konfesijai, laikymusi religiškai sankcionuotos moralės, linkimu socialinį ir politinį gyvenimą derinti

su religiniais principais ir branginimu religinių institucijų bei tradicijų. Meniškoje kūryboje konservatyvumas pasireiškia ieškojimu ne tiek formos naujumo, kiek gilesnių kūrybingumo pradų, išreiškiančių žmogaus vidinę kūrybingumo galią. Meną konservatyvieji laiko dvasine vertybe ir jį pagrindžia estetiniu pergyvenimu, turinčiu uždavinį žmogų dvasiškai tobulinti. Konservatyvūs politikai siekia pusiausvyros bei harmonijos tarp individo ir visuomenės, tarp atskirų visuomenės sluoksnių ir socialinių klasių. Jie yra linkę palaikyti tradicines institucijas ir, reikalui esant, jas reformuoti pagal laiko ir pažangos reikalavimus. Tačiau jie yra priešingi reformoms, daromoms tik dėl pačių reformų, ir naujiems šūkiams, skirtiems tik visuomenei paveikti. Pagrindiniai konservatyviosios politikos principai yra laikymasis konstitucijos ir politinių tradicijų, pastovumas, vienybė ir lojalumas, kuris čia yra vadinamas patriotizmu. Tačiau konservatoriai netiki, kad politinėmis priemonėmis galima būtų pakeisti žmogų. Geros valstybės tvarkos pagrindu jie laiko ne įstatymus, o žmonių moralę. Ir klasių kovos sprendimui atsakymo jie ieško ne pačių klasių panaikinime, o moralinėje tvarkoje ir jų interesų suderinime. Konservatoriai, ypač Amerikoje, stipriai pasisako už laisvę, bet nutyli lygybės reikalą. Politiką konservatyvieji bando pagrįsti etikos principais ir ją laiko etikos dalimi⁴³. Ekonominiam gyvenime Amerikos konservatoriai gina nesikišimo principą (*laissez faire*), kurį kitados yra sukūrus liberalizmas ir nuo kurio jis yra jau senai nutolęs.

Pagrindinės konservatyviosios idėjos veda į socialinių principų pastovumą, kaip istorinį kelią į tvarką ir pažangą. Sutrauktai jas pravartu dar kartą suminėti: tikėjimas religine ir moraline žmogaus prigimtimi, nuosavybės gynimas, reikalavimas apriboti politinę valdžią, tikėjimas laisve ir asmenybės autonomiškumu, saugumas, rėmimas vidurinės visuomenės klasės, rėmimasis dauguma, nuosaikumas visuose dalykuose, priešinimasis revoliucijoms, didelis viešosios tvarkos pastovumo vertinimas, kartu laikantis principo, kad pastovumas nėra nekintamumas. Visais kalbamais klausimais jie skiriasi nuo liberalų. Vienur tie skirtin-

⁴³ JACQUES MARITAIN, *Man and State*, Chicago, 1957, 62 psl.

gumai atrodo, palyginti, nežymūs, kitur gi jie yra iš viso nesuderinami.

Daugumoje kraštų konservatizmas anksčiau buvo siejamas su aristokratija. Šiandieną jis nebeturi ryšio su aristokratija, tačiau siekia aristokratinės dvasios: viešo pareigingumo, aukštos kokybės standartų, kilnumo ir vidinės etinės kontrolės, išreiškiamos principu *noblesse oblige*. Radikalūs arba *status quo* konservatoriai tebesilaiko pažiūros, kad tik nedaugelis žmonių gali būti auklėjimo keliu paruošti tikram žmogiškam kilnumui. Vietoje kilmės aristokratijos šių laikų konservatoriai pripažįsta asmeninio iškilimo aristokratiją, kurią sudaro pramoninkai, iškilesnė šviešuomenė ir šiaip kūrybingi žmonės. Jiems ir demokratizmas atrodo dirbtinė sistema, kurioje bandoma įgyvendinti politinę lygybę iš prigimties labai nelygioje visuomenėje. Nuosaukusis konservatizmas yra nuo šios pažiūros nutolęs ir pripažįsta politinę lygybę ir demokratiją, kurią jis tikisi patobulinti auklėjimo ir bendros pažangos keliu.

Susipažinus su konservatizmo pagrindiniais principais, tenka suminėti ir iš jo tendencijų iškylančius kai kuriuos neigiamumus, kuriuos jo kritikai jam dažniausia prikiša. Konservatizmui prikišama, kad jam trūksta iniciatyvos bei užsimojimų, nes jis nesiekia nieko nauja ir pasitenkina tuo, kas yra. Prikišama jam ir savanaudiškumas, kurį jis parodo, nesirūpindamas žmonių gerovės kėlimu ir socialinio teisingumo idėją laikydamas tik sentimentalizmu. Kartais įrodinėjama, kad konservatizmas prieštarauja pats sau, gindamas tradicijas ir kartu kalbėdamas apie pažangą. Panašiai jam prikišama, kad jis yra nehumaniškas, antidemokratiškas, antiintelektualistiškas, viskam abejingas ir statiškas. Kritikuojamas ir jo linkimas į pastovumą, kuris vienais požiūriais gali būti labai teigiamai vertinamas, tačiau kitais požiūriais, ypač kintant gyvenimui, gali sukelti visą priekaištų kompleksą.

2. *Liberalizmas*. — Liberalizmas nėra lengvai aptariamasis. Įvairiuose kraštuose jis vystėsi skirtingai, ir pačių liberalų teoretikų jis kartais yra nevienodai aiškinamas. Jis yra laikomas ir politine filosofija, ir ekonomine sistema, ir pasaulėžiūra, ir srove, ir gyvenimo būdu, ir metodu, ir tam tikra nuotaika.

Dawsonas, nagrinėdamas liberalizmo kilmę bei jo tendencijas, skiria tris jo kryptis, atsiradusias trijose skirtingose šalyse, būtent, politinį, ideologinį ir tradicinį liberalizmą. Pirmoji liberalų partija iškūrė Ispanijoje, iš kur politinis liberalizmas pasklido po visą Europą, kiekviename krašte prisitaikydamas prie politinių ir socialinių sąlygų ir tuo pačiu skirtinguose kraštuose įgydamas skirtingą pobūdį, daug kur su stipria tendencija kovoti prieš krikščioniškas įtakas viešajame gyvenime. Pasaulėžiūrinis liberalizmas, sutapęs su renesanso laikais prasidėjusiu ir vėliau vis didėjančiu sekuliarizmu, stipriausia išsivystė Prancūzijoje, kur jis buvo daugiau intelektualinis ir doktrininis negu politinis ir kur žymiausi liberalai buvo daugiau filosofai negu politikai. Ši liberalizmo kryptis per jakobinizmą išsivystė į radikalizmą ir nuo 1848 metų revoliucinio periodo pradėjo kovoti prieš patį liberalizmą. Anglijoje laisvės siekimas sutapo su utilitariniu pietizmu, išsivysčiusiu iš krikščioniško dvasinės laisvės idealo ir senos anglų politinės laisvės tradicijos. Todėl ir Anglijos liberalizmas per du šimtus metų vyravo kaip liberalinės tradicijos palaikomas gyvenimo būdas⁴⁴.

Apskritai liberalizmas visur turi aiškų ideologinį charakterį. Išskyrus Anglijos ankstesnių laikų liberalizmą, jis visur sutapo su sekuliarizmu. Pagrindine jo tendencija yra laikomas jo opozicinis nusiteikimas krikščionybės atžvilgiu. Laskis, nagrinėdamas europinio liberalizmo kilmę bei jo istoriją, jo pagrindiniu bruožu laiko vakarų visuomenės emancipavimąsi iš krikščionybės įtakos ir kovą dėl liberalistinių idėjų⁴⁵. Dauguma žymiųjų liberalų yra kartu buvę ir dideli krikščionybės priešai. Ir ta sekuliaristiškai liberalistinė ideologija naujaisiais laikais turėjo labai didelę įtaką visai vakarų kultūrai, ją gerokai nukrikščionindama.

Vis didėjas įvairių kraštų bei srovių politinis, kultūrinis ir ideologinis bendradarbiavimas bei vienų kitų pažinimas yra gerokai aplyginęs įvairių kraštų liberalizmo skirtingumus, nors tų skirtingumų ir dabar dar daug esama. Be to, dar esama didelių

⁴⁴ CHR. DAWSON, *The Failure of Liberalism*, išspausd. A. PEGIS *The Wisdom of Catholicism*, 862-873 psl., New Yorkas, 1949 m.

⁴⁵ HAROLD J. LASKI, *The Rise of European Liberalism*, New Yorkas, 1962.

skirtingumų tarp kairiųjų ir dešiniųjų liberalų. Visiems jiems bendra gal tik liberalistinė dvasia, kurią, remiantis liberalizmo istorija ir šių laikų liberalizmo tendencijomis, galima suvesti į keletą ryškiausių ir dažniausia pasitaikančių principų.

Laisvės vertinimas. Centrinis liberalizmo elementu yra laikoma laisvė, arba, kaip Ruggiero sako⁴⁶, laisvės idealo pripažinimas. Laisvė yra pagrindinė liberalizmo vertybė, kuri yra sąlyga žmogaus individualybei išplėtoti. Gindamas laisvę, liberalizmas kovoja su visais žmogų varžančiais absoliutiniais autoritetais, nežiūrint, kas jie bebūtų — absoliutinės valdžios, institucijos ar tradicijos. Jis yra priešingas bet kurioms nelygybę reiškiančioms privilegijoms ir kovoja dėl galimybių lygybės visiems. Iš visų civilinių laisvių liberalizmas labiausia gina intelektualinę laisvę, t. y. minties ir jos pareiškimo laisvę.

Mokslinis pažinimo metodas. Liberalizmas pripažįsta tik tokios objektyvios tiesos buvimą, kuri yra protui prieinama moksliniais tyrimų, eksperimentų ir patikrinimų metodais. Tuo atžvilgiu jis nepripažįsta išimties jokiai gyvenimo sričiai, net ir religijos dalykams. Visa, kas nėra prieinama moksliniams eksperimentiniams metodams, liberalizmas laiko neįrodyta. Tuo būdu ir visos dvasinės vertybės, išskyrus gal individualią laisvę, liberalizmo požiūriu, neturi objektyvaus pagrindo ir priklauso subjektyvių nuomonių sričiai. Liberalai tiki, kad, tiksliesiems mokslams progresuojant, ateityje bus išvystyta tų mokslų duomenimis pagrįsta socialinė technika, kurios pagalba bus galima pakeisti ir pačią visuomenę. Tuo būdu tikslieji mokslai, kaip tiki liberalų intelektualai, darosi ta centralizuojančia modernios visuomenės agentūra — ta dinamiška institucija, kuri neleis niekam pasilikti nesikeičiant. Ne amžių išmintis ir ne kultūrinių tradicijų išlaikymas bei perdavimas nulems žmonijos ateitį, o kitimas ir mokslinis metodas.

Racionalizmas ir sekuliarizmas. Pasitikėdamas tik moksliniais metodais ir nepripažindamas kitų pažinimo būdų, liberalizmas darosi iš esmės racionalistiškas. O būdami racionalistai, liberalai kartu yra ir sekuliaristai. Teorijoje gindami tikėjimo ir neti-

⁴⁶ GUIDO DE RUGGIERO, *The History of European Liberalism*, Bostonas, 1959, 357 psl.

kėjimo laisvę, praktikoje jie yra netikėjimo šalininkai ir nevisada išlieka tolerantiški tikėjimo atžvilgiu. Absoliutinės religinės laisvės vardu jie reikalauja susekuliarinti viešąjį gyvenimą, ypač auklėjimą, Bažnyčią palikdami tik privatine institucija ir išjungdami bet kokias jos įtakas iš viešojo gyvenimo. Istoriskai sekuliarizmas kartu plėtojosi su liberalistine dvasia. Per paskutinius du šimtmečius pasaulėžiūrinis liberalizmas reiškė ne ką kita, kaip sekuliarizmą. Jis kartais yra aptariamas pasaulėžiūriniu neužsiangažavimu. Praktiškai pasaulėžiūrinis liberalizmas svyruoja nuo religinio indiferentizmo iki prieš religiją kovojančio ateizmo. Ir jo pasisakymas prieš žmogų varžančius autoritetus pirmoje eilėje yra nukreiptas prieš religinius autoritetus ir organizuotą religiją. Kalbant apie pozityvizmą, materializmą ir scientizmą, nuo jų negalima griežtai atiboti ir liberalizmo.

Natūralizmas. Nuo konservatizmo liberalizmas skiriasi ir savo pažiūra į žmogaus prigimtį. Liberalizmas laiko žmogų iš prigimties natūraliai linkusiu į gerą, jei tik jis nėra kurių nors prietarų sugadintas. Žmogus gimsta ne blogas, o tik ignorantas. Didinant jo žinojimą, jis kartu yra tobulinamas. Taip švietimo keliu galima sukurti geros valios visuomenę, taiką ir gerovę. Tuo būdu, greta racionalizmo, susiduriame su kitu liberalizmui būdingu bruožu — natūralizmu, kuriuo šio amžiaus garsus liberalas Dewey bandė pagrįsti modernųjį auklėjimą.

Reliatyvizmas. Liberalizmas, kaip matėme, nepripažįsta jokių pastovių ir nekintamų vertybių bei principų, jokių absoliutinių sąvokų, tikėdamas, kad viskas, kas yra, yra reliatyvu. Tas liberalų reliatyvizmas yra labai stiprus motyvas tikėti, kad, nesant žemėje nieko absoliutaus, nėra tokių dalykų, kurių negalima būtų atsižadėti, siekiant didesnės pažangos.

Kitimo ir pažangos idealas. Greta laisvės, antras savo svarbumu liberalizmo siekimas yra pažanga, kurios pagalba jis siekia pagerinti žmonijos gyvenimą, išlaisvinti žmogų iš skurdo, ligų ir tamsumo blogybių. Būti liberalu — tai tikėti pažanga, tikėti, kad žmonija nepaliaujamai ir neišvengiamai eina pirmyn. Todėl liberalas visada palankiai priima gyvenime vykstančius pakitimus ir pats stengiasi prisidėti, palaikydamas įvairius reformų sumanymus. Nuo Voltero iki Russelio ir Dewey liberalizmas yra reformų sąjūdis. Reformomis jie tikisi sukurti geresnę ateities visuomenę.

Savo istorijoje liberalizmas yra pergyvenęs keletą stadijų. Savo ankstenėje stadijoje jis sutapo su miestiečių klase, kurios interesus atstovaudamas, jis gynė nesikišimo *laissez faire* principą. Tada buvo įrodinėjama, kad iš viršaus valdžios nekontroliuojama ūkinio gyvenimo laisvė pati savaime veda į ekonominio gyvenimo gerovę. Ano meto liberalizmas yra dar vadinamas buržuaziniu liberalizmu. Vėliau jis nutolo nuo nesikišimo principo ir, nebeatstovaudamas stambiosios buržuazijos, išsivystė į demokratinį liberalizmą, bene daugiausia pagelbėjusį naujųjų laikų demokratijos išsivystymui. Po pirmojo Pasaulinio karo liberalizmas įgijo daugiau socialinį pobūdį. Dėl jo tendencijos kovoti dėl socialinio saugumo, lygybės ir gerovės jis yra vadinamas socialiniu liberalizmu. Šioje savo stadijoje jis jau griežtai smerkia nesikišimo principą, kuris kapitalistinėje santvarkoje gali būti naudingas tik darbdaviams bei gamintojams, bet nenaudingas darbininkams ir vartotojams.

Bet, pasmerkdamas nesikišimo principą, liberalizmas susiaurino savo pagrindinį principą, būtent, laisvę, kurią anksčiau gynė visose gyvenimo srityse. Devynioliktojo amžiaus paskutiniame ketvirtyje laisvės principą pradėjo siaurinti tendencijos, siekiančios ūkinio ir visuomenės planavimo. Siekdamas visų piliečių lygybės ir gerovės, liberalizmas visoje eilėje gyvenimo sričių palaipsniui atsisako neribotos laisvės ir gina valstybės įsikišimą į darbo santykius, auklėjimą, kainas ir kita. Tą jo persiorientavimą Ruggiero apibūdina posakiu, kad iš liberalų partijų dingo liberalinė dvasia⁴⁷. Filosofas Santayana tą liberalizmo pasikeitimą laiko labai ryškiu jo posūkiu, nes, kitados skelbęs laisvės gynėju, dabar jis reikalauja kontroliuoti nuosavybę, prekybą, darbą, pasilinksminimus, auklėjimą ir religiją; vien tik vedybiniai ryšiai esą moderniųjų liberalų atpalaiduoti⁴⁸. Dėl to liberalas Ruggiero, svarstydamas šių laikų liberalizmo padėtį, randa, kad jis yra patekęs į gilią krizę tiek ekonominės teorijos, tiek ir politiniu atžvilgiu⁴⁹. Abiem tais atžvilgiais liberalizmo įtaka yra sumažėjusi. Ypač jo padėtį susilpnino praėjusiame amžiuje ketvirtąjo luomo

⁴⁷ Ten pat, 360 psl.

⁴⁸ Cituota iš R. KIRK, *Conservative Mind*, Chicaga, 1960, 509 psl.

⁴⁹ G. RUGGIERO, *The History of European Liberalism*, 417-433 psl.

iškilimas ir jo posūkis į radikalizmą ir padidėjęs katalikų politinis aktyvumas. Tų dviejų varžovų spaudimas iš abiejų pusių siaurina liberalizmo pasireiškimą plotmę. Iš vienos pusės braunasi į jo buvusias pozicijas padidėjęs nuosaikiųjų konservatorių linkimas į reformas, jų demokratizmo principo pasisavinimas ir jų kruopštus savo pastoviųjų principų derinimas su bendra gyvenimo pažanga, o iš antros pusės liberalų pozicijas užima kai kurių kraštų socialistai, sumažindami savo programų radikalumą.

Apskritai po pirmojo Pasaulinio karo sumažėjo kalbos apie laisvę, ir ją skelbęs liberalizmas dėl savo principų neaiškumo pasidarė mažiau aktualus ir mažiau patrauklus.

Dewey šių laikų liberalizmo krizę išveda iš ankstinių laikų liberalų idėjų bei principų nevieningumo ir jų kitimo tendencijos susilpnėjimo⁵⁰. Ir tai krizei nugalėti jis siūlo kiek tik galima išvystyti liberalizmo kitimo bei reformų tendenciją ir tuo būdu atgauti pažangos vadovavimo iniciatyvą. Tačiau Maritainas jau nemato liberalizmui ateities⁵¹ ne tik dėl to, kad jis yra pagrįstas klaidinga teorija, bet ir dėl to, kad jis yra jau gyvenimo įvykių pralengtas. Politiniai bei socialiniai įvykiai bei revoliucijos iš abiejų pusių liberalizmą išskiria. Šių laikų tendencijose stiprėja prileidimas, kad liberalizmas lyg ir nebepatenkina šių laikų gyvenimo reikalavimų, kad liberalinis priėjimas prie žmoniškųjų problemų yra nebepatenkinamas, atgyvenęs savo amžių ir kaltas dėl daugelio šių laikų negerovių. Eliotas mano, kad liberalizmui skirta išnykti, nes ir iš jo kilusios filosofijos jį jau neigia⁵². Pagrindiniam liberalizmo ramsčiui — demokratizmui — išplitus į kitas sroves, liberalizmas reprezentuojasi nebe savo esminėmis, o daugiau atsitiktinėmis apraiškomis: kitimo bei reformų užsidegimu, artėjimu į radikalizmą bei socializmą, sekuliarizmą, antiklerikalizmą ir savo priklausomumą nuo tikslųjų mokslų bei technologijos. Bet tais dalykais jis jau negali užimponuoti, kaip jis anksčiau imponavo jo atstovaujama laisvės vertybe ir demokratizmu. Po antrojo pasaulinio karo daugelio kraštų inte-

⁵⁰ JOHN DEWEY, *Liberalism and Social Action*, New Yorkas, 1963, 1 sk.

⁵¹ JACQUES MARITAIN, *Freedom in the Modern World*, New Yorkas, 1936, 63-65 psl.

⁵² T. S. ELIOT, *Christianity and Culture*, New Yorkas, 1949, 14 psl.

lektualų tarpe buvo jaučiama daugiau susidomėjimo komunizmu negu liberalizmu. Pats liberalizmas nebeteko veržlumo iš vidaus ir yra užėmęs daugiau gynimosi poziciją. Dawsonas mano⁵³, kad liberalizmas yra nebetekęs įtakos intelektualuose daugiausia dėl to, kad jo pažangos ir žmogaus bei visuomenės patobulinimo doktrina yra jau nebeįtikinama ir nepriimtina šių dienų mąstytojams ir rašytojams.

Laisvės doktrina, pagrįsta tikslųjų mokslų pažanga, liberalizmui neatnešė tų laimėjimų, kurių jis iš jos laukė. Iš sekuliaristiškai liberalistinės dvasios ir tikslųjų mokslų pažangos gimęs pozityvizmas, pasireiškęs kaip pažangiosios technikos vyravimo filosofija ir pripažinęs tik daiktinį objektyvumą, racionalizavęs ne tik techniką ir susisiekimą, bet ir žmonių santykius ir net jų intymų gyvenimą, Jasperso priekaištavimu⁵⁴, individą pavertęs vien funkcija, kur individuali sąmonė buvo absorbuota į socialinę sąmonę. Individas su visais savo siekimais, darbu, poilsiu, malonumais ir laimėjimais traktuojamas tik kaip visuomenės ląstelė. Individualūs momentai, kaip amžiaus ir lyčių skirtingumai, sulyginami, tepaisant vien biologinių atžvilgių. Individas pasidaro tik daugelio milijonų masės ląstele, netekusia jokios svarbos, ką jis mano ir ko jis siekia. Jis pasidaro tik didžiulės mašinos rateliu, kuris veikia, tik jos jėgų varomas ir nebegali būti laisva asmenybe. Tuo būdu liberalizmo pagimdytas pozityvizmas sunaikino jo pagrindinį principą — individualizmą — ir pakreipė jį į žmogaus asmenybę sunaikinantį kolektyvizmą.

Liberalizmas, atstovaudamas kitimo filosofiją, yra kaltinamas dėl vakarų visuomenėje įvykusių visos eilės neigiamai vertinamų pakeitimų. Jam prikišama, kad jis, su savo pažangos doktrina vyravęs vakarų mąstyme ir davęs jam kryptį, yra padaręs tą įtaką, dėl kurios vakarų krikščioniškas žmogus daug kur evoliucionavo į natūralistinį žmogų, o šis į ekonominį žmogų, kuris savo keliu išvirsta į masės žmogų, kuris dėl savo beidėjiškumo yra abejingas ir laisvės idėjai. Iš dešinės liberalizmui prikišama, kad jis sugriovė moralinio autoriteto pagrindus, sunaikino

⁵³ CH. DAWSON, *Progress and Religion*, 172 psl.

⁵⁴ KARL JASPERS, *Man in the Modern Age*, New Yorkas, 1957, 47-49 psl.

gyvenimo tikslus, pastūmėjo žmoniją į anarchiją ir mąstymą į nihilizmą. Iš kairės liberalizmui prikišama, kad jis, atstovaudamas tik vidurinę klasę ir gindamas jos privilegijas, nesiekia socialinio teisingumo, tuo pačiu netekdamas liberalinės dvasios ir sugriaudamas savo pačios doktrinos pagrindus⁵⁵. O Manheimas įtaria, kad liberalų lygybės principas yra tik teorinis propagandinis postulat, niekadęs nebandytas paversti empiriniu faktu⁵⁶.

Dėl šių laikų liberalizmo susilpnėjimo daug kas prileidžia, kad jis, nutolęs nuo laisvės ir individualizmo idealų, toliau vis silpnės ir nebeteks įtakos visuomenėje. Tačiau, nežiūrint daugelio jam daromų ir čia suminėtų priekaištų, toks prileidimas atrodo labai perdėtas. Nors liberalizmas, kaip politinis sąjūdis, Europoje yra gerokai susilpnėjęs, tačiau ideologiškai liberalistinė dvasia vargu ar silpnėja. Laisvės idealą pakeitęs sekuliarizmas nerodo tendencijos sumažėti. Dawsono nuomone, liberalinė tradicija, nors ji ir nebeišlaiko tos vyraujančios pozicijos, kokią ji yra turėjusi devyniolikto amžiuje, tebėra galinga praktinė jėga humanizmo, socialinių reformų ir politikos srityse, nors jai tenka vesti nuolatines pralaimėjimo kovas su dešine ir kaire⁵⁷.

3. *Skirtingi keliai į pažangą.* — Tradicijos, auklėjimas, temperamentas ir daug kitų faktorių nulemia tai, kad vieni žmonės daugiau vertina pastovumą, kiti gi kintamumą. Vieni daugiau išvelgia dvasinių dalykų amžinumą, kiti gi tikisi ateityje pralenkti viską, kas tik yra šiandieną. Vieni daugiau gyvena idėjomis, kiti gi visus savo įsitikinimus grindžia tik eksperimentams prieinama ir jų pagalba patikrinama realybe. Tie skirtingi nusiteikimai, skirtingos pažiūros su skirtingomis vertybių sistemomis suformuoja skirtingus žmones su skirtingais keliais bei metodais spręsti įvairiems gyvenimo klausimams.

Tuo būdu konservatizmas ir liberalizmas yra lyg du priešingumai, daugiau ar mažiau padalinę visuomenę į dvi skirtingas sroves su skirtingomis ideologijomis ir skirtingomis gyvenimo filosofijomis. Tačiau tie du skirtingumai visuomenėje aiškiau

⁵⁵ H. J. LASKI, *The Rise of European Liberalism*, 167-171 psl.

⁵⁶ K. MANHEIM, *Essays on Sociology and Social Psychology*, 106 psl.

⁵⁷ CH. DAWSON, *Progress and Religion*, 172 psl.

jaučiami tik toliau nuo «centro», sparnuose, kur jie yra aptariamami ir formuluojami, drauge nurodant ir antros pusės priešingumus. Bet tie du priešingumai tarp savęs susisiečia, ir net aiškos ribos tarp jų pravesti negalima. Tarp jų nėra neutralios zonos. Kalbėdami apie konservatyvumą ir liberalumą, niekas neužsimena apie tarp jų esantį nešališką vidurį. Dėl to ir tam tikras neaiškus pereinamumas tarp tų dviejų krypčių vienur priskiriamas vienai pusei, kitur kitai, žiūrint kas kokiais vardais ką vadina. Pavyzdžiui, vieni nevisada aiškiai Amerikos politikos pagrindinę kryptį ir gyvenimo tendencijas suveda į konservatyvią tradiciją, kiti gi tvirtina, kad čia vyrauja liberalinė tradicija. Panašiai nevienodai sprendžiama ir apie kitų kraštų ar visuomenių konservatyvumą ar liberalumą. Pagal prigijusią konservatizmo ir liberalizmo sampratą katalikų politika, pagrįsta krikščioniškąja pasaulėžiūra, yra laikoma nuosaikiai konservatyvia; tačiau prof. Schapiro, kiek skirtingai liberalizmą komentodamas, jį priskiria ir Europos krikščioniškąją demokratiją, patį Adenauerį vadindamas tikrai liberaliu valstybininku⁵⁸.

Nors tarp konservatizmo ir liberalizmo nėra aiškos skiriamosios linijos, nėra tarp jų nė sutarimo. Kai devynioliktojo amžiaus pirmoje pusėje prancūzų katalikų kunigas Lamennais bandė katalikybę sutaikinti bei suderinti su liberalizmu, jam nepavyko, nes liberalai liko abejingi jo idėjai dėl savo priešingo nusistatymo religijos atžvilgiu, o katalikams negalėjo būti priimtinas kompromisas su tuo metu karingu liberalų sekuliarizmu. Tas tarp konservatorių ir liberalų skirtingumas nėra išlyginamas ir šiais laikais. Tarp jų kovojama, savo principus ginant ir antrosios pusės smerkiant. Visuomenės daugumos nuomonė svyruoja, kartais palaikydama vieną pusę, kartais pasirinkdama antrąją. Kartais įrodinėjama, kad per paskutinius pusantro šimto metų viešojo nuomonės taisyklingais tarpais svyravusi nuo konservatyvaus nusiteikimo į liberalų ir atgal. Kai viena kuri išigalėjusi srovė pradeda dezintegruotis, atsigauna ir išigali antroji⁵⁹. Taip kartojasi vienos ir kitos pusės pralaimėjimai ir atgimimai, kurie turi ry-

⁵⁸ J. SALVIN SHAPIRO, *Liberalism*, Princeton, 1958, 77 psl.

⁵⁹ HANAH ARENDT, *Between Past and Future*, Clevelandas, 1961, 100-101 psl.

šio su naujais prisitaikymais prie naujų gyvenimo sąlygų. Kaip Wilsonas pastebi, su kiekvienu tokiu atveju liberalizmas yra nuolat sukrečiamas konservatyviosios dvasios išlikimo, atgimimo ir atsigavimo jėgos⁶⁰. Panašiai ir liberalizmas su radikalizmu kiekvieną kartą atsigauja, persiorientuodami savo principuose ir juos pritaikydami prie pakitusių sąlygų. Toje dviejų krypčių kovoje liberalizmas ir radikalizmas turi tą pirmumą, kad jie gali operuoti utopiniais ateities galimumais ir nepaprastais ateities pažangos laimėjimais. Konservatizmas, netikėdamas, kad ateityje bus galima sukurti tobulą visuomenę, negali pažadėti to, ką žada liberalizmas ir su kokia šviesios ateities vizija vilioja radikalizmas. Bet jo pusėje yra dvasinės jėgos, kurių kita pusė neturi. Jų tarpusavio kovoje konservatizmas paviršutiniškai nėra patrauklus, ir jis daugiausia tik ginas, operuodamas liberalų pažangos planų neišsipildymu praeityje ir jų utopijų netikrumu ateičiai.

Politikoje nuosaikus konservatizmas ir nuosaikus liberalizmas nėra kitas nuo kito labai tolimi. Sakoma, kad jie dažniau sutaria, negu nesutaria. Jie abu kovoja tiek prieš kraštutinį kairumą, tiek ir prieš kraštutinį dešinumą — prieš abiejų kraštutinumų totalizmą. Tik liberalams priekaištaujama, kad jie yra per švelnūs komunizmo atžvilgiu, o konservatoriams lygiai prikišama, kad jie yra per nuolaidūs kitam totalizmui — fašizmui. Nuosaukiai konservatyvaus nusiteikimo žmonės apskritai nėra nusistatę prieš naujumus ir reformas, tik jie dažnai yra priešingi liberalų siūlomoms dar nepribrendusioms reformoms. Liberalizmas iš principo yra linkęs į reformas, tikėdamas, kad kitimas vis tiek neša pažangą, nors bebandant ir suklystama. Su tuo savo linkimu siekti reformų bei pažangos liberalizmas yra daugiau gera pasiekęs ir įgijęs iniciatyvos pirmumą prieš konservatorius. Bet jo silpnoji pusė yra ta, kad jis gyvena įsitikinimu, kad jis ir moraliskai yra pageidaujamas tik dėl to, kad jis yra pagrįstas kintamumu. Konservatizmas, nelaikydamas žmonių lygiais iš prigimtės, pateisina socialinių klasių buvimą ir esamą ekonominę nelygybę. Liberalizmas siekia ekonominės lygybės ir smerkia visas

⁶⁰ F. G. WILSON, *The Case for Conservatives*, Seattle, 1954, 36 psl.

klasines privilegijas. Valstybėje jis siekia didesnės centralizacijos, ir jame išžiūrima kolektyvistinių tendencijų.

Jei tie skirtingumai nėra labai dideli politikoje, tai jie yra daug didesni kultūrinėje ir pasaulėžiūrinėje srityje. Konservatyvusis yra dažniausia tikintis, o liberalas dažniausia yra indiferentas ar materialistas. Pirmasis pasaulio išgelbėjimą mato daugiau dvasinėje pažangoje, o antrasis jo ieško ekonominėje gerovėje. Konservatyvusis yra linkęs pripažinti autoritetą, kuris jam reiškia pagarbą tradicijoms, įstatymams, teisėtumui ir asmenybei. Liberalusis, daugiau kovodamas dėl asmens laisvės, atmeta visus jį varžančius autoritetus. Apie laisvę kalba ir konservatyvusis, tik jis daugiau kalba apie vidinę laisvę. Liberalusis laisvę supranta daugiau kaip išsilaisvinimą nuo autoritetų įtakos ir nebuvimą kliūčių laisvai veikti. Konservatyvusis stengiasi laisvę išlaikyti bei apginti, liberalusis stengiasi ją išplėsti.

Liberalizmas yra didžiųjų miestų sąjūdis; konservatizmas geriausia išsilaiko natūralioje žemės ūkio aplinkoje. Konservatyvusis yra giliau suaugęs su savo aplinka, giliau prigijęs tradicijose, pastovus savo vertybėmis ir pažiūromis. Liberalas, o tuo labiau radikalas tradicijų nemėgsta, nesijaučia nepajudinamai įaugęs į savo laiko ir aplinkos vertybes ir nėra nusistatęs jų nepakeisti. Jis yra daugiau racionalistas, kuris sąmoningai kuria ateities planus ir daugiau orientuojasi į ateitį. Tuo tarpu konservatyvusis nėra labai nusiteikęs kurti ateities teorijas ir daugiau nesąmoningai įgyvendina konkrečias tradicijas, ateinančias iš praeities.

Bene aiškiausia konservatizmo ir liberalizmo skirtingumai atspindi, lyginant jų nusistatymą auklėjimo klausimais. Konservatizmas laikosi pamažu reformuojamo tradicinio auklėjimo, o liberalizmas nori jauną žmogų auklėti jau kitais pagrindais. Jie čia nesutaria, nei kokią žmogų reikia išauklėti, nei kokias vertybes jame įskiepyti, nei kokių būdu jį auklėti. Konservatyvieji, nelaikydami žmogaus iš prigimties tobulu, nori jį išauklėti ir tobulinti, išvysstant jo prigimtyje esamus teigiamuosius pradus ir neleidžiant išsiplėtoti neigiamiesiems; pagal jo dualistinę prigimtį jie auklėjimo uždaviniais laiko ruošti jį ir šiam ir kitam gyvenimui. Liberalizmas, pripažindamas, kad žmogus yra iš prigimties geras, nori jauną žmogų ne tiek auklėti, kiek sudaryti jam sąlygas pačiam

išsiskleisti; pagal jo monistinę žmogaus prigimtį sampratą, žmogus auklėjimo keliu turi būti ruošiamas tik šiam gyvenimui.

Tradicinė pedagogika auklėjimą suprantą kaip suaugusiųjų bei auklėjimo institucijų planingai daromas įtakas augančiam žmogui. Pagrindinėmis auklėjimo institucijomis tradiciniame auklėjime yra laikoma šeima, Bažnyčia, mokykla, visuomenė.

Liberalioji pedagogika, kaip ji yra amerikiečių progresyviojos pedagogikos atstovaujama, auklėjimą apibūdina kaip augančio žmogaus daugiau savarankišką ir nuo kitų nepriklausomą įvairiose srityse daromą pažangą («augimą»). Jo savarankiškam vispusiškam augimui užtikrinti ji stengiasi vaikus bei mokinius išlaisvinti iš tėvų, mokytojų ir socialinių institucijų autoritetų.

Konservatyvioji pedagogika auklėjimą laiko konservuojančiu bei civilizuojančiu procesu, kuriuo siekiama kiekvienam priaugančiam žmogui duoti savo tautos išminties dalį, išlavinti kiekvieną augantį bei bręstantį berniuką ir mergaitę, kad jie vėliau pajėgtų morališkai save drausminti, įdiegti tvarkos meilę ir pagarbą autoritetui. Auklėjimą plačia prasme jie suprantą kaip augančio žmogaus įvedimą į žmonijos kultūrinį paveldėjimą ir stengiasi jį supažindinti su žmonijos kultūros kūryba bei jos evoliucija. Tuo atžvilgiu jie labai vertina humanistinį auklėjimą. Liberalizmas nevertina praeities kultūros evoliucijos pažinimo ir pasitenkina tik nedaugelio jos esminių dalykų pertiekimu, o daug daugiau rūpinasi supažindinti jauną žmogų su tiksliaisiais mokslais ir orientuoti jį į ateities pažangą. Jų auklėjimas yra realistinis; Amerikos liberalų auklėjimas yra socialinės krypties.

Konservatyvioji pedagogika, siekdama išauklėti vispusišką ir vieningą asmenybę, labai vertina auklėjimo vieningumą, siekia sukurti vieningą, visas gyvenimo sritis apimančią auklėjimo sistemą, pagrįstą vispusiškai atrinktų žinių perteikimu ir vertybių sistema, kurioje aukščiausią vietą vertybių hierarchijoje užima religinės vertybės. Liberalai skeptiškai žiūri į auklėjimo vieningumo reikalavimą ir reikalauja mokytis daugiau gyvenime naudingų dalykų. Jų auklėjime religija išskiriama iš mokomųjų dalykų skaičiaus, mokykla visiškai sekuliarinė, be jokio religinio auklėjimo.

Konservatoriai labai rūpinasi augančio žmogaus charakterio ugdymu. Charakteris, jų supratimu, yra žmogaus proto, jausmų ir valios vienybė, sudaranti jo moralinio gyvenimo pagrindą. Rūpindamiesi jo ugdymu, jie labai vertina drausmę, suprasdami

ją ne kaip neprasmingą rutiną, o kaip tvarką, kurioje intelektualinė, moralinė ir kitokios drausmės susilieja, išplėtodamos harmoningą asmenybę. Liberalizmas charakterio ugdymui tokios didelės reikšmės nepripažįsta. Tradicinė charakterio samprata neatitinka materialistinės žmogaus sampratos.

Konservatizmas auklėjimą pirmoje eilėje laiko tėvų pareiga ir jų natūralia teise. Jie yra laikomi atsakingais už savo vaikų išauklėjimą, ir jiems pripažįstama laisvė pasirinkti mokyklos kryptį. Dėl to, greta valstybinių mokyklų, konservatoriai remia ir privačias mokyklas. Liberalai auklėjimą laiko valstybės reikalu ir yra linkę pripažinti tik valdines sekuliarines mokyklas. Privatinių, ypač su religiniu auklėjimu, mokyklų jie yra nelinkę toleruoti.

Palaikydami tradicinį auklėjimą, konservatoriai siekia išlaikyti visuomenėje teisingumą, tvarką, harmoniją ir vienybę. Liberalai gi auklėjimo keliu siekia pakeisti visuomenę, kad ji atitiktų jų gyvenimo sampratą. Amerikos liberalai auklėjimo socialiniu uždaviniu laiko išauklėti visuomenėje antikapitalistinę pažiūrą, kad tuo būdu, be didesnių sukrėtimų, ji iš kapitalistinės pasidarytų kolektyvistinė.

Nors pažangos problemomis labiau suinteresuoti pasirodo liberalai, tačiau būtų vienašališka ją laikyti tik liberalų monopolium. Nuosaikus konservatizmas taip pat labai vertina pažangą, tik jos problemas svarsto atsargiau negu liberalizmas. Jei liberalizmas pažangos daugiausia laukia iš tikslųjų mokslų, tai konservatyvieji jos siekia platesniuose baruose, kur tikslųjų mokslų įtakos mažai bejaučiamos ar net nebejaučiamos. Tą patį pažangos procesą kiekvienas jų traktuoja kitaip. Konservatizmas jam patarnauja, padėdamas institucijoms išaugti, o liberalizmas — joms pasikeisti bei prisitaikyti prie pakitusių sąlygų. Konservatizmas palaiko daugiau gyvenimo augimą, liberalizmas jį daugiau suracionalina. Liberalus nusiteikimas parūpina racionalius planus, konservatyvus nusiteikimas nesąmoningai įgyvendina laiko iškeltus reikalavimus, paversdamas juos tradicijomis. Liberalai formuluoja bei aptaria laisvę, o konservatyvios tradicijos ją įgyvendina ⁶¹.

⁶¹ PETER VIERECK, *The Philosophical New Conservatives*, išsp. D. BELL, *The Radical Right*, New Yorkas, 1964.

Liberalizmas pažangos ieško kitimo procese ir yra linkęs tą kitimą skatinti. Konservatizmas gi siekia pažangos, vengdamas prarasti ką nors vertinga, vengdamas atsisakyti žmonijos praeityje įgytų patyrimo bei kūrybos lobių. Konservatyviu supratimu, pažanga pareina ne vien nuo naujų išradimų bei reformų, o dar daugiau nuo jų tvirto prigijimo, nuo jų suderinimo su tuo, kas yra, nesugriaunant visuomenės pagrindų. Kada konservatyvūs žmonės priešinasi naujybėms, kurios griaudamos tradicinius visuomenės pagrindus, veda į moralinį reliatyvumą, kultūrinį vidutiniškumą, gero skonio nupiginimą ir charakterio suvulgarinimą, būtų labai šališka tokį pastovumo reikalavimą aiškinti atsilikimu. Neišlaikant žmonijos genijaus sukurtos kultūros ir nerūpestingai ją keičiant vis į naujus dalykus, dažnai neinama į pažangą. Didelėmis ir didžiai kūrybingomis asmenybėmis žmonija nėra labai turtinga. Genijai negimsta kiekvienais metais, kad galėtų pakeisti ankstesnius, juos pamirštant. Tikrai didelių kūrybių nėra labai daug, ir jie sudaro žmonijos pažangos atramos taškus, kuriais remiantis galima toliau eiti pirmyn. Dailės, muzikos, literatūros, filosofijos ir įvairių mokslų bei socialinio gyvenimo istoriją užpildo eilė kūrybingų asmenybių, savo kūryba bei darbais sudariusių tarsi naujas pakopas tolimesnei pažangai. Juos papildo daug nežinomų asmenybių su anonimine kūryba su nežinomų žmonių iškeltomis idėjomis, kurios pasidarė kūrybine, minties bei gyvenimo tradicija, einančia iš kartos į kartą. Nusigrežimas nuo praeities genijaus kūrybos ir nuo nežinomo kolektyvaus genijaus sukurtų tradicijų tikslu atsipalaiduoti nuo užkonservuotos praeities ir atpalaiduoti dvasią suprasti ateičiai ir įsibėgėti ateities pažangai — dažniausia dar neveda į tikrą pažangą. Atsisakant praeities genijaus, susidaro tuštuma, ir einama žemyn. Labai judrus šių laikų gyvenimas ir begalinė daugybė chaotiškai kits kitą sekančių įvykių neveda savaime į pažangą, o greičiau į masės chaosą. Atitrūkimas nuo praeities kultūros palieka žmogų aformiškam hedonizmui, be tolimesnės perspektyvos ir idealų.

Šių laikų žmogiškųjų problemų didelis susikomplicavimas ir kultūrinė dezintegracija yra kilę daugiausia iš to, kad pasaulis turi per daug naujų dalykų, kurių vakarų kultūra nebepajėgia asimiliuoti. Nauji socialiniai pakitimai, naujos kultūrinės tendencijos, naujų auklėjimo pagrindų išbandymas ir ypač techno-

logijos pažangos sukurtos naujos sąlygos yra per daug patraukę žmonijos dėmesį į naujybes bei jų sudaromus galimumus, kad visas praeities kultūrinis įnašas yra vis labiau ignoruojamas, žmonią maitinant vien tik technikos naujybėmis ir minių riaušių sensacijomis. Gyvenama ne tiek gyvenimo realybe pagrįsta, kiek padėties pateisinimui puoselėjama viltimi, kad, viskam nevaržomai vykstant, savaime viskas išeina į gera. Dėl to nėra be pagrindo ir ta konservatyvi pažiūra, kad šių dienų pažangos chaotiškumui bei vienašališkumui išlyginti, nėra kito kelio, kaip grąžinti didžiosioms vertybėms atitinkamą vietą, rasti tinkamą santykį tarp to, kas pastovu ir kas kintama, ir atstatyti įsitikinimą, kad žmogiškosios prigimties esmę sudaro ne jo geriausias prisitaikymas prie nuolatinio kaleidoskopiško kitimo, o kūrybinė žmogaus dvasia.

4. *Konservatizmas ir liberalizmas Amerikoje.* — Amerikos konservatizmas ir liberalizmas yra gerokai skirtingi nuo tų pačių srovių Europoje. Jei Europoje jos sudaro daugiau du priešingumus, tai Amerikoje jos atitiktų tik nuosaikų konservatizmą ir nuosaikų liberalizmą. Čia jų principai yra gerokai sumaišyti, ir kartais net sunku nustatyti, kas čia priklauso vienai ar kitai srovei. Dėl to čia yra daug prirašyta, diskutuojant, kas J. A. V-se vyrauja — konservatizmas ar liberalizmas arba, kaip sakoma, konservatyvioji ar liberalioji tradicija. Žymiausias Amerikos konservatizmo teoretikas Kirkas tvirtina, kad amerikiečiai nuo pat pradžios yra buvę žmonės konservatyvaus nusistatymo, giliai paveikti pagarbos religinei dvasiai, tvirti tradicinėje moralėje, visada karštai gynęsi centralizacijos, prisirišę prie įstatymų, įsitikinę nuosavybės institucijos reikalingumu ir jos palaima⁶². Tačiau liberalizmo sekėjai dažnai tvirtina priešingai. Istorinė ir filosofinė Amerikos gyvenimo analizė rodanti, kad čia tikro konservatizmo niekada nėra buvę, nes jos patyrimas visada yra buvęs dinamiškas, revoliucinis, pragmatiškas ir kinetiškas⁶³.

Analizuodamas Amerikos politinės minties evoliuciją, Rossi-

⁶² R. KIRK, *Prospects for Conservatives*, 31 psl.

⁶³ Cituota iš W. F. BUCKLEY, *Up From Liberalism*, New Yorkas, 1961, 77 psl.

teris randa, kad pagrindinės idėjos, formavusios Amerikos viešąjį gyvenimą, buvo pažanga, laisvė, lygybė, demokratija ir individualizmas, t. y., liberalizmo idėjos. Čia nėra ir anos pesimistiškos pažiūros apie žmogų. Amerika esanti kraštas, kurio aukso amžius yra dar ateityje. Čia viskas kyla — gyvenimo lygis, gamyba, laisvalaikio valandos, technika, žmogaus amžiaus ilgumas. Čia daug kur dar tebemastoma pažangos neišvengiamumo terminais. Čia dauguma yra apsėsti laisvės idėjos: laisvė aukščiau autoriteto, laisvė aukščiau atsakingumo, laisvė aukščiau pareigų. Nuo revoliucijos laikų iki šių dienų amerikiečiai apie nieką kitą tiek nekalba, kaip apie laisvę. Ne tautinė garbė, o individuali laisvė yra visų politikų pažadas. Amerika nėra turėjusi kilmės aristokratijos, ir joje vyrauja vidutinis žmogus ir jo saugumo reikalai. Čia niekas nekovoja dėl valstybės garbės ar jos autoriteto padidinimo, o priešingai — ji dažnai puolama, ginant individualizmą.

Tik ta liberalistinė tendencija čia neišsivystė į radikalizmą, nuo ko ją sulaiko čia esanti gana stipri konservatyvi tendencija. Tos tendencijos pagrindiniai principai yra prisirišimas prie tradicijų ir konstitucijos, vienybė ir lojalumas, giliai prigiję amerikiečių masėse. Jei liberalizmas vyrauja amerikiečių mąstyme, tai praktinėje amerikiečių politikoje vyrauja konservatizmas. Abi didžiosios J. A. Valstybių partijos, su nedidelėmis išimtimis, yra konservatyvios. Išskyrus technologiją ir ekonomiją, kur amerikiečiai eksperimentuoja, nebodami jokių tradicijų, kitose gyvenimo srityse, kaip mene, įstatymuose, socialiniuose santykiuose ir politinėse institucijose, Amerika eksperimentuoja mažiau, negu kiti kraštai. Amerikos liberalai labai retai teparodo kurio nors radikalumo, o pasitenkina dalinėmis reformomis. Tuo jie pasirodo nesą tikri, o tik konservatyvūs liberalai.

Panašiai yra ir su konservatoriais. Jie čia gina nemaža labai konservatyvių principų, bet jie turi jų, ir pasiimtų iš liberalų. Pavyzdžiui, dar šiais laikais jie labai karštai gina nesikišimo (*laissez faire*) principą, kurio liberalai yra jau senai atsisakę. Niekur kitur nėra išgalėjęs vadinamas *laissez faire* konservatizmas, o tik Amerikoje. Jis čia stiprėjo jau per paskutinį praėjusio amžiaus ketvirtį, vyravo tarp 1920 ir 1930 metų, ir nėra jo atsisakyta iki šiol. Jį atpažįstame H. Hooverio, Maniono, Kirko ir kitų konservatorių pasisakymuose. Pasiremdami konstitucija, jie priešinasi bet kokiam valdžios įsikišimui į ekonominį gyvenimą.

Toks liberalizmo principų pasisavinimas rodo, kad Amerikos konservatizmui trūksta aiškių ideologinių pagrindų. Millsas mano, kad ir pati Amerika yra konservatyvus kraštas be konservatyvios ideologijos⁶⁴.

Radikalų arba ultrakonservatizmą Amerikos politikoje atstovauja B. Goldwateris, S. Bridges, C. Manionas, J. Sokolskis, gen. McArturas. Jo žymiausi teoretikai yra R. Kirkas ir W. R. Bucklis. Spauldoje jį atstovauja *Chicago Tribune* ir W. R. Hearsto leidiniai. Ultrakonservatoriai yra priešingi socialinėms reformoms, labai nepatenkinti socialinio saugumo įstatymu, laikydami jį žmonių laisvės varžymu, privačios iniciatyvos žlugdymu ir įžanga į tolimesnį valstybės rūpinimąsi žmonių gerove ir jų sulyginimu. Valstybės rūpinimąsi socialiniu saugumu jie laiko didele blogybe, kuri ją paverčia gerovės institucija ir kurią jie norėtų kiek galima daugiau apriboti. Rūpinimąsi žmonių gerove jie laiko privačios labdarybės reikalu, įvairias socialines reformas jie laiko atselinančiu socializmu, o demokratinę lygybę jie smerkia, vadindami ją dirbtiniu ir žalingu žmonių sulyginimu. Tautiniu atžvilgiu jie yra ultranacionalistai ir izoliacininkai, vadindami internacionalistais visus tuos politikus, kurie palaiko Amerikos tarptautinius įsipareigojimus.

Dauguma amerikiečių konservatorių priklauso nuosaikiam konservatizmui, kuris eina su gyvenimu, pripažįsta reformų reikalingumą, tačiau griežtai vengia kuriomis nors reformomis pažeisti pastoviuosius vertybių principus. Jie yra nuosaikūs nacionalistai, palaiką Amerikos tarptautinius įsipareigojimus. Į šią konservatyvumo skalę įtelpa ir Eisenhoweris su Niksonu, profesoriai Viereckas, Wilsonas ir dauguma kitų intelektualų, savo raštuose svarsčiusių konservatizmo klausimus.

Trečią Amerikos konservatorių grupę sudaro liberalai konservatoriai, tai yra tokie liberalai, kurie yra kur nors gynę vertybių pastovumo principus bei jų išlaikymo reikalą. Į šią grupę įskaitomi Stevensonas, Lipmanas, Rooseweltas, Trumanas, Harimanas ir kt. Jie jau nėra tikri konservatoriai, o tik liberalai su kai kuriais konservatyviais principais.

Išskyrus Kirką, Bucklį, Taftą, Goldwaterį ir kai kuriuos

⁶⁴ C. W. MILLS, *The Power Elite*, New Yorkas, 1957, 335 psl.

kitus, principiškai apsisprendusius už konservatizmą ir kovojančius prieš socialines reformas, didelė dauguma visų niuansų konservatorių nėra visiškai ištikimi konservatizmui, dėl to negalima jų laikyti tikrais konservatoriais, nes jie pasisako ir už vienokius ar kitokius liberalizmo principus. Dėl to Rossiteris Amerikos tradiciją laiko giliai liberalia ir giliai konservatyvia. Tai esąs paradoksas, kaip ir pati Amerika⁶⁵.

Toks liberalizmas ir konservatizmas yra būdingi vyraujančiai Amerikos visuomenės daliai, kurioje nėra nei visiško konservatizmo, nei visiško liberalizmo. Tačiau, greta to, yra dar du mažumos konservatizmo šaltiniai, kur jis yra tikras, ne vien teoretiškas. Tai J.A.V. pietinės valstybės ir Amerikos katalikai.

Pietiečių konservatizmas daugiausia atkreipia dėmesį savo vengimu reformų rasių santykių klausimais. Bet jis ten yra daug gilesnis, negu tik rasių nelygybės laikymasis. Jis ten yra stipriai prigijęs politiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Žemės ūkio vyravimas, klasinės visuomenės struktūros išlikimas, šeimos pastovumas, pagarba religijai ir tvirtas savo tradicijų bei gyvenimo būdo laikymasis daro tą kraštą konservatyviausiu visoje Amerikoje. Nei ultramodernus menas, nei liberalių pažiūrų profesorius, nei socialinės lygybės bei gerovės teorijos ten neranda pritarimo. Rasės klausimų spaudžiami ir į ten besibraunančios pramonės erzunami, pietiečiai su savo konservatyviu nusistatymu darosi vis atkaklesni. Pietų konservatizmui ginti išleidžiama knygų, prirašoma daug straipsnių, kurie ten turi daug pritarimo. Tvirtinama, kad per paskutinius trisdešimt metų jų konservatizmas stiprėja, ir nėra duomenų, kurie rodytų, kad artimoje ateityje jis atslūgtų.

Amerikos katalikai, kurių čia yra apie 45 milijonus, yra sunkiai iš šalies paveikiama konservatyvi jėga. Būdami antiliberališki, antisekuliariški ir antimaterialistiški, jie daug kuo atsiriboja nuo čia vyraujančios dvasios. Nekintamų religinių principų išpažinimas ir iš jo kylanti pastovi vertybių filosofija, religiškai sankcionuota moralė, laisvės palenkimas religiniam autoritetui, žmogaus prigimties ir nuodėmės samprata, žmogaus natūraliųjų teisių

⁶⁵ C. ROSSITER, *Conservatism in America*, 96 psl.

gynimas, visuomeninio gyvenimo grindimas moraliniais dėsniais, gynimas visuomenės pastovumo, moralumo, vieningumo ir tvaringumo principų, šeimos nesuardomumas, pareigos ir atsakomybės statymas aukščiau teisės, katalikiškojo auklėjimo principai, religinių ir tautinių tradicijų branginimas ir daugelis kitų katalikų branginamų gyvenimo atžvilgių bei problemų juos prilygina tai nuotaikai, kuri yra laikoma konservatyvumu. Tačiau jų pasaulėžiūrinių principų laikymasis neverčia jų vengti reformų ar pagerinimų kitose srityse. Priešingai, socialiniame ir politiniame gyvenime katalikai savo reformų užsimojimus motyvuoja kaip tik krikščioniškai pagrįstu socialiniu teisingumu. Katalikai vengia reformų tik dėl pačių reformų, vengia socialinių eksperimentų, kurie nebūtų pateisinami socialinės etikos požiūriu, yra priešingi revoliucijoms, kurios yra smurto aktas, yra dažniausia apmokamos žmonių gyvybėmis, teisingumo paniekinimu ir vienos tiranijos pakeitimas kita. Pasiekę lemiamos įtakos valdžioje, katalikai nuosaikiai vykdo socialinį teisingumą, užimdami vidurio liniją tarp radikalaus konservatyvumo ir radikalaus kairumo. Dėl to krikščionių demokratų srovė kai kur yra vadinama centru. Dėl praeityje tam terminui priskirtos neigiamos atsilikėlio reikšmės katalikai kratosi bei vengia konservatoriaus pavadinimo. Bet, ieškodami visiems klausimams nuosaikaus sprendimo ir drauge brangindami užkonservuotą didįjį žmonijos patyrimą ir nekin-tamas dvasines vertybes, katalikai, vartojant tokiai padėčiai apibūdinti prigijusius terminus, yra nuosaikiai konservatyvūs. Kitokie jie nė negali būti. Jei jie pasiliktų *status quo* konservatoriais, jie būtų pasmerkti atsilikti nuo gyvenimo, netekti savo svorio pažangoje ir įtakos gyvenime. Lygiai jie negali susiliesti ir su liberalizmu. Liberalizmo pasaulėžiūrinis neužsiangažavimas, jo vertybių reliatyvumas bei jų pastovumo paneigimas ir kiti jo principai jį atiboja nuo katalikybės. Per paskutinius du šimtus metų daug liberalų buvo Bažnyčios priešai ir jai pakenkė be galo daug. Liberalų pažangos beveik sureliginimas jau nėra tai, ką katalikai laikytų teisingu ar bent neperdėtu principu. Katalikai nemano, kad į eksperimentines reformas linkęs liberalumas būtų teisingesnis kelias į pažangą negu nuosaikumas. Tiesa, pasisakydamas už nuosaikias reformas, katalikas daug kur sutinka su liberalu. Tačiau jo pagrindinė linija, atitinkanti nuosaikų konservatyvumą, niekada negali susiliesti su liberalizmu.

5. *Tarp dviejų kraštutinumų.* — Greta nuosaikaus konservatyvumo ir nuosaikaus liberalumo, kurie abu skirtingai, bet pozityviai siekia pažangos, yra dar radikalus arba nepažangus konservatyvumas ir radikalus liberalumas, paprastai vadinamas radikalizmu. Pirmasis jų yra daugumos neigiamai vertinamas dėl jo pažangos nesupratimo, o antrasis taip pat daugumos neigiamai vertinamas dėl jo utopiškumo ir užsimojimo viską pakeisti.

Nepažangus arba *status quo* konservatizmas yra per daug prisirišęs prie praeityje sukurtų institucijų bei tradicijų ir dėl to kratosi bet kurių naujumų, pakeitimų bei reformų. Kraštutiniai konservatoriai iš viso nemato gyvenime pažangos, nevertina pasiektų pagerinimų, priešinasi naujai įvedamiems dalykams ir neretai kovoja, siekdami panaikinti jau įgyvendintas reformas, dėl ko jie kartais yra vadinami reakcininkais.

Radikalizmas pasireiškia jau nebe noru reformuoti tradicines institucijas, o nusiteikimu viską pakeisti pagal kurią nors utopiją: pašalinti viską, kas sena, ir kurti iš naujo. Jiems būdinga yra neigiamas praeities vertinimas. Kas buvo praeityje, viskas bloga, ir nėra nieko, ant ko būtų galima kurti ateities gyvenimą: «pasauli seną suardysim iš pačių pamatų, pasaulį naują pastatysim ...».

Radikalizmas taip pat neina su nuosaikiai besiplėtojančiu pažangos procesu. Pažangos kilimas paprastai sutampa su vienos ar kitos kultūros išsiplėtojimu, kuris tęsiasi šimtus ar net tūkstančius metų. Kiekviena kultūra yra ilgos evoliucijos padaras. Jokia kultūra iš karto nesukuriama. Atsisakius praeities ir joje išaugusios kultūros, sunaikinus istoriškai sąlygotas institucijas, atsiranda tuštuma, kurioje tenka pradėti viską iš nauja. Praeities atsisakymas sunaikina pagrindą pažangai. Romos valstybę sunaikinus, grįžo barbariškumas, ir reikėjo ilgą amžių jos kitados pasiektai pažangai pasivyti. Įvairios radikalai nusiteikusių žmonių įvykdytos revoliucijos siekė įgyvendinti utopiškas laisvės bei gerovės idėjas. Tačiau, jas įvykdę, tie patys radikalai nebegerbdavo laisvės idealo, griebdavosi didžiausių jos suvaržymų ir kitaip manančių persekiojimo iki barbariškiausių masinių žudynių, o vietoje utopinės gerovės išgalėdavo teroras ir ilgalaikis skurdas. Savo siekimus laimėjęs ir tuos laimėjimus užkonservavęs, radikalizmas pažangos atžvilgiu nepasirodo pranašesnis už radikalų konserva-

tizmą. Jei konservatizmas pažangos nesupranta ir jos nesiekia, tai antrasis taip pat neteisingai ją supranta ir ją naikina.

Tokie radikalizmo pažangos naikinimai nėra būdingi vien tik moderniems laikams ir tik marksizmo praktikai. Revoliucijų su naikinančiu griovimu yra buvę visais amžiais, pradedant dar mažai teiširta Egipto senove ir baigiant mūsų dienomis. Nors jos kartais ir sudaro sąlygas įgyvendinti kai kuriems tikrai pažangiems principams, tačiau per jas nukenčia daug taip pat pažangą reiškiančių vertybių bei principų, ir jos pareikalauja begalės kančių ir žmonių aukų tik tai ar kitai utopijai pateisinti.

III. PAŽANGA ŠIŲ LAIKŲ SITUACIJOJE

Savo gyvenamus laikus yra įprasta vadinti moderniais, tuo išskiriant juos nuo praeities. Taip vakarykštis modernumas šiandieną jau nueina į praeitį ir yra pralenkiamas naujesnio modernumo. Bet dabartis yra tik praeities tęsinys, todėl bet kuri riba tarp praeities ir dabarties nėra įmanoma. Lygiai negalima kalbėti ir apie ateitį, nesiremiant dabartimi ir praeitimi. Visos šių laikų tendencijos yra artimesnės ar tolimesnės praeities gyvenimo bei įvykių sąlygotos ir dabar vienaip ar kitaip toliau besiplėtoja ar nyksta. Todėl ir į šiuos laikus tenka žiūrėti kaip į tam tikrą praeities palikimą, kaip praeityje veikusių įvykių bei priežasčių padarą, kuri mes tęsiame, papildome, eikvojame ar praturtiname, iškraipome ar patobuliname, kitaip nuspalviname ir dažnai jaučiamės visą praeitį toli pralenkę. Iš tikro gi mes vienus dalykus turime paveldėję iš senovės laikų, kitus iš vidurinių amžių, daug savo intelektualinių principų pasisavinome iš naujesnių laikų mąstytojų ir šiaip kūrybingų asmenybių. Todėl ir šių laikų tendencijas mes galime suprasti, tik išsiaiškinę, iš kur jos kilo, kaip jos išsiplėtojo, kokios įtakos jas veikia mūsų laikais ir kaip jos veikia mūsų gyvenimą.

Apskritai naujausiais laikais gyvenimo sparta darosi vis didesnė. Nors ir pripažinome, kad ne visose gyvenimo srityse vyksta pažanga ir kad ji vyksta nelygiai ir nevyspusiškai, bet, kur ji vyksta, jos tempas vis greitėja. Kalbant apie pažangą, neįmanoma trumpame rašinyje apimti ją visose gyvenimo srityse. Tenka pasitenkinti bent svarbiausiomis jos sritimis. Svarstant

pažangos klausimus, paprastai dėmesys nukrypsta į tai, kaip ji vyksta moksle, technikoje, meniškoje kūryboje, auklėjime, socialiniuose pakitimuose. Nagrinėjant pažangą kalbamose srityse, tenka sustoti prie svarbiausių šių laikų temų: tikslųjų mokslų pažangos, technikos pažangos, meniškosios kūrybos tendencijų, moderniojo auklėjimo ir visuomenės supramonėjimo.

1. *Tikslųjų mokslų pažanga.* — Įvairūs mokslai vakarų kultūros evoliucijoje yra susiformavę ir išsivystę daugiau ar mažiau skirtingais laikotarpiais. Dėl to vienuose istorijos perioduose didesnę įtaką turėjo vieni mokslai, o kituose kiti mokslai absorbavo žmogaus žinojimo ekspansiją ir formavo jo pažinimą bei jo pasaulėžiūrą. Santykis tarp tikslųjų ir humanistinių mokslų įvairiuose istorijos laikotarpiuose yra buvęs skirtingas. Senovės Graikijoje, kurioje randame daugumos mokslų užuomazgą, vyraujęs kultūros elementas buvo ne tikslieji mokslai, o filosofija ir kūryba. Sokrato, Platono, Aristotelio ir kitų filosofų, taip pat ir kai kurių literatūros, skulptūros ir architektūros kūrinių autorių vardai ir šiais laikais yra daug svaresni už ano meto tikslųjų mokslų atstovų (Euklido, Pitagoro, Archimedo, Ptolomėjaus ir kitų) vardus. Roma senovės kultūrą papildė ir praplėtė kitais atžvilgiais ir kitais mokslais. Jos didžiausias įnašas buvo valstybės administracijos principų išvystymas su, palyginti, gerai išplėtotą teisės sistema ir technika, kuri buvo tiek pažengusi, kad jau buvę visi galimumai išrasti garo mašinos⁶⁶. Viduriniuose amžiuose vyravo teologija ir filosofija, kurių sprendimams buvo subordinuoti kiti mokslai.

Naujaisiais laikais su didžiausia ekspansija pasirodė tikslieji mokslai. Galileo, Newtono, Keplerio, Huyghenso ir daugelio kitų mokslo genijų padaryta tikslųjų mokslų pažanga jau septynioliktame amžiuje pradėjo pralenkti kitų sričių pažangą. Nežiūrint aštuonioliktojo amžiaus filosofinio genijaus, tuo metu minties pasaulyje vis labiau prigijo pažiūra, kad bendra žmonijos pažanga kyla iš tikslųjų mokslų pažangos ir kad jie sudaro visos pažangos

⁶⁶ Whiteheado teigimu, Romos technika buvo jau pribrendusi išrasti garo mašinas, ir jis stebisi, kad ji tada nebuvo išrasta (A. N. WHITEHEAD, *Aims of Education*, New Yorkas, 1955, 80 psl.).

branduolį. Tikslųjų mokslų empiriniai metodai vis dažniau buvo vadinami vieninteliais mokslo metodais, kuriais tik vienais tegalima nustatyti, kas iš viso yra moksliška ir kas nemoksliška. Paskutinių dviejų amžių pažangos nuotaikose jau visoms problemoms tikruoju sprendimu norima laikyti tik mokslinį sprendimą. Daugelio gamtos dėsnių susekimas ir jų pritaikymas praktiškiems išradimams labai pakėlė tikslųjų mokslų prestižą.

Ypač didelę pažangą tikslieji mokslai padarė per paskutinį šimtą metų ir daro ją toliau. Apskaičiuojama, kad nuo 1875 metų jie yra padarę didesnę pažangą, negu iki to laiko jų buvo jos padaryta iš viso. Ir nėra jokio pagrindo prileisti, kad jos sparta ir toliau nedidėtų. Ryšium su ta jų labai didele pažanga tikslieji mokslai darosi savotišku tikėjimu ir žmonijos viltimi. Tuo tarpu dvasiniai mokslai, operuodami daugiau nekintamomis vertybėmis bei principais ir nežadėdami žmogui praktinės naudos, o daugiau iš jo reikalaudami, neturi sąlygų pasirodyti su efektingomis naujybėmis. Greta gamtos mokslų jie darosi nepopuliarūs. Jie mažiau studijuojami, ir jiems tenka tik maža dalėlė tos piniginės paramos, kurią gauna tikslieji mokslai. Tuo būdu tikslųjų mokslų pažanga pavirsta jų vyravimu. Ir šiuo metu negalima nesutikti, kad jie yra išivyravę, nustelbdami dvasinius mokslus ir meną⁶⁷. Iš to susidaro gana ryški žinojimo pažangos disproporcija. Gamtos dalykų žinojimas kyla ir plinta, o kultūrinės pažangos pažinimas kyla daug lėčiau.

Toks gamtos klausimais besiverčiančių mokslų vyravimas veda į gamtinių klausimų vyravimą žmonių mąstyme, ir tuo būdu yra stiprinama materialistinė tendencija. Nepamirština, kad nuo septynioliktojo amžiaus mokslinis judėjimas daugiausia vyksta mechanistinės gamtos sampratos įtakoje ir kad tos krypties minties srovės (pozityvizmas, scientizmas, dialektinis materializmas), daugiausia operuojančios mokslo argumentais, tebeturi labai didelę įtaką liberališkai ir šiaip jau materialistiškai nusiteikusiuose sluogsnuose.

Tikslųjų mokslų vyravimas neretai prisideda prie materialistinės tendencijos stiprėjimo ne dėl to, kad tie mokslai patys būtų priešingi religijai, kaip buvo tikima pozityvizmo vyravimo

⁶⁷ JULIAN HUXLEY, *Essays of a Humanist*, New Yorkas, 1964, 243-244 psl.

laikais. Šiais laikais tokia nuomonė jau nebejungiamo su mokslininko vardu. Tokie naujausių laikų tikslųjų mokslų genijai, kaip Planckas, Jeansas, Edingtonas, de Broglie, Weizsaeckeris ir Schroedingeris yra žinomi kaip tikintieji žmonės⁶⁸. Mokslas ir religija yra dvi skirtingos sritys, eina jos viena greta kitos ir tam tikrais atžvilgiais viena kitą papildo. Tačiau religijos priešams didelis mokslinės pažangos pirmavimas prieš kitų sričių pažangą sudaro tam tikrą pagrindą patį mokslą traktuoti kaip savotišką religiją ir bandyti vien jo duomenimis spręsti visų kitų sričių problemas, tuo būdu keliant sąmyšį filosofijoje, meniškoje kūryboje, religijoje ir socialiniame gyvenime.

Pagrindinė problema, kuri kyla iš tikslųjų mokslų išivyravimo ir humanistinių mokslų sumenkėjimo, yra gamtinių bei materialinių žinių gausėjimas, o žmogiškųjų klausimų nustūmimas į mažiau svarbių dalykų sritį. Pats žmogus tiksliuosiuose moksluose nedaug teturi vietos. Ir jų metodai teapima tik mažą jo žmogiškosios esmės dalį. Mokslų pagrindinis bruožas yra būti neasmeniškais, domėtis tik apčiuopiamais ir aiškiai aptartais faktais, suvedamais į kiekybę. Tuo tarpu žmogiškosios problemos dažnai yra asmeniškos, į skaitmenis nesuvedamos ir neretai iracionalios. Pasiekęs didelių laimėjimų gamtos ir matematikos srityse, mokslas, kaip tai pabrėžia Ortega y Gassetas⁶⁹, brutaliai suklumpa, susidūręs su žmogiškuoju elementu, kuris nesilaiko fizikos ir matematikos dėsnių. Pripažįstant gamtos dėsnių visuotinumą, tektų laukti, kad jis išspręs ir žmogiškąsias problemas, kaip nuo Dekarto laikų buvo tikima. Tačiau ta pažiūra nepasitvirtino, ir iki šiol ji dar nesugriovė įsitikinimo, kad tikslieji mokslai su savo kiekybiniu priėjimu visiškai netinka keistajai žmogaus prigimčiai, nes jis gyvena ne vien gamtos gyvenimą, bet savo esme jis sudaro ir tam tikrą dvasinę realybę.

Tikslieji mokslai, atrasdami vis naujų gamtos paslapčių, sudaro sąlygas techniškiesiems išradimams. Bet jie maža teprisižada prie žmogaus dvasinio gyvenimo stiprinimo. Juose dideli mokslininkų sugebėjimai nukrypsta į tas sritis, kurios neturi

⁶⁸ ALOIS DEMPFF, *Die Krisis des Vorschriftglaubens*, Viena, 1947, 11 psl.

⁶⁹ JOSE ORTEGA Y GASSET, *History as a System*, New Yorkas, 1962, 4 sk.

ryšių su dvasiniais interesais. Labai daug labai kvalifikuotų mokslininkų nukrypsta į tyrimo darbus pramonėje, kur labai kvalifikuotas mokslo darbas sunaudojamas medžiaginėms gėrybėms didinti bei tobulinti. Toks jų darbas prisideda prie materialinės pažangos kėlimo. Bet iš to dažniausia nėra jokios naudos dvasinei pažangai ⁷⁰.

Tikslųjų mokslų pažanga yra juos pastačiusi į centrinę vietą, ir tolimesne jų pažanga, atrodo, yra rūpinamasi daugiau, negu bet kokia kita pažanga, tarsi jie būtų patys sau tikslas, o ne tik priemonė. Prieš tokį jų traktavimą protestuoja Ortega y Gassetas, primindamas, kad žmogus nėra gimęs tam, kad savo gyvenimą paaukotų tik mokslo siekimui ⁷¹.

Kitas mokslų pažangai daromas priekaištas yra tas, kad pramonės laboratorijose skatinama pažanga iškraipo jų tikslus ir juos panaudoja paties žmogaus sumechaninimui, juslinių malonumų skatinimui bei jų patenkinimui ir kolektyvizacijai, kuri nustelbia individo minties, sąžinės ir kitokias laisves.

Tikslųjų mokslų pažanga yra šių laikų žmogaus didžiausia viltis ir didžiausia baimė: viltis, nes žada vis didesnę gerovę ir laimingumą; baimė, nes jie įgalina žmoniją susinaikinti. Tikslieji mokslai yra privedę žmoniją prie tos padėties, kad ji jau gali, jei tik kada panorėtų, pati save visiškai sunaikinti. Ryšium su tuo kai kas kelia klausimą, ar šiais laikais nėra svarbiau susirūpinti ne tiek tolimesne pažanga, užvaldant vis naujas ir galingesnes gamtos jėgas, kiek išmintimi kontroliuoti aną galėjimą panaudoti galingąsias gamtos jėgas.

Tačiau, nežiūrint visų šių pesimistiškai skambančių pastabų, niekas neišdrįs skelbti ką nors panašaus į prileidimą, kad tikslųjų mokslų pažanga turėtų būti sulaikyta. Tikslieji mokslai šiuo metu yra visos mokslinės pažangos priekyje, ir jie toje pozicijoje pasiliks ir ateityje. Bet kartu negalima nepastebėti, kad jų persvara prieš dvasinius mokslus bent iki šiol nepalankiai palietė vakarų kultūrą formavusias dvasines tradicijas ir jos tradicines vertybes.

⁷⁰ PITIRIM SOROKIN, *The Crisis of Our Age*, New Yorkas, 1945, 281 psl.

⁷¹ JOSE ORTEGA Y GASSET, *Man and Crisis*, 112 psl.

2. *Technikos pažangos vienašališkumas.* — Drauge su didele tikslųjų mokslų pažanga vyksta dar didesnė technikos pažanga. Jei tikslųjų mokslų pažanga iškelia juos į vyraujančią vietą kitų mokslų tarpe, tai didelė technikos pažanga daro ją vyraujančiu veiksmu apskritai gyvenime. Jei septynioliktame ir aštuonioliktame amžiuje pagrindine varomąja jėga buvo protas, tai devynioliktame ir dvidešimtajame amžiuje tokia jėga pasidarė technika.

Mūsų laikų technika nėra visiškai naujas dalykas istorijoje. Ir praeityje iškilusios technologijos yra turėjusios nuostabių dalykų. Tik dabartinė technologija, turėdama mokslinius pagrindus, yra daug visuotinesnė ir giliau pagrįsta už anksčiau buvusias.

Ortegos y Gasseto nuomone, moderniosios technologijos su mechanine visatos interpretacija subrendimo stadija prasidėjo septynioliktame amžiuje, kada jai pagrindus padėjo Galileo, Huyghenso ir kitų to meto mokslo genijų atradimai. Nuo jų laikų per paskutinius tris šimtus metų teorinis gamtos dėsnių pažinimas ir teoriniai atradimai vis didėjančia sparta ateina technikai į pagalbą. Ir pats mokslininkas šiandieną dažnai rūpinasi ne tik moksliniais tyrinėjimais, bet ir mokslinių duomenų technišku pritaikymu. Jei kitados mokslininkas domėjosi daugiausia tik teoriniu pažinimu, technišką jį jo pritaikymą palikdamas technikui išradėjui, tai dabar mokslininkas dažnai bendradarbiauja su pramone ir pats darosi išradėju. Jei kitados technologija nebuvo laikoma teoriniu mokslu ir nebuvo priimama į universitetų sąstatą, tai dabar modernūs universitetai jai tokio priekaišto jau nebedaro. Vykstant daugybei tyrinėjimų ne mokslinėse institucijose, o pramonės įmonių laboratorijose, tuose tyrinėjimuose vyrauja jau ne tiek mokslinio žinojimo siekimas, kiek pramonės įmonių interesus. Tokiu atveju ir visų tokių tyrinėjimų tikslus bei jų kryptį nulemia ne grynojo mokslo pažangos siekimas, o tam tikrų techniškų projektų išvystymo interesus. Ta prasme yra teisingas priekaištas, kad technikos tikslai daugybėje tyrimų laboratorijų vyrauja prieš mokslo tikslus. Išradimų naudingumas jose nulemia tai, ko turi siekti mokslinis pažinimas. Siekiant naudoti ir tai pateisinant žmonijos laimingumo siekimu, mokslas pradeda tarnauti technikai.

Ortega y Gassetas techniką išaiškina kaip žmogišką reakciją

į gamtos veikimą⁷². Kitur jis ją aptaria ir kaip gamtos reformą, kur ji pritaikoma prie žmogaus reikalų⁷³. Ji, kaip ir visa pažanga, esanti būdinga tik žmogui, ir žmogus be technikos, jo manymu, būtų jau net ne žmogus, nes jis būtų tai, kas jau nereaguoja į aplinkos veikimą. Taigi, jo likimas yra sujungtas su technikos tolimesne plėtote. Technikos pagalba žmogus apgyveno visą žemę, užvaldė orą ir vandenį. Pasinaudodamas savo paties sukurta technika, žmogus surado daug naujų galimų, esančių jau už žmogiškos prigimties ribų, pavyzdžiui, plaukimas laivais, lėkimas, susisiekimas telefonu ar telegrafu ir daugybę kitų galimų, kuriais jis pralenkė gamtinę realybę. Tuo būdu technika keičia visatos tvarką. Pagerindama žmogaus gyvenimą, ji tarsi praplečia erdvę, sudarydama sąlygas pragyventi dešimteriopai didesniai žmonių skaičiui. O netolimoje ateityje technika, kaip jos specialistai numato, valdys oro pasikeitimus, pagamins ar sustabdys liūtų ir audras, užkariaus dykumas derliui, ištrauks iš vandenynų dugno žemės turtus. Taigi, technikos pagalba žmogus pasipildo tais sugebėjimais, kurių jis, kaip žmogus, neturi.

Prie svarbiųjų technikos ypatybių priklauso jos dinamiškumas ir tikslumas. Technika yra laikoma dinamiškiausiu žmogaus kūrybos produktu ir pagrindiniu dinamišku elementu moderniojoje visuomenėje. Jos pagalba žmogus sudinamina savo gyvenimą. Technikos gaminių tikslumu jis toli pralenkia savo paties veiksmus ir savo sprendimus, vertinant laiko, erdvės ir judesio kiekybes. Kaip Marcelis pastebi, tokio tikslumo, koks yra pasiektas technikoje, nepasiekama nei etikoje, nei politikoje ir nei estetikoje⁷⁴.

Pagaliau negalima paneigti, kad technikos pažanga tam tikrais atžvilgiais turi ir etinį elementą. Negyvų daiktų užvaldymas ir gamtos jėgų palenkimas tarnauti žmogui duoda nekalto ir kilnaus džiaugsmo. Tikslumas turi taip pat etinį ar bent proetinį charakterį. Techniški tyrinėjimai bei pritaikymai patyrusiam tyrėjui duoda sveiko ir nesuinteresuoto džiaugsmo, kada tyrėjas nemąsto apie save, o tik apie savo uždavinį. O Heidegeris techniką nagrinėja kaip tam tikrą atžvilgį, kuriuo žmogus atskleidžia tiesą⁷⁵.

⁷² J. ORTEGA Y GASSET, *Betrachtungen über die Technik*, 2 sk.

⁷³ Ten pat, 23 psl.

⁷⁴ GABRIEL MARCEL, *The Decline of Wisdom*, New Yorkas, 1955, 8 psl.

⁷⁵ M. HEIDEGGER, *Vorträge und Aufsätze*, Pfullingen, 1954, 13-44 psl.

Tačiau, prisimenant bendrą technikos reikšmę gyvenime, kalbami jos dvasiniai poveikiai yra labai riboti ir tesudaro tik labai mažą jos atliekamo vaidmens dalį. Tikrasis jos vaidmuo reiškiasi kuomet kitu.

Kalbant apie technikos pažangą ir prisimenant, kiek ji yra pagerinusi ir palengvinusi žmogaus gyvenimą ir ypač, kokių pagerinimų ji dar atneš ateityje, nelengva kalbėti be entuziazmo ir ją nesusižavėti. Tokio susižavėjimo įtakoje susidaro bendra nuotaika, kad niekas nenusipelno tiek dėmesio, kiek žmogaus gyvenimą gerinanti technika, ir kad niekam gyvenime neverta skirti tiek paramos, kiek žmonijai laimingumą nešančiai technikai. Šių nuotaikų įtakoje darosi labai nepopuliariu pasisakyti ką nors priešingai ar kelti kurių nors abejojimų dėl galimo neigiamo technikos poveikio.

Tačiau dideli entuziastai yra tie, kurie tiki, kad technikos pažanga reiškia kartu ir bendrą žmogaus pažangą. Nenuvertinant pačios technikos pažangos, vis daugiau atsiranda skeptiškų pasisakymų dėl jos neigiamo poveikio žmogaus dvasinei pažangai. Jei kitados greita technikos pažanga sukėlė sunkių ekonominių problemų, tai šiais laikais kyla daug susirūpinimo dėl jos įtakos dvasinėms bei kultūrinėms vertybėms. Taip pat ana išpūdingoji technikos pažanga jau nebegali nustelbti daugelio labai žymių mąstytojų jai daromų priekaištų dėl jos daromų neigiamų įtakų psichologiniu ir sociologiniu požiūriu. Jos išgalėjimas keičia ne tik žmonių gyvenimo būdą bei jų santykius, bet ir jų mąstymą, vertybes ir net pasaulėžiūrą. Iš daugybės jai daromų priekaištų neretai susidaro išpūdis, kad jos neigiamų poveikių iškėlimas yra išvirtęs į ištisą bei visuotinę jos pasmerkimą. Ypač technikos nepaprastas išsivystymas ir visos visuomenės sutechninimas sukėlė kai kurių egzistencialistų mąstytojų (Jaspers, Marcel ir kitų) susirūpinimą. Tos krypties protestantų teologas Tillichas mano, kad ir pats egzistencializmas reiškia sukilimą prieš techninės visuomenės jėgų žmogaus nuasmeninimą⁷⁶.

Bet mūsų laikų problema yra ne reikalas techniką pasmerkti

⁷⁶ P. J. TILLICH, *The Person in a Technical Society*, išspausd. M. RUITENBEEKO *Varieties of Modern Social Theory*, 287 psl.

ar sulaikyti jos pažangą, o ieškoti sprendimo, kaip ta jos pažanga turėtų būti suderinta su bendra ir ypač su dvasine pažanga. Tačiau šia kryptimi, atrodo, neinama. Vis dažniau sutinkamas ir vis stipriau pasakomas įsitikinimas, kad bedugnė tarp technikos pažangos ir žmogaus dvasinių siekimų vis didėja ir vargu, ar begali bent artimoje ateityje būti užlyginta.

Vienas pagrindinių priekaištų technikai yra tai, kad techniškųjų klausimų vyravimas gyvenime ir techniškųjų įrengimų gausybė pririša žmogaus dėmesį prie viršinių bei materialinių dalykų ir visą jo laiką užima techniškais bei materialiniais klausimais. Tuo būdu techninis išsivystymas duoda pirmenybę materialiniam atžvilgiui. Kaip Marcelis pastebi⁷⁷, techninė invazija į mūsų gyvenimą turi tendenciją mūsų dvasinį džiaugsmą ir dvasinį neramumą pakeisti materialinės plotmės pasitenkinimu ar nepasitenkinimu. Nuolat besinaudodamas technika ir dažnai jai tarnaudamas, žmogus ir patį gyvenimą pradeda traktuoti kaip kažką technišką. Jau prieš šimtą metų Millis pastebėjo, kad žmonija turi tendenciją sumechanėti ir žmonių tobulėjimo pažangą nustelbianti mašinų pažanga⁷⁸. Techniškųjų klausimų vyravimo įtakoje ir pati gyvenimo prasmė pradedama matuoti viršiniais dalykais. Esant žmogui per daug užimtam viršinės realybės, jam darosi svetimas savo vidinės realybės pažinimas, ir žmogus darosi svetimas pats sau. Juo daugiau jis išigyja techniškųjų patogumų, tuo sunkesnis jam darosi savęs užvaldymas. Juo daugiau jį užima techniškieji dalykai, juo mažiau jis teprisimena savo dvasinius reikalus.

Pati technika yra savaime neutralus dalykas. Bet žmogaus gyvenime nepakanka vien moralinio neutralumo. Žmogiškumo esmę sudaro ne jo veikimas morališkai neutralioje ir techniškai pažangioje sferoje, o jo dvasinis potencialas. Techniškų įrengimų tobulumas yra žmogaus kūrybingumo padaras, kurio funkcionavimas ir atliekamas darbas toli pralenkia paties žmogaus pajėgumą. Bet visa tai ribojasi tik medžiagine sfera, kuri vis labiau absorbuoja žmogaus dėmesį bei jo veiklumą, tuo pačiu siaurindama

⁷⁷ GABRIEL MARCEL, *Man Against Mass Society*, Chicago, 1962, 57 psl.

⁷⁸ JOHN STUART MILL, *On Liberty*, New Yorkas, 1947.

jo susidomėjimą vertybėmis ir šiaip dalykais, kurie yra jau už techniškosios gyvenimo sferos.

Visos su didžiausiu tikslumu veikiančios skaičiavimo mašinos padeda žmogui atlikti tik techniškuosius uždavinius. Bet, reikia sutikti su Dawsonu⁷⁹, niekada nebus mašinų kurti moralinėms vertybėms. Žmogiškuose dalykuose paskutinis žodis priklauso jau ne technikai, o už gamtos ir kultūros dalykus svarbesnėms dvasinėms jėgoms, kurios duoda žmogaus gyvenimui galutinę prasmę ir tikslą. Tiesa, gamtos jėgų užvaldymas yra kartu ir žmogaus išlaisvinimas iš tų jėgų prievartos. Bet technika nėra vien gamtos užvaldymas, nes tam tikrais atžvilgiais ji reiškia ir paties žmogaus pavergimą. Jos išigalėjimas nepadėjo padidinti žmogiškąją asmens autonomiją, kaip kitados buvo tikima. Ir Marcelis mano, kad anas technikos žmogaus iš gamtos jėgų išlaisvinimas turi pavojų pavirsti į vergiją⁸⁰. Paviršutiniškai žiūrint, tai atrodo prieštaravimas. Tame prieštaravime ir glūdi pramoninės civilizacijos drama, kad ji besiplėtodama ima naikinti tas visuotines vertybes, kurios yra laikomos bendrosios kultūros dalimi. Pavojus patekti į technikos vergiją yra realus ta prasme, kad ji yra jau dabar daug kur, ypač pramonėje, svarbesnė už žmogų. Be technišκών įrengimų bei mašinų šių laikų gyvenime žmogus jau labai nedaug bereiškia. Automatizacija jau veda į tą technikos stadiją, kurioje mašinos dirbs jau beveik be žmogaus. Ir tai žmogaus vaidmenį bent psichologiškai dar labiau sumažina. Mumfordas šių laikų žmogaus ir mašinos santykį apibūdina palyginimu, kad gyvenimo scenoje pačią centrinę vietą yra jau užėmusi mašina, o žmogaus vieta joje liko tik nežymiamame pakraštyje⁸¹. Ir Marcelis mano, kad žmogus pareina jau nuo technikos malonės⁸².

Technikos sukurtos mašinos yra pasidariusios tokios reikšmingos, kad be jų žmogus jau negali išsiversti. Jos daugeliu atžvilgių nulemia jo sprendimus bei pasirinkimus ir priverčia jį taikytis prie jų. Pavyzdžiui, laikrodis yra vienas tų techninių įrengimų,

⁷⁹ CH. DAWSON, *Understanding Europe*, New Yorkas, 1960, 205 psl.

⁸⁰ G. MARCEL, *The Decline of Wisdom*, 6 psl.

⁸¹ LEWIS MUMFORD, *Art and Technics*, New Yorkas, 1952.

⁸² GABRIEL MARCEL, *The Philosophy of Existentialism*, New Yorkas, 1963,

pagal kuriuos žmogus rikiuoja savo veikimą. Jei, pavyzdžiui, didmiestyje laikrodžiai iš karto sutriktų ir imtų kiekvienas rodyti skirtingą laiką, kuriam laikui pakriktų visas gyvenimas. Daug žmogaus reikalų tvarkoma, prisilaikant techninių įrengimų bei jų organizacijos. Jaspersas tokią padėtį vadina techniškuoju suverenitetu⁸³. Jo žodžiais, žmogui, patekusiam į viską apimančios technikos kelią, jau nėra kitos išeities, kaip nuo jos priklausyti, nes be jos gyvenimas jau būtų nebegalimas. Žmogaus likimas yra apsprendžiamas technikos. Besinaudodamas patogiomis susisieikimo priemonėmis, besigėrėdamas radijo ir televizijos programomis, jis nė nepajunta, kaip jos visiškai užima jo sąmonę, paverčia jo dėmesį, susiaurina jo interesus ir tuo būdu jį nuasmenina ir nužmogina.

Modernus žmogus, nuolat begyvendamas techniškais rūpesčiais ir besinaudodamas techniškų įrengimų duodamais patogumais bei malonumais, yra daugiausia veikiamas bei formuojamas techniškos aplinkos ir savo sąmonę nuolat užpildo techniškaisiais vaidiniais. Net vaiko žaidimai, kuriuose jis normaliai daugiausia gauna progos parodyti ir išvystyti savo ankstyvą spontaniškumą ir individualumą, yra sumechaninami. Tai siaurina žmogaus individualybę, neišsivysto jo vertingi individualūs bruožai, ir jis įsilieja į techniškos sulygintą masę. Jis pamažu darosi vienodai mąstančio ir vienodai pagal televizijos programas jaučiančio masės kolektyvo dalimi. Tuo būdu žmogus yra jį apsupančios technikos nuasmeninamas ir nužmoginamas. Berdiajevas tą nužmoginimą apibūdina kaip žmogaus mechanizavimą, jo pavertimą mašina, kuri sunaikina jo žmogiškąją integralumą⁸⁴. Tas nužmoginimo procesas, Allerso žodžiais, įvyksta tuo būdu, kad « Modernioji technologija visus paverčia į masę »⁸⁵. Technikos dvasia braunasi į visas jo egzistencijos sritis ir nustelbia jo kitokius siekimus. Ir nors technika padeda žmogui be galo daug, bet iš jo pareikalauja taip pat daug. Juk negalima mašinas išrasti, jas tobulinti ir nuolat jomis naudotis ir kartu bent iki tam tikro laipsnio psi-

⁸³ K. JASPERS, *Man in the Modern Age*, 199-200 psl.

⁸⁴ N. BERDIAJEV, *The Fate of Man in the Modern World*, Ann Arbor, 1961, 81 psl.

⁸⁵ R. ALLERS, red. R. P. MOHAN, *Technology and Christian Culture*, Washingtonas, D. C., 1960, 30 psl.

chiškai nebūti jų įtakoje. Daugelio žymių mąstytojų susirūpinimu, žmogus technikai moka labai brangiai, būtent, savo dvasinėmis nuolaidomis. Kadangi techninis žinojimas yra neasmeninis ir abejingas kultūriniais bei dvasiniams siekimams, jame mechanika nustelbia kūrybiškąją pradą, moralinius dėsnius ir religinius siekimus. Tarp technikos ir žmogaus sielos visada yra tam tikras priešingumas, kaip tarp medžiagos ir dvasios, kuri yra sunku sumažinti, nes technika yra sunkiai tepalengiama tarnauti žmogaus dvasiniams reikalam. Ji dažniausia duoda priemonių tiems gyvenimo atžvilgiams, kurie nepriklauso dvasios sričiai.

Techniniai įrengimai ir techniškoji pažanga, sukurdami mechanškai nusiteikusio ir mechaniškos aplinkos sąlygoto žmogaus modelį, išplėtoja žmogaus ir negyvų daiktų santykius (*aš - tai*), tuo pačiu susilpnindami tarpžmoninius, asmeninius santykius (*aš - tu*). Būdamas daugiausia užimtas techniškų daiktų panaudojimu ir mechaniskų vyksmų stebėjimu, žmogus pasidaro jais daugiausia suinteresuotas ir nutolsta nuo asmeninių santykių ir gyvų daiktų aplinkos. Taip mechanškai sąlygotas žmogus mieliau pasirenka negyvų daiktų patogumą, negu asmens kontaktą su asmeniu. Anot Berdiajevo, technika yra pasidariusi paskutine ir didžiausia meile, ir žmogus pasidaręs savo nuostabaus išradimo vergu. Tuo metu, kada žmogus liovėsi tikėjęs stebuklais, jis vis dar tikis technikos stebuklais⁸⁶.

Taip technikos pavergtas žmogus nutolsta nuo kitų jo dabarties problemų, atsiskiria nuo gamtos ir darosi pats sau svetimas. Taip miestiškoji ir technologinė civilizacija izoliavo individus vieną nuo kito, padarė jų santykius daugiau formalius ir neasmeniškus⁸⁷. Gyvendamas tarp žmonių, bet nutolęs nuo asmeniško santykiavimo, technikos laikų žmogus jaučiasi labai vienišas. Jį stipriai paveikusi mechaninė civilizacija jo iš esmės nepatenkina ir jame palieka tuštumą. Jis gyvena nebe gyvoje gamtoje, o, Berdiajevo žodžiais sakant, metalinėje realybėje ir kvėpuoja jos užnuodytu oru⁸⁸. Technika jį paverčia jį apsupančio mecha-

⁸⁶ N. BERDIAJEV, *The Fate of Man in the Modern World*, 81 psl.

⁸⁷ Žiūr. FRANKEL, *The Case for the Modern Man*, 40 psl.

⁸⁸ N. BERDIAJEV, *The Fate of Man in the Modern World*, 82 psl.

niško gyvenimo dalele, savarankiškos reikšmės nebeturinčiu milžiniško aparato rateliu arba, kaip Jaspersas sako, tik funkcija. Dirbdamas su mašina ir susikoncentravęs į tiesioginius savo darbo tikslus, nebeturi nei laiko, nei pagaliau noro mąstyti apie gyvenimą, kaip visumą. Jis bendradarbiauja su mašina: dalį darbo atlieka jis, kitą dalį atlieka mašina. Mašina dirba ir priverčia jį bendradarbiauti, kaip ir jis mašiną. Tuo jis susilygina su mašina. Mašina yra pasidariusi visuotiniu šio amžiaus simboliu.

Taip kartu su nepaprastai greita technologijos pažanga palaipsniui išigali panteknizmas — bendra technikos emancipacija be subordinacijos kam nors aukštesniam ir techniškųjų tikslų pretendavimas į mąstymo būdo pirmenybę. Taip priemonės išvirsta į tikslą. Su technikos tikslų pirmavimu kyla technokratija, išjungianti bet kokią aukštesnę išmintį ir turinti tendenciją totališkai vyrauti. Ji neturi jokių kitų principų, kaip tik techniškuosius. Jai išgalint, drauge susidaro nihilistinė tuštuma. Marcelis mano, kad šių laikų nihilizmas turi technokratinį charakterį, o technokratija yra neišvengiamai nihilistiška⁸⁹.

Būdama bedvasinių mechaninių konstrukcijų sistema, technika yra palenkiama ne tik žmogaus tarnybai, bet, anot Marcelio, ji dažnai yra ir nuodėmės tarnyboje, pasidarydama nuodėmės technika⁹⁰.

Iš visų pažangos sričių technologija bene daugiausia duoda pagrindą laikytis kitose srityse jau sukritikuotai pažangos neriboto tobulėjimo doktrinai su materialistinio mesianizmo antspalviu. Tačiau tos doktrinos neatsargų pritaikymą technikoje Ortega y Gassetas laiko labai pavojingu, nes ji čia galinti paveržti iš kitų mokslų jų autonominius ir tik teorinio žinojimo siekiančius tikslus ir padaryti juos sau pagelbiniais mokslais. Technologijos dvasia yra jau nemaža ta kryptimi laimėjusi⁹¹, nes į mokslinius tyrimus braunasi tendencija ne tiek siekti nesuinteresuotai patirti

⁸⁹ G. MARCEL, *Man Against Mass Society*, 260 psl.

⁹⁰ Ten pat, 95 psl.

⁹¹ J. ORTEGA Y GASSET, *History as a System*, 102 psl.

naujus, dar mokslui nežinomus dalykus, o ieškoti to, kas būtų praktiškai pritaikoma.

Prisimenant čia suminėtas technikos daromas neigiamas įtakas, būtų labai naivu manyti, kad dėl jų kas nors norėtų atsisakyti pačios technikos. To niekas šiais laikais ir nerekomenduoja. Jaspersas jos įtakas žmogaus dvasiniam gyvenimui ir kūrybai vertina labai neigiamai. Bet kartu jis pripažįsta, kad nėra kito pasirinkimo, kaip tik eiti su ja pirmyn. Bet koks bandymas nuo jos nusigręžti darytų gyvenimą vis sunkesnį, kol jis pasidarytų visiškai nebegalimas⁹². Todėl ir technikos užvaldytą pasaulį reikia priimti kaip savaime suprantamą dalyką. Be to, kaip Marcelis pastebi⁹³, technika veikia užkrečiamai. Kas kartą susigyveno su kuriais nors technikos įrengimais, tas yra linkęs iš principo nebepasitikėti tais dalykais, kuriems technika yra svertima. Net nėra teisinga kaltinti mašinas ar technologinę pažangą. Už jas yra kaltas jas padaręs žmogus. Ta prasme ir visos iš technikos vyravimo kylančios negerovės nėra kurios nors nuo paties žmogaus nepriklausančios stichiškos nelaimės, o tik nuodėmės⁹⁴. Būtų juokinga pasmerkti technologinį progresą, nes vien tik technologijos srityje pažangos terminas turi pilną savo prasmę⁹⁵. Dar kitur jis pastebi, kad pati technika ar jos pažanga iš esmės nėra koks blogis, kurį reikėtų smerkti. Toks sprendimas būtų vaikiškas, ir būtų neprotinga tikėtis išspręsti šių laikų krizę, uždariant laboratorijas ir fabrikus. Jau niekas negali sulaikyti technikos nuo jos pasaulio užliejimo, ir niekas negali išvengti pastovaus kuria nors forma kontakto su jos laimėjimais.

Ir visiškai sutikdami su šių dienų technikos būtinumu ir jos neišvengiamumu, dar neatsakome šių neįaukių klausimų: kaip toliau eis iki šiol pasireiškęs žmogaus sutechninimo procesas, iki kokio laipsnio žmogus bus suautomatintas, kiek jame išliks tikro žmoniškumo ir kiek technika iš viso grėsia žmogaus egzistencijai?

Daliai technologų ir materialistiškai nusiteikusiems žmonėms

⁹² K. JASPERS, *Man in the Modern Age*, 200 psl.

⁹³ G. MARCEL, *The Decline of Wisdom*, 11 psl.

⁹⁴ G. MARCEL, *Man Against Mass Society*, 61-62 psl.

⁹⁵ G. MARCEL, *The Decline of Wisdom*, 7 psl.

tie ir kiti panašūs klausimai atrodo naivūs. Tačiau, prisimenant, kaip technika buvo kai kurių politinių sistemų panaudota žmonėms naikinti ir kaip jos pagalba per labai trumpą laiką buvo sunaikinti jau neatstatomi seni kultūros centrai kartu su ten gyvenusių dešimtimis tūkstančių moterų ir vaikų ir kad vieno neatsakingo ar desperatiškai nusiteikusio žmogaus rankose kai kurie išradimai gali sunaikinti daug milijonų žmonių, — tada tie klausimai atrodo visiškai realistiški. Iš dalies tų klausimų priekaištingumą sumažina tai, kad jie turi būti taikomi ne negyvai technikai, o ją kuriančiam ir valdančiam žmogui, būtent, jo sugebėjimui pramatyti techninių procesų rezultatus ir jo atsakingumo subrendimui. Todėl, ir svarstydami technikos pavojus ar iš jos pusės gresiantį pavergimą, šių laikų žymieji mąstytojai kalba ne apie technikos pažangos pažabojimą, o apie socialinio atgimimo ir dvasinio atsinaujinimo reikalą, apie žmogaus dvasinį ugdymą, kurio pažanga prilygtų anai technikos pažangai ir atsvertų jos vienašališkumo pavojus. Kaip Marcelis tai formuluoja ⁹⁶, kiekviena viršinė technikos pažanga turėtų būti išlyginta vidinio nugulėjimo pastangomis, nukreiptomis į didesnę savęs užvaldymą. To siekiant, turėtų būti išlyginta pažanga tarp tikslų ir dvasinių mokslų, tarp technologijos išradimų ir kultūrinės kūrybos. Bet, kol tikslieji mokslai vyrauja prieš dvasinius ir kol technikos pažanga toli pralenkia kultūrinę kūrybą, tol yra pagrindo susirūpinti, kad technikos pažangos įtakoje vyksta nuasmeninimo ir nužmoginimo procesas, kad mašinų mechanizacija ir automatizacija mechanina ir automatiną žmogų, silpnindama jo atsakingumo sąmonę bei jo sąžinės jautrumą.

Kol technikos pažanga vyksta be jokios ją normuojančios kontrolės, kol ji didėja nepaprasta sparta ir jokiame normuojančiame principui nepalenkta, vargu ar ji gali pašalinti žymiųjų mąstytojų susirūpinimą, kas bus, kai ji, panašiai kaip ir menas, atsipalaiduos nuo bet kokių ją varžančių ar galinčių varžyti idėjų, principų ir institucijų. Toynbee taip aklai įsismaginusią technikos pažangą prilygina traukiniui, kuris, garvežio vadovui pasigėrus, eina šimto mylių greičiu pro visus pavojaus ženklus ir raudonas šviesas, niekur nesustodamas.

⁹⁶ G. MARCEL, *Man Against Mass Society*, 55 psl.

Greta čia atpasakotų neigiamų bei pesimistiškai atrodančių pasisakymų technikos išgalėjimo temomis, galime ypač šiame krašte užtikti ir labai optimistiškų pažiūrų. Dažniausia labai optimistišką technikos pažangos vertinimą užtinkame raštuose tų mastytojų, kurie nepripažįsta dvasinio gyvenimo ir kuriems medžiaginė gerovė yra vienintelė gerovė.

Bet kartais pasitaiko, kad technikos vienpusiškas išgalėjimas yra teigiamai vertinamas ir be materialistinių tendencijų. Šiuo atžvilgiu yra įdomus tėvo Valterio Ongo pantehnizmo interpretavimas. Jis į techniką bando žiūrėti ne kaip į mūsų laikų didėjančią susidomėjimą materialiniu pasauliu, o kaip į didelės ir misteriškos, Dievo numatytos visatos evoliucijos dalį⁹⁷. Jo pasisakymuose lyg ir atpažįstame tėvo P. Teilhard de Chardeno žmogaus dvasinės evoliucijos interpretavimą visatos evoliucijos rėmuose. Jis nesutinka su teigimu, kad technikos vyravimas gresia dvasinei pažangai. Jei technikos iškilimas jungiamas su masine gamyba, tai jos pradžia buvo spaudos išradimas — pagrindinė vakarų dvasinės pažangos atrama. Vadinasi, ji pirmiausia prasidėjo ne masine techniškų ar materialinių reikmenų gamyba, o masiniu minties pertiekimu, aptarnaujančiu žmonių dvasinius reikalus. Ir mūsų technikos pažangos amžius, būdamas kosminės evoliucijos dalis, atlieka intelektualinio išlaisvinimo vaidmenį, sudaręs sąlygas žmogaus gilesniems išvėlgimams. Ji yra didelis ir inspiruojąs žmogaus kūrinys. Ji negali būti nei nugalėta, nei atmesta. Ji yra istorinė apraiška, o istorija savęs nekeičia. Technika yra viena žmogiškojo išsivystymo fazių, išauganti iš ankstesniųjų poetinės, meninės, literatūrinės, filosofinės ir religinės žmogiškojo vystymosi fazių. Technikos pagalba pažabojant brutaliausias gamtos jėgas, vyksta visatos sužmoginimas. O žmogui dvasiškai evoliucionuojant, kartu vyksta ir visatos sudvasinimas. Taip sukriščioninant technologijos problemą, iškilsias ir technologinis humanizmas. Dėl to ir pačią technologijos problemą tėvas Ongas laiko religine ir teologine.

Prisimindami anksčiau vyravusias pažangos doktrinas, randame didelį panašumą tarp jų ir tėvo Ongo technikos pažangos

⁹⁷ WALTER J. ONG, S. J., *Frontiers of American Catholicism*, New Yorkas, 1961, 86-103 psl.

interpretavimo. Kosminės pažangos doktrina su pažangos neišvengiamumo bei būtinumo tezėmis ir žmogaus evoliuciniu tobulėjimu buvo pagrindinis pažangos interpretavimas nuo didžiosios Prancūzijos revoliucijos iki šio amžiaus pradžios. Pagrindinis tarp jų skirtumas yra tas, kad anos pažangos doktrinos buvo liberalistinės ir siekė Dievą visiškai išjungti iš kosminės evoliucijos proceso, o tėvo Ongo interpretacija turi religinį antspalvį ir tos evoliucijos autorium laiko Dievą.

3. *Pramoninė visuomenė.* — Technika, pritaikyta gamybai, išvirsta į pramonę, masiškai gaminančią įvairiausius reikmenis. Sutechninta visuomenė yra kartu ir pramoninė visuomenė, besiverčianti daugiausia pramonine veikla ir daugiausia gyvenanti iš darbo, atliekamo moderniosios technikos pažangos sukurtais įrankiais, dažniausia sudėtingomis mašinomis.

Kaip technikos išgalėjimą, taip ir krašto bei jo visuomenės supramoninimą bendrosios pažangos atžvilgiu galima vertinti ir kaip tam tikrą palaimą, ir kaip prakeikimą. Kaip žinome, bet kurio krašto ekonominis pažangumas daugiau ar mažiau pareina nuo jo pramoningumo, ir dėl to kiekvienas kraštas stengiasi savo pramonę didinti. Kylant pramonei ir ypač pritaikant masinės gamybos metodus, gerėja žmonių ekonominis gyvenimas, kyla jo lygis. Taigi, ekonominiu atžvilgiu krašto supramonėjimas yra paprastai kelias į gerovę. Tačiau ta iš pramonės kylanti ekonominė gerovė kitais atžvilgiais tenka tiek pramonėje dirbantiems žmonėms, tiek ir supramonintai visuomenei išpirkti.

Pramonės išgalėjimas iš pagrindų keičia atskiro žmogaus veikimą ir visuomenės charakterį. Analizuodamas pramoninės visuomenės pobūdį, Röpke jai būdingiausiais bruožais, kurie ją skiria nuo organinės visuomenės, laiko ekonominį žmogaus priklausomumą, jo nesuaugimą su gyvenamąja aplinka, jo nutolinimą nuo gamtos, darbo drausmės griežtumą, gamybos veiksmų sumechaninimą, žmogaus nuasmeninimą, saugumo bei pastovumo trūkumą, darbo sukolektyvinimą ir šeimos santykių pakrikimą⁹⁸. Panašūs pramoninės visuomenės bruožai iškeliami beveik visur, kur tik yra nagrinėjamas pramonės išgalėjimo poveikis individui ar visuomenei.

⁹⁸ W. RÖPKE, *Cicilas Humana*, Erlenbach-Zürich, 1949.

Nesupramonintos bet kurio krašto visuomenės branduolį sudaro iš žemės darbo gyvenęs ūkininkas ir laisvai besiverčias amatininkas. Žemę dirbdamas, žmogus visą laiką yra arti gamtos, gyvena jos gyvenimu ir jaučia jos pulsą. Jos gyvenime jis intuityviai jaučia Kūrėjo valią ir, išigyvenęs į gamtos reiškinius, jis pasijunta beesas tos pačios jį apsupančios gamtos dalimi. Jis gyvena ir dirba drauge su visa savo šeima ir pats auklėja savo vaikus. Jis pats išgyvena visą jo gaunamo derliaus išauginimo ir nuėmimo procesą. Panašiai ir amatininkas dirba arti šeimos, pats auklėja savo vaikus, išgyvena visą savo dirbinių pagaminimo procesą ir gali turėti iš jų pasitenkinimo. Su savo dirbiniais jis neretai priartėja prie kūrybiškumo.

Radikaliai kitokią padėtį sudaro krašto supramoninimas. Supramoninto krašto simbolis yra pramonės miestas. Miestus iš teigiamos pusės vertinant, reikia laikyti juos židiniais, kurie sudaro sąlygas kilti kultūrai. Aukštosios kultūros, kaip teisingai Mūnsteris pastebi, yra miestų kultūros. Didesnis žmonių susitelkimas miestuose sudaro sąlygas susikristalizuoti sudėtingesniai socialiniam gyvenimui, plačiau pasireikšti iškilesniems bei kūrybiškesniems individams ir susikurti kultūrinėms institucijoms. Tuo atžvilgiu miestus reikia laikyti techniškos, socialinės ir kultūrinės pažangos židiniais. Bet tų pažangos židinių silpnoji pusė yra tai, kad jie labai lengvai išvirsta socialinės ir moralinės degeneracijos židiniais. Dawsonas miestus laiko vienu didžiausių silpnumo šaltinių vakarų kultūroje⁹⁹.

Miestų neigiamoji pusė yra tai, kad juose išsivysto bei susitelkia iš vidaus labai nevieninga ir nepastovi visuomenė. Apie pramonės, prekybos bei administracijos įstaigas bei įmones susitelkia įvairiausiais atžvilgiais labai skirtingi žmonės, kurie nutolsta nuo natūralaus gyvenimo. Miestų pobūdį nustato bei diktuoja nebe žmonių santykių bei jų gyvenimo natūralumas, o technikos, verslų ir transporto reikalavimai. Tų daiktinių interesų pirmavimas labai sumenkina socialinį gyvenimą ir žmogaus reikšmę. Dėl gyventojų įvairumo ir dažnos jų migracijos tarp jų neišsivysto natūralūs

⁹⁹ CH. DAWSON, *Progress and Religion*, 60 psl.

socialiniai ryšiai ir socialinis solidarumas. Juose susitelkia ir didžiausi turtai ir didžiausias skurdas su visomis blogybėmis, jų tarpe ir klasine neapykanta. Visos miesto gyvenimo priešingybės daro žmogų abejingą dideliems dalykams. Mayo tvirtina, kad miestai yra linkę būti nuolatinėje dezintegracijos padėtyje ¹⁰⁰.

Miesto gyvenimas yra labai nepalankus natūraliems šeimos ryšiams, ir šeima čia yra labai dažnai tik ekonominis vartojimo vienetas. Masinis miesto gyvenimas susiaurina šeimą įvairiais atžvilgiais. Dėl savo netvirtumo miesto šeima negali perduoti socialinio paveldėjimo, ir mieste nesikuria ir neišsilaiko tradicijos. Apskritai miesto šeimos veikla eina paviršutiniškumo kryptimi, nes jos pačios ir visos aplinkos nepastovumas neleidžia vaikams išsidirbti nei kultūrinių, nei moralinių normų. Dažni persikėlimai iš vienos vietos į kitą kenkia vaikų auklėjimui. Pramonė atitraukia tėvus iš šeimos. Per dienas dirbdami įmonėse, jie palieka vaikus dažniausia be priežiūros. Grįžę iš darbo pavargę, jie jau nebepajėgia likusį laiką su vaikais bendrauti. Dėl to tėvų auklėjamosios įtakos labai sumažėja, ir jų vaikus labai dažnai auklėja gatvės įtakos.

Vienas pagrindinių darbo žmogaus nuotaikas bei jo laikymąsi apsprendžiančių faktorių pramoninėje visuomenėje yra žmogaus nuolat jaučiamas fizinis nuovargis. Fabrikai reikalauja iš darbininko darbo maksimumo, kurį išgauna, nustatydami aukštas darbo normas, mokėdami bonus ir pritaikydami įvairias skatinamąsias sistemas. Pramonės darbas yra tai, kas išgaunama iš darbininko už jam mokamą atlyginimą. Bet kas lieka neapmokėta ir atlyginimų sistemoje nesubalansuota, tai jo nuovargis. Atlikdamas darbą, jis kartu perduoda ir savo energiją, kurios trūkumą jis pergyvena, pajusdamas nuovargį, kuris sumažina jo veiklumą, jo susidomėjimą ir paveikia jo emocinį gyvenimą.

Pramonės darbas pakeičia ir patį žmogų, sumažindamas jo žmogiškąją kūrybingumą ir palikdamas tik mechaninį produktinumą. Dirbdamas pramonėje, žmogus dažniausia aptarnauja kurią nors mašiną ir atlieka tik siaurą kurio nors daikto gamybos pro-

¹⁰⁰ E. MAYO, *The Human Problems of an Industrial Civilization*, New Yorkas, 1952, 122 psl.

ceso dalį. Gamybos skuba verčia jį greitai ir beveik mechaniškai kartoti keletą nesudėtingų judesių. Dažnai jis net nežino, kaip per jo rankas perėję gaminiai atrodo, kai jie yra galutinai užbaigti. Taigi, jo darbas yra jam pačiam svetimas. Dažnai jis yra tik priedas prie mašinos, ir mechaniškas mašinos veikimas pamažu jį patį mechanina. Berdiajevas mano, kad, tokiomis sąlygomis bedirbdamas, žmogus iš organinio darosi mechaninis¹⁰¹. Jo darbo aplinka su mašinų triukšmu ir neretai didele kamšatimi yra dirbtinė ir nėra natūrali nei žmogiškai, nei gamtiškai. Juo jį labiau nutolsta nuo gamtos, juo jį darosi skurdesnė ir nuobodesnė. Joje dirbančiam žmogui ji yra iš esmės svetima. Tai daro didelę įtaką jo dvasiniam gyvenimui. Būdamas užimtas vien tik daiktais ir besirūpindamas jų padaryti kiek galima daugiau, jis nutolsta nuo kitokių sąvokų. Sumenkėja jo dvasiniai interesai, ir jis sumaterialėja, stengdamasis kiek tik galima daugiau uždirbti. Tokioje atmosferoje dingsta miestiečių religingumas, išnyksta metafizinis gyvenimo pagrindų supratimas. Iš to atsiranda dvasinė tuštuma, kurią bando užpildyti naujais prietaisais, alkoholiu ir panašiais dalykais. Pramonės darbo įtakoje žmonės materialėja. Pramonės darbininkai darosi artimesni miniai. T. S. Eliotas mano¹⁰², kad neribotas supramonėjimas sukuria klasių, vyrų ir moterų tipus, atitrūkusius nuo tradicijų, nutolusius nuo religijos ir jautrius masinei sugestijai, kitaip tariant, minios žmones. Ir tokia minia yra nė kiek nemažiau minia, jei ji gerai minta, gerai apsirengusi, gyvena geruose namuose ir yra gerai disciplinuota. Marcelis dar atkreipia dėmesį į tai, kad tokie grynai techniško darbo žmonės pasidaro lengvai prieinami visokiems politiniams bei propagandiniais šūkiams¹⁰³.

Kartu su pramonės didėjimu ir darbo sąlygų nenatūralumu gausėja ir visokios anomalijos, rodančios žmogaus nesugebėjimą prisitaikyti prie to, kas jam iš prigimties yra svetima. Pramonės

¹⁰¹ N. BERDIAJEV, *The Meaning of History*, 134 psl. Prisimintinas E. Frommo palyginimas: žmonės padaro mašinas, kurios dirba kaip žmonės; mašinos « padaro » žmones, kad jie dirba kaip mašinos.

¹⁰² T. S. ELIOT, *Christianity and Culture*, 17 psl.

¹⁰³ G. MARCEL, *The Decline of Wisdom*, 4 psl.

kolektyvai sunaikina žmogaus individualumą ir jį sukolektyvina. Dirbdamas pramonėje, žmogus retai teturi sąlygas pats apsispręsti.

Pramonės darbininkas, nors ir ilgai dirba kuriame nors fabrike, vis tiek jame dvasiškai neprigyja. Fabrikas jam lieka svetimas : jis ten jaučiasi iš viršaus spaudžiamas skubėti, išnaudojamas ir turįs kovoti drauge su kitais dėl geresnio atlyginimo. Jis dirba pagal gaunamus iš viršaus nurodymus, be tradicijų ir giliau ten neprigyja. Dirbdamas darbas savaime jo netraukia, ir, jei tik yra sąlygos nedirbti, jis stengiasi laiką praleisti nedirbdamas. Nuolat prisimindamas, kad jo likimas nepareina nuo jo paties, jis darbovietėje neišvengia netikrumo jausmo.

Dirbdamas pramonėje, žmogus gyvena nebe savo išmintimi, o tik prisitaikydamas prie mašinos ritmo : nebe apsispręsdamas, o tik gamindamas. Bergsonas yra pasiūlęs ir patį pramonės laikų žmogų vadinti nebe *homo sapiens*, o *homo faber* — žmogus dirbėjas, gamintojas. Tillichas apie pramoninį žmogų sako, kad jis savo darbo ir aplinkos yra išpaudžiamas į tokią minties, veiksmo ir kasdienio laikymosi schemą, kuri labiau tinka mašinos dalims, negu žmogiškoms būtybėms¹⁰⁴.

Plintant pramonei, kinta ir visuomenė. Pramonė sutraukia dirbančiuosius į miestus. Juo daugiau žmonių dirba pramonėje, juo daugiau jų apsigyvena miestuose. Buvę savarankiški ūkininkai ir amatninkai pasidaro priklausomi nuo privataus ar valstybinio kapitalo. Tuo būdu didžiosios visuomenės dalies egzistencija pasidaro priklausoma nuo kapitalo koncentracijos. Pramonės darbo svyravimai ją padaro kartais labai netikrą. Dėl to darbo galimumai, jo turėjimas ir pastovumas pasidaro dažniausia dirbančiųjų pokalbių tema.

Stambioji pramonė apjungia dirbančiuosius anonimiškai, traktuoja juos kaip numerius ir suniveliuoja jų sugebėjimus ir išsilavinimą, išskyrus tik tą, kuris yra reikalingas jų tiesioginiam darbui. Tokių sąlygų sulygintoje visuomenėje kultūrinė kūryba ar kultūriniai interesai neturi pasisekimo. Visuomenė, pagrįsta gamyba, kaip pastebi Camus¹⁰⁵, gali būti tiktai produktyvi, bet

¹⁰⁴ P. J. TILlich, *The Person in a Technical Society*, 239 psl.

¹⁰⁵ ALBERT CAMUS, *The Rebel*, New Yorkas, 1958, 273 psl.

ne kūrybiška. Žmogiškasis kilnumas, asmenybės išsiskyrimas iš minios pramoninėje visuomenėje neturi vietos. Visuomenės supramonėjimas daro ją materialistišką. Eliotas nurodo į tai, kad juo labiau yra supramonintas kraštas, juo labiau jame išigali materialistinė filosofija ¹⁰⁶. Berdiajevas moderniąją materialistinę civilizaciją laiko iš esmės ateistiška ir priešinga Dievo idėjai ¹⁰⁷. Panašiai ir Kierkegaardas apibūdina pramoninę visuomenę, laikydamas ją iš esmės priešinga krikščioniškam gyvenimui ¹⁰⁸.

Supramonintoje visuomenėje neturi vietos dvasinėmis vertybėmis pagrįstas ugdymas, ir joje bendrojo auklėjimo humanistinius dalykus nustelbia tikslųjų mokslų ir profesinio lavinimo dalykai. Pramoninė visuomenė nepasigenda vispusiškai išauklėto intelektualo ir džentelmeno. Jos auklėjimo idealas yra ne vispusiškai išauklėtas žmogus, o sėkmingas profesionalas; ne džentelmenas, o geras verslininkas ir techniškai paruoštas darbininkas. Net ir universitetai, anksčiau buvę objektyviosios tiesos ieškojimo bei grynojo mokslo institucijos, supramonintoje visuomenėje nebetenka tų savo anksčiau turėtų funkcijų ir yra paverčiami tyrimo institucijomis, ruošiančiomis pramonei reikalingus žmones. Krikščioniškąją sąžinę pagrįstą moralę pakeičia toje aplinkoje vyraujančių papročių standartai.

Kiek pramonės koncentracija paveikia moralę, parodo kitados Cl. Show Chicagoje atlikti jaunimo ir suaugusiųjų nusikaltimų tyrimai. Kaip Mayo tų tyrimų duomenis atpasakoja, tokių nusikaltimų koeficientas sutampa su pramonės koncentracijos koeficientu. Tirščiausia susitelkusios pramonės rajonuose — aplink miesto centrą, skerdyklas ir plieno liejyklas — tas nusikaltimų koeficientas buvo 25,1, kada tame pat mieste toliausia nuo pramonės esančioje zonoje jis buvo tik 3,80 ¹⁰⁹.

Gyvendamas iš darbo pramonėje, žmogus dažniausia savo gyvenamąją vietą pasirenka arti darbovietės. Keisdamas darbą,

¹⁰⁶ T. S. ELIOT, *Christianity and Culture*, 16 psl.

¹⁰⁷ N. BERDIAJEV, *The Meaning of History*, 187, psl.

¹⁰⁸ Cituojama iš A. KOCHO *Philosophy for a Time of Crisis*, New Yorkas, 1960, 20 psl.

¹⁰⁹ E. MAYO, *Human Relations of an Industrial Civilization*, 117-121 psl.

jis turi keisti ir gyvenamą vietą. Dėl tokio žmonių judėjimo supramonintoje visuomenėje neišsilaiko pastovios vietinės bendruomenės. Ypač nuo to nukenčia religinės bendruomenės — parapijos. Vaikai, augdami bent keliose vietovėse su skirtinga aplinka, besimokydami iš eilės bent keliose mokyklose ir su jokia vieta nesuaugdami, papildo visuomenę palaidais ir prie vietos bendruomenių neprisirišančiais ir jomis nesidominčiais nariais. Tokia visuomenė, besikoncentruojanti į materialinius laimėjimus, neapjungiamo gilesnio susigyvenimo ir tradicijų gali būti labai produktinga, bet drauge ir labai sausa minties bei pergyvenimų atžvilgiu, labai judri, bet kartu ir be galo nuobodi.

Ta pramoninės visuomenės socialinė dezintegracija eina iki mažiausio jos branduolio — šeimos. Dirbant kiekvienam šeimos nariui kitur, jų reikalai ir pergyvenimai darosi skirtingi, ir jų tarpusavio ryšiai silpnėja. Su pramonės augimu ir visuomenės supramonėjimu kartu didėja ir išsiskyrimų nuošimtis. Atskirų šeimos narių atskirai gautos pajamos sudaro sąlygas atsipalaiduoti nuo šeimos vieneto. Tą šeimos dezintegraciją vienas amerikiečių yra išreiškęs posakiu, kad šeima yra ta vieta, kur nakčiai visi jos nariai susirenka miegoti.

Pramoninė visuomenė nėra organinė, o pripuolamai vienoje vietoje apsigyvenę žmonės. Jei ją ir palaiko kai kurie organizaciniai ryšiai, tai tas jos organizuotumas neturi nei istorinių, nei idėjinių pagrindų. Joje atskirų vienetų susiorganizavimas dažniausia neturi dvasiškai kultūrinių ar pasaulėžiūrinių tikslų. Joje prigyja tik spaudimo grupės savo medžiaginiams interesams ginti: darbo unijos bei profesinės sąjungos, kurių egzistencijos pagrindas yra kolektyvus savo interesų gynimas, nepaisant jokių etinių normų.

Taip pramonės išigalėjimas keičia žmogaus gyvenimo būdą, keičia patį žmogų, keičia ir visuomenę. Berdiajevas mašinos atėjimą laiko viena didžiausių žmogaus likimo revoliucijų¹¹⁰, kurios svarbumo mes dar negalime įvertinti. Ji paliečia visas gyvenimo sferas, išplėšia žmogų iš gamtos prieglobsčio ir pakeičia jo gyvenimo ritmą. Pakeisdama jo organinius ryšius su gamta ir jo bendruomeninius santykius, ji įsiterpia tarp žmogaus ir gam-

¹¹⁰ N. BERDIAJEV, *The Meaning of History*, 135 psl.

tos. Ji žmogų ir išlaisvina ir pavergia. Išlaisvina ji, sudarydama materialinius jo egzistencijai pagrindus; ji pavergia, fiziniame procese suvartodama bei sudildydama jo žmogiškos egzistencijos dalį.

4. *Meniškos kūrybos tendencijos.* — Susipažinimas su mokslo ir technikos pažanga ir tos pažangos įtakomis socialiniame gyvenime mums dar nesudarytų pilno šių dienų pažangos vaizdo, jei į ją neįjungtume dailiosios kūrybos naujų kelių ieškojimo ir jos laimėjimų.

Su mokslu ir technika meniškoji kūryba turi bendra tai, kad visose tose srityse žmonija daugiausia siekia pažangos. Visose jose vyksta naujų, dar žmonijos nepatirtų dalykų gamyba: mokslo žinių, techniško išradimų ir meno kūrybos. Tačiau menininko pažanga ir jo gamyba yra iš esmės skirtinga nuo mokslininko ir techniko pažangos. Jei mokslininkas tik studijuoja, kas yra, ir jei technikas, pasinaudodamas mokslininko atradimais, gamina žmonėms naudingus naujus daiktus, tai menininkas, pasinaudodamas kuria nors gamtoje esama medžiaga, kuria naujus dalykus, pagrįstus jo individualiu kūrybingumu. Į negyvą medžiagą jis įdiegia kurią nors mintį, kurios anksčiau toje medžiagoje nebuvo. Jo panaudota medžiaga tarsi paliauja buvusi tik paprasta medžiaga ir yra traktuojama jau nebe kaip negyvos medžiagos tam tikras kiekis (dažai, drobė, marmuras, cementas, žodžiai), o kaip žmonėms tam tikrą idėją skelbiąs ir juos dvasiškai veikiąs kūrinys: paveikslas, skulptūra, eilėraštis, simfonija. Menininkas kuria iš savo dvasinių gelmių, į savo kūrinius įdėdamas savo asmenybės dalį, ir jo kūryba yra tik dvasiškai vertingų dalykų gamyba. Tuo atžvilgiu menininkas yra laikomas dieviškosios kūrybos pratęsėju, kuriančiu nematerialinės prasmės dalykus.

Vykdydamas savo kūrybinę misiją, menininkas negali sustoti kūrybiškai progresavęs, didindamas savo kūrybinį intensyvumą ir įvairumą. Taip pat ir pats menas negali sustoti progresavęs — negali ilgai išlikti toks pat. Dėl to kiekvieno laikotarpio menas, kiekviena meno mokykla turi savo skirtingus siekimus, savo ypatingus veikimo būdus, kuriais išreiškia bei išplėtoja to meto kūrybiškumą ir sukelia juo besigėrinantiems estetinį patyrimą.

Šių laikų technikos vyravimas yra lyg ir pritemdęs meno vaidmenį gyvenime. Mūsų laikų menas teturi tik mažą dalį tos

reikšmės gyvenime, kokią jis turėjo senovės Graikijoje, kur jis sutapo su gyvenimu. Mes šiais laikais jo reikšmę mažiau bejaučiame. Iš tikro gi jokioje kitoje srityje nėra taip pasireiškęs žmogaus genijus, kaip meniškoje kūryboje, ir jokioje kitoje srityje nėra taip daug ilgus amžius išlikusių nepamirštamų ir žmonių susižavėjamą keliančių vardų, kaip visų sričių grožinėje kūryboje. Skleisdamas savo idėjas, «menininkas pertvarko pasaulį pagal savo planą»¹¹¹.

Su techniku menininkas daugiausia susiduria pritaikomojo meno kūryboje. O tolimoje praeityje technika ir menas buvo daug artimesni — jie sutapo viename menininko asmenyje. Ir pats meno pavadinimas senose kalbose reiškė amatą¹¹². Tik technikai einant nuasmeninimo keliu, jie išsiskyrė. Mumfordas tarp meniškos kūrybos ir technikos išveda tą skirtumą, kad menas yra technika, kurioje yra pilniausia išreikšta žmogaus asmenybė, o technika yra menas, iš kurio yra išskirta žmogaus asmenybė¹¹³. Iki šešioliktojo amžiaus menininkas buvo amatninkas, kuris kūrė paveikslus pagal bažnyčių, vienuolynų ir didikų užsakymus. Iš dailiojo amato išsiplėtojo menas, kuris, išskiriant jį nuo kitų amatų, buvo vadinamas dailiuoju menu. Devynioliktame amžiuje sutrumpinimo keliu, atkritis epitetui, meno pavadinimas pasiliko dailiojo meno prasme¹¹⁴.

Jei tenka sutikti su kultūros istorikų Toynbee ir Dawsono pažiūromis, kad visų iki šiol žinomų kultūrų pradžia turėjo ryšių su atitinkamais religiniais sąjūdžiais, tai tas ypač tinka čia svarstomai kultūros apraiškai — meninei kūrybai. Tiesa, menas yra savaiminga dvasinė apraiška, skirtinga nuo religijos. Jo pradžia yra išvedama iš vaikų ir primityvių žmonių fantazijos, išreikštos konkrečiomis formomis. Bet, toliau besivystydamas, visų sričių menas rado labai stiprią atramą garbinimo apeigose bei įrengimuose. Taigi, seniausia meno kūrybos stadija buvo pritaikomas menas, skirtas religinės prasmės reikalams. Ir vakarų

¹¹¹ A. CAMUS, *The Rebel*, 254 psl.

¹¹² R. G. COLLINGWOOD, *The Principles of Art*, New Yorkas, 1958, 15-19 psl.

¹¹³ L. MUMFORD, *Art and Technics*, 21 psl.

¹¹⁴ R. G. COLLINGWOOD, *The principles of Art*, 6 psl.

kultūros istorijoje buvo ilgas laikotarpis, kada visų sričių menas tarnavo daugiausia religiniams tikslams.

Būdamas susijęs su religija, vakarų kultūroje menas ilgą laiką išlaikė rimtumo bei kilnumo charakterį. Nors pats meno supratimas ir viduriniais amžiais nebuvo suvedamas nei į kilnumą, nei į moralumą¹¹⁵, tačiau meniškoje kūryboje derėjo vaizduoti tik religinius dalykus ir kilmingus asmenis. Net ir žemesnių sluogsnių žmonių vaizdavimas meno kūriniuose pažeisdavo tų laikų skonį.

Meno ryšius su krikščionybe susilpnino renesansas. Didelis susižavėjimas senovės graikų meno kūriniais pakeitė iki tol vyravusį įsitikinimą, reikalaujanti, kad menas turi tarnauti krikščionybei. Pamažu menas emancipavosi iš religinės globos ir susekuliarėjo. Bet su tuo jo susekuliarėjimu, jam nebetekus religinės orientacijos, prasidėjo jo dezintegracija; jis nutraukė į integruojančius ryšius su morale ir kilnumu. Laisvai besiplėtodamas, jis diferencijavosi, praturtėdamas kūrybos žanrais, kryptimis, srovėmis ir rūšimis. Jis pasidarė visiems plačiai prieinamas, gausėjant meno galerijoms, teatrams, koncertams, bibliotekoms, žurnalams, o vėliau ir techniškoms komunikacijos priemonėms. Tačiau meno kilnumo samprata ir jo idėjinis svaris, artėjant į mūsų laikus, menkėja. Sorokinas pateikia tokią idėjinio menkėjimo statistiką: 12-13 amžių paveikslų bei skulptūrų idėjinio turinio buvo 51 nuošimtis iš visos tų laikų kūrybos. 14-15 amžiuose tas nuošimtis nukrito iki 29. 16-me amžiuje beliko 20 %, 17-me amžiuje — 6 %, 18-me — 2,5 % ir 19-me tik 0,3 %.

Klasiškai tradicinėje sampratoje menas reiškė grožio kūrybą. Menininkas kūrė kilnias estetines vertybes, kurios buvo laikomos lygiomis su tiesos, gėrio ir šventumo vertybėmis. Krikščioniškai suprastas grožis reiškė dieviškojo grožio atsispindėjimą, ir grožio išgyvenimas reiškė amžinojo grožio įsijautimą. Pasak Maritaino, grožis priklauso transcendentinei ir metafizinei tvarkai¹¹⁶. Dėl

¹¹⁵ JACQUES MARITAIN, *Art and Scholasticism and the Frontiers of Poetry*, New Yorkas, 1962, 3-9 psl.

¹¹⁶ Ten pat, 32 psl.

to ir menas buvo traktuojamas kaip dalykas, kuris, žmogaus pasisavintas, savaime jį kilnina. Kaip kilnių grožio vertybių kūrėjas, menininkas anksčiau buvo labai respektuojamas. Collingwoodas sako, kad dar devyniolikto amžiaus antroje pusėje menininkas vaikščiojo tarp žmonių kaip aukštesnė būtybė, net ir apsirengimu išsiskirianti iš apskritai mirtingųjų, nesutikdamas, kad meno dalykai būtų filosofų ar kitų, ne menininkų, svarstomi ar nagrinėjami¹¹⁷. Ortega y Gassetas prisimena, kad dar jo jaunystės laikais dideli menininkai savo autoritetu ir jiems teikiama pagarba prilygo tiesiog pranašams ir geriausiems politikams¹¹⁸.

Nuo anų menininkams gerų laikų jų prestižą susilpnino tai, kad jie savo kūryboje atsisakė tų principų, kurie meną darė didele vertybe ir kurių atsisakymas meną nupigino ir padarė jį nebetaip populiarių.

Kada menas buvo daugiau susijęs su religinėmis temomis, menininkas ieškojo būdų savo kūriniuose išreikšti antgamtiniam kilnumui, didingumui ir šventumui. Vėliau, greta religinių būtybių, meno kūryboje svarbią vietą užėmė karaliai, kunigaikščiai ir kiti svarbūs asmenys, traktuojami tik rimtai ir su pagarba. Dar vėliau meno kūrybos objektu pasidarė apskritai žmogus, kurį naujausiais laikais pakeitė puolęs žmogus: socialiniai ir moraliniai iškrypėliai. Naujausios srovės meną beveik visiškai nužmogino. Turinio atžvilgiu modernusis menas yra negatyvus. Kilnumas pasidarė visiškai nesuderinamas su menišku skoniu, nes jis atsiduodas dirbtinumui, patosu, nenuoširdumui, atgyventais aristokratijos laikais. Tuo pačiu pagrindu menas yra atsisakęs kuo nors susirišti su moralinėmis vertybėmis. Jei kitados iš kūrinio buvo reikalaujama, kad jis derintųsi su visuomenėje esamais moraliniais principais, tai modernusis menas, išsivadodamas iš vienokių ar kitokių ne meno srities reikalavimų, drauge atsiribojo ir nuo moralinių reikalavimų, stengdamasis pasilikti anapus gero ir blogo. Tiesa, menas ir moralė

¹¹⁷ R. G. COLLINGWOOD, *The Principles of Art*, 5 psl.

¹¹⁸ J. ORTEGA Y GASSET, *The Dehumanization of Art and Other Writings on Art and Culture*, New Yorkas, 46 psl.

yra skirtingos prigimtios vertybės, ir jos viena kitai nėra privalomos. Menišku atžvilgiu yra nesvarbu, apie ką kuriama, bet svarbu, kaip kuriama. Ir morališkai blogas žmogus gali būti geras menininkas. Todėl teoriškai menas ir nėra įpareigotas skelbti moralinius principus, ir tų principų atsispindėjimas kūrinyje nepadidina jo meninės vertės. Pagrindinė meno kūrinio prasmė yra jo meniškas gerumas.

Tačiau menininkas, pasilikdamas anapus gero ir blogo kaip menininkas, negali tokio nusistatymo laikyti kaip žmogus, kuriam moralė yra privaloma. Tuo būdu moralės atsisakęs menas, Maritaino manymu, pasidaro kažkas visiškai nemoralu¹¹⁹. Atiduodamas visuomenei nemoralų kūrinį, menininkas, tiesa, nenusideda kaip menininkas, bet nusideda kaip žmogus.

Kūrybiškumui progresuojant, kinta ir meno santykiai su gamta. Nors gamta yra pirmas menininko skatintojas ir vadovas, tačiau meninė kūryba niekada nesutapo su gamtos kopijavimu. Šiuo atžvilgiu nuo seniausių laikų tęsiasi nesutarimas tarp realistinio ir abstraktinio meno, tarp populiaraus ir menininko meno supratimo. Abstraktizmas mene nėra kokia modernųjų laikų naujybė. Ir seniausi uolose užtikti raižiniai nėra realistiški. Nuo seniausių laikų vartojama sienų, vazų ir kitokia ornamentika yra abstraktinis menas. Ir visų laikų didieji meno kūriniai, kurie paprastai yra laikomi realistinio pobūdžio, pasak Reado, nėra grynai realistiniai, o turi savyje ir abstrakcijos. «Visas menas yra pirmoje eilėje abstraktus»¹²⁰. Ir realistiškai atrodanti Afroditės statula nėra tik gražios moters kūno kopija, o sukurta pagal menininko grožio idėją.

Tačiau ana bendra meno tendencija į abstrakciją yra skirtinga nuo modernaus abstraktizmo. Vidurinių amžių ar renesanso laikų kūriniai, nors jie ir sukurti pagal kurią nors idėją, leidžia kiekvienam tą idėją suprasti, taigi, ta jų abstrakcija yra prieinama protui. Maritainas ne vienoje vietoje primena, kad menas priklauso praktinio intelekto sričiai ir kad mene yra daugiau intelekto negu išmintyje, kuri yra daugiau susijusi su gera valia¹²¹.

¹¹⁹ J. MARITAIN, *Art and Scholasticism*, 9 sk.

¹²⁰ HERBERT READ, *The Meaning of Art*, Baltimorė, 1963, 33 psl.

¹²¹ J. MARITAIN, *Art and Scholasticism*, 4 sk.

Tačiau jis pats sutinka, kad modernusis menas yra atsisakęs proto logikos. Readas minties ir meno santykį aptaria ta prasme, kad meną reikia traktuoti ne kaip minties išreiškimo būdą, o tik kaip pagalbą minčiai arba minties interpretaciją¹²². Stengdamasis būti kūrybiškas, modernusis menas turi tendenciją nepaisyti tikrovės, perdirbti jos daiktus, juos deformuoti, išsivaduoti iš gamtos dėsnių, iš natūralios kalbos ir logikos dėsnių. Tos tendencijos nuopelnu laikoma tai, kad modernus menas išsilaisvina iš logikos prievartos, nesurišdamas žiūrovo su jokių konkrečių turiniu.

Svarstant meno evoliuciją iki visiško abstraktizmo pažangos atžvilgiu, ne menininkų tarpe kyla tam tikras sumišimas: susiduriama su dalyku, kuriam spręsti nerandama kriterijų. Neretai apie moderniąsias meno sroves kalbama kaip apie meno degeneraciją. Perėjimas nuo realistiško daiktų vaizdavimo iki gal tik vienam jų kūrėjui tesuprantamų simbolių ar simboliškai pavartotų spalvų atrodo tarsi čia būtų pasitraukimas iš meno į kažką kitą. Matant parodose deformuotus žmones ir primityviai atrodančias daiktų apybraižas, didelei daugumai atrodo, kad tai yra grožio profanavimas. Tačiau tokia pažiūra yra būdinga tik ne menininkams. Menininkai, meno kritikai ir estetikos žinovai tvirtina, kad abstraktizmas kaip tik yra menas, atitinkas šių laikų meno evoliucijos tarpsnį bei jo pažangą ir modernaus žmogaus dvasinį būvį. Abstraktinio meno šalininkai tvirtina, kad tos krypties menas drauge su kitomis moderniomis meno srovėmis vis tiek reiškia meno kūrybą, toli pralenkusią realizmą, ir kad didžiausia kūrybos kliūtis yra tendencija rodyti realius daiktus, nes realizmas — tai kūrybos priešingybė.

Siekiant kūrybiškumo modernizme, į nebeaiškią padėtį pateko realistinis menas; neieškodamas naujų kelių, realistinis menas pradėjo atrodyti atsilikęs ir nekūrybiškas. Tačiau, prisimindami, kad ne taip senai žmonija yra išgyvenusi realizmo laikotarpį, gal ir nerasime pakankami argumentų pasmerkti realistinei kūrybai. Filosofas Collingwoodas realistinį meną laiko kūryba, apvairinti gamtos grožio. Ir tos rūšies kūrybą jis laiko toliau pažen-

¹²² HERBERT READ, *Art and Society*, Baltimorė, 1963, 134 psl.

gusia meniško darbo faze už meno formalizmą¹²³. Bet kartu jis pripažįsta, kad dėl gamtos objektų bruožų sudėtingumo yra neįmanoma juos visiškai natūraliai kūryboje perteikti. Menininkas yra priverstas daryti atranką. O atrankos darymas jau sąmoningai ar nesąmoningai išvirstas į idealizavimą, kuris iš jo pateiktų pavyzdžių atrodo nelabai tolimas nuo to, ką kiti vadina abstrakcijos procesu. Tai lyg ir patvirtintų mintį, kad visiškai realistinės kūrybos nėra negali būti. O Readas tvirtina, kad realistinio meno žydėjimo laikotarpiai yra nekūrybiškiausi meno istorijoje. Nežiūrint realistinių kūrinių populiarumo, jie dažniausia nėra kūrybiškai vertingi. Ir nežiūrint moderniųjų srovių kūrinių nepopuliarumo, jie reiškia kūrybinį originalumą ir pažangą. Ir visokie žmogaus iškraipymai ir vėliausių laikų visiškas meno nužmoginimas yra atsiradę iš moderniojo meno kūrybiškumo. Ortegos y Gasseto supratimu, kurti — tai reiškia atsisakyti realiai rodyti žmogų ir daiktus. Kurti — tai turėti savo stilių. O stilizuoti reiškia deformuoti realybę, nurealinti, kartu ir meną nužmoginti. Tuo būdu mene atsirado atskiri žmogaus fragmentai, paliekant už meno ribų patį žmogų, kurį senovės graikai laikė gražiausiu iš visų gamtos daiktų. Tačiau modernioji tapyba ir skulptūra to jo grožio vengia. Ortega y Gassetas sako, kad nėra joks perdėjimas, kad jos tiesiog biauursi gyvų arba realių daiktų formomis, nes nei žmogus, nei realūs daiktai kūrėjui nebeteikia kūrybinės medžiagos¹²⁴. Tuo pat keliu buvo nužmoginta poezija ir kitos meno šakos.

Priekaištus abstraktiniam menui patys menininkai laiko perdetais. Jei niekas nesipiktina muzikos abstraktumu, jei grožimasi abstrakčiais ornamentais, tai nėra teisinga piktintis abstraktumu tapyboje ar skulptūroje, iš kurių jo pagalba buvo pašalintas paveikslinis statiškumas. Tiesa, kad abstraktiniame arba nereprezentaciniame mene blogų kūrinių yra daugiau negu repre-

¹²³ R. G. COLLINGWOOD, *Essays on the Philosophy of Art*, Bloomington, 1964, 122 psl.

¹²⁴ J. ORTEGA Y GASSET, *The Dehumanization of Art*, 23 psl.

zentaciniame; tačiau geriausi šių laikų kūriniai priklauso išimtinai tik abstraktiniam menui¹²⁵.

Atsiribojęs nuo moralės ir logikos, modernus menas kūrybiškumo sumetimais nutolo ir nuo jam anksčiau buvusio privalo grožio principo. Tiesa, grožis nevisur ir nevisada yra buvęs meniškos kūrybos pagrindu. Pavyzdžiui, Indijoje menas visiškai nesiekia grožio¹²⁶. Tik senovės Graikijoje, o nuo renesanso laikų ir vakaruose meniškumas ėmė sutapti su grožiu. Grožio ir meno neišskirtinumo samprata yra taip prigijusi vakaruose, kad kitaip menas sunkiai ir besuprantamas. Ir didelė dauguma kur užtinkamų meno apibūdinimų jį aptaria kaip grožinę kūrybą. Tačiau modernioji kūryba jaučiasi grožio principo varžoma ir bando nuo jo atsipalaiduoti. Joje estetiškas išgyvenimas dažnai jau nebėra kūrybos pagrindas, ir grožis jau nėra meninės kūrybos tikslas, nors, pavyzdžiui, poezijoje yra sunku išsiversti be grožio. Šių laikų menas nebesidomi, kad žmogaus veidas yra jo asmenybės ir nemirtingumo išraiška, ir jį deformuoja, jo grožį paaukodami kūrybinei laisvei. Ir šių dienų poezijos «tikslas yra ne grožis, o absoliutinis žinojimas». Anot Maritaino, poezija eina ryžtingai pirmyn į grožio atmetimą. Poetui esą būtų gėda net mąstyti apie grožį¹²⁷.

Vengdamas užsiangažuoti grožiui, modernus menininkas siekia grynos kūrybos, kylančios vien iš kūrybingumo ieškojimo. Malonumas, kurį teikia grožis, pakeičiamas džiaugsmu, kuris kyla iš didžiausios kūrybinės laisvės pajutimo. Tačiau sunku iš tikro nustatyti, kiek tai yra pasiekama, kiek pati kūryba yra įmanoma be grožio ir kiek toks grynas ir jokių principų nevaržomas kūrybingumas yra vaisingas. Moralės, logikos ir net grožio atsisakymas, tiesa, duoda kūrėjui, abstrakčiai imant, absoliutinę laisvę.

Poetas R. Graves savo eilėraščių rinkinio įžangoje yra pareiškęs nuomonę, kad šiais laikais poezija yra rašoma tik poetams, nes tik jie vieni ją tesupranta. Panaši padėtis yra ir modernioje

¹²⁵ C. GREENBERG, *The Case for Abstract Art*, išspausd. R. THRUENSENO & J. KOBLERIO *Adventures of the Mind*, New Yorkas, 1961.

¹²⁶ J. MARITAIN, *Creative Intuition in Art and Poetry*, 135 psl.

¹²⁷ Ten pat, 144 psl.

tapyboje: ir ji yra suprantama tik dailininkams. Tuo būdu visuomenėje atrama moderniai kūrybai menkėja. Ne menininkas neturi jokio mato moderniojo meno kūrybiškumui suprasti, jokio kriterijaus jam įvertinti, nes jo negalima vertinti nei pagal moralinius principus, nei pagal socialinių bei tautinių problemų atžvilgi, nei pagaliau pagal jo grožį.

Ortega y Gassetas, labai palankiai vertindamas modernųjį meną, laikydamas jį tam tikru kūrybinės pažangos tarpsniu, sūtiinka, kad jaunoji menininkų karta meno rimtai nevertina¹²⁸, nelaiko kūrybos svarbia transcendentine prasme. Jo žodžiais, pusiau religinis meno charakteris, kuris buvo anksčiau kultivuojamas, meno kilnumo supratimas ir meno skonis yra ištirpę¹²⁹. Ir Jasperso nuomone, meno esmė menkėja¹³⁰. Jei devynioliktame amžiuje, nureligėjant Europos visuomenei ir mokslui vis labiau nukrypstant į reliatyvizmą, buvo tikima, kad menas užpildys susidarančią tuštumą, išlaikys žmogaus kilnumą ir pasiliks žmonijos išganymu, tai šiandieną niekas tokia meno misija netiki. Tokiai misijai jis neturi nei reikalingo prestižo, nei vidinės jėgos. Menas laikomas daugiau malonumo dalyku, ir vertybių gradacijoje jis yra netekęs jo anksčiau turėtos vietos. Susidomėjimas menu daug kur maždaug prilygta susidomėjimui sportu; tik meno parodos yra daug mažiau lankomos negu sporto rungtynės.

Susidomėjimas menu, kaip dvasine vertybe, yra išlikęs konservatyviuose sluogsnuose. Radikalizmas meno nevertina, ir per revoliucijas menas paprastai nukenčia. Technologija vis labiau nustelbia meną. Nors ji duoda naujų priemonių meniškai kūrybai realizuoti, tačiau ji, sumechanindama gyvenimą, vis mažiau palieka vietos išijautimui. Techniški dalykai ir mechaniskai atliekamos programos pasirenkamos daug dažniau už menišką išgyvenimą. Gi menui sumodernėjus, jam nebepripažįstama jokios dvasinės misijos, ir jis išlaisvinamas nuo socialinių funkcijų. Bet tuo pačiu jis darosi labiau tuščias savo turiniu ir vis labiau iracionalus.

¹²⁸ J. ORTEGA Y GASSET, *The Dehumanization of Art*, 46 psl.

¹²⁹ J. ORTEGA Y GASSET, *The Modern Theme*, New Yorkas, 1961, 81 psl.

¹³⁰ K. JASPERS, *Man in the Modern Age*, 142 psl.

Amerikoje menui nebeteikiama ir auklėjamosios reikšmės, ir jis čia pedagoginiuose veikaluose traktuojamas nebe kaip žmogų kilninanti dvasinė vertybė, o tik kaip smagi priemonė kultūringai praleisti laisvalaikį. Iš aktyvaus meno siekimo pereinama į pasyvų sekimą. Mėgstama pasiklausyti muzikos garsonybių, bet jau nebesiekama joje dalyvauti. Panašiai ir kituose meno dalykuose nebedalyvaujama, nebepuošiama jais savo gyvenimo, ir juos išstumia masiškai gaminami ir prie masės skonio prisitaikę dalykai. Menas jau nebėra modernaus žmogaus gyvenimo dalis, nebėra vertybė savyje, o masiškai nuperkama prekė. Dažnai jo populiarumas ir pasisiekimas visuomenėje pareina ne tiek nuo jo kokybinio vertingumo, kiek nuo reklamos.

Modernus menas, pasidarydamas didžiajai visuomenės daliai nebesuprantamas, tuo pačiu nuo jos atsiskyrė. Dėl to sumažėjo visuomenės susidomėjimas menu ir vis labiau atbunka jos skonis. Meno kritikas Readas kaltina šių laikų auklėjimo institucijas, kad jos atbukina jaunimo jautrumą menui ir nebepa-ruošia jam dirvos priaugančioje visuomenės dalyje¹³¹. Bet kartu tenka prisiminti, kad menas mūsų kultūroje niekada nebuvo sutapęs su visuomene. Todėl ir priekaištas dėl moderniojo meno nutolimo nuo visuomenės gali būti jam taikomas tik ribota prasme.

Nežiūrint visų moderniajam menui priekaištų ir, gali būti, jo klaidų, jo negalima kitaip traktuoti, kaip tik atitinkantį šių laikų bendrą nuotaiką ir šių laikų meno kūrybos stadiją, kurioje jis, išsivadavęs iš praeities formalumų, ieško tolimesnių kelių. Meno pasaulyje beveik niekas nedvejoja, kad moderniai kūrybinei pažangai iš dabartinės jos stadijos kelio atgal nėra. O visuomenėje yra dažnesnė ta pažiūra, kad modernus menas yra regresavęs nuo praeities didelio tobulumo mene.

Tradicinis menas buvo daugiau susijęs su atskiromis tautomis ir buvo žinomas kaip italų, olandų, vokiečių, prancūzų ir kitų tautų menas. Menininkas daugiau kūrė ir rašė tautinėmis temomis, stengėsi atlikti tautinę bei patriotinę misiją ir savo kūrybai bei jos formai naudojo tautinius motyvus. Modernus menas vis,

¹³¹ HERBERT READ, *The Philosophy of Modern Art*, Clevelandas, 1961 67 psl.

labiau darosi tarptautinis. Moderniose srovėse tautiškumas ištirpsta. Įvairias sroves išplėtojo įvairių tautybių menininkai, burdamiesi apie žymiausius ir tarptautinės prasmės turinčius meno centrus, pavyzdžiui, Paryžių, Muncheną, New Yorką, ir jų tautybė palieka jau maža kam žinoma. Ir garsusis Picasso jau daugiau žinomas kaip prancūzas. Grynosios kūrybos bandymuose tautinių motyvų jau retai teužtiksime. Kūrėjai, kurie savo tautinėje plotmėje galėtų pasireikšti kaip iškilios asmenybės, tarptautinėje plotmėje priartėja prie vidutiniškumo.

Šiais laikais menininkus vilioja didžiosios tautos, į kurių meninį gyvenimą stengiasi įsilieti menininkai, ateidami iš mažesnių tautų. Tačiau kūrybiniu atžvilgiu tai nelaikoma naudinga. Šių dienų didžiosiose tautose vis labiau išgali ekonomiškai techniškieji gyvenimo atžvilgiai, kurių tarpe menas darosi nepopuliarus. Chaotiškas ir neprasmingas turto ir jėgos apsidėimas naikina visas kultūros apraiškas. Didžiosios tautos pagal jų politinį svorį ir ekonominį pajėgumą nežada atitinkamos dalies meno kūrybai. Readas kūrybos išgelbėjimą mato tik nedaugelyje mažesnių dar tokio apsidėimo bei sumasėjimo neapimtų ir sąmoningai apsisprendusių tautų, žinoma, su sąlyga, kad ir jų nepaglemš bevardės tarptautinės tendencijas nešančios jėgos ¹³².

Vakarų kultūroje menas plėtojosi kaip vienas pagrindinių jos elementų, kaip tos kultūros sudedamoji dalis, integruota su kitais jos elementais į daugiau ar mažiau vieningą visumą, arba, kaip Collingwoodas vadina, dvasinę vienybę. Toje visuomenoje menas atstovavo grožį gėrio, tiesos ir šventumo vertybių. Šiais laikais ta integracija yra jau pairusi. Ji pairo ne vien dėl to, kad gyvenimas ir jo pažanga labai išplito ir išsišakojo, bet ir dėl to, kad pagrindinės vertybės — tiesos, gėrio, grožio ir šventumo siekimai labai dažnai kits su kitu nebesiderina, dažnai kits kitam prieštarauja. Mokslo ir filosofijos vardu dažnai veikiama prieš religiją, moralę ir meną, menas neigia moralę ir tiesą, o gėrio siekimas, suredukuotas į gero ir sotaus gyvenimo idealą, nebereikalauja jokių dvasinių vertybių. Tuo būdu vakarų kultūra, išaugusi iš dvasinių vertybių integracijos, pergyvena vertybių

¹³² HERBERT READ, *The Grass Roots of Art*, Clevelandas, 1961, 32-35 psl.

sąmyši, kuri, įvairiai aptardami, vadiname tos kultūros krize.

Kad vakarų kultūra yra patekusi į dezintegraciją, su tuo sutinka įvairių krypčių mąstytojai. Nesutariama tik dėl tos dezintegracijos priežasčių. Negalima paneigti fakto, kad prie jų yra prisidėjusi ir moderniosios kūrybos plėtotė. Meno pažanga vyksta ta kryptimi, kad ji atsiriboja nuo kitų kultūros apraiškų bei kultūrinių vertybių ir kad ji sunkiai duodasi integruojama į bendrą pažangą. Pasilikdamas anapus gero ir blogo, menas pasidaro vienas šių laikų dezintegracijos faktorių, panašiai kaip ir viską pavergianti technika. Nuo technikos pažangos meno pažanga skiriasi tuo, kad pirmoji vis daugiau išplinta į visą visuomenę ir mases ir tuo būdu darosi visuotinė, o menas nuo visuomenės traukiasi. Bet ir jo pažanga, panašiai kaip ir technikos, eina pirmyn į nežinią be tikslo ir vadovaujamos idėjos.

Nutoldamas nuo visuomenės, menas palieka tą tuštumą, kurią užima verslo interesui tarnaujanti ir žmogaus juslinio malonumo siekimui pataikaujanti masinė kultūra. Bet, prileidžiant meno vaidmens menkėjimą, reikia kartu sutikti, kad pamažu didėja dvasinis skurdas.

5. *Auklėjimo pažanga ir moderniojo auklėjimo tendencijos.* — Auklėjimas yra svarbiausia priemonė pažangai išlaikyti, jai perduoti ir kelti. Auklėjimo keliu žmogus pasisavina anksčiau žmonių pasiektą pažangą ir pasiruošia ją pratęsti, tuo pačiu pasidarydamas jos talkininku. Tuo būdu auklėjimas yra bendrosios pažangos dalis ir kelias toliau eiti pirmyn. Kaip jis yra svarbus bendrai žmonių kultūrai ir pažangai, suprasime tik tuo atveju, jei įsivaizduosime, kas pasidarytų, jei vieną dieną visoks auklėjimas sustotų. Neperdeda tie, kurie mano, kad tokiu atveju žmonija greitai sugrižtų į barbarybę.

Jei pažangą suprantame kaip artėjimą į kurią nors siekiamą tikslą, tai pažangiu auklėjimu reikia laikyti tokį auklėjimą, kuris geriausia ir lengviausiu būdu išplėtoja tuos žmogaus atžvilgius, kurie yra vertingiausi tiek pačiam individui, tiek ir visuomenei, kurioje jis gyvena. Pagrindiniai tikslai, į kuriuos auklėjimo keliu norime artėti, yra augančio žmogaus įvedimas į žmonijos iki šiol pasiektą kultūrą, jo pasiruošimas gyventi savo meto visuomenėje, jo religinis, moralinis ir estetinis išauklėjimas, jo aprūpinimas gyvenime reikalingomis žiniomis bei įgudimais ir išplėtojimas kitų

atžvilgių, kurie yra reikalingi vispusiškai išauklėtam žmogui kultūringoje visuomenėje. Taigi, pažangiu auklėjimu laikysime tokį, kuris vispusiškai ir harmoningai lavina visus augančio žmogaus sugebėjimus, vispusiškai įveda jį į įvairias gyvenimo sritis ir duoda jam vispusiškai suderintą svarbiausių mokslo dalykų žinių sistemą. Tik vispusiškas auklėjimas veda į vispusišką žmonijos pažangą, o kiekvienas vienašališkumas auklėjime dezintegruoja pažangą ir visuomenę.

Mokyklinio auklėjimo evoliucija nuo senovės Graikijos iki mūsų laikų yra praėjusi ilgą ir sudėtingą kelią. Daug žymių asmenybių yra auklėjimo idėją plėtoję ir patį auklėjimą yra papildę naujais principais ir auklėjimo bei mokymo metodais. Vieni mokslo dalykai dingo iš mokymo sistemų, kiti jų vietą užėmė. Auklėjimo procesas buvo palaipsniui ištobulintas ir toliau tobulinamas. Organizuotas auklėjimas išplito ir pasidarė visą žmonių apimantis procesas. Juo domėjosi ir jį yra vienaip ar kitaip svarstę dauguma žymiųjų mąstytojų. Auklėjimo problemos yra žmogaus problemos. Todėl nenuostabu, kad kiekviena pedagoginė idėja bei tendencija turi savo gynėjų ir priešų didelių istorinių asmenybių tarpe. Kiekvienas naujųjų laikų pedagoginis principas yra giliai pagrįstas ir nelengvai pakeičiamas.

Vakarų Europoje iki šiol vyrauja kultūriškai tradicinis auklėjimas. Tas auklėjimas pagrindiniu tikslu laiko perduoti bei pratęsti iš praeities paveldėtą dvasiškai kultūrinę tradiciją ir paruošti augantį bei bręstantį žmogų techniškai praktiniam gyvenimui. Jame vyrauja kultūriniai bei moraliniai tikslai, ir juo siekiama išauklėti gerą, šviesų bei kultūringą žmogų, gerą visuomenės narį. Todėl tradicinis auklėjimas pirmoje eilėje yra grindžiamas moralės ir kultūros filosofijomis. Krikščioniškose auklėjimo sistemose tie gero ir kultūringo žmogaus auklėjimo principai sprendžiami, atsižvelgiant į religinius reikalavimus ir religiškai suprastą žmogaus esmę.

Bet auklėjimas praktiškai pareina ne vien nuo savo užsibrėžtų tikslų bei principų, bet ir nuo bendrame gyvenime vyraujančių politinių, ekonominių, socialinių, kultūrinių ir pasaulėžiūrinių tendencijų. O šių laikų vis daugiau technikos dominuojamas pasaulis darosi nepalankus kultūrinei auklėjimo tradicijai. Didėjant istorijos tempui ir viso gyvenimo mechanizacijai, anas

tvirtai pagrįstas ir filosofiškai bei religiškai sankcionuotas auklėjimas daug kam pradeda atrodyti per daug statiškas ir konservatyvus. Gyvenime išigalinti technika reikalauja ir auklėjime sau atitinkamos vietos, kurios ji neranda tradiciniame auklėjime, per daug susikoncentravusiame žmogaus ir kultūros problemose. Tradicinis auklėjimas siekia žmogų formuoti didžiosiomis bei pastoviomis vertybėmis ir išugdyti juos vertingomis bei integruotomis asmenybėmis. Bet tokios asmenybės nevisada lenkiasi modernaus gyvenimo dinamikai ir dažnai būna jos aplenktos. Šių dienų gyvenimas nebenori tikėti taip suprata asmenybe bei jos vertingumu. Laužydamas sistemingo auklėjimo principus, jis gaminasi kitokius žmones. Nebesidomima auklėjimo vieningumu ir integralinės asmenybės išugdymu, o reikalaujama auklėjimo keliu paruošti žmones, atitinkančius šių dienų dvasią ir pakitusius socialinius santykius. Iškylant tiems naujiems reikalavimams, tradiciniam auklėjimui prikišama jo negyvenimiškumas, siaurumas, nepraktiškumas, nedinamiškumas, nedemokratiškumas, jo neatitikimas vaiko prigimties, nenatūralumas ir kiti panašūs dalykai. Nuo šio amžiaus pradžios buvo iškelta daug naujų principų, vienur ar kitur bandytų įgyvendinti. Vieni jų buvo daugiau suderinami su tradicinio auklėjimo principais ir buvo jo panaudoti, juos įjungiant į savo sistemą, kiti gi buvo svetimi tradicinio auklėjimo sampratai ir reikalavo tikros revoliucijos auklėjimo bei mokymo darbe.

Iš tokių naujai iškytančių ir daugiau modernaus gyvenimo tendencijas atitinkančių principų formavosi nauja auklėjimo samprata su naujais tikslais ir metodais. Bendriausia prasme apie modernųjį auklėjimą galima pasakyti, kad savo apimtimi jis toli pralenkė tradicinį auklėjimą, išplisdamas į daugiau dalykų bei sričių, panaudodamas naujus metodus bei priemones, apimdamas daug didesnius priaugančio jaunimo sluoksnius ir ruošdamas jį moderniam, demokratiškam ir nuo tradicinių vertybių nutolusiam gyvenimui. Bet drauge reikia sutikti, kad modernusis auklėjimas neteko tradicinio auklėjimo vieningumo ir gilumo ir toliau darosi vis labiau paviršutiniškas.

Daugiausia nuo tradicinio auklėjimo nutolta yra Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Čia buvo atsisakyta daug abstrakčiai for-

muluotų auklėjimo principų, ir pagrindiniais auklėjimo reikalavimais yra laikoma demokratiškumas, prisitaikymas prie vaiko reikalų, dinamiškumas ir praktiškumas. Tradicinio auklėjimo moralinis charakteris čia yra jau dingęs, pačią moralę mokykloje išsiaiškinant tik kaip atitinkamoje visuomenės dalyje prigijusius papročių standartus. Tradiciniame auklėjime taip brangintas auklėjimo vieningumo principas, kuriuo siekiama vieningos ir integruotos asmenybės, jau nėra suderinamas su moderniaisiais principais. Charakterio ugdymo reikalavimą yra pakeitęs prisitaikymo reikalavimas, ir visos blogybės išvedamos iš individo neprisitaikymo prie aplinkos, tuo pačiu netiesioginiai proteguojant vis labiau išgalintį kultūriškai labai nevaisingą konformiškumą. Toks auklėjimas yra susiderinęs su moderniųjų laikų dvasia ir modernaus masinio žmogaus psichologija, bet kartu jis atitinka ir kultūrinės dezintegracijos tendencijas.

Tos moderniojo auklėjimo tendencijos yra būdingos ne vien šiam kraštui. Jos daug kur nuo šio amžiaus pradžios yra iškilę, o Dewey auklėjimo filosofija kitados rado daug pritarimo Japonijoje, Anglijoje ir daugelyje kitų kraštų, nors centralizuoto auklėjimo sistemose ji negalėjo būti įgyvendinta bent tokiu mastu, kaip ji buvo įgyvendinta Amerikoje. Tai rodo, kad gyvename laikus, kada auklėjimas yra lyg ir įjęs į pereinamąją fazę, kada filosofiniai auklėjimo pagrindai neatsilaiko prieš laiko dvasios spaudimą, kada nutolstama nuo tų principų, kurių prisilaikydamas auklėjimas palaikė vakarų kultūros tęstinumą ir daugiau dvasinį jos atžvilgį.

Atsisakydamas iki šiol tradiciniame auklėjime vyravusių pagrindinių principų ir dažnai juos pasmerkdamas, modernizmas siūlo ir bando realizuoti jau kitokius, tradiciniam auklėjimui priešingus principus.

Modernizmas atmeta tradicinę tezę, kad auklėjimas yra augančio žmogaus paruošimas bei pasiruošimas suaugusiųjų gyvenimui. Vaikystės ir jaunystės uždavinys nėra pasiruošti gerai gyventi kada nors suaugus, o gera bei laiminga pati vaikystė ir jaunystė. Todėl modernizmas smerkia vaikystės dirbtinį apsunkinimą sunkiu mokymosi darbu ar abstrakčių ir vaikams svetimų tikslų bei vertybių siekimo užkrovimu. Vaiko gyvenime turi vyrauti jo paties to meto tikslai bei jo reikalai, ir jo auklėjimo centrinis faktorius turi būti ne mokomieji dalykai ar

bandomos jame skiepyti dorybės bei vertybės, o pats vaikas su savo reikalais bei savo techniškos krypties interesais.

Moderniajam žmogui mažiau besidomint tuo dvasinės pažangos kompleksu, kurį vadiname kultūra, iš auklėjimo vis labiau išskiriami kultūriniai tikslai. Moderniosios pedagoginės srovės jau nelaiko auklėjimo tikslu įvesti augantį žmogų į žmonijos iki šiol pasiektą kultūrą. Mokyklų programose bendrosios kultūros siekią mokslo dalykai siaurinami iki tik svarbiausių ir vaikui įdomių klausimų nagrinėjimo. Vietoje kultūrinių tikslų vaikui įtaigojama specializacija ir socialinis įaugimas į jo artimiausią bendruomenę. Iš mokyklos auklėjimo laukiama ne daug žinojimo, o išmokymo gyventi su kitais ir sėkmingai prisitaikyti prie iškylančių reikalavimų. Modernusis auklėjimas tolsta nuo kultūros klausimų. Masės lygyje yra jau beveik suformuota nuomonė, kad praeities kultūrinė kūryba ir filosofija negali prilygti dabarčiai, todėl tais dalykais negalima grįsti dabarties ir ateities žmogaus auklėjimo. Vis didėja modernaus gyvenimo aplinkos spaudimas atsisakyti praeities kultūrinio palikimo, o ruošti ateities pažangai, pradedant nebe praeities pažinimu, o rytdiena. Praeityje buvę reikšmingi mokslo dalykai jau nebelaikomi išauklėjimo pagrindu, o tik jo priedu. Siekti humanistiniais dalykais pagrįsto auklėjimo, pasauliui radikaliai pasikeitus ir iš humanistinės kultūros perėjus į pramoninę bei mokslinę kultūrą, materialistiškai nusiteikusiam modernistui atrodo ne tik neprotinga, bet ir neįvykdoma, nes toks auklėjimas nebetinka dešimtims milijonų jaunuolių, kilusių iš įvairiausios socialinės aplinkos ir su įvairiais sugebėjimais, talentais ir interesais¹³³. Priešmokslinių laikų filosofija ir poezija jau nebegalinčios būti pritaikomos šiems laikams, nes jos kurtos be mokslinio metodo ir tegalinčios turėti istorinę reikšmę¹³⁴.

Jei tradiciniam auklėjimui prikišama, kad jis yra per daug teoriškas ir pagrįstas pasyviu žinių pertiekimu bei jų pasisavinimu, tai modernus auklėjimas stengiasi būti visiškai praktiškas: mokyti tik tai, kas yra praktiškai naudinga, mokyti

¹³³ M. J. ADLER and M. MAYER, *The Revolution in Education*, Chicago, 1958, 101 psl.

¹³⁴ Ten pat, 156 ir 159 psl.

ne iš knygų, o praktiškai veikiant. Mokymasis iš knygų Amerikos moderniame auklėjime turi blogą vardą. Knyga jau išeinanti iš mados ¹³⁵. Ją pakeičia už ją daug idomesnės techniškos priemonės, kurios palengvina mokymą ir apsaugo vaiką nuo auklėtojo asmeninių įtakų ir galimos jo savo pažiūrų indoktrinacijos.

Modernus auklėjimas nebesiekia vieningos asmenybės išugdymo, pagrįsto mokomosios medžiagos ir ugdomųjų tikslų vieningumu. Amerikoje vaikai pasirenka mokytis dalykus, kurie nėra jungiami nei dalykinės, nei idėjinės koncentracijos, nesudaro vispusiškos žinių sistemos ir duoda tik fragmentinį žinojimą, kuris neformuoja augančio žmogaus dvasiškai ir duoda nepilną ir nevispusišką žinojimą. Anot Whiteheado, jei senovės mokyklos mokė išminties, tai šių laikų mokyklos moko tik mokslo dalykų ¹³⁶. Vietoje senovės mokyklų mokomos išminties buvo prieita prie praktiškų bei naudingų žinių. O į modernizmą linkusios mokyklos nebepertiekia nė tų žinių sistemingai, pasitenkindamos tik jų fragmentais.

Jei nuo seniausių laikų pagrindiniai vaiko auklėtojai buvo jo tėvai, tai dabar tas tėvų vaidmuo yra siaurinamas įvairių neplaningų, o tam tikra prasme ir planingų auklėjamųjų įtakų. Iš vienos pusės tėvų įtakas vaikams labai susilpnina masinė aplinka ir tėvų darbo sąlygos, iš antros pusės modernusis auklėjimas tam tikrais atvejais stengiasi vaikus atpalaiduoti nuo senosios kartos įtakų ir jos religinio bei moralinio indoktrinavimo. Bet ir pati šeima, kiek ji susekuliarėja ir nutolsta nuo krikščioniškos moralės pagrindų, darosi mažiau pajėgi auklėti vaikus ir duoti jiems tvirtus dvasinius pagrindus, kurių ji pati dažnai nebeturi. Šeimai silpnėjant, didėja ir auklėjimo pakrikimas.

Apskritai, žmonių masei augant, vaikas daugiau išsilaisvina iš institucijų (šeimų, mokyklos, Bažnyčios) planingų auklėjimo įtakų ir daugiau patenka į iracionalias masės įtakas.

Viena tradicinės pedagogikos tendencijų buvo asmenybės ugdymas bei formavimas dvasinėmis arba objektyviosiomis vertybėmis. Modernioji pedagogika nepripažįsta dvasinio formavimo principo. Dėl savo liberalistiškai demokratinio nusiteikimo

¹³⁵ Ten pat, 118 psl.

¹³⁶ A. N. WHITEHEAD, *Aims of Education*, New Yorkas, 1955, 40 psl.

ji yra priešinga asmenybės išsiskyrimui iš masės. Dewey smerkia vidinės asmenybės tobulinimo idėją, kaip socialinio skaldymosi žymę. Dvasinės kultūros pavadinimą jis laiko tuštybe, net sugedimu¹³⁷. Modernioji pedagogika orientuojasi nebe į vertybes ir ne jomis formuotą asmenybę, o į vertybėmis nesidominčią masę, į kolektyvizmą, kuris čia vadinamas demokratiškumu. Dėl to ir auklėjimo darbas labai dažnai yra suvedamas į kolektyvus: komitetus, grupių darbus, grupių uždedamas pareigas ir bausmes, kooperavimą, integraciją ir kita.

Modernistai nevertina religinio auklėjimo. Jie norėtų mokyklą padaryti neutralią filosofijos, religijos, moralės ir ideologijos dalykuose. Išjungiant iš auklėjimo religiją, jis darosi sekuliarinis, areliginis. Nesirūpinant jaunimo pasaulėžiūra, jam neduodama idealų, kurie palaikytų jo dvasinę pusiausvyrą ir neleistų jame įsivyrauti tai dvasinei tuštumai, kuri palaužia jaunus žmones morališkai ir sociališkai. Tiek čia suminėtos, tiek ir daug kitų moderniojo auklėjimo tendencijų, suprantama, nelieka be įtakos. Amerikoje jų dauguma yra prigijusios, ir apie jas neigiamai atsiliepti yra jau nepopuliaru ir net rizikinga. Jų kritikavimas čia yra laikomas priešinimusi pažangai. Ir kai amerikiečiai kuriame nors krašte neranda tomis tendencijomis pagrįsto auklėjimo, jie tokį kraštą laiko pedagogiškai atsilikusiu. Tačiau šiuo metu dar per anksti tvirtinti, kad amerikiečių jaunimas, auklėtas pagal moderniuosius pedagoginius principus, yra labiau išauklėtas, negu kitų kraštų jaunimas, dar auklėtas tradicinio auklėjimo sistemose, kuriose daugiau tebevyrauja intelektualinės tradicijos bei tendencijos.

Kritiškai modernųjį auklėjimą vertinant, nelengva sutikti, kad visos čia aptartos jo tendencijos visada daro palankią įtaką augančio žmogaus formavimui. Sunatūralistinant auklėjimą arba padarant jį vaikocentrišką, sumenkinama pati svarbiausia ir tradicinė auklėjimo vieta — šeimos namai, kur vaikas gauna jam artimą vadovavimą, bei saugumą prieš nepalankias viršinio pasaulio įtakas. Bandyamas sukurti nepriklausomą vaiko pasaulį ir jį anksti emancipuoti iš jį auklėjančios šeimos įtakų vaikui

¹³⁷ JOHN DEWEY, *Democracy and Education*, New Yorkas, 1922, 143 psl.

neišeina į gera. Ginant vaiko prigimties išsivystymo ir jo veikimo savarankiškumą, siekiama jį išlaisvinti iš didelės suaugusių įtakos, kaip sakoma, suaugusių diktatūros, neleidžiančios išsiskleisti jo individualybei ir jam pačiam sociališkai subręsti. Bet tuo pačiu jis paliekamas visoms dar nesubrendusių draugų įtakoms ir dar didesnei jų daugumos diktatūrai. Kiek sumažėja tėvų, Bažnyčios ir mokyklos planingos įtakos, tiek pat padidėja galimumai vaiką veikti neplaningoms, iracionalioms ir dažnai destruktivioms aplinkoms.

Negalima nesutikti, kad žmogus geriausia išmoksta tai, ką jis pats padaro. Pedagogiškai yra teisinga mokyti vaiką taip, kad jis pats kiek galima savarankiškiau į tą mokymą įsijungtų. Tačiau bandyti visą mokymą bei auklėjimą suvesti į veikimą ir pasmerkti tai, ko negalima mokytis veikiant, yra auklėjimo siaurinimas. Smerkimas knyginio mokymosi auklėjimą veda į paviršutiniškumą.

Siekdamas socialinės lygybės, auklėjimas vengia viso to, kas sudarytų sąlygas kuo nors išsiskirti, ir taikosi prie visiems bendrų reikalavimų. Bet daugumos matas auklėjimą veda į vidutiniškumą. Matuojant auklėjimo gerumą principu, kiek jis visiems yra lygiai pritaikomas, tuo pačiu atsisakoma orientuotis į aukštesnį lygį ir sutinkama, kad visa mūsų kultūra, įskaitant filosofiją ir meną, turėtų nusileisti iki populiarių žurnalų ir televizijos programų lygio ir suvulgarėti. Marcelis mano, kad masių auklėjimo nė neįmanoma pakelti į aukštesnį lygį. Tai esąs terminų priešingumas. Išauklėti galima tik individą, teisingiau, asmenį. Visur kitur įmanomas tik lavinimas ¹³⁸.

Nežiūrint, kaip principai kartais gražiai skamba, bet juos taikant ne vietoje, gali būti prasilenkta su jų paskirtimi. Taip gyvenimiškumo, lygybės ir masinio principo įgyvendinimas auklėjime veda į konformiškumą ir formuoja masinį žmogų ¹³⁹. Kai kalbama apie gyvenimišką auklėjimą, paprastai tai suprantama, kad jis turėtų atitikti lengvą ir malonų gyvenimą: jis turėtų ne kelti sunkių problemų, daug nereikalauti — turėtų būti lengvas,

¹³⁸ G. MARCEL, *Man Against Mass Society*, 10 psl.

¹³⁹ Kaip Mumfordas pastebi, mūsų laikų auklėjime yra įgyvendinti uniformiškumas, neasmeniškumas ir masinė gamyba (L. MUMFORD, *The Transformation of Man*, New Yorkas, 1962, 102 ps.).

malonus, be drausmės, be didesnių reikalavimų, be aukštų idealų ir tuo pačiu be žmogiško atsakingumo galimumų. Tačiau sunku apsidrausti nuo iš tokios padėties sekančios išvados, kad toks žmogaus sumasėjimas krypta į dvasinį proletariatą.

Moderniajame auklėjime, kaip teisingai jam prikiša Maritainas, labai dažnai kalbama tik apie auklėjimo priemones, — kaip auklėti, — bet nepaisoma jo tikslų¹⁴⁰. Jei kur ir kalbama apie tikslus, tai jie yra labai netolimi — pasiruošimas profesiniam sėkmingumui. Ir Joadas tokį auklėjimą kaltina, kad jis neduoda gyvenimo perspektyvos ir teisingos vertybių skalės¹⁴¹. Jei geras auklėjimas, pasak Jasperso, yra toks, kuris įveda vaikus į didelį tikėjimą ir pripildo juos pastoviais idealais visam jų gyvenimui ir leidžia jiems gyventi su tradicinėmis vertybėmis, tai šių laikų modernusis auklėjimas nuo tų reikalavimų nutolsta. Tradicinio auklėjimo įtakose išaugę žmonės modernistinį auklėjimą visa eile požiūrių laiko hedonistišku, pataikaujančiu žmogaus egoistiniams linkimams ir išjungiančiu bet kokią kilnumo siekimą. Jame nebėra krikščioniškojo idealizmo, humanizmo ir pasiaukojimo idealų ir idealijų tautinių vertybių, kurių vietą užima ekonominiai motyvai (nebe *būk žmogus, o tiek ir tiek uždirbsi*), grupiniai interesai ir gero materialinio gyvenimo siekimas, kuris jau nebepramato gilesnės kultūros ir visur vienodai galiojančios moralės. Auklėjimo nupasaulėžiūrinimas nuskurdina jaunimą idėjiškai, neduoda jam gyvenimo tikslų bei idealų, sunaikina vidinį reikalą neapsiriboti vien materialiniais dalykais ir sudaro tuštumą, kurioje dažnai bręsta kai kas neigiama.

Šių laikų turtingųjų kraštų mokykla daro didelę pažangą, panaudodama moderniąją techniką mokymo tikslams. Pritaikant prie vaiko interesų bei jo sugebėjimų ir kitų pedagoginės psichologijos nurodymų, sukuriama mašinų ir kitokių technišku priemonių mokymui ir mokymuisi palengvinti. Dalis jų jau nebėra tik metodinės priemonės, o tiesiog techniškai įrengimai mokslo žinioms pertiekti bei pasisavinti. Taip į mokymo darbą ateina mašinos ir automatai, kurie iš dalies pakeičia mokytoją.

¹⁴⁰ J. MARITAIN, *Education at the Crossroads*, 3-5 psl.

¹⁴¹ C. E. M. JOAD, *Philosophy*, Greenwich, 1962, 166 psl.

Toliau tai tendencijai didėjant, mokymas darosi automatininiu procesu. Sakoma, kad mokomosios mašinos atlieka mokymo darbą geriau, negu menkas mokytojas, ir išlaisvina iš rutinos darbo gerą mokytoją. Be to, jos atlieka viską tiksliai ir nedaro klaidų, kurių žmogus negali išvengti.

Pripažįstant labai didelę pagelbinę technišκών priemonių vertę mokymui, negalima išvengti abejojimų dėl jų vertės, kai automatai, atlikdami dalį mokytojo darbo, siaurina asmenines mokytojo auklėjamąsias įtakas. Vaiko asmenybę, jos laisvę bei kūrybingumą gali išugdyti tik ją pralenkianti asmenybė. Auklėjimas yra menas, ir jo mašinos negali atlikti. Vaiko siela gali išsiskleisti tik žmogišκών santykių aplinkoje. Automatų aplinka ji automatina.

Atsisakydamas didžiųjų vertybių bei pastovių principų, pedagoginis modernizmas gali lengvai prisitaikyti prie radikalių socialinių teorijų ir technologinių pakitimų, nieko neprarasdamas. Jei pažangumą matuosime tik kintamumu ir neturėjimu pastovių vertybių, tai modernųjį auklėjimą turėsime laikyti pažangiu. Tačiau, jei auklėjimo pasisėkimą spręsimė iš to, kaip jis atlieka žmogaus asmenybės formavimą, ir jei auklėjimo pagrindu laikysime visas tas įtakas, kurios sukuria žmoguje teigiamą pastovų vidinį nusiteikimą visų pirma būti žmogumi, tuo atžvilgiu modernistinį auklėjimą tenka kitaip vertinti.

Dvasinio žmogaus formavimo pakeitimas profesiniu lavinimu, atitinkamu bendruoju auklėjimu nepagrįsta specializacija ir žmogiškojo kilnumo sąvokos praradimas auklėjime yra paties auklėjimo gilesnių pagrindų atsisakymas. O auklėjimo nykimas, Jasperso žodžiais sakant, yra žmonijos nykimas¹⁴². Gilesnių auklėjimo tikslų praradimas ar bent jų radikalus suprasstinimas lyg ir rodytų, kad jis atitinka bendrą vakarų kultūros dezintegracijos laikotarpį, nes, pasak Mumfordo, kiekviena kultūra prasideda žmogišκών tikslų realizavimu ir baigiasi tikslo neturinčiu materializmu.

IV. ŽMOGAUS, VISUOMENĖS IR KULTŪROS SUMASĖJIMAS

Tolimesnės pažangos kryptis nemaža pareis nuo to visuomenės vidinio pakitimo, kurį vadiname sumasėjimu.

¹⁴² K. JASPERS, *Man in the Modern Age*, 111 psl.

Visuomenės sumasėjimas yra būdingas kiekvienai kultūrinei dezintegracijai, kada kultūrinį kūrybingumą bei ekspansyvumą pradeda pralenkti masinis vidutiniškumas ir kultūrinis abejingumas ir kada idėjas ir kilnumo idealą sutrypia masinė arogancija. Menkėjimo periodais masės ėmė vyrauti ir senovės Graikijoje ir Romoje. Vakarų kultūroje sumasėjimo laikai atėjo, kai pramoninė civilizacija pradėjo vyrauti prieš dvasinę kultūrą ir kai materializmas ėmė grėsti pačiai žmogaus dvasinei egzistencijai. Todėl ir viršiniai pastebimą sumasėjimą reikia laikyti ne tiek statistikos registruojamo žmonių gausėjimo padaru, o gilesnių žmonijos dvasinių pakitimų bei socialinės degeneracijos simptomu. Tik dėl jo reikšmės įvairių pažiūrų žmonės yra labai skirtingų nuomonių. Materialistinės pasaulėžiūros ir kolektyvistinių nusiteikimų žmonės kalbamą sumasėjimą laiko normalios socialinės evoliucijos faze, kurioje individualizmą pakeičia kolektyvizmas. Bet pripažįstantiems žmogaus dvasinį pradą masių nustelbimas žmogiškos asmenybės reiškia jau ne pažangą, o žmogaus menkėjimą, jo dvasinio kūrybingumo nykimą ir dvasinio prado nepripažįstančios masės išgalėjimą.

Greta to, gali iš esmės labai skirtis sociologinis masinės visuomenės ir masinės kultūros vertinimas nuo tokio pat etinio vertinimo. Sociologai tuos reiškinius vertina kaip tam tikrus socialinio gyvenimo faktus, kaip tam tikram socialinės evoliucijos laikotarpiui būdingus reiškinius ir juos priima palankiai ar bent be kritikos, kaip savaime suprantamus. Bet visuomenės ir kultūros sumasėjimą vertinant etiniu, kūrybiniu ir apskritai dvasinių vertybių požiūriu, apie jį pasisakoma palankiai ar nepalankiai, žiūrint, kaip jis paliečia anas vertybes. Dėl to ir kalbamas sumasėjimas filosofiniu požiūriu atrodo kitaip negu sociologiniu.

Pats visuomenės sumasėjimas mūsų kultūroje yra dar, palyginti, naujas reiškinys, ir dėl jo išgalėjimo reikšmės ir ateities dar negalime turėti galutinio sprendimo. Vienas pirmųjų, atkreipusių dėmesį į prasidedantį sumasėjimą, buvo pozityvistas filosofas J. S. Millis; 1859 m. išspausdintoje studijoje apie laisvę jis gana taikliai aptaria tada Anglijoje jau prasidėjusius sumasėjimo reiškinius, laikydamas juos grėsme žmogaus laisvei¹⁴³. Jo visuo-

¹⁴³ J. S. MILL, *On Liberty*, 65-70 psl.

menės sumasėjimo apibūdinimas yra laikomas pranašyste, tikrai pradėjusia įvykti daugiausia po pirmojo pasaulinio karo, kada jis pasidarė jau aktuali problema, laukiančia atitinkamo sprendimo. Vienas ryškiausių bandymų tą problemą aptarti buvo 1932 metais pasirodęs ispanų mąstytojo Ortegos y Gasseto « *Masių sukilimas* », kuriame buvo gana dramatiškai išdėstyta pavojinga vakarų visuomenės evoliucijos kryptis, būtent, kad dėl žmonių daugėjimo ir asmenybės vaidmens menkėjimo gyvenimui pradeda duoti toną ir jam vadovauti nebe iškilios ar bent rimtos asmenybės, o pati masė, jokių vertybių nepripažįstančių demagogų vadovaujama ir bulvarinio tipo spaudos bei amerikietiško tipo radijo programų dvasiškai maitinama. Nuo to meto buvo prirašyta nemaža veikalų, ir eilė žymiausių vakarų Europos mąstytojų yra rašę apie žmogaus, visuomenės ir kultūros sumasėjimą. Šiuo metu jau daug kur sutinkama, kad vakarų visuomenės krizė yra jau įvykusi ir kad ta visuomenė, netekdama savo tradicinės organizacijos ir asmenybės idealo, yra pakeliui į beformišką masę.

Sumasėjimo tendencijos veikiamą, socialinė evoliucija nuėjo ne ta kryptimi, kokią jai buvo numaćiusi praėjusių amžių pažangos doktrina. Technikos pažanga ir gero materialinio gyvenimo siekimas visiškai nustelbė žmogaus tobulėjimo idėją. Nemažiau nepalankiai sumasėjimo procesas palietė samprotavimus bei viltis tų, kurie tikėjo, kad, nepasitvirtinus anai neribotos pažangos ir žmogaus tobulėjimo idėjai, bus pasukta vispusiškos pažangos ir dvasinės kultūros klestėjimo kryptimi. Sumasėjusioje visuomenėje dvasinis gilumas pasidarė nepopuliarus, ir dvasinės vertybės neteko savo svorio.

Gyvenimo sumasėjimas vyksta tuo būdu, kad visuomenės sąvoka pamažu pradeda sutapti su visos gyventojų masės sąvoka, kada buvę jos iškilesnieji individai daugiau ar mažiau neišskiriamai susilieja su visa be aiškių principų mase. Žmogus joje liaujasi buvęs atskiru individu ir lieka tik maža jos dalele. Tokioje visuomenėje, kokia turi tendencijos pavirsti kiekviena pramoninė visuomenė, nebetenka atramos kultūrinė kūryba, ir kultūros idealas yra iškeičiamas į malonumų bei materialiai gero gyvenimo siekimą.

Kadangi bendra žmonijos kultūrinė pažanga kyla tik atskirų kūrybingų asmenybių dėka, tai sumasėjimo procesas nesudaro

palankių sąlygų bendrajai pažangai. Masinė visuomenė yra labai palanki tik tikslųjų mokslų, technologijos, pramonės, urbanizacijos ir kitų praktinių sričių pažangai, bet ji priešinga tų dalykų pažangai, iš kurios negalima laukti praktinės naudos.

Sumasėjimo klausimas daugiausia svarstomas trimis požiūriais, ir jis suvedamas į tris temas: masinę visuomenę, masinį žmogų ir masinę kultūrą.

1. *Masinė visuomenė*. — Prieš septyniasdešimt metų prancūzų sociologas Gustavas le Bonas parašė minios psichologijos studiją¹⁴⁴, kuri savo mintimis dar nėra pasenusi, nes padeda suprasti kai kuriuos masinės visuomenės atžvilgius. Le Bonas pastebėjo, kad žmogus, būdamas minioje, įgyja tokių ypatybių, kurių jis neturi normaliai, būdamas vienas. Minioje jis užsikrečia bendra nuotaika, praranda savo individualumą, nebejaučia individualaus atsakingumo, pasiteisindamas daugumos pritarimu. Jo teigimu, minia veikia impulsyviai, lengvai padarydama kraštutinio pobūdžio nutarimus, viską priimdama arba viską atmesdama ir bet kurį teigimą laikydama arba absoliutine tiesa, arba absoliutine klaida. Ji yra netolerantiška, nėra paveikiama gerumu, bet nuolanki jėgai. Ji yra per daug impulsyvi, kad galėtų būti morali. Ji yra lengvai paveikiama, lengvai užsikrečia kuria nors sugestija. Minioje užkrečiamumas yra toks didelis, kad tik stiprios asmenybės tepajėgia jos nuotaikoms atsisipirti. Minioje nėra kūrybiško nusiteikimo — ji beveik visada destruktvyvi.

Šių laikų socialinė psichologija ir sociologija yra daug toliau pažengusios ir turi labiau pagrįstus ir tiksliau formuluotus socialinių reiškinių išaiškinimus. Tačiau kalbamu atžvilgiu ir šiais laikais prisimenama Le Bono nuomonė, kad minioje žmogaus laikymasis tam tikrais atžvilgiais nutolsta nuo jo normalaus įprastinio elgesio ir moralinių principų. Mūnsteris savo knygoje, pavadintoje *Minios, masės, kolektyvai*, irgi svarsto, kaip buvimas masėje paveikia žmogų psichologiškai, ir randa, kad žmogus masėje lengviau pasiduoda polinkiams, sumažėja jo sprendimo galia ir atmintis, ir iki tam tikro laipsnio sumažėja jo identiškumas su savimi.

¹⁴⁴ GUSTAVE LE BON, *The Crowd*, New Yorkas, 1960.

Minia yra palaidų žmonių daugybė, kurioje dingsta atskiri individai, nebepasireikšdami joje su savo individualumais ir tarsi atsipalaiduodami nuo jiems privalomo socialinio ir moralinio atsakingumo. Jaspersas mano¹⁴⁵, kad net ir artikuliuota minia visada linksta pasidaryti nedvasiška ir nežmoniška. Ji gali viską sutrypti, nes ji yra nelinkusi toleruoti nepriklausomumo ir didingumo, o linkusi suvaržyti žmones, kad jie pasidarytų automatiški kaip skruzdės.

Į tokias minios nuotaikas artėjama, kai žmonių susitelkimas pasidaro chroniška padėtis, kai miesto aplinkoje visur susiduriama su jų mase. O šiais laikais dėl žmonių gausumo ir dėl masinio jų aptarnavimo atskiras žmogus jau negali išvengti, nepatekdamas į masinę aplinką. Jis gyvena masiniuose pastatuose, dirba masinėse darbovietėse, turi aptarnauti žmonių mases, naudojasi masinio susisiekiimo priemonėmis, auklėjamas masinėse mokyklose, laisvalaikį praleidžia masiniuose susibūrimuose, maitinasi masinėse valgyklose, gauna masiškai pagamintą maistą, skaito masinius laikraščius, dėvi masiškai gamintą aprangą, važinėja masėms paruoštais keliais ir maudosi masinėse maudyklose. Šių dienų miestietis yra priverstas bent dalį laiko praleisti daugelio kitų tarpe, kurių buvimas kartu ir jų laikymas išsąlygoja jo laikymąsi. Tai yra padėtis, kada žmogus, būdamas daugelio kitų tarpe, yra jų apsupančios masės reikalavimų veikiamas, elgiasi nebelaivai ir pats nutolsta nuo natūralaus savęs.

Ortega y Gassetas masę aptaria kaip daugybę be specialios kokybės. Ji yra neorganizuotas žmonių susitelkimas, kuris yra neformaliai vadovaujamas iš kurių nors centrų. Žmonėms gausėjant, visur susidaro organinių ryšių neapjungti didesni jų telkiniai, kurie nesudaro organiškos visuomenės ar bent sudaro ją, labai skirtingą nuo klasinės bei tradicinės visuomenės. Technikos bei pramonės pažanga sukūrė didžiulius miestus su didelėmis įmonėmis, kuriose dirba tūkstančiai ir net dešimtys tūkstančių žmonių, vadovaujami iš vieno įmonės administracijos centro. Tuose atsitiktinai ten dirbti patekusių žmonių telkiniuose jau nėra jokių sąlygų pasireikšti atskiram individui, ir juose, išsky-

¹⁴⁵ K. JASPERS, *Man in the Modern Age*, 40 psl.

rus administracinį dirigavimą, veikia bendra žmonių masė. Taip atsitiktinai susiburdami į masinius telkinius, šių laikų žmonės sudaro masinę visuomenę, kaip matėme, skirtingą nuo tradicinės visuomenės.

Pagrindinis skirtumas tarp masinės ir klasinės visuomenės yra tas, kad klasinę visuomenę sudaro organiškai išaugusios bendruomenės ir socialinės klasės, o masinę visuomenę sudaro palaidų ir tarp savęs organiškai nesuaugusių žmonių masė. Anksčiau klasinę visuomenę sudarančiose bendruomenėse jų atskirus narius jungė tai, kad jie pastoviai gyveno joje, visi kitas kitą pažino, kiekvienas jų buvo žinomas visiems su visais savo giminystės ryšiais kaip daugiau ar mažiau reikšmingas asmuo, dirbęs vienokią ar kitokią reikalingą darbą ir atliekąs joje atitinkamu prestižu pagrįstas funkcijas. Masinėje visuomenėje žmonės nėra jungiami nei pastovaus susigyvenimo su savo vietoje, nei visiems bendrų praeities tradicijų, nei kurio kito artimumo. Jie dažnai pripuolamai apsigyvena tarp jiems nežinomų žmonių ir, ilgai toje vietoje gyvendami, nepasidaro jiems artimesni, nes jokie organiniai ryšiai tarp jų nesusidaro, ir į jokias bendruomenines funkcijas savo apylinkėje jie neišsijungia. Bet jie taip pat neturi nieko ypatinga, kas juos iš kitų masės išskirtų. Nei žmogus turi reikšmės kitiems, nei jie domisi aplink juos gyvenančiomis asmenybėmis. Jiems net nesvarbu, kokio asmeninio lygio yra jų kaimynai.

Panašių sumasėjimo pavyzdžių randame tiek Amerikos, tiek ir vakarų Europos didmiesčiuose. Tačiau nei Amerikos, nei kurio kito krašto visuomenė dar negali būti laikoma visiškai sumasėjusi. Sakoma, kad Amerika šiuo metu yra pusiaukelėje tarp tradicinės individualistinės ir masinės visuomenės. Panašioje padėtyje yra ir supramonėje vakarų Europos kraštai. Ir tas sumasėjimas didėja kartu su pramonės augimu. Kiekviena pramoninė visuomenė pamažu išsivysto į masinę visuomenę, nes masinė gamyba yra galima, tik pritaikant nuasmeninantį darbą ir išplėtojant nuasmenintą suvartojimą. Masiškai gaminami daiktai jau netaikomi atskirų vartotojų individualiam skoniui, o visiems, prisiderinant prie vidutinio vartotojo skonio ir jo pareikalavimų. Individualus skonis net ir apsirengime pasidarė neekonomiškas nei gamintojui, nei vartotojui. O masinė gamyba padaro visus joje dirbančius vienodomis gamybos kolektyvo dalimis, vienodais masės

vienetais, kurie maža kuo skiriasi kitas nuo kito, nežiūrint, kurioje darbovietėje jie bedirbtų, kuriame mieste jie begyventų ir tam tikrais atžvilgiais kuriam socialiniam sluoksniui jie priklausytų. Mašinos ir masinės gamybos priemonės, masinės viešosios nuomonės formavimo ir masinės pramoginės priemonės, tvarkomos sustandartintų sindikatinį agentūrų, per laikraščius, televiziją, radiją, reklamas ir propagandą sustandartina bei sulygina žmonių mąstymo būdą, jų skonį, norus, geidimus ir ambicijas, pamažu juose sunaikindamos tai, kas jų kiekvienam individualu. Tuo būdu, masinių gyvenimo reiškinių ir masinės įtakos skleidimo priemonių veikiami, žmonės pamažu nebetenka savo individualybės ir priima viską palankiai, kas jiems per tas priemones patiekama. Visuomenės sumasėjimo laipsnį galime spręsti iš televizijos, radio ir populiarių leidinių turinio, kurią jie priima be kritikos ir neprotestuodami. Televizijos bendrovės tikina, kad šiuo metu apie 75 nuošimčius visų jos žiūrovų yra patenkinti jos programomis su visokia reklama ir kitais nevertingais dalykais. Ir jei dar pavartysime Amerikoje labiausiai paplitusių ištaigingai leidžiamų žurnalų puslapius su reklamų ir mažai vertingų informacijų mišiniu, tai gausime jau gerokai sumasėjusios visuomenės vaizdą.

Žinoma, negalime kalbėti apie visišką visuomenės sumasėjimą, nes tai reikštų visišką jos nužmoginimą ir nuindividualinimą, ko laisvame gyvenime negali nė būti. Net ir didžiausias socialinis spaudimas negali žmogaus prigimtyje visiškai sunaikinti jo vėžimosi savarankiškai apsispręsti ir savarankiškai veikti. Tai gali pasiekti tik labai žiauri totalistinė diktatūra.

Masė nereiškia darbininkų klasės, o visų socialinių klasių vidutinį žmogų, netekusį individualaus veiklumo, kuriuo jis stengtųsi veikti visuomenę. Taigi, masė yra vidutinių žmonių dauguma, neturinti savo aiškaus veido. Tai yra kiekybinė sąvoka. Bet ta kiekybė, anot Ortegos y Gasseto, išvirsta į kokybinį lėmimą, pasidaro socialine kokybe, kai ji savo gyvenimo būdo vienodumu pradeda vyrauti. Tokiam masės vyravimui nenusilenkia stipresnieji individai, kurie iš jos išsiskiria kuriais nors visuomeninio pobūdžio užsimojimais ir kūrybiškumu. Bet masė jų nevertina.

« Kiekvienas, kuris nėra kaip visi, rizikuoja būti pašalintas »¹⁴⁶. Masinėje visuomenėje vyraujas uniformiškumas nepakenčia individualumo ir nepalieka vietos pasireikšti asmenybei. Žmogaus kilnumas, asmenybė — masinėje visuomenėje yra pasenusios sąvokos, reiškiančios atsilikimą. Masės vyravimas sugriauna individo ir visuomenės pusiausvyrą visuomenės naudai. Roepke masinę visuomenę laiko tokia¹⁴⁷, kurioje individas netenka savo bruožų, sielos, vidinės vertės ir asmenybės ir kuri susideda iš nuasmenintų individų, tuo būdu sunaikinant pagrindines sąlygas sveikam socialiniam gyvenimui. Organinės bendruomenės yra suardomos universalus ir neasmenišką kolektyvo naudai. Socialinis, vidiniai pagrįstas visuomenės suaugimas užleidžia vietą interesu pagrįstoms organizacijoms. Individualumas susiaurinamas iki paprasto normalumo. Individualią iniciatyvą ir atsakingumą pakeičia kolektyvus planavimas. Visas gyvenimas pasidaro uniforminiu, standartiniu masės gyvenimu. Skelbimai ir propaganda užpildo intelektualio ir etinio sumasėjimo sukurtą tuštumą¹⁴⁸.

Masinėje visuomenėje masiškai gaminamos ir masiškai paskleidžiamos ne tik prekės, bet ir nuomonės, pažiūros ir išsilavinimas. Klasinėje visuomenėje viešosios nuomonės formavime dalyvauja dvi pusės: institucijos (laikraščiai, atitinkamais klausimais suinteresuotos įstaigos ir organizacijos) ir visuomenė, kurią atstovauja iškilieji individai bei asmenybės. Kiekvienu klausimu klasinė visuomenė sudaro sąlygas ir atskiram individui pasisakyti savo nuomonę. Tuo požiūriu skirtumą tarp klasinės ir masinės visuomenės Millsas išveda¹⁴⁹ tą, kad klasinėje visuomenėje individas pareiškia tiek pat nuomonių, kiek jų jis ir gauna iš institucijų. Masinėje visuomenėje jis tik gauna nuomones, o pats nieko nepareiškia ir prie viešosios nuomonės formavimo neprišideda. Atskiri individai ją gauna iš institucijų ir « suvartoja » lygiai, kaip jie perka ir suvartoja kitokias prekes, nieko dėl jų gamintojui nepareikšdami. Masinės visuomenės kon-

¹⁴⁶ J. ORTEGA Y GASSET, *The Revolt of Masses*, 19 psl.

¹⁴⁷ WILHELM RÖPKE, *A Human Economy*, Chicago, 1960, 53 psl.

¹⁴⁸ Ten pat, 55-56 psl.

¹⁴⁹ WRIGHT MILLS, *The Power Elite*, New Yorkas, 1957, 303 psl.

strukcija su gamyba ir su prekių bei nuomonių paskleidimo priemonėmis jam ir nesudaro sąlygų su savo nuomone kur įsiterpti. Spauda, radio, reklama, politinės partijos ir visa socialinė organizacija ir kitokie masinių nuomonių gamybos centrai nenumato ir neleidžia abipusiško jų svarstymo ir nesikreipia į atskirus individus, o kreipiasi į bevardę masę, kaip nuomonių sunaudotoją. Visi žmonės yra atitinkamų institucijų bei interesų veikiami įvairiomis masinio veikimo priemonėmis (*mass media*), per kurias jie, kaip matėme, gauna galutinai pagamintas nuomones, kurių jam jau nėra reikalo svarstyti ar su kitais dalintis, nes visi tas pačias nuomones gauna ir tiek pat žino. Per tas masinio veikimo priemones visa žmonių masė yra vienodai informuojama, vienodai įtaigojant kiekvieną, kas jis yra, ko jis nori, kaip įvairiais atvejais išsiversti ir kaip jaustis¹⁵⁰.

Masinė visuomenė, būdama nepalanki stipresnių individų išsiskyrimui bei stiprių asmenybių iškilimui, nesidomi ir didžiosiomis vertybėmis. Net ir savo pasaulėžiūros bei savo vertybių sistemos turėjimas neretai interpretuojamas kaip nedemokratiškas noras išsiskirti. Masinė gamyba ir masinė propaganda taiko į žemesnįjį malonumų vidutiniškumą — į juslinius reikavimus bei malonumus, kaip maistą, gėrimą, seksualumą ir malonumus, kilusius iš elementariausių emocijų (kovojo, smalsumo, godumo). Tokiai visuomenei yra būdingas minties lėkštumas, uniformiškumas, vidutiniškumas, savo nuomonės neturėjimas ir pusiau išauklėtų žmonių vyravimas. Visa tai pasidaro gyvenimo norma ir uždusina viską, kas laikoma aukštesniais bei gilesniais dalykais, apie kuriuos kalbėti jau atrodo naivu. Humanistinio auklėjimo masinis žmogus nekenčia ir jo netoleruoja. Masinė visuomenė susikuria jos nusiteikimus atitinkančią auklėjimo sistemą, pagrįstą daugiau utilitarizmo, technicizmo ir materializmo principais. Auklėjimo sulyginimas nesiekia aukštyn, o greičiau, norėdamas visiems įtikti, pasitenkina žemesniu lygiu: geriau mažiau, bet visiems prieinama ir lengviau. Kiekvienas sulyginimo procesas, kaip Marcelis rašo¹⁵¹, turi leistis žemyn, ir negali būti tokio dalyko, kaip sulyginimas aukštyn. Ir tuo būdu auklėjimo

¹⁵⁰ Ten pat, 319 psl.

¹⁵¹ G. MARCEL, *Man Against Mass Society*, 268 psl.

keliu vyksta intelektualinio ir moralinio nuasmeninimo procesas. Taip masinis auklėjimas, kaip jį nagrinėdamas apibūdina Millas, daugeliu atžvilgių yra pasidaręs masinio įtaigojimo priemone, kurios pagalba nuo bendrojo intelektualinio lavinimo nusileidžiama į profesinį, jau nesiekiantį vertybėmis formuoti žmogų, o tik ruošiantį techniškai dirbti sugebančius darbininkus, neturinčius platesnių interesų¹⁵². Tokio auklėjimo institucijos jau nebesirūpina vispusišku žmogaus ugdymu ir yra pasidarę profesinio ir socialinio pakėlimo elevatoriais visuose laipsniuose¹⁵³.

Dažnai masinės visuomenės pavyzdžiu yra nurodoma demokratinė sistema, suvienodinanti visų teises ir balsų vertę. Millas čia nurodo esminį skirtumą tarp masinės visuomenės ir demokratizmo. Demokratijai nėra būtina išvirsti į masinių įtakų veikimą. Suprantama, kad masinėje visuomenėje ir demokratija pasidaro masiniu reiškiniu, kada, atstovaudami kuriuos nors interesus, partijų vadai masiniu būdu veikia minias, neleiddami joms savarankiškai mąstyti, sutrukdydami individualius apsisprendimus ir didindami tarpą tarp savęs ir minių. Tačiau demokratizmo esmė nėra aklas ir nekritiškas politinių vadų sekimas, o kiekvieno individo galėjimas sąmoningai pasirinkti viešojo gyvenimo tvarkymo principus iš pasireiškusių politinių srovių. O masinės visuomenės principas yra radikaliausiai įgyvendinamas ne demokratijoje, o vienos partijos totalizme, kuriam yra būdinga visas masinio veikimo priemonės valdas ir aukščiau visų visuomenės įtakų stovįs vadovavimas ir iš kitos pusės jam paklusni ir jokios savo nuomonės neturinti masė. Ir tas antidemokratinis totalizmas, kuris paprastai save vadina taip pat demokratija, yra bene brutaliausia masinės sistemos forma: kur tik jis įsigali, visada jis siekia jėga sunaikinti visa, kas tik nesiduoda paverčiamas į klusnią ir savo nuomonės neturinčią masę.

Berdiajevas šiuos laikus apibūdina kaip istorijos laikotarpį, kuriame vietoje iki šiol vyravusio individualizmo ir asmeninio sąmoningumo ateina kolektyvizmas su kolektyvia sąmone¹⁵⁴. Ko-

¹⁵² W. MILLS, *The Power Elite*, 317-318 psl.

¹⁵³ Ten pat, 319 psl.

¹⁵⁴ N. BERDIAJEV, *The Fate of Man in the Modern World*, 71-77 psl.

lektyvo sąvoka yra skirtinga nuo masės sąvokos, ir organizuoti darbo ar kitokie kolektyvai dar gali visiškai nereikšti visuomenės sumasėjimo. Tačiau kolektyvizmas, supratant jį gyvenimo su kolektyvinimo prasme, paprastai yra kelias į visuomenės sumasėjimą. O šiais laikais vietoje individo ir individualios veiklos vis labiau išgali ir auklėjime vis daugiau gauna vietos kolektyviniai principai: *prisitaikymas, prisiderinimas, sociališkai orientuotas laikymasis, priklausomumas, grupinis darbas, grupinis gyvenimas, grupinis ištikimumas, grupinė dinamika, grupinis mąstymas, grupinis kūrybingumas* ir panašiai. Tai liudija individualizmo žlugimą ir dvasinio kolektyvizmo išsigalėjimą.

Masės vidutiniškumo įgyvendinimą sunku laikyti labai vertinga pažangos apraiška. Kaip jau matėme, vidutiniškumu neinama pirmyn. Pažanga kyla ten, kur kuo nors prasikišama, kuo nors teigiamu kitus pralenkiant. Kur tokio prasikišimo nepasigendama ir kur jis nėra skatinamas, ten prigyja vidutiniškumas, nepasiilgstas jokios kūrybos, nemėgstas originalumo bei spontaniškumo, be kurių netenka laukti kurio nors veržlumo į kultūrinę pažangą.

Kritiškai pasisakant prieš visuomenės sumasėjimą ir nuindividualėjimą, tuo nenorima ginti praeityje daug kur pasireiškusių individualizmo. Didelis individualizmas yra egoistiškas, ir jam daroma daug pagrįstų priekaištų. Tačiau perėjimas nuo individualizmo į masinę visuomenę, kurioje nebelieka vietos pasireikšti individui, nėra ta išeitis, kurią būtų galima laikyti pažangos laimėjimu.

2. *Masinis žmogus*. — Pamažu persitransformuojant visuomenei iš klasinės į masinę, drauge joje gausėja ir to charakterio žmonės, kuriuos galima pavadinti masiniais žmonėmis. Iš masinės visuomenės analizės jau bus gerokai paaiškėjęs ir tas masinis žmogus. Masiniu yra laikomas bet kurio visuomenės sluoksniu ir bet kurios profesijos žmogus, kuris yra per daug prisitaikęs prie savo aplinkos žmonių masės, gyvena joje vyraujančiomis nuomonėmis ir nebeturi savo kritiško bei individualaus sprendimo įvairiais socialiniais, politiniais, kultūriniais ir kitų sričių svarbiais klausimais. Jis prisitaiko prie daugumos reikalavimų bei jos lygio ir yra nesąmoningai valdomas tų įtakų, kurios palenkia daugumos žmonių masę pasisavinti tokią ar kitokią vie-

šią nuomonę, laikytis gyvenime tam tikros tvarkos, pirkti tam tikras prekes, pasekti to meto madomis. Jo asmeninis patyrimas susilieja su visų kitų patyrimu, jis pats susilieja su aplinka ir nekritiškai laikosi joje prigijusios rutinos.

Masinis žmogus yra masinio auklėjimo ir masinių įtakų padaras, skirtingas nuo tradicinio vakarų kultūros žmogaus idealo. Vakarų kultūros mąstyme viena iš svarbiųjų problemų yra individo, individualybės, asmenybės ir jos autonomijos apsaugojimas. Ten daugiausia buvo ieškoma idealios individo ir visuomenės santykių pusiausvyros, kurioje individo apsaugojimas nuo per didelės visuomenės bei jos institucijų įtakos buvo vienas jo egzistencijos klausimų. Ortega y Gassetas mano, kad ir pats žmogaus gyvenimas yra tik tiek tikras, kiek žmogus veikia ir mąsto individualiausia prasme, ir kad iš jo gyvenimo iškrenta kiekviena valanda, kurios jis savarankiškai nepergyvena¹⁵⁵. Ta prasme masinis gyvenimas, nesudarydamas sąlygų išsiskleisti žmogaus individualybei, nukrypsta nuo vakarų kultūros žmogaus išsivystymo idealo.

Masinis auklėjimas sulygina visus vaikystėje, nepažadina augančiame žmoguje intelektualio, kultūrinio ar politinio intereso, neskatina jo asmenybės augimo, kūrybiškumo ar kurių nors dvasinių polėkių, kuriais jis galėtų iškilti ar iš kitų išsiskirti. Masinės visuomenės mokykla, persiorientuodama nuo bendrojo lavinimo į profesinį, nutolsta nuo vertybių bei principų skiepimo, nuo asmenybės ar charakterio ugdymo ir koncentruojasi į darbininko paruošimą sudėtingesniems ir geriau atlyginamiems darbams. Operuodama prisitaikymo ideologija, ji skatina laimingo gyvenimo būdo pasisavinimą ir išmokimą gyventi masėje. Šeimos įtakoms menkėjant, vaikas yra aplinkos auklėjamas būti masės žmogumi. O milžiniškas į visą žmogaus gyvenimą įsiskverbusios reklamos spaudimas nesudaro sąlygų arba tiesiog neleidžia jaunam žmogui savarankiškai išsivystyti. Nuolat bekinšančio miesto gyvenimo įvykių gausybė ir jų įvairumas taip perkrauna žmogaus psichiką, kad tiesiog pralenkia žmogaus intelekto pajėgumą visa tai savarankiškai įvertinti bei integruoti į savo individualaus aš mąstymą.

¹⁵⁵ J. ORTEGA Y GASSET, *Man and Crisis*, 93-94 psl.

Kai kalbama apie masės išigalėjimo blogybes, visada pabrėžiama, kad masinis žmogus, kaip masės dalis, yra skirtingas nuo to, kuo jis normaliai turėtų būti, jei jis būtų augęs sveikose sąlygose. Būdamas gi masės apsuptas ir jos įtakų nuolat veikiamas, jis praranda sąmonę būti sau žmogumi ir igyja linkimą būti *kaip visi* — kaip dauguma. R. Guardini sako, kad masės žmogus nebeturi veržlumo į nepriklausomumą ir originalumą, savo gyvenimą tvarkydamas. Jis nesiekia sukurti sau aplinkos net ir savo namuose, kuri priklausytų tik jam pačiam ir kurioje atsispindėtų jis pats. Jis yra daugiau ar mažiau įsitikinęs, kad toks jo konformiškumas yra protingas ir teisingas. Jis neturi noro gyventi pagal principus, kurie būtų išskirtinai jo paties. Nei viršinės veiklos ir nei vidinių apsisprendimų laisvė jam neatrodo išskirtinai vertinga, nes jis nėra jos nė patyręs¹⁵⁶. Todėl jis yra abejingas dvasinėms vertybėms ir su pašaipa kalba apie aukštesnę kultūrą ar gerą skonį. Visa tai jam atrodo snobizmas, prietarai, feodalinės santvarkos liekana.

Masės žmogui susiaurėja ribos tarp dvasiškai vertingų ir nevertingų dalykų, kurie jam, kaip žmogui, būtų siektini ar neleistini. Jam nublanksta idealai, dėl kurių kovotų, ir niekšybės, prieš kurias išsimokėtų kovoti. Jis abejingas nebetiki į didelius dalykus, kaip žmogaus kilnumą, meno vertingumą, socialinį teisingumą. Jis individualiai giliau nepergyvena kultūros dalykų, ir visą jo kultūrinį sluoksnį sudaro tai, ką jis daugiau pasyviai gauna iš aplinkos. Jo kultūringumas primena mašinos kultūringumą. Masinis gyvenimas taip viską prie žmogaus priartina, kad atpalaiduoja jo sąžinę nuo daugelio konfliktų, ir jam nebėra reikalo kuo nors daug rūpintis. Jis dažnai net nežino, ko jam dar reikia.

Masė žmogų sustandartina ir jame išvysto nusiteikimą prisitaikyti ir nepasireikšti kuriais nors asmeniškais linkimais tiek darbe, tiek savo namų aplinkoje, tiek laisvalaikį kur leidžiant. Tas prisitaikymo nusiteikimas sumažina jo norą ir jam reikalą būti sau žmogumi. Tas linkimas prisitaikyti daro jį paviršutinišku, nesavarankiškai mąstančiu, vidutiniu. Aplinkos «dvasinė infekcija» neleidžia jam nei savaip galvoti, nei ką rimta skai-

¹⁵⁶ ROMANO GUARDINI, *The End of Modern World*, New Yorkas, 1956, 78-79 psl.

tyti»¹⁵⁷. Masiniam žmogui, anot Millio, charakterio idealas yra būti be jokio ryškaus charakterio¹⁵⁸. Prisitaikydamas prie daugumos ir vengdamas kuo nors iš jos griežtai išsiskirti, jis pamažu darosi vis į tą daugumą panašesnis, kol pagaliau pasidaro niekuo nebesiskiriančia jos dalele. Tas prisitaikymas iš jo reikalauja neturėti nei išsiskiriančio meniško skonio, nei kurių nors ryškių siekimų. Priimdamas jos standartinius socialinio gyvenimo būdus, jis netenka savo individualių bruožų, savo vidinės vertybės, savo asmenybės ir savo identiškumo.

D. Riesmanas, pats būdamas liberalaus nusiteikimo ir labai atsargus savo teigimuose, į sumasėjamą linkusius žmones vadina į kitus besiorientuojančiais individais¹⁵⁹, kurie šiais laikais labai gausėja Amerikos miestuose, ypač vadinamų baltamarškinių tarpe. Besiorientuodamas į daugumą, masinis žmogus pateisina daugumos laikymusi bet kurias savo socialinius trūkumus ir moralinį nejautrumą.

Masiniame amžiuje idealus žmogus yra nebe ana tradicinėje sampratoje kultivuota ir dvasinėmis vertybėmis formuota asmenybė, o žmogus, kuris parodo daugiausia «dinamiško prisiderinamumo». Šių laikų žmogus vietoje abstrakčių principų savo elgesio norma pasirenka konkretų daugumos žmonių laikymąsi, tuo atžvilgiu sutapdamas su dauguma. Tačiau jis su ta dauguma organiškai nesuauga, pasilikdamas joje svetimas. Modernus žmogus, gyvendamas žmonių masėje ir paviršutiniškai susiliedamas su ja ir niekuo iš jos neišsiskirdamas, dažnai jaučia tragišką artimo žmogaus trūkumą. Sutikdamas jį apsupančius žmones ne kaip vertingus ir įdomius asmenis, o kaip bevardės masės smulkiausias vienetų, masinis žmogus jaučiasi labai vienišas, izoliuotas, sociališkai neprigijęs ir apleistas. D. Mackdonaldas tą padėtį išaiškina¹⁶⁰ tuo, kad, gyvendamas masėje, žmogus nebetenka identiškumo ir kokybės, nebeturi santykių su kitais žmonėmis

¹⁵⁷ W. RÖPKE, *A Human Economy*, 56 psl.

¹⁵⁸ J. S. MILL, *On Liberty*, 70 psl.

¹⁵⁹ DAVID RIESMAN, *The Lonely Crowd*, New Yorkas, 1953.

¹⁶⁰ M. V. C. JEFFREYS, *Personal Values in the Modern World*, Baltimorė, 1962, 74 psl.

nei kaip su individualiais, nei kaip su bendruomenės nariais. Masiniai žmonės iš viso neturi santykių vieni su kitais kaip žmonės, o daugiausia tik kaip pripuolamo masinio susitelkimo dalyviai: kurio nors sporto žiūrovai, kurios nors krautuvės pirkėjai, vienos įmonės ar įstaigos darbininkai, vienos unijos nariai, vienos partijos sekėjai. Masinis žmogus yra vienišas atomas, uniformiškai vienodas su tūkstančiais ir milijonais kitų, kurie sudaro Riesmano apibūdintą vienišą minią. Roepke mano, kad tas vienišumas, atskirumas ir izoliacija yra masinio gyvenimo dalis¹⁶¹. Sumasėjimas sunaikina tradicinių vertybių sistemą ir sudaro intelektualinę ir moralinę tuštumą, kurią užpildo televizijos ir radio programų kratinys, masinė spauda, sporto įvykių sekimas, kurie užima ir kartais patenkina masinių žmonių susidomėjimą, bet nepadarą jų tarp savęs artimesnių.

Masinių žmogų apsupanti masė ir kiekviename žingsnyje jam užimti siūlomos priemonės yra padariusios jam tokią įtaką, kad, nežiūrint jo dažnai jaučiamo vienišumo bei izoliacijos, jam jau nebekyla žmogiškojo kilnumo, asmenybės, jos originalumo bei kūrybingumo pasiilgimas. Tie dalykai jam nebeatrodo vertingi, kaip iš tolimesnės praeities užsilikusi aristokratiškumo liekana, ir jam jau svetima mintis, kad «būti žmogumi tai yra tapti žmogumi»¹⁶². Būti žmogumi reiškia siekti to, kuo žmogus kyla, kuo jis dvasiškai progresuoja. O žmogus, netekdamas savo individualybės, kaip jau senai pastebėjo Millis, liaujasi ir progresavęs¹⁶³. Jis ir apie žmogaus vertingumą sprendė pagal tai, kiek yra išvystyta jo individualybė¹⁶⁴. Pripažįstant žmogaus individualybei nelygstamą vertę, negalima teigiamai vertinti visų tų įtakų ir tos rūšies pažangos, kuri turi tendencijų žmogų nuasmeninti ir nuindividualinti, nors ta pažanga ir praturtintų žmogaus gyvenimą materialinėmis gėrybėmis, techniniais įrengimais ir susisiekimu patogumais.

3. *Masinė kultūra.* — Kada praeityje bet kurio krašto visuomenė kultūriškai socialiniu atžvilgiu skyrėsi į šviesuomenę ir

¹⁶¹ W. RÖPKE, *A Human Economy*, 71 psl.

¹⁶² KARL JASPERS, *Way to Wisdom*, New Haven, 1960, 73 psl.

¹⁶³ J. S. MILL, *On Liberty*, 71 psl.

¹⁶⁴ Ten pat, 63-64 psl.

liaudį, tada ir kultūra buvo dviejų rūšių: aukštoji, pagrįsta naujausiais mokslo bei kūrybos laimėjimais, ir liaudies kultūra, besireiškianti jos gyvenimo būdu ir liaudine kūryba. Abi tos kultūros vystėsi atskirai tuose skirtinguose visuomenės sluoksniuose, ir jos buvo skirtingai išreikštos dailėje, literatūroje, architektūroje ir muzikoje.

Naujųjų laikų politinės sąlygos įgalino ir vidutinį žmogų šviesintis, kilti kultūriniu atžvilgiu ir artėti prie aukštosios kultūros. Tačiau tas galimumas buvo sutrukdytas sociališkai ekonominės sistemos, sudariusios sąlygas iškilti masinei kultūrai. Ir aukštąją ir liaudies kultūrą pradėjo nustelbti masiškai gaminami ir masiškai platinami kultūriniu atžvilgiu menkaverčiai dalykai, kuriuos gaminant siekiama nebe kūrybos, bet tik pelno ir įtakos masėse. Kultūriniam dalykam turint didelį prestižą ir didėjant jų poreikavimui, kultūros sritis pasirodė galinti būti pelningai panaudota prekyboje, o pažengusi technika sudarė sąlygas pigių, masėms skirtų knygų, žurnalų, paveikslų ir muzikos instrumentų gamybai, kurią vėliau papildė ir greitai pralenkė radio, filmų ir televizijos masinis vartojimas. Tų pigių ir prasmės atžvilgiu nupigintų dalykų masės radikaliai pakeitė aukštosios kultūros bei dailiosios kūrybos padėtį. Kultūriškai labai vertingi dalykai buvo nustelbti daugybės sustandartintų ir visiems vienodai taikomų spausdinių, programų ir visas kūrybos sritis apimančių neaukšto lygio ir jokio originalumo neturinčių gaminių, skirtų visokio išsilavinimo ir visokių interesų žmonėms. Iš tų gaminių ir jų daromos įtakos susiformavo bespalvis ir kūrybai nepalankus mišinys, gavęs masinės kultūros vardą.

Ta masinė kultūra yra iš esmės skirtinga nuo aukštosios ir nuo liaudies kultūros. Jei aukštoji kultūra yra tradiciškai išauklėto elito kultūra, kuri siekė ją sudarančių sričių pažangos bei tobulumo, ir jei liaudies kultūra yra kilusi iš paprastų žmonių gyvenimo, darbų ir liaudinio kūrybingumo ir yra natūrali žmonių pergyvenimų išraiška, pati save formuojanti ir aukštosios kultūros nepažeminanti, tai masinė kultūra yra nepagrįsta kūrybingumu, o sufabrikuota samdytų technikų ir sociališkai valdančių jėgų yra iš viršaus primesta masėms kaip pelno šaltinis arba jėgos įrankis.

Liaudies menas yra pačių žmonių nuoširdi kūryba, turinti savo vertę ir atsiribojusi nuo aukštosios kultūros formalybių.

Masinė kultūra sulaužo tą atsiribojimą, integruodama masėms skirtus ir kultūriniu atžvilgiu nevertingus gaminius į technikų sudarytą bei pažemintą aukštąją kultūrą. Jos pagrindą sudaro suprastinti, pažeminti bei sudarkyti aukštosios kultūros dalykai, juos pritaikant kuo plačiausiems sluoksniams tikslu gauti iš jų pelno. Pasinaudodama aukštosios kultūros prestižu ir kūrybine pažanga, masinė kultūra, anot Mackdonaldo¹⁶⁵, pasidarė jos parazitė. Ji panaudojo aukštosios kultūros kūrybos laimėjimus ir jos principus jau ne meniškoms vertybėms kurti, o kieno nors verslo interesui. Tai esanti aukštosios kultūros piktybinis navikas. Ji nėra iš pažangumo kylanti kūryba, o tik masei skirta ir masiškai gaminama prekė. Liaudis nėra jos kūrėjas, o tik vartotojas, pirkėjas. Jei aukštoji ir liaudies kultūrinė kūryba priimama su aktyviu susidomėjimu, jos ieškoma, ja žavimasi, tai masinės kultūros auditorija yra pasyvūs vartotojai, ir jų pasirinkimas apribotas tik pirkimu ar nepirkimu. Jei dailiajame mene menininkas, pavyzdžiui, rašytojas, savo individualia vizija sudaro ryšį su jo kūrybą skaitančiais individualiais, tai masinės literatūros rašytojas yra neasmeniškas gamintojas neasmeniškų reikmenų masei.

Būdami pagrįsti kapitalo interesu, masinės kultūros gaminiai — filmos, žurnalai, televizijos programos — siekia turėti ko daugiausia vartotojų, tai yra, ko daugiausia pajamų. Tuo tikslu siekiama išvengti visko, kas kam nors nepatiktų. Dėl to juose vengiama paliesti bet kokias problemas, kurių vienoks ar kitoks sprendimas gali kuriai nors srovei nepatikti; vengiama pasirodyti su kuriomis nors vertybėmis, kurioms bent dalis žmonių gali būti priešinga; vengiama aukštesnio lygio, nes tai neatitiktų masės lygio. Tuo būdu masinės kultūros gaminiai išeina lėkšti, paviršutiniški, be gilesnio turinio, be idėjų ir kartu be meniškos, mokslinės ar ugdomosios vertės¹⁶⁵.

Tiesa, masinių, supramonintų kultūrinių gaminių tiekėjai nėra tiesioginiai suinteresuoti sumenkinti visuomenės skonį, lygiai

¹⁶⁵ D. MACDONALD, *A Theory of Mass Culture*, išspausd. B. ROSENBERGO ir D. M. WHITO red. *Mass Culture*, Glenco, 1957, 59 psl.

jie nėra tiesioginiai suinteresuoti ir gerinti jos meninį skonį. Nemaža tokių masinės pramonės gaminių yra pagaminti gana dailiai, prisitaikant prie savo laiko madingo skonio. Bet, siekdami pelno, jie turi taikytis prie daugumos, tai yra prie vidutiniškumo. Masinės kultūros gaminių vidutiniškumas kelia aukštyną tuos, kurie yra žemiau vidutiniškumo. Tačiau, prisimenant, kad kultūrinis kūrybiškumas turi atitikti ne vidutiniškumą, o didžiausią pažangumą, tai bet kuris taikymasis prie vidutiniškumo ignoruoja reikalą siekti aukštesnio kūrybinio tobulumo. O tai verčia kūrybines asmenybes arba derintis prie vidutiniškumo, arba netekti atramos kūrybai. Taip masinė kultūra užkerta kelią tikrajai kūrybai ir visuomenę matina fabrikiniais meno pakaitalais.

Masinės kultūros lygyje nerodoma respekto aukštajai kultūrai, ir ji čia traktuojama su tam tikra arogancija. Prisitaikant prie masių, abejingai ir net neigiamai atsiliepiama apie estetines vertybes ir dvasinius principus. Vidutiniškumui pateisinti bei masės lygyje išsilaikyti ir masėms sulaukyti nuo susidomėjimo kultūriškai vertingais dalykais masinės kultūros gamybos sluoksniuose laikomasi tendencijos banalinti ir, kur galima, neryškiai kompromituoti aukštosios kultūros kūrybą ir kultūriniu atžvilgiu prasikišančius asmenis. Populiariuose, masėms skirtuose, žurnaluose su pašaipa kalbama apie aukštesnę kultūrą ar estetinį skonį, rašant tuos žodžius kabutėse. Viskas, kas neina su masine kultūra, laikoma konservatizmu, prilyginama snobizmui. Tokių įtakų veikiamas, masinis žmogus viską atmeta, ko jis nesupranta. Jis nesistengia pakilti ir suprasti rimtos kūrybos ir joje svarstomų klausimų, ir reikalauja, kad rašytojas nusileistų iki jo lygio. Tą padėti apibūdindamas, Ortega y Gassetas sako, kad masė sutrypia viską, kas yra skirtinga, kas yra iškiliausia, individualu, kvalifikuota, atrinkta. Dėl to kiekvienas, kuris nėra kaip visi ir kuris nemąsto, kaip visi mąsto, rizikuoja būti pašalintas¹⁶⁶. Tuo atžvilgiu masinė kultūra yra dinamiška — griauianti senuosius klasių, tradicijų ir skonių skirtumus, sulyginanti visus kultūrinius laipsnius ir naikinti visas dvasines vertybes, nes vertybių kultivavimas prileidžia išsiskyrimą iš masės. Anot Mackdonaldo,

¹⁶⁶ J. ORTEGA Y GASSET, *The Revolt of Masses*, 19 psl.

ji yra labai demokratiška, nes ji absoliučiai nieko neišskiria ir visus sulygina¹⁶⁷.

Masinė kultūra, būdama pagrįsta ne jautriais kūrybiniais principais, o brutaliai kovojančiu verslo interesu, sunaikina ne tik aukštąją, bet ir liaudies kultūrą. Liaudies kūryba negali išsilaikyti prieš moderniausios technikos priemones ir masiškai skleidžiamus jos gaminius, turi nusileisti masinei kultūrai ir į ją įsilieti. Panašiai ir aukštosios kultūros kūryba neatsilaiko prieš masinę kultūrą, ypač kur jau nėra kultūrinio elito. Menininkas neturi kur dėti aukšto meninio lygio kūrinių ir yra priverstas nebekurti meno vertybių, o gaminti bevardžiam naudotojui ir derintis prie jo skonio.

Masinės kultūros laikų auklėjimas jau nėra žmogaus kultūrinimo procesas, o daugiau priemonė išivyrauti masėse. Bendrąjį kultūrinį bei intelektualinį lavinimą masinėje kultūroje pakeičia profesinis, jau nesiekias vertybėmis formuoti augantį žmogų, o tik ruošias gerai techniškai (skaityti, dirbti) sugebančius darbininkus, neturinčius platesnių interesų.

Pagrindinė masinės kultūros įtaka yra žmogaus nuasmeninimas. Daugybės sustandartintų dalykų veikiamas, atskiras žmogus vis rečiau beturi savo paties pagrįstą nuomonę, o pasyviai priima atitinkamų centrų skleidžiamas nuomones, idėjas ir prietarus. Jo nusistatymai vis daugiau pareina nuo to, ką radio sako ir ką laikraščiai rašo. Toms iš šalies ateinančioms įtakoms suprasti pakanka tik prisiminti, kokią įtaką filmos ir populiari literatūra yra padariusios meilės ir vedybų sampratai.

Arendt, aiškindama ryšį tarp masinės kultūros ir masinės visuomenės tendencijų, randa¹⁶⁸, kad anksčiau žmonės siekė kultūros; o masinė visuomenė siekia ne kultūros, o pramogų, kurių jai parūpina pramoginių dalykų pramonė ir kuriuos ji suvartoja, kaip ir kitus dalykus bei prekes. Joadas mano¹⁶⁹, kad dėl masinės kultūros lygio žemumo kalta yra labai išplitusi

¹⁶⁷ D. MACDONALD, *A Theory of Mass Culture*, 62 psl.

¹⁶⁸ H. ARENDT, *Between Past and Future*, 205-206 psl.

¹⁶⁹ C. E. M. JOAD, *Decadence*, 280-281, psl.

pramoginių dalykų pramonė. Maitindama žmogaus pramogų ieškojimą menkaverčiais dalykais, ji sudarko viską, kas yra gera, iškilesnio, dailu. Tuo būdu yra menkinami žmonių skonis ir žinojimo interesas. Ir tai daroma ne skonį iškraipant, o jį maitinant trivialumais ir kvailybėmis.

Pagrindiniai šių laikų masinės kultūros kanalai yra filmas, radio, televizija, vadinamieji magazinai, komikai, populiarius romanai ir kita. Tai yra masinės priemonės gauti pajamoms, žmonėms laikyti savo įtakoje ir jiems linksminti. Jos techniškai yra gerai paruoštos ir gerai aptarnaujamos, tačiau be jokių prasmingesnių vertybių, standartinančios žmonių mąstymą, jų jausmus bei siekimus, nepalankiai veikiančios žmogaus individualumą ir jo kūrybingumą.

Vertinant tas masinio veikimo priemones, paprastai prisimenama, kad, jei jos būtų kitaip organizuotos ir tik pozityviai naudojamos, jos galėtų būti svarbiomis auklėjimo priemonėmis. Dabar gi jos daugiausia patarnauja tik žmogaus išsiblaškymui, bet kartu sumažina bei iškraipo jam galimumus suprasti save, gyvenimą ir pasaulį, maitindamos jį žiaurumais ir kvailybėmis. Jos, pasak Millso, yra vienas svarbiųjų faktorių, dėl kurių Amerikos visuomenė iš organinės darosi masinė ¹⁷⁰.

Kalbamos masinės kultūros skleidimo priemonės yra labiausia paplitusios Amerikoje. Bet drauge su ekonominiu pagerėjimu pasaulyje visur plinta masinės pramogos, masiškai gaminami ir masių skoniui pataikauja magazinai, savo verte pigios knygos ir įvairios kitos pramoginės priemonės, nešdamos jų dvasinę diktatūrą, sulygindamos visų socialinių ir kultūrinių lygių visuomenę ir palenkdamos į savo įtaką ir valdžią, ir demokratiją. A. Huxlis mano, kad, betenkindamos žmogaus begalinį linkimą išsiblaškyti, tos jam siūlomos be rimtesnio turinio televizijos, radio, filmų ir kitokios programos kartu su to pat lygio spausdiniais yra jau toli pralenkę romėnų žaismų ir gladiatorių programas.

Žmonėms vis labiau susitelkiant į miestus ir nutolstant nuo liaudies kultūros, jos vietą, kaip jau matėme, užpildo masinė kultūra, pagrįsta komerciškai gaminamais meno ir literatūros

¹⁷⁰ W. MILLS, *The Power Elite*, 315 psl.

dalykais, su kuriais nei aukšto lygio menas bei literatūra, nei liaudies kūryba nepajėgia varžytis. Masinė kultūra sunaikina individualų kūrėją. Jei menininkas ir bando imtis darbo masinėje kūryboje, tai jo kūrybingumas čia būna labai apribojamas. Masiniame versle ir labai specializuotame darbo pasidalinime atskiram menininkui, muzikui ar rašytojui tenka tik labai siaura kitų suplanuoto gamybos proceso dalis, kur jis tarp kitų lieka anonimiškas ir neturi progos panaudoti viso savo sugebėjimo. Dėlto tokie kolektyviai daromi gaminiai nėra meniškai vertingi, nes jie nėra originalūs, nevieningi ir blogos kokybės.

Jei tikrasis menas duoda gyvenimui formą ir turinį, padeda giliau suprasti savo ir kitų gyvenimą, išreiškia savo laiko dvasią, atitraukia nuo kasdienybės ir patenkina mūsų siekimus, kurių nepatenkina kasdienis gyvenimas, tai masinės kultūros gamyba žmogų užima tik paviršutiniškai, neskaitindama jame jokių gilesnių išgyvenimų ir net nepalikdama vietos individualiam smegenų darbui. Aiškiausias tokios gamybos pavyzdys yra komikai, kuriuos dėl jų estetinio nevertingumo smerkia beveik visi auklėtojai, bet kuriuos dėl jų pelningumo gina pramonininkai, išleisdami jų gamybai ir vėl su kaupu atgaudami milžiniškas sumas.

Masinės kultūros padaras yra ir masiškai gaminami žurnalai (*magazinai*), kurie, prisitaikydami prie skaitytojo nuotaikų, išspausdina visų sričių straipsnių ir literatūros mišinį, pritaikytą masės lygiui ir jos psichologijai. Tų visiems skirtų masinių žurnalų išplitimas yra vertinamas neigiamai dėl to, kad jie nukonkuruoja rimtų knygų bei žurnalų pareikalavimą ir skaitymą. Kur tik išplinta tokie masiniai žurnalai, ten net ir kultūriniu atžvilgiu pirmaują kraštai, pavyzdžiui, Anglija, pradeda atsilikti rimtų dalykų skaitymu. Juose įvairiais klausimais spausdinami straipsniai, kuriais siekiama patenkinti įvairaus lygio masinį skaitytoją, orientuojantis į vidutinio žmogaus supratimą. Klausimų svarstymai bei informacijos patiekiami taip, kad jie skaitytoją galutinai patenkina ir nebekelia jam jokių tolimesnių klausimų ar susidomėjimo, nes iš vieno straipsnio jis viską paviršutiniškai sužino ir viską supranta. Bet jis vis tiek neišskiria, kur ten yra teisingos informacijos ir rimtas klausimų svarstymas, kur išpūsta sensacija ir kur gerai užmaskuota reklama ar propaganda. Taip žmogus įpranta visais klausimais ieškoti greito ir trumpo atsakymo arba

pusiau atsakymo ir vėliau nebeskaito rimtų dalykų, savo smalsumą patenkindamas vien laikraščiais.

Tuo pačiu principu yra gaminamos ir filmos, kurių brangi gamyba verčia išvengti visko, kas kam nors nepatiktų ar kuriuo nors būdu paliestų kapitalo interesus. Jos gaminamos masiniam pramoginiam vartojimui ir taikosi prie masės nuotaikų bei reikalavimų, tenkindamos elementariusių dalykų (kovos, nusikaltimų, seksualumo, šnipinėjimo) smalsumą ir vengdamos gilesnių problemų.

Didžiausią šių laikų amerikiečio laisvalaikio dalį yra užkariavusi televizija. Millsas ją vadina ne tik neauklėjančia, bet tiesiog piktybine jėga¹⁷¹. Neturėdama vertingesnių bei aukštesnių tikslų, kaip tik pelną, ir siekdama turėti savo reklamai ko plačiausias minias, televizija stengiasi visiems įtikti ir savo programose duoda viską, kuo tik galėtų patraukti klausytojų dėmesį. Ji duoda viską, kas tik gali patraukti mases ir kas kiekvieną įjungtą į jos programas sekančiųjų masę. Todėl viskas, kas jos programose yra gera ir vertinga, paskęsta menkaverčių dalykų ir neskamos reklamos mišinyje. Meniškumą pakeičia technika. Menišką baletą pakeitė techniškai labai gerai paruoštas, bet be jokio skonio ir vulgarių beveik mechaniškai atliekamų judesių mišinys. Ji labai pagreitina autonominio žmogaus pavertimą masės žmogumi. Jai prikišama daug. Užpildydama didžiąją savo programos dalį banaliais ir pasikartojančiais dalykais, ji užima savo stebėtojų laisvą laiką, ne ką vertinga jiems teduodama, o tik sutrukdydama šeimos narių pokalbius bei nuomonių pasikeitimus. Ji atima iš žmonių galimumą šeimose kalbėtis, nes «visą reikalingą kalbėjimą atlieka mašina». Dėl jos išnykstančios intymios kalbos. Net ir išimylėjusių ar jaunavedžių poros gamtoje su aparatais jau nebesikalba, o klauso ano trečiojo, kalbančio iš aparato. Žodžiai pasidaro nebe tai, kas kalbama, o tik tai, kas girdima. Palikdama savo žiūrovus visą laiką pasyviais, ji daro juos vis mažiau kritiškais ir įpratina juos gėrėtis gražia forma pertiekiamais reklamos dalykais. Ji atitraukia vaikų dėmesį nuo mokymosi, atpratina juos nuo skaitymo ir sutrumpina jų pamokų ruošimą ir miegą. Prisitaikydama prie daugumos lygio, ji yra nusileidusi iki menko skonio ir

¹⁷¹ Ten pat, 314 psl.

labai daug padariusi, viešai demonstruodama tai, kas natūraliai yra intymu ir individualu.

Iš visų masinės kultūros apraiškų labiausia yra išitvirtinę ir drąsiausiai veržiasi į žmogaus gyvenimą tai komerciniai skelbimai bei reklamos. « Masinės kultūros karalystėje reklama yra ministeris pirmininkas », sako *Masinės kultūros* veikalo redaktoriai, pabrėždami nepaprastai didelę reklamos ekonominę ir socialinę jėgą modernioje visuomenėje¹⁷². Per laikraščius, žurnalus, televiziją, radio ir daugybę kitų kanalų reklama, panaudodama visas galimas įtikinimo priemones, veikia kiekvieną, « plauna » jo smegenis, laužo jo kritiškumą, įperša kvailiausias madas, įgyvendina įvairias socialines normas, įteisina įvairius viešosios moralės nukrypimus ir su dideliu spaudimu ugdo konformizmą.

Išsiaiškinus masinės kultūros pobūdį bei jos sklidimo būdus ir priemones, tenka atsakyti klausimą, kaip reikėtų ją vertinti pažangos atžvilgiu ir ar galima ją laikyti nauja bendrosios pažangos stadija.

Pačių masinės kultūros panaudojamų priemonių ištobulinimas pirmiausia reiškia technišką pažangą. Toji techniškoji pažanga kitoku atveju galėtų sudaryti daug geresnes sąlygas kilti tikrajai kultūrai ir vispusiškai pažangai. Bet dabar to nėra. Ką dabar per tas pačias masines priemones girdime apie kultūrą ir pažangą, visa tai nedaug bendra teturi su dvasine kultūra ir vispusiška pažanga. Dažnai operuojama faktu, kad seniau kultūra buvo prieinama nedaugeliui, tik elitui, dabar gi visiems. Tam įrodyti patiekiami išpūdinga mokyklas lankančių mokinių, gaminamų ir apyvartoje esančių radio ir televizijos aparatų, automobilių, šaldytuvų, skalbimo mašinų, spausdinamų laikraščių ir daugelio kitų dalykų statistika, rodanti aukštą kultūrinį lygį ir nuolatinį pažangos kilimą. Tačiau ta statistikos interpretacija daugelio yra laikoma paviršutiniška ir vienpusiška, nes daugumas tų dalykų rodo tik technišką pažangą. Kas pripažįsta tik materialinį pasaulį, tam gali to pakakti. Bet tos pažangos dvasinis poveikis jau nevisus patenkina. Nagrinėdami pažangą iš įvairių atžvilgių, negalėjome įsitikinti, kad tą techniškąją pažangą galėtume laikyti jau ben-

¹⁷² B. ROSENBERG and D. M. WHITE, *Mass Culture*, 343 psl.

draja žmonijos pažanga. Susidūrėme su daugeliu atvejų, kur techniškios pažangos kilimas neigiamai veikia dvasinį gyvenimą ir socialinius santykius. Ne materialistinio nusiteikimo žmonėms kultūros palenkimas kapitalo interesui, kūrybos pavertimas besiele techniška gamyba, moralinių principų nebojimas ir apskritai dvasinių vertybių paneigimas, žmogaus asmenybės bei individualybės suniveliavimas, jį sumasinant, estetinio skonio nupigginimas ir daug kitų atžvilgių visiškai nereiškia pažangos. Jei jų kaina ir progresuojama techniškai, tai ta techniškoji pažanga, nors ji ir labai palengvina žmogaus gyvenimą, daugelio mąstytųjų yra laikoma savotiška kultūrai grėsme.

Masės nekuria kultūros. Ją kuria tik asmenybės. Visos didžiosios kultūros praeityje yra buvusios elito kultūros. Nekuria kultūros ir kapitalo interesai. Kapitalas gali sudaryti sąlygas tik gamybai, kuri yra visada surišta su naudingumu. Kai kultūra ar jos kūryba yra palenkiamą naudingumui, ji padaroma kam nors priemone. Bet kai kultūra ir kultūrinė kūryba paverčiama priemone verslo interesams tenkinti, ji tuo pačiu yra nuvertinama, pažeminama ir nukultūrinama.

V. LAISVĖS PROBLEMA ŠIŲ LAIKŲ PAŽANGOJE

Laisvė yra viena didžiųjų vertybių, ir jos išplitimas yra iš esmės susijęs su pažanga. Apskritai, pažangai kylant, individas daugiau išsilaisvina iš aplinkos apribojimų, ir didėja jo vidinis sugebėjimas būti laisvam. Malinowskis laisvę jungia su kultūra ir mano, kad laisvės klausimas gali būti diskutuojamas tik atitinkamo laikotarpio kultūros kontekste¹⁷³.

Yra kalbama ir rašoma apie laisvę ir laisves. Laisvė yra viena ir nedaloma. Kalbant apie įvairias laisves, paprastai suprantama laisvės pritaikymą įvairiose gyvenimo srityse, jos atskirus atžvilgius, kuriuos mes dažnai pavadiname atskiromis laisvėmis. Taigi, apie atskirų sričių laisves galime kalbėti tik metodine prasme, jas suprasdami kaip vienos ir nedalomos laisvės atžvilgius arba jos pasireiškimus atskirose gyvenimo srityse.

¹⁷³ B. MALINOWSKI, *Freedom and Civilization*, Bloomington, 1960, 22 psl.

Laisvę bendriausia prasme suprantame kaip galimumą savarankiškai apsispręsti bei veikti. Apie laisvę kalbant, dažniausia suprantama nebuvimą viršinių ir vidinių kliūčių, kurios neleistų individui savarankiškai tvarkytis, nebuvimą ar neveiksmingumą įvairių institucinių autoritetų, kurie tokį savarankiškumą draustų bei varžytų.

Populiariai kalbant apie laisvę, dažniausia manoma apie viršinių kliūčių buvimą ar nebuvimą. Ypač tai tinka, kalbant apie politines laisves. Iki krikščionybės laikų tik apie tokią laisvę ir buvo kalbama. Krikščionybė, įvesdama valios laisvės klausimą, sukūrė vidinės laisvės sampratą, pagal kurią ir vergas gali jaustis laisvas pasaulyje, jei tik jis nėra drauge ir savo prigimties, jos impulsų bei polinkių vergas. Nebuvimas viršinės prievartos ar viršinių kliūčių savarankiškai apsispręsti bei veikti reiškia tik viršinių laisvės atžvilgį, bet dar ne visą laisvę ir nesudaro laisvės esmės. Jos esmę sudaro ne viršinių apribojimų nebuvimas, o žmogaus sugebėjimas pačiam spontanišku savo sąmoningumo aktu apsispręsti atitinkamai pagal savo moralinę paskirtį. Kantas yra išvystęs pažiūrą, kad laisvė yra paklusnumas moraliniam įstatymui. Jei viršinė laisvė pareina nuo politinių ir kitokių viršinių sąlygų, tai vidinė arba dvasinė laisvė reiškia žmogaus asmenybės stiprumą, jo dvasinę energiją, įgalinančią jį pasijusti dvasiškai laisvu ir savo veikimui pasirinkti atitinkamą drausmę su reikalingais apribojimais bei taisyklėmis, pasiimti atsakingumą ir aukotis. Taigi, vidinei laisvei pasiekti reikia gilesnio dvasinio subrendimo, nes ji, būdama atremta į dvasinius principus, neretai prieštarausja viršinei laisvei, kurios visiškas įgyvendinimas turėtų vesti į anarchiją. Viršinės laisvės požiūriu žmogus gali jausti moralinės tvarkos prievartą; tuo tarpu vidinės laisvės požiūriu paklusnumas moralės reikalavimams reiškia laisvę.

Kiekvienas laisvai atliekamas žmogaus veiksmas apima ir drausmę, reikalaujančią pasiduoti to veiksmo taisyklėms. Nėra žmogaus laikymesi veiksmų, laisvų nuo apribojimų. Savanoriški apsiribojimai bei išipareigojimai nepaneigia laisvės. Tie išipareigojimai kaip tik rodo, kad jis yra laisvas.

Tikroji laisvė nėra kas nors igimta. Vienišas necivilizuotas dykumose gyvenęs žmogus neturi politinių bei socialinių apribojimų, bet jis nėra laisvas, nes jis yra savo impulsų ir gamtos vergas. Tikroji laisvė pasiekama žmogaus asmenybės bei charak-

terio ugdymu. Anot Ruggiero, žmonės negimsta laisvi, o tik tampa laisvi ¹⁷⁴.

Svarstant laisvės klausimą tik viršinių apribojimų atžvilgiu, žmogus tikrai negali būti laisvas. Berdiajevas savo knygoje, pavadintoje *Vergija ir laisvė*, nagrinėja daugelį atžvilgių, kuriais žmogus nėra laisvas ir kam nors vergauja. Pavyzdžiui, žmogus nėra laisvas pačios būties atžvilgiu. Jis nėra laisvas ir savo santykiuose su Dievu. Jis negali laisvai tvarkyti ir savo padėties visuotėje ir vergauja gamtai. Ir visuomenės atžvilgiu jis taip pat nėra laisvas. Jį varžo ir jo laikymąsi siaurina kultūra su savo vertybėmis. Sudaro jam kliūčių laisvai elgtis ir jo paties individualizmas — jis negali būti kitoks, negu jis yra. Toliau žmogaus laisvę suvaržo valstybė, kariai, priklausymas savo tautai ir kuriai nors visuomenės daliai, nuosavybė ir ekonominės sistemos, jo paties biologiniai polinkiai, jo estetiniai linkimai ir daug kitų dalykų, iš kurių apribojimų bei vergijos jo negali išlaisvinti net ir tobuliausios konstitucijos ir techniškoji pažanga. Vadinasi, jokia pažanga dar nesudaro padėties, kad žmogus gimtų bent viršiniai laisvas. Nežiūrint, kokioje pažangos stadijoje žmogus begyventų, jis pats turi pasidaryti daugiau laisvas. Ir tik išaugdamas į laisvą asmenybę, jis gali didelės daugumos čia suminėtu atvejų vergiją nugalėti. Vertindamas gi laisvę vien tik viršinių apribojimų atžvilgiu, žmogus negali išvengti tos padėties, kad vienu atžvilgiu jis, pasidarydamas daugiau laisvas, tuo pačiu pasidaro mažiau laisvas kuriuo nors kitu atžvilgiu.

Naujaisiais laikais daugiausia buvo kovojama dėl politinių laisvių. Ir reikia sutikti, kad dauguma tų laisvių, dėl kurių buvo šimtmečius kovojama ir sukeliamos revoliucijos, yra iš valstybės iškovotos, ir šių laikų demokratinės konstitucijos garantuoja piliečiams visas pagrindines laisves, kurias tik socialinė santvarka gali leisti, nesugriaudama pati savęs ir išlaikydama visiems bendrą saugumą.

Bet politinių laisvių išplitimas susiduria su kita problema, būtent, žmogaus saugumu ir geroje, kuriais besirūpinant tenka

¹⁷⁴ G. RUGGIERO, *The History of European Liberalism*, 354 psl.

apriboti pilietines laisves. Ir modernioji visuomenė iš valstybės reikalauja jau nebe tiek pilietinių laisvių išplėtimo, kiek pusiausvyros tarp laisvių ir saugumo bei socialinės gerovės, kuriuos kai kas vadina taip pat laisvėmis, būtent, laisve nuo baimės ir laisve nuo skurdo. Jei kitados buvo tikima, kad socialinė pažanga reiškiasi didesniu individo laisvės praplėtimu, tai šiais laikais vis daugiau įsiterpiama į individo laisvą apsisprendimą, siekiant bendros gerovės bei saugumo. Ir labiausia pažangiuose kraštuose piliėčiai yra įstatymais įpareigojami privalomai dalyvauti socialinio saugumo pensijų forduose ir ligonių kasose, mokėti įvairius mokesčius ir iki tam tikro amžiaus lankyti mokyklas. Taigi, socialinė pažanga kyla ne vien tik laisvei, bet ir žmonių gerovei bei saugumui didėjant.

Socialinio teisingumo plotmėje laisvės idealas susikerta su lygybės siekimu. Juo daugiau yra individualios laisvės, juo daugiau vyksta varžybų; juo daugiau yra laimėtojų ir pralaimėtojų, juo mažiau lygybės. Siekiant gi lygybės bei socialinio teisingumo, tenka apriboti varžybas, mažiau tepaliekant vietos individualiai laisvei. Kaip Carras pastebi¹⁷⁵, vienų visuomenės sluoksnių laisvė yra išperkama kitų sluoksnių laisvės sumažinimu. Rossiterio tvirtinimu, mažiau pažangiose tautose siekiama daugiau lygybės negu laisvės, o daugiau pažengusios tautos mažiau paisy lygybės, o daugiau laikosi laisvės¹⁷⁶.

Kalbant apie laisvę bei jos galimumus, dažnai sudaromas įspūdis, kad didžiausias laisvės priešas yra autoritetas. Populiariai dažnai suprantama, kad būti laisvam tai reiškia ne ką kitą, kaip nusikratyti visų autoritetų. Negalima paneigti, kad tarp autoriteto ir laisvės, ypač viršinės laisvės, yra tam tikras priešingumas bei įtampa. Svarstant tą priešingumą, net nurodoma, kad vienuose istorijos laikotarpiuose daugiau pirmauja autoritetas, kituose gi daugiau pasireiškia laisvės kultas. Tą klausimą nagrinėdamas¹⁷⁷, Jaspersas pasisako, kad nėra teisinga autoritetą laikyti laisvės priešu. Jo manymu, laisvė ir autoritetas turi būti drauge, ir jie negali kitas be kito tobulai išsiskleisti. Jie pasidaro

¹⁷⁵ E. H. CARR, *The New Society*, 109 psl.

¹⁷⁶ C. ROSSITER, *Conservatism in America*, 134 psl.

¹⁷⁷ K. JASPERS, *Philosophy and the World*, 33-56 psl.

kits kitam priešų tik tuo atveju, kai laisvė pavirsta palaidumu, o autoritetas smurtu. O tuo keliu ir laisvė ir autoritetas nueina, tik kits kito nepripažindami. Laisvė be autoriteto išvirsta į chaosą, o autoritetas be laisvės į despotizmą. Tikrai laisvas žmogus gerbia autoritetą, ir kas jį gerbia, pasidaro laisvas. Laisvė savo turinį gauna iš autoriteto. Gi didžiausia grėsmė laisvei kyla ne iš autoriteto, o iš žmonių inertiškumo.

Griždami prie Berdiajevo suminėtų atvejų, kuriais žmogus, paviršutiniškai žiūrint, nėra laisvas, rasime, kad didelė jų dalis liečia dvasinę laisvę, kurios negalime svarstyti lygiai su politine ar socialine laisve. Jei politinę ir socialinę laisvę dažniausia svarsto politikai ir sociologai, tai ties dvasinės laisvės klausimu dažniau sustojama filosofijoje. Maritainas¹⁷⁸ pagrindiniu visokios laisvės siekimo tikslu laiko vidinę arba dvasinę laisvę, kuri pasiekama žinojimu, išmintimi, gera valia ir meile. Laisvės pagrindas, pasak jo, nėra galėjimas sauvaliauti, o žmogaus priaugimas moraliniam atsakingumui už savo veiksmus. Jei socialinės laisvės svarstymas priklauso sociologijai, tai dvasinės laisvės mokslas yra etika¹⁷⁹. Tikroji laisvė, pasak Berdiajevo, pasirodo naujų dvasinių vertybių kūrimu¹⁸⁰. Laisvė negalinti būti formali savęs apsauga, o turinti vesti į kūrybinį veiklumą¹⁸¹. Hoffmanas teigia, kad laisvė išauga ne iš sociališkai ekonominės sistemos, o iš dvasinės tvarkos¹⁸².

Vertindami šių samprotavimų dvasioje moderniąją pažangą, vargu galėtume sutikti, kad laisvės plėtotė moderniaame gyvenime vyksta kalbamų mąstytojų aptarta kryptimi. Atrodo, kad modernus gyvenimas labai maža vietos teduoda dvasinės laisvės problemai. Atrodo, kad jame prigijusi laisvės samprata yra linkusi apsiriboti tik politine, socialine ir jusline laisve.

Sekant šių dienų gyvenimą, laisvės plėtotėje galima išžiūrėti tris kryptis.

¹⁷⁸ J. MARITAIN, *Education at the Crossroads*, 11 psl.

¹⁷⁹ J. MARITAIN, *Freedom in the Modern World*, 21 psl. : « Science of Ethics is science of freedom ».

¹⁸⁰ N. BERDIAJEV, *The Destiny of Man*, 44 psl.

¹⁸¹ N. BERDIAJEV, *The fate of Man in the Modern World*, 46 psl.

¹⁸² ROSS HOFFMAN, *Tradition and Progress*, Milwaukee, 1938, 104 psl.

Pagrindinės politinės laisvės laisvajame pasaulyje ir normalioje demokratinėje santvarkoje yra jau iškovotos, ir vakarų demokratijose dėl jų jau beveik nebekovojama. Kovą dėl laisvės pakeičia susirūpinimas žmogaus saugumu, kurį Malinowskis vadina laisve nuo baimės. Žmogus išsikovojo sąžinės, žodžio, susirinkimų, buto neliečiamumo ir kitokias laisves, bet ekonomiškai jis nedaug teturi laisvės pasirinkti darbą, ko nė valstybės įstatymai negali jam užtikrinti. Dėl to šių laikų žmogus rūpinasi jau ne tiek civilinėmis laisvėmis, kiek ekonominiu saugumu (laisve nuo skurdo). Liberalizmas, kitados labiausia kovojęs dėl pilietinių laisvių, šiais laikais jas jau palenkia saugumo bei gerovės reikalavimams. Sociališkai ekonominė organizacija darosi vis sudėtingesnė, vis mažiau palikdama vietos individui apsispręsti ir vis daugiau iš jo reikalaujama prisitaikyti. Prisitaikymas yra pasidaręs auklėjimo tikslu, ir bet kuris žmogaus nepasisekimas išvedamas iš jo nesugebėjimo prisitaikyti. Žmogus yra pasidaręs sociališkai ekonominės organizacijos maža dalele, jos mechanizmo rateliu, kuris jau negali savarankiškai veikti. Ir juo žmogus yra daugiau įjungtas į ekonominio gyvenimo organizaciją, juo mažiau jis turi laisvės. Ir valstybės įstatymai vienaip ar kitaip paliečia žmonių laisvę. Jie dažniausia vieną visuomenės sluoksnių laisvę suvaržo, praplėsdami kitų arba susiaurina vieną laisvę, padidindami kurią kitą. Siekiantį neribotos laisvės individualizmą pakeičia kolektyvinės tendencijos. Radikalizmas, nenumatydamas svarbesnės vietos privatinei iniciatyvai, individą paverčia jau politinių laisvių nebesiekiančiu milžiniško masės mechanizmo rateliu, kurio ne tik darbą bei veikimą, bet ir mintis kontroliuoja « vyresnysis brolis ». Vis labiau išgalint masinei visuomenei ir konformizmui, individas lieka visuomenės absorbuotas : jis nebejaučia tarp savęs ir visuomenės priešingumo ir nebesiekia išsilaisvinti iš jos spaudimo.

Nors ir nebekovodamas dėl individualios laisvės, modernus žmogus vis daugiau išsilaisvina iš tradicijų bei institucijų autoriteto. Tradiciniai žmogaus laikymosi apribojimai bei tradicinės tokio laikymosi normos nyksta. Jos nyksta ne tiek dėl to, kad prieš jas būtų kovojama, siekiant individą išlaisvinti iš jų prievartos bei apribojimų, o greičiau dėl masėjančio žmogaus linkimo į hedonizmą ir dėl nebevertinimo didžiųjų vertybių, kurias anos tra-

dicijos bei institucijos palaiko bei saugo. Taip menkėja valstybės, Bažnyčios, mokyklos ir šeimos autoritetas, nyksta jose tvarka bei drausmingumas su jų palaikomais padorumo reikalavimais, pagarba žmogui, gerbimu įstatymų, meno taisyklėmis. Filosofas B. Russelis siūlo laimingo gyvenimo receptus¹⁸³, piršdamas gerą gyvenimą be religijos, nuodėmės sąmonės ir be religinės sąžinės. Šia kryptimi didėjanti «laisvė», arba masinio žmogaus nutolimas nuo autoriteto ir kartu nuo laisvės yra įnešęs chaosą šeimoje, mokykloje, moralinėje tvarkoje, valstybės įstatymų vykdyme.

Atsisakant pastovių moralinių pagrindų ir artėjant į moralinį chaosą, šiems laikams yra būdingas vidinės laisvės menkėjimas. Nusigręždamas nuo moralinių autoritetų, siekiančių išlaikyti moralinę tvarką bei moralinį drausmingumą, modernus žmogus mažiau bekreipia dėmesio į laisvę nuo savo paties biologinių impulsų bei polinkių vyravimo. Moralinio palaidumo, tiesa, ir praeityje yra buvę daug. Tačiau šiais laikais tas palaidumas yra dažnai teoriškai pagrindžiamas ir priimamas kaip normali padėtis, kylanti iš modernios pažangos. Daug kur išplitęs materializmas, nepripažindamas dvasinio gyvenimo ir visas žmogaus laikymosi tendencijas suveddamas tik į socialines įtakas ir biologines reakcijas, duoda daug kam teorinį pasiteisinimą eiti mažiausio pasipriešinimo keliu ir tuo būdu vis labiau netekti vidinės laisvės. Modernus žmogus tiki į laisvę tik be savęs užvaldymo, bet jis netiki į laisvą valią, nes ji esanti nesuderinama su moksliniu determinizmu.

Tikėjimas dvasine laisve yra vienas žmogaus apsisprendimo atžvilgių, kuris jį sulaiko ir saugo nuo sumasėjimo. Vidinės laisvės menkėjimas žmonėse veda į jų palenkimą masinėms įtakoms. Atpalaiduota nuo socialinio ir moralinio atsakingumo, laisvė, Sorokino žodžiais¹⁸⁴, išsigimsta, sudarydama palankiausią atmosferą nepažabotai propagandai, geltonosios spaudos sensacijoms, obsceniškų vaidinimų ir tokių pat romanų gamybai, didžiųjų

¹⁸³ BERTRAND RUSSELL, *The Conquest of Happiness*, New Yorkas, 1952, 57-64 psl.

¹⁸⁴ P. SOROKIN, *The Crisis of Our Age*, 198 psl.

vertybių niekinimui ir kitokiems socialiniams nuodams, pavojingiesiems už minties ir žodžio laisvės varžymą.

Dėl politinių, socialinių ir kitokių laisvių visais laikais buvo daug kovota. Laisvės siekiant, buvo padaryta daug perversmų bei revoliucijų, vesta daug žiaurių karų, paaukota daug narsių gyvybių. Laisvė ginama ir išperkama žmogaus egzistencijos kaina. Kiekvienas laisvės laimėjimas yra vertinamas kaip žingsnis pirmyn į geresnį gyvenimą, į pažangą, kaip sąlygos kilti į aukštesnę kultūrą, kaip kelias į naujo kūrybingumo galimumus. Apskritai laisvės laimėjimas reiškia pažangą. Bet tos pažangos vertė pareina nuo to, kiek ta laisvė yra pilna, kiek ji atitinka tikrosios laisvės esmę. Jei žmogus išsilaisvina tik iš gamtos vergijos, o nesiekia vidinės laisvės, tada ir iš jo įgytos laisvės kylanti pažanga negali būti vispusiška.

VI. PAŽANGA IR KULTŪROS KRIZĖ DVASINIŲ VERTYBIŲ POŽIŪRIU

1. *Pažangos krizės krikščioniška ir materialistinė interpretacija.* — Kalbėdami apie pažangą, mes dažnai ją identifikuojame su kultūra, suprantama plačia prasme, nes ir pažanga dažniausia vadiname ne ką kitą, kaip kultūrinę pažangą. Nors kultūra ir pažanga savo prasmėmis nėra visiškai tolygios, tačiau negalima paneigti, kad didžioji dalis viso to, ką vadiname pažanga, reiškia kultūros, suprantamos plačia prasme, pažangą. Todėl, kai kalbama apie šių laikų kultūros krizę, ji kartu reiškia ir pažangos krizę.

Kad vakarų kultūra šiais laikais pergyvena tam tikrą krizę, dėl to daugiau ar mažiau sutinka įvairių krypčių mąstytojai. Nesutinkama tik dėl tos krizės sampratos. Vieni mano, kad ta krizė reiškia vakarų kultūros išsisėmimą, jos nesėkmę, jos dvasinį bankrotą. Kitų supratimu, ji yra tik pereinamas laikotarpis tarp dviejų epochų su skirtingomis vertybėmis ir skirtingu gyvenimo būdu. Pirmiesiems kultūros krizė reiškia metafizinę krizę — šių laikų žmogaus krizę, besireiškiančią jo dvasinio gyvenimo sampratos sumenkėjimu, jo nebevertinimu, dvasinių vertybių paneigimu ir materialistinės metafizikos pasisavinimu. Jiems išėjimas iš tos krizės reiškia grąžinimą dvasinio principo pirmavimo prieš materialinį, grąžinimą pusiausvyros tarp dvasinių siekimų ir ekonominių reikalų, tarp dvasinės ir technologinės pažan-

gos. Materialistinių tendencijų žmonės šių laikų kultūros krizę supranta kaip pereinamąjį laikotarpį tarp iki šiol vyravusių vertybių ir ateities moksliskai technologinės eros, kurioje, žmogus, pasisavinęs tiksliųjų mokslų metodus, išsivaduos iš moralinių ir socialinių nesklandumų, atpalaiduos savo inteligenciją vis didėjančiai nuolatinei pažangai, pasilaikys tik tai, kas jo gyvenimą daro geresnį bei malonesnį, ir nusikratys viso to, kas jam sukeltų kurių nors nemalonių rūpesčių. To siekiant, ir pats žmogus auklėjimo bei sąlyginimo, jo instinktų sureguliuavimo, kibernetikos ir kitokios technikos keliu bus perdirbtas tiek, kad jame bus išplėtotas labai didelis prisitaikymo sugebėjimas : sugebėjimas suprasti technologinius įrengimus ir naudotis jais, sugebėjimas gerai atlikti jam skirtas siaurai specialias funkcijas, sugebėjimas sugyventi su kitais, išvengiant kurių nors konfliktų, sugebėjimas sėkmingiausiu būdu patenkinti visus savo norus bei reikalavimus ir kiti žmogui svarbūs sugebėjimai. Materialistiškai suprata pažanga vyksta ta kryptimi. Ir išgarsinta kultūrinė krizė pasibaigianti tada, kai žmogus išsivaduos iš praeities kultūriškai socialinio palikimo (tradicijų) įtakos ir pereis į grynai moksliskai technologinę stadiją.

Tuo tarpu krikščioniškos pasaulėžiūros mąstytojai šių laikų kultūros krizę išveda daugiausia iš materializmo įsigalėjimo. Nuo vadinamo švietimo laikotarpio krikščionybė buvo beveik visą laiką puolama ir griauinama, panaudojant mokslą, filosofiją, menišką kūrybą, socialinių santykių nedarnumą ir praeityje pačių krikščionių padarytas klaidas. Per paskutinius du šimtmečius buvo labai daug padaryta krikščioniškai dvasiai sunaikinti ir materialistiniam žmogui išauklėti. Ir negalima nesutikti, kad, įsigalint materializmui, krikščionybė nebūtų turėjusi didelių pralaimėjimų mąstymo, kūrybos, viešojo gyvenimo organizacijoje ir kitose srityse. Pramonės revoliucija su jos sukurtais naujais socialiniais santykiais ir technikos išivyravimas daug kur nukreipė visuomenės susidomėjimą į materialinius klausimus bei ekonominius santykius ir sumažino jos domėjimąsi dvasiniais dalykais. Pozityvizmas, igijęs labai platų pripažinimą, buvo pasiryžęs religiją pakeisti tikėjimu į mokslą. Marksizmas buvo užsibrėžęs pertvarkyti žmoniją grynai materialistiniais pagrindais, sunaikinant religiją. Tų materialistinių srovių ir apskritai materialistinio

mąstymo įtakoje augo kartos, brendo šviesuomenė, indoktrinuojama antikrikščioniškai. Visa tai veikė prieš vakarų kultūros krikščioniškąjį pobūdį. Įvairiose jos srityse krikščionybės įtakos buvo susilpnintos. Tas vakarų kultūros nukrikščionėjimas ir yra viena jos krizės priežasčių. Išlaugusi iš krikščionybės, ji negali būti paversta materialistiška, jos pačios nesužalojant. Lygiai ji negali išlikti tokia pat, kokia ji yra dabar, ir kartu pasidaryti bolševikiška.

Šiuo metu yra gana sunku apibūdinti dvasinio prado ir materializmo santykį vakarų visuomenėje. Apskritai sutinkama, kad šiame amžiuje vakarų Europoje krikščionybė išvystė didesnę veiklą ir sudarė atsvarą beplintančiam materializmui. To įtakoje ir natūralistiškas materializmas kiek sušvelnino savo pagrindines tezes. Kaip Barretas pastebi¹⁸⁵, jei devynioliktojo amžiaus materializmas į žmogų žiūrėjo tik kaip į fiziškai cheminį padarą, tai šio amžiaus lankstesnis ir prieštaraivimų vengiąs natūralizmas žmogų išaiškina kaip biologinį, biosocialinį ar antropologinį objektą. O naujausios kartos natūralistai žmogų analizuoja kaip psichoanalitinį objektą. Bet to taktinio sušvelnėjimo dar negalima suvesti į materializmo pralaimėjimą. Nors devynioliktojo amžiaus pozityvizmas yra laikomas tik anam laikotarpiui būdinga ir jau sukompromituota srove, tačiau negalima tvirtinti, kad pozityvistinė dvasia yra jau išnykusi. Karingą pozityvizmą pakeitė už jį grubesnis ir klastingas komunizmas.

Vertinant šių laikų dvasinę padėtį, atkreiptinas dėmesys į tris tendencijas: didėjanti krikščionybės įtaka, bandymas materializmą įgyvendinti jėgos priemonėmis ir materialistinio indiferentizmo augimas.

Šiame amžiuje yra ryškiai padidėjusi krikščioniškoji socialinė veikla. Po antrojo pasaulinio karo Europoje ir iš dalies pietinėje Amerikoje labai didelę įtaką įgijo krikščioniškoji demokratija, kuri savo svoriu politikoje bent keliuose katalikiškuose kraštuose pralenkė anksčiau vyravusius liberalus ir marksistus. Religija yra atgavusi didesnę respektą. Jei palygintume, kaip buvo pasaulinės opinijos traktuojami priešpaskutinis ir paskutinis, šiais

¹⁸⁵ W. BARRETT, *Irrational Man*, New Yorkas, 1962, 292, psl.

laikais vykęs, visuotini Bažnyčios susirinkimai, tai rastume labai didelį skirtumą. Visa eilė žymių mokslininkų yra pasmerkę materialistines tendencijas, skelbiančias, kad mokslas prieštariauja religijai. Šiuo metu laisvajame pasaulyje jau banaliai ir kompromituojančiai skambėtų religijos priešų aiškinimas, kad religija esanti atsilikimo ar tamsumo ženklas.

Bet vien iš to dar sunku apibūdinti, kuria kryptimi eina šių laikų dvasinis gyvenimas. Tai galima bus nustatyti tik iš tolimesnės laiko perspektyvos. Kiek šio amžiaus praėjusią neramią dalį galima įvertinti, kultūrinę pažangą religiškai dvasiniu atžvilgiu sunku apibūdinti teigiamai. Pavyzdžiui, mes negalėtume tvirtinti, kad daugumas šio amžiaus žymiausių filosofų, garsiausių menininkų, auklėtojų ir mokslininkų savo pasaulėžiūra būtų sutapę su krikščionybe. Jei katalikų tarpe neretai prisimenama, kad pozityvizmo laikai yra pasibaigę drauge su devynioliktojo amžiumi ir kad šiais laikais veikia jau kitokios tendencijos, tai dar būtų sunku tvirtinti, kad jos yra labai aiškios ir kad jos yra krikščionybei labai palankios.

Komunizmo, besiremiančio daugiausia apgaulinga propaganda ir jėga, atliekamo nukrikščioninimo darbo mes dažnai neįvertiname. Laikydami jį gyvenimui netinkančia, pačios savęs neišlaikančia ir tik prievarta tesilaikančia sistema, daug kas prileidžiame, kad, jam pakrikus, savaime išnyks ir visos jo pasaulėžiūrinės įtakos. Komunizmas, koks jis šiandieną yra įgyvendintas jo pavergtose tautose, būdamas priešingas žmogaus prigimčiai, normaliai negali išsilaikyti. Bet būtume naivūs, tikėdami, kad, komunizmui žlugus, turės kartu išnykti ir jaunosios kartos ten įdiegtas materializmas. Sutinkame, kad komunizmas materializmą ten primeta daugiau iš viršaus ir skleidžia jį ne tik auklėjimo keliu, bet ir propaganda, agitacija ir šiaip daugiausia viršiniu spaudimu, bet vis tiek jį skleidžia. Pagaliau ir visų jo įtakų negalima suvesti vien tik į prievartą. Laisvajame pasaulyje komunizmas turi sekėjų ne tik varguomenėje, bet ir jo nepažįstančių intelektualų tarpe. Vadinasi, komunizmo skelbiamas bei skleidžiamas materializmas nureligėjusiam šviesuoliui yra visiškai suprantamas ir priimtinas. Komunizmas yra pats didžiausias pasikėsinimas prieš vakarų kultūrą ir ypač prieš joje dar išlikusias krikščioniškas įtakas. Jo įsigalėjimas reikštų vakarų kultūros galą, panašų į jos įtakų sunaikinimą Sovietų Sąjungoje.

Bet komunizmas sudaro tik dalį grėsmės, prieš kurią šiandieną krikščioniškasis pasaulis yra atsidūręs. Krikščioniškajai dvasiai dar daugiau gresia šių dienų žmogaus praktinis sumaterialėjimas. Šiais laikais materializmas daug kur plinta ne veržliai nugalėdamas kitokias pasaulėžiūras mokslo argumentais, o pasinaudodamas sumasėjusio žmogaus abejingumu dvasiniams dalykams. Su pramonės išplitimu ir visuomenės supramonėjimu medžiaginiai dalykai bei reikalai pavergė jo susidomėjimą, maža tepalikdami vietos jo dvasiniams bei pasaulėžiūriniams klausimams. Kaip amerikiečiai kartais tai apibūdina, Amerikai supramonėjant, žmogaus susidomėjimas nuo konfesinių bei religinių reikalų persikėlė į kitas sritis. Žmogui esant užimtam medžiaginiaus klausimais, pasaulėžiūriniai dalykai nebetenka savo jautrumo, pasidaro mažiau svarbūs, ir dėl jų nebekovoama. Žmogus tikrai nepajėgia tarnauti dviem ponam. Kai jo idealu pasidaro geras materialinis gyvenimas, sumenkėja ir jo susirūpinimas savo vaikų religiniu auklėjimu. Pasaulėžiūros vaidmeniui menkėjant, išigali moralinis reliatyvizmas, sumažėja tėvų įtakos vaikams, ir dvasiškai vertingi dalykai pasidaro nebeaktualūs. Įvairius klausimus jis gauna lengvai ir pigiai išspręstus. Jis visur įtaigojamas išigyti tai, ką naujausia mokslų bei technikos pažanga yra pasiekusi ir naujausi išradimai yra parūpinę. Visur jo dėmesį užima tik daiktai ir gero gyvenimo galimumai. Iš visų savo pastangų jis yra įpratęs laukti greitų rezultatų, kurių religinis gyvenimas jam nežada. Jis visos aplinkos taip nuteikiamas, kad jam jau nėra malonu save apsunkinti dvasinių dalykų rūpesčiais. Taip modernus žmogus jau visos miestietiškos aplinkos yra nuteikiamas pasidaryti lėkščių praktiniu materialistu ir dvasiniais principais nesirūpinančiu žmogumi. Tuo būdu šių laikų gerai gyvenančiame vakarų pasaulyje materializmas plinta nebe moksliniais įrodinėjimais, nebe pasaulėžiūrinių principų moksliniu sugriovimu ar materialistinių principų apgynimu, o paprasto praktinio sumaterialėjimo, abejingumo bet kuriems pasaulėžiūriniais dalykams ir jų pamiršimo keliu. Tada ir kultūros krizė pasirodo toje šviesoje, kad dvasinė kultūra pasidaro žmogui nebeaktuali ir nepasigendama.

2. *Materializmas reiškia dvasinį išsisėmimą.* — Visų kultūrų, žinomų praeityje, pradžia, pasak Toynbee, turėjo ryšio su kuriuo nors religiniu sąjūdžiu. Kiekvienos jų pradžia bei išsiskleidimas

sutapo su dvasinio pobūdžio siekimų realizavimu. Išsivystydamos ir pergyvendamos savo ekspansijos laikus, kultūros paprastai pasižymi kūrybine energija : savo architektūra, filosofija, dideliais literatūros ir kitų menų kūriniais ir kitais kūrybiniais būdais. Praėjus kūrybinio išsiskleidimo bei žydėjimo laikotarpiui, ankstesni užsimojimai bei žygiai nebetenka žavumo, išsisemia kūrybinis interesas. Idėjinį užsidegimą pakeičia praktinio gyvenimo reikalų tenkinimas. Pasinaudodami anksčiau pasiekta žinojimo pažanga bei jos laimėjimais, žmonės geriau gyvena, bet kartu nebetenka susidomėjimo dvasiniais dalykais. Tada išivyrauja patogumų bei juslinių malonumų ieškojimas.

Vakarų kultūra, kaip matėme, pergyvena dvasinio išsisėmimo ir technikos klestėjimo laikotarpį. Tą dvasinį išsisėmimą matome iš vis didėjančio abejingumo dvasiniams dalykams. Atrodo, kad iš žmonių susidomėjimo sferos iškrito gyvenimo prasmės, pasaulio esmės ir kiti pagrindiniai klausimai. Tam tikrai žmonijos daliai jie atrodo nebereikalingi, nes jie yra tik tam tikro praeities kultūros laipsnio palikimas, kuris gali trukdyti siekti tolimesnės pažangos. Labai būdingai tokią pažiūrą išsako Dewey : poezija, menas ir religija yra gražūs dalykai ; bet jie negali būti išlaikomi, gaištant praeityje ir tuščiai siekiant atstatyti tai, ką įvykių eiga moksle, pramonėje ir politikoje yra sunaikinusi ¹⁸⁶.

Žmogaus sumaterialėjimas reiškia, kad jis nebeatpažįsta dvasinių dalykų ir nebeturi energijos domėtis dvasinio gyvenimo atžvilgiais. Nei tiesos ieškojimas, nei nesuinteresuoto žinojimo siekimas, nei meninio tobulumo išgyvenimas, nei šventumo idealas techniškų išradimų bei laimėjimų gausybėje žmogui nebeatrodo vertingi patys savyje. Tiesa pasidaro tai, kas daugumos priimta arba kas praktiškai naudinga. Vietoje visuotinių etinių normų atsiranda atskiroms visuomenės grupėms priimtini papročių standartai. Menas nebetenka vertybių prasmės, o žmogų kilninančią harmoniją jame pakeitė bet kurios harmonijos darymo tendencijos. Kūryba, verslai, politika ir kitos gyvenimo sritys turi savo autonomines etikas arba, teisingiau, reikalauja jas palikti be jokios etikos ir atpalaiduoti nuo bet kurių apribojimų, kurie kyla iš religinės pasaulėžiūros.

¹⁸⁶ J. DEWEY, *Reconstruction in Philosophy*, New Yorkas, 1950, 164 psl.

Toks nutolimas nuo gilesnių ir visuotinių principų rodo, kad šių laikų žmogus yra nebelinkęs ieškoti gilesnės dalykų prasmės ir ja grįsti savo siekimus, o pasitenkina lengvai suprantamu ir masei priimtinu paviršutiniškumu. Todėl nėra lengva atremti aną prieš keturiasdešimt metų paskelbtą Osvaldo Spenglerio tvirtinimą, kad vakarų kultūra gyvena išsisėmimo bei senatvės laikotarpi, kuriam yra būdinga dvasinis išsisėmimas bei sumenkėjimas ir rūpinimasis daugiausia tik materialiniu gyvenimu ir materialine pažanga.

3. *Žmogus dabartinių tendencijų šviesoje.* — Didelė tikslųjų mokslų ir technikos pažanga veikia žmogaus padėtį dvejopu būdu. Pirma, vis didėjanti specializacija leidžia jam įsigilinti vis į siauresnę sritį ir pagilinti žmonijos žinojimą. Bet kaip mokslinio žinojimo srityje, taip ir pramonėje žmogaus sugebėjimai vis labiau apribojami siauresnio darbo pažinimu, visa kita paliekant nepažįstama. Tuo būdu specializacija siaurina jo veiklos bei susidomėjimo plotmę.

Antra, technikos ir pramonės pažanga aprūpina žmogų vis naujais ir tobuliau pagamintais gyvenimo reikmenimis, palengvinančiais jo darbą ir susisiekimą ir darančiais jo gyvenimą lengvesnį. Tuo būdu technikos pažanga siaurina žmogaus pažinimo sritis, bet kartu, ji viskuo aprūpindama, daro daug ką jam nebereikalinga jo gyvenimo kovoje. Dėl to jis, nebegalėdamas niekur kitur, išskyrus savo siaurą sritį, pasireikšti, turi viską priimti kaip pasyvus stebėtojas. Jam nebegalint aktyviai kitose srityse dalyvauti, siaurėja ir jo susidomėjimo plotmė. Jam nebėra vidinio paskatinimo būti aktyvesniu įvairiose meno srityse, nes jis jam nebesuprantamas, o savo lėkštą grožio supratimą patenkina pramoniniais gaminiais. Panašiai žmogus yra išskirtas iš dalyvavimo sporte, pasilikdamas tik pasyviu profesinio sporto stebėtoju, tenkinančiu pelno siekiančių bendrovių interesus. Lengvai viską įsigydamas, jis tikrai turi vis lengvesnį gyvenimą, bet kartu yra užgesinamas jo platesnis susidomėjimas. Visokios pasiūlos viskuo aprūpinamas, jis darosi nesuinteresuotas ir pasyvus meno, sporto, mokslo, politikos ir socialinių įvykių stebėtojas, kurio visa tai beveik neličia ir apie ką jis yra optimistiškai iš šalies informuojamas, ką jam prieinamiausiu būdu atlieka masinės gamybos institucijos ir masinės nuomonės sudarymo centrai. Vis didėjant

materialinei gerovei, bet nesant veiksmių, kurie skatintų bei didintų ir jo dvasinį aktyvumą, susidaro ta perspektyva, kad ateityje žmogus daug ko turės, bus gausiai maitinamas specialistų technikų parinktais malonumais, bet bus skurdžius dvasiniu atžvilgiu. Dvasiniams interesams nekybant ir net menkėjant ir elementariusius gausiai tenkinant, darosi nebeaišku, ir daug kas kelia labai pagrįstų abejojimų, kuria kryptimi eina modernusis žmogus ir modernioji visuomenė — į pažangą ar į degeneraciją.

4. *Pažanga ir konservatizmas.* — Pažanga reiškia kitimą, artėjantį tobulumo idealą. Kai gyvenimas kinta, neartėdamas į joki tobulumo tikslą, tokio kitimo nelaikysime turinčiu ką nors bendra su pažanga. Prileisdami pažangos galimumą ir jos buvimą, kartu prileidžiame ir degeneracijos galimumą bei jos buvimą. Tokių galimumų nutolti nuo tobulėjimo tikslo, suprantama, yra daug daugiau, negu artėti į jį.

Gyvenimo pakitimų prasmė paaiškėja iš jų padarinių ir dažniausia negreitai. Lengviau juos įvertinti medžiaginiuose dalykuose, kur pagerinimai ir iš jų kylanti nauda yra aiškiai matomi. Daug sunkiau juos įvertinti dvasiniame gyvenime. Kas tiki dvasinių dalykų amžinumu, tas negali jų iškeisti į kuriuos nors savo laiko madingus ir greitai praeinamus dalykus, kurie neveda į joki tikslą. Todėl beatodairinis amerikietiško liberalizmo pasinešimas į ko didžiausią kintamumą, laukiant iš to pažangos, tikinčiam tiesos ir kitų dvasinių vertybių pastovumu yra nepriimtinas.

Racionaliai nėra pateisinamas medžiaginio gyvenimo pakeitimų vengimas ar medžiaginių patobulinimų skeptiškas vertinimas. Toks naujybių vengimas yra laikomas užsikonservavimu praeityje įgytose gyvenimo formose, vengiant pažangos. Toks konservatizmas yra apskritai smerkiamas ir laikomas atsilikimu.

Tačiau to paties mato negalima taikyti dalykams, kurie nepareina nuo medžiagos kintamumo, nuo techniskų išradimų ar socialinių santykių pagerinimo. Būtų fatališka klaida visuotinės prasmės turinčias vertybes bei principus sulyginti su nepastoviais materialiniais dalykais, kaip tai daro materialistai. Nesilaikydami vertybių pastovumo, mes negalėtume turėti nei pastovaus religinio tikėjimo, nei pastovios tiesos, nei tautiškumo, nei praeityje sukurtų tautinių bei kultūrinių tradicijų, nei iš praeities

paveldėto ir tolimesnei kūrybai reikalingo dvasinio kapitalo, nes visi tie dalykai remiasi dvasinių vertybių pagrindu. Materialistinio ištikrinimo žmonių tų dalykų laikymas tik užkonservuotais praeities dalykais, nekeičia jų esmės: jie yra tie dalykai, kuriais remiasi didžiosios žmonijos dalies dvasiniai siekimai ir kuriems iki šiol dar niekas nėra suradęs pastoviai ir visuotinai galiojančio pakaitalo. Tuo atžvilgiu tikintieji nebijo jiems prikišamo konservatyvumo dėl jų vertybių pastovumo pripažinimo. Tik jie save laiko nuosaikiai konservatyviais: jie ne tik nevengia, bet visur ir visada siekia bet kurių galimų socialinio gyvenimo ir materialinės aplinkos bei gyvenimo reikmenų pagerinimų bei reformų, tačiau jie nesutinka savo amžinųjų bei visuotinės prasmės turinčių vertybių bei principų iškeisti į laiko dvasios sukurtus, madingus ir greitai praeinančius dalykus.

5. *Laiko dvasios klausimas.* — Kiekvienas laikotarpis turi ne tik savo vyraujančias idėjas, bet ir tam tikras nuotaikas, kuriose yra sprendžiamos to meto problemos. Tą bet kurio laikotarpio vyraujančią nuotaiką vadiname laiko dvasia. Kiekvieno laikotarpio dvasios formavimąsi veikia ir jai kryptį duoda labai įvairūs faktoriai. Iš jų negalėtume išskirti nei istorinio paveldėjimo su praeityje vyravusiomis idėjomis, nei naujos pažangos apraiškų, nei savo meto vyraujančių vertybių, nei to meto politinių ir socialinių įvykių įtakos, nei pagaliau paviršutiniškai madingų dalykų. Taigi, ne visa tai, kas formuoja bei sudaro laiko dvasią, galima įskaityti į pažangą. Analizuodami kurio nors praeities laikotarpio dvasią, mes jame randame daug ko, į ką mes dabar žiūrime kritiškai ir ką laikome praeities gyvenimo vienašališkumais. Panašiai ir mūsų laikų dvasioje ateitis suras gal daug ko nelabai vertinga ar net nevertinga. Dažnai laiko dvasioje prasikiša ir bendrajam gyvenimui toną duoda ne tiek labai svarbios tuo metu kilusios idėjos, kiek madingi ir greitai praeiną dalykai, kurie nustelbia gilesnius principus ir tai, kas nekintama. Laiko dvasia dar nereiškia savo meto dvasinės sintezės. Jau pats laiko dvasios pavadinimas rodo jos laikinumą. Po pirmojo pasaulinio karo laiko dvasia sutapo su demokratizmu, o po dešimties metų ji jau nelabai besipriešino posūkiui į diktatūras. Apskritai moderniųjų laikų dvasiai yra būdinga mažesnis dvasinių principų vertinimas, gyvenimas technolo-

ginės pažangos viltimis, prisitaikymas bei konformizmas, visumos idėjos praradimas, linkimas į sekuliarizmą ir hedonizmą, mažesnis asmenybės vertinimas, didelis imlumas reklamai.

Suprantama, ir mūsų laikai kuria daug be galo vertingų dalykų, tačiau savo laiko dvasioje mes jų neatpažįstame ir jų įtakos neįaučiame pro kitus paviršutiniškesnius ir gyvenime paviršutiniškai vyraujančius reiškinius. Taigi, laiko dvasia nesutampa su pažanga. Eiti drauge su pažanga reiškia suprasti jos siekiamą gyvenimo tobulėjimo kryptį ir siekti to tobulėjimo idealo; gi eiti su laiko dvasia neretai pakanka eiti mažiausio pasipriešinimo kryptimi. Gali žmogus atsiriboti nuo daugelio laiko dvasios apraiškų, daug dėl to nepralaimėdamas; bet jis negali be nuostolio sau atsisakyti siekti vispusiškos pažangos idealo.

6. *Materializmas nėra tikroji pažanga.* — Vakarų pasaulyje eilė kraštų yra pasiekę iki šiol negirdėtą materialinio gyvenimo lygį. Jis kas metai kyla ir ateityje kils bei plėsis į atsilikusius kraštus. Tuo būdu materialinė pažanga yra pasiekusi didelę persvarą prieš dvasinę pažangą. Tai atsispindi didelėje daugumoje pažangos klausimų svarstymų šiame krašte. Su tokia nuotaika, atrodo, bręsta ir dauguma šio krašto intelektualų, sutapatindami technikos bei pramonės pažangą su pažanga iš viso ir tikėdami, kad prasideda nauja era, pagrįsta technologine kultūra. Tokių svarstymų įtakoje yra labai plačiai prigijęs įsitikinimas, kad tokia aukšta tikslųjų mokslų ir technologijos pažanga ir tokia gyvenimo gerovė sudaro šių laikų kultūrai visiškai kitokią padėtį, negu ją turėjo kitos istorijoje žinomos ir ilgai vyravusios kultūros. Dėl to šių laikų technologinė pažanga dažnai laikoma kažkuo, kas negali būti sulaikoma ar pakeičiama.

Tačiau istoriosofas Toynbee įspėja, kad toks optimizmas neturi nesugriaunamo pagrindo. Pasak jo, vakarų visuomenė ir vakarų kultūra nėra labiau nepažeidžiamos už jau išnykusias kultūras¹⁸⁷. Tiesa, istorija praeityje nežino nė vienos materialiniais pagrindais išsivysčiusios kultūros. Visos praeityje didžiosios kultūros buvo išsivysčiusios iš religiškai idėjinių pagrindų ir, pa-

¹⁸⁷ ARNOLD TOYNBEE, *Civilization on Trial and the World and the West*, New Yorkas, 1958, 37 psl.

siekusios aukštesnį materialinį išsivystymą, perėjo į nykimo stadiją. Aukšta techniškai materialinė pažanga niekur nėra buvusi kultūros pagrindu, o tik viena jos vėlesnių stadijų. Pagrindinis kultūros klestėjimo pagrindas nėra materialinė gerovė, o idėjinis ekspansyvumas. Visuomenės tvirtumą sudaro ne jos turtinumas ar prabangingumas, kurie veda į ištižimą, o turėjimas tikslų, kurie yra verti siekti ir dėl kurių yra verta dirbti bei aukotis. Visų kultūrų sumaterialėjimas vedė jas į išnykimą.

Bet Toynbee nedaro griežtos išvados, kad praeityje kitas iki šiol buvusias kultūras ištikęs likimas tikrai palies ir vakarų kultūrą. Jo manymu, ji galės išvengti kitų kultūrų likimo, jei ji išvengs jų padarytų klaidų¹⁸⁸. Bet taip pat nėra jokio pagrindo įsitikinimui, kad jos vadovaujamos idėjos ir pagrindinės institucijos nebus kurių nors aplinkybių pakeistos taip, pavyzdžiui, komunistinės revoliucijos keliu, kad ir pati kultūra, pagrįsta dabartinėmis idėjomis ir institucijomis, pasiliaus egzistavusi, ir prasidės nauja kultūra su kitokiais siekimais ir tendencijomis. O šiame laikotarpyje jai gresia ne tik jos vidinis idėjinis sumenkėjimas, bet ir labai reali grėsmė iš rytų, grėsmė, pagrįsta materialistine religija, baisia militarine jėga ir užsimojimu visomis galimomis priemonėmis užgrobti pasaulio valdymą.

Didžiausiais šių laikų kultūrinės krizės kaltininkais ir kartu jos trūkumais Sorokinas laiko dvasinio principo sumenkėjimą bei sumaterialėjimą ir bendrą gyvenimo dezintegraciją¹⁸⁹. Todėl, jo manymu, vienintelis teisingas šiems laikams kelias — atsisakyti materializmo ir grįžti į gyvenimo pusiausvyrą, kurioje dvasia vyrautų prieš medžiagą. Su jo išvadomis visiškai sutinka ir Dawsonas¹⁹⁰, pasisakydamas, kad dabartinė kultūros krizė galinti būti išspręsta tik radikalaus atsivertimo ir dvasinio atsinaujinimo keliu. Tą pačią išeitį prileidžia ir Toynbee. Jis vakarų kultūros išgelbėjimo svarbiausiu faktorium, greta atitinkamos politinės ir ekonominės organizacijos, laiko religiškai dvasinį faktorių¹⁹¹.

¹⁸⁸ Ten pat, 44-45 psl.

¹⁸⁹ P. SOROKIN, *The Crisis of Our Age*.

¹⁹⁰ CH. DAWSON, *Understanding Europe*, 229 psl.

¹⁹¹ A. TOYNBEE, *Civilization on Trial*, 45-46 psl.

Didelis šių laikų, ypač šio krašto, optimizmas ir didelis pasitikėjimas naujais išradimais ir kas metai didėjančia ekonomine gerove dar neišsprendžia klausimo visuotinai, o užmaskuoja kai kuriuos žmogiškai esminius trūkumus. Ekonominė gerovė yra vienas esminių bei pagrindinių gyvenimo dalykų. Bet ne viena duona žmogus gyvena. Nepakanka greta duonos turėti dar ir žaislų. Įvairių pramogų šių laikų žmogus turi daug daugiau, negu jis sugeba jomis pasinaudoti. Jos visos ne tik padeda maloniai sunaudoti vis ilgėjantį laisvalaikį, bet kartu atlieka ir tą vaidmenį, kad mes daromės vis skurdesni idėjiškai bei dvasiškai ir kad vis labiau netenkame dvasinės energijos.

7. *Krikščionybės uždaviniai vakarų kultūroje.* — Kalbėdami apie dvasinių principų vaidmenį ir apie idėjos pirmumą prieš medžiagą, neišvengiamai susiduriame su religinės pasaulėžiūros klausimu, nes jokia kita idėja, išskyrus religiją, nėra kada nors pastoviai kėlus žmogaus dvasią ar davusi jam motyvų bei vilčių gyventi. Visi iki šiolei daryti bandymai pakeisti kuo kitu tą religijos vaidmenį nepavyko. Humanizmas, švietimas, progresizmas, scientizmas, materializmas, socializmas ir kiti panašūs sąjudžiai bei srovės yra buvę tik epizodiniai bandymai išsiversti be religijos, ir nė vienas jų savo tikslo nepasiekė. Jie nė vienas nedavė pasauliui idėjos, kuri apjungtų visus ir galėtų vadovauti žmonijai. Negalės to padaryti nė šių laikų komunizmas, nes jo konstruktyvieji principai yra toli pralenkti destruktiviųjų — materializmo, neapykantos, netolerancijos, žmogaus pavergimo, prievartos. Tik religija gali apjungti bei integruoti šio gyvenimo ir antgamtinius tikslus bei vertybes. Dawsonas tvirtina, kad visuomenė, kuri netenka religijos, anksčiau ar vėliau išvirsta į visuomenę, kuri netenka ir kultūros. Jis religiją aptaria kaip didelę dinamišką jėgą socialiniame gyvenime; visuomenės sekuliarizacija, pasak jo, paliečia ir jos gyvybingumą¹⁹².

Į vakarų kultūrą yra įprasta žiūrėti kaip į krikščionybės sukaupą dvasinį kapitalą krikščioniškaisiais amžiais. Tiesa, jau nebegalima tvirtinti, kad toji kultūra dabar tebėra visiškai krikščioniška. Ji yra jau daug kur nuo krikščionybės nutolusi ir per paskutinius du šimtu metų ji yra įvairiais būdais

¹⁹² CH. DAWSON, *Progress and Religion*, 184-185 psl.

prieštaravusi krikščionybei moksle, filosofijoje, literatūroje, socialiniuose užsimojimuose ir kitose srityse, išbandydama įvairias krikščionybei priešingas tendencijas. Vakarų kultūra yra dariusi praeityje ir dabar tebedaro didelių klaidų, dėl kurių krikščionybė jau negali būti atsakinga. Tačiau lygiai negalima paneigti, kad ji tebegyvena krikščionybės sukaupta energija ir krikščioniškųjų amžių palikimu. Nežiūrint nemažo vakarų visuomenės nureligėjimo ir materialistinių nuotaikų išigalėjimo, krikščioniškoji tradicija eina iš kartos į kartą kaip kažkas nepakeičiama. Krikščioniškos moralinės normos ir krikščionybės įtaka auklėjime dar nėra žymiai pakeistos ir netikinčiųjų sluogsnuose. Tais atžvilgiais krikščionybės įtaka yra tiek tvirta, kad jos pakeitimas, išskyrus nureliginimą, iki šiol nebuvo labai efektingas. Pašalinimas religinės įtakos iš gyvenimo sudaro tokią tuštumą, kurios niekas kitas nepajėgia užpildyti ir be kurios netenka atramos ir valstybinė tvarka, ir socialinis gyvenimas, ir jauno žmogaus auklėjimas.

Vertinant žmogaus tikėjimą ir religijos bei garbinimo viršines formas grynai racionalumo požiūriu, surandama religijai daug priekaištų, ir ji racionaliniais motyvais pasmerkiama, darant tą klaidą, kad žmogaus santykiai su Dievu bandoma išspręsti vien gamtinėje plotmėje. Bet toks antgamtinių dalykų traktavimas vien gamtinėje plotmėje bei jos santykiuose ir nepaisymas žmogaus antgamtinių santykių bei jo prigimtyje esančio dvasinio prado kartu sugriauna ir tą pagrindą, kuriuo turi remtis ir visi žmogiškieji santykiai.

Prisimenant labai didelį krikščionybės įnašą, sukuriant krikščioniškąją kultūrą, ir susiduriant su vėlesniais prieštaravimais bei priekaištais jai, lyg ir susidaro sugestija minčiai, kad jos laikai yra jau praeityje. Tokios pažiūros įtaigojimų dažnai girdime iš netikinčiųjų, ir juos užtinkame jų raštuose. Bet tai yra prileidimas tų, kurie nėra priartėję prie krikščionybės ar bent stovi nuo jos nuošaliai, jos nepažindami ir neišgyvendami tikėjimo vertybių, ir turi jai nepalankų nusistatymą. Nepažindami krikščionybės integruojančio vaidmens, jie tiki jos pačios dezintegravimu.

Negalima paneigti, kad bet kada krikščionybei daryti priekaištai neturėtų vienokių ar kitokių priežasčių. Kaip žymus teo-

logas K. Adam tai aiškina ¹⁹³, dieviškieji ir amžinieji dalykai, kai jie įgyvendinami žmogiškoje plotmėje ir laikinomis formomis, nevisada žmonių pritaikomi tobulai ir be vidinių konfliktų. Krikščionybė yra išgyvenusi ir per didelio religinio stropumo ir religinio apsilaidimo bei paviršutiniškumo laikotarpių. Prie paskutiniųjų priklauso ir šie laikai su nemaža katalikų duokle sekuliarizacijai.

Modernių laikų bendra dezintegracija nepaliko nepalietusi ir daugelio katalikų gyvenimo. Ji dažnai reiškiasi tendencija siaurinti religijos integruojantį vaidmenį, apriboti religinių reikalavimų įtaką žmogaus gyvenime, išjungti iš religinės moralės tam tikras gyvenimo sritis, leidžiant sau naudotis sekuliarine autonomija, tikėjimą paliekant tik « asmeniniu » reikalu, neliečiančiu žmogaus kitokių santykių. Taip iš religinių principų įtakos išjungiama kultūrinė kūryba, verslo santykiai, politinė veikla ir kitos veiklos sritys. Kai kur pradedama tikėti, kad religiniai principai lyg ir nebegali integruoti žmogaus įsitikinimuose viso gyvenimo pluralizmo. Dievo ir žmogaus santykių sritis, kuri iš esmės turi normuoti visą žmogaus gyvenimą, bandoma apriboti tik tikėjimu, kuris nevaržytų kitokių žmogaus reikalų. Iš vertybių sistemos dingsta religinės vertybės, kurios turėtų būti koordinuojančiu pradū visoms kitoms vertybėms. Religinės normos susekuliarintam žmogui darosi lyg ir per siauros, nebeatitinkančios pragmatinių reikalavimų. Ir taip susiduriame su laipsniškai vykstančia pasaulėžiūrine dezintegracija, su religiniu ir moraliniu reliatyvizmu, kurie yra ne kas kita, kaip nureligėjimas palaipsniui ir dalimis.

Žmogaus ir Dievo santykiai negali apsiriboti vien tik Dievo buvimo pripažinimu. Kaip Dievo kūrybos padaras, įpareigotas gyventi pagal Jo leistus principus ir vykdyti Jo valią, žmogus priklauso Dievui ne tik bažnyčioje ir maldos metu, bet visame savo gyvenime su visu savo veikimu. Maritaino žodžiais sakant, Evangelijos tiesa ir Kristaus gyvenimas mumyse reikalauja visų mūsų, nori apimti mus visus, persunkti viską, kas mes esame ir ką mes darome tiek pasauliniuose, tiek ir dvasiniuose dalykuose ¹⁹⁴. Kaip dieviškosios kūrybos pratęsėjas, kurdamas žemiškoje

¹⁹³ KARL ADAM, *The Spirit of Catholicism*, New Yorkas, 1963, 230 psl.

¹⁹⁴ J. MARITAIN, *True Humanism*, 290 psl.

aplinkoje, jis nutolsta nuo savo kelio ir uždavinių ir dezintegruoja savo religinius santykius, kai jis prieštarauja amžinosios kūrybos principams. Religijos šviesoje didžiausias modernizmo trūkumas ir pagrindinė šių laikų dezintegracijos priežastis yra bandymas atsispalaiduoti nuo tų principų, kurie integruoja gamtinio ir atgamtinio gyvenimo uždavinius ir reikalavimus. Ir jei krikščionybė dar neatlieka jai vienai skirtų žmonijos atnaujinimo uždavinių, Dawsonas kaltina pačius krikščionis, kurie nesupranta, kaip gili yra krikščioniškoji tradicija ir kokius neišsemiamus naujo gyvenimo galimumus ji slepia savyje.

Kaip jau matėme, pagrindiniai šių laikų krizės faktoriai yra materializmas ir bendra dezintegracija. Tos dvi tendencijos daug kur yra tokios stiprios ir taip gaubia paviršutinį mūsų gyvenimo sluoksnį, kad daug kam atrodo, kad iš viso vargu ar galima, kad jas pakeistų dvasinės tendencijos, kurios kada nors atnaujintų pasaulį. Šių laikų materialinė pažanga yra taip labai pralenkusi dvasinę pažangą ir susidomėjimas medžiaginiaisiais dalykais yra taip toli pralenkęs susidomėjimą dvasiniais klausimais, kad daug kam, ypač šiame krašte, atrodo tiesiog naivu laukti ateityje kurio nors dvasinio atgimimo ir tų abiejų sričių dvasinės pusiausvyros. Į tokią skeptišką pažiūrą atsako Mumfordas¹⁹⁵, kuris pats nėra krikščioniškos pasaulėžiūros, primindamas, kad kartą istorijoje toks neįtikimas dalykas yra jau įvykęs, kai labai materialistiškoje ir dezintegruotoje Romos visuomenėje pirmieji krikščionys atkūrė gyvenimą, pagrįstą dvasiniais principais, nugalėjo iki tol vyravusį negirdėto laipsnio materializmą ir pradėjo naują erą ir naują dvasinėmis vertybėmis pagrįstą kultūrą. Ir dabar nėra pagrindo tikėti, kad šiais laikais ar ateityje tokiame dvasiniame atgimimui būtų galimumų mažiau, negu jų buvo Romos imperijos menkėjimo laikais. Apskritai, kai kalbama apie menkėjimą, krizę ar degeneraciją, tai tuo pačiu prileidžiama, kad gali ir būti kuri nors iš to menkėjimo išeitis: tolimesnis nykimas iki visiško sunykimo arba reakcijos ar kitokiu keliu kilęs atgimimas su atsinaujinusia ar ir visai nauja dvasia ir naujomis formomis.

Krikščioniškoje eroje vakarų genijus yra davęs daug naujų idėjų ir parodęs nepaprastą kūrybingumą. Tačiau negalėtume

¹⁹⁵ L. MUMFORD, *The Conduct of Life*, 113 psl.

tvirtinti, kad kuri nors tų idėjų būtų pasidariusi visiškai pastovi ir išsprendusi pagrindinius žmogaus gyvenimo klausimus. Buvo sukurta daug ir įvairių filosofinių sistemų, buvo padaryta nepaprasta tikslųjų mokslų pažanga, sukurta begalės visų sričių meno kūrinių, bet nesurasta pastovaus žmogaus gyvenimo integracijos principo, kuris pakeistų religiją. Nėra jokios kitos sistemos, kuri galėtų apjungti visus žmogaus gyvenimo atžvilgius, koordinuotų visus jo siekimus, duotų jam vilčių gyvenime ir išlaikytų pusiausvyrą tarp jo dvasinių ir biologinių siekimų, tarp dvasios ir medžiagos, tarp individo reikalų ir pareigų visuomenei. Ta prasme Toynbee, svarstydamas šių laikų krizę ir ieškodamas iš jos galimos išeities tolimesnei ateičiai, prileidžia, kad iš šių laikų krizės žmoniją išgelbės tik krikščionybė.

Nežiūrint, kaip žmogus būtų netobulas ir kokių klaidų jis bedarytų, jo siekimų palenkimas jo santykių su Dievu reikalavimams užtikrina didesnę pusiausvyrą žmonių ir tautų tarpe, negu pasaulis gali duoti. Nurodymas siekti dieviškojo tobulumo, reikalavimas mylėti kiekvieną kitą žmogų ir ieškojimas išsilaisvinimo tiesoje — dar niekada žmonijos nebuvo nei pilnai išgyventi, nei pralenkti. Jie galioja visiems laikams kaip kelias į moralinį heroizmą, į mokslo ir meno kūrybą, į politinių bei socialinių santykių pusiausvyrą. Tačiau gal niekada žmogus nebuvo taip gundomas iš to viso emancipuotis ir išbandyti kitus kelius kaip dabar. Jis yra gundomas eiti pirmyn bei progresuoti be jokių apribojimų, be jokios vadovaujančios idėjos ir net be aiškaus tikslo.

Bet pažangos procesas negali vykti aklai ir jokios idėjos nevadovaujamas. Iš tikrųjų jis visada orientavosi į vienokią ar kitokią idėją bei tendenciją. Tačiau visos laikinos ir greitai praeinančios srovės, sistemos ir tendencijos galėjo pažangai duoti tik laikinų ir greitai praeinančių tikslų. Pastovių tikslų ir pastovią kryptį pažangai gali duoti tik ta sistema, kuri yra sukurta Dievo leistai tvarkai žemėje vykdyti ir kuri orientuojasi ne vien pagal laikinuosius žmogaus reikalus, bet ir pagal visuotinuosius principus ir amžinuosius jo uždavinius.

PETRAS MALDEIKIS

Cicero, III., J.A.V.

L I T E R A T Ū R A

- ADLER, MORTIMER J. and MAYER, MILTON, *The Revolution in Education*, Chicaga, 1958.
- AGAR, WILLIAM A., *Catholicism and the Progress*, New Yorkas, 1940.
- ANSHEN, RUTH N., *Freedom, Its Meaning*, New Yorkas, 1940.
- ARENDT, HANAH, *Between Past and Future*, Clevelandas, 1961.
- AUERBACH, MORTON, *The Conservative Illusion*, New Yorkas, 1959.
- BAILEY, J. R. A., *National Ambitions*, Oxfordas, 1958.
- BAILLIE, JOHN, *The Belief in Progress*, New Yorkas, 1951.
- BELL, BERNARD I., *Crowd Culture*, Chicaga, 1952.
- BELL, DANIEL, *The Radical Right*, New Yorkas, 1964.
- BERDIAJEV, NICOLAS, *Slavery and Freedom*, New Yorkas, 1944.
- BERDIAJEV, NICOLAS, *The Destiny of Man*, New Yorkas, 1960.
- BERDIAJEV, NICOLAS, *The Fate of Man in the Modern World*, Ann Arbor, 1961.
- BERDIAJEV, NICOLAS, *The Meaning of History*, Clevelandas, 1962.
- BRINTON, CRANE, *The Shaping of Modern Man*, New Yorkas, 1959.
- BUCKLEY, WILLIAM F., *Up from Liberalism*, New Yorkas, 1959.
- BURY, JOHN B., *The Idea of Progress*, New Yorkas, 1955.
- CAMUS, ALBERT, *The Rebel*, New Yorkas, 1958.
- CARR EDWARD H., *The New Society*, Bostonas, 1951.
- CLARK, DENIS, *Cities in Crisis*, New Yorkas, 1960.
- CLOUGH, S. B., *Basic Values of Western Civilization*, New Yorkas, 1960.
- COLLINGWOOD, R. G., *The Principles of Art*, New Yorkas, 1958.
- COLLINGWOOD, R. G., *Essays in the Philosophy of Art*, Bloomington, 1964.
- CONANT, JAMES B., *Modern Science and Modern Man*, New Yorkas, 1953.
- DAWSON, CHRISTOPHER, *Progress and Religion*, New Yorkas, 1960.
- DAWSON, CHRISTOPHER, *The Dynamics of World History*, New Yorkas, 1962.
- DAWSON, CHRISTOPHER, *The Failure of Liberalism*, išsp. A. C. PEGIS, *The Wisdom of Catholicism*, New Yorkas, 1949.
- DAWSON, CHRISTOPHER, *Understanding Europe*, New Yorkas, 1960.
- DEMPF, ALOIS, *Die Krisis des Fortschrittsglaubens*, Viena, 1947.
- DEWEY, JOHN, *Liberalism and Social Action*, New Yorkas, 1963.
- ELIOT, T. S., *Christianity and Culture*, New Yorkas, 1949.
- FRANKEL, CHARLES, *The Case for Modern Man*, Bostonas, 1960.
- GUARDINI, ROMANO, *The Faith and the Modern Man*, New Yorkas, 1952.
- GUARDINI, ROMANO, *The End of the Modern World*, New Yorkas, 1956.
- HAYES, CARLTON, *Christianity and Western Civilization*, Stanford, 1954.
- HARRISON, GEORGE, *The Role of Science in the Modern World*, New Yorkas, 1956.

- HOFFMAN, ROSS, *Tradition and Progress*, Milwaukee, 1938.
- HUGHES EMMET J., *The Church and the Liberal Society*, Princeton, 1944.
- HUXLEY, ALDOUS, *Brave New World Revisited*, New Yorkas, 1960.
- JASPERS, KARL, *Man in the Modern Age*, New Yorkas, 1957.
- JASPERS, KARL, *Philosophy and the World*, Chicaga, 1963.
- JEFFREYS, M. V. C., *Personal Values in the Modern World*, Baltimore, 1962.
- JOAD, C. E. M., *Decadence, a Philosophical Inquiry*, Londonas, 1944.
- KALLEN, HORACE M., *Patterns of Progress*, New Yorkas, 1950.
- KIRK, RUSSELL, *Intelligent Woman's Guide to Conservatism*, New Yorkas, 1957.
- KIRK, RUSSELL, *The Conservative Mind*, Chicaga, 1960.
- KIRK, RUSSELL, *Prospects for Conservatives*, Chicaga, 1956.
- KRÖBER, A. L. and KLUCKHOHN, CLIDE, *Culture*, New Yorkas, 1963.
- KRUTCH, JOSEPH W., *The Modern Temper*, New Yorkas, 1950.
- LASKI, HAROLD, *The Rise of European Liberalism*, New Yorkas, 1962.
- LE BON, GUSTAVE, *The Crowd*, New Yorkas, 1960.
- MALINOWSKI, BRONISLAW, *Freedom and Civilization*, Bloomington, 1960.
- MARCEL, GABRIEL, *Man Against Mass Society*, Chicaga, 1962.
- MARCEL, GABRIEL, *The Decline of Wisdom*, New Yorkas, 1955.
- MARITAIN, JACQUES, *Art and Scholasticism and the Frontiers of Poetry*, New Yorkas, 1962.
- MARITAIN, JACQUES, *Creative Intuition in Art and Poetry*, New Yorkas, 1960.
- MARITAIN, JACQUES, *Education at the Crossroads*, New Haven, 1949.
- MARITAIN, JACQUES, *Freedom in the Modern World*, New Yorkas, 1936.
- MARITAIN, JACQUES, *On the Philosophy of History*, New Yorkas, 1959.
- MARITAIN, JACQUES, *Scholasticism and Politics*, New Yorkas, 1960.
- MARITAIN, JACQUES, *True Humanism*, New Yorkas, 1938.
- MARITAIN, JACQUES, *The Twilight of Civilization*, New Yorkas, 1944.
- MAYO, ELTON, *The Human Problems of an Industrial Society*, New Yorkas, 1962.
- MCCLOSKEY, ROBERT G., *American Conservatism in the Age of Enterprise*, Cambridge, 1951.
- MCGOVERN W. M. and COLLIER D. S., *Radicals and Conservatives*, Chicaga, 1957.
- MOHAN, ROBERT, *Technology and Christian Culture*, Washingtonas, D. C., 1960.
- MOLNAR, THOMAS, *The Decline of the Intellectuals*, New Yorkas, 1961.
- MOLNAR, THOMAS, *The Future of Education*, New Yorkas, 1961.
- MUMFORD, LEWIS, *Art and Technics*, New Yorkas, 1952.
- MÜNSTER, CLEMENS, *Mengen, Massen, Kollektive*, Münchenas, 1952.
- ONG, WALTER, S. J., *Frontiers of American Catholicism*, New Yorkas, 1961.
- ONG, WALTER, S. J., *American Catholic Crossroads*, New Yorkas, 1962.
- ORTEGA Y GASSET, JOSE, *The Dehumanization of Art and another Writings on Art and Culture*, New Yorkas.
- ORTEGA Y GASSET, JOSE, *The History as a System*, New Yorkas, 1961.
- ORTEGA Y GASSET, JOSE, *The Modern Theme*, New Yorkas, 1961.
- ORTEGA Y GASSET, JOSE, *The Revolt of Masses*, New Yorkas, 1962.
- READ, HERBERT, *Art and Society*, Londonas, 1956.
- READ, HERBERT, *The Grass Roots of Art*, Clevelandas, 1961.
- READ, HERBERT, *The Meaning of Art*, Baltimore, 1963.

- READ, HERBERT, *The Philosophy of Modern Art*, Clevelandas, 1953.
- RIESMAN, DAVID, *The Lonely Crowd*, New Yorkas, 1953.
- RÖPKE, WILHELM, *A Human Economy*, Chicaga, 1960.
- RÖPKE, WILHELM, *Civitas Humana*, Erlenbach-Zürichas, 1949.
- ROSENBERG, BERNARD, and WHITE, DAVID M., *Mass Culture*, Glenco, 1957.
- ROSSITER, CLINTON, *Conservatism in America*, New Yorkas, 1962.
- RUGGIERO, GUIDO, *History of European Liberalism*, Bostonas, 1959.
- RUITENBEEK, H. M., *Varieties of Modern Social Theory*, New Yorkas, 1963.
- SAMPSON, R. V., *Progress in the Age of Reason*, Cambridge, 1956.
- SHAPIRO, J. SELVYN, *Liberalism: Its Meaning and History*, Princeton, 1958.
- SMITH, DEAN, *Conservatism*, New Yorkas, 1963.
- SOROKIN, PITIRIM, *The Crisis of Our Age*, New Yorkas, 1945.
- SOROKIN, PITIRIM, *The Reconstruction of Humanity*, Bostonas, 1948.
- SUHARD, EMANUEL, *The Church Today*, Notre Dame, 1960.
- TEGGART, FR. J., *The Idea of Progress*, Berkeley, 1949.
- THOMSON, GEORGE, *The Forseeable Future*, New Yorkas, 1955.
- TOYNBEE, ARNOLD, *Civilization on Trial and the World and the West*, New Yorkas, 1958.
- VALENTINE, ALAN, *The Age of Conformity*, Chicaga, 1945.
- VIERECK, PETER, *Conservatism*, Princeton, 1956.
- VIERECK, PETER, *Conservatism Revisited*, New Yorkas, 1962.
- VIERECK, PETER, *The Unadjusted Man*, New Yorkas, 1962.
- WARD, BARBARA, *Faith and Freedom*, New Yorkas, 1958.
- WILSON, FRANCIS G., *The Case for Conservatism*, Seatle, 1951.
- WHITE, R. J., *The Conservative Tradition*, New Yorkas, 1957.
- WHITEHEAD, ALFRED, N., *The Aims of Education*, New Yorkas, 1955.

THE PROBLEMS OF THE PROGRESS MODERN

by

PETRAS MALDEIKIS

(Summary)

The doctrine of progress prevalent during the eighteenth and nineteenth centuries, developed chiefly by liberals and positivists, declined in this century and was rather obscured by emerging cultural crisis. Its pattern was gradually changed by new influences, new social events, and new social forces. But the main trend of modern progress remained chiefly materialistic. It is expressed more in things than in spiritual endeavours. The increase of knowledge in the material sphere is much greater than the progress in solving spiritual problems. Quantity dominates quality. The fascination of mankind with technical progress exceeds its interest in any other idea.

Material progress is increasingly emancipating itself from the influence of spiritual principles. Technical progress is not controlled by moral and social ideas, but is, rather, motivated by the possibilities of invention. Creative arts, striving to achieve pure creation, lost the guidance of any integrating idea. The significance of the machine is always on the increase, dominating the scene of life and changing the patterns of living. Education, having acquired more technical means, methods, and principles, thus, instead of being a social or cultural process, it begins to appear as a technical process. Individual freedom is decreasing in the interest of society; to be interested in the questions of spiritual freedom is rather unpopular. Individual is ever more absorbed by the mass, and he becomes a meaningless atom of the masses.

Representing the spiritual exhaustion, materialism seems not to have reached its ebb. Practical materialism is supported by the process of the massing of man, of society, and of culture. Philosophical materialism is spread and indoctrinated by means of the force of world communism. Neither science, nor creative arts, nor social tendencies of our times are factors which could be considered as barriers to the further materialization of man. The only barrier to this materialization is religion, mainly Christianity, whose ideas have been until now neither fully realized nor surpassed.

LIETUVIŠKA MATERIALISTINĖ RAŠTIJA IKI NEPRIKLAUSOMYBĖS PASKELBIMO

ISTORIŠKAI FILOSOFINĖ STUDIJA

I. ĮVADAS

1. *Trys materializmo formos.* — Materialistinė galvosena lietuvių tautai atėjo kartu su *Aušra*. Tai buvo antras lietuviškos sąmonės pasireiškimo tarpsnis. *Aušra* pažadino tautinę lietuvių sąmonę, o materialistinė filosofija, stipriai pasukdama bedieviškon ir socialistinėn pusėn, įvedė lietuviškon visuomenėn didelius nuomonių skirtumus. Šliūpas buvo kaltinamas tuo būdu numarinęs *Aušrą*.

Kas atsitiko toliau, galima trumpai suglausti šitaip: žymi lietuviškos visuomenės dalis stipriai persiėmė materialistinėm idėjom. Jų buvo įvairaus pobūdžio ir laipsnio. Vieną iš jų sudarė pozityvistinis visuomenės mokslas, atstovaujamas Kudirkos ir jo *Varpo* bei visos eilės visuomenės organizacijų. Teorinį materializmą stipriai atstovavo Šliūpas. Trečia materialistinė filosofija persiėmė dialektiniu materializmu ir išvirto socialistiniu ir komunistiniu sąjūdžiu.

Galime palikti nuošalyje pozityvistinį materializmą, nes nėra aišku, kiek jis iš tikrųjų yra materializmas. Nors jo pasekėjus šiandieniniame Vakarų pasaulyje nekartą taip pat apšaukia materialistais, būtent, ta prasme, kad jie visoje savo galvosenoje yra nusikreipę į žemiškasias vertybes ir, atrodo, vien jų yra vadovaujami, tačiau yra pagrindo į juos žiūrėti ir iš priešingos pusės. Teoriškai pozityvizmas yra greičiau materializmas; praktiškai tačiau, yra kitaip. Pozityvizmas dažniausiai reiškiasi kaip prilaikytas materializmas, kaip nedrįsimas visoje platumoje pritaikinti materialistinio principo. Dėl to šiandien į pozityvizmą tenka žiūrėti net kaip į tam tikrą reakciją prieš materializmą.

Anglų filosofas Fr. Copleston S. J. kelia klausimą, ar pozityvis-

tas gali būti kartu ir deistas. Jis mano, kad praktiškai tokių yra. Tačiau teoretiškai, pozityvistai, manydami, kad vien tikslieji mokslai gali mus aprūpinti žinojimu, yra materialistinio galvojimo eilėje. Nedaug keičia situaciją ir tai, kad jie yra pasirengę išpažinti realybes, jei jas būtų galima įrodyti¹. Dėl to lietuviško pozityvizmo klausimą mes paliekame atvirą.

2. *Materializmo kelias lietuvių tautoje.* — Materializmo plitimas lietuvių tautoje šiame šimtmetyje turi savo ritmiką. Jis prasidėjo periode tarp *Aušros* ir nepriklausomybės, ir tame laikotarpyje išvystė gyvą mokslinę ir visuomeninę veiklą tiek Lietuvoje, tiek Jungtinėse Amerikos Valstybėse.

Nepriklausomybės atgavimas ir konkretūs Lietuvos valstybės organizavimo uždaviniai labai patraukė visų lietuvių dėmesį. Nors marksistinės idėjos savaime tada nepasidarė mažiau patrauklios jų sekėjams, tačiau daugumas jų, išitraukdami iš valstybės kūrimo darbus, jas paliko gerokai nuošaly. Kairiųjų grupių koalicija su krikščioniškomis grupėmis Lietuvoje kraštutiniams marksizmo požiūriams turėjo neigiamos įtakos. Tautininkų valdymo laikais lietuvių materialistinių sąjūdžių veikla dar labiau apsilpo.

Tačiau naujų impulsų materializmas gavo Lietuvoje iš šalies. Tai įvyko komunistinės Rusijos okupacijos dėka. Šiuo atveju Lietuvon atėjo komunistinė marksizmo apraiška, pilna ekspansijos ir apsirūpinusi galingomis valstybinės prievartos priemonėmis, kuriomis ji stipriai veikia lietuvių tautą iki šiol.

Tokiu būdu šio šimtmečio pusėje ir praėjusio šimtmečio pabaigoje, pagrindinė idėjinė jėga, su kuria teko susitikti lietuviškai krikščionybei, buvo materialistinė filosofija, besireiškianti visomis savo formomis: pozityvizmu, liberalizmu, socializmu ir komunizmu.

Kad susidarytume pilnesnį vaizdą, prieš kokius uždavinius stovi Lietuvos krikščionybė ryšium su materialistinėmis idėjomis, pabandykime bendru žvilgsniu apžvelgti lietuviškas materializmo formas ir jas visai objektyviai įvertinti. Ypač mums svarbu yra sužinoti, kokią palikimą jos paliks lietuvių tautos dvasiai. Stenkimės taip pat pažinti priežastis, kurios materializmą iškėlė.

¹ COPLESTON FREDERICK, *Contemporary Philosophy, Studies of Logical Positivism and Existentialism*, 1956, 31 psl.

Jau išsyk pastebėjime, kad krikščionybė savo esme nėra nusistačiusi nei prieš materiją, nei prieš tas pasėkas, kurias materija vaidina žmogaus gyvenime. Krikščionybė nėra medžiaginio elemento paneigimas žmogaus gyvenime. Dėl to į materialistinę filosofiją mes turime žiūrėti greičiau kaip į dalinio principo uzurpaciją visam gyvenimui.

3. *Materializmo prasmė mums.* — Taigi šiais laikais mes esame materializmo apsupti labiau, negu paprastai manome. Mūsų laikų situaciją, man atrodo, teisingai yra nusakęs marksizmo filosofas Juozas Dietzgen 1872 m. tarptautiniame komunistų kongrese Pragoje. Šio filosofo vaidmenį komunistinės idėjos vystimui yra įvertinęs pats Marksas, šitaip jį tame kongrese pristatydamas : « Štai mūsų filosofas ». Dietzgen tada pareiškė : « Žmonijos išganymas yra įpainiotas į ši (marksizmo) klausimą. Jis yra taip didelis ir puikus, kad visos kitos problemos, kurias laikas galės iškelti, turės tylėjime palaukti » ².

Šis pasakymas yra pilnas prasmės, tarsi koks simbolis. Jis nusako ir mūsų tautos dabartinę būklę. Visų pirma, štai, jis kalba, kad marksizmui užėjus, su visomis kitomis problemomis reikės palaukti « tylėjime ». Iš tikrųjų, mūsų tauta šiandien yra pasmerkta tokiam tylėjimui visų kitų problemų atžvilgiu. Pažiūros, nesiderinančios su marksizmu, negali būti joje viešai skelbiamos. Būdinga, kad ši tylos terminą yra pasisavinę ir oficialūs Bažnyčios dokumentai, komunizmo pavergtą Bažnyčią vadindami *Tylos Bažnyčia*.

Skaitant marksistų raštus, parašytus prieš 1918 metus, negalima išvengti įspūdžio didelio mokslinio, filosofinio ir net dorinio entuziazmo, kuriuo alsuoja jų autoriai. Nepaisant jų filosofinių pagrindų šališkumo ir nepateisinamumo, jų polėkis gelbėti žmoniją yra labai gilus ir platus. Šitokio entuziazmo sunku rasti nors ir labai teisingose filosofinėse ar net religinėse knygos. Turint tai prieš akis, neatrodo nei perdaug nuostabu, nei neįtikimai paslaptinga, kad komunizmas rado kelią į žmonijos istoriją. Dėl to Dietzgeno pasakymas, kad tai yra « didelis ir puikus mokslas », turi savo istorinę priežastį.

² ARTHUR M. LEWIS, *Draugijos ir organizmų evoliucija*, Vertė ANTANAS KARALIUS, 186 psl.

Dėl tos pačios priežasties taip atsitiko, kad šiandien mes, labiau negu Dietzgenas, esame priversti pasakyti, kad « žmonijos išganymas yra įpainiotas į šį (marksizmo) klausimą ». Sunku pasakyti, ar Dietzgenas žmonijos išganymą suprato taip, kaip mes katalikai jį suprantame, būtent, pilnutinio žmogaus likimo prasme. Kaip bebūtų, tačiau marksizmo įsiterpimas į žemiškąją žmonijos likimą paliečia ir visuotinę žmonijos likimą. Jei žemiškosios žmonijos gerovės šiandien negalima kurti, neatsiskaičius su marksizmu, juo labiau negalima kalbėti apie pilnutinės gerovės kūrimą be to atsiskaitymo. Tai yra teisinga daugiopa prasme. Visų pirma turime laimėti marksistinio žmogaus klausą. Be jo, mes jo neišgelbėsime. Ir antra, mes turime rasti realesnį atsakymą į žmogaus būties klausimą. Jeigu į materialistinį sąjūdį norėtume žiūrėti teologiniu požiūriu, galėtume jame matyti reikalavimą mums, kad mes, visa krikščioniška išganymo sąranga, būtume labiau praktiški, labiau realistiški, labiau įsikūniję šioje žemėje.

II. LIETUVIŠKOS MATERIALISTINĖS RAŠTIJOS APŽVALGA IKI NEPRIKLAUSOMYBĖS PASKELBIMO

1. *Reakcija prieš religiją.* — Lietuviškasis materializmas, kaip dažnas naujas sąjūdis, išėjo pasipriešinti esamoms pažiūroms. Patys didieji oponentai, su kuriais teko marksizmui susikirsti Europos Vakarų kultūroje, buvo, šalia kapitalistinės santvarkos, religija, katalikų Bažnyčia ir idealistinė filosofija. Kadangi idealistinė filosofija lietuviškoje visuomenėje nebuvo jokia žymi jėga, tai materializmas čia nusikreipė pirmiausiai prieš religiją ir Bažnyčią.

Kaip lietuviškas materializmas reiškėsi kovoje prieš religiją? Pirmiausiai jis pasireiškė uoliu puolimu Šv. Rašto, kaip Dievo įkvėptų knygų. Toliau, jis pasisakė prieš tikėjimą į asmeninį Dievą. Ir trečia, jis stengėsi pažeminti vieno Dievo idėją, skelbdamas religijų istorijos mokslą, kuris paliudijęs, kad Dievas nėra vienas, bet jų yra daug.

Viena iš pirmųjų biblinės kritikos knygų lietuvių kalba buvo Paul Lafargue studijos vertimas, pavadintas *Pasaka apie Adomą ir Ievą*. Lafargue buvo vedęs Markso dukterį, su kuria 1911 m.

nusižudė³. Autorius į Šv. Raštą žiūri, kaip į mitologinę medžiagą, įdomią studijoms. Jis turi net tam tikros objektyvinės pagarbos šv. Rašto pasakojimams. Šių laikų galvočiai, pasak jo, « juos aiškina ir mėgina atrasti, ar nesislepia kur kokie tikri atsitikimai po fantastiškuoju lobiu »⁴. Jis gerbia žymųjį anglų antropologą Langa, drįsusį sulyginti graikų mitologiją su laukinių tautų pasakomis. Lango vertinimas šioje knygelėje yra įdomus tuo, kad šiandien Langas kaip tik yra laikomas pradininku tos antropologinės mokyklos, kuri nusikreipė nuo evoliucionizmo etnologinių faktų aiškinime. Pagal evoliucionizmą, kiekvienas tobulesnis reiškinys yra tuo pačiu ir vėlyvesnis, ir kiekvienas mažiau tobulas reiškinys tuo pačiu yra ir senesnis. Prieš šį mechanistinį proistorijos supratimo metodą šiandien stipriai reiškiasi Schmidto-Grabnerio mokykla, kuri sako, kad ne visada vėlyvesni reiškiniai yra tobulesni, o ankstyvesni mažiau tobuli. Ši mokyklą siūlo imti proistorinius faktus taip, kaip jie yra, ir negrupuoti jų pagal tobulumą ar netobulumą, turint tikslą tuo būdu sudaryti jų istorinę slinktį. Ši mokykla savo pirmatačių tarpe kaip tik skaito Langą.

Lafargue studijos vertėjas yra P. Miškinis. Pasak Pr. Čepėno, jo tikra pavardė yra F. Janušis⁵.

1918 m. išleista knygelė *Ar buvo visuotinis tvanas?* jau nėra tokia saikinga. Ją parašė Iksas, sekdamas J. M. McCann ir kitais. Kas yra Iksas, *Lietuvių Enciklopedija* žinių neturi. Knygelė gana mokslišku metodu svarsto įvairias galimybes tvaną išaiškinti natūraliai. Tačiau autoriaus nusistatymas prieš Dievą yra aiškus. Jis, pavyzdžiui, kalbėdamas apie negalimybę vairovykštei atsirasti tik po tvano, rašo: « Tokių nesąmonių galėjo prirašyti tik šventraščio autoriai, kurie rašė "Dievo įkvėpimu", o ne žinojimu pasiremdami »⁶.

Iksas nebuvo tik mechaniškas kitų nuomonių atpasakotojas lietuviškai. Jis pats buvo giliai įsitikinęs bedievis. Savo pažiūras

³ *Lietuvių Enciklopedija*, XIV (1958), 36 psl.

⁴ PAUL LAFARGUE, *Pasaka apie Adomą ir Jievą*, 3 psl.

⁵ *Lietuvių Enciklopedija*, XIV (1958), 37 psl.

⁶ IKSAS, *Ar buvo visuotinis tvanas?* 1918, 25 psl.

jis yra išdėstęs knygelėje *Kodėl aš netikiu į Dievą, arba tikėjimo kritika*. 1915 m. jos išėjo jau antra laida.

Knygelė yra parašyta poleminiu stilium, tikslu išlaisvinti žmones iš tikėjimo ir su juo einančios pragaro baimės. Autorius stengiasi religinę — asmeninę Dievo sąvoką pakeisti filosofine. Tam tikslui jis naudojasi net Šv. Rašto argumentais, būtent, Dievo pasisakymu Mozei savo vardo: «Esu, kuris esu»⁷. Dievas, pasak Ikso, yra ne kas kita, kaip akla jėga⁸. Kadangi jis yra tik akla jėga, negali būti žmogaus idealu⁹. Dėl to, juo labiau žmogus nugalės Dievą, tuo jis bus laimingesnis¹⁰.

Galime atkreipti dėmesį į tai, kad Ikso Dievas yra ne kas kita, kaip akla jėga. Dėl to yra suprantamos autoriaus pastangos iš jos išsilaisvinti. Tačiau, iš tikrųjų, kovodamas su šitokiu dievu, autorius greičiau kovoja su materializmo deterministiniu principu, negu su krikščionių Dievu.

Iksas yra paskyręs vieną puslapį lietuviško žodžio «Dievas» kilmei išaiškinti. Jis sustoja ir prie Dievo Sūnaus idėjos, paaiškindamas, kad ši sąvoka subrendo tarp 200 m. pr. Kr. ir 200 m. po Kr. Tačiau pats reikšmingiausias Ikso Dievo sampratos bruožas yra tas, kad Dievas žmogaus nepaiso.

Iksas yra gana plačiai domėjęsis religiniais klausimais. 1916 m. jis išleido stamboką religijų istoriją, pavadintą *Kokius dievus žmonės garbino senovėje?* Iksą dėl to tenka laikyti pirmu materialistiniu teologu. Autorius, leisdamas šią knygą, turi tikslą įrodyti, kad Dievas nėra vienas, bet jų yra daug¹¹. Šioje religijų istorijoje jis apima indų, egiptiečių, graikų, romėnų, persų ir lietuvių dievus. Vertingas yra jo lietuvių dievų aprašymas, paimtas iš Edm. Veckenstedto¹².

Ikso religiniai raštai liudija materialistinės minties kelią nuo neigiamų Šv. Rašto vertinimų iki tautų etnologijos studijavimo. Tautų religiniam palikimui autorius, atrodo, turi slaptos pagarbos. Tačiau ją pareikšti, jam kliudo kita jo dvasios kryptis, kuri Dievą

⁷ *Exodus* 3, 14.

⁸ IKŠAS, *Kodėl aš netikiu į Dievą*, 1915, 64 psl.

⁹ Ten pat, 61 psl.

¹⁰ Ten pat, 64 psl.

¹¹ IKŠAS, *Kokius dievus žmonės garbino senovėje?* 1916, 8 psl.

¹² *Die Mythen, Sagen und Legenden der Semiten*, Heidelberg, 1883. Iksas per klaidą šio veikalo autorių rašo ne Veckenstedt, bet Deckenstedt.

supranta, kaip aklą jėgą, iš kurios žmogui reikia tik laisvintis.

Laikraštis *Keleivis* 1915 ar 1916 metais išleido knygą, pavadintą *Eilės ir straipsniai*. Tituliniam puslapyje pažymėta, kad dalis medžiagos šiai knygai yra paimta iš 1913 m. *Keleivio* kalendoriaus. Dauguma straipsnių svarsto religines problemas. Pažymėtinas yra Z. A. (Z. Aleksos ?) straipsnis *Revoliucija senovės Lietuvos danguje*¹³. Straipsnis svarsto matriarchato žuvimą lietuviškoje proistorijoje. Jo buvimą jis įrodo pasiremdamas dainomis. Straipsnis yra įdomus pačiu klausimo pastatymu. Kitame straipsnyje, jau pasirašytame Z. Aleksos, svarstoma *Stabmeldiškos vietos ir mūsų kunigija*¹⁴. Jis čia aprašo įvairias Lietuvos šventvietes. Autoriaus, matyt, būta ne mažo etnologinių studijų mėgėjo. Jis skatina rinkti archeologinę medžiagą.

2. *Kova su Bažnyčia*. — Pažiūra Bažnyčios atžvilgiu materialistų tarpe yra labai sumišusi. Čia galima sutikti pikčiausių kaltinimų Bažnyčiai, ypač jos atstovams. Iš antros pusės, čia nėra vieningos nuomonės, ar reikia Bažnyčios visiškai atsikratyti.

Būdingas šiuo atžvilgiu yra aukščiau minėtas Bostono *Keleivio* leidinys *Eilės ir straipsniai*. Jame, šalia piktų kunigų karikatūrų ir priekaištų kunigams, kad jie valdą žmones pragaro baime, čia pat dedamas straipsnis apie vysk. Giedraitį, vertinant jo lietuviškų knygų leidimą, bet kaltinant už baudžiavos stiprinimą. Čia pat, šalia Jakšto eilėraščio, įdėta kun. Jauniaus fotografija, aptariant jį kaip kalbos mokslininką ir «laisvai manantį» žmogų. Bet būdingiausias šios susimaišiusios laikysenos pavyzdys yra straipsnis *20-metinės sukaktuvės Kražių skerdynės*. Tačiau tai yra tik paviršutinis vaizdas. Materialistinis sąjūdis savo esme yra giliai nusiteikęs prieš Bažnyčią.

Vieną iš pirmųjų, svarsčiusių Bažnyčios problemą, galima paminėti romano *Šliuptyniai* autorių, kuris 1912 m. išleido studiją *Kas išganyt liaudį ?* Autorius Al. Margeris šią knygą yra pasirašęs Konstantino Šeštoko slapyvardžiu. Jo pagrindinį priekaištą katalikybei gal būt tiksliausiai išreiškia toks sakinytis : « Katalikas

¹³ Z. A., *Revoliucija senovės Lietuvos danguje*, leidinyje *Eilės ir straipsniai*, 57-60 psl.

¹⁴ Z. ALEKSA, *Stabmeldiškos vietos ir mūsų kunigija*, ten pat, 61-63 psl.

pamaldžiai rankas susiėmęs ir galvą nuleidęs nieko neišmano apie šį gyvenimą»¹⁵.

Knyga yra ištisas priekaištų ir kaltinimų rinkinys tikėjimui ir Bažnyčiai. Tačiau pabaigoje autorius pasisako už natūralų tikėjimą, kuris yra laisvas. Jis skatinąs viltį ir vedąs žmogų į geresnę ateitį¹⁶.

Labai atvirai prieš Bažnyčią išėjo ekskunigas Vl. Dembskis. Jis, buvęs 1863 metų sukilimo dalyvis, į Ameriką atvyko per Šveicariją ir Paryžių. Ten jis turėjo progos susipažinti su liberalistine, voliuntaristine ir socialistine filosofija, kurią nuvykęs Amerikon savarankiškai atstovavo.

Jis 1905 m. išleido knygą *Kankiniai ir kankintojai už mokslą*. J. O. Širvydas, darydamas Dembskio raštų apžvalgą, šią jo knygą laiko «gyvu protestu prieš maldą». Pasak Širvydo, materialistai, kurie atmets dievybės supratimą, maldos nepripažįsta. Dembskis į maldą žiūri, kaip į pasikėsinimą į žmogaus valią. Jis rašo: «Kokią tiesą jūs turite atimti žmogui prigimtą drąsą ir valią? Lai žmogus kultivuoja savo valią be jokio garbinimo aukštybių ir prašinėjimo jų pagalbos ir tada mes turėsime žmones aukštai pakilusius individuališkoje galybėje»¹⁷. Greičiausiai Napoleono epopėja bus davusi Dembskiui šį galingo žmogaus idealą; tokio žmogaus, kuris nuo nieko nepriklauso. Tai nebūtų nuostabu, nes ji yra įkvėpusi ir Beethoveno heroinę muziką.

Dembskis tačiau yra filosofas ir su savo nepriklausomo žmogaus mintimi eina toli. Kai maldą jis laiko blogybe, tai nesivaržo ir Kristų pakaltinti už šios blogybės legalizavimą. Jis rašo: «Kristus patvirtino ir patobulino dar vieną jo mokslui reikalingą piktybę, jau taip seną, kaip seni yra žudikai ir jų pagalbininkai, o tąja yra maldą. Ką? Malda yra piktybė? Pašėlai, pasakys skaitytojai.

¹⁵ KONSTANTINAS ŠEŠTOKAS, *Kas išganys liaudį?* Pirmoji dalis. *Ar prietariškas tikėjimas bei tikyba išganys liaudį*, 1912, 208 psl., žiūr. 10 psl.

¹⁶ Ten pat, 196 ir 198 psl.

¹⁷ *Kunigas Vladislovas Dembskis, jo gyvenimas, raštai ir darbai*, New Yorkas, 1916. Pirmąją šios knygos pusę apie Dembskio gyvenimą parašė ŠLIŪPAS, o antrąją J. O. ŠIRVYDAS. Čia cituojama Širvydo dalis. Dembskio citata paimta iš Širvydo citatos 136 psl.

Taip, taip broluži. Malda yra dvasiška patžudystė, kuri naikina žmonėse valią pasipriešinimo žudytojams ... »¹⁸.

Voliuntaristinio ir materialistinio žmogaus vaizdas pas Dembskį yra susiformavęs iki galo. Savo paskutiniame iš stambesniųjų veikalų *Inkvizicija arba atpirkimas žmonių nuo šėtono*, išleistame 1909 m., pasak J. O. Širvydo, Dembskis « išeina į karštą kritiką priešais dievystės idėją »¹⁹. Jis čia pasisako prieš gėrio ir blogio dualizmą, kuris valdo pasaulį. Krikščionybę jis laiko tokio dualizmo išpažinėja, dėl to ją atmeta. Jis išpažįsta tik vieną principą valdantį pasaulį. Jis teigia monizmą. Tuo viską valdančiu principu yra gamta. « O jeigu taip, tai anot monistų, nei Dievas, nei velnias nėra reikalingi »²⁰.

Dembskis yra labai nusistatęs prieš kunigus. « Visuose jo raštuose yra vienintelė linkmė — nurodyti žmonėms, kad ... su įsteigimu kunigijos luomo ant žemės įvyko didelė žmonijos prigautis »²¹. Turint prieš akis filosofinį Dembskio nusistatymą prieš Dievą, jo pasisakymą už autonominį žmogų, taip pat jo nusistatymą prieš kunigus, suprantama yra ir šitokia jo išvada apie Bažnyčią: « Jeigu religiją nepalikti privatišku dalyku, tai reiktų jai paskelbti atvirą kovą »²².

3. *Gamtos mokslai su stipriu palinkimu į praeitį.* — Gamtos mokslų tarpe šiame laikotarpyje pirmą vietą tenka skirti Juozui Adomaičiui-Šernui, išleidusiam visą eilę stambių gamtos mokslo knygų²³. Jis gimė Smuiliškėse, Lukšių valsčiuje, Šakių apskrityje. Baigęs šešias klases, pradžioje ūkininkavo, vėliau, persikėlęs Varšuvon, bendradarbiavo lenkų laikraščiuose. Nuolatinėmis studijomis pasiekė gana plataus išsilavinimo. Buvo *Aušros* ir *Varpo* bendradarbis. Persikėlęs Amerikon, atsidėjo gamtos mokslų knygų vertimui ir originalių rašymui.

Šernas buvo žmogus su dideliu dėmesiu konkrečiai žemiškai realybei. Tai liudija šis sakinyš jo geografijos prakalboje, kuri

¹⁸ Ten pat, 136-137 psl.

¹⁹ Ten pat, 145 psl.

²⁰ Ten pat, 146-147 psl.

²¹ Ten pat, 129 psl.

²² Ten pat, 151 psl.

²³ Jo knygų sąrašas yra *Lietuvių Enciklopedijoje*, I, 35 psl.

1906 m. išėjo jau trečia laida. «Nėra taip paprasto dalyko, kuris nevertas būtų žmogaus atydos ir kurio ištyrimas neatgabentų naudos»²⁴.

Adomaitis domisi medžiaginiaisiais dalykais; iš jų labiausiai jį domina organinė gamta ir tai ne tiek praktiniu požiūriu, kiek savo kilmės požiūriu. Tai liudija jo sutaisytas paleontologijos vadovėlis²⁵. Šioje knygoje jis pateikia «senųjų gadynių gyvų sutvėrimų» aprašymą. Ir verta yra pastebėti, kad, nepaisant tuo metu iškilusių kraštutinių evoliucijos teorijų, kurias sukėlė Darvino studijos, Šernas kraštutinio evoliucionizmo neskelbia. Jis rašo: «Senos formos išnyko, jų vieton atsirado naujos ir naujos daėjo iki tų, kokias šiandien matome ant žemės paviršiaus. Kokios vienok nebuvo tos išnykusios formos, jos visgi duodasi palyginti prie dabar gyvenančių: žuvys gyveno ir tasyk vandenyse, kaip ir dabar, žalčiai turėjo šaltą kraują, atsiradę paukščiai lakiojo ant oro, vabalai neturėjo kaulų, žindanti, pataičių pagimdyti, žindo savo motiną, kaip daro ir dabar»²⁶.

Ši ištrauka liudija blaivią Adomaičio pažiūrą gyvulių raidos klausimu. Jis neatstovauja Lamarko absoliutinio rūšių evoliucionizmo²⁷, bet laikosi Cuvier mokslo, kuris bandė derinti evoliucijos teoriją su krikščioniška tradicija.

Tačiau kas iš tikrųjų rūpi Adomaičiui labiau už visa kita, yra mokslas apie žemės tautas. Jam rūpi tautinių grupių dvasiškos ypatybės ir pats žmogaus sąryšis vieno su kitu. Nes «kiekvienas žmogus nuo užgimimo priguli prie kokio nors sąryšio ypatų». Tautų raidos mokslą jis studijuoja savo knygoje *Etnologija*²⁸. Bet ir kitose savo knygose Šernas nepraeina pro šalį tautinių klausimų. Taip savo geografijoje jis įjungia gražų skyrių apie Lietuvą ir kaimynines tautas²⁹.

²⁴ ŠERNAS, *Geografija arba žemės aprašymas*, pagal Geikie, Nalkowskį ir kitus, Chicago, 1906, 467 psl., žiūr. 5 psl.

²⁵ *Senų gadynių išnykę gyvi sutvėrimai*, pagal Hutchinsoną sutaisė ŠERNAS, Chicago, 1900, 370 psl.

²⁶ Ten pat, 4 psl.

²⁷ Pal. A. M. LEWIS, *Draugijos ir organizmų evoliucija*, vertė Antanas Karalius, 1914, 40 psl.

²⁸ *Etnologija arba mokslas apie žemės tautas*, pagal Dr-ą M. Haberlandtą ir Letourneau sutaisė ŠERNAS, Chicago, 667 psl.

²⁹ Ten pat, 422-445 psl.

Studijuodamas ši naują etnologijos mokslą, Šernas randa, kad « nėra tautos be dailės ir religijos »³⁰. Tikėjimas Šernui yra natūralus reiškiny. « Pamatas, šaknis tikėjimo dygsta iš žmogaus gyvenimo ir jo dvasios jausmų. Pati mirtis priveda žmogų prie tikėjimiškų perstatymų »³¹. Monoteistinį tikėjimą, kaip tikras racionalistas ir devynioliktojo šimtmečio žmogus, jis grindžia dorove. « Krikščionybė arba kitoks, paremtas ant garbinimo vieno Dievo, tikėjimas už pamatą turi doriškus prisakymus »³².

Adomaičio asmenyje mes turime gamtininką realistą, kuris domisi mažiausiu dalyku žemėje, bet kurio žvilgsnis yra nukreiptas į aukščiausią šioje tvarkoje dalyką — žmogų, ypač žmogų tautoje. Studijuodamas apčiuopiamąją tikrovę, jis ne tiek ją analizuoja, kaip daro mūsų gamtininkai, kiek rūpinasi nustatyti jos kilmę, jos raidą. Jam rūpi visokia raida, ar tai būtų žemės formų, ar gyvulių, ar žmonių.

Gali kilti klausimas, iš kur yra šis istoriškas arba genetinis Adomaičio palinkimas. Ar jame atsiliepia aušrininkas su lietuvių tautos praeities mistika? Ar jame reiškiasi XIX šimtmečio genetiškai istoriškai materialistinių mokslų palinkimai, sukelti Darvino biologijoje, Hegelio filosofijoje ir Markso ūkiškajame veikime?

Reikia tur būt sakyti, kad šie abu šaltiniai formavo Adomaičio-Šerno dvasią. Jis buvo tikras aušrininkas, susidomėjęs paslaptinga lietuvių tautos praeitimi, bet jo nepatenkino romantiniai šio klausimo sprendimai. Dėl to jis ėjo į materialistinio pobūdžio XIX šimtmečio studijas, kuriose jis rado taip pat labai platų susidomėjimą aiškinant praeities dalykus.

Kitas autorius, kuris turi tą patį dėmesio derinį, būtent, gamtos mokslų ir istorijos, yra dr. Antanas Bacevičius. Buvęs knygnešys ir spaustuvinininkas Kaune ir Tilžėje, atvykęs Amerikon baigė gydytojo mokslus ir čia reiškėsi kaip uolus visuomenininkas, ypač 1905 m. sukilimo šelpėjas. Jis 1904 m. išleido originalų darbą *Istorija abelna* — tais laikais visai neblogą senosios pasaulio istorijos santrauką.

³⁰ Ten pat, 174 psl.

³¹ Ten pat, 165 psl.

³² Ten pat, 169-170 psl.

Lietuvių gamtininkų junginys su istoriniu požiūriu šiame laikotarpyje yra tikrai būdingas. Tokio idėjų ryšio, kaip pas Adomaitį ir Bacevičių, galima sutikti ir daugiau. Galima paminėti Jono Ilgaudo išverstą knygėlę *Kada ir koku būdu svietas susitvėrė*³³. Tai yra kartu astronomijos ir biologijos studija. Istorinis požiūris čia yra artimai susijęs su materialistine filosofija. Autorius atstovauja pažiūrai, kad medžiaga yra amžina³⁴.

Gamtos mokslus palikdamas nuošaly ir atsidėdamas vien kultūros istorijai, išeina Julijonas A. Chmieliauskas. Jis 1917 m. išleidžia trijų tomų *Kultūros istoriją*. Chmieliauskas savo studijose formaliai nusikreipia nuo darvinistiško kultūros istorijos supratimo. Ir iš viso šio veikalo nebūtų galima įtraukti į materialinės raštijos tarpą, jei ne ta aplinkybė, kad jis savo klausimo kėlimo pobūdžiu išeina iš jos. Savo pirmosios knygos prakalboje Chmieliauskas nurodo, kad jo knygų skaitymui yra reikalingas pasirengimas ir kad « šiame dalyke daug galėtų pagelbėti Šerno raštai »³⁵.

Chmieliauskas atsisako pažiūros, kad žmonijos pažanga priklauso nuo žemės turtų, jos vaisingumo ar klimato salygų. Toliau jis šitaip išreiškia savo pažiūrą į žmogaus vaidmenį kultūros istorijoje: « Aplamai, kultūros pažanga remiasi visai kitoniškais pamatais negu Darvino teorija, ir prisiderinimo dėsnis gamtiškoje-istoriškoje prasmėje yra nepritaikintas prie laisvo savaveikimo akstinu apdovanoto žmogaus. Gamtiškajam prisiderinimo dėsniui žmonių draugijoje gal yra tolygi tradicija, perėmimas. Kalba ir raštas yra to perdavimo priemonėmis. Be tradicijos pagalbos žūtų visi padarytieji išradimai, nekalbant jau apie dvasinius turtus »³⁶.

Šiame Chmieliausko posme mes turime savotišką lietuviškos kultūros filosofijos takoskyrą. Lietuviškoje materialistinėje galvosenoje didelį vaidmenį yra vaidinusi gamtinio prisitaikymo

³³ Dr. M. W. MEYER, *Kada ir koku būdu svietas susitvėrė*, iš vokiečių kalbos vertė JONAS ILGAUDAS. Išleidimo metai nepažymėti. *Lietuvių Enciklopedija* šio slapyvaržio nežino.

³⁴ Ten pat, 5 psl.

³⁵ J. A. CHMIELIAUSKAS, *Kultūros Istorija*, 1917, I tom. 4 psi.

³⁶ Ten pat, 5 psl.

idėja, besireiškianti praktikoje kovos už būvį dėsniu. Šiandieninėje mūsų visuomenėje tuo tarpu daug yra kalbama apie tradicijos reikšmę ir jos išlaikymo uždavinį. Chmieliauskas šia prasme yra tradicinio galvojimo pirmatakas. « Tradicija yra galinga parama kultūrai : jinai viena tikrai ir yra imama omenin kultūros bei civilizacijos plėtimosi istorijoje », rašo jis ³⁷.

4. *Biologinis socializmo priėjimas*. — Eidami toliau, lietuviškoje materialistinėje galvosenoje mes turime išskirti vieną kryptį, kuri yra marksistinė, bet ne komunistinė. Šios krypties atstovu reikia laikyti gydytoją A. J. Karalių. Jis yra išvertęs keletą knygų ir leidęs Chicagoje laikraštį, kuris vadinosi *Lietuvių žurnalas*. Dr. Drangelis yra išsaugojęs septynis šio leidinio numerius. Žurnalas visai neturėjo pažymėjimo, kuriais metais jis ėjo. Tačiau J. Talalas, remdamasis paties laikraščio žiniomis, nustato jį ėjus 1914 metais. Tai yra nedaug kam žinomas ano meto socialistinės minties liudininkas. Žurnalas deda dviejų amerikiečių visuomenininkų diskusijas socializmo klausimu. Diskusijos vedamos garbingai, duodant iškelti priekaištus socialistinei galvosenai. Šiame žurnale apie biologinius socializmo pagrindus nekalbama, tik skelbiamas Karaliaus sulietuvintas Darvino veikalas *Veislių atsiradimas*.

Originalių Karaliaus darbų mes nesame užtikę. Tačiau reikia manyti, kad jo dvasią atstovauja jo vertimai. Tai yra visų pirma dėl to, kad jis, be abejo, rinkosi versti tuos veikalus, kurie jam patiko ir kuriais jis norėjo apaštalauti lietuviškoje visuomenėje. Ir antra, patys išversti autoriai, pirm negu jie veikė lietuvišką dvasią apskritai, jie veikė vertėjo dvasią. Dėl to mes, norėdami pažinti Karaliaus dvasią, truputį sustokime prie poros jo vertimų.

1913 m. jis išleido išvertęs John M. Work veikalą pavadintą *Kas yr' taip, o kas ne taip* ³⁸. Tai yra socialistinio mokslo išdėstymas. Šiame vertime Karalius, matyti, sutiko su pažiūra, kad kapitalistinė santvarka yra nepataisoma, tačiau nuo komunizmo jis atsisako. Jam « socializmas nėra komunizmas » ³⁹. Komuniz-

³⁷ Ten pat, 5 psl.

³⁸ JOHN M. WORK, *Kas yr' taip, o kas ne taip*. Vertė A. J. KARALIUS, Chicago, 1913, 264 psl.

³⁹ Ten pat, 31 psl.

mas, pasak jo, «reiškia priverstinį ir nemalonų šeimyniškumą ... Jis reiškia tikrą išdildymą individualo»⁴⁰. Komunizmą autorius sieja ne su socializmu, bet su kapitalizmu. Komunizmu jis vadina Amerikos didnamius, kuriuose gyvena suspaustos šeimos⁴¹. Dėl to, jei kas yra priešingas tikėjimui, tai greičiau kapitalizmas, negu socializmas. «Socializmas nėra priešingas tikėjimui, kapitalizmas yra priešingas tikėjimui»⁴².

Paliekant nuošaly visą socialinės visuomenės vaizdą, kurį piešia Work ir kuriuo tiki Karalius, atkreipkime dėmesį tik į porą dalykų. Visų pirma į šį sąjūdį autorius žiūri ne kaip į eilinį istorinį reiškinį, bet kaip į dalyką dar nebuvusį žmonijos istorijoje. Jis vyksta «pirmutinį kartą nuo civilizacijos prasidėjimo»⁴³. Ir to nereikia baimintis. Priešingai: reiktų baimintis, jei žmogus negalėtų būti kitoks. «Iš tikrųjų būtų keista, jei žmogaus prigimtis būtų nepakeičiama»⁴⁴.

Iš antros pusės Work įrodinėja, kad tas pasikeitimas nėra saivališkas, bet «logiškas ir natūrališkas ekonomiškos evoliucijos» kelias⁴⁵. Dėl to «vienintelis kelias (yra) klausyti pažangos įstatymų»⁴⁶.

Iš šios apžvalgos mes matome, kaip to meto socialistinė galvosena siejosi su pasikeitimo ir pažangos idėjomis. Kita knyga, kurią Karalius davė lietuviams socialistams Amerikoje, yra studija, kaip socializmas kilo iš biologinių principų ir to socializmo kritika. Tai yra Arthur M. Lewis *Draugijos ir organizmų evoliucija*⁴⁷.

A. Lewis, pradėdamas nuo pirmykščio filosofo Tales ir pereidamas prie moderniųjų autorių: Linné, Lamarcko, Darvino, Weismanno, Haeckelio ir kitų, duoda gerą apžvalgą, kaip socialistinė galvosena kilo, ieškodama sau pavyzdžio ar biologinėje

⁴⁰ Ten pat, 34 psl.

⁴¹ Ten pat, 29 psl.

⁴² Ten pat, 37 psl.

⁴³ Ten pat, 82 psl.

⁴⁴ Ten pat 192 psl.

⁴⁵ Ten pat, 246 psl.

⁴⁶ Ten pat, 141 psl.

⁴⁷ ARTHUR M. LEWIS, *Draugijos ir organizmų evoliucija*. Išleista Chicagoje. Leidimo metai nepažymėti, tačiau knyga jau buvo platinama 1914 m.

rūšių atrankoje, ar jų kooperacijoje. Paskui, pradedant Kropotkinu, Spenceriu ir pagaliau Ward, jis atmėta galimybę žmonėms organizacinių principų ieškoti gyvuliuose.

Autorius laiko beprotyste visuomeninei žmonių organizacijai imti pavyzdį iš aklos gamtos jėgų kovos, kurios dėka pasidaro geresnių formų atranka. « Ward labai tvirtai priešinasi, kuomet šitas beprotiškas gamtos aikvojimas statomas pavyzdžiu žmonių draugijai ... »⁴⁸.

Lewis, kritikuodamas biologinį socializmo priėjimą, iškelia dvasinio priėjimo apleidimą. Jis rašo, kad socialistinėse studijose « didelis psichinis faktorius buvo paliktas nepriskaitytu ... intelektualinis arba racionalinis faktorius, ir šis faktorius yra taip milžiniškas, kad nėra vietos nuostabai apskaitant didenybę klaidos, kuri paėjo nuo jo užmiršimo »⁴⁹. Tai yra labai teisinga socializmo kritika. Tačiau šiuo atveju mums ne tiek įdomu, kad A. Lewis socializmas išsilaisvino iš biologinės evoliucijos priklausomybės, kiek tai, kad socializmas buvo su ja susijęs. Kyla klausimas, kokių būdu tas ryšys galėjo atsirasti, žinant, kad socialistai nebuvo tokie žmonės, kurie būtų buvę nusistatę prieš protingą žmogaus prigimtį.

Šį ryšį galima pateisinti tik tuo, kad socializmas kilo nepaprastai stipraus visuomeninio pasikeitimo, perversmo ar revoliucijos noro vedinas. Ir šiam jo naujos santvarkos norui, kaip patogiausia prielaida, išsyk pasirodė evoliucinė biologija. Net paties Markso didžiausią garbę Engelsas matė tame, kam « jam lemta padaryti tai istorijoje, ką Darvino teorija padarė biologijai »⁵⁰.

Kai stebime marksistinių idėjų raidą pirmą negu jos tapo valstybine jėga, krinta į akis šių visuomeninių idėjų artimas ryšys su gamtinėmis evoliucijos idėjomis. Darwinizmo rūšių evoliucija pas pirmuosius socialistinius rašytojus sudaro natūralią atramą ieškoti lygiai taip natūralaus visuomeninio gyvenimo ir darbo santykių pagrindo. Skruzdės ir bitės buvo imamos kaip

⁴⁸ Ten pat, 176 psl.

⁴⁹ Ten pat, 175-176 psl.

⁵⁰ Ten pat, 46 psl.

aukščiausias visuomeninės organizacijos pavyzdys. Tačiau netruko atsirasti ir reakcija. Haeckelis Münchene pastebėjo, kad Darvino selekcijos ir kovos už būvį principo pritaikymas greičiau remia aristokratinę negu demokratinę santvarką. Kropotkinas atkreipė dėmesį į tai, kad gyvulių tarpe vyksta ne tik kova už būvį, bet ir kooperavimas. Tuo pasiremdamas jis gynė kooperacinį visuomenės pobūdį.

Turint prieš akis šią minties eigą: ieškoti natūralios visuomenės santvarkos nusižiūrint į gyvulių gyvenimą, galima pastebėti, kad šis kelias galėjo būti pasirinktas tik dėl to, kad tie mąstytojai kaip dogmą buvo pasisavinę mintį, jog žmogus nėra nieko daugiau, kaip gyvulys, išsitobulinęs pažangos keliu.

A. Karalius atsidėjęs studijavo socialistinę ideologiją, padarė daug vertimų ir parašė daug straipsnių⁵¹. 1932 m. Chicagoje jis nusinuodijo. Nepaisant jo gero išigilinimo į socialistinius klausimus, pas jį žymu kažkoks neapsisprendimas. Besikalbant apie jį su dr. Pijum Grigaičiu, aiškėja, kad šio pastarojo jis nebuvo laikomas tikru marksistu.

5. *Dorovės mokslas*. — Lietuviškam socialistinės dorovės mokslui pažinti paimkime tris knygas: Krzywickio *Moralybės išsivystymas*, Kapsuko *Šeimyna seniau, dabar ir ateityje* ir Mazzini *Žmogaus pareigos*. Šie veikalai yra būdingi tuo, kad jie atstovauja tris materializmo formas: prieškomunistinį marksizmą, komunizmo pradžios marksizmą ir senąjį liberalizmą.

L. Krzywickis, gyvenęs 1859-1941 metų tarpe yra lenkų sociologas-antropologas ir uolus lietuviškų piliakalnių tyrinėtojas. Jis yra Markso *Kapitalo* vertėjas į lenkų kalbą⁵². L. Krzywickio dorovės mokslą lietuviškai išvertė A. J. Karalius⁵³. Grynai filosofiniai Krzywickio svarstymai jaunai mokslinei lietuvių kalbai buvo gana nelengvas uždavinys. Šis Karaliaus vertimas yra prastesnis už kitus jo vertimus.

Krzywickio etiką tenka laikyti būdinga materialistinio sąjūdžio

⁵¹ Jo darbų sąrašas yra *Lietuvių Enciklopedijoje* X tome (1957), 512 psl.

⁵² Žiūr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIII (1958), 243 psl.

⁵³ L. KRZYWICKI, *Moralybės išsivystymas*, sulietuvino A. J. KARALIUS, Chicago, 1913, J. Ilgaudo leidinys.

etika. Tai yra visai naujas bandymas suvokti dorovės pagrindus. Galima sakyti, kad tokius pagrindus Krzywickis siūlo du: tai yra draugijinis susitarimas ir evoliucija. Nors autorius savęs neskaito darvinistu⁵⁴, tačiau atrodo, kad evoliucija yra labiau vadovaujanti mintis jo dorovės moksle, negu visuomeninis susitarimas. Yra tiesa, kad žmonių organizacija sudarė pagrindines moralybės normas, tačiau jos keičiasi. «Kadangi draugijinis ryšys nuolat vystosi, tai nuolatos gimdo naujas normas, dėl to tarpinė fazė niekados nepasiekia galutinio išsivystymo ... Tai liudija, kad mes nestovime vietoje, bet nuolatos einame pirmyn»⁵⁵.

Štai, kaip bendruomeninį gyvenimą Krzywickis suprato viduramžių pradžioje. «Kaimas samdydavo žmogų, asmenį, kuris viduriniuose amžiuose buvo vadinamas graffio; jis pildė bendrijinių susirinkimų nutarimus, su keliais bendrais stovėjo ant nepavojingumo sargybos, o atlyginimą gaudavo apdirbimais, už savo gi neatsargumus tapdavo nubaustu: jį kartais net nužudydavo. Bet toksai nepavojingumo sargas, tarsi kaimo gyventojų sutvertas vietinės valdžios atstovas, kaip apsiginklavęs žmogus, ilgainiui persikeitė į feodalį poną: patys ūkininkai savo naudos dėlei jį sutvėrė»⁵⁶.

Krzywickis mano, kad daugėjant gyventojų skaičiui ir nediėjant laukams, žemdirbio būklė vis sunkėjo. Jis pasidarė išnaudojimo objektu. «Užtenka sulyginti sunkenybę pavaldinių pareigų XII ir XVIII šimtmečių, o jos augimas pasidarys aiškiu: galima tvirtinti, kad kiekvienas mūsų kaimo bernų ir mažžemių ūkininkų savo dabartinį likimą mainytų ant likimo XII šimtmečio pavaldinio»⁵⁷.

Kai ką gali stebinti šis palankus Krzywickio viduramžių vertinimas. Bet iš tikrųjų jis atitinka marksistinę liniją, paskelbtą paties Markso. Blogos kalbos apie viduramžius yra sukurtos ne marksistų, bet renesansininkų ir liberalų. Marksizmas jas tik

⁵⁴ Autorius 51 psl. prikiša socialistams marksistams, kad jie perdaug dėmesio kreipia atmainoms ir permažai tarpusaviam žmonių užjautimui. Jis net gina Evangeliją nuo Klementinos Ruyė užpildinėjimų, esą Evangelija perdaug skelbianti gailestingumą ir pagalbą silpniesiems.

⁵⁵ L. KRZYWICKI, *Moralybės išsivystymas*, 22-24 psl.

⁵⁶ Ten pat, 71 psl.

⁵⁷ Ten pat, 77 psl.

kartais pakartoja. Pats marksizmas, kaip kolektyvinio darbo ir gyvenimo samprata, turi greičiau pagarbos viduramžiams. Štai, kaip liberalizmo žala, padarytą viduramžiui santvarkai, aptaria Marksas. «Buržuazija, kur tik ji įgavo valdžios, nutraukė visus feodaličius, patriarchinius ir idilinius santykius. Ji be pasigailėjimo išdraskė margus feodaličius ryšius, kurie jungė žmogų su jo "natūraliais vyresniaisiais" ir nepaliko tarp žmonių kito ryšio, išskyrus nuogą savinaudą ir kietą mokėjimą "grynais". Dangiškąsias religinio uolumo ekstazes, entuziastingą riteriškumą ir filistinišką sentimentalizmą ji paskandino lediniame egoistinio apskaičiavimo vandenyne»⁵⁸. Ši Markso mokslo bruožą Krzywickis, matyt, buvo gerai supratęs ir jį pasisavinęs.

Krzywickio etika stipriai remiasi protu. Protas turi daug reikšmės dorovės išsivystymui⁵⁹. Žmogus iš prigimties yra doras. «Pagal savo prigimtį mes esame moraliai; mes esame savyje tušti moraliniai sudynai [indai, V. B.], kol į mus neįpila įtalpą mūsų draugija, kas kitais žodžiais reiškia, kad mes esame pritaikinti prie kolektyvinio gyvenimo sąlygų»⁶⁰.

Tačiau dėl tos pačios priežasties Krzywickio etikos žmogus negali būti laisvas. «Mes esame vergai tos įtalpos, kurią mums suteikia tula istorinė gadynė ir mes lygiai negalime pasiliuosuoti iš jos, kaip negalime iš savo kailio išsinerti»⁶¹.

Krzywickio etika yra bandymas sukurti dorovės mokslą remiantis A. Comte ir Hegelio teorijomis, nors jų vardai čia nėra minimi. Nuosavybės sąvoka laikoma tik praeinančios reikšmės dorovės mokslui, bet prieš nuosavybę ryškiau nepasisakoma. Religija vertinama pozityviai; dorovė laikoma visai skirtingu dalyku nuo jos⁶². Tačiau «viršgamtiskumo kategorijos prieina

⁵⁸ *Komunistų manifestas*, žr. *A Handbuch of Marxism*, New Yorkas, 1935, 25 psl.

⁵⁹ L. KRZYWICKI, *Moralybės išsivystymas*, 42 psl. Protas Krzywickiui turi tokios didelės reikšmės, kad jo dėsningumas atstoja jam istorinių studijų reikalingumą. Jis, pavyzdžiui, 9 psl. rašo, kad «užtenka kreiptis prie proto ir su jo pagalba gerai į žmogaus prigimtį įsigilinti, idant prieiti prie jos istorijos nuo pradžios iki tam laipsniui, kokiam ji šiandien randasi ... ».

⁶⁰ Ten pat, 91 psl.

⁶¹ Ten pat, 92-93 psl.

⁶² Ten pat, 55 psl.

prie kiekvieno momento gyvenimo ir stiprina gyvenimą kiekvienos įstaigos »⁶³.

Kitas autorius, rūpinęsis dorinėmis problemomis, yra, buvęs varpininkas, vėliau lietuviško komunizmo vadas, V. Kapsukas-Mickevičius. Mes čia turime prieš akis jo knygą apie šeimą⁶⁴.

Pagrindinis jo rašinio tikslas, atrodo, yra įrodyti, kad šeimos pakrikimas nėra iš socializmo ir kad to pakrikimo daug būta anksčiau. Jis įrodinėja, kad šeimos negerovių priežastis yra pinigų valdžia ir nebuvimas geros visuomeninės santvarkos. Santvarka, kurią jis siūlo, yra kraštutiniškai komunistinė, einanti iki bendrų virtuvių. Jų dėka, moteris bus išlaisvinta iš pažeminančio darbo šeimoje. Knygelė turi pastabą, kad tikėjimas naujoje santvarkoje bus kiekvieno sąžinės dalykas⁶⁵. Skelbdamas skyrybų laisvę, autorius rūpinasi nepaskatinti palaido gyvenimo.

Trečias autorius, prie kurio čia sustojame, yra Italijos vienytojas Giuseppe Mazzini⁶⁶. Kas jį išvertė lietuviškai, nežinia, nes pasirašė tik slapyvardžiu : V. K. R. Vertimas yra geras. Šio autoriaus beveik neturėtume studijuoti ryšium su lietuviška marksistine raštija, nes jis ne tik formaliai pasisako tikinčiu į Dievą, bet ir išpūdingai apaštalauja. Visai savo, visuomenę išlaisvinančiai, veiklai, kaip galutinį tikslą, jis nurodo Dievą. Ir į tai jis žiūri labai praktiškai, ryšium su išsilaisvinimu iš prispaudos. Italijos darbininkams jis sako : « Jei jūs pasitrauksite nuo žmonių valdžios ir tiranijos, tai turėsite gerbti Dievą »⁶⁷.

Dėl ko tačiau čia jį minime ir dėl ko lietuvių socialistinio nusi-teikimo žmonių jis buvo išverstas į lietuvių kalbą, tai yra visų pirma jo griežtas pasisakymas prieš individualizmą ir dorovės pagrindo suvedimas į visuomeninę pažangą.

Šalia to, yra dar kitas pagrindas jį gretinti su materialistine

⁶³ Ten pat, 53-54 psl.

⁶⁴ V. KAPSUKAS, *Šeimyna seniau, dabar ir ateityje*, Philadelphia, Kovos spauda, 1917, 47 psl.

⁶⁵ Ten pat, 41 psl.

⁶⁶ GIUSEPPE MAZZINI, *Žmogaus pareigos*, vertė. V.K.R., Bostonas, *Ateities* spauda ir leidinys, 1914, 245 psl.

⁶⁷ Ten pat, 51 psl.

srove. Tai yra revoliucinis jo nusiteikimas ir didelis dėmesys šiai, žemiškajai, tikrovei. «Nekreipkite atidos į tuos, kurie mokina jus pasyvės rezignacijos, nepaisymo žemiškųjų dalykų, pasivedimo kiekvienai, kad ir neteisingai, valdančiai spėkai, kartodami jums jų pačių gerai nesuprastus žodžius: » Atiduokite cezariui, kas yra cezario, o Dievui tai, kas yra Dievo »⁶⁸. Tačiau ta žemiškoji tikrovė Mazziniui yra kelias į Dievą. «Tarp žemės ir dangaus nėra antagonizmo ; piktžodžiauja tas, kas mano, jog mes galime, neprasižengdami, paniekinti Dievo darbą, tą namą, kurį jis mums davė, ir pavesti jį tokioms spėkoms, kurios, nepaisant jų kilmės, yra po įtėkme Nelabo, Egoizmo, Tiranijos »⁶⁹.

Mazzini, puikiai kalbėdamas apie Dievą, ryšium su visuomenėmis žmonių pareigomis, aštriai pasisako prieš savo laiko popiežių⁷⁰. Tačiau jis buvo tas, kuris bandė Pijų IX sugundyti atsistoti Italiją vienijančio, revoliucinio sąjūdžio priešakyje. Jis kartu su Cavour ir Garibaldi buvo didieji šio sąjūdžio vadai.

Mazzini dorovės mokslą negalima laikyti materialistiniu. Jis skatino pasitikti dabartį «su prakilnybe, su aiškiu visų savo pareigų supratimu, su priderančia pagarba savo nemirtingos dvasios, su religišku tikėjimu į ateisiančius laikus, kurie aušrinėje pasitiks saulės »⁷¹.

Komunistinį idealą Mazzini turi, tačiau į jį jis eina kaip į krikščioniškosios religijos visuomeninį išsipildymą. «Jūs visi esate Dievo sūnūs ; kitaip sakant, jūs esate broliai », dėl to naikinti šią brolių komunią yra nusikaltimas. «Žodis komunią tyčia čia pavartotas, buvo ištartas į jus tos krikščionybės, kurią praeityje žmonės apskelbė, kaip nepakrutinamą tiesą ; o iš tikrųjų ji yra tiktai vienas laipsnis didelėse Žmonijos religinių apraiškų kopėčiose. Tai yra šventas žodis. Jis išmokino žmones, kad jie yra tikrai viena lygių Dievuje žmonių šeimyna ; tas žodis suvienijo ponus ir vergus vienoje ir toje pačioje išganymo mintyje, toje pačioje viltyje, toje pačioje meilėje dangaus »⁷².

Mazzini komunizmas skiriasi nuo marksistinio komunizmo,

⁶⁸ Ten pat, 88 psl.

⁶⁹ Ten pat, 167-168 psl.

⁷⁰ Ten pat, 159 psl.

⁷¹ Ten pat, 23 psl.

⁷² Ten pat, 192 psl.

kaip dangus nuo žemės. Markso komunizmas remiasi materialistine pažiūra į žmogų. Žmogus Marksui yra medžiaginių jėgų padaras ir jų reiškėjas savo gyvenime. Jo kuriama vienybė dėl to negali būti kitokia, kaip medžiaginių dėsnių vienybė. Tuo tarpu Mazzini vienybės pagrindas yra žmonių vienybė Dievuje. Šios vienybės dėka žmonės sudaro vieną šeimą. Šios tiesos sužinojimas ir pasisavinimas buvo didelė žmonijos pažanga. Bet Mazzini nori, kad ta pažanga eitų ir toliau. Komunija, kaip sakramentas, yra lygybės ir dvasių brolybės simbolis. « Ji paliko žmonijai iškelti ir išplėtoti paslėptą tame simboliuje teisybę »⁷³.

6. *Kova už moterų teises.* — Socializmas, rūpindamasis nuskriaustų visuomenės sluoksnių teisių gynimu, šalia darbininkų, ypač domėjosi moterų teisėmis. Vokiečių socialistų pirmininkas August Bebel parašė didelę studiją *Moteris ir socializmas*. Lietuviškai ją išvertė Karolis Račkauskas⁷⁴. Tai yra didelio formato knyga, turinti 429 puslapius⁷⁵. Gera kalba ir geras spaudos darbas, tik neturi turinio sąrašo. Pirmoje dalyje, kuri yra pavadinta *Moteris praeityje*, pateikiama neblogo moterystės santykių etnologinė apžvalga. Į matriarchatą čia žiūrima, kaip į komunizmo pirmataką. Su patriarchatu prasidėjo privatinės nuosavybės viešpatavimas ir moters pažeminimas⁷⁶. Kalbėdamas apie moterų būklę dabartyje, autorius daug dėmesio skiria prostitucijos problemai. Jis perdėtai ją laiko kapitalistinės visuomenės padaru. « Prostitucija tatau ir tapo buržuazinėje draugijoje būtinai reikalinga sociale įstaiga, panašiai kaip ir policija, nuolatinė kariuomenė, bažnyčia ir pramonė »⁷⁷. Autorius kelia moterų teisę dirbti, bet sutinka, kad pradėjusios dirbti moterys numuša atlyginimo kainas, padidina darbo pasiūlą ir tokiu būdu problemą greičiau sukomplikuoja. Jis taip pat pasisako prieš privatinės virtuvės⁷⁸. Kalbėdamas apie moterį ateityje, jis pasisako už laisvąją meilę,

⁷³ Ten pat, 193 psl.

⁷⁴ *Lietuvių Enciklopedija*, XXIV (1961), 324-25 psl.

⁷⁵ AUGUST BEBEL, *Moteris ir socializmas*, Vertė KAROLIS RAČKAUSKAS, *Kovos* spauda, 1915.

⁷⁶ Ten pat, 32 psl.

⁷⁷ Ten pat, 160 psl.

⁷⁸ Ten pat, 7 ir 389 psl.

kuri yra galima tik socialistinėje visuomenėje⁷⁹. Jis mano, kad pasaulis nuo to nesugrius, nes ir Goethe mylėjo tai vieną, tai kitą moterį.

Augustas Bebel, gyvenęs tarp 1840-1913 metų, aktyviai dalyvavo vadinamos Erfurto socialistų programos sudaryme. Šis jo veikalas yra būdingas jauno socializmo, realizmo ir natūralumo mišinys.

Lietuviškas jo vertėjas K. Račkauskas yra vienas uoliausių materialistinės literatūros gamintojų. Pasak A. Mažiulio⁸⁰, jis yra išvertęs ir išspausdinęs apie 80 knygų. Į Ameriką jis atvyko 1907 m. Nepriklausomybės laikais dirbo konsuliarinėje tarnyboje; šiuo metu kartais pasireiškia komunistinėje spaudoje Lietuvoje.

Originaliai Bebelio mintis lietuviškai atkūrė V. Mickevičius-Kapsukas jau minėtoje knygoje *Šeimyna seniau, dabar ir ateityje*. Net ir planas jo yra toks pat, kaip Bebelio. Pagaliau, jis pasisako naudojęs Bebelio knygą⁸¹. Įdomu, kad į Marijos Nekalto Prasidėjimo dogmos paskelbimą Kapsukas žiūri kaip į prasidėjusio moterų emancipacijos sąjūdžio padarinį. Jis rašo: « Įdomu, kad nekaltas jos "prasidėjimas" buvo pripažintas tik 1854 m., kuomet jau moters buvo pradėjusios liuosuotis iš vyrų vergijos »⁸².

Kova už moterų teises, kuri buvo pasidariusi vienu iš aktualių socialinių marksizmo uždavinių, savo pradžią siekia toliau. Jau minėtas Mazzini moterų teisių gynimą turi tiek politinėje, tiek šeiminėje plotmėje. Jis rašo: « Mylėkite ir gerbkite moterį. Ieškokite joje ne vien tiktai paguodos, bet taip pat spėkos, įkvėpimo, išplėtojimo jūsų protiškų ir moralių gabumų. Išmeskite iš savo galvos mintį, būk jūs esate kuomi nors aukštesni už ją; jūs nieko neturite viršesnio už ją »⁸³. Atrodo, kad pas Mazzini atspindi senas Vakarų kultūrų riteriškumas moters atžvilgiu. Socializmas tuo tarpu į šią problemą pažiūrėjo realistiškesniais požiūriais: ūkiniu ir biologiniu.

Lietuviškoje visuomenėje moterų klausimas įgijo labai savitą

⁷⁹ Ten pat, 394 ir 396 psl.

⁸⁰ *Lietuvių Enciklopedija*, XXIV (1961) 324-325 psl.

⁸¹ V. KAPSUKAS, *Šeimyna seniau, dabar ir ateityje*, 46 psl.

⁸² Ten pat, 8 psl.

⁸³ GIUSEPPE MAZZINI, *Žmogaus pareigos*, 146-47 psl.

formą lietuvių moterų suvažiavime Kaune 1907 m. Šis suvažiavimas yra labai įdomus tuo, kad jame dalyvavo ne tik socialistės, bet ir katalikės moterys. Suvažiavimas buvo toks gyvas savo idėjomis, gausus savo dalyvėmis, kad į jį tenka žiūrėti, tarsi, į kokią moterišką Vilniaus Seimo versiją. Suvažiavime aktyviai reiškėsi Šatrijos Ragana — Pečkauskaitė ir daug kunigų. Amerikos socialistų laikraštis *Kova*, aprašydamas suvažiavimo darbus, pridūrė: « Pirmeivės merginos, sužinojusios, kad tai kunigų rengiamas suvažiavimas, pametė norą važiuoti »⁸⁴. Iš tikrųjų tačiau, visos žymiosios socialistės ar liberalės moterys jame dalyvavo. Kas iš tikrųjų buvo šio suvažiavimo iniciatoriai, reiktų patyrinti. Tačiau gal perdaug teikiama garbės kunigams, sakant, kad jie buvo šio suvažiavimo rengėjai. Greičiau bus buvę taip, kad šio suvažiavimo mintį iškėlė socialistinė visuomenė, o kunigai, kieno nors paskatinti, dėjo pastangų, kad ir katalikės moterys jame dalyvautų. Tuo skatintoju galėjo būti Pečkauskaitė. Mat, ji studijavo Šveicarijoje, kur moterų klausimas yra gyvesnis negu kitur iki šiai dienai. Žinant tų laikų jau labai aštrius santykius tarp katalikiškos visuomenės ir socialistų, bendras katalikių ir socialistų suvažiavimas iš tikrųjų, atrodo, ne visai suprantamas reiškiny. Jį tačiau gali paaiškinti vienas kitas sakiny iš Bebelio knygos. Bebelis žino buržuazinių moterų sąjūdžius ir skatina socialistes moteris eiti su jomis išvien, nors ir skirtingais keliais. Jis rašo: « Vienok nesutinkančios tarp savęs seserys, kur tankiau sueina, ne kaip persiskyrę klasių vyrai, ir pertat jos gali drauge kovoti, nors ir ne vienodais keliais žengdamos prie savo tikslo »⁸⁵.

7. *Dorovės problema tarp gamtos ir technikos.* — Marksistinės galvosenos raidoje galima pastebėti pasikeitimą, kada nuo biologinio momento buvo pereita daugiau į techninį momentą, kaip socialinės revoliucijos pagrindą. Šiuo atžvilgiu būdinga yra Hermann Görter knyga *Istorinis materializmas*. Autorius yra olandas, bet lietuviškas vertimas padarytas iš rusų kalbos⁸⁶. Nors knyga

⁸⁴ *Kova*, 1907, 47 nr., 728 psl.

⁸⁵ AUGUST BEBEL, *Moteris ir socializmas*, 7 psl.

⁸⁶ HERMANN GÖRTER, *Istorinis materializmas*, *Laisvės* spauda Brooklynas 1923. Amerikos Lietuvių Darbininkų literatūros draugijos leidinys 13 nr., 190 psl.

išleista jau vėlokai 1923 m., tačiau ji buvo parašyta 1914 m. Leidinys yra būdingas dar ir tuo, kad leidėjai, pasirašę tik rai-dėmis P. A., rado reikalo atsiriboti nuo kai kurių autoriaus pažiūrų ir pasukti labiau radikaline kryptimi. Tokios skirtingos nuomo-nės yra pareikštos karo, grynojo mokslo, tikėjimo, filosofijos ir tikėjimo privatumo klausimais.

Pirmiausiai susipažinkime su autoriaus galvosena. Jam rūpi asmenų ir klasių santykiai. Šiuos santykius nustato ne nuosavybė, kaip ligi šiol, bet gamybos santykiai⁸⁷. O gamybinė veikla yra ne kas kita, kaip gamtos jėgų pasireiškimas. Toliau autorius peršoka nuo gamtos jėgų prie technikos. Technika yra galingesnė už gamtos jėgas. Ji keičia ir jas. Technikinė gamybos prigimtis yra priešinga seniems gamybos, moralės, tikybos ir politikos santy-kiams. Čia minimos žmogaus reikimosi sritys sudaro ir pagrindinius šios knygos skyrius⁸⁸.

Kyla klausimas, kas yra ta technika, kuri nugali gamtos jėgas. Iš kai kurių išsireiškimų matyti, kad technika yra padargai ir mašinos. Iš antros pusės technika formuoja žmonių santykius. «Dabartinė šių dienų proletariato padėtis yra mašinos sudaryta»⁸⁹. Būdingoji visuomeninė forma yra darbo klasė.

Klasės prigimtis labiau išryškėja, kai autorius dėsto savo dorovės mokslą. Tada labiau pasidaro matomas jo perėjimas iš gamtos į techniką. Gamtą šiame reikale jam atstovauja Darvi-nas, o techniką Marksas: jų «vienas tyrinėjo žmogaus gyvenimą, kaip gyvulio, kitas — jo visuomenės būtį»⁹⁰.

Görteris, ieškodamas teisingumo, meilės, socialinės lygybės, savęs išsižadėjimo ir kitų žmogaus ypatybių kilmės, juos randa pasislėpusius besivystančioje gyvuliškoje žmogaus prigimtyje. «Doros įstatymas — gyvulių pasaulio produktas; jis jau gyveno žmoguje, kuomet šis dar tebebuvo bandos gyvuliu»⁹¹. Ši dorinio principo pagrindą Görteris pasirenka dėl to, kad niekur kitur jo negalima rasti: nei auklėjime, nei religijoje, nei pasitenkinimo

⁸⁷ Ten pat, 17 psl.

⁸⁸ Ten pat, 24-25 psl.

⁸⁹ Ten pat, 19 psl.

⁹⁰ Ten pat, 109 psl.

⁹¹ Ten pat, 111 psl.

jausme. Tačiau dorinės sąžinės sampratą jis turi dar senovišką. «Iš tikrųjų mummyse skamba balsas, kuris daugybėj atsitikimų *tiesiog* sako mums, kas gera ir kas bloga »⁹².

Lietuviškiem knygos redaktoriam šis dorovės supratimas neatrodė visai priimtinu ir jie patarė skaitytojui susipažinti su Kautskio dorovės mokslu, kuris į dorovę žiūri greičiau kaip į tvirtovę, kurioje yra apsikasęs religinis priešas⁹³.

Doros supratimą Görteris tariasi turįs iš Darvino⁹⁴. Marksas į šią dorovę atnešė naują dalyką, būtent, kovos dvasią. «Ta gi kova tiesiog mirtinai smerkia tą aukščiausią doros išakymą, kuris sako, jog reikia vienas kitam padėti ir jog kiekvienas turi save aukoti kitų labui »⁹⁵. Autorius sutinka, kad «klasių kova užmuša gerą doros dalį, nes doros išakymas negali išlaikyti savo jėgos klasei... »⁹⁶. Dėl to suprantamas yra autoriaus prisipažinimas pradedant dorovės skyrių, kad doros problemos, lygiai kaip religijos ir meno, sudaro šios sistemos gynėjams daugiau sunkenybių, negu darbininko teisių apgynimas gamyboje »⁹⁷. Tačiau, nepaisant to, autorius pasilieka prie šios, kad ir ne taip tobulos, bet realios filosofijos. «Ir kas tai yra doros jausmas, gero ir blogo supratimas, kurį mes randame dvasioj, bet kuris taip mažai pritaikomas prekių visuomenėj ? »⁹⁸.

Görteris, turėdamas prieš akis, «kokią laimę atneš visiems žmonėms komunistinė visuomenė ir kokius vargus ji panaikins »⁹⁹, nesipiktina, kad «klasių kovoj visos klasės laikosi tokio papročio, kuris yra priešingas bendrai dorai, kurią skelbia buržuazija »¹⁰⁰. Tačiau, iš esmės žiūrint, «darbininkų klasė visose visuomenės srityse [yra] užinteresuota teisybe »¹⁰¹. Bet čia įsiterpia lietuviško

⁹² Ten pat, 107 psl.

⁹³ Ten pat, 111 psl.

⁹⁴ Ten pat, 113 psl.

⁹⁵ Ten pat, 114 psl.

⁹⁶ Ten pat, 116 psl.

⁹⁷ Ten pat, 91 psl.

⁹⁸ Ten pat, 142 psl.

⁹⁹ Ten pat, 125 psl.

¹⁰⁰ Ten pat, 133 psl.

¹⁰¹ Ten pat, 135 psl.

vertimo redakcija su pastaba, kad autorius perdaug įvertina teorijos reikšmę.

8. *Senoviškasis materializmas*. — Norint teisingai suprasti lietuviško materializmo istoriją, reikia teisingai įvertinti Šliūpą. Diskusijos klausimu, kas yra Šliūpas, vyksta jau nuo 1907 metų. Ar jis yra socialistas, ar tokiu jis nėra? Išižiūrint į Šliūpo minties raidą, jį tenka laikyti greičiau priešmarksistinio materializmo atstovu su tam tikromis socialistinėmis priemonėmis. Juk Šliūpas galutinai su socializmu nenuėjo ir greičiau pasiliko būdingu liberalizmo atstovu.

Tiesa, Šliūpo vaidmuo lietuviško socializmo istorijoje yra neginčijamas. Jis dar *Aušros* redaktoriūm būdamas, pradėjo skelbti straipsnius su Engelso citatomis¹⁰². Pagaliau, 1907 m. jis pats, socialistų puolamas, grubiai išsireiškė: «Aš pats socializmą Amerikoje platinau, pirm negu socialistai Lietuvoje iš buksvų išaugo»¹⁰³. Šliūpas 1888 m. tikėjo į darbo klasės reikšmę tautų atgijimui¹⁰⁴. Tačiau jo dėmesio laukas buvo labai platus. Teisingai apie jį pastebi Vyt. Širvydas: «Nors Šliūpas buvo pirmutinis socializmo idėjos skelbėjas Lietuvos ir Amerikos lietuviams, bet ne ji viena jam rūpėjo. Socialistinio sąjūdžio organizavimu jis veik visai nesirūpino». Juo Amerikoje rūpinosi Vyt. Širvydo tėvas Juozas O. Širvydas¹⁰⁵.

Tačiau Šliūpas buvo materialistas, giliai persiėmęs šia filosofija. Jis išvertė lietuvių kalbon nepaprastai tais laikais populiarią L. Büchnerio veikalą *Spėka ir Medega*. Tai buvo milžiniškas veikalas, 380 didelio formato puslapių, pareikalavęs iš vertėjo, kaip jis pats sako, labai daug pastangų. Knyga išėjo Čikagoje 1902 m. Tai buvo pirmas, tikslia prasme, filosofinis veikalas lietuviškai. Šliūpas buvo pirmas priverstas kurti lietuviškus filosofinius terminus. Jo terminija vėliau nebuvo naudotasi ir ji pasiliko nuošaly. Tačiau rūpinantis filosofinės terminijos tolimesniu ugdymu gal būt vienas kitas Šliūpo darinys galėtų būti vertas dėmesio. O jį čia yra apstu.

¹⁰² Juozas O. Širvydas, redagavo VYT. ŠIRVYDAS, Cleveland, 1941, 201 psl.

¹⁰³ Ten pat, 201 psl.

¹⁰⁴ Ten pat, 202 psl.

¹⁰⁵ Ten pat, 205 psl.

Büchneris yra mechanistinio materializmo atstovas. Tikrasis jo ikvėpėjas yra Feuerbachas. Tiesa, vėliau parašytuose savo knygos skyriuose jis cituoja ir Engelsą. Kartu su juo jis atstovauja jėgos pirmenybę prieš materiją. Mirusios materijos jam visai nėra. Mirusi materija yra tik abstrakcija¹⁰⁶. Vertindamas Büchnerio veikalą F. Coplestone pastebi, kad jis dėl to buvo toks populiarus, kad buvo negilus¹⁰⁷.

Lietuvoje šis veikalas buvo žinomas ir skaitomas, bet didelio populiarumo jis čia nesulaukė. Katalikiškai visuomenei jis buvo nepriimtinas savo grubiu materializmu, o socialistiškai visuomenei jis darėsi vis mažiau ir mažiau priimtinas dėl to pasmerkimo, kurio iš Markso susilaukė Feuerbacho filosofija.

Mykolas Krupavičius, dar moksleivių būdamas, skaitė šią knygą, bet, kaip sakosi, neištengęs jos idėjomis susidomėti. Šliūpo keliai su socializmu jau buvo persiskyrę 1907 metais. Tų metų socialistų sąjungos organas *Kova* turėjo išidėjęs straipsnį antrašte: *Ar toli eis šliūpizmas?* Matyt, šliūpizmas jau tada buvo sąvoka. Štai, kaip straipsnis apibūdina tuometinę Šliūpo poziciją: «Tas žmogus, nors pernai jau visiškai buvo nuklydęs, susidėdamas su atžagareiviška kunigija, vienok da to savo nupuolimo nepastebėjo»¹⁰⁸. Kyla klausimas, ką reiškė ir kokio pobūdžio buvo tas Šliūpo susidėjimas su dvasiškija. Ar jis reiškė nusikreipimą nuo socializmo, ar ir nuo materializmo? Nėra abejonės, kad tai buvo nusikreipimas nuo socializmo, nes laikraštis toliau rašo, kad jis «ot dabar su anaujinta spēka eina ant socialistų»¹⁰⁹.

Būtų įdomus klausimas, kodėl Šliūpas nenuėjo su socialistiniu sąjūdžiu, ypač kad, apskritai, darbininkų sąjūdžio prasmę ateičiai, kaip matėme, jis suprato. Kas buvo tas bruožas marksizme, kuris Šliūpai nepatiko? Ar jis jau išvelgė marksizme perdidelį laisvės varžymą ir dėl to nuo jo nusigrėžė, ar jis tai, padarė dėl perdidelio savo tautiškumo? Antrąją galimybę patvirtintų *Kovos*

¹⁰⁶ L. BÜCHNER, *Spėka ir Medega*, Chicaga, 1902, 67 ir 74 psl.

¹⁰⁷ COPLESTON FREDERICK, *Fichte to Nietzsche, A history of Philosophy*, Westminster, Md., 1963, 352 psl.

¹⁰⁸ *Kova*, 1907, nr. 2, 17 psl.

¹⁰⁹ Ten pat.

sakinys, parašytas ryšium su Šliūpo kritika, kuris gina socializmo internacionalumą: socializmas «vietoį pjudyt tautą ant tautos, stengiasi suvienyti visas tautas į brolišką ryšį»¹¹⁰ Žinant Šliūpo nusiteikimą prieš lenkus, tokia idėja jam galėjo atrodyti vien dėl to nepriimtina. Palyginkime jo veikalą *Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje*¹¹¹. Tai yra gana įdomi Lietuvos kultūros istorija po Liublino unijos. Veikalas yra vertingas savo užuominomis, nepaisant antikrikščioniškų ir antilenkiškų nusiteikimų. O lietuviškas socializmas jau tada turėjo gyvą tarptautinę sąmonę. Apie Šliūpą jis sakė: «Jo vardas nublanksta prieš didelį visavietinį judėjimą»¹¹². Bet greičiau patikima yra kita galimybė. Šliūpas buvo liberalas. Büchneris buvo vokiečių liberalų susivienijimo steigėjas ir pirmininkas. Atrodo, kad jo pėdomis nuėjo Šliūpas.

9. *Istorinis materializmas*. — Marksistinio materializmo didžiuoju skelbėju lietuviškoje visuomenėje, be abejo, reikia laikyti Pijų Grigaitį. Jis nuo pat savo jaunystės atstovauja šį mokslą pastoviai ir tvirtai. Mums čia rūpi, kaip atrodo Grigaičio skelbiamas materializmas mūsų tyrinėjamame laikotarpyje. Kai tenka pasikalbėti apie Grigaičio pažiūras su jo artimaisiais bendradarbiais, jie beveik vienu balsu sako, kad jos nėra pasikeitusios visame jo ilgame veikliame gyvenime. Jei nori pažinti Grigaitį šio šimtmečio pradžioje, reikia paskaityti jo šiandieninius raštus. Kiek tai yra tiesa, kiek ne, čia nesvarstysime. Mes turime galimybę pažinti Grigaitį iš jo ano meto raštų.

Martynas Gudelis yra išsaugojęs komplektą savaitraščio *Pirmyn*, kurį Grigaitis pradėjo leisti 1913 m. balandžio 7 d. Baltimorėje. Grigaitis, atvykęs Amerikon, išėjo į atvirą kovą už iki galo pasisavintas ir tiksliai atstovaujamas marksistines idėjas. Jis tokiu savo principingumu pasidarė svetimas ne tik katalikiškai visuomenei, tada atstovaujamai *Draugo*, bet ir socialistinei visuomenei, susitelkusiai prie *Kovos*. Vedamajame savo savaitraščio straipsnyje pirmajame numeryje jis šitaip aptarė savo

¹¹⁰ Ten pat, 18 psl.

¹¹¹ JONAS ŠLIŪPAS, *Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje*, Chicaga, 1909.

¹¹² *Kova*, 1907, 2 nr., 18 psl.

taktiką: « Mes nesišalinsime nuo kovos nė su atvirais, nė su pasislėpusiais po "bepartyviškumo" skraiste priešais. Mes tačiau skaitome reikalingu daiktu čionai pabrėžti, kad tą kovą varyti ketiname vien idėjos ir jos įrankiais tikroje ir geroje to žodžio prasmėje ». Šiame pareiškime matome Grigaitį išeinantį kovon už tam tikras idėjas ir kovą suprantantį « tikroje ir geroje to žodžio prasmėje ». Būtų įdomu patyrinėti, ką tie žodžiai gali reikšti marksisto lūpose ir kaip jie apsipavidalino Grigaičio gyvenime. Viena, ką galime pasakyti, jie nebuvo jo gyvenime tušti žodžiai. Jis ne kartą buvo aršus priešas savo oponentams, bet taip pat jis nedavė progos įtarti, kad jam gyvenime būtų rūpėję kas kitas, negu atstovavimas ir gynimas savo idėjų tikrai demokratinio būdu.

Kaip atrodo Grigaičio materializmas? — Pirmiausia, jis nieko bendro neturi su Büchnerio materializmu. Büchnerį jis laiko tik mokslo vulgarizatorium, ir, išversdamas šį žodį lietuviškai, jį vadina « mokslo darkytoju »¹¹³. Priežastis, dėl kurios Büchneris jo nepatenkina, Grigaičio supratimu, yra ta, kad materializmas « tai ne tas pat, kad gamtoje viskas yra tik medžiaga »¹¹⁴.

Grigaičio materializmas yra marksizmas. Marksas jam yra vienas didžiausių žmonijos filosofų. Svarbiausia šio filosofo mintis yra materialinis istorijos supratimas. Ką reiškia istoriją suprasti materialistiškai? Tam supratimui didžiausios reikšmės turi įvertinimas įrankio vaidmens žmonijos gyvenime. « Svarbiausioji to istorijos supratimo mintis ta, kad žmonių visuomenės būvį ir keitimąsi nustato josios išdirbimo įrankių plėtojimasis »¹¹⁵.

Įrankio reikšmė Grigaičiui yra tokia didelė, kad jis kuria ne tik žmonijos istoriją, bet ir patį žmogų. « Pirmutinio darbo įrankio atsiradimas reiškė žmogaus atsiradimą; kuomet tapo padarytas pirmutinis įrankis, tuomet atsiskyrė veislė *homo* (žmogus) nuo visų kitų gyvulių veislių, tuomet išaušo žmonių kultūros aušra »¹¹⁶.

Kaip giliai Grigaitis buvo įsimastęs į įrankio reikšmę, galima matyti ir iš to, kad jis šį žmogaus bruožą laikė svarbesniu net ir

¹¹³ *Pirmyn*, 1913, 20 nr., 13 psl.

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ *Pirmyn*, 1 nr., 2 psl.

¹¹⁶ *Pirmyn*, 6 nr., 3 psl.

už visuomeninę žmogaus prigimtį. Jis rašė : « Taigi, visuomeniškumas nėra išimtiną žmogaus ypatybę. Todėl pasakymas, kad žmogus esąs *visuomeniškas gyvulys* yra neteisingas ant kiek juo norima pažymėti skirtumą tarpe žmogaus ir gyvulio. Visuomenė atsirado anksčiau, negu žmogus » ¹¹⁷.

Žmogus išsiplėtojo iš žemesnės rūšies tvarinio. Jį pakėlė darbo įrankių išradimas ir pagerinimas, trumpai sakant, technikos plėtojimas » ¹¹⁸.

Taigi visuomeniškumas, iš vienos pusės, yra gyvuliškas reiškiny. Iš antros — tik įrankis jį padaro tikrai žmogišku reiškiniu. « Darbo įrankių stovis, vadinasi, yra tasai pagrindas, ant kurio kiekvieną kartą išdygsta savotiška visuomeninė tvarka ; o pastaroji savo keliu nustato žmonių gyvenimo ir protavimo būdus » ¹¹⁹.

Tokiu būdu, štai, atsidengia prieš mūsų akis Grigaičio istorijos supratimas. Žmonijos pradžioje stovi įrankis. Kiekvienos epochos pradžioje, kuri keičia žmonijos istoriją, taip pat stovi įrankis. Įrankio vaidmuo yra gilus : jis kuria žmogų ir apsprendžia jo protavimo būdus. Nors istorija yra kintanti, tačiau ji turi būtinumo bruožą, kuris nepriklauso nuo žmogaus. « Todėl nors žmonės ir daro savo istoriją, bet jie daro ją ne liuosa valia. Žmonių istorijoje viešpatauja ne priepuolis, o tiktai nepermaldaujamas būtinumas » ¹²⁰.

Šitoks istorijos supratimas, be abejo, yra marksistinis. Jis jaunam Grigaičiui buvo taip brangus, kad jis nesutiko jo keisti net mažiau reikšminguose bruožuose. Vakarų Europoje pradėjo sklisti pažiūros, skatinančios materialistinę istorijos supratimą pakeisti ekonominiu istorijos supratimu. Kai savaitraštis *Kova* šią idėją paskelbė, Grigaitis išėjo prieš. Ekonominis istorijos supratimas, pasak jo, reiškias visai ne tą, ką materialistinis. « Ekonomija nėra materija, — rašo jis. — Ekonomija yra žmonių santykiai visuomenėje, o santykis (tvarka) juk yra nematomas, neįaučiamas ... Ekonomija, žinoma, yra svarbus faktorius visuomenės istorijoje. Bet tas faktorius nėra dar pamatinis. Jisai

¹¹⁷ Čia Grigaitis turi galvoje gyvulių bendriją. V. Bgd.

¹¹⁸ *Pirmyn*, 8 nr., 2 psl.

¹¹⁹ *Pirmyn*, 8 nr., 3 psl.

¹²⁰ *Pirmyn*, 1 nr., 2 psl.

pats yra *pasekmė* kito faktoriaus, būtent : išdirbimo jėgų, kurias visuomenė valdo ; įrankių, žemės, oro ir t. t. Atmainos klimato ir žemės paviršiuje gali sutrugdyti arba pagreitinti visuomenės plėtojimąsi. Kas kalba apie "ekonomišką" istorijos aiškinimą, tas šitą istorijos faktorių ignoruoja »¹²¹.

Iš šio materializmo gynimo aiškėja labiau modžiaginis, o ne žmogiškasis faktorius Grigaičio istorijos supratime. Tačiau Grigaitis nebuvo dvasinės žmogaus apraiškos priešas, kaip juo nebuvo ir Marksas su Engelsu¹²². Kai Grigaitis pradėjo leisti *Pirmyn*, jis juto prieš save du keliu : vieną vedantį į plotį, antrą — į gylį. Kitaip sakant, jam reikėjo pasirinkti : ar organizuoti darbininkų sąjūdį, ar atsidėti dvasiniam teorijos gilnimui. Grigaitis pasirinko pirmąjį kelią. Tačiau jis žinojo, ką jis paliko. « Ar būtų geriau, kad darbininkiškoji laikraštija augtų "daugiau į gylį, o ne į plotį" ? — Kas nežino, kad tai būtų geriaus. Bet klausimas, kuo tai įvykdyti dabartinėse sąlygose ? Ir ar darbininkiškos laikraštijos "augimas į gylį" gali šiandien atsverti, neskaitant jau atstoti, jos "augimą į plotį", mes labai abejojame »¹²³.

Taigi, Grigaitis, kaip nuoseklus marksistas, pasiliko ištikimas marksistiniam principui, būtent, kad veikimas yra pirmesnis dalykas už mąstymą. Tačiau savo sąmonėje, jis buvo kitos nuomonės. Tai išduoda jo sakiny : « Kas nežino, kad tai būtų geriaus ». Kartais ši jo sąmonė pasirodydavo ir taktikoje.

Savaitraštis *Kova* 1913 m. suorganizavo diskusijas klausimu, kaip socialistas turi žiūrėti į laisvamanybę. Ar ji yra naudinga socializmui, ar ne. Tuo klausimu jis davė pasisakyti dviem bendradarbiams. Pr. Svotelis, svarstydamas šį klausimą, rašė : « Jeigu mes tvirtinsim laisvamanybę, tai tuom pat laiku silpninsim socializmą. Nes tiedu mokslai yra vienas kitam priešingi ». K-m-tis su tuo nesutiko : « Žmonijai žengiant pirmyn prie laisvės, prie žmoniškumo, prie socializmo, laisvas manymas yra neišvengiamas ir būtinai reikalingas ». Kokią poziciją šiuo klausimu užima Grigaitis ? — Žinant jo principiškumą ir jo pasisakymą už orga-

¹²¹ *Pirmyn*, 20 nr., 3 psl.

¹²² Žiūr. Fr. COPLESTON, *Fichte to Nietzsche*, Westminster, Md., 1963, 314 psl.

¹²³ *Pirmyn*, 1913, 1 nr., 1 psl.

nizacijos pirmenybę prieš mąstymą, reiktų laukti, kad jis prisijungtų prie pirmosios pažiūros. Tačiau jis prisijungia prie antrosios. « K-m-čio tiesa, — rašo jis. — Tiksliai jam reikėjo daugiau pabrėžti paskutinį to pažinimo elementą, kurie veda žmones prie laisvo protavimo, būtent: istoriją. Be istorijos pažinimo negali būti laisvo protavimo »¹²⁴.

Neaišku, kodėl Grigaitis nukrypo nuo savo griežtos linijos pagirdamas liberalizmą. Liberalizmo klausimas *Kovoje* buvo iškilęs ryšium su Šliūpo užpuodinėjimais ant socialistų. Sunku prileisti, kad Grigaitis savo nukrypimo nebūtų pastebėjęs. Gal jis tai padarė savo antireliginio nusiteikimo vedinas? Nors Grigaičio, tiesa, tvirtas antireliginis nusiteikimas yra, atrodo, tik jo marksistinio išpažinimo paseka. Šalia to į kovą su religija jis neina. Gal čia prakalba jo intelektualinis nusiteikimas, kuris pas jį buvo žymus. O gal čia yra jo taktinis manevras? Mat, *Kovos* socialistai jam nebuvo klusnūs ir jis galėjo paremti liberalų puolimus, kuriuos ypač jautė *Kova*, kaip senas socialistinis centras Jungtinėse Amerikos Valstybėse, tą vagą varęs jau aštunti metai.

10. *Tautiškumo klausimas.* — Tautybės klausimas lietuviškoje socialistinėje visuomenėje Amerikoje kilo šiomis progomis: kai iškilo organizacinės vienybės klausimas su Amerikos socialistais, kai reikėjo šelpti 1905 metų sukilimo aukas Lietuvoje, kai, renkant asmenis į Amerikos valdžios vietas, susidurdavo nelietuvio socialisto ir lietuvių nesocialisto rėmimo klausimas ir kai Lietuvių Mokslo Draugija pradėjo Tautos Namų statymo vają.

Lietuvių socialistų kuopas į centrinę organizaciją subūrė Juozas Širvydas. Prieš jį jau buvo atskirų socialistų kuopų, bet jos nebuvo susiorganizavusios tarp savęs. Taip pat jau prieš jį buvo socialistinių laikraščių, leidžiamų atskirų asmenų, ar pavienių kuopų, bet nebuvo bendro spaudos organo. Jis 1905 m. sušaukė Newarke pirmąjį socialistų seimą, išrinko centro valdybą ir pradėjo leisti savaitraštį *Kova*. Šiame darbe jam talkininkavo Šliūpas¹²⁵. Socialistų partija sėkmingiausiais savo veikimo laikais

¹²⁴ *Pirmyn*, 9 nr., 3 psl.

¹²⁵ VYT. ŠIRVYDAS, Juozas O. *Širvydas, biografijos bruožai*, Cleveland, 1941, 201 psl.

turėjo 168 kuopas. Ji buvo stipriausia 1914 metais, pasiekusi 3.367 narius. Po to, pasak Vytauto Širvydo, organizacija pradėjo šlyti tautiškai ir doriškai ¹²⁶.

Širvydo pažiūrų apskritai čia nesvarstome, nes jos yra nušviesotos plačioje jo sūnaus parašytoje monografijoje. Čia rūpi tik jo nusiteikimas tautiniu klausimu. Šis buvęs knygnešys ir, kaip jį Šliūpas vadina, «įdomus savamokslis» ¹²⁷, lietuviškajam klausimui ir norėdamas negalėjo daryti žalos. Jo vadovaujama socialistų sąjunga prisidėjimą prie Amerikos socialistų partijos svarstė nuo pat įsisteigimo. Štai, kaip Juozo Širvydo laikyseną šiuo klausimu aprašo jo sūnus. Nors «prie amerikonų partijos prisidėti balsavo veik visi sąjungos suvažiavimai, 1908 metais pradedant, 1914 m. padarytas referendumas davė 755 balsus už prisidėjimą, 696 — prieš, Širvydas pradžioje nurodinėjo, kad teorija reikalauja prisidėjimo, bet praktika — ne, nes už lietuvių duokles Amerikonų partija nežada jokios propagandinės literatūros lietuvių kalba gaminti. Bet vėliau jis savo mintį pakeitė ir sakė, prisidėti reikia ...» ¹²⁸.

Tačiau praktiškai Širvydas tuo keliu nenuėjo. Vytautas Širvydas šitaip aptaria lietuvių socialistinio sąjūdžio Jungtinėse Amerikos Valstybėse likimą: «Sąjūdis atiteko nevykusiai supras-to tarptautizmo garbintojams, kurie pasižymėjo kova prieš daugelį, kas lietuvius kultūrino ir kėlė» ¹²⁹. Tačiau lietuvius socialistus sunaikino ne Amerikos socialistai, bet iš Lietuvos atvykę socializmo vadai. Jie «buvo priežastimi Širvydo pasitraukimo iš *Kovos* redakcijos, o vėliau ir iš pačios partijos. Jie sąjungą pastūmė iš tautinio kovos už Lietuvos laisvę kelio į tarptautinį, kuris kitų lietuvių laisvės pastangas piktai ir net nedoromis priemonėmis neigė» ¹³⁰.

Didelė ir praktiška Amerikos lietuvių socialistų veikla buvo šelpimas nukentėjusių už 1905 metų sukilimą Lietuvoje. Aukų paskirstymo klausimu išsiskyrė Širvydo pažiūros su Šliūpo pažiū-

¹²⁶ Ten pat, 232 psl.

¹²⁷ Ten pat, 214 psl.

¹²⁸ Ten pat, 233 psl.

¹²⁹ Ten pat, 226 psl.

¹³⁰ Ten pat, 229 psl.

romis. Štai, kaip apie tai rašo Šliūpas savo laiške Vytautui Širvydui 1936 m. : « Dėl šelpimo kovojančių už revoliuciją Rusijoje mes su Širvydu net susipykome : jis stovėjo už socialdemokratus, o aš už juos ir už kitus (Kapsuką ir Varpiečius). Maniau, reikia šelpti visus, kokių pakraipų jie nebūtų. Ir ilgai Širvydas ant manęs pyko, nors vėliau susitaikėme ir mūsų draugiškumas jau, regis, iki jo mirties neiširo »¹³¹.

Širvydas rūpinosi gerų santykių palaikymu su Lietuvos socialistais. Apie tai kalbėjo partijos suvažiavimuose. Tuo susidomėta Lietuvoje ir atsiųsta čia oficialus atstovas Pijus Grigaitis palaikyti santykiams. Jis, pasak *Kovos*¹³², atvyko raginti « Amerikos lietuvius šelpti revoliuciją Lietuvoje ir skelbti tarptautinį socializmą »¹³³.

Grigaitis tautos ir ideologijos konflikte pirmenybę atiduoda ideologijai. Kai lietuvis Gilius, ne socialistas, kandidatavo šerifo postui ir prieš jį rinkimuose ėjo kitatautis socialistas, Grigaitis rašė : « Reikia balsuoti pagal partijas, o ne pagal tautas — tai politikos ABC »¹³⁴.

Tačiau Grigaitis turi tautos sampratą, nepriklausomą nuo darvinizmo. Kai Gulbinas išdėstė materialistinę tautos filosofiją¹³⁵, Grigaitis į tai reagavo. Jis sutiko, kad rasės kilmei išaiškinti Darvino mokslas yra geras. Tačiau « visai kas kito tautos atsiradimo klausimas. Tauta yra ne prigimimo, o tiktai kultūros ypatybių grupė ... Matyti tarp žmonių kuopų tiktai tuos skirtumus, kurie atsirado po įtėkme klimato, floros, faunos ir panašių priežasčių, reiškia tolyginti tas žmonių kuopas su jaučių, asilų, verbliūdų, kiaulių ir kitokių gyvulių rūšimis : reiškia mokslą apie žmonių visuomenę — sociologiją pakeisti mokslu apie gyvulius — zoologiją. Skelbti, kad tie zoologiški skirtumai tarp žmonių yra svarbiausias daiktas, reiškia — atmesti žmonių kultūrą ir gyvulį pastatyti aukščiau už žmogų »¹³⁶.

¹³¹ Ten pat, 227 psl.

¹³² *Kova*, 1907 m. 1 nr.

¹³³ VYT. ŠIRVYDAS, *Juozas O. Širvydas, biografijos bruožai*, Cleveland, 1941, 230 psl.

¹³⁴ *Pirmyn*, 1913, 2 nr., 3 psl.

¹³⁵ *Vienybės* 18 nr.

¹³⁶ *Pirmyn*, 6 nr., 3 psl.

Įdomu, iš kur yra šis kultūrinis Grigaičio požiūris į tautą. Ar jis yra savaiminga jo mintis, ar tai yra marksistinis mokslas? Pasak Copleston, Marksas domisi prigimtimi ne dėl pačios prigimties. Jam ji yra neįdomi, paimta atskirai nuo žmogaus. Gamta jam darosi įdomi tik tada, kai ji yra žmogui. Ir kaip tik šiuo momentu, kai gamta pasidaro žmogui, galima sakyti, atsiranda žmogus. Taigi, būti žmogumi, reiškia atsiskirti nuo gamtos¹³⁷. Ar Grigaičio tautos mokslas yra gili išvada Markso filosofijos, kurią atidenigia Copleston, ar ji yra Grigaičio marksizme tam tikras svetimas kūnas, sunku pasakyti.

Aiškia pažiūrą tautos klausimu 1914 m. pareiškė V. Mickevičius-Kapsukas. Tuo laiku Basanavičius su Yčū buvo bepradedą vają Tautos Namų statybai. Amerikos lietuviai socialistai tam sumanymui ne tik nebuvo priešingi, bet net skatino jį remti. *Laisvė* 60 nr. rašė: « Todėl mes kviečiame visus savo pritarėjus remti minėtą idėją taip, kaip ją remia mūsų vienmėnį Lietuvoje »¹³⁸. Panašią pažiūrą reiškė ir kitas laikraštis *Visuomenė*. Apie Tautos Namus *Visuomenė* rašė, kad « tai didelis kultūros darbas labai svarbus visiems lietuvių sluogsnams, dėl to mes turime juos iš visų spėkų remti »¹³⁹.

Tačiau, vos keli mėnesiai išėjęs iš kalėjimo, V. Kapsukas išskėlė klausimą iš pagrindų: kokią naudą gali atnešti sumanytieji Tautos Namai. Ir atsakydamas į tai jis rašė:

« Darbininkai gi nepripažįsta tarp savęs įvairių tautų skirtumo: ir lietuviai, ir žydai, ir lenkai, ir rusai — visi jie paduoda vienas kitam ranką kovai su savo išnaudotojais... Visos kalbos jiems lygios ir turi lygias teises jų tarpe. Ypatingai tai reikia pabrėžti kalbant apie Vilnių, kur lietuvių darbininkų tėra tik mažiukė saujelė, o diduma žydai, ar lenkai, ar rusai. Pastariesiems negali būti vietos mūsų tautiečių namuose, o tokiu būdu negali būti vietos nei sujungtiems su jais nepertraukiamais ryšiais susipratusiems lietuviams darbininkams.

„ Tautos „ namų šeimininkai negali dargi leisti sau kokio tai

¹³⁷ FR. COPLESTON, *Fichte to Nietzsche*, Westminster, Md., 1963, 314 psl.

¹³⁸ Cituota iš *Pirmyn*, 29 nr., 2 psl.

¹³⁹ Ten pat.

skirstymosi į darbininkus ir nedarbininkus. Jie stengiasi juose visus lietuvius sujungti, kaip tikrus brolius; sujungti išnaudotus ir išnaudojamus, vilką ir avį... Ne, gerbiamieji tautininkai, susipratusieji darbininkai nepripažįsta to broliškumo tarp vilko ir avies. Tame jie mato tik klasinio jų susipratimo aptemdinimą.

Sakau, kad susipratusiems darbininkams nėra ten vietos ir jie negali būti darbininkų remiami. Duot sunkiai uždirbtą savo skatiką tokiems namams, iš kurių paskui, kaip iš kokios tvirtovės, kels tautų neapykantą surūgusiojo patrijotizmo nešiotojai... Yčai ir Basanavičiai leis savo vilyčias į susipratusius darbininkus ir jų reikalų išreiškėjus — ne, prie tokių namų statymo negali prisidėti susipratusieji darbininkai. Teisybė, iki šiol lietuvių buržuazija buvo silpna... Negali tik ji taip apsireikšt, kadangi neturi tiek spėkų, kad galėtų smaugti kitas tautas lietuvinant žydus, lenkus... Visa tai ateis savo laiku... »¹⁴⁰.

Šis straipsnis buvo paskelbtas Grigaičio redaguojamame savaitrašty *Pirmyn* 1914 metais. Įdomu yra, kokia buvo Grigaičio reakcija į Kapsuko paskelbtas pažiūras tautos ir darbininkų sąjūdžio santykių reikalu. Atrodo, kad Grigaitis matė visą šio klausimo pavojingumą ir toli siekiančias vienokio ar kitokio jo sprendimo pasėkas. Šį klausimą sprendamas, jis pasilieka ištikimas ne teoriniam principui, bet demokratiniam daugumos sprendimui. Sekančiame *Pirmyn* numeryje, ryšium su Kapsuko straipsniu, jis rašo: «Mūsų pozicija beveik tokia pat, kaip ir Kapsuko. Skirtumas tarp V. Kapsuko ir mūsų pozicijos yra tame, kad jisai tyrinėja dalyką, neatsižvelgdamas į tai, ar jo išvedžiojimai sutinka su viešpataujančia Lietuvos socialdemokratijoje nuomone, ar ne. Tuo tarpu mes, neužmiršdami klasinių Lietuvos proletarijato reikalų, stengiamės ranka į ranką eiti su "oficiališkais" tų reikalų reiškėjais. Ir Amerikoje būdami, mes negalim kitaip elgtis. Visa, ką mes pajėgiam čionai, tai *paremti* Lietuvos socialdemokratiją; iniciatyva priklauso jai, o ne mums »¹⁴¹.

Grigaičio laikyseną tautiškumo atžvilgiu, atrodo, nejučiomis teisingai aptarė *Kova*, vos jam atvykus Amerikon. Tą aptarimą

¹⁴⁰ Ten pat.

¹⁴¹ *Pirmyn*, 30 nr., 3 psl.

jau esame pacitavę aukščiau, būtent: jis čia atvyko raginti «Amerikos lietuvius šelpiti revoliuciją Lietuvoje ir skelbti tarp-tautinį socializmą». Pirmu žvilgsniu tai atrodo savyje nesiderinanti laikysena, nes praktiškai daroma kas kita, negu skelbiama teoriškai. Tačiau kažin, ar taip yra iš tikrųjų. Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, kas yra labiau pagrindinis bruožas marksizme: ar jo internacionalizmas, ar jo realistinis praktiškumas. Ir jei sakytume, kad realistinis praktiškumas yra svarbesnis marksizmo bruožas, tai Grigaičio marksizmo interpretaciją reiktų laikyti teisingesne.

11. *1905 metų sukilimo literatūra.* — 1905 m. sukilimo literatūros yra mažai išlikę. Tai yra visai suprantama, nes sukilimo metu šios literatūros turėjimas buvo laikomas nusikaltimu, už kurį buvo žiauriai baudžiama. Dėl to žmonės stengėsi šiuos raštus arba slėpti, arba naikinti. Šio darbo autoriui teko gauti iš Martyno Gudelio, *Naujienu* administratoriaus, rūpestingai išsaugotus penkis laikraščio *Darbininkas* numerius. Pirmas numeris išleistas Ženevoje 1905 m. liepos mėn. Antrinė antraštė yra: *Mėnesinis lietuvių darbininkų laikraštis Draugo organizacijos leidžiamas*. Paskutiniame puslapyje pažymėta: «Spausdinta partijos spaustuvėje». Antras, trečias ir ketvirtas numeriai išleisti viename sąsiuvinyje tais pačiais metais rugpiūčio, rugsėjo ir spalio mėnesiais. Šis sąsiuvinis jau yra leidžiamas J. Lizdeikos Londone¹⁴². Toks pat adresas yra nurodomas ir 5 numeriui, kuris išėjo tais pačiais metais lapkričio mėn. Visų sąsiuvinų bendras puslapių skaičius yra 144. Leidinys yra mažo, kišeninio formato, tačiau gana talpus.

Nors išleidimo vieta vienu kart yra nurodoma Ženeva, kitu kart Londonas, tačiau kiekvienam aišku, kad visi sąsiuviniai yra spausdinti toje pačioje spaustuvėje ir ant to paties popieriaus. Taip pat yra tikra, kad jis nebuvo spausdinamas nei Ženevoje, nei Londone. Tai liudija popierius, raidynas ir visa spaudos technika. Visi šie dalykai liudija būdingą lietuvišką spaustuvę kur nors Kaune, Vilniuje ar Tilžėje. Nepatikima yra žinia, kad jis buvo spausdinamas slaptoje partijos spaustuvėje. Tokiu atveju spaudos darbas būtų buvęs labiau mėgėjiškas. Iš Grigaičio teko girdėti,

¹⁴² 26 Gray Str., Silvertown, E. London.

kad sumanymas įsigyti spaustuve ir spausdinti Lietuvoje nepavyko. Greičiausiai *Darbininkas* buvo leidžiamas Tilžėje. Tai liudija skelbimas pirmo numerio viršelyje, kur sakoma, kad « gabenantieji į D. Lietuvą gauna už pusę kainos. Per metus *Darbininkas* ... 2 marki ». Nurodymas kainos vokiška valiuta liudija, kad platinimas buvo atliekamas iš Mažosios Lietuvos.

Kas yra *Draugo* organizacija, kuri yra pažymėta pirmojo numerio leidėja? Antrajam mūsų turimam sąsiuvinii trūksta viršelio, dėl to nežinia, ar ir šio numerio leidėja buvo *Draugo* organizacija. Tuo tarpu penktajame numeryje šis leidėjas yra nenurodytas. *Draugo* organizacija, pasak Vyt. Širvydo, yra Kapsuko organizacija¹⁴³. J. Lizdeika, kuris pasirašo leidėju pradedant antruoju numeriu, yra plačiai žinomas Augustino Janulaičio slapyvardis. Taigi, už šio laikraščio stovi du žymieji ano meto socialdemokratijos vadai: V. Kapsukas ir A. Janulaitis. Antrajame sąsiuvinyje yra pridėta redakcijos pastaba, kad, prieš šiam numeriui išeinant, įvyko dviejų broliškų partijų susipratimas: Lietuvos socialdemokratų darbininkų partijos ir Lietuvos socialdemokratų partijos. « Tas darbas atnešė gausius vaisius: po gana ilgų pasikalbėjimų juodvi susijungė į vieną partiją Lietuvos socialdemokratų partijos vardu »¹⁴⁴.

Šio laikraščio tikslas buvo kurstyti dvaro, miesto ir kaimo darbininkus, kad jie streikuodami pagerintų savo ekonominę būklę. Pačiame pirmajame straipsnyje yra pateikiami praktiški nurodymai, kaip reikia organizuoti streikus, kad jie duotų laukiamų rezultatų. Pirmiausiai reikia išrinkti delegaciją ir pateikti dvarponiui savo reikalavimus. « Jei jis išklaussys jūsų reikalavimų, gerai — toliau dirbkite, o jei nesutiks, tai pasakykit jam, kad atsisakot nuo darbo ir tolaik nedirbsit, koliaik neišklaussys jūsų reikalavimų »¹⁴⁵. « Geriausia galėtų pasisekt tokie streikai per rugiapjūtę, vasarojo valymą, linų rovimą, sėją; be to da reikia rūpintis, kad darbą mestų vienu kartu visos apylinkės darbininkai ir anaip tol nenusileistų, koliaik nebus išpildyti jų reika-

¹⁴³ VYT. ŠIRVYDAS, *Juozas O. Širvydas*, Cleveland, 1941, 225 psl.

¹⁴⁴ *Darbininkas*, 1905, 112 psl.

¹⁴⁵ Ten pat, 4-5 psl.

lavimai, — tuomet daug lengviau būtų laimėti »¹⁴⁶. « Per streiką ramiai elkitės, negirtuokliaukite, neskriauskite nekaltų žmonių, nemuškite žydų. Bet nedovanokite saviems išdavikams arba tiems, kurie neprisidės prie jūsų streiko »¹⁴⁷.

Šitaip sukurstęs streikui, *Darbininkas* duoda labai apščiai informacijų apie streikus įvairiose Lietuvos vietose. Iš jų konkretumo ir smulkmeniškumo matyti, kad redakcija buvo labai gerai painformuota, kas dedasi krašte. Tokias informacijas ji galėjo gauti nebent iš policijos raportų, atsiradusių teismuose.

Šalia keleto žiauresnių atvejų, kada dvarponiai šaukėsi policijos, streikai, apskritai imant, privesdavo prie takaus susitarimo. Pats *Darbininkas* rašo, kad «ponai visur buvo gana nuolaidūs ir po streikų kėlė "balius"»¹⁴⁸.

Tiksliau suformuluotos socialistinės doktrinos *Darbininkas* dar neturi. Tai galima matyti iš šio pasisakymo : « Mes — "svieto lygintojai" »; mes norime padaryti, kad nebūtų nei turtingų, nei beturčių, kad visi žmonės būtų lygūs ir visi lygiai naudotųsi savo darbo vaisiais. Mes nenorime nuo vieno atimti, o kitam duoti, arba visiems lygiai padalyti visus turtus — tuomet tuojaus vėl vienas už kitą turtingesniu pasidarytų, vėl vienas kitą skriaustų : mes norime, kad viskas būtų visų, kaip dabar yra visų oras, saulė, mėnuo, žvaigždės. Mes sakome, kad tiktai tas tegali duoną valgyti, kas dirba »¹⁴⁹. Kaip matome, šiame pasisakyme dar viešpatauja kraštutinis nuomonių nesusiderinimas. Kaip galima viską visame padaryti bendra nieko iš nieko neatimant ?

Aiškesnis *Darbininkas* yra politinėje ir lietuvių tautos teisių gynimo srityje. Jis labai aštriai pasisako prieš centrinę Rusijos valdžią ir kelia lietuvių tautos apsisprendimo teisę. Būdinga, kad šias idėjas čia savo vardu skelbia V. Kapsukas, kuris, kaip matėme, vėliau jų atsisakė. Jis rašo : « Mes lietuviai reikalaujame, kad Lietuvos išrinktieji galėtų susirinkti visai skyrium Vilniuje ir čia nutartų kokia toliau turi būti Lietuvos valdžia »¹⁵⁰. Kapsukas nebūtų patenkintas laisvai išrinktu visos Rusijos seimu. « Tokiu

¹⁴⁶ Ten pat, 5 psl.

¹⁴⁷ Ten pat.

¹⁴⁸ Ten pat, 125 psl.

¹⁴⁹ Ten pat, 35 psl.

¹⁵⁰ Ten pat, 46 psl.

būdu viskas prigulės nuo maskolių ; kaip jie norės taip bus »¹⁵¹. Jeigu ir « nebus caro valdžios, bet stipresnysis vistiek spaus silpnesnįjį »¹⁵².

« *Mes reikalaujame, kad visos tautos ir kalbos turėtų lygias teises ir kad kiekviena tauta galėtų pati savo reikalais rūpintis* (Kapsuko pabraukta). Savo keliu vienas seimas negali aprūpinti tolimiausių Maskolijos šalių ... Kaip gi galės tie, iš visų kraštų susirinkę į vieną vietą, pasiuntiniai tarties apie kokio nors krašto reikalus, kad jų didžiuma visai nepažįsta to krašto reikalų ? Čia būtinai reikia leisti kiekvienam kraštui pačiam savo reikalais rūpintis, kitaip sakant, reikia duoti kiekvienam kraštui kuodičiausią autonomiją »¹⁵³.

Gindamas lietuvių tautos teises ir šiuo metu Kapsukas tačiau nėra romantikas tautininkas. Jis rašo : « Ne mūsų darbas yra garbinti tautos praeitį, gražiuotis lietuvių kalba, pasakoti, kad nesą kitos tokios gražios ir senos kalbos, kad Lietuvoje viskas gražu, malonu, miela, bet mūsų darbas eiti prieš kiekvieną jos prispaudimą »¹⁵⁴.

Kapsukas pasisako už tikėjimo laisvę. Jis piktinasi tikėjimo persekiojimu. « O kiek žmonių dargi už maldų knygas pakliuvo į kalėjimą !... Per tiek metų buvo persekiojamas tikėjimas »¹⁵⁵. Dėl to socialistų vardu jis daro šitokį pareiškimą : « Visi mes turime už tai stoti, kad kiekvienas žmogus, kaip sau nori, galėtų tikėti ; niekas jo negali dėl tikėjimo persekiot »¹⁵⁶.

Nors šiam laikraščiui yra pridėta Janulaičio slapyvardis, tačiau abejotina, ar jame yra paties Janulaičio raštų. *Lietuvių Enciklopedija*, paduodama Janulaičio leidinių sąrašą, *Darbininko nemini*¹⁵⁷. Tiesa, šio laikraščio nežino ir Vyt. Širvydas, nors žino kitus tris laikraščius,ėjusius Amerikoje tuo pačiu vardu. Enciklopedija rašo, kad Janulaitis redagavo *Darbininkų Balsą*. *Darbininke* yra ir *Darbininkų Balso* skelbimas. Ten abu laikraš-

¹⁵¹ Ten pat, 121 psl.

¹⁵² Ten pat, 122 psl.

¹⁵³ Ten pat, 123-124 psl.

¹⁵⁴ Ten pat, 123 psl.

¹⁵⁵ Ten pat, 121 psl.

¹⁵⁶ Ten pat, 123 psl.

¹⁵⁷ *Lietuvių Enciklopedija*, IX (1956), 291-293 psl.

čiai yra šitaip aptariamai: « *Darbininkas*, pradedančiųjų laikraštis, visų pirma rūpinasi dvaro ir sodžiaus darbininkų reikalais ... *Darbininkų Balsas* jau prasilavinusių kiek laikraštis ». Abiejų laikraščių administracija nurodoma Lizdeikos adresu Londone ¹⁵⁸.

12. *Anarchizmas*. — Socializmo istorijoje, tiek lietuviškoje, tiek kitų tautų, vieną tarpsnį sudaro anarchinis socializmas. Lietuvišką jo apraišką turime išlikusią Juozo Laukio Chikagoje leistame savaitiniame žurnale *Kūrėjas*. Jis pradėjo eiti 1900 m. vasario 7 d. ir, išleidęs 19 numerių, sustojo birželio 14 d. Nors laikraštis ėjo trumpą laiką, bet savo diskusijų reikšmingumu ir platumu jis užima svarbią vietą ne tik socializmo bet ir apskritai lietuviškos kultūros istorijoje. Čia susitiko ir aštriose diskusijose susikirto senasis liberalizmas su socializmu, krikščionyste ir kapitalizmu. Šio laikraščio komplektas šiandien yra didelė retenybė. Autoriui pasisėkė gauti gal būt vienintelį jo komplektą, išsaugotą Aleksandro Ambrose. Dėl popieriaus nepatvarumo ir šis egzempliorius anksčiau ar vėliau užbaigs savo dienas. Tai sudaro ir kitą priežastį, dėl kurios norime apie šį laikraštį plačiau painformuoti.

Laikraštis *Kūrėjas* yra, kaip šiandien jį būtų galima pavadinti, kultūrinis žurnalas. Jis spausdina Maupasant ir Hugo noveles, deda filosofinio liberalizmo straipsnių vertimų, domisi pasaulio įvykiais ir juos vertina. Vienintelis jo atsilikimas, kurį jam laiške prikišo skaitytojas J. Garmus iš Scranton, Pa., yra jo senoviška rašyba. « Negalima nepapeikti už prisilaikymą senoviško būdo rašymo, kuris yra vartojamas jūsų laikraštyje; ar ne geriau turėt *Varpo* rašybą, vietoj *cz* ir *sz* » ¹⁵⁹.

Kas yra anarchizmas? Šis vardas yra gerokai klaidinantis. Tuo vardu esame linkę suprasti labai energingą visuomeninį veikimą, nukreiptą prieš esamą tvarką. Tuo tarpu *Kūrėjo* supratimu, tai yra greičiau kultūrinis sąjūdis, visa jėga nusikreipęs į mokslinimąsi ir nekreipias dėmesio į bet kokią organizacinę struktūrą ir net ją niekinąs. Anarchizmą šiame žurnale aptaria

¹⁵⁸ *Darbininkas*, 5 nr. viršelis.

¹⁵⁹ *Kūrėjas*, Chicaga, 1900, 63 psl.

daugiausiai verstiniai straipsniai. L. Emerickas sako : « Atminkite, draugija, kuri atmeta visą šitą mašineriją, luomas žmonių, kurios dar yra velkamos, kaip našta sunkenybių tai pačiai draugijai, yra anarchija ; draugija be valdonų, be pono ir vergo ; draugija be tiesdarių ... » Pirmoji praktiška anarchizmo išvada yra nusistatymas prieš politines partijas. « Liaukitės tad balsavę ... liaukitės tikėję, kad išganymas mūsų nuo blogo surėdymo draugijos gali ateiti per politiškas partijas ; liaukite tikėję, kad išganymas nuo kančių ir vargų šiame ar kitame sviete ateis per poterius ir nusižeminimą kunigui ... »¹⁶⁰.

Yra nuoseklu, kad ir bažnytinės organizacijos anarchistai nepripažįsta. « Bažnytinės organizacijos tokios, kokias kitos darbininkų žmonių organizacijos turi, pas anarchistus nesiranda. Jie laiko kožną centralizaciją su jos urėdais, mokesčiais ir kitomis įrėdnėmis, kaip dalyką vertą atmesti, kadangi jis pančiuoja pavienėlį, naikina jo savistovybę mislies ir įveda visur ištvirtimą »¹⁶¹.

Šeimos gyvenimo srityje anarchizmas skelba reikalą iškrovoti moterims laisvę turėti ar neturėti vaikų. Ir verčiau jų neturėti, nes « kūdikis yra negeistinu, nes jis yra sunkenybė ». Tos laisvės moteris negalės pasiekti nei įstatymų, nei tikėjimo pagalba. Jai galės pagelbėti tik mokslas. « Mokslas, vienintelis išganytojas žmonijos, turi atiduoti galybėn moters spręsti dėl savęs, ar ji liksis motina, ar ne »¹⁶². Tai irgi verstinis straipsnis, parašytas kažkokio R. G. Juglersolio.

Kūrėjas, išeidamas į gyvenimą su liberalistinėmis idėjomis, žinojo, kad jis nebėra mados dalykas. Vienas redakcijos bičiulis jai rašė : « Jei jūsų laikraštis rems socializmą, tai turės daug pasekėjų ». Laikraštis, pacitavęs šį sakinį, šitaip nusako savo liniją : « Taip, mūsų laikraštis rems viską, kas tik bus dėl darbo žmonių ir socializmas, valnas socializmas, bus jo pastova »¹⁶³.

Praktiškai tačiau *Kūrėjas* socializmo nerėmė. Jis skelbė kraštutinį liberalizmą. Jis skatino nedalyvauti tarptautiniuose karuose ir kovą perkelti į namus, nes « naminis priešas yra tikru priešu,

¹⁶⁰ Ten pat, 50 psl.

¹⁶¹ Ten pat, 10 psl.

¹⁶² Ten pat, 19 psl.

¹⁶³ Ten pat, 14 psl.

o priešas svetur gali būti tikru draugu. Perkelk kovą iš svetur namo, atsisakyk kovoti karėje valdžios ir ji pranyks. Karė naminė gali būti visiškai be kraujo ir kad būtų pasekminga, turi būti be kraujo »¹⁶⁴. Tik šiuo savo kovingumu *Kūrėjas* susisiekė su socializmo skelbiama klasių kova. Tačiau praktiškai jo beribis neorganizuotumas socializmui ne tiek padėjo, kiek kenkė.

Tai tuojuo pastebėjo Šliūpas. Jis laiške redakcijai iš Scranton, Pa., rašė: « Manding, kad anarchizmą platinti tarp lietuvių dar šiandien peranksti; reikia daugiau apšvietimo, daugiau "laisvės nuomonėse", brolybės sugyvenime. Tegul pirma žmonės pažintų principus socializmo, o vėliau jau galėtume eiti prie kritiškų pažvalgų į mūsų idėjas »¹⁶⁵.

Kūrėjo redakcija, t. y. J. Laukis, tame pačiame numeryje šitaip atsakė Šliūpai, tuo būdu išreikšdamas tikrą savo nusistatymą socializmo atžvilgiu. « Šliūpas nesusitaiko su mūsų nuomone ir pasiūlo mums platinti principus socializmo. Mums rodosi, kad jų reikalavimas yra neteisingas... » Toliau Laukis išdėsto keturias priežastis, dėl kurių socializmas yra nepriimtinas. « Su socializmu — demokratišku mes nesusitaikome dėl daugelio priežasčių: 1, kad jis atima valnybę pavieniems žmonėms, 2, kad socializmas vengia kritikos ir per tai beveik visi socialistiškai laikraščiai yra po cenzūra vadovų, 3, kad socializmas stengiasi panaikinti pasekmes blogo, nejudinės priežasties jo; jis sako, kad jis kovoja vien tik su kapitolu, palikdamas tiesą gyvuoti tikėjimui (suprask tamsybei), prietarams ir papročiams; 4, mes nesusitaikome su demokratišku socializmu dėl to, kad jo principai yra klaidingi: jis remiasi ant monopoliaus ir panaikinimo lenktynių, lygiai to paties, ką ir šiandieninė saujelė milijonierių; monopolis mus prives prie amžino pavergimo, panaikinimas lenktynių sustabdys visokią progresą »¹⁶⁶.

S. Kodis išeina ginti socializmo ir papunkčiui atsako į Laukio priekaištus. Iš jo atsakymų matyti, kad jis yra plačiai apsiskaitęs žmogus ir puikiai susipažinęs su socialistine laikraštija Vokietijoje, Prancūzijoje ir Lenkijoje. Jis įrodinėja, kad socializmas

¹⁶⁴ Ten pat, 7-8 psl.

¹⁶⁵ Ten pat, 23 psl.

¹⁶⁶ Ten pat, 24 psl.

visiems užtikrina politinę, tikėjimišką ir draugijinę laisvę. Jis pavyzdžiais įrodinėja, kad socialistiški laikraščiai yra atviri diskusijoms. Socializmas kovoja ne su pasėkomis, bet su pačia blogybių priežastimi. « Kadangi kapitalistiška sistema [yra] nedorų sąlygų pamatu, tai priešai ją ypatingai savo kardą ir kreipia socializmas ». — « Konkurenciją ant ekonomiško lauko socializmas prašalina kaipo blėdingą dalyką, kuris prisideda prie išeikvojimo žmonių energijos ir darbo. Vienok dvasiškos konkurencijos socializmas ne tik neprašalina, bet atveria jai kuoplačiausią lauką plėtojimuisi, kitaip ir būti negali, nes tai yra prigimtu žmogui dalyku. Ir tobulinimosi darbe, tvėrime naujų veikalų, amžinai gyvas ir veikiantis žmogaus protas atras sau neaprubėžiuotą lauką »¹⁶⁷.

J. Laukis neliko kaltas atsakymo. Tame pačiame *Kūrėjo* numeryje jis išėjo su tais pačiais, tik karščiau formuluotais, priekaištais socializmui. Iš to prasidėjo diskusijos, kuriose oponentai pasisakė po keturis kartus. Toliau nieko naujo jose nepaaiškėjo. Kodis, baigdamas diskusijas, pateikė trumpą bet sistemingą Markso-Engelso teorijos santrauką, kaip paskutinį mokslo žodį. J. Laukis gynė asmens autonomiškumą. Kai Kodis jam kartą priminė, kad socialistinėje santvarkoje jis galės mažiau dirbti, o jei nenorės dirbti, galės pasitraukti iš tos visuomenės, Laukis į tai šitaip karščiau atsakė: « O gal aš norėčiau dirbti daugiau, kaip kiti ? ... kokią tiesą draugija turi ginti mane laukan, jei aš jos neprašiau, kad ji mane gimdytų ? Bet (socialistinėje santvarkoje) ... visa žemė bus valdžios ir nebus kur bėgti — būk mums, arba stipk ! »¹⁶⁸.

J. Laukį tenka laikyti vienu iš gilesnių mūsų socializmo kritikų. Socializmas jam yra iš esmės nesuderinamas su kultūriniu individualizmu. Laukis turėjo ir šalininkų. J. Serapinas, diskutuodamas su Šliūpu, aiškina mokslinę anarchizmo prigimtį. Kovoti su socializmu jis nenori. « Kovoti su socializmu, tai priešintis bendram žmonių sugyvenimui ». Tačiau praktiškai socializmą jis laiko neveiksmingu. Jis rašo: « Čia klausimas kyla manyje, — kas mus atskirs tobulus gana, nuo neišsitobulinusių iki valiai ?

¹⁶⁷ Ten pat, 35 psl.

¹⁶⁸ Ten pat, 61 psl.

ar Dievas, kurio mes nepripažįstame, ar kokia kita aukštesnė už mus esybė, ar gal tie patys neišsitobulinę iki valiai žmonės ? Jei jie, tai kaip jie įstengs išskirti sau gerą valdžią, jeigu jie neatskiria, kas yra gero ir kas blogo ? Jei valdžia bus visuomeniška, tai ar ji užganėdins norus kožno žmogaus, ar ji stengsis norus visų aprubežiuoti tam tikromis regulomis, nubalsuotomis diduomene nesubrendėlių, sekančių aklai balsą savo vadovo ? Ir taip balsas vieno žmogaus bus įstatymu visiems, tai kodėl valdžia nesivadins oligarchiška ? »¹⁶⁹. Serapinas, pasisakydamas už absoliutinį anarchizmą, praktiškai apkaltina socializmą absoliutiniu monarchizmu.

Tačiau *Kūrėjo* skaitytojų tarpe buvo astovaujamos ir socialistinės pažiūros. Nepasirašęs asmuo ten rašė : « Kodėl, apsipažinus su teorija, neišbandyti jos ant praktikos ? Jeigu socializmas ar komunizmas yra neišvengtina pareiga, tai kodėl jų nepaimti šiandien, kam laukti būtinai kol visi pastos socialistais, idant išmėginti šitos teorijos teisingumą ? »¹⁷⁰. Redakcija po šiuo straipsniu prirašė : « *Kūrėjo* rėdystė norėtų išgirsti nuomones kitų šitame dalyke ».

Religinės diskusijos *Kūrėjuje* užėmė ne ką mažiau vietos, negu socialistinės. Laukio nusistatymas prieš krikščionybę atrodo gilus ir piktas. Tiesa, jis savo laikraštį yra idėjęs vieną kitą verstinį straipsnį, kuriame krikščionybė yra teigiamai įvertinama senovėje ir net viduramžiuose. Tačiau dabartinė krikščionybė, ypačiai lietuviški jos atstovai kunigai, jam yra blogybės simbolis. « Taigi būti kataliku ženklina būti tamsiu, be apšvietimo, pilnu nedorumo (visas mokslas bažnyčios yra paremtas ant to, kad žmogus yra nedoru) įrankiu kunigų, kurie jį valdo, kaip mėtųklę pagal savo norą »¹⁷¹.

Šis katalikybės blogumas nėra vien dėl to, kad daugiau ar mažiau atsitiktinai kunigai yra blogi žmonės. Katalikybės blogybė Laukiui yra principinė. Tai matyti iš šio jo pasisakymo apie kunigus. « Geri kunigai gali būt, bet jie negali būti gerais žmo-

¹⁶⁹ Ten pat, 94 psl.

¹⁷⁰ Ten pat, 54 psl.

¹⁷¹ Ten pat, 25 psl.

nėmis tuomi pat laiku »¹⁷². Vadinasi, kunigiškumas ir žmogiškumas jam yra nesuderinami dalykai.

Šliūpas, nors skirdamasis nuo Laukio anarchizmo klausimu ir į jį žiūrėdamas kaip į ryšių ardymą, tačiau krikščionybės klausimu ėjo su juo išvien. Jis *Kūrėjuje* stipriai išėjo prieš lietuvių katalikų sumanymą Andrių Rudaminą ir vysk. Merkelį Giedraitį paskelbti šventaisiais. Jo suorganizuotas visuomenės protestas iš Delary, Mich., sakė: « Jeigu mūsų kunigija nori, tegul duoda prašymus savo varde, o ne varde visų Amerikos lietuvių, nes mūsų broliai nereikalauja jokių šventų, tiktai gerų tautos darbininkų, katrie neduotų numirti mūsų motinai kalbai, ir katrie gintų mus nuo nedorų skriaudėjų ». Protestas pasirašytas keturių dr. J. Šliūpo Draugystės valdybos narių¹⁷³. Šliūpas ypač piktai buvo nusiteikęs prieš popiežių Leoną XIII ir savo atskirai parašytame straipsnyje prieš beatifikacijos sumanymą, jį visur vadina tiesiog Krokodilu. O apie Dievą jis yra šitokios nuomonės: « Taigi visi Dievai — ar krikščionių, ar mahometonų ar žydų ar kitokių — turi savo būtybę tiktai apkvaišintoje smegeninėje varguolio »¹⁷⁴.

Idomu, kad saikingiausią pažiūrą apie katalikybę šiame laikraštyje atstovauja uolusis marksistinio socializmo gynėjas S. Kodis. Jis savo diskusijose su redakcija, atsakydamas į Laukio linkimą visos blogybės šaknies ieškoti giliau, t. y. tikėjime, rašo: « Kas atsieina religijos ir tikėjimo abelnai, norėčiau su tamista truputį plačiau pasišnekėti ... Ar iš tiko religija aptamsina žmones? Aš su nekuriuo persitikrinimu tvirtinu, kad ne. Pasidėkavojant religijai, ir tai krikščioniškai, prieš epochą atsigimimo, kada visi svietiškieji nenorėjo ir negalėjo užsiimti mokslais, tada krikščioniški klioštoriai savo sienose gaivino juos ir auklėjo, idant paskui tuos skarbus pavesti vėl žmonijai. Campa-nell' iui 13-tame šimtetyje, nežiūrint ant to, juog tai buvo katalikiškas zokoninkas ir geras krikščionis, nieko neužkenkė parašyti tokį veikalą, kaip "Saulinė Viešpatystė", o T. More, autorius veikalo *Utopia*, už katalikystę myriū primokėjo »¹⁷⁵.

¹⁷² Ten pat, 128 psl.

¹⁷³ Ten pat, 101 psl.

¹⁷⁴ Ten pat, 76 psl.

¹⁷⁵ Ten pat, 59-60 psl.

Čia pat toliau rašydamas S. Kodis pasisako ir prieš Laukio perdėtą katalikų blogumo supratimą. « Aš pažįstu žmones, kurie yra gerais katalikais, o vienok sutekmėj gyvena su žmonėmis kitokių išpažinimų, arba ir visai netikiais. Rašau tai vardan bepusystės, kuri visados turi draugauti laisvos minties žmonėms ir visai nemisliju statyti krūtinę apgynime kunigų. Priešingai, ten, kur bažnyčia nori užstoti kelią progresui, turime su ja kovoti ; bet pati religija niekad nebuvo ir nėra priešiška pagerinime žmonių būvio »¹⁷⁶.

13. *Tarp socializmo, liberalizmo ir krikščionybės.* — J. Laukis, liovęs leisti *Kūrėją*, buvo pakviestas Lietuvių socialistų kuopos Pittsburgė redaguoti jų pradėtą leisti savaitraštį *Ateitis*. *Ateitis* pradėjo eiti 1900 m. rugsėjo 14 d. Paskutinis mūsų gautas iš Aleksandro Ambrose numeris yra išleistas 1901 m. sausio 17 d. Viso išėjo I tomo 16 numerių ir II tomo 3 numeriai. Pirmas tomas turi 128 didelio formato dviejų skilčių puslapius, o antrasis tomas tik 24 psl.

Ateitis savo išore yra tarsi *Kūrėjo* tąsa. Tik vietoje *Kūrėjo* šūkio : « mūsų mieris yra lygybė, brolybė ir laisvė » *Ateitis* kiekvieno numerio pradžioje rašė : « mūsų mieris : viens dėl visų ir visi dėl vieno ». Šūkių skirtumas kartu reiškė ir laikraščių skirtumą. Jei *Kūrėjas* buvo daugiau liberalistinis, tai *Ateitis* buvo socialistų laikraštis, nors ir su liberalistiškai nusiteikusių redaktorium. Ne be to, kad Laukis nebūtų bandęs ir šiame laikraštyje praeiti su savo liberalistiškomis pažiūromis, tačiau organizacijos veikėjų jis buvo nuo to gerokai prilaikomas. Laukio, nors ir prilaikomas, liberalizmas ir iš skaitytojų susilaukė griežtos reakcijos. Taip Jonas Tamulynas atsisakė laikraščio dėl to, kad *Ateitis* darėsi ne socialistiška. Savo laiške, kuris buvo *Ateityje* įdėtas, jis rašė : « Mes suprantame, kad, kas yra valnamanis, tai ne socialistas ; valnamanis, kad ir už save išmanesnį žmogų, jei tik jis yra kataliku ir tiki į Dievą, laiko už mulkį. Socialistas trokšta pagerinti darbininkų būvį, kas yra geru daiktu dėl kiekvieno darbininko žmogaus. Valnamanis stengiasi net nedėlias išnaukinti, kad nei tos paguodos darbininkas neturėtų, bet kad dirbtų be atilsio per apskritus metus »¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Ten pat, 60 psl.

¹⁷⁷ *Ateitis*, Pittsburgas, Pa., 1900, 63 psl.

Laisvamanybę *Ateityje* palaikė, nors ir nepilna pavarde pasirašydamas, J. Šliūpas. Jis, pavyzdžiui, čia yra paskelbęs straipsnį apie Prancūzijos laisvamanybę ir skatinęs lietuvius kunigus pasekti kai kurių prancūzų kunigų pavyzdžiu ir mesti kunigystę¹⁷⁸.

Kodėl Šliūpas straipsnį pasirašė ne pilna pavarde, aiškėja iš to, kad jis tada buvo siūlomas lietuvių socialistų centro valdybos pirmininku. Apskritai, *Ateitis* turi ne mažai informacijų lietuvių socialistų organizavimosi istorijai. Iš korespondencijos iš New Yorko sužinome, kad Lietuvių Laisvamanių Susivienijimas nutarė *Ateitį* laikyti savo organu. Iš tos pačios korespondencijos aiškėja, kad lietuviai laisvamaniai jau turėjo savo centrinį komitetą, o socialistai dar neturėjo. Dėl to korespondentas J. Naujokas rašo : « Klausimas kas link [laisvamanių] susivienijimo su socialistais liko neišrištas, tarp nekurių priežasčių viena, kad Lietuviai Socialistai neturi centriško komiteto ; nors toksai buvo išrinktas 1898 metais, bet jis neparodė savo gaivumo, todėl mes jį skaitome už negzistavojamą, ir Socialistai todėl turi apie centrišką komitetą pasirūpinti ... »¹⁷⁹.

Penkioliktajame *Ateities* numeryje yra vedamuoju idėtas *laiškas iš Londono*, kuriame, iš Lietuvos atvykęs socialistų veikėjas, pasirašęs raidėmis P. S. aprašo, kaip jis gavo bėgti užsienin už tai, kad jis suorganizavo Vilniuje batsiuvių streiką. « Tame streike ėmė dalyvumą suvirš tūkstantis žmonių, traukėsi jis tris savaites ir tapo išloštu per darbininkus su pilna pergale ». Ta pačia proga jis rašo apie « Lietuvišką Social-Demokratišką Partiją, kuri gyvuoja nuo 1892 metų ir kuri daug jau nuveikė dėl pakėlimo gerovės ir protiškos apimasties darbininkiškos luomos Lietuvoje ; tos tai partijos aš buvau sąnariu nuo pat jos prasidėjimo be atvangos per 8 metus ... »¹⁸⁰.

Amerikos lietuvių socialistų veikloje centrinio komiteto reikalas matyt buvo gyvai jaučiamas, nes Scrantono kuopa ėmėsi iniciatyvos tokį komitetą sudaryti ir jį pasiūlyti kitoms kuopoms. Komitetas buvo sudarytas šitokios sudėties :

¹⁷⁸ Ten pat, 113-114 psl.

¹⁷⁹ Ten pat, 69 psl.

¹⁸⁰ Ten pat, 113 psl.

« Mūsų kuopa, laukdama išgirsti atsiliepimus kitų kuopų perstato į centrališką komitetą šias ypatas : Ant organizatoriaus — D-rą J. Šliūpą iš Scrantono, Pa. Ant pagelbininko S. Kodį iš Chicagos, Ill. Ant sekretoriaus J. Jasaitį iš Pittsburgo, Pa. Ant išdininko A. Monkevičią iš Turtle, Pa ». Žinią praneša kuopos sekretorius P. Dubickas¹⁸¹. Ši sumanymą netrukus paantrino Waterbury, Conn., kuopa¹⁸². Tiek viena, tiek antra kuopa dėjo pastangų sukurti centrinių komitetą ypač dėl to, kad nutarė nesiųsti mėnesinės duoklės į tarptautinį centrinių komitetą. Iš šios žinios matome, kad Šliūpas dar nėra apsisprendęs. Iš vienos pusės jis platina liberalizmą, iš antros — jis leidžiasi renkamas į centrinių socialistų komitetą.

Kokią socializmą atstovauja *Ateitis* ? Ši klausimą svarsto pats pirmasis jos numeris ir šitaip į jį atsako. « Ką gi socializmas reiškia ? Jis reiškia subuvį, gyvenimą iš draugės, telkimąsi į krūvą dėl lengvesnio nuveikimo gyvenimiškų reikalų, nuo žodžio socialis — draugijinis »¹⁸³. Kaip matome, tai yra labai plati sąvoka, kurioje gali tilpti kiekvienas. Būdinga, kad *Ateityje* nepasitaikė sutikti Markso ir Engelso vardų. Socialistinę doktriną čia atstovauja Petro Kropotkino straipsnių vertimai. Jie čia yra beveik kiekviename numeryje. Kunigaikštis Kropotkinas yra Rusijos anarchistinio socializmo atstovas¹⁸⁴.

Apie *Ateitį* susitelkusių lietuvių socializmo vadų galvosena galima suvokti iš keleto propagandinių straipsnių, kurie buvo atspausdinti joje. Būdinga, kad šalia radikalaus nusiteikimo prieš kapitalizmą ir neapykantos kunigams, šis socializmas žiūri į save kaip į krikščioniško idealo įgyvendintoją. Štai, kaip rašo Ilgakojis : « Taigi, būk syki krikščionim, atmesk nuo savęs visus tuos žabangus, kuriuos ant tavęs kunigija spendžia ir eik šian su mumis socialistais jieškoti teisybės, jieškoti savo tiesų ir išganymo savo kūnui ir dūšiai, jei dar yra kokia pas tave užsilikusi ir tu brangini jos išlaikymą. Mes socialistai tiktai esame tikrais pasekėjais

¹⁸¹ Ten pat, 87 psl.

¹⁸² Ten pat, 111 psl.

¹⁸³ Ten pat, 1 psl.

¹⁸⁴ GUSTAV A. WETTER, *Der dialektische Materialismus*, Viena, 1952, 71 psl.

Kristaus, mes nestatome bažnyčių, su auksuotais bokštais ir ant jų pastatymo nekaulyjame iš žmonių paskutinio duonos kąsnio ... Mes kūnijame bažnyčią į kiekvieno širdį ... — taigi mes tik socialistai ką galime teisingai savinti vardą krikščionių ir mes tik vieni galime suteikti išganymą ... »¹⁸⁵. Kristaus mokslą nori įkūnyti ir Socialistas. Jis rašo : « Taigi su šiais naujais metais, su šiuo nauju šimtmečiu pradėkime judėti, pradėkime dauginti eiles socializmo ir kūnyti tai, ką Kristus skelbė devyniolika šimtmečių atgal — brolystę, lygybę, gerovę »¹⁸⁶.

Ši kryptis nepatiko Laukiui. Nes, berods, jis redakcijos vardu atsakydamas jau aukščiau minėtam Tamulynui į priekaištą, kad liberalai yra perdaug susiję su bedievybe, rašė, kad socialistai turi greičiau derintis su liberalizmu, o ne su katalikybe. « Kad būti socialistu nėra reikalo neapsieitinaai būti kataliku ; socialistu yra kožnas, kuris platina lygybę, meilę ir brolystę : jeigu guoduotinas rašėjas (J. Tamulynas) nenori būti socialistu iš baimės, kad jo brolis valnamanis nebūtų šalia jo ir jo neužkrėstų savo valnamanysta, tai iš dviejų išeina viens : ar jis socialistu nėra ir juomi būti nenori, ar menką pasitikėjimą turi savo tikėjime »¹⁸⁷.

Į savo gyvenimo pabaigą Juozas Laukis pats atsiejo laisvamanybę nuo bedievybės ir atsisakė galimybės dorovę pagrįsti tik mokslu. Jis, pasak *Lietuvių Enciklopedijos*, išpažino savo tikėjimą į Dievą. Juozo Laukio tikroji pavardė yra Domininkas Kaleininkas. Jis buvo gimęs Rudaminoje 1866 m. ir mirė Chicagoje 1947 m. Jaunystėje buvo įstojęs Seinų kunigų seminarijon. Atvykęs į Ameriką redagavo kokią pustuzinį laikraščių. Plačiau apie jį žiūrėk *Lietuvių Enciklopedijoje*¹⁸⁸. Tačiau *Ateities* leidimo laikais Laukis dar buvo nepalankiai nusiteikęs krikščionybės atžvilgiu.

Iš kultūrinių dalykų *Ateityje* verta paminėti Šliūpo noras remti baltgudžių kunigų sumanymą leisti bendrą lietuvių baltgudžių laikraštį į jį priimant ir lenkus. Sumanymas buvo radęs prita-

¹⁸⁵ *Ateitis*, 121 psl.

¹⁸⁶ *Ateitis*, II tomas, 1 psl.

¹⁸⁷ Ten pat, 63 psl.

¹⁸⁸ *Lietuvių Enciklopedija*, XIV (1958), 270 psl.

rimo *Vienybės* ir *Lietuvos* laikraščiuose ir lenkų laikraščiuose *Zgoda* ir *Dziennik Narodowy*. Laukis į šį sumanymą atsako žodžiais: «Vyrų svajoja». — «Jeigu tai darytume mes, tai būtų vis tiek, ką palikus rugius byrant eiti į mišką grybaut, kuomet namuose nėra duonos»¹⁸⁹. Jau anksčiau tarptautinio laikraščio leidimo klausimu Laukis buvo rašęs: «Nematau, kokia nauda būtų iš svajonės apie išleidimą tarptautiško laikraščio. Tame laikraštyje galėtume gal išsipasakoti savo vargus, parodyti svetui kokią mes kenčiame priespaudą, bet ką tas viskas pagelbės, jei mes patys nebandysime nuo savo nelaimių apsiginti? ... Sudarykime tvarką namie, prašalinkime kliūtis, kurios kliudo mums ant kelio progreso, tasyk galėsime su didesne pasekme prisidėti prie kitų, ne kaip žemesni, bet kaip lygūs jiems ir tokiu būdu turėsime tiesą įieškoti lygios teisybės»¹⁹⁰.

Filosofiją *Ateityje* atstovauja ekskunigas Vl. Dembskis savo labai grubiais Dievo neigimais ir pasisakymais už žemės kultą, suteikiant jam vitalistinį pobūdį ir išreiškiant jį motinos simboliu. «Žemė todėl, kaip motina visos gyvybės, o ne dievas su velniu turi būti ir neužvylimai bus žmonijos idealu»¹⁹¹. «Moteris būdama antroji motina¹⁹² ir peninti žmoniją savo krūtimis yra kartu su žeme idealu». Dėl to gimtoji nuodėmė yra nusikaltimas moteriai motinai. «Tą sulaužymą tiesos, prigulinių Moteriai-Motinai ir nuduotą išsižadėjimą žemiškos laimės teisingai reik pavadinti pirmgime nuodėme, iš kurios iki šiai dienai teka upės melų ir visokių neteisybių su neapsakomais sudarkymais gamtiškų tiesų». Iš pažeidimo motinos teisės kilo ir monarchinis valdymas. «Tai pradžia nuodėmės, mislis vienvaldystės, arba užgimimas pirmojo ardytojo gamtiškos tiesos, pirmojo paniekintojo Motinos-Darbininkės ir Motinos-Žemės»¹⁹³.

Tačiau Dembskis nėra besąlygiškai palankus visoms modernios minties apraiškoms. Jis kelia klausimą: «Ar nauji siekliai politikoje ir tarptautiškuose susinešimuose nėra žudymas mora-

¹⁸⁹ *Ateitis*, 97 psl.

¹⁹⁰ Ten pat, 14 psl.

¹⁹¹ Ten pat, 78 psl.

¹⁹² Pirmoji motina yra žemė, V. B.

¹⁹³ Ten pat, 85 psl.

liškumo ir tikybos »? Jis ypač yra susirūpinęs dėl Nietzsche's pažiūrų plitimo. Jo mokslas sudaro pavojų mažesnio pajėgumo tautoms. « Vokiečio Nietzsche's teorija, reikalaujanti išnaikinimo visų žemesnių tautų, nežinomai plėtojasi smegenyse visų jo pasekėjų »¹⁹⁴.

Toks yra bendras *Ateities* vaizdas. Jai sustojus, po keleto metų, išėjo kita *Ateitis*, pasivadinusi *Svieto Ateitis*. Pirmasis jos numeris pasirodė 1907 m. sausio mėn. Čikagoje. Jos leidėju buvo Valaskas. Laikraštis išėjo ant gero popieriaus; tai buvo mėnesinis žurnalas. Jo matyti mums neteko. Apie jį turime žinių tik iš tų metų *Kovos* recenzijos. Ji rašo: « Pakraipa — koks tai neva 'tolstojizmas' ar 'anarchizmas'. Redaktorius šitaip pasako pasveikinamam straipsny: 'Mūsų mieris yra: kad ieškoti Karalystės Dievo ir jo teisybės, o visi reikalingi daiktai bus duoti; ir mes nesirūpiname apie rytojišką dieną; nes rytojiška diena rūpinsis pati apie save'. Redaktorius nepaaiškina, kam da jieškoti tos karalystės Dievo, jeigu rytdiena pati ja pasirūpins ... Da didesnė nuomonė pratarmėje savo bendradarbiams, kur stato išlygas, kad raštas būtų 'nesipriešinantis piktui' »¹⁹⁵.

III. KRITIŠKOS PASTABOS

1. *Netikėjimas į blogio nenugalimumą.* — Marksizmas, žinoma, yra neišsteisinamas ir neapginamas. Tačiau idomu į jį pažvelgti, paimtą ne tiek jame pačiame savyje, bet kaip į reakciją, atsirusią krikščioniškoje kultūroje. Ką toji reakcija reiškia? Ji yra pasipriešinimas tam tikrai krikščioniškos kultūros sampratai. Kaip reakcija paimta savyje, ji kritikos neišlaiko ir negali atstoti tos sąrangos, kurią pretenduoja atstoti. Tačiau, jeigu į ją žiūrime kaip į krikščionijos apsivalymo procesą, galime pastebėti, kad krikščioniškoje kultūroje buvo valytinų dalykų, už kurių ši valanti šluota užkliuvo.

Jeigu mes šitokiu žvilgsniu žiūrime į problemą ir atsikreipiame

¹⁹⁴ Ten pat, 83 psl.

¹⁹⁵ *Kova*, 1907, 76-77 psl.

ne tiek į marksizmą, kiek į krikščionybę ir, būtent, tuo atžvilgiu, kuriuo marksizmas ją ne tiek neigė, kiek, jei taip galima išsireikšti, ją interpretavo (nors jis ją ir neigė), tai galėsime pastebėti, kad jis išryškino keletą vertybių, kurios iš esmės yra krikščioniškos, bet kurių praktikavimas krikščionijoje ne kartą šlubavo.

Visų pirma, čia norime atkreipti dėmesį į marksizmo netolerantingumą blogiui. Žinoma, čia norine pasilikti ne praktinėje ar pedagoginėje srityje ir teisinti komunizmo tolerancijos trūkumą ir jo totalizmą, ar užmiršti Kristaus įsakymą atleisti 70 kartų po 7. Čia norime sustoti pačioje principinėje ir aukščiausioje srityje ir svarstyti klausimą, ar blogis yra nugalimas, ar ne. Ir tai, norime palikti nuošaly klausimą, ar žmogus savo jėgomis gali blogį nugalėti, ar reikia ypatingos Dievo pagalbos. Norime sustoti prie klausimo, ar blogis yra toks galingas, kad niekas jo visatoje pilna prasme nugalėti negali.

Mums krikščionims reikia prisipažinti, kad mes esame susitaikę, kad ir ne principiškai, tai bent praktiškai, su pažiūra, kad blogis yra neišvengiama būtinybė ir kad mes, net Dievo malonės padedami, jo nugalėti negalime. Tam tikra prasme tai yra teisinga, nes ir atpirktoje visuomenėje, kur blogio šaknis yra pakirsta, tačiau jo apraiškos vis tiek tebesireiškia. Ir Kristus nepataria be atodairos jas naikinti. Galime prisiminti Jo palyginimą apie piktžolių rovimą iš kviečių lauko¹⁹⁶. Tuo tarpu marksizmas išėjo dideliai nesiskaitydamas su blogiu. Jokia blogio forma jam neturėjo jokių įsisenėjimo teisių. Revoliucija turėjo nušluoti viską, kas buvo blogai darbo klasei. O kadangi darbo žmogus ir žmogus apskritai marksistinėje galvosenoje yra tolydžios sąvokos, tai kova už darbo klasę čia reiškia kovą už žmoniją. Palikime nuošaly visas moralines šios revoliucijos implikacijas ir klausimą, kiek blogio ji pati padarė bekovodama su blogiu, bet susimąstykime prie šio pagrindinio marksizmo nusiteikimo.

Šis klausimo pastatymas mus atveda prie senos filosofinės ir religinės problemos, būtent: kaip stovi vienas kito atžvilgiu blogio ir gėrio principai. Mums krikščionims teoriškai yra aišku, kad blogis nėra joks savaimingas būties principas; kad jis nėra

¹⁹⁶ *Mato* 13, 24-30.

dievas ir kad nėra jokio gėrio ir blogio dualizmo. Tačiau šis sprendimas ne taip lengvai patenkina kasdieninį žmogaus protą, esantį nemažoje blogų išpūdžių įtakoje. Dėl to babiloniškoji mintis yra sukūrusi kitą šio klausimo sprendimą, būtent: dualistinį gero ir blogo dievo sprendimą. Ši mintis įgavo ir krikščionišką formą manicheizmo religijoje. Ir pirmaisiais krikščionijos amžiais ji buvo tokia gyva ir stipri net Vakaruose, kad ir šv. Augustinas pirmiau pasidarė manicheju, o tik vėliau krikščioniu.

Manicheistinė krikščionybės forma stipriai reiškėsi graikų ir romėnų pasaulyje. Tiesa, kaip religinė forma ši pažiūra buvo nugalėta. Tačiau kyla klausimas: ar ji buvo nugalėta, kaip praktiška gyvenimo filosofija?

Jeigu paimsime tokį materialistiškos ideologijos reiškėją lietuviškoje visuomenėje, kaip Dembskis, tai jam krikščionybė yra ne kas kita, kaip dualizmas. Tas dualizmas yra jį išvarginęs ir jis nori jo atsikratyti. Būdingas ir nuolat jo raštuose pasikartojantis sakinyss yra: « ne dievas su velniu turi būti žmonijos idealu ». Jis nori vieningo idealo ir juo išpažįsta vitalistinį materializmą. Panašiai dualistiškai krikščionybę supranta ir daugelis socialistų.

Aišku, kad tai yra klaidinga krikščionybės interpretacija. Krikščioniškoje dogmatikoje blogio principas nieku būdu nestovi lygioje plokštumoje su gėrio principu. Tačiau, net teologines studijas atlikusiam, Dembskiui dualizmas yra suprantamesnė krikščioniška filosofija, negu dieviškoji visagalybė. Šios Dievo visagalybės nemato ekonominių priespaudų išvargintas eilinis socialistas.

Kodėl taip atsitiko, kad krikščioniškoje galvosenoje šis dualizmas susidarė? Tai yra didelis klausimas ir tam, be abejo, būta daug priežasčių. Gal viena iš paprasčiausių bus ta, kad religija paskutiniaisiais šimtmečiais vis labiau darėsi tik dorovės tarnaitė. Ji buvo reikalinga tik tam, kad žmones sulaikytų nuo nusikaltimų, o jos pagrindinė metafizinė prasmė, kuri glūdi visagalio Dievo sampratoje ir jo santykiavime su žmogumi, buvo nustumta į antrą vietą. Marksistai kitaip religijos ir nesvarsto, tik kaip priemonės dorovei išlaikyti; pagaliau ir iš šios pareigos ją atstumia.

Kokia bebūtų šio reiškinių priežastis, bet pats faktas liudija autentiško tikėjimo susilpnėjimą ar net kai kuriuose krikščionyse jo iškrypimą. Tik juo galima išaiškinti, pavyzdžiui, Dembskio nukrypimą materializman. Dėl to visas materialistinis sąjūdis

kelia klausimą: ar mes tikrai esame išsivadavę iš babiloniškojo dvasingumo; ar mes esame išėję iš Babilonijos nelaisvės? Vieno dalyko nėra marksizme, tai principinės baimės blogiui, slaptos pagarbos jam, kaip nenugalimam principui.

2. *Reakcija prieš medžiaginio momento nepakankamą vertinimą.* — Kai susitinkame su materialistinio optimizmo apraiškomis ir kai, ta proga, domimės ne tiek iš esmės materializmu, kiek krikščionybė, sustokime dar prie vieno sugretinimo. Tai yra dvasios ir medžiagos santykio klausimas žmoguje. Krikščionija žiūri į žmogų, kaip į dvasios ir medžiagos neatsitiktinį junginį. Marksizmas išėjo su galingu dvasinio prado, kaip savaimingo principo, paneigimu žmoguje. Einant šia ideologija visos dvasinės žmonių apraiškos, religijos neišskiriant, yra medžiaginių santykių padaras. Kyla klausimas, ar krikščionija, dvasinio momento išryškinimu žmoguje, nėra davusi pagrindo šiai medžiaginei reakcijai. Ar ji nėra apleidusi fizinės žmogaus prigimties? Oficialiuose dokumentuose pagrindo tokiam įtarimui nėra ir būti negali. Dievo Sūnaus įsikūnijimo faktas yra toks galingas pasireiškimas už, ne tik dvasinę, bet ir kūninę žmogaus prigimtį, kokio jokia religija ne tik neturi, bet ir nedrįsta tikėtis. Šį palikimą oficialioji krikščionija rūpestingai laiko ir neleidžia jo pažeisti jokiais vienpusiškais dvasingumais. Dėl to ji yra pasisakiusi ir prieš pasyvinį misticismą, ir prieš žmogaus veiksmų nereikšmingumą, ir prieš medžiagos identifikavimą su blogiu, ir prieš vitalistinio žmogaus gyvenimo smerkimą ir prieš daugelio žemiškųjų žmogaus gyvenimo sričių nepaisymą, nors šių sričių ji ir nelaiko vienintelėmis žmogiškojo gyvenimo sritimis. Tačiau babiloniškoji krikščionybė ir čia yra pasėjusi savo dualistinę sėklą, kuri nemažai dirvos yra radusi Rytų ir Vakarų krikščionijoje.

Henry Charles Puech, Sorbonos profesorius, mūsų laikais yra pateikęs naujų tyrinėjimų Mani religijos klausimu. Iš jo sužinome ne tik šios religinės srovės labai sudėtingą teologiją ir filosofiją, bet ir jos įtaką plačiuose tautų sluoksniuose. Štai keletas tos teologijos bruožų. «Šventasis neturi leisti į bet kokią veiklą blogame pasaulyje»¹⁹⁷. Tikrasis jo idealo išsipildymas įvyksta

¹⁹⁷ HENRI-CHARLES PUECH, *Die Religion des Mani*, kolektyviniame veikale: *Christus und die Religionen der Erde*, redaguotame FRANZ KÖNIG, II t., Viena, 1961, 549 psl.

mirtyje. « Vienintelė nuodėmės priežastis yra medžiaga »¹⁹⁸. Nėgana to. « Pati egzistencija jau yra nuodėmė »¹⁹⁹. Kūnas yra sielai kalėjimas²⁰⁰.

Vakarų krikščionijoje, nors be formalaus pripažinimo, privačiuose pamaldumuose ne kartą yra sklidusios panašios pažiūros. Į pasaulį buvo linkstama žiūrėti, kaip į blogio prado didesnę ar mažesnę atstovą. Tas neigiamas bruožas ne kartą buvo primetamas ir žmogaus prigimčiai. Žinoma, to nereikia sumaišyti su sveiku asketizmu, kaip žmogaus savęs apvaldymo priemone. Tai yra autentiškai krikščioniška. Tačiau, kai savęs nugalėjimas pasidaro aukščiausiu uždaviniu dorybių hierarchijoje, tai lengvai gali atsitikti, kad artimo meilės pareigos, ypač jo kūno atžvilgiu, pasidaro menkavertišku uždaviniu. Tokioms aplinkybėms esant, gali susikurti pasaulėžiūra, kuri, skelbdama dvasingumą, nedaivertina realaus kito žmogaus gyvenimo. Dėl to Šeštokas apie kataliką gali sakyti, kad jis pamaldžiai susiėmęs rankas ir nuleidęs galvą « nieko neišmano apie šį gyvenimą ». Šitokiam, nors ir labai dvasingai nusiteikusiam žmogui, kaip nauja Evangelija gali skambėti Tamulyno pasakymas *Ateityje*, kad troškimas pagerinti darbininkų būklę « yra geru daiktu dėl kiekvieno darbininko žmogaus ».

Yra atskiras klausimas, ar ir kiek materializmas atnešė pagerinimo darbininkui. Apie tai vėliau. Čia mums rūpi krikščioniškojo gyvenimo diagnozė, būtent : kiek marksistinė filosofija gali pagelbėti ją nustatyti. Nuisukdama visu veidu į medžiagą ir pagal ją bandydama suvokti žmogų, ji labai ryškiai pasako, kad vien dvasinis žmogaus supratimas yra nepakankamas.

Pirmu žvilgsniu gali atrodyti mažai reikšmingu dalyku nepakankamai vertinti medžiaginę žmogaus prigimtį. Svarbiau yra įvertinti jo dvasinę prigimtį. Tačiau praktikoje šis nepakankamas vertinimas keršija, nes tai yra pažeidimas tiesos ir teisės.

Dėl to, kaip aukščiau matėme²⁰¹, Görtėris teisingai kelia

¹⁹⁸ Ten pat, 546 psl.

¹⁹⁹ Ten pat, 547 psl.

²⁰⁰ Ten pat, 531 psl.

²⁰¹ Žr. 22, 41, 50-51, 46 psl.

klausimą, ko verta yra dorovė, kuri neturi pritaikymo «prekių visuomenėje». Dar tragiškiau šis klausimas stovi Laukiui, kuris nesupranta, kaip kunigas gali būti kartu geru žmogum. Tai yra priešingas polius manicheistiškai pažiūrai, kuri nesupranta, kaip žmogaus egzistencija kūne gali būti ne nuodėmė. Dembskis šiam prigimties nepaisymui suteikia išvirkščią tradicinę krikščionišką formą, vadindamas tai gimtąja nuodėme. Šios pažiūros liudija, kaip keršija nepakankamas vertinimas medžiaginės žmogaus prigimties.

Ryšium su marksizmu kyla gyvas reikalas krikščionijai turėti tiksliau suformuluotą savo santykį su pasauliu, su medžiaginiais darbais, su vitalistinėmis apraiškomis. Aišku, kad šie dalykai žmogaus išganyti negali. Marksizmo naivumas šiuo atžvilgiu yra pažymėtinas. Tačiau ko reiktų išvengti — tai įjungimo atbulinio bėgio, pavyzdžiui, daryti pozityvinę dorybę iš priverstinio neturto ar nuodėmę iš turto. Panašiai reiktų manyti ir apie vitalistines apraiškas.

3. *Filosofinis sąjūdis*. — Ar materialistinis sąjūdis lietuvių tautoje yra filosofinis? Į šį klausimą reikia atsakyti teigiamai. Daugumas klausimų, kurie čia keliama ar Šliūpo, ar anarchistų, ar socialistų — čia yra statomi filosofiskai. Filosofiniu klausimo pastatymu suprantame tokį, kada ieškoma atsakymo ne papročiuose, ne galiojančiuose įstatymuose, bet su juo einama iki protą patenkinančio tiesos pagrindo. Ar tokie tie lietuviškieji materialistai yra? Jų tikrai niekas nepatenkina, iki jie neranda tiesos, kuri jiems atrodo patenkinama. Jeigu apie filosofinio sąjūdžio buvimą spręsti iš to, ar jo dalyviams pasiseka rasti teisingą atsakymą į klausimus, tai, žinoma, lietuviško materialistinio sąjūdžio nebūtų galima laikyti filosofiniu sąjūdžiu. Bet tokiu atveju iš viso filosofinių sąjūdžių rastume nedaug. Daugumas filosofinių sąjūdžių įvairiais istorijos laikais buvo kuriuo nors atžvilgiu vienašališki.

Filosofiniam sąjūdžiui dar yra būdingas ir tam tikras visuomeninis bruožas. Negalėtume vadinti filosofiniu sąjūdžiu kokio vieno ar kito filosofo, besigilinančio į kai kuriuos klausimus, iš kurių ilgainiui susidaro tam tikra filosofinė kryptis arba mokykla. Tai bus, gal būt, filosofinė srovė, bet ne sąjūdis. Filosofiniu sąjūdžiu tenka laikyti tokį reiškinių, kada filosofiniai klausimai pradeda kilti įvairių sluoksnių žmonių galvose ir jie atsakymo ieško daugiau

ar mažiau bendra kryptimi. Lietuviškas materialistinis sąjūdis tikrai yra tokio pobūdžio. Ši galvosena čia kyla labai plačiuose gyventojų sluoksniuose. Materializmu čia užsikrečia ne vien tikslųjų mokslų specialistas, pavyzdžiui, Šernas, bet ir gydytojas, pavyzdžiui, Šliūpas, ir sociologas, pavyzdžiui, Kodis, ir visuomenės organizatorius, pavyzdžiui, Grigaitis, ir kultūrininkas, pavyzdžiui, Laukis, ir net kunigas, pavyzdžiui, Dembskis. Prie šio sąjūdžio aktyviai jungiasi ir visa eilė darbininkų.

Visa tai turint prieš akis, materialistinį judėjimą šio amžiaus pradžioje tenka laikyti tikru filosofiniu sąjūdžiu ir nelaikyti jį vien politinių kovų ar pašalinių intrygų padariniu.

Tas pasiilgimas pagrindinių atsakymų perkainavimo, kuris plataus masto rūgimu pasireiškė lietuviškoje visuomenėje šio šimtmečio pradžioje, berods, yra pirmutinis lietuvių tautos filosofinis sąjūdis. Mūsų tautos istorija neturi davinį paliudyti kitam panašiam sąjūdžiui. Tiesa, Vilniaus akademija turėjo žymių filosofų, kurie yra plačiai pagarsėję įvairiuose kraštuose ir ten palikę juntamų pėdsakų, tačiau pačioje lietuvių tautoje jie sąjūdžio nesukėlė. Dėl to į juos galima žiūrėti greičiau kaip į kokios vienos ar kitos filosofinės mokyklos dalininkus.

Gal būt filosofiniu sąjūdžiu galima būtų laikyti Vilniaus universiteto romantizmą? Jis turėjo įtakos lietuviškų sluoksnių galvosenai, tačiau romantizmas yra greičiau meninis ir literatūrinis sąjūdis su tam tikromis politinėmis pasėkomis, negu filosofinis.

Gal filosofiniu sąjūdžiu galima laikyti reformaciją, ypač Vakarų Lietuvoje? Tačiau tai abejotina. Jėgu ji ir buvo kiek labiau laisvas sąjūdis, tai jis buvo grynai religinės prigimties. O greičiau tai buvo visuomeninis-politis aktas.

Labiau į filosofinį sąjūdį panašėja kalvinistų sąjūdis Didžiojoje Lietuvoje. Mat, jis, atrodo, kilo ar bent buvo apėmęs įvairius visuomeninius sluoksnius. Tačiau vargiai ar ir jis išėjo iš grynai religinės srities ribų.

Panašiai tektų pasakyti ir apie vieną ar kitą krikščionybės įvedimą Lietuvoje. O toliau eiti jau nebėr kur. Dėl to į materialistinį sąjūdį noroms nenoroms turime žiūrėti kaip į pirmutinį lietuvių tautos filosofinį sąjūdį. Bet tai nebūtinai turi būti blogu ženklu lietuvių tautai. Ir klasikinės Graikijos filosofijos istorija prasidėjo nuo materialistinio sąjūdžio.

Koki palikimą paliks materialistinis sąjūdis lietuvių tautai? Tai, be abejo, dar yra perankstyvas klausimas ir prie jo galės sustoti žmonės, kurie su juo betarpiškai susitiks. Čia norime išjungti iš šio klausimo politinius ir kultūrinius padarinius. Vieną grynai filosofinį palikimą drįstame jau dabar pastebėti.

Viena, ko nedaro materializmas ir ko nemokina marksizmas, tai abejingumo tiesai. Marksizmas išpažįsta žmogui galimybę tiesą pažinti ir tiesą laiko vadovaujančiu veiksniu gyvenime. Dėl to šiuo atžvilgiu mes savo tautai žalos iš marksizmo neturėsime. Kai komunizmo viešpatavimas pasibaigs, ir mes susitiksime su išsilaivinusiu lietuviu, koks jis bebūtų, jis nebus apatiškas tiesai. Nereikės jam aiškinti, kad žmogus gali pažinti tiesą, kad gyvenime yra galiojančių tiesų. Jis tai labai gerai žinos iš komunistinės santvarkos ir jos ideologijos aiškinimų. Jam reikės tik padėti rasti, kur yra tiesa. O kad tiesa formuoja ir valdo ne tik pasaulį, bet ir žmogų, jam bus aišku. Jis netikės, kad viskas pasidaro savaime ir kad žmogaus pažinimas ar nusistatymas čia niekuo dėtas. Taip gal galės galvoti susenęs ir pavargęs Vakarų europietis, bet taip negalvos komunistinę mokyklą išėjęs žmogus.

4. *Marksistinis entuziazmas.* — Reikia pasakyti, kad marksizmas labai praktiškai kovojo už skriaudžiamų žmonių teises. Ir jeigu imame vien šį faktą, atsietą nuo klaidingos pažiūros į žmogų ir į Dievą, negalime jo vertinti blogai. Priešingai, jį reikia vertinti teigiamai, kaip teisingumo ilgesį, kaip artimo meilės darbą. Ir, skaitant, pavyzdžiui, V. Mickevičiaus-Kapsuko atsiminimus ir užrašus iš caro kalėjimų, negalima išvengti išpūdzio, kad to žmogaus kentėjimai yra didvyriški ir sąmoningai prisiimami²⁰².

Kyla klausimas, kaip suderinti materialistinę filosofiją su šiuo praktiniu idealizmu. Engelsas, iškeldamas praktinį idealizmą, rūpinosi išlikti nepaliestas teorinio idealizmo. Jis rašė: «Dabartiniu laiku reikalinga dikčiai etikinio idealizmo žmogui, kad jis galėtų turėti drąsos išpažinti istorinį materializmą, kadangi tas išpažinimas visad neša žmogui skurdą, persekiojimus ir šmeižtus; o istorinio idealizmo skelbimas — tai darbas kiekvieno maklerio politikieriaus, nes istorinio idealizmo skelbimas geriausia

²⁰² V. KAPSUKAS, *Caro kalėjimuose, užrašai ir atsiminimai*, Brooklynas, 1929, 320 psl.

žada visų žemės gėrybių, riebių šiltų vietelių, ordenų, garbės vardų ir didelės pagarbos »²⁰³. Boudinas, aiškindamas toliau Engelso mintį, perspėja socialistus, kad praktiniam idealizmui, kuriuo yra socializmas, nėra reikalingas teorinio idealizmo pagrindas. Iš antros tačiau pusės, marksizmą reikia skirti nuo paprasto (senojo) materializmo²⁰⁴. Materialistinės dorovės klausimais yra susirūpinęs ir Kautskis. Sakyti, kad «moralybė gemanti iš medžiaginės prievartos, tai yra tokia netiesa, ir toks klaidinimas ... kuris numuša marksizmą iki tam žemam etikos laipsniui, sulig kuriuo visa dora, visas doringumas tai esą savimylė. Žmonės, kurie šitaip atstovauja ir skleidžia materialistinę istorijos supratimą ... maža garbės tedaro Markso mokslui »²⁰⁵.

Galima sutikti su Boudino mintimi, kad teorinis, hegeliškasis idealizmas nėra gera sistema pagrįsti doriniam idealizmui, nes dorinis idealizmas nėra vien mąstymas, atsietas nuo tikrovės, bet ir praktiškas veikimas į tą tikrovę. Tačiau kai Gunteris bando pateikti praktiško idealizmo pagrindus, išeidamas iš materialistinės galvosenos, jis pasako tik apie reikalą pasiliuosuoti iš kapitalistinio jungo ir panaudoja porą senų frazių apie tai, kad idealas padidina individo jėgas ir kad jis galingai užvaldo minias, pakeldamas jas aukštyn. Tai pasakęs, jis tariasi įrodęs, kad «istorinis materializmas ne tiktai nesunaikina praktikos idealizmą, bet, atvirkščiai, jis iškelia praktikos idealizmą taip aukštai virš proto ir taip tyrai jį apvalo, kaip dar nė viena sistema ligšiol nepajėgė to padaryti »²⁰⁶. Kaip dorinis idealizmas siejasi su materialistine galvosena iš šio įrodymo, žinoma, nepaaiškėja. Dėl to, turint prieš akis dorinį socialistinių veikėjų entuziazmą, pasilieka neatsakytas klausimas, iš kur jis kyla. Ieškant šio entuziazmo kilmės, reiktų dėl to kreiptis į kitus šaltinius, negu materialistinę galvosena, paimta tikslia to žodžio prasme. Šio entuziazmo buvimas marksistinių veikėjų tarpe mums tik paryškina mintį, kad žmogus iš tikrųjų ne kartą yra didesnis, negu jis apie save mano. Materialis-

²⁰³ LOUIS B. BOUDIN, *Karolio Markso teorijos sistema naujos kritikos šviesoje*, Brooklynas, 1921, 296 psl.

²⁰⁴ Ten pat, 297 psl.

²⁰⁵ Ten pat, 299-300 psl.

²⁰⁶ Ten pat, 298 psl.

tas, suvokdamas save vien iš medžiaginių davinių, pilnos savo prigimties nepasiekia. Jo prigimtyje yra kažkas, kas skatina jį veikti aukštai doriškai. Bet tam veikimui pagrindo negalima rasti toje teorinėje sistemoje, kuria jis nori save aptarti.

Nėra iš esmės kažkas labai nepaprasto, kad kartais krikščioniškų dorybių atstovauti išaina žmonės, kurie stovi atokiai nuo krikščioniškos ideologijos. Tokiu atveju pasikartoja tik ta tiesa, kuri Kristaus yra išreikšta palyginimu apie gailestingąjį samarietį. Kunigas ir levitas praėjo pro šalį, nelaimės ištiktu nesirūpindami, o jam pagelbėjo svetimšalis. Tokia jau yra gyvenimo tragika, kad tie, kurie atstovauja tiesas, patys ne kartą yra menki jų vykdytojai. Teorinis žmogaus gyvenimo aspektas yra linkęs atsipalaiduoti nuo praktikos. Tačiau būtų ne mažesnė tragika, jei jų atstovaujamų tiesų būtų išsižadėta. Kristus, padaręs skaudžių priekaištų fariziejams, neatmetė jų mokslo. Jis liepė klausyti, ką jie moko, bet nedaryti, ką jie daro. Juo labiau jis neatmetė visuomeninio kunigų vaidmens tautoje, nors ir konstatavo jų artimo meilės nepilnumą. Pagydytiems iš raupsų jis liepė eiti pasirodyti kunigams ir gauti jų pripažinimą.

Jeigu marksizmui ir galėtume pripažinti gerojo samariečio vaidmenį, negalime jam pripažinti nei teisingo mokytojo vaidmens, nei, juo labiau, gero visuomenės organizatoriaus autoriteto. Mokslas, kuriuo jis remia savo gerus darbus, nėra teisingas. Ir sąranga, kurią jis kuria, neturi žmogų išlaisvinančios lygsvaros. Tas samarietis, kuris darbuojasi prie buvusio apiplėšto modernaus žmogaus, per daug didelio atlyginimo pareikalavo iš išgelbėto asmens. Jis pareikalavo iš jo atsisakyti savo dvasinės prigimties pirmenybės medžiaginės sąskaiton. Ir kitas jo reikalavimas buvo : atsisakyti asmeninės pirmenybės prieš visuomeninę pirmenybę.

Taigi, tikrasis samarietis mūsų kultūron dar nėra atėjęs. Dėl to dar nėra praėjęs laikas reikštis žmonijos išgelbėjimui.

KUN. VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS, M. I. C.

Chicago, J. A. V. 1965 m. vasario 16 d.

LITERARY ACTIVITY OF LITHUANIAN MATERIALISTS FROM 1904-1918

by

VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS

(Summary)

The years between 1904 and 1918 mark in the history of modern Lithuania a transitory period from a limited freedom of the press granted by the Russian imperialism until Lithuanian independence. (Up to 1904 the press in the Lithuanian language using the Latin alphabet was entirely suppressed). The aim of this work is to show the materialistic body of writings in the above mentioned period, especially in the USA, where Lithuanian cultural activity had more freedom than in Lithuania itself.

Putting aside the positivism, which was rather popular at an earlier period in Lithuania with Dr. V. Kudirka and his literary activity, the author limits himself to three forms of materialistic ideology: the old materialism and dialectical materialism as it shows up in socialism and communism.

In his work he devotes the most space to reviewing different kinds of publications, dividing them into groups largely according to the topic discussed.

Thus he (1) reviews publications against religion and (2) against the Church. He considers also (3) books dealing with natural sciences and at the same time exalting the past, e. g. ethnology, biology and astronomy. (4) Deals with Lithuanian materialism in its approach to sociological problems and ideas largely based on biological pattern.

(5) There was no lack in early Lith. materialism of some moralistic philosophizing, which was represented by translations from Polish (Krzywicki) or Italian (Mazzini). (6) The Women's Rights movement of Lith. marxism was once strangely enough combined with the Catholic Ladies' movement. They even held a common convention in Kaunas.

(7) The biological approach to sociological problems was put aside by the new technical trend in dealing with social problems. (8) The old materialism was represented by the translation of Buechner's *Force and Matter*, made by Dr. Šliūpas, who himself was very active in that field. (9) Historical materialism was for a long time strongly represented in the journalistic activity of Pijus Grigaitis. (10) The early Lith. materialistic movement was conscious of the discrepancy between internationalism and national cultural obligations. (11) This problem was more strongly felt during the 1905 uprising in Lithuania.

(12-13) At the end of the survey the author examines peculiar cultural, anarchistic movements in their various magazines.

After the general survey the author makes some critical remarks concerning the materialistic movement in Catholic society. (1) Of course, the vindication of materialism is impossible in itself. But the strong optimistic convictions of early materialism that the evil in the world is not invincible is some kind of reaction against the remnants of Manicheism in Christian society.

(2) With the same optimism the author examines the exclusive character of materialism in marxist movements. The formation of a Catholic relationship to the world is desirable. (3) After discussing the philosophical attitude of early Lith. materialism, the author stresses the (4) specific moral enthusiasm of early marxism.

SVEIKATOS DRAUDIMAS IR SOCIALINIS SAUGUMAS

« Mūsų amžius bus atmintinas ne už baisius musikaltimus, ne už nuostabius atradimus, bet dėl to, kad tai pirmoji karta nuo žmonijos istorijos pradžios, kurios žmogus išdrįso civilizacijos laimėjimus pertiekti visai žmonių giminei » (Arnold Toynbee).

I. SVEIKATOS DRAUDIMO KILMĖ

Šių laikų žmogui sveikata ir socialinis saugumas yra tiek būtini ir gyvybiški, kad kai kurie tų problemų žinovai tvirtina, kad jei Didžioji Prancūzų Revoliucija vyktų dabar, tai jos šūkiais būtų *liberté, égalité, fraternité et santé*.

Žmogaus socialinis saugumas ir sveikatingumo reikalai yra artimai susieti su individo ir bendruomenės, kurioje jis gyvena ir reiškiasi, gerbūviu, ekonomine pažanga ir socialiniu teisingumu. Todėl W. L. Mc. Kenzie King, Kanados valstybės vyras gal ir neperdeda, teigdamas, kad « laisvės laikotarpis ateis tuomet, kai socialinis ir žmogaus gerbūvis pasidarys svarbiausiu tautų ir valstybių rūpesniu ». Ir Pasaulinė Sveikatos Organizacija (W. H. O.) vairuoja savo veiklą šūkiu : « Sveikata yra didžiausia žmonijos gėrybė ».

Socialinio saugumo aprašytą pavyzdį mes randame Egipte. Juozapas pastatė erdvius svirnius ir juos pripildė grūdais, kurie buvo skirstomi žmonėms, nederliaus metams ištikus. Tame pat teokratiškame Egipte, mes randame XI šimtmečio prieš Kristų viešus dispanserius, kuriuose valstybės apmokami gydytojai teikė neturtingiems medicininę pagalbą. Didelį socialinį saugumą teikdavo primityvių visuomenių pažiūra, kad šeima *in toto* yra atsakinga už visų savo narių ir, dalinai, išlaikytinių įnamių gerbūvį ir sveikatingumą. Tais laikais vienas tėvas pajėgdavo arba stengdavosi pagal išgales globoti ir aprūpinti dešimts vaikų.

Dabartinėje visuomenėje neretai ir dešimts vaikų žiūri pro pirštus į savo tėvų ar kitų artimų šeimos narių gerbūvį.

Bet to neužteko, kad galėtų susikurti teisinga socialinė santvarka, nes anų laikų žmogaus minčių kodekse nebuvo dorinių idėjų, įpareigojančių jos siekti ir įstatyminių nuostatų ją vykdyti.

Žmonių bendruomeninio gyvenimo istorija rodo, kad sėslus gyvenimo būdas, pakeitęs klajoklinį, sukūrė naują ekonominę santvarką, paremtą dirbančių individualia vergija (Dunoyer). Tik ten, kur išgalėjo teokratinė santvarka, vergija nebuvo individuali ir ji nebuvo socialinės sistemos pagrindinis elementas¹.

Kol dirbantys buvo beteisiai vergai, jų gydymo ir darbo apsaugos problemos nebuvo ir niekas jos nekėlė. Krikščionybės paskelbtos žmonių tarpusavės meilės, lygybės ir žmoniškumo idėjos labai sunkiai ir lėtai sunkėsi į žmonių sąmonę ir įtaikėjo papročius ir veikiančius socialinius įstatymus. Bet jau antrame šimtmetyje mūsų eros «moralinių idėjų pergalė visose gyvenimo srityse tapo lemianti»².

Krikščionybės plėtra Romos imperijos erdvėje pakeitė ilgai niui pažiūrą į vergus ir skatino jų emancipaciją. Krikščionybės idėjos buvo pradaį, iš kurių dalinai išaugo vergų išlaisvinimas. Jos įtaka atsispindėjo imperatorių krikščionių, ypačiai Teodozijaus ir Justiniano, įstatymdavystėje³.

Jau viduramžiuose, kuomet pradėjo atsirasti platesnio masto įvairių rūšių pramonė, kuomet amatininkai — meistrai ir gizeiliai — susibūrė į profesines gildijas — cechus, randame organizuoto darbininkų socialinės globos ir gydymo užuomazgą. Sąvoka ir pavadinimas *ligonių kasa* yra užsilikę iš XVII-XVIII šimtmečio.

Garų ir elektrinio variklių sukonstruavimas XIX šimtmetyje sukėlė revoliuciją pramonėje ir, tuo pat, didžiulius pakitimus ūkiškoje santvarkoje. Kaimiškas, žemdirbiškas mainų ūkis užleido vietą miestiška, pramoninei ekonomijai, kurioje darbininkai gaudavo už savo darbą mokėjimą pinigais. Darbas tapo preke. XIX šimtmetyje įvairiose Europos valstybėse ir J. A. V. išaugo

¹ *Slavery*, žr. *Encyclopaedia Britannica*, 20, t. 1953, 773 psl.

² Ten pat, 777 psl.

³ Ten pat, 777 psl.

didžiulė lengvoji ir sunkioji pramonė, kuri mobilizavo savo aptarnavimui milijonines darbininkų armijas. Į sceną išžengė ketvirta visuomeninė klasė, kurią Marksas pavadino proletarijatu. Jo faktiška reikšmė visuomenėje ir jo įnašas į šalies ūkišką gyvenimą buvo svarus ir nuolatos didėjantis, bet politiškai jis buvo mažateisis.

Nauja ekonomiška sistema nepadidino darbininko socialinio saugumo, nes jis, išsikeldamas į miestą ir tapdamas pramonės darbininku, dažnai netekdavo gimininės bendruomenės (klando) kolektyvinės apsaugos. Jo ir jo šeimos pragyvenimas pasidarydavo priklausomas nuo gaunamo uždarbio.

Samdomo darbininko socialinio nesaugumo svarbiausios priežastys yra amžius, bedarbė, nelaimingi atsitikimai darbe, liga ir mirtis. Tų aplinkybių padariniai skaudžiai paveikdavo darbininko ir jo šeimos gyvenimą. Tai atsiliepdavo neigiamai į įmonių produkciją ir į darbdavių ir darbėmių santykius. Tie faktai vertė griebtis priemonių minėtoms neigiamybėms sušvelninti.

Vyriausybės, norėdamos paskatinti dirbančius taupyti, steigė prie darboviečių arba arti esančiose pašto įstaigose taupymo kasas. Nemažas darbininkų skaičius atidengė jose taupymo sąskaitas, bet, dėl mažo gaunamo uždarbio, jos nebuvo niekuomet pakankamai didelės ir, darbininkui atsidūrus bėdoje, negalėjo suteikti reikiamos pagalbos.

Kai kuriuose kraštuose buvo gyvas, užsilikęs iš feodalinių laikų, paprotys, įpareigojęs darbdavį globoti mirusio ar darbe žuvusio darbininko šeimą. Jis vykdomas dar ir šiandien nepramoningose Pietų Amerikos valstybėse ir Viduriniuose Rytuose.

XVIII ir XIX amžiuose atgijo jau anksčiau minėtos darbininkų gildijų savitarpinės pagalbos draugijos. Dabar jos vadinasi *Draugiški susivienijimai*. Jie teikė savo nariams ne tik mirties pašalpą, bet ir kai kurios rūšies medicininį patarnavimą. Tie susivienijimai turėjo 1900 m. Britanijoje 5.000.000 narių. Jų buvo daug visuose Europos pramoniniuose miestuose. Jų veiklą finansavo reguliarūs narių įnašai. Jų veiklos apimčiai išsiplėtus, jos virto savitarpio apsidraudimo draugijomis ir funkcionavo vyriausybės prižiūrimos Galima sakyti, kad tai buvo socialinio draudimo uvertiūra. Bet naujos ūkiškos santvarkos iškeltų socialinių pakitimų pasekmės buvo tokios neaprepiamos apimties, kad jas galėjo apvaldyti tik plačios visuomenės ir valstybės apjungtos pastangos.

Išsamus socialinis draudimas pradėjo tapti naujos ūkiškos santvarkos būtinybė. Bet ta idėja buvo tokia nauja ir neįprasta, kad jos įgyvendinimas pareikalavo kelių dešimtmečių laiko-tarpio. Belgija 1850 ir Prancūzija 1851 m. įvedė savanorišką apsidraudimą senatvės pensijai gauti. Austrija pirmutinė įvedė privalomą socialinį draudimą (1854) kai kurioms darbininkų grupėms: apdraustieji gaudavo senatvės pensiją ir invalidišku-mo pašalpą.

Bet Vokietija savo visuotino privalomo socialinio draudimo planais pradėjo naują erą. Jo iniciatorius buvo geležinis kanc-leris Bismarkas. Kai kurie jo priešininkai teigia, kad Bismarkas tai padarė, norėdamas sustabdyti vokiečių socialdemokratijos staigią plėtrą ir sustiprinti apjungtos Vokietijos federalinės vyriausybės galią. Bet kaip ten bebūtų, Bismarko atkaklumu praversti reichstage išsamaus socialinio draudimo įstatymai turėjo didelės reikšmės ir Vokietijai ir visam pasauliui.

Jie buvo skatinantis veiksnys ir pavyzdys kitoms valstybėms. Apie jų turinį teks kalbėti tolesniame rašinio skyriuje. Dabar vokiečių socialinio draudimo pagrindiniai nuostatai randami daugelio kraštų socialiniame draudime, bet, kol tai įvyko, turėjo praeiti daug laiko. Kai kurie kraštai ieškojo kitokių spren-dimų. Danija 1891 m. įgyvendino senatvės pensijos, asmenims sulaukusiems 60 m., mokėjimą. Įstatymas įpareigojo savival-dybes mokėti tokio dydžio pašalpą, kad jos užtektų senam žmogui ir jo šeimai pragyventi. Lėšos pensijų fondui buvo imamos iš bendrų valstybės mokesčių. Ją gaunantieji nebuvo darę jokių specialių įnašų. Tai nebuvo socialinis draudimas, bet socialinė pagalba. Pensijų sistema paplito visoje Skandinavijoje. 1898 m. ji pasiekė N. Zelandiją ir 1908 m. Britaniją ir Australiją. Vėliau ji buvo duodama ir kitoms piliečių grupėms — invalidams, palikuoniams (*survivors*) ir net bedarbiams.

Socialinė pašalpa buvo dviejų rūšių: lygi, vienoda visiems, arba apskaičiuota, atsižvelgiant į individo poreikius.

Ir socialinė pagalba ir socialinis draudimas turi savo šalininkų ir priešininkų, daug už ir daug prieš. Bet atrodo, kad pastarasis baigia išstumti pirmąjį. Kai kuriuose kraštuose tos dvi sistemos veikia viena šalia kitos, viena kitą papildydamos. Socialinis draudimas darbėmių ekonominiam saugumui užtikrinti ypatingai

sparčiai plito po pirmojo pasaulinio karo. 1930 m. jis randamas beveik visose Europos ir daugelyje kitų kontinentų valstybių.

Tarptautinė Darbo Konferencija (Philadelphia, Pa.) 1944 m. skatino socialinio draudimo globą progresyviniai išplėsti į visus dirbančius, turinčius išlaikomus šeimos narius ir užtikrinti jiems bent minimumą lėšų pragyvenimui visose nenumatytose sąlygose, kuriose darbėmis ne dėl savo kaltės netenka uždarbio arba jis tampa nepakankamas jo šeimos poreikiams.

J. T. O. visuotinoje Žmogaus Teisių Deklaracijoje (1948.X. 12) yra apibrėžti socialinio draudimo principai, ir patarimas nacionalinius įstatymus priimti jų dvasioje. Bet pajamų saugumo (*income security*) draudimo sistemos įgyvendinimas gali būti vykdomas individualizuotai, atsižvelgiant į krašto tradicijas, ūkines ir socialines sąlygas.

1958 m. 59 šalyse veikė sveikatos, motinystės ir kitų rūšių socialinis draudimas, daugiau ar mažiau valstybės finansuojamas ir globojamas⁴.

Socialinės apdraudos sistemos yra privalomos, arba savanoriškos, arba mišrios. Jos gali apimti: arba visus piliečius, arba visus dirbančius, turinčius pajamas, ir jų išlaikytinius asmenis, arba, tik specialias, siauresnės apimties, gyventojų grupes. Smulkiau apie tai bus kalbama kituose rašinio skyriuose, svarstančiuose pavienių kraštų socialinio draudimo organizacijas.

Nėra galima (nors tai būtų net labai reikalinga) išsamiai apžvelgti šio straipsnio rėmuose įvairiuose kraštuose veikiančias privalomo ir savanoriško socialinio saugumo ir sveikatos draudimo sistemas. Mano rašinio tikslas yra kaleidoskopiškai atvaizduoti tik kelių šalių socialinio draudimo planus ir parodyti jų pritaikymą gyvenime. Aš žinau, kad toksai kelias turi daug spragų. Bet man atrodo, kad, ir juo einant, bus pasiekta kuklios naudos, juo labiau, kad lietuvių kalboje jaučiama stoka tos rūšies literatūros.

II. SOCIALINIS IR SVEIKATINGUMO DRAUDIMAS VOKIETIJOJE

Socialinės politikos kilmė. — Bismarkas ne tik apjungė *kraujų ir*

⁴ *Social Security programs Throughout the World*, U. S. Department of H. E. W. Soc. Security Admin. U. S., Washingtonas, 1958.

geležimi Vestfalijos taikos, užbaigusios 30 metų karą (1618-1648), sutartimi atomizuotos Vokietijos žemės, bet ir nukreipė valstybės dėmesį į socialinės politikos problemas — socialinį draudimą ir plačių tautos masių sveikatos apsaugą. Anais laikais tai buvo revoliucinis užsimojimas. Tai buvo apgalvota valstybės reakcija į išbujojusios darbininkų klasės suproletarėjimą, skurdą ir beviltiškumą. Ji turėjo nepaprastos politinės, socialinės ir dorinės reikšmės.

Bismarkui kancleriaujant buvo įgyvendintos trys socialinio draudimo rūšys: draudimas ligoje (1883), draudimas nuo nelaimingų atsitikimų (1884), draudimas invalidiškumo atvejuje ir senatvėje (1889). Įdomu priminti, kad reichstagas, priėmęs tuos įstatymus, turėjo nežymų socialdemokratų atstovų skaičių.

Bismarko įstatymai nesukūrė Tautinės Sveikatos Tarnybos, bet tik privalomą ir daugiarūšį dirbančiųjų draudimą. Jis skiriasi nuo Prancūzijos, Švedijos ir kai kurių kitų šalių draudimo schemų, gal būt, labiausia tuo, kad nenumato jokių betarpių piniginių atsiskaitymų tarp apdraustų ligonių iš vienos pusės ir gydytojų, vaistinių ir ligoninių iš kitos. Apdraustajam palieka nežinoma kiek kainavo jam suteikta medicinos pagalba. Jis žino tik savo įnašo dydį, kuris nuo pat pradžios buvo aukštas ir dabar lygus maždaug vieno mėnesio uždarbiui į metus.

Vokietijos socialinio draudimo plane svarbiausią vietą užima sveikatos apdrauda. Ji apima visus darbėmus pramonėje, žemės ūkyje ir daugumą « baltakalnierių » tarnautojų, t. y. beveik visą tautos dirbančiąją dalį. Privalomai apdraudžiami visi individai, kurių mėnesinės pajamos neviršija 162 dolerių. Toks aukštas draudimo lygis pasiektas tik paskutiniais laikais. Anksčiau jis buvo daug žemesnis. Socialinio draudimo įstaigos veržiasi jį vis pakelti, nes tuo padidina privalomai apdraustųjų skaičių ir savo pajamas. Dirbantieji priešinasi tam, nes jie yra linkę ištrūkti iš privalomo draudimo varžtų ir, mokėdami šiek tiek didesnius įnašus, tapti dalyviais kitokių draudimosi planų, kurie teikia labiau privatišką ir individualią globą. Bet, jei jo pajamos nesiekia įstatymu nustatyto lygio, tai dirbantysis neturi pasirinkimo.

Privalomas draudimas įima darbėmį, visusjo šeimos narius ir išlaikytinus gimines, neturinčius savarankiškų pajamų. Privalomo

draudimo planas paliečia beveik 85 % Vokietijos gyventojų. Likusieji 15 % yra savanoriški nariai privatinų sveikatos draudimo bendrovių.

Privalomam sveikatos draudimui tvarkyti nėra vienos centrinės įstaigos, bet ją vykdo skaitlingos, ne vienodo dydžio vietinės draudimo grupės. Todėl draudimo planuose yra kai kurių skirtingumų.

Draudimo pajamas sudaro darbėmių ir darbdavių įnašai: pirmieji moka 4,5 % savo uždarbio. Tiek pat primoka darbdaviai. Pinigus surenka ir globoja vietinės draudimo įstaigos.

Mokamos keturių rūšių pašalpos: ligos pašalpa, kuri pradedama mokėti nuo pirmos susirgimo dienos, jei susirgęs netenka uždarbio; ligoninės globos pašalpa; vaistų ir medicininės globos pašalpa; pagaliau, apmokamas gydytojas, jei apdraustasis serga namuose.

Ligos pašalpa laike kelių pirmų sirgimo savaičių yra ganėtinai aukšta. Paskutinių laikų įstatymai ją dar pakėlė ir ji tapo beveik lygi susirgusio gaunamam uždarbiui. Padidintai ligos šalpai lėšas duoda tik darbdaviai.

1959 m. statistika rodo, kad apsidraudusių, kuriems ligos pašalpa pradedama mokėti tuojuo, susirgimų koeficientas buvo 5,47 %, ir tik 2,85 %, kur buvo kelių dienų laukimo laikas. Laisvai apsidraudusių tarpe susirgimai siekė tik 1,2 %.

Teikiamos pagabos apimtį susirgusiems parodo žemiau duodami skaitmenys. 1958 m. buvo išmokėta:

Ligos pašalpų.....	540 milijonų	dolerių.
Už ilgoninimą	310	»
Vaistams	300	»
Gydytojams (bendros praktikos ir specialistams)	470	»

Privalomo sveikatos draudimo įstaigos vadinamos ligonių kasomis (Ortskrankenkasse).

Gydytojai, aptarnaujantys kasos narius, yra susiorganizavę į Ligonų Kasos Gydytojų draugijas (Kassenärztliche Vereinigung). Iki 1960 m. ligonių kasos turėjo teisę apriboti bendradarbiaujančių gydytojų skaičių. Tuo norėta padidinti kasai dirbančių gydytojų pajamas. Kiti gydytojai buvo įtraukiami į laukimo sąrašą. Neretai praeidavo 10-15 metų kol ateidavo jų eilė. Vyriausias Konstitucinis Teismas 1960 m. nusprendė, kad toksai elgesys,

užsitęsęs net 72 metus, yra nekonstitucinis. Dabar kiekvienas Vokietijos praktikuojantis gydytojas turi teisę priiminėti kasos apdraustus ligonius. Tasai teismo nutarimas turės įtakos į gydytojų profesiją: sumažės gydytojų skaičius ligoninėse, kuriose jie buvo priversti dirbti už labai žemą atlyginimą, nes, nepatekdami į ligonių kasų gydymo planą, negalėdavo užsidirbti padoresnio egzistencijos minimumo privačia praktika. Tos pačios priežastys vertė juos kurtis vietovėse, kuriose gydytojų nebuvo arba labai mažas kiekis jų praktikavo. Tasai sprendimas padarys gydytojus mažiau priklausomus nuo ligonių kasų ir jų reikšmė kasų veikime padidės.

Kasoje dirbančių gydytojų draugijos yra viešo pobūdžio organizacijos, kurioms yra suteiktos kai kurios administracinės funkcijos. Jos yra vietinės, kraštinės (*Land*) ir federalinės. Pavadinimai nurodo jų darbo apimtį. Atskirų kraštų ir federalinė gydytojų organizacija koordinuoja santykius ir bendradarbiavimą tarp sritinių ir vietinių gydytojų draugijų ir sutaria gydymo planus su ligonių kasa ir vyriausybe. Vietinės gydytojų draugijos yra sveikatos draudimo plano vykdytojos. Vietinės ligonių kasos duoda joms nustatytą dalį įnašų, vadinamų pagalviniu mokesčiu (*Kopf-pauschale*). Jis įvairuoja tarp 18-23% vietinės kasos visų pajamų. Vietinės ligonių kasos gydytojų draugijos išipareigoja už tą bendrą sumą teikti visokią, ambulatorinę savo kabinete ir ligonio namuose, medicinos pagalbą apdraustiems. Kasos mokėjimų dydis nepriklauso nuo narių susirgimo skaičiaus. Pavyzdžiui, jei ištinka epidemija ir ligonių skaičius nepaprastai padidėja, tai ligonių kasa savo įnašo dalies gydytojams nepadidina.

Apdraustas narys, norėdamas eiti pas gydytoją ar jį kviesti į namus (tai gali daryti tik rimtesniame susirgime) privalo išsiimti kasoje ligonio lapelį (*Krankenschein*), už kurį sumoka mažą mokestį. Jis privalo įteikti jį gydytojui prieš apžiūrėjimą, nes kitaip gali tekti jam pačiam sumokėti gydytojui honorarą, kaip privačiam ligoniui. Ta tvarka nepuoselėja šiltesnių santykių tarp gydytojų ir ligonio.

Gydytojas, apžiūrėjęs ligonį, prirašo ant ligonių kasos atspausdinto blanko vaistų, kurių sąrašą patiekia irgi ligonių kasa, arba pasiunčia jį pas specialistą ar į ligoninę. Praktikuojantis gydytojas teikia savo kabinete specialią pagalbą ligoniams tik kasai leidus.

Išimtį sudaro ūmūs, neatidėtinios pagalbos reikalaujantys atsitikimai.

Gydytojai specialistai teikia pagalbą tik ligoniams, kuriuos atsiunčia bendros praktikos gydytojas.

Ligonių kasos narys nėra pririštas prie gydytojo, kaip yra Britanijoje. Jis gali kreiptis į kiekvieną praktikuojantį gydytoją. Bet, įteikęs ligonio lapelį gydytojui, palieka jo globoje tris mėnesius. Jei tame laikotarpyje nori kreiptis į kitą gydytoją, tai privalo gauti kasos kontrolės gydytojo sutikimą.

Apdraustasis gauna prirašytus vaistus nemokamai, tik įneša mažą mokestį už recepto blanką. Lankymosi skaičius pas gydytoją ir jo iškvietimo į namus nėra apribotas. Tai būna nemalonių nesusipratimų priežastimi tarp gydytojų ir apdraustųjų, nes pastarieji neretai piktnaudoja tą savo teise. Bandymai suvaržyti per dažną ligonių lankymąsi pas gydytoją ir sumažinti išlaidas už vaistus, apdedant narius papildomais, nežymiais primokėjimais, kaip tai daroma Britanijoje, Belgijoje, Prancūzijoje ir kitur, buvo bergždi, nes darbininkų profesinės sąjungos atsistojo piestu prieš tuos sumanymus.

Santykiai tarp nario ir jį pasiuntusio į ligoninę gydytojo visiškai nutrūksta, nes ligoninės turi savo pilnai apmokamus gydytojus. Dar blogiau, kad ryšiai tarp privačiai praktikuojančių ir ligoninės gydytojų yra gana šaltoki. Pirmieji dažnai tik parašo įligoninimo lapelį, bet nepersiunčia gydymo įstaigai savo tyrimo davinių. Vidutinis ligoninėje buvimo laikas yra 29 dienos. Jis netrumpėja, bet ilgėja. Tasai procesas eina kita linkme J.A.V.

Apdraustieji guldomi bendrose patalpose. Jei ligonis nori būti privatiškuose ar pusiau privatiškuose kambariuose, tai turi primokėti kainos skirtumą savo lėšomis.

Ligonių kasos gydytojų draugijos. — Kasos gydytojų draugijos, įstatymo keliu įsteigtos prieš 40 metų, gauna lėšas skirtas už medicinos pagalbos teikimą. Tos sumos atitinkamą procentą panaudoja administracinėms išlaidoms ir kasos gydytojų pensijų fondui. Likusią dalį jos išmoka gydytojų honorarams. Gydytojas pristato kas 3 mėn. savo draugijai gautus ligonių lapelius, kuriuose atžymėta suteiktos pagalbos kiekis ir rūšis. Kiekvienas patarnavimas yra įvertinamas tam tikru skaičiumi

punktų, dėl kurių buvo anksčiau susitarta. Gydytojų draugija susumuoja visų gydytojų punktus, atskirai bendros praktikos gydytojų ir specialistų. Kadangi draudimo kasos mokesčiai yra pastovūs ir maži, o susirgimų skaičius kinta ir yra didelis, tai paprastai gydytojų draugija neužtenka lėšų kiekvieną punktą pagal nustatytas normas atlyginti. Todėl išvedamas vidurkis — vadinamas *Falldurchschnitt*. Bet čia dar ne galas. Jei kai kurie gydytojai (vadinami kasos liūtai — *Kassenlöwen*) pristato žymiai daugiau ligonių lapelių ir punktų už vidurkį išvedamą visiems gydytojams — tai gydytojų draugija jiems neapmoka už punktų perteklių. Motyvas: «kasos liūtas» teikė savo pacientams nebūtinus patarnavimus. Gydytojai nukenčia ir kitais būdais. Ligonų kasa, norėdama sumažinti išlaidas už vaistus, nustato recepto kainos vidurkį, vadinamą *Regelbetrag*. Jei gydytojas paskiria vaistus, kurių kaina peršoka tą vidurkį, tai kainos perviršijimas gali būti atskaitytas iš gydytojo honoraro. Todėl nereikia nustebti, kad santykiai tarp ligonių kasų ir gydytojų draugijų buvo ir yra šalto karo stovyje.

Ligonų kasa turi kontrolės gydytoją, kurio uždavinys sekti, kad nariams teikiama medicinos pagalba neprasilenktų su kasos veikiančiais nuostatais. Ypatingas dėmesys kreipiamas į ligonių atleidimą nuo darbo. Profesinius nesusipratimus tarp gydytojų ir kasos sprendžia Kontrolės komisija. Visus kitokius abiejų šalių ginčus sprendžia Taikos komisija.

Kitų rūšių pagalba. — Vokietijoje veikiantis Socialinis draudimas teikia apdraustiems ne tik medicinos pagalbą ir piniginę pašalpą ligos ir įvykusių darbe nelaimingų atsitikimų atvejuose, bet moka pensijas invalidams, senatvėje ir netekusiems darbo. Tai vykdo kraštų draudimo bendrovės, kurias apjungia federalinė įstaiga. Visi darbininkai ir algą gaunantys tarnautojai privalo mokėti į pensijų fondą apie 7% savo uždarbio. Tiek pat įneša darbdaviai. Tad socialinis draudimas dirbantiems kainuoja apie 12% (4,5% + 7%) jo uždarbio. Tokie aukšti įnašai yra didelis darbininkų apkrovimas ir sukelia juose nepasitenkinimą. Jį didina įvairūs priverstino draudimo sistemos funkcionavimo trūkumai ir visos schemos beasmeniškumas ir nelankstumas bei išbujojęs biurokратиškumas. Gal ir nelengva to išvengti administruojant 50.000.000 žmonių, susirgusių ar ištiktų kitokių nelaimių,

apdraudos reikalus. Tokiais atvejais yra reikalingas padidintas žmoniškumas, bet ne padidintas popierizmas ir formalus reikalų tvarkymas.

Apdraustieji mokėdami betarpiai draudimo įstaigoms aukštus įnašus ir nežinodami, kiek kainuoja jiems suteikta pagalba, dažnai visais leistinais, o kartais ir neleistinais būdais bando atgauti iš draudimo fondų ekvivalentą savo įmokėjimų. Nemažas ligonių skaičius kreipiasi į gydytojus su išivaizduotais subjektyviais nusiskundimais, kurių nėra galimybės patikrinti objektyviu tyrimu. Neretai gydytojas veikiamas žmoniškumo ir dėsno tikėti ligoniui, nes be to negali būti tarp ligonio ir gydytojo normalių ryšių, kurių nesant neįmanomas sėkmingas gydymas, daro abejingais atvejais sprendimą ligonio naudai. Dažnai ligonio nusiskundimai yra tiek realūs, įtikinantys, mediciniškai pagrįsti, kad nėra galimybės laikyti juos išivaizdavimo išdava. Tokiai ligonių rūšiai taikomas posakis: *Nicht eingebildete, sondern ausgebildete Kranke*.

Dar sudėtingesnes problemas iškelia nedarbingumo, invalidiškumo ir kitų rūšių pensijos gavimas. Ligai, išgijimo laipsniui vertinti, negalėjimo dirbti apimčiai ir laipsniui nustatyti neužtenka dažnai objektyvių priemonių ir tenka pasikliauti subjektyviais kriterijais. Pensijų paskyrimo planas gali teisingai veikti tik tuomet, jei jos ieškančys vadovaujasi padorumu ir ištikimybe draudimo sistemai. Bet tikrumoje taip nėra. Demoskopijos Instituto Allenbache (Vakarų Vokietijoje) padaryta anketa parodė, kad 20% apdraustųjų apgaudinėja privalomo draudimo įstaigas⁵.

Tikrumoje tarp privalomai apdraustųjų išigalėjo apkrečiama liga «Pensijų neurozė». Apdraustieji yra dažnai tobuli taktikai ir sugeba puikiai manevruoti, siekdami savo nusistatymo. Juos vairuoja *marginal ethic* (Prof. Werner Schöllgen terminas). Veikiančys socialiniai įstatymai apsaugo apdraustojo interesus pensijos gavimo reikale. Jei jo pareiškimas pensijai gauti atmetamas, tai jis gali kreiptis į specialų socialinio draudimo teismą, kurio nepalankus sprendimas gali būti dar apskūstas apeliaciniame teisme. Medicininė ekspertyza ir teisinė pagalba, reikalingos bylai, teikiamos apdraustajam nemokamai iš pašalpoms skirtų fondų. Tai sumažina lėšas skirtas medicininei pagalbai. Dar blogiau, kad

⁵ Žiūr. *Der Arzt*, Stuttgart, 1960, 73 psl.

ieškančių pensijų gydymas pasidaro praktiškai neįmanomas, nes jie nenori išgyti, arba jei ir išgyja, tai nenori to pripažinti.

Aštuoniasdešimts dviejų metų socialinio draudimo praktika Vokietijoje iškėlė daug taisytinių trūkumų, bet žinovai tvirtina, kad nors kiek didesnės reformos toje srityje dabartiniame politiniame klimato yra neįmanomos.

III. SVEIKATINGUMO IR SOCIALINIS DRAUDIMAS DIDŽIOJOJE BRITANIJOSJE

Pagrindiniai socialinio draudimo nuostatai — Sveikatingumo reikalų reforma Didžiojoje Britanijoje buvo aktuali ir pribrendusi, nes dar antrojo pasaulinio karo metu pradėta jai ruošti. *Medical Planning Commission*, į kurią įėjo didžiosios gydytojų organizacijos, buvo įsteigta 1940 m.

Sir William Beveridge, tarpdepartamentinio socialinio draudimo komiteto pirmininkas, formulavo komisijos pagrindinius nuostatus sekančiai: «Turi būti įvesta privaloma, visatautinė sveikatos tarnyba, užtikrinanti kiekvienam piliečiui visoki jam reikalingą gydymą, visose jam reikalingose formose — namuose, istaigoje, bendrą, specialų ar konsultaciją ir, taip pat, užtikrinanti parūpinimą dantų, akių ir chirurginių prietaisų, slaugių, akušerių globą ir profesinį pritaikymą (reabilitaciją) po nelaimingų atsitikimų darbe. Tarnyba turi teikti visų rūšių išsamų preventyvinį ir gydantį gydymą kiekvienam piliečiui be išimties, neribotos apimtys ir be jokių finansinių kliuvinių, galinčių pavėlinti gydymą».

Tai tikra *charta magna sanitatis*! 1946 m. parlamentas priėmė *National Health Service Act*, kuris užtikrino visuotiną sveikatos globą Anglijoje ir Wales. 1947 m. buvo paskelbta *National Health Service* Škotijoje ir 1948 m. šiaurinėje Airijoje. Tie įstatymai pradėjo veikti 1948 m. liepos 5 d. Nors Tautinė Sveikatos Tarnyba rūpinasi visos šalies žmonių sveikata, bet ji nepretenduoja būti draudimo institucija ir tokia nesivadina.

Tautinės Sveikatos Tarnybos teikiama pagalba — Britanijos Sveikatos Tarnybos nuostatai įgalina kiekvieną asmenį — net ir tuos, kurie nedirba už atlyginimą ir nėra savystoviai dirbą

(*selfemployed*), t. y. nedaro reguliarių įmokėjimų ir nedalyvauja tarnybos išlaidų padengime — naudotis, jei yra reikalas, tokiomis paslaugomis: bendros praktikos gydytojų, specialistų, dantų ir akių gydytojų pagalba; pilna ligoninės globa, kaip įsiligoninę pacientai (*in-patient*) ar kaip ateinantys specialiam gydymui pacientai (*out-patient*); slaugymą ir medicininę pagalbą savo namuose ir naminę priežiūrą, jei to reikalauja namie esančio liga.

Medicininės pagalbos personalas. — Tautinė Sveikatos Tarnyba įima beveik visus bendros praktikos gydytojus, specialistus, dantų gydytojus ir farmacininkus. Visos ligoninės yra įtrauktos jos tinklan. Už jos ribų paliko tik tikiybinių organizacijų, profesinių sąjungų, labdarinių draugijų ir prancūzų bei italų bendruomenių ligoninės.

Praktikuojančių gydytojų pagalba prieinama tiesioginiai kiekvienam, kas jos nori. Ligonis gali kreiptis į kiekvieną gydytoją, kurį Tautinės Sveikatos Tarnyba yra įtraukusi į savo sąrašus. Gydytojai gali atsisakyti priimti ligonį į savo sąrašą ir turi teisę jį iš viso išbraukti. Ir ligonis turi laisvę pakeisti gydytoją. Sveikatos Tarnybos plane praktikuojantis gydytojas gauna pagalinį atlyginimą — 2,73 dolerio per metus už kiekvieną pacientą iš pirmųjų 400, esančių jo sąrašė. Už ligonius nuo 401 iki 1600 metinis mokestis yra 1,96 dolerio. Dabar atitenka kiekvienam gydytojui vidutiniai apie 2.200 pacientų. Nė vienas gydytojas negali turėti sąrašė daugiau 3.500 ligonių. Pradžioje buvo 4.000 ligonių. Gydytojų uždarbis svyruoja šiuo laiku tarp 1.092 dolerių minimum — jei sąrašė yra tik 400 ligonių ir 11.906 dolerių — turinčių maksimalinį skaičių — 3.500 ligonių. Tie skaičiai rodo, kad gydytojų atlyginimas buvo ir yra reliatyviai nepakankamas, ypačiai, atsižvelgiant į ilgą studijų laiką ir gyvenimo lygio standartą, kuris būtinas gydytojams, jei jie nori neatsilikti nuo pažangos moksle ir netapti dvasiniais ir fiziniais skurdžiais. Todėl Britanijos gydytojai grasė keliais atvejais pasitraukti iš Tautinės Sveikatos Tarnybos, jei nebus atlyginimas padidintas. Savo reikalavimą grindė faktais, kad gerbūvis viso krašto žymiai pakilo ir Didžiosios Britanijos darbininkų uždarbis 1948-1958 m. laikotarpyje padvigubėjo: nuo 21 dolerio per savaitę pakilo iki 40,70 dol. Be to, visuotinis pragyvenimo minimumas žymiai pabrango. Vyriausybė patiekė 1951 m. gydytojų reikalavimus

Vyriausiojo Teismo teisėjui H. Danckwerts arbitražui. Pastarasis pasiūlė atlyginimus padidinti. Parlamentas tą siūlymą patvirtino. Padidinimas veikė retroaktyviai iki 1948 m. 1957 m. gydytojų sąjunga vėl reikalavo padidinimo. Tam klausimui spręsti buvo sukurta *Royal Commission on Doctors and Dentists Remuneration*. Ji rekomendavo padidinti bendros praktikos gydytojams atlyginimą iki 1.540 dolerių. Britanijos gydytojų sąjunga priėmė tą Komisijos siūlymą, kuris įsigaliojo 1960 m. rugsėjo 28 d. Tuo pačiu aktu buvo padidintos algos specialistams ir dantų gydytojams dirbantiems ligoninėse.

Gydytojai gauna be pagalvinio mokesčio kelionpinigius už ligonių lankymą kaimuose. Jiems moka taip pat už kai kuriuos specialius veiksmus, už gydymą laikinų rezidentų, už skubios pagalbos pacientams suteikimą, už anesteziją, už darbus atliktus ligoninėse ir duotus vaistus.

Gydytojai, norintys būti Tautinės Sveikatos Tarnybos dalyviais arba apsisprendę keltis į kitas bendruomenes, paduoda Medicinos Praktikos Komitetui pareiškimą. Leidimas keltis į «perdaktarintas» sritis labai retai tenkinamas. Jokių suvaržymų nedaroma išsikelti į gydytojų stokojančias sritis. Priešingai, toksai procesas skatinamas: duodama praktikos įkūrimo pašalpa (*initial practice allowance*).

Dantų ir akių gydytojų kėlimasis iš vienos vietovės į kitą nėra suvaržytas. Dantistams honoraras mokamas ta pačia tvarka, kaip ir praktikuojantiems gydytojams. Gydytojai ir dantistai dirbantys pilną laiką ligoninėse gauna metinį atlyginimą, atsižvelgiant į jų stažą ir prityrimą.

Specialios subsidijos mokamos aukšto lygio specialistams, kaip atlyginimas už išsiskiriančius veiksmus. 1960 m. Royal Commission pasiūlė mokėti panašius priedus ir bendros praktikos gydytojams, padariusiems ypatingus nuopelnus ligoniams. Tautinės Sveikatos Tarnybos gydytojai specialistai yra ligoninės gydytojų branduolio nariai ir gauna nuolatinį atlyginimą. Specialistus atrenka regionalinių ligoninių valdybos. Yra pripažįstama 22 specialybių rūšys. Pati ligoninė kviečia specialistus savo pacientams. Namuose sergantiems specialistus kviečia lankantis gydytojas.

Gydytojai bendradarbiauja Tautinėje Sveikatos Tarnyboje. —

1962 m. Britanijos gydytojų daugumas buvo įsijungęs į Tautinę Sveikatos Tarnybą: virš 20.000 iš 24.000 bendros praktikos gydytojų — Anglijoje bei Wales ir 2500 Škotijoje. Tik 5.000-6.000 gydytojų pasiliko nuošaliai ir verčiasi išimtinai privačia praktika. Reikia pabrėžti, kad Tautinės Sveikatos Tarnybos gydytojai gali priiminti privatinius ligonius. Ligoniams, kurie gydosi pas privatų gydytoją savo lėšomis, Sveikatos Tarnyba neteikia nei vaistų, nei kitų prirašytų reikmenų.

Beveik 97 % visų gyventojų naudojasi Sveikatos Tarnybos teikiama medicinos pagalba. Likusieji 3 %, kuriuos sudaro daugumoje vyresniojo amžiaus, pasiturintys, norintys turėti daugiau individualės atidos, nesiryžtantys nutraukti per ilgus metus susiklosčiusių malonių santykių tarp gydytojo ir ligonio, pasiliko prie senos tvarkos. Bet jų skaičius tolydžiai mažėja. Šalia tos nuomonės yra davinių rodančių, kad privatinų pacientų skaičius gal kiek net didėja. Jų kadrus sudaro politikai ir apkrauti darbai profesionalai. Gaišinantis įvairių formalumų atlikimas, ilgas laukimas pas gydytojus, nuasmenintas santykis atbaido juos nuo Tautinės Sveikatos Tarnybos patarnavimų. Prileidžiama, kad dabar virš 2.000.000 žmonių gydosi privatiškai. Didelio pasisėkimo turi privatinis sveikatingumo planas (*United Provident Association*). Jis, 1948 m. Tautinei Sveikatos Tarnybai pradėjus veikti, turėjo tik 65.000 narių, o 1961 m. tas skaičius išaugo iki 850.000⁶.

Anglijoje ir Wales praktikuoja apie 11.200 dantų gydytojų — iš jų 10.300 yra Sveikatos Tarnybos bendradarbiai. Prie jų reikia pridėti dar 1.300 Škotijos dantų gydytojų.

Tautinėje Sveikatos Tarnyboje dirba 7.900 akių ir ausų ligų gydytojų ir apie 16.000 chemikų ir vaistininkų Anglijoje bei Wales ir 2800 Škotijoje. Tautinė Sveikatos Tarnyba administruoja virš 3000 Britanijos ligoninių.

Tautinės Sveikatos Tarnybos administracija. — Administracinė atsakomybė patikėta sveikatos ministeriui. Jam gelbsti du patariamieji organai. Pirma, Centrinė Sveikatos Įstaigų Taryba, į kurią įeina stambiųjų medicininių organizacijų pirmininkai, Tarnyboje dirbančių profesinių sąjungų atstovai ir asmens, prityrę ligoninių

⁶ *The Wall Street Journal High, Cost of «Free» State Medical Care Stirs British Storm*, July 14, 1961.

tvarkyme ir viešosios sveikatos reikaluose. Antra, Medicininės Praktikos Komitetas, kuris nustato gydytojų santykį su gyventojų kiekiu įvairiose vietovėse ir normuoja medicinos personalo paskirstymą.

Bendrą ligonių priežiūrą ir gydytojų specialistų tarnybą vykdo 15 sritinių tarnybų, kurias skiria sveikatos ministeris, pasitaręs su suinteresuotomis organizacijomis. Tos tarnybos skiria komitetus, tvarkančius vietines ligonines. Kiekvienai ligoninių sričiai atitenka 1,5-4,5 milijonų gyventojų. Ligoninių apylinkės būstinė, jei tik yra galimybė, steigiama prie mokslinio ligoninės. Tuo norima sustiprinti medicininę pažangą. Kiekviena mokslinio ligoninė, teikianti klinikinį išmokslinimą studentams ir gydytojams, turi savo valdytojų tarybą, atsakingą tik sveikatos ministeriui.

Medicininio personalo tarnybą tvarko 138 vietinės vykdomosios Tarybos. Tos tarybos, kurių pusė narių yra profesionalai, o kita dalis eiliniai piliečiai, sudaro sutartis su gydytojais, dantistais, farmacininkais ir apmoka jų patiektas sąskaitas. Prie jų veikia vietoje praktikuojančių gydytojų patariamieji komitetai. Vietinės tarybos priima ligonių skundus ir turi teisę pavartoti disciplinarines priemones prieš sutarčių laužytojus. Jos atsako už darną bendradarbiavimą vietinių sveikatingumo įstaigų su praktikuojančiais gydytojais.

Grafysčių ir miestų vietinės sveikatos įstaigos yra atsakingos už nėščių moterų ir kūdikių gerbūvį, organizuoja ligonių lankymą namuose, slaugymo ir globos namus, preventyvinę nuo ligų apsaugą ir greitosios pagalbos reikalą. Jos įgaliosos steigti ir išlaikyti sveikatos centrus ir aprūpinti juos praktikuojančiais gydytojais.

Pasekmės. — Tautinė Sveikatos Tarnyba pagrindinai per tvarkiusi visos šalies ir gyventojų sveikatingumo reikalą, kaip ir buvo laukta, teigiamai paveikė tautos sveikatingumą. Kūdikių mirtingumas per pirmąjį dešimtmetį nukrito nuo 33,9 iki 23 vienam tūkstančiui gimdymų, džiovininkų skaičius nukrito nuo 552 iki 107 vienam milijonui gyventojų. Difterija tapo apvaldyta: 1941 m. nuo jos mirė 3.263 o 1958 tik 8 asmens. Mokyklų gydytojai praneša, kad mokyklinio amžiaus vaikų sveikatingumas žymiai pagerėjo⁷.

⁷ *Health Services in Britain, British Information Services, 1961.*

Dr. G. E. Godber, sveikatos ministerijos medicinos skyriaus atstovas, paskelbė⁸, kad 1952 m. beveik pusė žmonių gyveno srityse stokojančiose gydytojų, o 1956 m. tokių buvo tik viena penktoji. Tuos visus laimėjimus negalima priskirti išimtinai Tautinei Sveikatos Tarnybai. Čia turėjo didelės reikšmės bendras gyvenimo lygio pagerėjimas, gausesnis ir geresnis maistas, mokslo pažanga kovoje su kai kuriomis apkrečiamomis ligomis.

Bet, neabejotinai, tuos laimėjimus liūto dalimi nulėmė visiems prieinama ir aukšto lygio medicininė pagalba. Ją įgyvendinus, labai sumažėjo žmonių išlaidos individualiai medicinos pagalbai pasirūpinti. Susidariusios santaupos buvo sunaudotos gyvenimiškam gerbūviui pakelti.

Tautinės Sveikatos Tarnybos biudžetas. — Tautinės Sveikatos Tarnybos lėšos plaukia iš keturių šaltinių: 15% iš socialinio draudimo įnašų, 5% iš ligonių primokėjimo, 4% iš vietinių bendruomeninių fondų ir likusieji 75% — 80% iš valstybės mokesčių, kuriuos moka visi piliečiai, nors jų dalis nesinaudoja Sveikatos Tarnybos teikiamomis lengvatomis.

Įvedant Tautinę Sveikatos Tarnybą, neturėta pakankamai duomenų, kurie būtų įgalinę padaryti realius apskaičiavimus ir darbo apimtį ir išlaidų reikalingų jos finansavimui. Tuomet buvo populiarus šūkis: *Nine pence for four pence*. Įmokėti keturius pensus ir gauti naudos už devynius pensus.

Tautinę Sveikatos Tarnybą įvedant, optimistai galvojo, kad jai finansuoti pakaks 500.000.000 dolerių į metus. Buvo entuziastų, kurie teigė, kad visuotinis gydymas pagerins tautos sveikatingumą ir sumažins nedarbo dienų skaičių dėl ligos. Pakils dirbančių produktingumas ir padarytos išlaidos savaime grįš. Bet tikrovė kalba kitaip. Prieš įvedimą visuotino nemokamo gydymo Britanijos darbėmiai nedarbo dėl ligos 250.000.000 dienų — 5% viso darbo laiko. Tas skaičius nesumažėjo ir penkiolikai metų praėjus nuo draudimo įsigalėjimo.

Iždo kancleris Sir Stafford Cripps, didysis visuotino gydymo gynėjas, sudaręs 1948-1949 m. Sveikatos Tarnybos biudžetą 1.100.000.000 dolerių, patsai nusigando savo kūdikio. Jis patarė, kad tos sumos negalima ateityje peržengti, nes kitaip susidarys kraštui finansinis pavojus.

⁸ *The Lancet*, 1958 m. 5 d.

Bet Sveikatos Tarnybos išipareigojimai buvo, galima sakyti, neriboti. Jie nesustabdomai augo, kaip, griūties pajudinti, sniego kalnai. Gydytojų, slaugių, ligoninių sąskaitos už medicininę pagalbą apdraustiesiems. Sąskaitos už dantų gydymą buvo, ypačiai, didelės, nes jis praėityje buvo nepakankamai sutvarkytas. Sąskaitos už akinius, už dantų protezas, įvairius medicininius prietaisus. Sąskaitos už perukus ! Ir jie buvo duodami norintiems nemokamai ! O 202 milijonai receptų, išrašytų 1949 m. Sveikatos Tarnybos nariams. Ta skaitlinė išgąsdino net bebaimį gaivališką Aneurin Bevan'ą, tuometinį sveikatos ministerį. Ir jis, rūstumo pagautas, sušuko : « Nesulaikomas vaistų kriklys skalauna britų gerkles ». Bet susikrimtimas buvo bergždžias, nes receptų kiekis vis augo ir pasiekė 250 milijonų. Tad nenuostabu, kad Sveikatos Tarnybos biudžetas nesustabdomai puto. 1961-1962 m. jis pasiekė 2,2 milijardo dolerių. O pridėjus kitas tos srities išlaidų pozicijas, jis pakilo iki 2,6 milijardų dolerių : keturius kartus daugiau, kaip buvo manyta pradžioje. Prasidėjusi infliacija, medicininių reikmenų ir atlyginimų lygiagretis pabrangimas apvertė aukštyn kojomis visus kertinius apskaičiavimus. Pirmu žvilgsniu tos skaitlinės šiurpina finansininką. Bet, padarius vispusišką analizę, — jos nėra tokios baisios. Pirmoji paguoda yra, kad tos lėšos investuotos į žmonių sveikatingumą. Toksai investavimas atneša visuomet didelį pelną. Antra paguoda yra, kad nežiūrint išlaidų didėjimo, jos niekuomet neviršijo 4,5 visų tautos pajamų (*Gross National Product*). Jos sudaro tik 25 % visų metinių išlaidų, skiriamų socialinės globos reikalams, maždaug lygus asignuojamoms lėšoms švietimui ir du kartu mažesnis už sumas išleidžiamas ginklavimui. Jos yra procentiniai net kiek mažesnės už tos pat rūšies išlaidas J.A.V. ir Prancūzijoje. Bet vis tiek valstybės finansų apkrovimas buvo nepaprastai sunkus. Vyriausybė turėjo imtis priemonių, nors dalį tų išlaidų užkrauti Tautinės Sveikatos Tarnybos apdraustiems ir sumažinti išdo nukraujavimą. Tai reikėjo padaryti, nes neužteko lėšų kitiems reikalams — švietimui, ligoninių statybai, kelių tiesimui, gynybai.

Pirmiausiai pradėta varžyti vaistų perplatus vartojimas. Jau pačioje pradžioje (1949) receptų skaičius pasiekė 202 milijonus. Gydytojų (*Br. Med. Assoc.*) komisija, ištyrus tą problemą, priėjo išvados, kad anglai vartoja tiek daug vaistų ne dėl to, kad jie

jų reikalingi, bet dėl to, kad jie galvoja, kad jų sveikata nukentės, jei jie neims jų profilaktiškai ir antra, yra reikalinga ligonius ne artinti prie vaistų, bet tolinti nuo jų. Buvo išaiškinta, kad ir gydytojai dalinai kalti dėl receptų infliacijos. Dalis gydytojų, turinčių didelį ligonių skaičių, prirašinėja žymiai daugiau vaistų, nei reikalinga. Tuo norima suretinti ligonių lankymąsi. Neretai prirašinėja brangius vaistus, nors tą patį gydantį efektą galima pasiekti su pigesniais junginiais. Ligonys dažnai reikalauja vaistų, nors ir be būtino reikalo, net grasindami pamesti gydytoją, jei jų noras nebus patenkintas.

1950 m. sveikatos ministeris išleido potvarkį, kad už gyduolių prirašymą yra atsakingas gydytojas ir bus suteikta pagalba kiekvienam iš jų kovoje su nebūtinų receptų prirašymu.

1952 m. buvo įvestas primokėjimas už vaistus — 14 centų už kiekvieną receptą, neatsižvelgiant prirašytų vaistų skaičiaus. 1956 m. įvestas primokėjimas 14 centų, — o 1961 m. net 28 centų už kiekvieną recepte prirašytą punktą. Tačiau tokia kardomoji priemonė nebuvo pakankamai veiksminga, nes receptų kiekis vis augo: 1949 m. 202, 1957 m. — 207, o dabar apie 250 mil.

Kai kuriuos vaistus, pavyzdžiui, apelsinų sunką, vitaminus ir panašius, kurie pradžioje buvo atleidžiami nemokamai, dabar Tautinės Sveikatos Tarnybos apdraustieji turi apmokėti savo lėšomis. 1952 m. vyriausybė padvigubino mokestį už privatiškus ir pusiau privatiškus kambarius ligoninėse. Taip pat buvo įvesti primokėjimai už dantų ir akių gydymą, plastikinę chirurgiją ir už įvairius medicininius reikmenis — pavyzdžiui dantų protezą 14 dolerių, akinius 6 doleriai. Tos varžančios priemonės buvo veiksmingos: 1959-1960 m. akinių, dantų protezų pareikalavimas sumažėjo beveik 50 %, lyginant su 1949 m. laikotarpiu.

Ir Tautinės Sveikatos Tarnybos apdraustųjų narių įnašai buvo padidinti. 1948 m. narys mokėjo 10 centų, o darbdavys 1,5 cento į savaitę, 1958 — 26 ir 6 centus. Nuo 1961 nario įnašas yra 1,5 dolerio į savaitę arba 78 doleriai į metus. Tos priemonės tik dalinai pasiekė numatytą tikslą, bet jos sukėlė aštrius politinius ginčus. Joms nepritardamas, atsistatydino ministeris Bevanas. Ir šiandien nėra jie pasibaigę. Darbiečiai žada visose rinkiminėse kampanijose, kad jie grįžę į valdžią, tuos primokėjimus panaikins. Sunku tikėti, kad tai bus padaryta. Tie primokėjimai *do act as a*

small but by no means negligible deterrent. Aritmetika parodo, kad jie duoda į metus šimtą milijonų dolerių pajamų.

Socialinio draudimo istorija visuose kraštuose rodo, kad tokie stabdžiai būtini. Jie nėra per dideli, bet visiems pakeliami. Tikras ligonis nebus atbaidytas ieškant mediciniškos pagalbos, bet tariamasis pacientas nebus toks eiklus į gydytojo kabinetą, jei žinos, kad už prirašytus vaistus turės primokėti. Tie primokėjimai neturi tikslo mažinti mediciniškos pagalbos apimtį, bet nori ją tobulinti, sutelkti lėšas didesniems uždaviniams, pavyzdžiui, naujų ligoninių statybai, senųjų modernizavimui, tyrinėjimams ir t. t. Tie reikalai Anglijoje yra apverktinoje būklėje. Žinovai tvirtina, kad per pirmąją Tautinės Sveikatos Tarnybos veikimo dešimtmetį nebuvo pastatyta nė viena nauja ligoninė, nors laikotarpyje 1950-1955 m. lovų skaičius senose ligoninėse visgi buvo padidintas 24.000⁹.

1957 m. Anglijoje ir Wales lovų skaičius ligoninėse buvo 477.290. Jose buvo ligonių 420.173, t. y. jos buvo užpildytos 80 %—90 %. Tokia grūstis įrodo ligoninių perkrovimą, kuris žalingas normaliam gydymo įstaigos veikimui¹⁰.

Ligoninių perpildymas priklauso dalinai nuo gydytojų elgesio, kurie yra perdaug apgulti ambulatorinių pacientų ir neturi laiko pagrindinai juos ištirti ir nustatyti diagnozę, o kai kurie net nenori tai padaryti¹¹.

Todėl nenuostabu, jei Tautinės Sveikatos Tarnybos nariai yra esmiškai patenkinti teikiama medicinine pagalba, bet skundžiasi ligoninės gydytojo neprieinamumu. 1959 m. gale Didžiojoje Britanijoje žmonių laukiančių patekti į ligoninę buvo 476.000 ! Susirgusieji, reikalaujantys neatidėtinio gydymo, buvo įligoninami skubos keliu. Bet pataisomosios chirurgijos atvejais, pavyzdžiui trūkio, varikozinių venų sutvarkymo ir panašiais, tenka laukti ištisus metus. Tonsilektomijai padaryti paprastai tenka laukti 4-5 mėnesius¹².

⁹ *Financing Medical Care*, Caldwell, Idaho, 1962, 46 psl.

¹⁰ HARRY ECKSTEIN, *The English Health Service*, 1958, 238 psl.

¹¹ *Financing Medical Care*, 47 psl.

¹² *Social Medicine in Great Britain* žr. *Editorial Research Report*, 1961, 8-9 nr., R. L. Worsnop, 589 psl.

Todėl paskutiniaisiais metais pasinešta tą apverktiną būklę gerinti. 1961-1962 m. biudžete buvo numatyta 97,1 milijono dolerių naujų ligoninių statybai ir senųjų modernizavimui.

Ligoninių perkrovimas verčia trumpinti iligoninimo laiką. Todėl buvo įsteigta nemažai institucijų, į kurias perkeliama lėtiniai ir senyvo amžiaus ligoniai. Ten gydo juos praktikuojantys gydytojai ir globoja slaugės, kurias parūpina vietinės sveikatos įstaigos. Tyrinėjimai parodė, kad 60 % senyvo amžiaus lėtinių pacientų ir invalidų gali būti, karšinami tos rūšies įstaigose, be žalos jų sveikatai.

Minėtas ligoninių perkrovimas paima viso personalo laiką ir darbą gydymui ir, beveik, sustoja bet koks mokslinis tyrimas ir medicinos personalo tobulinimas.

Aš mėginau atvaizduoti plačiau Britų Tautinės Sveikatos Tarnybos organizaciją ir veikimą, nes ji turėjo tokios įtakos į kitų kraštų sveikatos draudimo planus XX šimtmečio, kaip Bismarko socialinis įstatymas XIX šimtmetyje.

Jai daroma daug priekaištų. Bet net žiauriausi jos ėdikai iki šiol nesiūlė jos panaikinti ir grįžti prie privatiškos medicinos sistemos.

Arthur Porrit, Britanijos gydytojų sąjungos pirmininkas, 1960 m. pareiškė: *There must be vast number who would like to see infinitely less, red tape with more responsibility on the part of both doctor and patient.* Jis taip pat kelia mintį, kad Tautinei Sveikatos Tarnybai administruoti būtų sukurta nepriklausoma institucija, pavyzdžiui, kaip *British Broadcasting Corporation*. Ją tvarkytų gydytojai ir specialistai ne gydytojai. Bet komitetas, kuriam buvo pavesta ištirti Tautinės Sveikatos Tarnybos funkcijonavimą, pareiškė: «Yra visiškai teisinga, kad Tautinė Sveikatos Tarnyba kenčia nuo daugelio ydų, dėl netikslaus paskirstymo jos funkcijų tarp įvairių įstaigų ir dėl nebuvimo koordinacijos tarp įvairių tarnybos padalinių. Bet tarnyba reiškiasi praktikoje daug geriau, nei tai popieriai parodo». Tasai komitetas nesurado nei lėšų piktnaudojimo, nei per didelio personalo skaičiaus, nei gydytojo darbo ir veiksmų nusmukimo. (*The Committee of Enquiry into the Cost of the National Health Service*, 1956).

Tautinės Sveikatos Tarnybos pagrindiniai planai ir net įstatyminiai projektai buvo paruošti antrojo pasaulinio karo metu, kuomet valdžioje buvo konservatoriai, vadovaujami Sir W.

Churchill. Bet jį igyvendino darbiečiai, C. R. Attlee lyderiaujant. Ji giliai įaugo į visos tautos sąmonę ir negalima prileisti, kad ji būtų sužalojančiai amputuota ar visiškai panaikinta.

Kitos pagalbos rūšys. — Pilnumo dėlei svarbu paminėti, kad Britanijos socialinis draudimas teikia ne tik medicininę pagalbą, bet ir plačios apimties kitokių rūšių draudimą. Jį įvedė ir tvarko : Šeimos Išlaikymo aktas (*Family Allowances act*, 1945 m.). Tautinis Draudimo aktas (*National Insurance act*, 1946 m.) ir Tautinis Pagalbos aktas (*National Assistance Act*, 1948 m.).

Socialinis draudimas yra priverstinas. Jis faktiškai apdraudžia visus Britanijos žmones. Draudimas prasideda išėjus iš mokyklos ir baigiasi pasiekus pensijos amžių (65 m.). Apdraustieji suskirstomi į tris grupes : užsiėmusių asmenų, t. y. asmenų dirbančių ir gaunančių atlyginimą pagal darbo sutartį ; savarankiškai užsiėmusių ir gaunančių pajamas, bet nepasamdytų ; pagaliau, neįdarbintų asmenų, t. y. nei nepasamdytų nei savarankiškai užsiėmusių.

Tas draudimas finansuojamas darbininkų, darbdavių ir valstybės įnašais. 1948 m. Tautinis draudimo aktas nustatė tokius savaitinius įmokėjimus : suaugęs vyras moka 65 centus, moteris — 51. Jaunuolis iki 18 m. — 37 c., jaunuolė — 31 c. Darbdaviai įmoka už vyrą 64, už moterį 44, už jaunuolį 29, už jaunuolę 33 centus.

Apdraustieji, reikalui iškilus, yra įteisinti gauti : ligos, bedarbės, motinystės, našlystės, našlaičių globos, mirties pašalpas. Vyrai sulaukę 65 metus ir moterys 60 m., išėję į poilsį, gauna pensiją.

Visi darbininkai yra apdrausti nuo nelaimingų atsitikimų darbe. Invalidiškumo pašalpa mokama pagal Tautinio draudimo aktą. Džiovininkai ir akli gauna pašalpą iš Tautinės pagalbos išdo.

IV. SOCIALINIS DRAUDIMAS J. A. VALSTYBĖSE

Bendra socialinio draudimo Jungtinėse Amerikos Valstybėse raidos apžvalga. — « J. A. V. sprendė socialinės apsaugos problemas dažnai su išradingumu, kuris buvo pridedamas Europos patyrimui, bet ne tik jį pamėgdžiojo » (Max Lerner).

XIX šimtmečio gale pramonė pradėjo augti šioje šalyje sparčiais tempais. Darbo jėgos neužteko vietoje. Savo plėtrai pritraukė iš Europos milijonus įvairių tautybių žmonių. Atvykę imigrantai, nemokėdami anglų kalbos ir neturėdami jokių išteklių, privalėjo dirbti už mažiausią atlyginimą ir visiškai priklausė nuo darbdavių valios, kurią vairavo neapvaldytas noras didinti pelną. Įvairių tautybių, dažnai mažamoksliai ar net bemoksliai darbininkai nesugebėjo sukurti profesinių unijų. Juo labiau, kad darbdaviai buvo jų didžiausi priešininkai. Darbininkai bandė savo būklę pagerinti streikais, bet jie buvo smurtiškai palaužiami su pagalba samdytų mušeikų genčių. Policija buvo dažnai darbdavio pusėje. Dideli skaičiai bedarbių irgi lengvino kovoti su streikuojančių teisėtais reikalavimais, nes atsisakančius dirbti buvo galima tuoj pakeisti kitais pusbadžiais bedarbiais.

Visuomenė buvo abuoji tiems reikalams. Platesnis sąjūdis už įvedimą socialinio draudimo prasidėjo labai pavėluotai. Dr. I. M. Rubinow (1913) paskelbė išsamų veikalą, nagrinėjantį tas problemas. Sociologė Barbora Armstrong suaktyvino jį savo skaitlingas raštais (1932). A. Epstein (1927) įkūrė *American Association for Social Security*. Nepaprastos įtakos turėjo Dr. Fr. E. Townsend propagavimas mokėti 200 dolerių mėnesiui pensijos kiekvienam sulaukusiam 60 metų amžiaus. Laike kelių metų įsikūrė J.A.V. 4550 Townsendo klubų. Tasai masinis sąjūdis paruošė palankų klimatą socialinėms reformoms.

Valstybė ir savivaldybės dar nebuvo pasiruošusios spręsti tuos reikalus. Socialinė įstatymdavystė nebuvo populiari. Čion turėjo lemiančios įtakos išgalėjusi Amerikoje filosofija: kiekvienas yra savo laimės kalvis ir kiekvienas individas atsakingas už savo medžiaginių gėrėjų, nors masių neturtas, vargas ir ekonomišką netikrumą griovė tas *laissez faire, laissez passer* pažiūra. Periodiškai pasikartojančios ūkiškos krizės buvo smaigianti dirbantiems nelaimė. Vyraujančią galvojimą, kad J.A.V. pasiekė po pirmo pasaulinio karo pastovų gėrėjų lygį, sugriovė įvykęs 1929. X.23 d. Juodasis Penktadienis (*Black Friday*): New Yorko *Stock Exchange* bendrovių akcijos ir kiti vertingi popieriai neteko 40 % savo vertės. 1930 m. *Metropolitan Life Insurance* bendrovės padaryta anketa parodė, kad krašte buvo 23,8 % visiškų bedarbių ir 21,3 % dalinai dirbančių. Išsiskleidė gigantiškos apimties ūkinė krizė. Badaujančių bedarbių masės grėsė socialiniu pervers-

mu. Prezidento Hooverio administracija delsė per dvejus metus imtis pagrindinių priemonių tai tautos nelaimėi apvaldyti. Wall-street atstovai buvo priešingi valstybės įsikišimui. Jų nusistatymas buvo : *do nothing and let nature take its course*¹³. Tik 1932 m. prezidentas Hoover įsteigė Finansinę Korporaciją (*Reconstruction Finance Corporation* — RFC) apmirusiai pramonei remti. Bet tiesioginė pagalba bedarbiams nebuvo federaliniu mastu teikiama. Padėčiai griūtiškai blogėjant 1932 liepos mėn. buvo išleistas Skubios pagalbos ir Atstatymo aktas, kuris leido įkurti 43 valstijose bedarbiams šelpti agentūras. 1933 m. F. D. Rooseveltas buvo išrinktas prezidentu. Jis tuoju pradėjo vykdyti veiklią socialinės globos politiką. Pradžioje buvo įsteigta Federalinės Pagalbos Administracija. Kiek vėliau buvo išleistas skubios Federalinės Pagalbos Aktas (FERA), kuriuo remiantis, federalinė valdžia pradėjo duoti lėšas ir tiesioginei bedarbių šalpai ir subsidijas vykdyti viešuosius darbus. 1935 m. Kongresas priėmė Socialinio Saugumo Aktą (*Social Security Act*), kuris paliko iki šiandien daugiarūšio socialinio draudimo pagrindas. Jis pašaukė į gyvenimą federaliniai valdomą, privalomą senyvo amžiaus žmonių draudimą (*Old-Age Benefits*) ir davė valstijoms lėšas tai pagalbai teikti. Jis įpareigojo šelpti bedarbius. Tai vykdo valstijos. Jis duoda valstijoms lėšas reikalingas vaikų šalpai. FERA skiria valstijoms subsidijas motinystės globai, vaikų gerbūviui ir aklųjų šalpai. 1935 m. Aktas buvo keičiamas ir papildomas. Svarbiausieji pataisymai buvo padaryti 1939, 1940, 1950, 1952, 1954, 1956, 1958, 1960, 1961 ir 1962 metais. *Social Security* aktas ir vėlesni papildymai išugdė gal ne visai tobulą, bet vieną iš išsamiausių socialinės apsaugos sistemų.

Socialinio draudimo plačiausia veiklos sritis yra senyvo amžiaus žmonių, palikuonių ir invalidų (*Old-Age, Survivors and Disability* — OASDI) draudimas.

Tų rūšių piliečiai — seni, našlės, našlaičiai ir luošieji — dėl savo fizinių savybių ir socialinės padėties daugumoje neįstengia parūpinti sau pragyvenimo minimumą, juo labiau gydymą.

Senyvo amžiaus piliečių grupė vis didėja. 1962 m. žmonių virš 65 m. buvo apie 17.000.000 arba 9% visų gyventojų. Jei jie būtų pajėgūs susiorganizuoti, tai jų įtaka politiniame krašto

¹³ R. WHITNEY, *New York Stock Exchange*.

gyvenime galėtų būti svari, nes jie sudaro apie 15 % visų bal-suotojų. Senesniųjų piliečių grupė didėja procentiniai sparčiau, nei bendras gyventojų skaičius. Per paskutinį dešimtmetį bendras gyventojų skaičius padidėjo 18,5 %, o senyvų piliečių grupė net 34,7 %. Demografai skaičiuoja, kad ta grupė pasieks 12 % ir stabilizuosis. Moterų toje grupėje yra 55 %¹⁴.

OASDI teikiamomis pašalpomis 1962 m. naudojosi beveik 17.000.000 žmonių. Tais metais jiems buvo išmokėta apie trylika bilijonų dolerių.

Oasdi finansavimas. — Darbėmių, darbdavių ir savarankiškai užsiėmusių įnašai sudaro fondus tam draudimui vykdyti. Vyriausybė neprisideda įmokėjimais. Darbėmiai ir darbdaviai daro vienodus įnašus. Tai parodo žemiau spausdinama lentelė.

ĮNAŠŲ NORMOS PAGAL 1960-1961 *Social security act*

METAI	DARBĖMIO %	DARBDAVIO %	SAVARANKIŠKAI UŽSIĖMUSIO %
1937-1949	1	1	neveikė
1950-1953	1,5	1,5	2,25
1954-1956	2	2	3
1957-1958	2,25	2,25	3,375
1959	2,5	2,5	3,75
1960-1961	3	3	4,5
1962	3,125	3,125	4,7
1963-1965	3,625	3,625	5,4
1966-1967	4,25	4,25	6,2
1968 ir toliau	4,625	4,625	6,9

Darbėmių ir darbdavių įnašų 0,025 % ir savarankiškai užsiėmusių, 0,375 % skiriami invalidumo draudimui, o visi kiti OASDI reikalams.

1961 m. tie įnašai davė 22 bilijonus dolerių. Metinis uždarbio dydis, nuo kurio skaičiuojami darbėmio įnašai, dabar yra 4.800 dolerių.

¹⁴ *Medical Care for the Aged*, žr. *Congressional Quarterly*, 1963, m. Washingtonas.

Socialinį draudimą tvarko *Social Security Administration*, kurios priešakyje yra J.A.V. prezidento paskirtas komisyonierius. Jis veikia sveikatos, švietimo ir gerbūvio departamento rūmuose. Komisyonieriaus centrinė būstinė yra Baltimorėje, Maryland. Visose J.A.V. yra 600 vietinių agentūrų ir 3.600 sąlyčio punktų (*Contact Station*). Administracijai išleidžiama maždaug 2 % pajamų.

Mėnesiniai mokėjimai 65 m. darbininkui išėjusiam į pensiją (retired) arba nepajėgiantiems dirbti (disabled) svyruoja tarp 40-127 dolerių. Mėnesinė pašalpa vedusiai porai yra 174, 70-190, 50 dolerių. Jos dydis priklauso nuo žmonos amžiaus.

Pašalpa našlei, našliui arba jų išlaikomiems yra 174, 70-190, 50 dol. Menėsinė pašalpa našlei su vienu vaiku svyruoja tarp 40-190, 60 ir su dviem vaikais — tarp 53-254, 10 dolerių. Vienkartinė mirties pašalpa yra 99-255 dol.

Bedarbių draudimas. — Nors tas draudimas yra *Social Security* sistemos dalis, bet ją administruoja steitai. Fedaralinis įstatymas (*Federal Unemployment Tax Act*) įpareigoja pramonių ir prekybos įstaigas, kuriose dirba bent 4 darbėmiai 28 savaites metuose, mokėti įnašus į bedarbių draudimo fondą. Jie moka 3,1 % nuo metinio 3000 dolerių darbininko uždarbio. Darbėmiai nedaro įnašų. Jei valstija tvarko bedarbių draudimą pagal federalinį draudimo įstatymą, tai 2,7 % darbdavio įnašų atleidžiami nuo federalinių pajamų mokesčių. Likusi dalis — 0,4 %, įmokama federalinei vyriausybei, kuri naudoja ją draudimo planui administruoti. Federaliniai valdininkai yra apdrausti tame plane. Federalinė vyriausybė grąžina valstijoms išmokėtas jiems bedarbės pašalpas. Bedarbės pašalpos mokamos 26-39 savaičių laikotarpyje. Pašalpos dydis yra maždaug 34 doleriai per savaitę (1962). Paprastai mokamos pašalpos dydis lygus 50 % gaunamo uždarbio. 1960 m. 45,6 milijonai darbininkų buvo apdrausti nuo bedarbės. Bet kiti maždaug 13,9 milijonų negalėjo gauti numatytos badarbės pašalpos. Nebuvo apdrausti žemės ūkio darbininkai. (apie 1.900.000), namų patarnautojai (apie 2.500.000) ir kai kurių valstijų savivaldybių tarnautojai (apie 5.600.000) ir nesiekiančio pelno organizacijų (*non profit*) darbininkai (apie 1.700.000). Šioje draudimo srityje nėra vienodumo. Kai kurios valstijos visgi teikia tų grupių bedarbiams šokią tokią pašalpą, o keletas vals-

tijų draudžia nuo bedarbės visus tų grupių asmenis. Neapdraustų didelis skaičius rodo, kad tas draudimo planas turi daug spragų ir reikalingas patobulinimo ir praplėtimo. Tą draudimą administruoja *Bureau of Employment Security* ir yra federalinio Darbo Departamento padalinys. Jis turi 1.000 vietinių biurų, kurie dirba artimai su *U. S. Employment Service*.

Viešojoji pagalba. — Federalinė vyriausybė duoda valstijoms pinigines subsidijas, kuriomis pastarieji gali finansuoti įvairias viešosios pagalbos rūšis. 1935 m. įstatymas numatė sekančias: senatvės pašalpa, pagalba akliems ir pagalba išlaikomiems vaikams. 1950 m. pradėjo pašalpą mokėti pastoviai ir visiškai nedarbingiems asmenims. 1960 m. Kongresas sudarė papildomus fondus, kuriais valstijos yra įgalintos teikti medicininę pagalbą senyvo amžiaus piliečiams, kurie negauna pašalpos iš *Social Security* ir kurių pajamos ir turimos lėšos nėra pakankamos gydymo išlaidoms apmokėti. Viešosios Pagalbos parama dabar naudojasi apie 6.500.000 senyvų piliečių, aklų, invalidų ir išlaikomų vaikų. Tam reikalui išleidžiama per metus apie 3.600 milijonų dolerių. Valstijos prisideda tik dalimi lėšų. Federalinės valdžios donacijos vis didėja. 1936 m. jos buvo 42,8%, o 1961 m. jau 63%. Valstijos pridėdavo 32,2%, o vietinės savivaldybės 4,8%.

Senyviems piliečiams mokamų pašalpų dydis svyravo tarp 35-115 dolerių. Aklų pašalpos vidurkis siekė 77,41 dol. mėn. 1962 m. ji buvo mokama 101.000 asmenų. Tais pačiais metais gaudavo pašalpą 408.604 visiškai invalidai. Jų pašalpos vidurkis buvo 77,89 dol.

Viešosios Pagalbos plačiausias veikimo sektorius yra šelpimas šeimų su išlaikomais vaikais. 1962 m. buvo 3.738.972 šelpiamieji: 955.835 šeimos su 2.889.000 vaikų. Vidurkis šeimai teikiamos pagalbos buvo 123,92 dol. 1961 m. į *Social Security* aktą buvo įnešta pataisa, kad šeimoms su išlaikomais vaikais pašalpa gali būti mokama ir tais atvejais, jei vaikai atsiduria skurde dėl vieno iš tėvų bedarbės.

Bendroji pagalba. — Kai kurios valstijos ir vietinės savivaldybės turi bendros pagalbos programas, kurias jos pačios tvarko ir finansuoja. Paprastai šelpiami tik tie į vargą patekę asmenys, kurie nėra kvalifikuoti naudotis Socialinio Draudimo šalpos

programa. Dažnai ji yra trumpalaikė. Ji vis plečiasi. 1960 m. ji globojo apie 430.000 šeimų, kurioms buvo išmokėta 420.000.000 dolerių.

Veteranų draudimas. — Populiari susiklosčiusi pažiūra, kad J. A. V. yra taiki šalis. Bet nė viena šalis neturi tiek daug veteranų ir, tur būt, niekur jie nėra taip rūpestingai glojami. Gyvų veteranų ir jų šeimų narių ir jų išlaikomų ir palikuonių yra apie 81.000.000. Jie sudaro beveik 45 % visų krašto gyventojų. 1930 m. kongresas įsteigė Veteranų Administraciją, kuri vykdo veteranų daugialypę globą. Prezidentas skiria ir senatas tvirtina Veteranų reikalų administratorių. Jo žinioje yra 172.000 valdininkų armija. Veteranų Administracijos metinis biudžetas 1960 m. siekė 6,4 bilijonų dolerių.

Trys svarbiausios veteranams teikiamos pagalbos rūšys yra : medicininė globa ir gydymas, valstybės apmokamas gyvybės draudimas ir pinigine pašalpa veteranams bei mirusių veteranų išlaikomiems. Veteranų Administracija turi 171 ligoninę, 93 įstaigas, kuriose teikiama ambulatorinė medicininė pagalba ir 18 veteranų namų (*domiciliarium*). Veteranų Administracija gali naudotis kitomis ligoninėmis, privatiniais gydytojais ten, kur ji pati tokių neturi. Federalinė valdžia apdraudžia karių gyvybę 10.000 dolerių.

Piginė pagalba teikiama kariams ir veteranams yra įvairi : pašalpa mokslui ir profesiniam pasitobulinimui, invalidumo pensijos, paskolos ir kita. Veteranų Administracijos garantuotos arba tiesioginės paskolos už mažus nuosimčius ir ilgametės (iki 30 metų) duodamos veteranams įsigyti gyvenamą namą, nupirkti farmą, kurioje jau yra gyvenamas namas, gyvulius, pašarą, sėklas ir žemės ūkio padargus. Tuo planu yra pasinaudoję 165.000 veteranų ir gavę apie 1.300.000.000 dolerių paskolas.

Geležinkeliečių draudimas. — «J.A.V. tikra istorija yra to krašto geležinkelių istorija », (Philip Guedalla). Todėl geležinkeliečiai, ir dėl savo darbo savybių ir dėl savo skaičiaus, pirmutiniai susiorganizavo ir išsikovojo įvairias socialinio draudimo rūšis. Tokios ūkiškos raidos pasekmėje, geležinkeliečiai ir dabar naudojasi didesne apsauga socialinio draudimo rėmuose, nei kitų profesijų darbėmiai. Geležinkeliečių senatvės, mirties ir invalidiš-

kumo pagalba yra suderinta su *Social Security* senatvės ir palikuonių draudimo planais, bet invalidų draudimas yra skirtingas, nes turi savyje nemažai privatiško arba pramoninio draudimo bruožų.

Geležinkelinė draudimo sistemą tvarko *Railroad Retirement Board*, kurio veiklos nuostatai yra išdėstyti *Railroad Retirement* akte (1935). Vyriausias Teismas rado jame keletą konstitucijai prieštaraujančių nuostatų. Todėl kongresas (1937) jį atitinkamai pataisė.

Geležinkeliniai gauna penkių rūšių pagalbą: senatvės, palikuonių, invalidiškumo, bedarbės, ligos, įimant motinystę. Pirmąsias tris pagalbos rūšis parūpina *Railroad Retirement* aktas, o pastarąsias dvi — *Railroad Unemployment* aktas. Pirmosios trys draudimo rūšys finansuojamos darbėmių ir darbdavių įnašais. Abidvi šalys moka po lygiai: 7,25 % (1965). Imokėjimai vis didės ir 1968 m. bus 9,125 %.

Ligos ir bedarbės apdraudą finansuoja darbdavių mokėjimai: 3,75 %. Abiejuose atvejuose mokėjimams apskaičiuoti pagrindu yra pirmieji 400 dolerių darbininko mėnesinio uždarbio.

Valstybės ir savivaldybės tarnautojų pensijų planas. — Visi federaliniai, valstijų ir savivaldybių tarnautojai yra apdrausti senatvės pensijai gauti. 1961 metais toje grupėje buvo 11.510.000 asmenų. Draudimas yra privalomas. Tarnautojai moka 6,5 % savo algos. Įstaigų imokėjimai svyruoja tarp 6,5-8 %.

Federaliniai tarnautojai, sulaukę 70 amžiaus, privalo išeiti į pensiją.

Ištarnavę 30 metų, gali išeiti į pensiją, sulaukę 60 m. amžiaus. Ištarnavę 5-29 metus, gali pasitraukti į pensiją, pasiekę 62 m. Abiejais atvejais jų pensija yra mažesnė 5 %. Didžiausias pensijos dydis yra 80 % paskutinių penkių metų algos vidurkio. Pavojingų profesijų (kariai, policija, ugniagesiai) gali išeiti į pensiją po 20 metų tarnybos.

Didelis skaičius pensijos planų įima nedarbingumo (*disability*) pagalbą ir kai kurie palikuonių pašalpą.

Mirusių tarnautojų, išdirbusių bent penkerius metus, našlės ir vaikai palikuonys gauna piniginę pagalbą.

Savanoriškas gyvybės draudimas. — Gyvybės draudimas yra

reikšmingas veiksnys J.A.V. piliečių socialiniam saugumui sustiprinti. Nepaprastai svarbu, kad gyvybės draudimą gauna šeima, ypatingai jai sunkiu laiku, kuomet miršta jos duondirbis. 1960 m. beveik 118 milijonų amerikiečių — 65 % visų gyventojų, buvo savanoriškai apdraudę gyvybę. Šeimos draudimo vidurkis buvo 12.800 dolerių. 1960 m. draudimo bendrovės išmokėjo apsidraudusių palikuonims 8,1 bilijonų dolerių. 1960 m. veikė 1455 gyvybės draudimo bendrovės.

J.A.V. piliečių ekonominiam saugumui padeda pastarųjų piniginės santaupos. 1960 m. jos siekė 235,2 bilijonus dolerių. Be to, 17.000.000 amerikiečių buvo įvairių pramonės įmonių akcijų savininkai.

Čia dar reikia pabrėžti, kad 62 % amerikiečių šeimų turėjo nuosavus gyvenamus namus (1960). Net 46 % šeimų su žemo lygio pajamomis (tokių šeimų J. A. V. yra 20 %) visgi turėjo nuosavus namus. Namų savininkų skaičius vis didėja: 1890 m. jų buvo 47,8 %, o 1960 — 61,9 %.

Savanoriškas sveikatos draudimas J.A.V. — Europos ir kitų kontinentų valstybių socialinio draudimo sistemose pirmą vietą užima sveikatos draudimas. J. A. V. *Social Security* aktas palieka tą problemą nesutvarkytą. Tik viešoji pagalba savo globajamiems visiškai nedarbingiems teikia medicininę pagalbą. Federalinė vyriausybė, valstijos ir savivaldybės parūpina nemokamą dalinį ar pilną medicininį gydymą kai kurioms rinktinėms piliečių grupėms: ginkluotų pajėgų nariams, veteranams, prekybinio laivyno jūreiviams ir šelptiniams neturtingiems. Tų grupių gydymo išlaidos padengiamos iš viešųjų mokesčių per viešo draudimo įstaigas. Sveikatos draudimo iš socialinio draudimo išjungimo priežastis gana tiksliai nurodo straipsnis: «Kodėl šio krašto organizuota medicininė profesija kovoja iki paskutinių apkasų prieš reformas, kurios jau seniai padarytos beveik visose civilizuo-tose šalyse?»¹⁵. Pradėjusios steigti privatiško sveikatos draudimo bendrovės irgi buvo stabdis suvisuomeninto sveikatos draudimo plėtrai.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais išlaidos sveikatos reikalams nepaprastai padidėjo. Tik gyventojų grupės, turinčios didesnes paja-

¹⁵ Harper, 1960 m. spalio mėn.

mas, pajėgia jas sumokėti. Jos sunkiai pažeidžia biudžetą asmenų su mažesniu uždarbiu ir visai nepakeliamos vyresnio amžiaus piliečiams, išėjusiems į poilsį ir neturintiems didesnių santaupų.

1962 m. privatiškos išlaidos sveikatingumo reikalams buvo 21,9 milijono dolerių ir viešos 5,4 milijono ¹⁶.

Tai parodo, kad 80 % išlaidų padengiama privatiškai ir 20 % iš viešųjų fondų. Privatiškas sveikatos draudimas yra, palyginti, brangus. Dar blogiau, kad 15 % mokamų draudimo premijų, atitenka administracijai ir bendrovių pelnui.

Medicininės pagalbos kaina kyla greičiau už bendrą kainų rodiklį. 1947-1949 m. kainų indekso vidurkis buvo 100. 1961 m. kainų rodikliai buvo tokie :

Bendras kainų rodiklis	128
Gydytojų honoraras	149
Chirurgų	132
Dantų gydytojų ..	138
Ligoninės kambarių kaina .	240
Receptai	121

1948 m. privatiškas sektorius naudojo sveikatos reikalams 4 %, o 1960 m. 5,6 % individualių pajamų. 1948-1960 m. laikotarpyje metinės privatinės medicininės pagalbos išlaidos pakilo nuo 53 iki 110 dolerių. Toksai sveikatai apsaugoti išlaidų išimtinasis padidėjimas yra sunkus visoms piliečių grupėms ir nepakeliamas vyresnio amžiaus žmonėms, nes jų pajamos labai sumažėja, o liguistumas padidėja. Žinovai teigia, kad tos grupės žmonėms gydymo išlaidos siekia 30 % jų turimų pajamų ¹⁷.

Veikale *Health Care for the Aged* randame tokius duomenis apie vyresnio amžiaus piliečių pajamas.

1960 m. jos buvo tokios :

Mažiau 1.000 dolerių	52,6 %
1.000-2.000 ..	23,7 %
2.000-3.000	10,2 %
3.000-5.000	7,2 %
5.000 ir daugiau	6,3 %

¹⁶ *Statistical Abstract of U. S., 1964.*

¹⁷ HELEN B. SCHAFFER, *Health Care Plans and Medical Practice*, žr. *Editorial Research Reprints*, 1962.VI. 20 d., 449 psl.

I tą statistiką neįjungti senyvo amžiaus asmenys, esantys įvairiose globos institucijose. Apie 12,4 milijonų gaudavo socialinio draudimo pagalbą. Iš jų 8.000.000 neturėjo kitokių pajamų. 1960 m. 13 % tos grupės žmonių neturėjo jokių santaupų, 23 % turėjo iki 5.000 dolerių ir 50 % — 8.000 dolerių ir daugiau. Santaupos dažnai buvo nuosavo gyvenimo namo pavidale.

Privataus sveikatos draudimo apimtis ir rūšys. — Privataus sveikatos draudimo bendrovių atsiradimas atnešė didelį palengvinimą kovoje su nepaprastu gydymo pabrangimu. Jis yra savanoriškas. Apsidraudęs moka draudimo įstaigai nedidelius įnašus ir už tai gauna ligoje esminę piniginę pagalbą gydymosi išlaidoms padengti.

Savanoriško, iš anksto apmokėto, sveikatos draudimo rūšys ir apimtis labai įvairuoja. Gaunamos sumos dydis priklauso nuo daromų įmokėjimų dydžio.

Sveikatos Draudimo Institutas teigia, kad 1960 m. 136 milijonai iš 180.000.000 J. A. V. gyventojų turėjo vienokią ar kitokią privatišką sveikatos apdraudimą. 124 milijonai turėjo apdraudą chirurginiam gydymui. 91 milijonas iš jų turėjo teisę papildomą draudimą medicininei pagalbai gauti. Trisdešimts penki milijonai turėjo vadinamą didžiąją medicininę apdraudą, kuri padengia išlaidų dalį ilgalaikėje ar reikalaujančioje nepaprastai brangaus gydymo ligoje. Ir 43 milijonai buvo apsidraudę dėl netekimo uždarbio, ligos ar susižeidimo atvejuje. Privačiai apsidraudusių skaičius padidėjo 1950-1960 m. laikotarpyje net 80 %¹⁸.

Tą darbą vykdo virš 800 privatiškų sveikatos draudimo bendrovių ir 78 *Blue Cross* skyrių bei 69 *Blue Shield* padalinių. Pirmasis yra vietinių bendruomenių ligoninių sukurtas ir jų valdomas. Antrasis priklauso gydytojų profesinėms sąjungoms. Jos abidvi yra *non profit* organizacijos. Šalia suminėtų veikia dar keli šimtai savarankiškų, įvairaus tipo sveikatos draudimo planų, apmokančių savo nariams įvairų medicininių patarnavimą. Daugis jų priklauso darbininkų unijoms ar gydytojų sambūriams. Paprastai tie draudimo planai padengia 80-90 % ligoninės ir 75-80 %

¹⁸ Ten pat, 446-450 psl.

chirurginių išlaidų. Tai didelė pagalba, bet jos nepakanka. Likusią išlaidų dalį apmoka patys ligoniai.

Tų visų privatiško sveikatos draudimo planų didžiausia yda yra, kad jie vengia drausti « aukštos rizikos » asmenis : lėtinius ligonius ir senyvo amžiaus piliečius. Jei draugijos ir sutiktų tas rūšis žmonių drausti, tai sunku įtikėti, kad jie patys pajėgtų apmokėti premiją už « didįjį medicininį apdraudimą », kuris tokio amžiaus individams (virš 65 m) reikalingas. Mes jau aukščiau patyrėmė, kad jų daugelio pajamos užtikrina tik labai skurdų pragyvenimo minimumą.

Socialinis teisingumas, nepaprastas šalies gerbūvis akino federalinę ir valstijų administraciją padaryti gydymą prieinamą visiems. Noras gauti senyvo amžiaus piliečių balsus padarė jį politinės kovos dalyku.

1945 m. prezidentas Trumanas formulavo savo pranešime kongresui privalomą, visuotiną, iš anksto apmokėtą medicininės pagalbos draudimo planą. Tasai projektas numatė gydytojo pagalbą, įligoninimą, slaugymą, laboratorinius tyrimus ir dantų gydymą. Jis turėjo veikti *Social Security* rėmuose. Jo finansavimui buvo siūloma padidinti 4% OASI plano mokesčius. Darbininkų ir jų išlaikomų šeimos narių įnašus turėjo padengti *Social Security* fondai. Kitų nepasiturinčių apdraustųjų dalį privalėjo mokėti federalinis išdas. Apdraustieji turėjo laisvę pasirinkti gydytoją ir ligoninę. Trumanas pabrėžė, kad tai nėra socializuota medicina, kurioje gydytojai yra priverčiami dirbti ir padaromi valstybiniais tarnautojais. Trumanas patiekė kongresui panašius projektus 1947, 1948 ir 1949 metais. Prezidentas Eisenhoweris patiekė kongresui sveikatos draudimo planus 1954, 1956 ir 1957 m. Abiejų prezidentų projektai netapo įstatymais. Daugis iš jų nepasiekė net kongreso plenumo, bet buvo atmesti atitinkamuose komitetuose.

Administracija rėmė savo nusistatymą įvesti naujus sveikatai drausti planus privatiškų bendrovių vengimu apdrausti susirgusius ilgalaikėmis ligomis ir senyvo amžiaus piliečius. Tad pastarosios, gelbėdamos savo padėtį, griebėsi tą priekaištą pašalinti. Jau dabar virš 100 privačių bendrovių draudžia sveikatą piliečių, turinčių virš 60 metų amžiaus. Daugis bendrovių nereikalauja sveikatos patikrinimo apsidraudžiant, ir visi draudimai

pratęsiami visam gyvenimui be draudimo premijų padidinimų. Tuo pačiu keliu nuėjo *Blue Shield* ir dalinai *Blue Cross* organizacijos. 1961 m. *American Hospitals Association* sutartinai su *Blue Cross* pasiūlė nacionalinį sveikatos draudimo planą, pagal kurį vyresnio amžiaus piliečiai už 10-12 dolerių mėnesinius įnašus bus įteisinti gauti ligoninę ir joje gydymą. Kiek vėliau *Blue Shield* ir *American Medical Association* pasiūlė draudimo planą: senyvo amžiaus piliečiai (65 m.) už 3 dolerius mėnesinių įnašų galės gauti medicininę ir chirurginę pagalbą. Tas planas bus vykdytinas, jei jam pritars *Blue Shield* draudimo sistema. Tais toli siekiančiais ir palankiais planais norėta užbėgti už akių federalinės vyriausybės pastangoms įvesti visuotiną sveikatos draudimą *Social Security* rėmuose. Bet, atrodo, per vėlai tai padaryta.

Dr. C. R. Ackerman, *Blue Shield* tyrimo komiteto pirmininkas, pareiškė, kad privatinių draudimo bendrovių ir medicininių profesijų opozicija ir delsimas aprūpinti sveikatos draudimu senyvus piliečius, atidarė plačius vartus administracijos projektams ir diskusijos pasiekė tokį tašką, kuriame visuomenė ir, ypačiai, darbo unijos greitai nuspręs, ar senyvų piliečių sveikatos draudimas bus vykdomas *Blue Shield* ar *Social Security* rėmuose »¹⁹.

1964 m. Demokratų partija laimėjo rinkimus. Ji turi reikšmingą daugumą senate ir atstovų rūmuose. Prezidentas yra demokratas. Daugis valstijų gubernatorių irgi priklauso tai partijai. Kadangi demokratų partija nuo Rooseveltto laikų buvo už sveikatos draudimo įvedimą *Social Security* rėmuose, tai netolimų kongreso sprendimų turis kelia mažai abejonių!

Dar 1962 m. vasario 9 d. prezidentas Kennedy savo pranešime kongresui apibrėžė naują medicininės pagalbos teikimo planą: « visiems sulaukusiems 65 m. amžiaus piliečiams ». Jis turėjo būti vykdomas *Social Security* rėmuose ir finansuojamas padidintais darbėmių ir darbdavių mokesčiais. Kennedy administracijos minėtas planas turėjo tikslo praplėsti veikiančias privatiško sveikatos draudimo ir viešosios pagalbos programas, įimančias Kerr-Mills aktą, įsigalėjusį 1960 m. ir pradėtą vykdyti 40 valstijų. Tą projektą (King-Anderson Bill) pietų demokratų ir respublikonų koalicija atmetė.

¹⁹ Ten pat, 451 psl.

Naujo prezidento Johnson administracija jį atgaivino. Visas reikalas buvo perilgai užsitęsęs. Nepasiturinčių senyvo amžiaus piliečių aprūpinimas prieinama medicinos pagalba buvo perdaug pribrendęs ir tapęs juoda žeidžiančia dėme krašto socialinio draudimo sistemoje. Atstovų rūmai ir senatas negalėjo nepadaryti sprendimo.

1941 m. An. Bevan, Britanijos sveikatos ministeris, pasiūlė medicininei profesijai alternatyvą: organizuoti medicinos pagalbos teikimą tautai arba būti organizuotais. Gydytojai atsisakė²⁰. Tuomet gimė Britų Tautinė Sveikatos Tarnyba. Panašiai atsitiko ir J. A. V. Senyvo amžiaus nepasiturintiems piliečiams medicininės pagalbos rūpinimą galėjo tvarkyti privatiškos sveikatos draudimo bendrovės pagal vyriausybės priimtus nuostatus ir jos, reikalui esant, subsidijuojamos. Buvo prasminga išvengti socialinio, draudimo tinklo išplėtimo ir biurokratijos tukininimo. Bet tos koncepcijos svarbieji šalininkai nesugebėjo patiekti realių projektų. Tuštumą reikėjo užpildyti. Kongresas priėmė Medicare įstatymą²¹. Jis užtikrina automatišką iligoninimą, gydymą liginėje ir slaugymo namus (*nursing home*) visiems virš 65 m. amžiaus piliečiams, neatsižvelgiant į tai, ar jie buvo prieš tai *Social Security* sistemos nariais, ir gauti piniginę pašalpą apmokėti medicininę pagalbą ir kitas medicininės išlaidas visiems, kurie apsidraus mokėdami 3 dolerių mėnesinį įnašą.

Medicare įstatymas numato padidinti senatvės pensiją 7% retroaktyviai iki 1965 m. sausio 1 d., ir įgalina vyrus išeiti į pensiją sulaukus 62 metų amžiaus su 80% ir 60 m. su dviem trečdaliais įstatyme numatybos pensijos.

Medicare veiks *Social Security* akto rėmuose. Jo vykdymo išlaidos sieks septynis bilijonus dolerių per metus. Kas mokės? Bus padidinti *Social Security* mokesčiai nuo dabartinių 7,25% iki 10,4%. 1971 m. mokesčiai bus skaičiuojami nuo pirmųjų 5.600 dolerių uždarbio. Darbininkas turės 1971 m. mokėti 582,4 dol. Finansiniai ekspertai tvirtina, kad tas skaitmuo yra maksimalinė mokesčių riba. Ji negalėtų būti didinama, nepažeidžiant dirbančiojo kitų svarbių asmeninio biudžeto pozicijų. Bet žinant, kad J. A. V. piliečiai išleidžia per metus kosmetikai (grožio salonams,

²⁰ *Then Britains National Health Service was born.*

²¹ 1965 m. liepos 9 d.

kvepalams, kremams ir t. t.) apie keturis bilijonus, o rūkalams ir svaigalams apie dešimts bilijonų dolerių, yra pagrindo galvoti, kad ta naudinga našta bus pakelta be ypatingų sunkumų. Didesnių rūpesčių sudarys problema, kaip padidinti 1.000.000 lovų ligoninėse, parūpinti 300.000 naujų slaugių, kurių pareikalaus Medicare įstatymo įgyvendinimas. Ir ar pavyks išmokslinti pakankamą skaičių naujų gydytojų, kad nenukristų teikiamos medicininės pagalbos lygis? Jei bus norima išlaikyti dabartinį santykį (133 : 100.000) tarp gydytojų ir gyventojų, tai medicinos fakultetai turės iki 1975 m. padidinti išleidžiamųjų gydytojų skaičių net 50 %. Tačiau kiekvienu atveju Medicare įstatymas užpildė didžiausią spragą J.A.V. socialinio draudimo sistemoje. Dabar telieka tą sistemą lyginti ir tobulinti. J.A.V. socialinis draudimas yra milžiniškos apimties, bet suskaldytas, išmėtytas tarp federalinių, valstijinių institucijų ir privatinų draudimo bendrovių. Jo įstatymdavystė yra komplikauta ir raizgi. Jo administravimas brangus ir formalumai pagalbai gauti sudėtingi ir ilgi.

Medicinos pagalbai J.A.V. piliečiai išleidžia per metus virš 30 bilijonų dolerių arba 5,5-6 % visų tautos pajamų (*Gross National Product*). Minėtos organizacinės ydos nėra šalinamos, bet pasinešimas didinti tos rūšies išlaidas yra labai realus. Daug teisybės yra prof. H. Ratnerio teigime: « Amerikiečiai yra per daug gydyta, per daug operuota ir per daug skiepyta tauta ».

V. SVEIKATOS IR SOCIALINIO DRAUDIMO ORGANIZACIJA AUSTRALIJOJE

Socialinio draudimo raida Australijoje. — Britanijos dominijose Naujojoje Zelandijoje ir Australijoje socialinė globa buvo jau prieš antrąjį pasaulinį karą gerokai tobulesnė, nei daugelyje Europos valstybių. Antrojo pasaulinio karo metu ir, ypačiai, artėjant jo baigai, Anglijoje vis labiau ištvirtino *Welfare State* idėja, kuriai pritarė ir konservatoriai ir darbiečiai. Anglijos visuomenės atmintyje buvo masinė bedarbė užgriuvusi šalį, užsibaigus pirmajam pasauliniam karui, ir atnešusi nenugalimą ūkinę depresiją ir medžiaginių skurdą darbininkijai.

Australijos *Labor Party* negalėjo pasilikti nuošaliai. Priverstinas ir suvalstybtas medicininis draudimas pasidarė politinis

ištėkis, *issue — must legislation*. Tokio draudimo smulkus planas, apimęs gydytojų pagalbą, vaistų tiekimą, iligoninimą ir dantų gydymą — buvo naudojamas kaip rinkiminės propagandos šūkiai. Jo įgyvendinimui buvo reikalinga padaryti atitinkamus pakeitimus konstitucijoje. Bet 1944 m. tautos referendumas sugriovė reformos autorių lūkesčius ir pasisakė prieš juos. Nežiūrint tos nesėkmės, Darbiečių vyriausybė nepakeitė savo nusistatymo ir grandiozinį, bet nerealų ir kontroversinį privalomo, suvalstybinto draudimo planą patiekė parlamentui, kuris pavertė jį įstatymu. Taip atsirado *The National Health Service Act 1948 m.*

Federalinės Gydytojų Sąjungos Australijoje pažiūros į sveikatos draudimo planą nesutiko su vyriausybės nusistatymu. Dar 1944 m. Gydytojų taryba pranešė pastarajai, kad Tautinės Sveikatos Tarnybos planas pagrįstas mokėjimu už atliktus veiksmus (*on a fee-for-service principle*) gali būti jai priimtinu pakaitalu vyriausybės numatytos draudimo schemos. Administracija nesiskaitė su Gydytojų Sąjungos nuomone. 1944 m. ji informavo gydytojus, kad Tautinės Sveikatos Tarnyboje dirbantiems gydytojams bus mokama alga. Tais pačiais metais buvo paskelbtas įstatymas, pagal kurį vaistai teikiami be užmokesčio apdraustiems ligoniams galėjo būti skiriami tik iš vyriausybės patvirtinto gyduolių sąrašo. Ginčas atsidūrė teisme, kuris nusprendė, kad priimtas įstatymas yra negaliojantis, nes prieštarauja krašto konstitucijai.

Vyriausybė pasiryžo tautos referendumu papildyti konstituciją atitinkama pataisa. Pastarasis įgalino federalinį parlamentą leisti įstatymus, liečiančius «motinystės pagalbą, našlių pensijas, vaikų pašalpą, bedarbės, vaistų, ligos ir iligoninimo pašalpas, medicininio ir dantų gydymo pagalbą», bet nenumatė galimybės civilinės mobilizacijos jokioje formoje ir gydytojų prirašomų vaistų reglamentavimo. Tačiau vyriausybė pranešė gydytojų sąjungai, kad ji vis tiek nusistačiusi įvesti «išbaigtą sveikatos tarnybą, apimančią bendros praktikos gydytojus, specialistus, patologus, rentgenologus ir kitų rūšių medicininius patarnavimus nemokamai visiems gyventojams». Sveikatos ministeris pareiškė, kad vyriausybės galutinis siekimas yra gydytojų privačios praktikos panaikinimas. Greta to, vyriausybė padarė kelioliką nutarimų, pažeidžiančių gydytojų darbo laisvę.

Byla vėl atsidūrė vyriausiam Australijos teisme, kuris 1949 m. spalį m. išaiškino, kad visi tos rūšies potvarkiai ir net 1948 m.

Tautinės Sveikatos Tarnybos aktas prieštarauja federalinei konstitucijai. Sunku spėlioti, kaip tas konfliktas būtų baigęsis. Bet 1949 m. gruodžio m. įvykę parlamento rinkimai buvo nesėkmingi darbiečiams. Juos laimėjo liberalai. Nuo 1949 m. Australijos valstybių federaciją valdo liberalai ir *Country* partijų koalicija. Ta vyriausybė ir, ypačiai, sveikatos ministeris Earle Page ir jo įpėdinis D. Cameron, imdami dėmesin federalinio teismo sprendimus ir aukščiau minėtų tautos referendumų išdavas, paruošė dabartinį Tautinės Sveikatos Tarnybos Planą, kurį patvirtino parlamentas. Planas buvo paruoštas artimai bendradarbiaujant su gydytojų organizacija. Jai pritarė virš 90 % krašto gydytojų.

Organizacija. — Tautinį Sveikatos Tarnybos planą administruoja ir vykdo savanoriško draudimo bendrovės. Jų yra apie 150 visame krašte. Jos veikia Australijos Tautinės Sveikatos Tarnybos plano rėmuose. Virš 90 % visų šalies gyventojų yra tų bendrovių nariais. Šalia jų yra nedidelis skaičius bendrovių neįsijungusių į Tautinės Sveikatos Tarnybos Planą. Pastarosios veikia savarankiškai, bet nėra priešingos savanoriškam apsidraudimui. Neskaitlingos piliečių grupės draudžiasi nuo ligos komercinėse draugijose. Australijos sveikatos draudimo planas yra *par excellence* savanoriškas. Kiekvienas australas, jame dalyvaudamas, gali apsidrausti nuo ligos ir mirties rizikos. Joks įstatymas neverčia to daryti. Pilietis nėra apdėtas nė viešais, nė specialiais mokesčiais už naudojimąsi sveikatos apsaugos įstaigomis ir jų patarnavimais. Savanoriškai tapęs draudimo grupės pilnateisiu nariu, moka nedidelius įnašus — apie 10 australiškų svarų²² į metus. Federalinė pašalpa, duodama savanoriškam apsidraudimui, įgalina kiekvieną susirgusį gauti gydytoją ir ligoninę. Draudimo bendrovės, bendradarbiaudamos betarbiai su apdraustais, atlieka sėkmingai visus nustatytus formalumus. Vyriausybės centrinė, vairuojanti ir kontroliuojanti tą darbą įstaiga yra šalies sostinėje Canberra. Jai pakanka savo darbui atlikti 15-20 valdininkų.

Didysis medicinos pagalbos plano uždavinys yra « užtikrinti, kad kiekvienas gyvenantis Australijoje, kuris yra draudimo bendrovės narys, galėtų apsimokėti didžiumą iškaščių už chirurginę ir medicininę pagalbą ligoje ir nelaimingo atsitikimo atvejuje ».

²² Apie 23 J. A. V. dolerius.

Ta pašalpa nėra automatiška kiekvienam jos reikalingam. Norintis ja naudotis, turi būti įnašus mokantis medicininio draudimo įstaigos narys. Federalinė vyriausybė teikia kiekvienam savanoriškai apsidraudusiam finansinę pagalbą. Bet medicininės pagalbos schema nėra priverstinas sveikatos draudimas. Jos sąmoningas uždavinsys yra skatinti ir sustiprinti savanorišką medicininį apsidraudimą: pagelbėti tiems, kurie nori patys sau pagelbėti. Plano apimtį trumpai atvaizduoja žemiau patiekiami nuostatų punktai: gydytojai gauna tiesioginiai iš ligonio honorarą už suteiktą pagalbą; vyriausybė ir draudimo fondai grąžina pacientui turėtas išlaidas, tuo išvengiamas įsiterpimas trečios šalies tarp ligonio ir gydytojo; ligonis visuomet moka išlaidų dalį (apie 10 %) ir draudimo įnašus; vyriausybė sumoka savo dalį ne betarpiai pacientui, bet draudimo bendrovei; pacientas negauna vyriausybės pašalpos, jei nėra fondo narys; yra visiška laisvė ligoniui pasirinkti gydytoją, o gydytojui ligonį; vyriausybė negali kištis į tai, kur ir kaip gydytojas praktikuoja, jei jis nepažeidžia etinių normų ir teisinių nuostatų.

Teikiamos pašalpos rūšys. — Gyvybiniai (*life-saving*) vaistai — antibiotikai, insulinas, imuniniai serumai, digitalis junginiai — teikiami pacientui be mokesčio. Vaistų maksimaliniai kiekiai, kuriuos galima prirašyti, yra sužymėti sąraše, kurį sutaria federalinės valdžios ir gydytojų atstovai. Jie gali būti išrašomi jų kilmės (*generic*) ar patentuotais vardais. Pacientas, pristatęs gydytojo receptą, gauna juos vaistinėje. Vaistininkas siunčia sąskaitas už vaistus federaliniam sveikatos departamentui patikrinti. Vyriausybė moka už vaistus urmo kainą ir priedą už patarNAVimą.

Esminiai vaistai, pavyzdžiui, plataus spektro antibiotikai, steroidai, thiozidinės kilmės diuretikai, per burną imami anti-diabetiniai preparatai žymiai padidino vaistų išlaidas. 1960 m. vyriausybė leido prirašinėti beveik visus Britų farmakopėjos vaistus. Bet pacientai (išskyrus valdžios pensininkus) buvo įpareigoti primokėti už kiekvieną receptą penkis šilingus²³. Statistika parodo, kad pacientų primokėjimai už vaistus sudaro 24 % vaistų išlaidų, o likusius 76 % apmoka vyriausybė. 1961-63 metų davi-

²³ Apie 60 J. A. V. centų.

niai išryškino, kad vaistams igyti išlaidų didėjimas tapo apčiuopiamai lėtesnis.

Medicininė tarnyba pensininkams. — Pensiją gali gauti našlės, ilgalaikiai invalidai, nepagydyti ir nedarbingi džiovininkai, pensininkai (*retired*) 65 m. vyrai ir 60 metų moterys. Ją moka federalinė vyriausybė. Ją administruoja socialinių patarnavimų departamentas. Pensija mokama tik padarius, vadinamą *Meantest* — patikrinus kandidato nejudomo turto, turimų santaupų ir gaunamų pajamų dydį. Kandidatų vaikų ir tėvų piniginės dovanos ir nežymios įplaukos iš kitų šaltinių į pajamas neįtraukiamos. Į nejudomo turto poziciją neįjungiamas pensininko gyvenamas namas. Akliems pensininkams « lėšų testas » netaikomas.

Pensijos dydis keičiamas. Perskaičiavimas daromas atsižvelgiant į kainų kilimą. Ji yra apytikriai lygi vienam trečdaliui pagrindinio atlyginimo.

Įvedus Tautinę Sveikatos Tarnybą pensininkams, vyriausybė plačiai liberalizavo « lėšų testo » normas. Tuo būdu pateko į ją nemažas skaičius asmenų su gana aukštomis pajamomis. Kad ateityje to neįvyktų, buvo įvesti suvaržymai.

Pensininkų medicinos tarnyba, pradėjo veikti 1951 m. Ji teikiama ir jų išlaikomiems asmenims. Visi vaistai duodami pagal gydytojų receptus nemokamai. Pensininkai ir jų išlaikomi asmens gauna nemokamai globą ir gydymą ligoninėse bendruose kambariuose. 1963 m. 830.950 pensininkų ir jų išlaikomų asmenų arba 7,5 % visų gyventojų turėjo teisę naudotis medicinine pagalba. Gydytojai, dalyvaujantys tame plane, registruojasi federaliniame sveikatos departamente. Tarnyba paremta sutartimi tarp vyriausybės ir gydytojų sąjungos. Plane dirbantys nesudaro asmeniškos sutarties su vyriausybe. Ir čia galioja laisvė pasirinkti gydytoją. Pensininkų sveikatos tarnyba teikia tik bendros praktikos gydytojų pagalbą, bet neparūpina gydytojų specialistų. Gydytojai teikia pagalbą savo kabinete ir ligonio namuose. 1963 m. virš 6.000 gydytojų buvo tos tarnybos bendradarbiai. Už medicinos pagalbos suteikimą mokama maždaug du trečdaliu privatiško gydytojo normalaus honoraro. Pabrėžtina, kad sveikatos departamentas neatlygina gydytojams net už mažiausius chirurginius veiksmus.

Medicinos tarnybos tyrimo komitetai, sudaryti iš federalinio

sveikatos departamento ir gydytojų atstovų, svarsto stambesnius pensininkų sveikatos tarnybos nuostatų sulaužymus.

Pašalpa gydymuisi ligoninėje. — 1963 m. Australijoje buvo 836 viešos ligoninės ir slaugymo (*nursing homes*) namai su 67.247 lovomis ir 1.206 registruotos ligoninės ir slaugymo namai su 27.902 lovomis.

Viešų ligoninių daugis priklauso vyriausybinėms ir savivaldybinėms įstaigoms. Privatinės ligoninės priklauso įvairioms tikybinėms ir labdaros organizacijoms. Ligonys, išskyrus pensininkus ir beturčius, moka už buvimą ligoninėse. Viešoms ligoninėms išlaikyti lėšos gaunamos iš ligonių įnašų, vietinių savivaldybių mokesčių ir valstybės subsidijų.

1963 m. 7.895.000 asmenų arba 73 % visų krašto gyventojų turėjo draudimą įligoninimui. Mokestis už buvimą ir gydymą ligoninėse paskirstytas tarp pacientų, sveikatos draudimo fondų ir federalinės vyriausybės. Svarbu, kad valdžios pašalpa, apmokėti už buvimą ir gydymą ligoninėje, gauna visi ligonys, net tie, kurie nėra įsijungę į sveikatos draudimo fondus, t. y. neprisideda savo įnašais ir seniai sergantys chroniškais ligomis. Tačiau federalinė vyriausybė skatina visus įsirašyti nariais į savanoriško sveikatos draudimo fondus. Darantiems įnašus, vyriausybės primokėjimai yra žymiai didesni. Valstybės primokėjimo kartu su draudimo fondo mokėjimu paprastai pakanka apmokėti ligoninės sąskaitas. Neretai susidaro perteklius, kuris paliekamas ligoniui.

Apsidraudusių įnašai į sveikatos draudimo fondus neapdedami pajamų mokesčiais. Draudimo premijų dydį nustato fondai, bet jas patikrina ir tvirtina vyriausybė.

Medicininės pagalbos pašalpa. — Tautinės Sveikatos Tarnybos Aktas 1953 m. įvedė valstybės pašalpas savanoriškam apsidraudimui medicinos pagalbai gauti. Ta savidraudos rūšis labai greitai išsiplėtė. 1963 m. 7.686.000 asmenų (įskaitant apsidraudusių išlaikomus) arba 71 % visų gyventojų buvo apsidraudę. Ligonys sumoka honorarą betarptai gydytojui. Draudimo fondai grąžina 65 % padarytų išlaidų. Pirmas apsilankymas pas gydytoją apmokamas ta pačia tvarka. Didelės draudiminės rizikos ligoniai (susirgę prieš apsidraudimą, džiovininkai ir turintys kitokius lėtinius — chroniškus susirgimus) moka irgi normalius fondui įnašus.

Diagnozė nežymima ligonio lapelyje. Tuo būdu neatskleidžiama ligonio paslaptis. 1964 m. federalinis parlamentas leido vyriausybei padidinti vienu trečdaliu federalinę subsidiją medicinos pagalbos draudimui. Tai žymiai sumažino pačių ligonių įmokėjimus. Vyriausybė neturi užmačių nustatyti gydytojo honoraro normas. Bet gražintinų išlaidų dydį, kurį ligonis turi teisę atgauti iš draudimo fondo, sutaria federalinės valdžios ir gydytojų atstovai.

Sveikatos draudimo išlaidos. — 1960-1961 m. Australija išleido sveikatos tarnyboms, vaistams, gydytojams ir gydymui ligoninėse 305.500.000 svarų²⁴. Lėšos, išleidžiamos moksliesiems tyrimams, mokyklų vaikams pieno parūpinimas ir kitos — įjungtos į šią sumą. Ji sudaro maždaug 4 % visų tautos išlaidų (*gross national expenditure*). Vyriausybės primokėjimai buvo 2,31 % ir ligonių įnašų 1,69 %.

Veikianti Tautinė Sveikatos Tarnyba rado platų pritarimą visuomenėje, gydytojuose ir net politikuose. Ji turi daug nuopelnų tautos sveikatingumui: sumažino susirgimų skaičių, sutrumpino sirgimo laiką ir buvimą ligoninėse. Daugeliu milijonų valandų sutrumpino nedarbingumą dėl ligos ir, tuo būdu, gražino nemažą dalį kapitalo, investuojamo į sveikatos draudimą.

Bet ir ji turi visą eilę ydų. Daromi jai priekaištai už netobulą administravimą yra pagrįsti. 1963 m. veikė 110 atskirų ir nepriklausomų draugijų ligoninės ir 70 medicininės pagalbos draudimo įstaigos. Sumažinus jų skaičių galima būtų sutaupyti daug administracinių išlaidų. Dar didesnis jos trūkumas yra, kad beveik 20 % šalies gyventojų nėra įsiteisinę naudotis sveikatos draudimo planu. Tų individų dalį sudaro norintys tvarkytis savarankiškai. Bet jų tarpe yra ir nesugebančių dėl permažų pajamų sumokėti draudimo įnašų. Juose ir yra nerūpestingų ir socialiai užsidariusių, kurie nėra tinkamai susipažinę su draudimo planu ir jo naudingumu. Tą spragą dalinai užtveria *Workmen's Compensation Insurance* — visų dirbančiųjų privalomas draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbovietėje ir karo veteranams ir jų užlaikomiems (apie 200.000 asmenų — 2,5 % visų krašto gyventojų) pinigine pašalpa ligoje, kurią teikia repatriacijos departamentas.

²⁴ 622.000.000 J. A. V. dolerių.

VI. SVEIKATOS IR SOCIALINIO DRAUDIMO ORGANIZACIJA ŠVEICARIJOJE

Socialinio draudimo pradžia. — Pirmieji įstatymai, tvarkantys tas gyvenimo sritis, pasirodė apie 1830 m. Jie buvo atsitiktiniai ir siauros apimties. Didelė pažanga buvo padaryta 1877 m., kuomet buvo priimtas Fabrių Įstatymas (Employers Liability Act). Jis reguliavo darbo valandų kiekį, moterų ir vaikų įdarbinimą. Jis padarė darbdavius atsakingus už darbininkus, susirgusius ligomis, surištomis su darbo rūšimi ir sąlygomis, ir už nelaimingus atsitikimus darbe, jei jie įvyko be darbininko kaltės ir nebuvo *force majeure (act of God)* pasekmė. 1888 m. tas įstatymas buvo praplėstas ir pradėtas taikinti statybos ir transporto darbininkams bei visoms įmonėms turinčioms daugiau penkių darbėmių. 1890 m. Šveicarijos konstitucija buvo papildyta 34-bis paragrafu, kuris įgalino federalinę vyriausybę paruošti darbininkų ligos ir nelaimingų atsitikimų draudimo įstatymus.

Vyriausybei buvo leista privalomai apdrausti visus šalies gyventojus arba kai kurias jų grupes. Toksai įstatymas (*Lex Forrer*) buvo 1899 m. priimtas parlamente, bet jį atmetė tautos referendumas. Balsuotojai pasipriešino privalomo draudimo dėsniui ir iš jo ištekančiam biurokratizmui. 1900 m. socialistų partija paruošė įstatymo projektą, numatantį privalomą ir nemokamą sveikatos draudimą visiems piliečiams. Bet jis nerado pritarimo kitose politinėse grupėse ir nebuvo priimtas. 1911 m. buvo paskelbtas įstatymas, kuris galioja ir dabar. Jis yra kompromisas tarp federalinių ir kantoninių teisinių tendencijų, atmeta privalomą visų gyventojų sveikatos draudimą, bet leidžia paskiriems kantonams įvesti visuotinai privalomą ar dalinai privalomą draudimą. Kantonai savo ruožtu gali duoti tokias teises vietinėms bendruomenėms.

1911 m. įstatymą federalinė vyriausybė vykdo per pripažintas savanoriško sveikatos draudimo bendroves ir teikia joms pinigines subsidijas. Federalinį pripažinimą galėjo gauti tik tos bendrovės, kurios užtikrindavo savo nariams mažiausia 180 dienų medicininę ir slaugymo pagalbą, ar piniginę ligos pašalpą nenutraukiamam (consecutive) 300 dienų laikotarpyje. Bendrovės taip pat išipareigodavo pripažinti motinystę teisėta liga ir mokėti apdraustoms

motinoms laike šešių savaičių gydymo ir slaugymo išlaidas vietoj ligos pašalpos. Bendrovės turėjo garantuoti apdraustiems nariams laisvą gydytojo pasirinkimą.

Kantonų vyriausybė turi teisę nustatyti gydytojo honoraro normas, priimdama dėmesin gydytojų ir draudimo bendrovių patiekiamus apskaičiavimus. Pripažinta bendrovė išipareigodavo netrukdyti savo nariams pereiti į kitą bendrovę ir už tai jų nebausti.

Tvarkymui ir priežiūrai buvo įkurta Federalinė Socialinio Draudimo Įstaiga su būstine Berne.

1928 m. įsigaliojo federalinis įstatymas kovai su tuberkulioze. Pagal jį sveikatos draudimo bendrovės galėjo gauti specialią federalinę subsidiją, jei išipareigodavo mokėti nariams džiovininkams papildomą pašalpą.

Kantonų įstatymdavystė socialiniam draudimui tvarkyti. — 1911 m. įstatymas įgalino paskirus kantonus įvesti visuotiną ar tik dalinį privalomą sveikatos draudimą. Jie sutvarkė tą reikalą nevienodai.

Penki kantonai neįvedė privalomo draudimo. Jie turi tik savanorišką draudimą. Kiti penki kantonai turi savitus sveikatos draudimo įstatymus savai teritorijai. Du iš jų reikalauja apdrausti mokyklinio amžiaus vaikų sveikatą. Vienas turi ribotą privalomą sveikatos draudimą suaugusių ir vaikų. Likusieji du įvedė tik suaugusių ribotai privalomą sveikatos draudimą.

Nė vienas Šveicarijos kantonų neįvedė privalomo sveikatos draudimo visiems gyventojams. Devyni kantonai paliko privalomo sveikatos draudimo reikalus vietinių bendruomenių nuožiūrai. Tais atvejais, kai pastarosios tos rūšies draudimą įgyvendina, kantonų administracija pasitenkina priežiūra ir nežymių pašalpų mokėjimu. Tik dviejuose kantonuose vietinių savivaldybių daugis turi privalomą sveikatos draudimą.

Draudimo finansavimas. — Federalinė valdžia, vadovaudamasi 1911 m. įstatymu, pripažintoms sveikatos draudimo bendrovėms moka tokias subsidijas: vieną dolerį už kiekvieną apdraustą narį vyrą, 2,8 dolerio už kiekvieną moterį ir 2,2 dolerio už kiekvieną vaiką. Draudimo bendrovės, gaudamos tą pašalpą, išipareigoja teikti susirgusiam nariui gydytojo pagalbą ir vaistus mažiausia laike 360 paeilių dienų (*consecutive*) 540 dienų laikotarpyje. Jei bendro-

vės išipareigoja apdraustiems papildomai mokėti vieną šveicarų franką (apie 25 amer. centus) į dieną ligos pašalpos, tai federalinė valdžia padidina savo primokėjimus iki 1,5 už vyrą narį ir iki 3 dolerių už moterį. Federalinės subsidijos sudarė 9 %, kantonų ir vietinių bendruomenių įnašai — 5 %, darbdavių ir kitokių smulkūs įnašai — 6 %, o apdraustų narių įmokėjimai likusius 80 % sveikatos draudimo bendrovių įstaigų biudžeto. 1958 m. Šveicarijos sveikatos draudimo bendrovės turėjo 118 milijonų dolerių pajamų ir 111,8 milijonų dolerių išlaidų. Tais pačiais metais jos turėjo 28 dolerius pajamų ir 27 dolerius išlaidų kiekvienam apdraustam nariui. Ligos draudimo fondų išlaidos susiskirstė tokiomis pozicijomis: 23,2 % ligos pašalpai, 58,3 % medicininei pagalbai ir vaistams, 9,7 % administracijai, 3,2 % perdraudimo (*reinsurance*) premijoms ir 5,6 % įvairioms kitoms išlaidoms.

Sveikatos draudimo plėtra. — 1958 m. Šveicarijoje veikė 1109 sveikatos draudimo bendrovės, turėjusios valdžios pripažinimą. Jos turėjo 4.011.925 apdraustųjų narių. Apytikriai 75 % jų buvo įsijungę savanoriškai į draudimo schemą. Skaičiuojama, kad 80-90 % visų šveicarų yra apsidraudę. Draudimas, nors ir nėra priverstinas, yra populiarus ir greitai plito. 1914 m. buvo tik 453 draudimo fondai su 366.210 narių arba 9,3 % visų gyventojų.

Apsidraudusiųjų tarpe buvo 40 % vyrų, 38 % moterų ir 22 % vaikų. 1958 m. 45 % narių turėjo draudimą ligos pašalpai, medicinos pagalbai ir slaugymo globai, 12 % tik ligos pašalpai ir 43 % tik medicininei ir slaugymo pagalbai. Panašiais greitais šuoliais augo ir grupinis sveikatos draudimas. 1950 m. veikė 3.431 grupinių apdraudos sutarčių, o 1958 m. jau 8.420. Apsidraudusių skaičius pakilo nuo 224.648 iki 440.649 (7,3 % ir 10,6 % atitinkamai visų šalies gyventojų).

Grupiniuose apsidraudimuose vyrauja ligos pašalpai gauti pozicija, o medicininė ir kitos rūšies pašalpos yra antroje vietoje. Atrodo, kad daugis grupinių sutarčių yra sudarytos darbdavių iniciatyva, nes veikiantys įstatymai įpareigoja pastaruosius mokėti susirgusiems darbininkams ir tarnautojams atlyginimą ar algą už keletą pirmų ligos savaičių.

Šalia minėtų draudimo įstaigų, veikiančių 1911 įstatymo rėmuose, susikūrė visa eilė visai privatiško pobūdžio sveikatos

draudimo bendrovių. 1958 m. jose buvo apsidraudę 143.000 asmenų. Jos negauna iš federalinės vyriausybės jokių subsidijų. Jose draudžiasi piliečių grupės su didesnėmis pajamomis.

Daugis gyvybės draudimo bendrovių apdraudžia ir sveikatą.

Tarp vyriausybės subsidijuojamų ir privačių sveikatos bendrovių vyksta konkurencija, verčianti tobulinti savo veikimą.

Ilgainiui socialinio draudimo pagrindinis (1911) įstatymas pasidarė nepakankamas. 1954 m. federalinė ekspertų komisija paruošė naujo socialinio draudimo įstatymo projektą. Jame buvo numatytas priverstinas sveikatos draudimas piliečių, turinčių mažas pajamas, ir motinystės bei džiovininkų draudimas. Privalomojo draudimo šalininkai bandė tais precedentaais atidaryti plačiai vartus visuotinam, privalomam draudimui ateityje. Tasai projektas buvo pateiktas federalinėms, kantoninėms ir bendruomeninėms institucijoms, vykdančioms socialinį draudimą, studijavimui ir įvertinimui. Buvo gauta virš 100 pataisų. Federalinė vyriausybė priėjo išvadą, kad patenkinamas kompromisas tose sąlygose nėra pasiektas ir išleidimas įstatymo tuo kontroversiniu klausimu neįmanomas. 1958 m. pripažintos draudimo bendrovės kreipėsi į vyriausybę ir prašė padaryti kai kuriuos 1911 m. įstatymo pakeitimus: padidinti mokamos pagalbos minimumą, padidinti federalines subsidijas ir pakeisti kai kuriuos teisinius nuostatus draudimo bendrovių statute. Tie riboti pageidavimai nesutiko platesnės opozicijos. Parlamentas įgalino vyriausybę revizuoti senąjį įstatymą. Socialdemokratai kovojo laike parlamentinių diskusijų už visuotiną privalomą sveikatos draudimą, tokį kaip Britanijoje ar Skandinavijoje. Gydytojų profesinės organizacijos siūlė lankstesnę atlyginimo schemą bendrovių apdraustiems nariams ir reiškė nuomonę, kad federalinė vyriausybė subsidijuotų tik nepasiturinčių žmonių grupių socialinį draudimą. 1960 m. federalinis vidaus reikalų ministeris paruošė įstatymo projektą, į kurį įjungta sveikatos draudimo bendrovių pageidavimų dauguma. Be to, jame numatomos federalinės subsidijos kantonams ir sveikatos draudimo bendrovėms kovai su reumatizmu. Visuotinio priverčiamojo draudimo galimybė jame nesuminėta.

Atrodo, kad nė federalinė vyriausybė, nė kantonų administracija nenumato, bent artimoje ateityje, didinti savo inter-

venciją į tuos reikalus. Paruoštas įstatymo projektas nustato kraštutines ribas jų tiesioginei įtakai. Rinkėjai neleis jų peržengti, nes jie yra įsitikinę, kad visi ekonominiai pajėgūs piliečiai turi būti atsakingi už savo socialinį saugumą ir gyvenimo iškeliamus pavojus.

VII. LIGONIŲ KASOS NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE

Socialinio saugumo klausimas prieš nepriklausomybę atgaunant.
— Carų okupuotoje Lietuvoje dirbančiųjų sveikatos ir kitų reikalų globojimas privalėjo būti derinamas su tų laikų Rusijos valdžios išleistais nuostatais ir jos vykdomąja politika. Patys darbininkai negalėjo imtis iniciatyvos, nes valdžia kiekvieną jos apraišką laikė kramoline, revoliucine. Bet, visgi, buvo leidžiama šis bei tas daryti toje srityje. Lietuvos fabrikuose, priklaususiuose vokiečiams, buvo pradėta steigti prie darbo susirgusiems žmonėms gydyti ligonių kasa (Krankenkasse). Fabriku ligonių kasos atsirado Vilniuje 1896 m., vėliau Kaune ir Šiauliuose. Tas kasas tvarkė įmonės administracija. Mokesčių paskirstymas, medicinos pagalbos teikimas ir sergantiems pašalpų mokėjimas priklausė administracijos nuožiūrai. Įnašus (1-2 %) nuo uždarbio mokėjo vien darbininkai. Įvairios administracinės baudos, kurias, žinoma, mokėjo irgi darbininkai, buvo atiduodamos kasai. Kasa samdė gydytoją, bet dažniausiai felčerį. Tą skylėtą medicinos pagalbą fabriku darbininkams būtų žymiai patobulinęs 1912 m. išleistas įstatymas *Zakon ob Obezpečeniĭ rabočich na slučai bolezni*, bet jo įgyvendinimą sukliudė 1914 m. karas.

Darbininkų draudimas išlaisvintoje Lietuvoje. — Atsikūrusi Lietuva kreipė didelį dėmesį į darbininkijos reikalus. Tuoju pat buvo įsteigta socialinės apsaugos reikalams rūpinti Darbo ir Socialinės Apsaugos Ministerija. 1919 m. jos funkcijos buvo pavestos Socialinės Apsaugos Departamentui, kuris vėliau tapo Darbo ir Socialinės Apsaugos Inspekcija. Darbo ir Socialinės Apsaugos Ministerija paruošė draudimo nuo ligos įstatymo projektą ir įteikė seimui. Jis buvo pradėtas svarstyti, bet tenka apgailėti, kad jo, nežinomais sumetimais, svarstymas 1921 m. buvo nutrauktas. Tik 1926 m. gegužės 27 d. buvo paskelbtas Seimo priimtas Ligoniu Kasos įstaty-

mas²⁵. Jis numatė privalomą draudimą ligos atveju, be lyties ir amžiaus skirtumo, asmenų, dirbančių, tarnaujančių valstybei, savivaldybėms ir privatiems asmenims. Tų pačių metų gale ligonių kasų įstatymas buvo papildytas nuostatu, kad prie darbininkų ir darbdavių įnašų lygia dalimi prisideda ir valstybė²⁶. Ta pataisa buvo labai palanki ligonių kasoms, nes būtų žymiai padidėjusios jų pajamos. 1928 m. tas papildymas buvo panaikintas²⁷. Valstybė tik išipareigojo gražinti ligonių kasoms pašalpas, išmokėtas nustatytomis normomis gimdyvėms. Tais pačiais metais pradėjo veikti kai kurios ligonių kasos.

Kauno miesto ligonių kasa buvo įsteigta 1928.X.28 d. ir pradėjo savo darbą 1929.I.1 d. Netrukus įsisteigė Kauno apygardos ligonių kasa, Šiaulių, Marijampolės, Panevėžio miestų ir Vilkaviškio bei Ukmergės apygardų kasos.

Jos pradėjo veikti 1929 m. rudenį. 1931 m. susiorganizavo Telšių, Tauragės ir Alytaus apygardų ligonių kasos. 1929 m. ligonių kasų įstatyme buvo padaryta esminių pakeitimų²⁸. Nuo privalomo draudimo kasose buvo atleisti visi, kurie prieš privalomo draudimo įvedimą buvo aprūpinti ligoje, t. y. jau buvo apsidraudę iki tol veikusiose kasose. Vyriausiajai Socialinio Draudimo Valdybai buvo pavesta tikrinti ligonių kasų patiektas metines sąmatas ir net daryti jose pakeitimų. 1931 m. įstatymas davė vidaus reikalų ministeriui teisę apskritis ar jų dalis priskirti prie kitų apskričių, jei dėl nepakankamų draudžiamųjų skaičiaus toje apskrityje negali būti įsteigta finansiniai pajėgi ligonių kasa²⁹. Penkerių metų ligonių kasų veikimo laikotarpis parodė, kad veikiantys teisiniai nuostatai slepia savyje įvairių netobulumų ir neaiškumų.

Tai visa norėta pašalinti nauju ligonių kasų įstatymu, paskelbtu 1934 m.³⁰ ir jo pakeitimu 1935 m.³¹ 1934 m. įstatymas privalomai draudžia asmenis, kurie samdyti ilgiau kaip vieną mėnesį

²⁵ Vyriausybės Žinios, 227 nr.

²⁶ Vyriausybės Žinios, 237 nr.

²⁷ Vyriausybės Žinios, 273 nr.

²⁸ Vyriausybės Žinios, 298 nr.

²⁹ Vyriausybės Žinios, 353 nr.

³⁰ Vyriausybės Žinios, 434 nr.

³¹ Vyriausybės Žinios, 544 nr.

dirba valstybei, savivaldybėms ir privačioms įstaigoms. Jis taikomas ir svetimšaliams. Bet jis nelietė žemės ūkio darbininkų, etatinių valstybės ir savivaldybių tarnautojų ir asmenų, uždirbančių virš 1000 litų per mėnesį. Savivaldybių įmonių neetatiniai tarnautojai buvo draudžiami. Įstatymas taip pat nebuvo taikomas samdiniams, kuriems jau anksčiau išleistais įstatymais arba nuostatais buvo užtikrinta nemažesnė pagalba, kaip 1934 m. įstatymas numato.

Medicinos pagalbos apimtis. — Susirgusiems nariams ligonių kasa turėjo teikti: pirmąją medicininę pagalbą; ambulatorinę medicininę pagalbą gydytojo kabinete; gydytoją ligoniui lankyti namuose; gydymą ir laikymą ligoninėje; vaistus, tvarestomąją medžiagą ir kitokius gydymo reikmenis; gimdymo pagalbą; dantų gydymą.

Laikotarpis, per kurį medicininė pagalba susirgusiam nariui turėjo būti teikiama, priklausė nuo narystės ilgumo. Ji svyravo tarp vienos ir 26 savaičių per metus. Ligonijų kasos nutarimu tas laikotarpis galėjo būti pratęstas 2-13 savaičių.

Kasos narys turėjo teisę pasirinkti bet kurį ligonių kasos valdybos sąraše pažymėtą gydytoją, vaistinę ir gydymo įstaigą. Staiga susirgimo atveju kasos narys galėjo kreiptis į kiekvieną gydytoją. Tokiu atveju padarytas išlaidas grąžindavo nariui ligonių kasa. Tai galima buvo daryti tik pirmą kartą ligai prasiėdėjus. Ligonijų kasos narys buvo guldomas į ligoninę tik jam pačiam sutikus. Jei ligonis palikdavo šeimoje, tai kasa teikdavo jam gydymo ir slaugymo pagalbą. Priverstinis ilgoninimas buvo taikomas, jei ligonis buvo reikalingas nuolatinės ar specialios priežiūros, jei liga buvo apkrečiama arba jei susirgęs pakartotinai nevykdydavo gydytojo nurodymų.

Dantų gydymas. — Ligonijų kasa apmokėdavo tokias narių dantų gydymo išlaidas: skausmo numarinimas, dantų traukimas, smegenų gydymas, akmens pašalinimas ir dantų plombavimas cemento ar vario plombomis. Nariai patys sumokėdavo skirtumą už brangesnes plombas. Dirbtiniai dantys ir operacijos buvo apmokamos tik ligonių kasai leidus tuos veiksmus atlikti.

Susirgusio darbininko ir gimdyvių šalpa. — Be medicinos pagalbos, ligonių kasa, atsižvelgdama į ligonio šeimos padėtį, duodavo jam piniginę pašalpą, kurios dydis svyravo nuo pusės ligi pilno jo uždarbio. Pašalpa buvo pradedama mokėti nuo ketvirtos ligos dienos iki pasveikimo dienos. Pašalpa nebuvo teikiama, jei narys tyčia sau pakenkė, susirgo ar tapo sužeistas, bedarydamas nusikalstamą darbą ar muštynėse. Jei gydymo kontrolės komisija pripažindavo, kad ligonių kasos narys yra alkoholikas, tai kasos valdyba galėjo išmokėti pašalpą betarpiiai susirgusio šeimai arba globėjams. Gimdyvės, buvusios nariu bent šešis mėnesius metuose prieš gimdymą, gaudavo per dvi savaites prieš gimdymą ir per šešias savaites po gimdymo tokią gimdymo pašalpą, kokia buvo mokama susirgusiam nariui; akušerę ir, reikalui esant, gydytojo pagalbą; 50 litų vienkartinės pašalpos; žindymo pašalpą, jei pati motina žindė ar dėl ligos negalėjo maitinti krūtimi. Gimdyvės, neišbuvusios šešių mėnesių kasos nariu, gaudavo tokią medicininę pagalbą ir pašalpą, kokia buvo mokama susirgusiam kasos nariui. Jei motina pagimdžiusi mirdavo, tai vienkartinė piniginė ir žindymo pašalpa buvo išmokamos asmeniui, kuris globojo kūdikį.

Kasos nariui mirus, buvo mokama palaidoti pašalpa lygi to nario klasės maksimalinei dienos pašalpos normai, padidintai 20-30 kartų.

Nario šeimos narių šalpa. — 1934 m. ligonių kasos įstatymas globojo ir nario šeimos narius: žmoną, kasos nario vyrą, jei jis yra invalidas ir žmonos išlaikomus savus vaikus, nors jie būtų gimę ir nesusituokus, ir povaičius ligi 15 metų amžiaus, tėvus, našlaičius brolius, seseris ir anūkus ligi 15 m. amžiaus, jei kasos narys juos išlaiko. Ligonių kasos nario šeimoms teikiama medicinos pagalba mažai kuo skyrėsi nuo pagalbos teikiamos nariams.

Jei ligonių kasos narys, kuris prieš susirgimą pilnai ar dalinai išlaikydavo savo šeimą, buvo patalpinamas į ligoninę, tai jo šeimai buvo mokama pašalpa lygi pusei kasos nario pašalpos ligoje.

Ligonių kasos lėšos ir administracija. — Ligonių kasos lėšas sudarė narių ir samdytojų mokesčiai. Jie siekė 6% nario uždar-

bio : 3 % mokėjo narys ir tiek pat darbdavys. Toliau, valstybės išdo įnašai, kasos turto pajamos, pašalpos bei aukos, pagaliau, baudos, kuriomis baudžia kasos valdyba, darbo inspektorius ir vyriausioji socialinio draudimo valdyba. Nariai pagal uždarbį buvo suskirstyti į šešias klases. Gydymas visoms klasėms buvo vienodas, bet teikiama pašalpa įvairavo nuo pusės ligi pilno dienos uždarbio. Ją nustatant, buvo atsižvelgiama į susirgusio nario šeimyninę padėtį.

Administracijos reikalams galėjo būti išleidžiama ne daugiau 12 % metinių kasos pajamų. Vidaus reikalų ministeris galėjo tą nuošimtį padidinti. Ligonų kasos buvo įpareigosios sudaryti atsargos kapitalą ligi pusės metų kasos išlaidų didumo. Tam tikslui pasiekti buvo leidžiama panaudoti daugiau kaip 10 % kasos narių ir samdytojų įnašų ir kasos operacijų likučius.

Ligonų kasų reikalus tvarkė : kasos taryba, kasos valdyba, kasos revizijos komisija ir kasos taikomoji komisija. Tarybą sudarė 10 ligonų kasos narių ir 10 darbdavių atstovų. Pirmuosius rinko kasos nariai iš savo tarpo, o pastaruosius darbdaviai. Kasos taryba rinko valdybą, revizijos komisiją ir taikomosios komisijos narius. Kasos tarybos posėdžiuose galėjo dalyvauti su sprendžiamu balsu vidaus reikalų ministerijos paskirtas atstovas.

Kasos valdybą sudarė penki nariai : vieną narį skyrė vidaus reikalų ministras, du buvo kasos nariai ir du iš darbdavių tarpo. Vyriausioji Socialinio draudimo valdyba turėjo teisę atstatyti valdybos narius už nusižengimus ligonų kasos įstatymui arba kasos statutui.

Taikomoji komisija sprendė kasos narių ir valdybos ginčus dėl teikiamos pagalbos ir ginčus dėl kasos uždėtų nariams baudų. Ją sudarė trys nariai. Du iš jų (vieną iš ligonų kasos narių atstovų, antrą samdytojų atstovų) rinko kasos taryba. Trečiąjį išsirinkdavo tarybos rinkti nariai. Ligonų kasos įstatymas numatė, kad medicinos pagalbos teikimą kasa gali pavesti tikrinti gydymo kontrolės komisijai, kurią sudaro ligonų kasos valdybos, ligonų kasos gydytojų ir sveikatos departamento atstovai.

Taip pat buvo numatyta galimybė pavienių kasų susiorganizavimas į ligonų kasų sąjungą, kuri būtų pajėgesnė, operuodama didesniais kapitalais, atlikti platesnio masto uždavinius.

Ligonų kasos buvo svarbus socialinis laimėjimas, sustiprinęs dirbančiųjų gerbuvį ir ugdantis tautos sveikatingumą. Jų veiklą

papildė ir patobulino 1936 m. Privalomo draudimo nelaimingų atsitikimų atvejais įstatymas. Galutinam socialinio draudimo plano išbaigimui trūko dar dviejų įstatymų: draudimo invalidumo atveju ir draudimo senatvėje. Tų įstatymų projektai buvo paruošti. Klaipėdos krašte veikė Vokietijos socialinio draudimo įstatymai, kurie numatė visų rūšių socialinį draudimą.

1934 m. Ligonių kasų įstatymo trūkumai. — To įstatymo didžiausia yda buvo, kad jis paliko žemės ūkio darbininkus už savo ribų. Taip pat galima jam primesti per didelę toleranciją jau anksčiau pradėjusių veikti ligonių kasų atžvilgiu. Svarbesnės iš jų suminėtinos: Susisiekimo ministerijos (3.200 narių), Žemės Ūkio ministerijos laisvai samdomų eigulių (1.600), Lietuvos Banko tarnautojų (500), Šv. Zitos draugijos (600), Kauno Elektros stoties (200), Vytauto Didžiojo Universiteto Akademinei ligonių kasa (apie 3.500). Gyvenimas rodė, kad ilgainiui kai kurios tos kasos vis labiau linkdavo susijungti su bendra Ligonių Kasa.

Visos ligonių kasos buvo apdraudusios 131.000 asmenų — 75.400 narių ir 55.400 šeimos narių. Krašto pramonei plečiantis apdraustųjų skaičius greitai didėjo.

Ligonių kasos darė nemažą įnašą, skleisdamos žinias apie higieną ir ligų profilaktiką. Nuo 1929 m. leido savo organą *Darbo Sveikata*, kuris 1934 m. buvo perkrikštytas į *Sveikata ir Darbas*. Jame tilpo daug žinių apie įmonių higieną, profesines ligas, nelaimingus atsitikimus darbe ir jų apsisaugojimą.

Kauno ir Šiaulių ligonių kasos suspėjo pasistatyti tinkamus savo darbui rūmus. Juose tilpo administracija, fizioterapijos kabinetai ir kita.

Tos dvi kasos buvo pastatę užmiestyje vaikų vasaros kolonijas. Kitos ligonių kasos savo narių vaikus siųsdavo vasaros poilsui pas kultūringus ūkininkus į kaimą. Kauno Ligonių Kasa turėjo puikiai įrengtą sanatoriją Birštone.

Ligonių kasos ir gydytojai. — Lietuvos Gydytojų Sąjunga pasisakė nuo pat pradžios už socialinio draudimo įvedimą ir už bendradarbiavimą su ligonių kasomis. Taip pat Lietuvos Gydytojų Sąjunga sutiko su ligonių kasų pasiūlymu bendradarbiauti kolektyviai. Todėl sutartys buvo sudaromos ne su pavieniais

gydytojais, bet su visų gydytojų kolektyvu, sutikusių bendradarbiauti su ligonių kasa.

Šiaulių ligonių kasa pasirašydavo sutartį su vietinėmis gydytojų draugijomis. Kasos ligonis turėjo teisę pasirinkti gydytoją. Tuo būdu nebuvo pažeistas laisvo pasirinkimo gydytojo pradai, ir gydytojas nebuvo paverstas ligonių kasos tarnautoju. Dėl atlyginimo už teikiamą ambulatorinę medicinos pagalbą ligonių kasos nariams ir jų šeimoms buvo susitarta, kad gydytojai gauna atitinkamą (rodos 22 %) ligonių kasos pajamų procentą. Jos proporcinė dalis buvo išmokama kiekvieną mėnesį. Metams pasibaigus, buvo daromas galutinis atsiskaitymas. Gautą sumą gydytojai pasiskirstydavo pagal padarytų vizitų skaičių. Vizitų gaudytojams sutramdyti, gydytojai turėjo savo kontrolės komisiją, kuri buvo kompetetinga nereikalingai atliktus ligonių lankymus ir vizitus pas gydytoją nubraukti. Šiaulių ligonių kasa visą laiką mokėjo už kiekvieną vizitą pagal iš anksto sutartą tarifą. Kad gydytojai «per uolius» ligonių lankymu ir jų priėmimu savo kabinete nepažeistų kasos sąmatos, tokių vizitų skaičius buvo abipusiu susitarimu apribotas. Susitarimas buvo individualizuotas — buvo atsižvelgiama į ligos rūšį ir jos eigą. Tuo metodu buvo ir ligonių kasa įtraukta į savo ligonių kontrolę, o ne vien tik gydytojai. Viršytiniai ligonių vizitai, jei būdavo rimto pagrindo, galėjo būti daromi tik ligonių kasai leidus.

Už specialius veiksmus ir už operacijas visose Lietuvos ligonių kasose buvo atlyginama pagal sutartą tarifą. «Aišku, visos derybos ligonių kasos su gydytojais buvo sunkios, bet kultūringos, nes abidvi pusės pabojo, kad socialinis draudimas nebūtų sukompromituotas».

Tautų Sąjunga 1927 m. (Ženevoje) priėmė tarptautinę konvenciją, tvarkančią pramonės, prekybos ir namų ruošos darbininkų draudimą ligoje. Lietuva ją ratifikavo 1931 m.

1940 Sovietų Rusija okupavo mūsų šalį ir likvidavo nepriklausomos Lietuvos ligonių kasas ir visą draudimo sistemą.

Esu dėkingas J. Vilkaičiui, Kauno Ligoninių kasų direktoriui, ir J. Sondai, Šiaulių Ligoninių kasų direktoriui, už suteiktas informacijas ir adv. L. Šmulksčiui už parūpintą 1934 m. Ligoninių kasos įstatymo nuorašą.

DR. DOMAS JASAITIS

Tampa, Fla., J. A. V.

LITERATURA

APIE SVEIKATOS DRAUDIMĄ APSKRITAI

Encyclopaedia Britannica, XX t., 1953, 893 psl.

CHARLES I., SCHOTTLAND, *The Social Security Program in the U. S.*

The World Book Encyklopaedia, 1962, m. 454 psl.

APIE SOCIALINĮ DRAUDIMĄ VOKIETIJOJE

BOSCH, VERNER, *Patient, Arzt, Kasse*, Heidelbergas, 1954.

Der Arzt, Stuttgart, 1960.

Evolution of German Health Services. Žr. *Financing Medical Care*, 147-197 psl.

THIEDLING, FR., *Der Mensch und die soziale Krankenversicherung*, Stuttgartas, 1959.

DIDŽIOJOJE BRITANIJOJE

ECKSTEIN, HARRY, *The English Health Service*. Cambridge, 1959.

Financing Medical Care, Caldwell, Idaho, 1962.

GEMMILL, PAUL F., *Britain Search for Health*, Philadelphia, 1960.

HALL, M. PENELOPE, *The Social Service of Modern England*, Londonas, 1959.

JEWKES, JOHN and SYLVIA JEWKES, *The Genesis of the British National Health Service Oxford*, Blackwell, 1961.

Methods of Social Welfare Administration and Training for Social Work, an International Survey, United Nations Department of Social Affairs.

ROBSON, W. A., *Social Security*, Londonas, 1943.

SIMMONS, LEO W., *Important Sociological Issues and Complications of Scientific Activities in Medicine*, žr. *Journal of American Medical Association*, 1960. V. 14 d.

Socialized Medicine in Great Britain, žr. *Editorial Research Reports*, 1961. VIII. 9 d.

Social Security, žr. *Encyclopaedia Britannica*, 20 (1953), 893-902 psl.

Social Security Legislation Throughout the World, United Nations Department of Social Affairs, 1949.

Social Service, žr. *Encyclopaedia Britannica*, 20 (1953), 902-903 psl.

JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE

BROWN, J. DOUGLAS, *The American Philosophy of Social Insurance*, žr. *The Social Service Review*, 1956 m. kovo mėn.

Fund for the Republic Center for the Study of Democratic Institutions, žr. *Medicine*, 1962 m. 4 psl.

Medical Care for the Aged, žr. *Congressional Quarterly*, 1963 m. rugpiūčio mėn.

- RICHARDSON, J. HENRY, *Economic and Financial Aspects of S. Security*, Toronto, 1960.
- SHAFFER, HELEN B., *Health Care Plans and Medical Practice*, žr. *Editorial Research Report*, 1962, m. birželio mėn. 20 d.
- Social Service*, žr. *Encyclopaedia Britannica*, 20 (1953) 902-903 psl.
- « *The Politics of Medicine* » in *The Crisis in American Medicine*, 1961.
- The Social security Program in the United States*, New Yorkas, 1963.
- U. S. Bureau of Old-Age and Survivors Insurance, Your Social Security : Old-Age, Survivors and Disability Insurance Benefits Under the S. Security Law*, Washingtonas, 1960.

AUSTRALIJOJE

- Australia in Brief*, Canberra, Australia, 1963 m. kovo mėn. (1963).
- COPPLESON, V. M., *Pattern of Medical Practice in Australia*, M. J. Australia 1961, 601 psl.
- FOX T., *Antipodes : private practice publicly supported*, žr. *Lancet*, I (1963) 875-879, 933-939, 988-994 psl.
- Report of the Director-General of Health 1960-1961, 1962-1963*, Canberra, Australia, 1963.
- JUNGER, C. C., *General Practice in Australia*, Adelaide, Australia, 1962.
- LEE, A. E., *Voluntary Health Insurance in Australia*, žr. *Medical Journal Australia*, (1962), 917-922 psl.
- LAST, J. M., *N. E. Journal of Medicine*, 1965, 6 nr. 293-297 psl.
- PAGE EARLE, and R. R. WINTON, *Financing Medical Care*, Caldwell, Idaho, 1962, 281-305 psl.

ŠVEICARIJOJE

- BIEDERMANN, P., *Die Entwicklung der Krankenversicherung in der Schweiz*, Dissertation, Zürichas, 1955.
- BRECHTBUHL, P., *Entwicklung und heutiger Stand der privaten Krankenversicherung*, žr. *Schweizerische Zeitschrift für Sozialversicherung*, 1959.
- FRAUENFELDER, M., *Soziale Krankenversicherung*, žr. *Handbuch der schweizerischen Volkswirtschaft*, Bern, II t., 1955.
- GROSMANN MARCEL, *Switzerland, where the Voluntary Insurance Principle Prevails*, žr. *Financing Medical Care*, Caldwell, Idaho, 1962, 261-274 psl.
- ROBSON, WILLIAM A., *Nationalized Industry and Public Ownership*, Londonas, 1960.
- Statistik über die vom Bund anerkannten Krankenkassen und Tuberkuloseversicherungsträger. Statistik 1949-1958.*

NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE

- Lietuvos Ligonių Kasų 1929-1934 metraštis*, 1936 m.
- Ligonių Kasų įstatymas 1944 m.*, žr. *Vyriausybės Žinios*, 434 nr.
- PAPLĖNAS, J., *Ligonių Kasos*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVI (1958), 179-181 psl.

GESUNDHEITSVERSICHERUNG UND SOZIALE SICHERHEIT

von

Dr. DOMAS JASAITIS

(Zusammenfassung)

Dem Menschen der Gegenwart sind seine soziale Sicherheit und der öffentliche Schutz seiner Gesundheit derart unentbehrlich, dass man im Falle, dass sich die grosse Französische Revolution wiederholen sollte, zu ihren Schlagworten: *liberté, égalité, fraternité* noch *santé* hinzufügen müsste.

Der Artikel befasst sich mit der Geschichte der Sozialversicherung in ihrer dreifachen Erscheinung: obligatorische, freiwillige, kombinierte Versicherung. Ausführlich werden vor allem die in Deutschland, in England, in den Vereinigten Staaten Amerikas, in Australien, in der Schweiz und in Litauen (hier während 1918-1940) angewandten Systeme der Sozialversicherung besprochen.

Im Schwerpunkt der Darstellung liegen die Gesetzgebung und die Finanzierung des Sozialversicherungswesens sowie dessen Einfluss auf den Gesundheitszustand der Versicherten und der ganzen Nation.

Als Endergebnis werden die historische Bedeutung und die segensreiche Wirkung der Sozialversicherung hervorgehoben.

BANDYMAS ĮVESTI NEKALTAI PRADĖTOSIOS ORDINĄ LIETUVOS-LENKIJOS VALSTYBĖJE

1. *Marijos kulto plitimas.* — Viduriniai amžiai buvo religinio gyvenimo žydėjimo laikotarpis, o Marijos garbinimo ir pamaldumo atžvilgiu — tiesiog *aetas aurea*. Jau nuo Karolingų laikų (IX amž.) ėmė reikštis įvairios Marijos garbinimo formos. Jos atsirado pirmiausia vienuolynuose, kaip privataus pamaldumo ženklai, bet greitai išplito ir į liaudį. Iš tų laikų turime *Mažąsias Marijos Valandas*, maldą *Sveika Marija*, kuri vėliau gavo rožinio ir *Viešpaties Angelas* formas, įvairius antifonus, himnus, responsorijas. Prie Marijos kulto išplitimo labai prisidėjo nauji vienuoliniai ordinai: cistersai, pranciškonai, domininkonai, karmelitai, mercedarai. Scholastikos žydėjimo periode, didieji scholastikai savo teologiniuose traktatuose dar aiškiau formulavo Marijos kultą, kuris yra didesnis, aukštesnis už kitų šventųjų (*hyperdulia*). Iš antros pusės, liaudis, sužavėta Dievo Motinos kilnumu, skelbiamu karštų Marijos garbintojų, kaip šv. Bernardo, šv. Domininko, šv. Pranciškaus, sukūrė įvairių naujų pamaldumo formų, kurios apėmė visą religinį ir profaninį, bažnytinį ir civilinį gyvenimą.

Nuo IX amž. krikščioniškame pasaulyje ėmė stiebtis į dangų savo bokštais daugybė Marijai pašvęstų bažnyčių. Daugelis to laiko katedrų turi Dangun Paimtosios titulą, o kiekviena bažnyčia bent Marijos altorių. Pagarsėja kai kurios ypatingos Marijos šventovės, sutraukdamos maldininkų minias. Marijos vardas parenkamas ne vien krikšto metu pavieniams asmenims, bet ir ištisos žmonių grupės ir bendruomenės renkasi Mariją savo globėja. Pamaldžių žmonių brolijos, amatininkų cechai nešioja Marijos vardą, šaukiasi jos globos, ją ypatingu būdu garbina. Liturginiame Bažnyčios gyvenime dar vis dominuoja Dangun Paimtosios (*Dormitio B. V. M.*) šventė, nes Marijos dangun paėmimas buvo laikomas aukščiausiu Marijos pagerbimu. Dėl Marijos die-

viškosios Motinystės (Efezo Susirinkime 430 m. paskelbtos dogma) ir jos dangun paėmimo, kaip šių dviejų prerogatyvų pasekmė, atsiranda ir kitos Marijos šventės, turinčios ryšio su Marijos išaukštinimu — Gimimo, Apreiškimo, Įvedybų. XV amž. davė dar naujų Marijos švenčių, mininčių įvairius jos gyvenimo įvykius.

2. *Riterių ordinai.* — Riterių ordinams pradžią davė Kryžiaus karai. Kai paprasti kryžininkai, gaudami kryžių, pasižadėdavo laikinei tarnybai, tai riteriai-kariai darydavo amžiną įžadą visą gyvenimą pašvęsti kovai su netikėliais: musulmonais ar pagonimis. Tokių ordinų nariai vieni buvo *fratres milites*, kiti *fratres servientes*. Visus valdydavo renkamas didysis magistras. Pirmasis riterių ordinas buvo *Ordo Templi* (templininkai). Jo pavyzdžiu ir regula buvo kuriami kiti. Riterių ordinai, suorganizuoti vienuolių pavyzdžiu, sekdami jų regulą, buvo tvarkomi bažnytiniais nuostatais ir aprobuojami popiežiaus. Jiems buvo Šv. Sosto leista *hostem ferire sine culpa*, be įkritimo į bažnytines bausmes. Taigi pagrindinis riterių-vienuolių tikslas — ginti tikėjimą, vargšus, nelaiminguosius (iš čia kariai ligonių slaugytojai, maldininkų globėjai). Šalia riterių-karių ordinų steigėsi hospitalierių ordinai, kurių dalis laikui bėgant irgi virto karių ordinais. Tokie yra, pavyzdžiui, Šv. Jono Jeruzalėje (dabar vadinamasis Maltos) ordinas ir lietuviams pakankamai įkyrėjęs Teutonų ordinas. Kiti liko prie savo pirminio uždavinio, pavyzdžiui, Šv. Lozorius ordinas (įsteigtas 1255 m.) raupsuotiems globoti, Mercedarų ordinas (įsteigtas XIII amž.) belaisviams išpirkti ir kiti. Riterių ordinais ypačiai gausi buvo Ispanija, kai buvo vedami karai su maurais. Jų kai kurie virto pasaulininkų ordinais, kai pop. Paulius III 1540 m. leido jų nariams vesti žmonas.

Marijos kulto įtakoje, daugelis ir šių riterių ordinų rinkosi Mariją savo globėja. Viduramžių riterių idėja gražiai derinosi su dangiškosios Damos kultu. Marija tiko būti kiekvieno krikščionies riterio širdies dama. Iš tokių «marianinių» ordinų žinome kryžiuočių ordiną, kanoniškai įsteigtą Jeruzalėje 1199 m., Anunciatos ordiną, įsteigtą Savojoje 1362 m., Švenč. Marijos betlemiečių ordiną, įsteigtą pop. Pijaus II 1459 m. ginti Egejaus jūros salas nuo turkų, Švenč. Marijos iš Montezos ordiną, įsteigtą 1317 m. Aragonijos ir Valencijos karaliaus Jokūbo II, Garbin-

gosios Marijos riterių ordiną (*fratres gaudentes*) Italijoje, įsteigtą domininkono Bartolomeo Breganza 1233 m., Loreto riterių ordiną, įsteigtą pop. Siksto V 1586 m. ginti Loretą ir Adrijos pajūrį nuo piratų, Nekalto Marijos Prasidėjimo riterių ordiną, įsteigtą Mantovos kunigaikščio Ferdinando ir Neverso Karolio 1624 m. ginti katalikų tikėjimą ir mokslą apie Marijos nekaltą prasidėjimą, Jėzaus ir Marijos riterių ordiną, įsteigtą Romoje 1615 m. pop. Pauliaus V, ginti Bažnyčios reikalus, Dangiškojo Rožinio riterių ordiną, įsteigtą 1645 m. Liudviko XIV motinos Onos Austrės, Nekaltai Pradėtosios riterių ordiną, įsteigtą Austrijos imperatoriaus Ferdinando II kovai su turkais, tokio pat vardo ir su panašiu tikslu steigta Lietuvos-Lenkijos karaliaus Vladislovo Vazos 1634 m. Šio pastarojo kilme ir likimą čia norime panagrinėti plačiau.

Reikia tačiau bent trumpai paminėti, kad XVI-XVIII amž. atsiradusieji riterių ordinais jau nebeturėjo vienuolinio pobūdžio. Jie virto grynai dekoratyvine priemone — papuošti ordino ženklais žymesniusius asmenis, juoba, kad katalikų pavyzdžiu pasekė ir protestantų kunigaikščiai, steigdami panašius ordinus. Nors krikščionių kunigaikščių riterių ordinams dar skiriamas ypatingas tikslas — ginti tikėjimą ir kovoti su katalikų Bažnyčios priešais, nors jie dar aprobuojami popiežiaus, tačiau jie daugiau yra pompastiškas papuošalas ir paprastas asmenų pagerbimas, o ne religinio pobūdžio institucija.

3. *Zigmanto Vazos pastangos pagerbti Nekaltai Pradėtąją Mariją.* — Zigmantas Vaza, tėvo švedo Jono III ir Jogailaitės Zigmanto Augusto sesers Kotrynos sūnus, nors auklėtas protestantiškoje Švedijoje, katalikės motinos ir mokytojų jėzuitų buvo išauklėtas uoliu kataliku. Jis tokiu liko visą savo gyvenimą. Tapęs Lietuvos-Lenkijos karalium, svajojo gražinti pravoslavus į Bažnyčios vienybę, o protestantus visiškai išnaikinti. Tuo būdu sukėlė prieš save kitatikius, kurių neapykanta karaliui katalikui dar buvo jaučiama ir jo sūnaus Vladislovo Vazos karaliavimo laikais. Religinėje politikoje Zigmantas rėmėsi patarėjais jėzuitais ir pranciškonais. Kadangi pranciškonų ir jėzuitų ordinų nariai ilgame teologiniame ginče apie Marijos nekaltą prasidėjimą stovėjo taip vadinamų «immaculistų» pusėje, t. y. laikėsi mokslo, kad Marija buvo pradėta be gimtosios nuodėmės, būdami artimi

Zigmanto patarėjai (jėzuitai Markvartas ir Fabrizi), paveikė karalių, kad ir jis, kitų katalikų valdovų pavyzdžiu, koku nors būdu pabrėžtų savo krašto tikėjimą ir pamaldumą į Marijos Nekaltąjį Prasidėjimą. Tokiu ženklų turėjo būti Marijos Nekalto Prasidėjimo arkibrolija. Tuo reikalu Zigmantas (1624. VI. 20) parašė pop. Urbonui VIII raštą¹ ir įdavė jį pasiuntiniui Ursio Rhoti, kad tasai dar žodžiu Romoje karaliaus prašymą paremtų. Tame rašte sakoma : « Jūsų Šventenybei gerai yra žinoma, kokia yra Lenkijos karalystėje biauariausių priešų atkaklybė ir siaučiančių neprietelių žiaurumas, kas galima sutramdyti tik galinga Marijos Nugalėtojos pagalba ... Tokioje tad besikeičiančių dalykų eigoje, nutarėme pasirinkti Dievo Motiną, kad ji gindama mūsų jėgų silpnybę, būtų tarsi stipri pilis ; dėl to geidžiame, kad Jūsų Šventenybė savo autoritetu ir gerumu įsteigtų visai valstybei Marijos Nekalto Prasidėjimo arkibroliją ... ».

Karalius savo rašte prašo dviejų dalykų : pirma, kad brolijos nariai turėtų išorinį ženklą — 3-4 colių platumo diržą, ant kurio būtų Nekalčiausios Mergelės Marijos su Kūdikiu atvaizdas saulės spinduliuose, o apačioje parašas : *Dignare me laudare te, Virgo Immaculata, da mihi virtutem contra hostes tuos* ; antra, kad visi į tą broliją įsirašiusieji po mirties kuo greičiau būtų išlaisvinti iš skaistyklos kančių. O jei brolijos nariai būtų kariai, kad jie tą pačią dieną, kada garbingai mirs kovoje, arba Dievas pašauks juos pas save, Nekaltai Pradėtosios užtarimu, patektų į dangų. « Šis Jūsų Šventenybės širdies palankumas kariams, daugelio jų širdis ir rankas sulaukys nuo plėšikavimų ir kitų neteisybių ; ko nepajėgia padaryti įstatymų normos, tai atliks šis toks kilnus laidas ».

Tame pat rašte karalius užtaria du pranciškonų, kurių vieną — Kristupą Campo vadina savo teologu-kapelionu. Iš to reikėtų daryti išvadą, kad arkibrolijos steigimo sumanymas ir parašytieji įstatatai buvo pranciškonų darbas.

Reikia stebėtis, kad pop. Urbonas VIII šio karaliaus Zigmanto Vazos prašymo nepatenkino. Panašaus pobūdžio brolijų, Šv. Sosto aprobuotų, jau buvo daugybė. Lygiai Šv. Sostas buvo apro-

¹ Žiūr. priedą I, 290-291 psl.

bavęs karmelitų brolijos *privilegium sabbatinum*. Tad turėjo būti kitų priežasčių neigiamam popiežiaus nusistatymui. Pop. Urbonas VIII tą pat 1624 metų liepos 13 d. raštu² mandagiai karaliui Zigmantui atsakė, pagirdamas karaliaus rūpestį daugiau tautos pamaldumu, negu pergalių garbe. « Pagiriame pamaldaus karaliaus sumanymus, ką rodo ne tiktai nuveiktieji darbai, bet ir Jūsų Didenybės rašyti laišakai ». Popiežius užtikrina, kad karalius tikrai pelnys dangų dėl savo pastangų Marijos Nekalto Prasidėjimo garbę sustiprinti dar ir popiežiaus dekretu. Lygiai pagiria karaliaus norą savo valstybę pavesti globai tos, kuri yra *terribilis ut castrorum acies ordinata*. « Tačiau — rašo toliau popiežius — tos priežastys, kurios iki šiol neleido ginčo (apie nekaltą Marijos prasidėjimą) išspręsti, lygiai sulaiko Mus tavo prašymą patenkinti. Šventosios Dvasios šviesa dar neapšvietė popiežiaus proto, atidengdama žmonėms šią dangišką paslaptį ». Baigdamas popiežius tikisi, kad toji šviesa karaliaus pageidavimą padarys kada nors vaisingu.

Vos mėnesiui praslinkus (1624.VIII.3) popiežius Urbonas VIII, tarsi norėdamas atsilyginti Zigmantui už gražias jo pastangas ir norą įsteigti Marijos Nekaltai Pradėtosios arkibroliją, siūlo kitą dalyką: įvesti Lenkijoje jau esamą Nekaltai Pradėtosios ordiną (*Militia Christiana in honorem Virgineae Conceptionis*), kuri įsteigė Mantovos ir Neverso kunigaikščiai kovai su turkais skatinti ir kuri pop. Urbonas (1624.II.12) aprobavo. Popiežius, tikėdamas, kad šis ordinas pasitarnaus katalikų tikėjimui ginti ir stiprinti, jei tik jį parems karaliai ir kunigaikščiai, ragina Zigmantą, kuris esąs « Šiaurės garbė ir Bažnyčios tvirtovė » (*Septentrionis decus et Ecclesiae propugnaculum*) paskirti iš didikų tarpo vieną autoritetingą ir dorybėmis žymų asmenį, kuris būtų tos *Militiae Christianae* įsteigėjas Lenkijoje³.

Karalius Zigmantas, užimtas karu su Švedija, o paskui dėl senatvės, popiežiaus pasiūlymo neįvykdė. Tai padarė po dešimties metų Zigmanto įpėdinis Vladislovas Vaza ėmęs kurti savą, nuo niekeno nepriklausomą, Marijos Nekalto Prasidėjimo ordiną.

² Žiūr. priedą II, 291-292 psl.

³ Žiūr. priedą III, 292-293 psl.

4. *Vladislovas Vaza steigia Nekaltai Pradėtosios riterių ordiną.* — Kadangi Lietuvos-Lenkijos valstybė iki tol neturėjo garbės žymens, kuriuo papuoštų ne tik savosios valstybės didikus, bet ir kitų kraštų asmenis juo apdovanotų, ordino sumanytoju ir vykdytoju faktinai buvo Jurgis Ossolinskis, karaliaus dvaro pažiūdininkas, paskui vicekancleris ir pagaliau kancleris, Vladislovo Vazos ištikimas draugas ir žymiausias patarėjas valstybės reikaluose.

Jurgis Ossolinskis, kilęs iš smulkių Sandomieriaus bajorų, išsimušė į viršūnes ne savo kilme, o tik asmeniškais gabumais. Lenkų istorikai apie jo veiklą ir įtaką karaliui nėra vienodos nuomonės. Vieni jį labai giria, kiti smarkiai peikia. Vieni jį vadina genialių politiku, diplomatu, kiti — blogu sodininku, kuris ko nesodino ar nesėjo, vaisių nebuvo. Tikras faktas, kad Ossolinskis buvo ano meto geriausias oratorius, turėjo gražų balsą, mokėjo klausytojus uždegti ir įtikinti. Bajorų tarpe populiarius nebuvo gal ir dėl to, kad jam pavydėta užsienietiško išsilavinimo (mokėsi jėzuitų kolegijoje Graze, lankė Vakarų Europos universitetus, kalbėjo lotyniškai, itališkai, vokiškai, prancūziškai ir ispaniškai). Važinėdamas po užsienį, persiėmė Vakarų absoliutizmo idėjomis ir siekė Lenkijoje sustiprinti karaliaus valdžią bei apriboti bajorų *aukso laisves*. Dėl to didikų tarpe buvo vadinamas lenkiškuoju Richelieu. Būdamas uolus katalikas, buvo nemėgiamas didikų kalvinistų ir liuteronų. Jo mirtini priešai buvo Lietuvos Radvilai, kalvinistai.

Ossolinskis pagarsėjo jau pačiais pirmaisiais Vladislovo Vazos karaliavimo metais, ypačiai per visą Europą nuskambėjusia delegacija į Romą. Ta kelione Ossolinskis norėjo parodyti Europai, kad Lenkija yra galinga *mocarstwo*.

Delegacijos, kuriai vadovavo Ossolinskis, pagrindinis tikslas buvo pareikšti naujojo karaliaus (išrinkto 1632.XI.13) pagarbą ir paklusnybę popiežiui, oficialiai pranešant apie įvykusį išrinkimą. Be to, Ossolinskis turėjo Romoje atlikti ir daugybę kitų reikalų. Jau konvokaciniame seime iškilo religinės tolerancijos klausimas ir naujasis karalius buvo priverstas duoti pravoslavams specialų tolerancijos raštą. Dėl to Ossolinskis turėjo nuraminti popiežių ir nuteikti jį prieš Maskvą, Švediją ir Turkiją, pažadant suruošti karo žygį prieš musulmonus. Tarp kitų reikalų,

Ossolinskis turėjo išgauti iš popiežiaus Urbono VIII sumanytojo Nekaltai Pradėtosios riterių ordino aprobatą.

Ossolinskio vadovaujama delegacija (1633.VIII) įžengė į Romą per Flaminijos vartus, šaudant Šv. Angelo pilies patrankoms, apsupta Romos žioplių minios. Visus stebino keistai papuošti kupranugariai, mulai ir arkliai su tam tikromis kepurėmis, nusagstytomis brangiais akmenimis. Delegacijos narių rūbai buvo kaišyti auksu, aukso kutai ant kepurų, o paties Ossolinskio rūbas buvo išsagstytas deimantais. Romėnai ilgai minėjo tą delegaciją, kurios nariai Romos gatvėse saujomis sėjo aukso monetas.

Ossolinskis, gavęs audienciją pas pop. Urboną VIII, nustebo šį savo lotyniška iškalba. Kalbėdamas apie Lenkijos būsimus žygius, Ossolinskis popiežiui žadėjo: «Pamatysi dar tuos laikus, kada su Dievo pagalba laukiniai Skandinavų liūtai bus galinga karaliaus Vladislavo ranka sutramdyti ir atvesti prie tavo sosto».

Popiežius atsakė, kad nė pats Ciceronas nebūtų gražiau išsireiškęs. Tačiau, kai buvo prieita prie konkrečių reikalų, tai ne daug ką padėjo nei pompa, nei iškalba. Kardinolai buvo priešingai nusistatę karaliui dėl jo padarytų nuolaidų pravoslavams. Popiežius padarė bent tiek, kad įsakė savo nuncijui Lenkijoje tuo tarpu neprotestuoti dėl nuolaidų suteikimo. Ossolinskis turėjo karaliaus pavedimą išgauti iš popiežiaus draudimą dvasiškijai įsigyti naujų turtų ir fundacijų. Išgavo tik tiek, kad tas draudimas buvo pritaikytas tik vienuoliams. Lygiai nepavyko gauti iš popiežiaus finansinės paramos karui su Maskva. Vienintelis Ossolinskio laimėjimas Romoje — tai Nekaltai Pradėtosios riterių ordino ir jo statuto patvirtinimas, ką pop. Urbonas VIII padarė raštu 1634 m. liepos 5 d. Sau Ossolinskis išgavo kunigaikščio titulą, kurį patvirtino ir imperatorius Ferdinandas II, kai Ossolinskis grįžo per Vieną.

Ossolinskiui grįžus iš Romos, pasipylė kritikos balsai. Bajorai pasijuto įžeisti tuo, kad Ossolinskis parsivežė sau kunigaikščio titulą. Vienok Ossolinskis greitai nuramino savo priešininkus ir 1635 m. seime, kur jis buvo išrinktas seimo maršalka, jam buvo viešai padėkota už Romoje atliktus žygius.

Grįžtant prie Nekaltai Pradėtosios riterių ordino, istorikai

įvairiai aiškina tas priežastis, dėl kurių jis buvo steigiamas. Vieni sako, kad karalius Vladislovas, kaip ir jo tėvas Zigmantas, akivazdoje gana apręžtos karaliaus valdžios ir nesveikos valstybės santvarkos, Ossolinskio patariamasis, siekė sustiprinti savo valdžią. Be to, Vladislovas svajojo apie toli siekiančią Lietuvos-Lenkijos misiją Rytuose — nugalėti turkus ir atsisėsti Bizantijos imperatorių soste Konstantinopolyje. Tiems drąsiems ir didelio masto projektams reikėjo krašte turėti palankų didžiųjų ponų pritarimą. Karalius, steigiamo ordino didysis magistras, turėjo suburti apie save katalikus ponus, tampriau surišti juos su sostu ir dinastija ir taip sustiprinti savo valdžią. Viena iš priemonių turėjo būti ordino ženklas, nesvetimas lenkų ponams dėl jų dažnų kelionių po Europą politikos ir mokslo reikalais, lygiai ir dėl nuolatinų santykių su svetimųjų valstybių dignitoriais. Karalius Vladislovas norėjo įsteigti ordiną dar ir dėl to, kad jo ženklais būtų galima atsisteisti už priimamus iš svetimų valstybių ordinus. O, kaip jau minėta, Lietuvos-Lenkijos valstybėje iki tol nebūta jokio garbės ženklo ⁴.

Be šių priežasčių, Ossolinskį ir karalių galėjo dar veikti ir noras pasekti pavyzdžiu kitų valstybių, kurių valdovai, už nuopelnus kovoje su netikėliais, buvo apdovanoję žymesniuosius karius specialiai tam įsteigto ordino papuošalais. Pavyzdžiui, jėzuitai, būdami Vienos imperatoriaus dvaro nuodėmklausiais ir pamokslininkais, paskatino imperatorių Ferdinandą II 1619 m. įsteigti Švenč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo garbei riterių ordiną (*Ordo Militiae Christianae in honorem B. V. M. Immaculate Conceptione*), kurio nariai ant retežių nešiojo atitinkamus ženklus. Be vokiečių didikų tam ordinui priklausė ir kai kurie žymesnieji Lietuvos ir Lenkijos ponai: Albertas Radvilas, Jurgis Lubomirskis, Opolinskis, Konopackis, Lesniovolskis ir kiti. Austrijos Vienos *Ordo Militiae* nariai, be Nekalto Prasidėjimo tiesos gynimo, pagrindiniu tikslu turėjo po Marijos vėliava kovoti su turkais-musulmonais. Penkeri metai vėliau, Mantuvos kuni-gaikštis Ferdinandas ir Neverso Karolis I tuo pačiu tikslu (irgi jėzuitų įtakoje) įsteigė ordiną *Militia Christiana sub titulo Con-*

⁴ E. RACZYŃSKI, *Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziviłł*, I, t. 1829, 357-58 psl.

Karalius Vladislovas Vaza

Kunigaikštis Jurgis Ossolinskis

Nekaltai Pradėtosios Marijos ordino ženklas:
retežis ir kryžius

ceptionis B. V. Mariae Immaculatae et regula S. Francisci, kuris pop. Urbono VIII buvo aprobuotas (1624.II.23) ir, kaip aukščiau minėta, rekomenduotas karaliui Zigmantui Vazai įvesti ir Lietuvos-Lenkijos valstybėje.

Karaliaus Vladislovo Vazos įsteigtasis ordinas savo pavadinimu ir tikslais yra visiškai panašus į jau esančius kitose valstybėse. Istorikas L. J. Rudawskis sako, kad « Ossolinskis, degdamas katalikų tikėjimo uolumu, įnešė į senatą pasiūlymą įsteigti naują ordiną (panašų Maltos ordinui), pavestą Švenč. Mergelės globai, kurio tikslas — kova su turkais, krikščionių tikėjimo gynimas ir platinimas »⁵. O Jonas Fridrikas Sapiega savo *Adnotacijose*, primindamas Vladislovo planus sunaikinti Otomanų galybę, rašo : « Trokšdamas tėvynės sūnams įkvėpti heroiškų žygių karštesnį norą prieš žiaurųjį krikščioniško vardo priešą, įkūrė Nekaltai Pradėtosios Švenč. Mergelės vardo riterių ordiną, tartum norėdamas nuo išdidžių bei biaurių Otomano mėnulio ragų prisidengti ta, kuri yra graži, kaip mėnuo »⁶.

Nujausdamas, kad ordino steigimas gali susilaukti stiprios opozicijos iš bajorų pusės, Vladislovas teigė neįvedęs naujo ordino, o tik atkuriąs seną, dar Vladislovo Lokietkos įsteigtą jo sūnaus Kazimiero su Aldona Gediminaite vedybų iškilmių progą. Netrukus karaliaus nujautimas pilnai pasitvirtino : nepaisant religinių sumetimų, popiežiaus palaiminimo ir aprobatos, bajorija, sukėlusį daug triukšmo, griežtai atmetė naujo ordino įvedimą, kaip priešingą bajoriškosios lygybės principui.

5. *Ordino statutas*. — Ossolinskis 1633 m. rugpiūčio mėn. pradžioje nusivežė į Romą Nekaltai Pradėtosios riterių ordino statutą, kurį, kaip spėjama, buvo parašęs pats, padedamas jėzuito Przybrowskio. Tasai statutas, apimęs 23 punktus, prasideda iškilmingu įvadu : « Mes Vladislovas IV, iš Dievo malonės Lenkų karalius, Didysis Lietuvos, Rusijos, Prūsų, Mozūrų, Žemaičių, Inflantų, Sievero ir Černihovo kunigaikštis, taip pat

⁵ JAN W. RUDAWSKI, *Historja Polska*, I, t. 1755, 115 psl.

⁶ JAN FRYDRICH SAPIEHA, *Adnotationes historicae de origine, antiquitate ordinis aquilae albae*, 1730, 111 psl.

Švedų, Gotų, Vandalų paveldimas karalius, išrinktas Didysis Maskvos kunigaikštis, amžinam dalykų minėjimui pranešame kad esame parinkę iš riterių luomo tam tikrą skaičių vyrų, kurie vadinsis Nekaltosios Mergelės ordino riteriais. Taip juos pavadiname ir, kaip pirmasis sumanytojas bei steigėjas, duodame jiems šiuos įstatus ».

Riterių skaičius, be karaliaus, turi būti ne daugiau, kaip 72, nes tokį skaičių mokinių pasirinko Kristus (1 punktas). Riteriai turi būti kilmingųjų luomo ir praeityje nesutepę to luomo, kokia nors negarbe (2 p.). Jie turi būti kilę iš Lenkijos ir Lietuvos valstybių. Svetimšalių (karalių, kunigaikščių ir kitų didikų) gali būti ne daugiau kaip 24 (3 p.). Ordino galva yra Lenkijos karalius ; vos išrinktas, tuojau perima ordino vadovybę ir ženklus, jeigu pirmiau nebuvo ordino riteriu (4 p.). Ordino ženklas yra auksinis retėžis be brangių akmenų ir perlų, sudarytas iš dviejų besikartojančių sukabintų apvalių su spinduliais žiedų, kurių viename balta lelija ir įrašas *In Te* ; antrame ryšulėlis strėlių, perjuostų balta emaliuota juosta, o šonuose įrašas *Unita Virtus*. Po grandine kabo keturių ragų raudonas kryžius. Vienoje jo pusėje baltas Marijos Mergelės atvaizdas su žvaigždėmis aplink galvą, o po kojomis slibinas ; šonuose įrašas *Vicisti, Vince*. Antroje pusėje baltas išskėstais sparnais erelis. Tokių ženklų karalius pagamina 72 (5 p.)⁷. Ordino ženklą riteriai (lenkiškai : kavalieriai) nešioja visose ordino šventėse, o taip pat per Naujus Metus, Tris Karalius, Velykų, Sekminių, Dievo Kūno ir Kalėdų šventėse ir tose dienose, kurios yra pašvęstos Marijos garbei, o ypačiai Nekalto Prasidėjimo šventėje. Tą dieną riteriai turi priimti šv. Komuniją. Be to, ordino ženklais riteriai turi pasipuošti sekančiose šventėse : šv. Vaitiekaus, šv. Stanislovo, šv. Kazimiero ir šv. Pranciškaus. Kitose dienose nešioja ant kaklo ant balto laikščio pakabintą mažesnę kryžių (6 p.). Iškilmių dienose riteriai ant savo tautinių rūbų (kurie turi būti purpurinės spalvos) nešios baltą apsiaustą, pasiūtą iš šilkinės medžiagos, su purpuriniais apvadais, kuris dengs daugiau dešinę, negu kairę ranką. Kepurė taip pat turi būti balta su purpuriniu pamušalu, papuošta aukso spinduliais, krintančiais nuo viršaus į apačią, o priekyje

⁷ Ordino ženkle piešinį ir aprašymą paduoda J. F. САПІЕКА, *Adnotationes*.

auksu ir sidabru išsiuvinėtas Dievo Motinos paveikslas. Tokią uniformą kiekvienas riteris įsitaisys savo lėšomis (7 p.).

Krokuvos pranciškonų bažnyčioje (Išganytojo Prakartėlės vardo) bus ordino koplyčia, kurią riteriai imasi asmeniškai globoti. Ten jie numirę bus ir laidojami, nebent kliudytų kokios ypatingos aplinkybės, ar mirusiojo valia (8 p.).

Ordino valdžią sudaro kapitulos renkami, bet karaliaus pasiūlyti iš riterių tarpo, kancleris ir išdininkas, kurie prižiūrės taip pat ir šio statuto vykdymą (9 p.).

Riterių pirmenybės eilė nustatoma tokia: pirmoje vietoje monarchai ir karališkojo kraujo kunigaikščiai, toliau (pagal senate užimamą vietą) valstybės senatoriai, kurie yra priimti į ordiną, paskui riteriai, tiek karaliaus dvaro valdininkai, tiek ir nevaldininkai pagal ordino ženklo gavimo eilę, o pats ženklas įteikiamas kartą metuose ordino šventėje (10 p.).

Kasmet karalius ir riteriai, gedulo rūbais apsitaisę, eis iš karaliaus rūmų į koplyčią, kur dalyvaus pamaldose už mirusius brolius, išklauskis pamokslo, sakomo aukščiausio ordino prelado apie mirusiųjų riterių dorybes, kad taip būtų pagerbti mirusieji, o gyvieji iš jų pavyzdžio pasimokytų dorybių ir garbės (11 p.). Kai tik bus gauta žinia apie riterio mirtį, kiekvienas brolis pasistengs užprašyti 30 Mišių už mirusiojo vėlę, o pats tiek pat kartų atkalbės *Salve Regina* (12 p.). Laidojant mirusįjį riterį, dalyvaus visi tie riteriai, kuriems nuotolis ir sveikata leidžia dalyvauti (13 p.).

Mirusiojo įpėdiniai, trijų mėnesių laikotarpyje, privalo grąžinti retežį išdininkui arba pačiam karaliui, kaip didžiajam ordino magistrui. Jei kuris iš riterių dėl neatsargumo ar nelaimės būtų retežio netekęs (pametęs, pražudęs), privalo išdui patiekti tiek aukso, kiek reikalinga naujo ženklo pagaminimui (14 p.).

Kad sužadinus didesnę brolių susidomėjimą, kancleris įrašys į knygas tiek kiekvieno atskirai, tiek visos bendruomenės nuveiktus darbus, kad tuo būdu įamžintų atmintį tų, kurie savo darbais to nusipelnė (15 p.).

Karalius paskiria vieną iš prelatų ordino kapelionu, kuris atliktų liturginę ordino tarnybą, sakytų laidotuvių pamokslus. Kapelionas nešioja ordino mažesnįjį kryžių (16 p.).

Visi riteriai išipareigoja, po Dievo ir Jo Motinos pagarbinimo, po Bažnyčiai ir Apaštalu Sostui ištikimybės, nuolat prieš akis

turėti karaliaus ir valstybės saugumą, gerovę, garbę, o taip pat saugoti tėvynės teises ir laisvės prerogatyvas (17 p.). O kai netikėliai ir pagonys grasins karu, riteriai privalo vyriškai stoti ir sujungti savo jėgas, kare pasitenkinti karišku daviniu, nieko negrobti ir kiek galint kitus nuo plėšikavimo sulaikyti (18 p.). Riteriai, net ir su pavojum savo gyvybei, privalo pasipriešinti piktžodžiaujantiems Dievui ir Jo Motinai, Jos garbę platinti, laikytis ordino įstatų ir pagal valstybės teises rodyti karaliui priklausomą paklusnumą (19 p.).

Jei kas iš monarchų arba garsių asmenybių iš užsieniečių norėtų būti priimtas į ordiną, o karalius sutiktų tokiems asmenims suteikti ordino ženklą, tasai ženklas karaliams ir kunigaikščiams turi būti pasiūstas paties kanclerio arba ordino sekretoriaus, o jei jie yra žemesniojo rango, tai ženklą gaus iš jauniausiojo riterio rankų iškilmingų Mišių metu. Svetimšaliai riteriai, jei nenorės savanoriškai, nebus verčiami stoti į karą su Maskva, tačiau kovoje su pagonimis savo turtais ir jėga gali būti labai naudingi Lenkų karalystei. Svetimšaliai, išskyrus monarchus, į riterius keliami tik tokie, kurie yra pasitarnavę Respublikai (20 p.).

Ordino ženklai riteriams įteikiami bažnyčioje, iškilmingų šv. Mišių metu, atgiedojus Evangeliją. Paskirtą dieną susirinkę riteriai (išskyrus tuos, kurie dėl svarbių priežasčių negali dalyvauti) palydi karalių iš rūmų į bažnyčią. Susirinkus į rūmus, vyriausias riteris pasveikina karalių atitinkama kalba; karalius kanclerio arba sekretoriaus lūpomis tėviškai atsako. Paskui visi, eidami poromis prieš karalių, kuris šią dieną yra apsitaisęs lygiai taip, kaip ir kiti riteriai, nuveda jį į bažnyčią, kur kiekvienas užėmęs savo vietą (kėdę), papuoštą ordino ir savo giminės ženklais, pamaldžiai klauso Nekaltai Pradėtosios garbei kapeliono laikomų Mišių. Kai aukojimo metu karalius pasikelia iš sosto, riteriai eilėmis už jo irgi eina prie altoriaus atiduoti savo aukos. Po to praeina pro karalių, pabučiuodami jam ranką (21 p.).

Kiekvienas riteris gali laisvai, pagal krikščionišką gailėstinumą, duoti aukų belaisviams išpirkti arba vargšams sušelpiti, ir jas įteikia ordino išdininkui. Tuo tikslu ne tik riteriai, bet ir kiti, gali daryti aukas ir užrašus ordinui (bet tik iš judomojo turto). Taip surinktas aukas ordino išdininkas priesaika įsipareigoja panaudoti tiems tikslams, kuriems jos buvo skirtos. O jei

kuris iš riterių be savo kaltės atsidurtų į tokią būklę, kad jau susidarytų gėda bajoriškai ir riteriškai padėčiai, toks bendromis brolių pastangomis turi būti gelbstimas ir kiekvienas riteris turi prie tokios pagalbos prisidėti (22 p.).

Paskutiniame statuto nuostate karalius žada kreiptis į Šv. Sostą, kad popiežius Nekaltai Pradėtosios garbei ir kultui aprobuotų to vardo arkibroliją prie minėtos pranciškonų bažnyčios Krokuvoje. Tai brolijai galės priklausyti ne tik riteriai, bet ir visokio luomo abiejų lyčių asmenys. Brolijos ženklų buvo numatyta auksinis medalis su Nekaltai Pradėtosios paveikslu ir įrašu: *Dignare me laudare Te, Virgo Immaculata*. Statutas baigiamas pastaba: « Visuose šiuose įsakymuose, artikuluose, punktuose, išipareigojimuose ir sąlygose turi būti neliečiamai užlaidoma Valstybės, o taip pat Koronos (Lenkijos) ir Didž. Lietuvos Kunigaikštystės bajorų įstatymai ir teisės, lygiai ir laisvės prerogatyvos pagal senuosius Respublikos papročius ir krašto tvarką »⁸.

6. *Ordino ceremonialas*. — Be popiežiaus patvirtinto statuto, buvo smulkiai išdirbtas iškilmingas ceremonialas ordino įsteigimui ir pirmųjų riterių priėmimui.

Anais laikais riterių į ordiną priėmimas visose valstybėse buvo atliekamas labai iškilmingai, dalyvaujant ne tik monarchui ir aukštiesiems valstybės dignitoriams, bet taip pat ir Bažnyčios atstovams: vyskupams ir prelatams. Iškilmės vykdavo bažnyčioje, kur laike šv. Mišių dundėjo būgnai ir skardenosi trimitai. Po bažnytinių iškilmių karaliaus dvare, naujiems riteriams pagerbti, būdavo surengiamas puikus banketas, teatro žaidimai, fejerverkai, iliuminacijos ir kitos išdaigos. Kai kurių ordinų riteriai įstojimo dieną turėdavo prieiti išpažinties ir priimti Komuniją. Ordino koplyčioje kiekvienas riteris turėjo savo kėdę, kurios atramą puošė jo herbas, pavardė ir atvaizdas. Riteris, netekęs

⁸ Statuto nuostatai paimti iš lenkiško vertimo H. SADOWSKI knygoje *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*, 1904, 51-53 psl. Juos F. J. Sapieha (op. cit. p. 125) taip charakterizavo: « Tai buvo pagrindiniai nuostatai lenkiškojo ordino, po globa Marijos, labai apdairiai Vladislovo sustatyti laisva valia ir laisvu sprendimu, iš kurių negalima išleisti nė mažiausio žodžio, net raidės, tarsi visa tai būtų iškaltą aukse ar išskaptuota kedro medyje ».

savo kėdės bažnyčioje, netekdavo riterio vardo ir būdavo išskiriamas iš ordino narių.

Karalius Vladislovas, steigdamas Nekaltai Pradėtosios riterių ordiną, atsižvelgė į ano meto Europos valstybių papročius. Tai matyti tiek iš ordino statuto, tiek ypačiai iš ceremonialo, kurio turėjo būti laikomasi ordino įsteigimo iškilmėse.

Ordino įvedimo iškilmės turėjo būti labai didingos. Pačiam karaliui ordino rūbą ir ženklus, kuriuos Ossolinskis buvo nuvežęs į Romą, kad pats popiežius juos pašventintų, turėjo įteikti Krokuvos arkivyskupas kardinolas Albertas Vaza, kuris tuo reikalu (1633.XII.23) gavo iš popiežiaus Urbono VIII raštą-įgaliojimą. Popiežius įsako kardinolui Albertui⁹ jo vardu įvilkti karalių ordino rūbą¹⁰.

Ordino įsteigimo ir pirmųjų riterių į jį priėmimo ceremonialą, karaliui liepiant, 1637 m. sustatė Albertas Radvilas, kuris, šalia Ossolinskio, buvo didelis šio ordino įvedimo šalininkas.

Pagal tą ceremonialą, bažnyčioje, Evangelijos pusėje, turėjo būti pastatytas karaliaus sostas su baldakimu, papuoštas Lietuvos-Lenkijos herbais. Lekcijos pusėje panašus, tik mažiau puošnus, sostas karalaičiui Jonui Kazimierui ir kėdės kandidatams į riterius, kiekviena papuošta atitinkamo riterio herbu ir ženklaais. Prieš didųjį altorių klaupka, kur klūpodamas karalius turėjo gauti iš arkivyskupo rankų riterio rūbą. Tarp altoriaus ir karaliaus sosto kitas mažesnis sostas, kuriame karalius, jau riterio apdare, turėjo įvilkti kitus ordino riterius. Ant altoriaus turėjo būti sudėti kiekvieno riterio pagal jo ūgį pasiūti rūbai, kuriuos apeigų pradžioje arkivyskupas turėjo pašventinti.

Ceremonialas nustatė, kad kandidatai poromis iš karaliaus rūmų eis į bažnyčią; po jų karalaitis Jonas Kazimieras ir gale pats karalius. Karaliui žengiant į bažnyčią, choras turėjo giedoti 79 psalmę *Qui regis Israel*. Atėjus karaliui prie altoriaus, popiežiaus nuncijus turėjo paskaityti ordino įsteigimo raštą. Po to karalius klaupiasi (už jo Jonas Kazimieras ir visi kandidatai)

⁹ Jonas Albertas Vaza, Vladislavo brolis, buvo Krokuvos arkivyskupas ir kardinolas. Mirė 1634. XII. 22 d. Paduvoje, turėdamas vos 23 metus amžiaus.

¹⁰ Žiūr. priedą IV, 293-294 psl.

ir arkivyskupas, pontifikaliniuose drabužiuose, užgieda *Veni Creator Spiritus*, seka malda į Šv. Dvasią. Po to prasideda iškilmingos Mišios ir, atgiedojus Evangeliją, prasideda riterių įvilk-tuvės. Arkivyskupas, atsigręžęs į klūpantį karalių, klausia : « Ko nori ? » Tas atsako : « Noriu, kad tapčiau Nekaltai Pradėtosios riteriu ir kad jos bei Dievo garbei galėčiau kitus pakelti į riterius ». Seka visa eilė kitų klausimų : ar esi pasiryžęs širdimi ir lūpomis prisiekti riterio tarnybai, ar nori visuomet prieš akis turėti savo karalystės integralumą, garbę, teises ir pažangą didesnei Dievo garbei, Švenč. Marijos šlovei ir Motinos Bažnyčios naudai, ar nori vyriškai ištesėti ir visas savo jėgas pašvęsti, jei tau pagonys ir netikėliai paskelbs karą, ar stengsiesi sulaikyti savo riterius, kad ne tik patys niekam jokių skriaudų nedarytų, bet ir kitus nuo to sulaikytų, ar nori padidinti Marijos garbę, net su pavojumi gyvybei ją ginti, kad niekas tavo akivaizdoje neišdrįstų pikt-žodžiauti Dievui ir Švenč. Marijai, ar nori užlaikyti ordino sta-tutą ir jame įsakytą savo brolių meilę ? Gavus į visus tuos klau-simus teigiamą atsakymą, dvasiškija taria : *Deo gratias*, o kara-lius paduoda arkivyskupui savo nuogą kardą, kurį tas pašventina ir grąžindamas karaliui sako : « Priimk šį pašvęstą kardą vardan Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, kad jį naudotum savęs ir šv. Dievo Bažnyčios gynimui, Kristaus kryžiaus ir krikščionių tikėjimo priešų sugėdinimui, kad, kiek tai žmogiška silpnybė leidžia, niekad juo nereikalingai nieko nesužeistum, Dievo ir Jo Nekaltai Pradėtosios Mergelės ir Motinos garbę gintum, ką tesuteikia tas, kuris gyvena ir viešpatauja per visus amžius ». Dėdamas gi kardą į makštis, arkivyskupas sako : « Sujuosk stip-riai kardu savo strėnas Jėzaus Kristaus ir Jo Švenč. Motinos vardu, ir atsimink, kad šventieji ne kardu, bet tikėjimu laimėjo amžinąją karalystę ».

Toliau karalius gauna iš arkivyskupo rankų riterio apsiaustą, retežį su kryžium, kepurę, su atitinkamomis maldomis ir pamoky-mais. Karalius, gavęs iš arkivyskupo *osculum pacis* (taikos pasvei-kinimą), eina į savo vietą ir liepia ordino kapelionui iššaukti vardais kandidatus, kurie iš eilės klaupia prieš karalių, kuris jiems stato panašius, kiek pakeistus, klausimus ir, gavęs atsaky-mus, paėmęs kandidato nuogą kardą, laiko jį prieš arkivyskupą, kuris jį palaimina ir karalius grąžina kandidatui panašiu ritualu, koks aprašytas aukščiau. Seka apsiausto, retežio, kepurės įtei-

kimas. Visa tai kandidatui gauna iš karaliaus rankų su atitinkamais išpėjimais ir pamokymais. Kiekvienas taip įvilktas riteris užima savo vietą ir laikomos toliau Mišios. Po *offertorium*, karalius eina prie altoriaus ir atiduoda savo auką. Jam grįžus į sostą, tą pat padaro visi riteriai ir grįždami į savo vietas priklaupia prieš karalių, kuris, savo kardu paliesdamas kiekvieno riterio petį, sako : « Štai esi Nekaltai Pradėtosios ordino riteris. Stenkis darbais įvykdyti tai, ką žodžiais pažadėjai ». Visi riteriai priima šv. Komuniją. Mišioms pasibaigus, giedama *Te Deum laudamus*, daroma bažnyčios viduje procesija su Švenč. Sakramentu ; prieš baldakimą eina visi riteriai, paskutinis pats karalius su žvakėmis rankose. Bažnytinės iškilmės baigiasi palaiminimu su Švenč. Sakramentu. Po to griežiant muzikai, aidint būgnams, visi tvarkingai grįžta į pilį, kur karaliui sėdint soste vyriausias riteris visų vardu prabyla į karalių, linkėdamas jam ir visam krikščionių pasauliui visokios laimės iš pusės naujo ordino riterių. Karalius per kanclerį atsako į linkėjimus. Iškilmės baigiamos banketu, kurį karalius turėjo surengti visiems riteriams ¹¹.

Deja, šios gražios iškilmės niekad neįvyko. Nors parengiamieji darbai sumanytojo ordino įvedimui, pagal karaliaus norą, buvo greitai ir sėkmingai atlikti 1634 m., tačiau karalius to sumanymo įvydymą atidėjo tolimesniam laikui. Delsimas truko trejus metus ir buvo lemtingas ordino likimui, tikriausiai jo pražūčiai, dėl priežasčių, kurias žemiau matysime.

7. *Kliūtys ordino įvedimui.* — Karalius Vladislovas, kaip ir jo tėvas, mėgo didelius planus, užsimojimus, bet neturėjo pakankamai energijos ir valios juos iki galo įgyvendinti. Be to, Vladislovas, vos išrinktas karalium, priešingai prieš rinkimus padarytiems pažadams, ėmė visa energija rūpintis Švedijos sostu. Kai 1632 m. žuvo švedų karalius Gustavas Adolfas, Vladislovas

¹¹ Ritualo aprašymą paduoda FRANCISZEK NOWAKOWSKI, *Źródła do dziejów Polski*, I, t. 1841, 1-8 psl., suradęs dvi ritualo redakcijas Berlyno Karališkoje Bibliotekoje, kurių pirmoji pavadinta : *Porządek Introductey Kawaleriay, która miała nastać w Warszawie Anno 1637, 7-bra 14 dnia. Na królewskim Weselu.* Antroji : *Porządek Nowey Kawaleriay, która miała nastać Anno 1673 w Warszawie.* Ritualo tekstus paduoda dar J. F. SAPIEHA, *Adnotationes* ir K. NIESIECKI, *Herbarz Polski* prie Ossolinskiego giminės aprašymo.

pasiryžo vesti jo žmoną našlę, bet švedai sosto paveldėtoja paskelbė Gustavo Adolfo dukrą Kristiną. Vladislovas jai pasipiršo, bet Švedijos ponai vedyboms pasipriešino. Vladislovas tada pasiryžo, kai tik pasibaigs Altmarko paliaubos, pradėti su Švedija karą. Ėmė dairytis sąjungininkų ir rėmėjų. Iš karto jo dėmesys nukrypo į Prancūziją ir Angliją, kurios pažadėjo paremti Vladislovą, nes nenorėjo, kad jis susiartintų su Habsburgais. Ta proga iškilo Vladislovo vedybų su Reino-Pfalco kunigaikštyte Elzbieta projektas (Elzbieta buvo vokiečių protestantų vado Fridriko V dukra, Fridrikas buvo vedęs Anglijos karaliaus Karolio I seserį). Imperatorius buvo atėmęs iš Fridriko V vaikų Reino-Pfalco kunigaikštystę. Anglijos Karolis I norėjo savo sesers vaikus gražinti į Reino-Pfalcą ir prieš imperatorių gauti paramos iš Lenkijos Vladislovo. Už tai Anglija turėjo padėti Vladislovui kare su Švedija.

Kai Lenkijoje paaiškėjo karaliaus vedybų su Elzbieta projektas, jį labai rėmė didikai protestantai (Elzbieta buvo kalvinistė), bet smarkiai pasipriešino katalikai, nors karalius pradėjo daryti žygius Romoje, kad gautų leidimą šioms mišrios tikybos vedyboms.

Pasibaigus 1635 m. seimui, karalius sušaukė slaptą senato tarybą ir iškėlė vedybų su Elzbieta klausimą. Trys vyskapai pasisakė prieš, tik Kamieneco vyskupas, žinomas istorikas Povilas Piaseckis, tylėjo. Prieš vedybas pasisakė Lietuvos kancleris Albertas Radvila, Lenkijos etmonas Koniecpolskis, pakancleris Zamoiskis ir kiti. Vladislovas, matydamas, kad opozicija labai stipri, išsiuntė pasiuntinius pas Elzbietą, kad jie prikalbintų ją pereiti į katalikų tikėjimą.

Vis didėjant nepasitenkinimui prieš karalių, kuris rengiasi vesti nekatalikę, Vladislovas ėmė linkti į imperatorių. Tasai, bijodamas, kad Lenkija, padedama Prancūzijos ir Anglijos, neatimtų Silezijos, ieškojo būdų susiartinti su Vladislovu. Kad sulaikius Vladislovą nuo sąjungos su Habsburgais, Prancūzija ėmė gundyti jį imperatoriaus vainiku; jis turįs statyti savo kandidatūrą į imperatorių po Ferdinando II mirties. O tuo tarpu reikia išeiti prieš Habsburgus ir atimti Sileziją. Prancūzija žadėjo duoti pinigų ir sudaryti 10.000 karių armiją prieš Habsburgus. Šio plano sustiprinimui Vladislovui buvo pasiūlyta vesti kuni-

gaikštytę prancūzę, o prancūzų karaliaus brolis būtų vedęs lenkę Kotryną. Tačiau Prancūzijos karas su Austrija nesisėkė. Imperatoriaus armija slinko link Paryžiaus. Vladislovas, matydamas Habsburgų karinę persvarą, galutinai palinko į Habsburgų pusę.

Dar 1635 m., kai Jonas Kazimieras lankėsi Vienoje, kad nurašintų imperatorių ir sutartų dėl bendros akcijos prieš Švediją, kuri taip pat kariavo Vokietijoje prieš imperatorių, ta proga buvo pasirašyta (1635.V.25) slapta sutartis tarp Lenkijos Vazų ir Habsburgų bendrai kovoti prieš švedus. Galutinai susirišdamas su Habsburgais, Vladislovas turėjo vesti imperatoriaus dukrą Ceciliją Renatą. Prieš vedybas (1636 m.) buvo nutarta, kad abi dinastijos — Vazų ir Habsburgų — išipareigoja bendrai kovai prieš švedus ir turkus, o be to imperatorius pažadėjo, kad Vladislovo sūnūs galės paveldėti motinos kraigtį: Raciboro ir Opolės kunigaikštystes. Štai, dėl ko Vladislovui buvo svarbu, kad Vienos soste sėdėtų Habsburgas. Todėl, kai imperatorius Ferdinandas II (1637.II.15) mirė, Vladislovas į elekcinį seimą Regensburge pasiuntė Ossolinski, kad tas elektorių tarpe agituotų už Ferdinando sūnų.

Nors Vladislovas ir labai palaikė naujojo imperatoriaus Ferdinando III išrinkimą, tačiau netrukus tasai pareiškė, kad pagal Austrijos įstatymus imperatoriaus paveldimosios sritys negali būti dalinamos ir kam nors dovanojamos; todėl ir Cecilija Renata kraičio — Raciboro ir Opolės negaus. Vladislovui jau buvo nepatogu trauktis atgal ir jis (1637.VII) vedė Ceciliją Renatą Vienoje ne pats, o tik per įgaliotinį: Vienos katedroje prie altoriaus šalia Cecilijos pastovėjo karaliaus brolis Jonas Kazimieras.

Vedybos Lietuvos-Lenkijos didikų tarpe buvo sutiktos nepalankios. Katalikai baiminosi Habsburgų įtakos karaliaus valdžiai stiprinti o kitatikiai — kad Vladislovas negrįžtų į savo tėvo pėdas ir valstybėje neimtų palaikyti ir proteguoti tik katalikus. Šiose nuotaikose karalius grįžo prie savo sumanymo įvesti Nekaltai Pradėtosios ordiną.

Kai Ossolinskis grįžo iš Regensburgo elekcinio seimo, karalius ordino įvedimo iškilmėms paskyrė 1637 m. rugsėjo 14 dieną — karalienės vainikavimo iškilmų proga. Tam laikui buvo jau viskas paruošta: atspausdintas ordino statutas, dvylikai senatorių išsiųsti kviečiamieji raštai (1637.VII.20): juos rugsėjo 14 d. kara-

lius turėjo įvilkti ordino rūbu¹². Tarp kitų, pirmaisiais ordino riteriais turėjo būti: karalaitis Jonas Kazimieras, rusų vaivada Stanislovas Liubomirskis, Lenkijos etmonas ir Krokuvos kaštelionas Stanislovas Koniecpolskis, Lietuvos kancleris kunigaikštis Albertas Radvilas, Lietuvos maršalka Aleksandras Liudvikas Radvilas, Kazimieras Leonas Sapiega, Sandomieriaus vaivada Jurgis Ossolinskis ir kiti.

Kai tik buvo sužinota, kad rugsėjo mėnesį yra jau paskirtos ordino įvedimo iškilmės, krašte bajorų tarpe kilo didelis nepasitenkinimas, tuojuo virtęs atvira opozicija, remiama dalies žymiųjų valstybės senatorių ir dignitorių. Koniecpolskis ir Liubomirskis mandagiai padėkojo karaliui už parodytą malonę — parinkimą į pirmųjų riterių garbingą skaičių, tačiau nuo tos garbės atsisakė, drauge patardami karaliui neįvesti ordino, nes «linkusi įtarinėti ir laisvę mylinti liaudis nekenčia ir bijo net šešėlio tokių dalykų; tas sumanymas jau visiems yra žinomas ir visi labai murma»¹³.

Tokių rimtų senatorių pastabos, pareikštos gana nuoširdžiai ir atvirai, sukėlė karaliui abejonių: ar tikrai verta tą ordiną įvesti. O kai netrukus atėjo ir kitų senatorių tokia nuotaika rašyti laišakai, tai Vladislovas, nežinodamas ką daryti, sukvietė tarybą išgirsti tuo reikalu jos nuomonės. «Jau rugsėjo 13 d. pavakare — rašo savo Atsiminimuose Albertas Radvilas — karalius tarėsi dėl Švenč. Mergelės Nekalto Prasidėjimo ordino ... Tas naujas dalykas laisvoje karalystėje priklausė nuo daugelio aplinkybių: pirmiausia klaidatikiai juo (t. y. ordinu) aiškiai baurėjosi; buvo nemaža ir katalikų, kurie iš pavydo ar dėl ko kito, aiškino tai bajoriškos lygybės naikinimu ir galvojo apie kažkokius slaptus planus. Karalius, susipainiojęs savo sumanymuose, klausinėjo, ką čia daryti? Ar sumanymą vykdyti rytoj, ar atidėti tolimesniai laikui? Tą reikalą atidėjome rytojaus dienai»¹⁴.

¹² Žiūr. priedą V, 294-295 psl. Šiame priede paduodamo pakvietimo tekstas prieš paskutinį karą buvo Lvove, Ossolinskių bibliotekoje, rankraščių skyriuje (2280 nr., 130-31 psl.). Panašaus teksto ir tos pačios datos raštą Kazimierui Leonui Sapiegai paduoda K. KOGNOWICKI, *Życie Sapiehow*, III, t. 298 psl.

¹³ St. Lubomirskio laiškas karaliui Vladislavui: žiūr. LUDWIK KUBAŁA, *Jerzy Ossoliński*, I, t. 1883, 165 psl.

¹⁴ E. RACZYŃSKI, *Pamiętniki*, 358 psl.

Rugsėjo mėn. 20 d. Albertas Radvilas rašo toliaus: «Sekmadienį pirmą kartą su gausia palyda į bažnyčią atvyko vainikuotoji karalienė. Mes, paskirtieji riteriai, susirinkome pas karalaitį Joną Kazimierą ir pasikloję šventuosius tos riterijos įstatus, juos dvi dienas svarstėme ir išbraukėme visa, kas iš pavydo būtų galima kam nors ką prikišti. Bet pačiam blogiui, kuriam ir geriausi dalykai atrodo blogi, atrodo nepajėgėme įsiteikti. Tą uždavinį atlikę, įteikėme įstatus karaliui, kuris tuo patenkintas, riterių paskyrimui nustatė sekantį ketvirtadienį»¹⁵.

8. *Kristupo II Radvilo akcija*. — Kai taip buvo tartasi ir stengtasi iš ordino įstatų išbraukti visa, kas ponams ir bajorams galėtų sukelti įtarimo ir pavydo, disidentų galva ir vadas kunigaikštis Kristupas II Radvilas (1585-1640), Vilniaus vaivada ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės etmonas, sudarė 18 punktų memorialą prieš ordino įvedimą ir vienos audiencijos metu įteikė jį karaliui, tuo prisidėdamas prie paskelbtų iškilnių datos atidėjimo, o viso to pasėkoje — viso sumanymo sužlugdymo. Tokio galingo Lietuvos magnato protesto akivaizdoje, karalius nesijausdamas turįs pakankamai drąsos ir jėgos sumanymui įvykdyti, dar kartą kapituliavo ir kai kurių palankių senatorių patariamais, ordino įvedimo iškilmes nutarė atidėti ligi gruodžio mėn. 8 dienos — Švenč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo šventės.

Kristupas II Radvilas savo memorialo *Rationes przeciwo kawalerji Najświętszej Panny* tūkstančius egzempliorių paskleidė visame krašte, kad tuo būdu sukeltų visą bajoriją prieš karaliaus sumanymą. Buvo skelbiama, kad sumanytasis ordinas yra Habsburgų kažkokios užmačios ir slapti planai suskaldyti Lietuvos-Lenkijos bajorus, kad po pamaldumo skraiste norima uždengti karaliaus neapbrėžtos valdžios siekimai ir tuo būdu atimti bajorams laisves. Ypatingai Kristupas II Radvilas mušė į tai, kad ordino įvedimu bus sukurta vidaus kova: «Stos partija prieš partiją, šeima prieš šeimą, nes priešininkai jungsis į riteriams panašią sąjungą, o jei jos namie neras, ieškos pas svetimuosius». Be to, bajorų tarpe sklido satyrinio pobūdžio lapeliai prieš ordino riterius, o pokyliuose buvo sakomos kandžios

¹⁵ Ten pat.

satyrinės kalbos, kuriose atvirai buvo pajuokiami būsimieji riteriai ir užgauliojamas karalius.

Į Radvilo *Rationes* Lenkijos pataurininkas Ostrorugas paskelbė *Respons* ir taip pat paskleidė visame krašte, stengdamasis atremti nerimtus Vilniaus vaivados priekaištus, o ordino steigimą parodyti tinkamoje šviesoje. Protingi ir nuosaikūs Ostrorugo paaiškinimai neliko be atsakymo: greitai nežinomas autorius paleido į kraštą naują rašinį: *Zniesienia responsu na racje prze-ciwno kawalerji*, kuriame karštai remiami Radvilo priekaištai. Bet jie jau nebuvo reikalingi paramos, nes ir taip jau buvo radę pritarimo plačiose ponų ir bajorų eilėse. O negausios karaliaus šalininkų saujelės išdidusis Lietuvos magnatas nepaisė¹⁶.

Ordino įvedimo iškilmių atidėjimas į gruodžio mėnesį, labai nepalankiai atsiliepė į ordino likimą, nors karalius ir jo dvaro šalininkai, nepaisant beveik visuotinio pasipriešinimo, dar nemanė, kad reikalas yra jau galutinai palaidotas. O ordino priešininkai ir toliau varė agitaciją ir kas kart daugiau rado šalininkų, netgi iš paties karaliaus dvaro partijos žmonių, kurių eilės kasdien vis labiau retėjo. Daugelis senatorių, su Lenkijos primu Jonu Wężyku¹⁷ priekyje, patarinėjo karaliui atsisakyti sumanymo įvesti riterių ordiną. Bajorijos balsų spiriamas, ordino riteriu atsisakė būti ir karalaitis Jonas Kazimieras, kuris iki tol, šalia Ossolinskio, buvo pats karščiausias šio sumanymo rėmėjas. Apie tai (1637.X.5) taip rašo Albertas St. Radvilas: «Pasklido žmonėse gandas, kad karalaitis Kazimieras atsisakė priimti karaliaus sumanytąjį ordiną ir tai buvo aiškinama nevienodai. Greičiausia tai padarė norėdamas įtikti bajorijai, kuri nepritarė tai naujenybei»¹⁸.

Paskirtą gruodžio 8 d. į Varšuvą suvažiavo pakviestieji būsimieji riteriai į «karališkojo ordino paskelbimą», bet ir tą kartą iškilmės neįvyko, nes «karalius dabar susirgęs — rašo Albertas Radvilas gruodžio 6 d. — o dar labiau daugelio laiškų atgrasintas, tas iškilmes atidėjo po būsimosios seimo, kuri jau buvo paskyręs sekančių metų kovo mėn. 10 d. Mat, karalius bijojo, kad bajorai

¹⁶ Visi tie polemniai raštai yra pas F. NOWAKOWSKI, *Źródła*, I. t.

¹⁷ Jonas Wężyk (1555-1638) buvo 1627-1638 Gniezno arkivyskupas ir Lenkijos primas. Jis paskelbė 1621 m. Lenkijos sinode priimtą ritualą, kurio iki 1927 m. laikėsi ir Lietuvos bažnyčios.

¹⁸ E. RACZYŃSKI, *Pamiętniki*, I, 365 psl.

nepakenktų jūros prekybos muito projekto priėmimui. Drąsesnės dvasios vyrai peikė tą karaliaus baimę; tokiose aplinkybėse, atsisveikinęs su karalium, išvažiavau iš Varšuvos į Prūsus, į savo Tucholsko vaivadiją»¹⁹.

Praslinkus skirtam terminui, ordino klausimas jau nebuvo keliamas. Bajorija, padrąsinta karaliaus neryžtingumo, seimeliuose pavedė savo atstovams 1638 m. seime griežtai karaliaus reikalauti, kad susilaikytų nuo to ordino įvedimo (*tego się seryo od J.K.M. domagać, aby od instytuowania tej kawalerji superse-dował*).

Susirinkę seimo atstovai prisispyrę reikalavo, kad senato taryba atskleistų slaptus protokolus ir susitarimus, kurie, jų manymu, slypi už ordino fasado, keikė Ossolinski, ką tik naujai paskirtą vicekancleriu už arijonų pasmerkimą, nes esą taikant šitokias priemones, jos kartą gali būti atsuktos ir prieš katalikus. Po ilgų ginčų, seimas pasmerkė ir atmetė ordino projektą. Karalius, pasiuntinių spiriamas, pasirašė ordiną naikinantį dokumentą, kuriame sakoma: «... nes kai kuriems tas nekaltas pamaldumas sukelia nepagrįstos baimės, kad ... tas naujas ordinas grasinąs kai kieno laisvėms ... dėl to įsteigimą to ordino panai-kiname». Dar daugiau: gindamas bajorijos lygybę, uždraudė visokius kunigaikščių, grafų, baronų ir panašius titulus, gautus užsienyje, išskyrus tuos, kurie Lietuvos ir Gudijos didikams buvo pripažinti Liublino unijos metu. Ossolinskis irgi turėjo išsižadėti neseniai Romoje ir Vienoje gauto kunigaikščio titulo. Tuo būdu bajorija seime pagyrė pati save, nes seimo nutarimo žodžiais «lenkų bajoriška prerogatyva toli viršija visokias užsienietiškas preeminencijas». Karaliaus sumanytasis ordinas buvo pavadintas Austrijos pagunda ir intryga.

Karaliui tai buvo skaudus smūgis, kokių jis iš bajorijos ne kartą yra patyręs. Tačiau šiuo momentu jam bajorų parama buvo labai reikalinga kitiems sumanymams ir projektams pravesti (jūros prekybos rinkliava, Baltijos jūros užvaldymas, karalienės kraitis), todėl skaudama širdimi turėjo pasirašyti dekretą panai-kinantį pirmojo Lietuvos-Lenkijos valstybėje garbės ordino įstei-

¹⁹ Ten pat.

gimo projektą. Seimas, karaliaus paguodai, pripažino karalienei gausų kraitį, bet tai buvo niekis prieš palaidotą rinktinių didikų papuošalą — Nekaltai Pradėtosios riterių ordiną.

St. Zaleški savo veikale *Jezuici w Polsce*, aptardamas jėzuitų prisidėjimą prie ordino steigimo reikalo, daro išvadą, kad vienuintele karaliaus projekto nepasisekimo priežastimi buvo nieku nepagrįstas karaliaus Vladislavo neryžtingumas ir svyravimas. Atidėdamas iškilmingo akto datą, davė opozicijai galimybės išvystyti stiprią agitaciją ir sukelti bendrą priešingą opinią. « Karalius, turėdamas beveik visus prieš save nusistačiusius, net ir senelį Lenkijos primą, nusileido ir savo rankomis sunaikino tik pradėtą darbą, ir toji nuolaida buvo naujas bajoriškos gaujos triumfas prieš sostą » — baigia Zaleškis²⁰.

9. *Vietoje ordino Marijos sodalicija ir brolija.* — Nuėjus niekais pastangoms valstybiniu mastu pagerbti Nekaltai Pradėtąją, akcijos ėmėsi vienuoliai. Jėzuitai, kurie ordino įvedimo projekto sužlugime matė skriaudą Marijos garbei, tuojau ėmėsi tą skriaudą atlyginti kitu būdu. Pasinaudodami proga ponų suvažiavimo į seimą Varšuvon, 1642 m. sausio 1 d. savo bažnyčioje Varšuvoje įsteigė Marijos kongregaciją (sodaliją — *Sodalitas Mariana Immaculatae Conceptionis B.V.M.*). Pasekdami karaliaus pavyzdį, į ją įsirašė tiek daug ponų, dvasiškių ir žymesnių piliečių, kad tuoj reikėjo sodaliciją padalinti į lenkų, vokiečių ir italų grupes. Per Naujus Metus, po iškilmingų Mišių, dalyvaujant karaliui su karaliene, dvarui ir dideliui skaičiui žymiausiųjų ponų, įlipo į sakyklą karaliaus dvaro nuodėmklausis ir pamokslininkas jėzuitas Jurgis Schönhoff; išaiškinęs tos sodalicijos tikslą ir statutą, pakvietė dalyvius įsirašyti ir pasižadėti, kad gins Marijos garbę ir jos gražiausią privilegiją — Nekaltą Prasidėjimą, nors dėl to reiktų ir kraujas pralieti. Pirmasis savo ranka įsirašė karalius Vladislovas ir klūpodamas prieš Nekaltai Pradėtosios paveikslą padarė įžadą. Po jo įsirašė karaliaus šeima: karalienė Cecilija Renata, karaliaičiai Jonas Kazimieras ir Karolis Ferdinandas, karaliaus sesuo Ona Kotryna. Po jų Lenkijos primas vysk. Motiejus Lubieski ir

²⁰ ST. ZALĘSKI, *Jezuici w Polsce*, II t., 1902, 363 psl.

kiti vyskupai; toliau senatoriai, pagal seime užimamą vietą ir ant galo žymesnieji ponai.

« Marijos garbė buvo atstatyta; nepasisekusios « kavalerijos » riteriai dabar atsirado Nekaltai Pradėtosios sodalicijoje, ir nors būdami be ordino ženklų (kryžiaus, apsiausto, kepurės), tačiau Dievo ir Tėvynės atžvilgiu galėjo vykdyti tas pačias riteriškas pareigas, kokias buvo nustatęs « kavalerijos » statutas » ²¹.

Pranciškonai 1646 m. įkūrė kitados karaliaus Zigmanto planuotą Nekalto Prasidėjimo broliją. Gavę iš pop. Inocento X brolijos aprobatą, uoliai ją išplatino visame krašte. Tais pačiais 1646 m. šio vardo brolijos jau buvo įsteigtos prie bernardinų bažnyčių Poznanėje ir Vilniuje. Į šią broliją tuojuo įsirašė Lietuvos kancleris Albertas Radvilas, vaivada Konstantinas Katkevičius, Jurgis Glebavičius, vysk. Jurgis Tiškevičius ir kiti Lietuvos didikai katalikai.

Katalikų pavyzdžiu ir pravoslavai Polocke 1651 m. įsteigė Nekalto Prasidėjimo broliją. Vėlesnieji rusų istorikai, tarsi gėdindamiesi tokio katalikų pamėgdžiojimo, aiškino, kad tai įvykę dėl ypatingų laiko ir vietos sąlygų. Polocke veikė jėzuitų kolegija, kurios auklėtiniai pravoslavai buvę viliojami į katalikų broliją; reikėjo tad įsteigti savąją. Be to, pravoslavai jėzuitų buvę kaltinami pasidavę protestantizmui — negerbiai Marijos. Tam priekaištui atremti, pravoslavai sustiprinę savo pamaldumą į Mariją, o to vaisius buvusi ir toji Polocko Nekalto Prasidėjimo brolija.

Tačiau įdomiausias yra vieno ruso aiškinimas ²²: esą Lenkijos karalius Vladislovas Vaza, pasidavęs popiežiaus įtakai, norėjęs savo karalystėje įsteigti Marijos Nekalto Prasidėjimo vardo garbei ordiną, tačiau lietuviai ir lenkai tam pasipriešinę, o pajaukai kartą to ordino insignijas su Marijos paveikslu užkabinę ant kaklo šuniui ... Tai sužinoję pamaldūs rusai, norėdami atlyginti tą Marijos įžeidimą, įsteigę Polocko Nekalto Prasidėjimo broliją ...

²¹ Ten pat, 362-63 psl.

²² SUBOTIN, *Dušpoleznoje čtenije*, I t., 1878, 44-74 ir 303-324 psl. Dar žiūr. *Examen des témoignages curieux sur l'Immaculée Conception publiés par Gagarin*, S. J., 1858.

Ar toks faktas yra buvęs, sunku patikrinti. Bet prie ano meto bajoriškų išdaigų, galėjo koks nors ordino priešininkas ir tokią « štuką » ištaisyti. Juoba, kad ironijos ginklas, kaip matėme, tame ginče dėl ordino įvedimo buvo plačiai vartojamas²³.

DR. J. VAIŠNOBA, M.I.C.

Roma

²³ Šio rašinio autorius yra dėkingas kun. prof. P. Dambrauskui padėjusiam išversti iš lenkų kalbos kai kuriuos tekstus.

PRIEDAS

I

KARALIAUS ZIGMANTO VAZOS LAIŠKAS POPIEŽIUI URBONUI VIII,
PRAŠANT APROBUOTI NEKALTO PRASIDĖJIMO ARKIBROLIJĄ

SANCTISSIME AC BEATISSIME PATER DOMINE DOMINE CLEMENTISSIME

Post oscula pedum Sanctitatis Vestrae etc. etc.

Tanta fuit Antecessorum Sanctitatis Vestrae in Ecclesiam Orthodoxam pietas in obviandis periculis vigilantia, ut quae ad detruendas nodosas difficultates salutaria esse perspexerant pro pacifica Regnorum conservatione omni lapide moto ea in effectum deducerent et felici fine praesidiis munitis Sanctorum donarent. Iam Sanctitati Vestrae in hoc Poloniae Regno satis superque cognita est, hostium pessumdantium cervicositas, tum saevientium Haereticorum hostilitas, quae nisi praepotentis Victricis et Deiparae augustissimae adiutrici manu enervetur maximo periculo versari res nostras non per difficili negotio coniecturare possumus. In hoc igitur rerum nostrarum variabili fluxu tutelarem Deiparam Virginem eligendam duximus, ac sub nomine Immaculatae Conceptionis ad tutandam nostrarum virium imbecilitatem, tamquam castrum munitum auctoritate et benignitate Sanctitatis Vestrae erigendam Archiconfraternitatem in et per totum hoc Regnum fundandam optamus: callemus optime iam in partibus Italiae eius nominis manere Confraternitatem rerum cum haec potioribus gratiis ornandam, sit titulo insigniori Archiconfraternitatis a Sanctitate Vestra decoranda erit. Similis sub s. m. illo Syxto V in hoc regnum inserta fuerat Archiconfraternitas S. Annae et ecclesia fratrum Bernardinorum Varsoviae addita ex qua in plurimas huius Regni ecclesias quanti pullulaverint fructus, res haec subiecta oculis a nemine inficiari potest. Ultra ergo illa quae meo oratori Reverendo Jo. Dom. Ursio Rhoti Sanctitati Vestrae proponenda indixi duo vel maximo nixu eflagito.

Primum est ut haec Archiconfraternitas signo exteriori ut pote zona seu cingulo trium vel quatuor digitorum in latum protenso illustretur, in quo quidem Virginis Immaculatae imago Virgo in Sole cum nato promicans astruetur, hoc decorata subtus scripto: Dignare me laudare te Virgo Immaculata, da mihi virtutem contra hostes tuos. Tum ut omnes inscripti huic sodalitati et emortui beneficium eliberationis animarum suarum a poenis purgatorii quanto citius habeant.

Quod si Milites fuerint, et ipso conflictus cum hostibus die, sic ludente Marte, vel Deo ad se eos vocante, gloriose occubuerint, illo ipso die Immaculatae Virginis suffragio in gloriam evindicentur aeternam. Haec Sanctitatis Vestrae in Milites paterna cordis effusio multorum corda manusque a rapinis aliisque iniustitiis est aversura, quibus dum non possunt legum instituta, proderunt haec tam alta pignora.

Alterum est cum Pater Commissarius in hoc Regno nuper missus Prosperus a Galbiato Strictioris Observantiae super Patres de Observantia Bernardinos, Bullam Gregorii XV abrogatoriam Perpetuorum Patrum Provinciarum promulgaverit causam vero abrogationis praedictus Pontifex multitudinem Patrum talium in Provinciis pro motivo abrogationis suae apposuerit hic vero in Provincia Minorum Poloniae cum pauci sint ii Patres inter quos est Reverendus fr. Christophorus Campo meus Theologus ac Ordinis Pr., tum Reverendus fr. Petrus Posnaniensis viri eruditi et aliis omnibus antiquiores in gubernando et prelegendo, precor Sanctitatem Vestram ut saltem hi pristino paternitatum honore sibi laboribus emerito gaudeant, illi vero qui futuris temporibus ex more Religionis perpetuitate gaudere deberent Bullae praedictae Pontificis Maximi succubant. Haec ergo ad Sanctitatem Vestram non ut vigilantiam excitem, vel sollicitudinem Sanctitatis Vestrae exacuum, sed ut praesidiis immaculatissimae Virginis tutiores simus expono ex his enim multum felicitatis perennis exuberabit et horum Patrum merita virtutis suae proemium qualequale consequentur. Ceterum precor, ut Deus Opt. Max. Sanctitatem Vestram diu multumque sanam conservet in Ecclesia Sancta praesidium et Christianitatis totius utilitatem.

Datum Varsavaie die XX Junii Anno Domini MDCXXIV.

(Vatikano Biblioteka, Barberini lat. 6609, fol. 24-25).

II

POPIEŽIAUS URBONO VIII ATSAKYMAS KARALIUI ZIGMANTUI
VAZAI

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOSTRO SIGISMUNDO POLONIAE ET
SUECIAE REGI ILLUSTR

URBANUS PP. VIII

Charissime in Christo fili noster, salutem etc. Christiani Regis exemplar summa cum iucunditate perspeximus in postremis litte-

ris Maiestatis tuae, quae se felicem longe magis putat religione popu-
lorum, quam victoriarum gloria. Domitores hostium ita aliquando
potentiae reminiscuntur, ut naturae obliviscantur, et cum se nonnulli
ex hominum exemerint, maiestate sua inferius putarunt timere
Deum et coelites venerari. Superbos hosce spiritus infregit non raro
ipsa facilitas repente in miseriam versa, docuitque, quam fragili
fundamento humana vis nititur, nisi eam omnipotens dextera confir-
met. At enim triumphorum gloria et tributorum copia docuit Maies-
tatem tuam eo religiosius exercituum Dominum collere, quam illus-
trioribus victoriis regiam ille fortitudinem laetificavit. Plaudimus
tam piis optimi Regis consiliis, quorum testes sunt non modo res
gestae, sed litterae etiam scriptae a Maiestate tua. Nunc certo coelum
demereris, et Regiam pietatem patefacis, cum Virgineae Conceptionis
gloriam Pontificio decreto sanciri postulas. In eius clientela cum
Regiam Domum et Polonos populos esse testeris, mirum non est,
si illa, quae terribilis est ut castrorum acies ordinata, patrocinium
suum vobis internicione hostium et felicitatis incremento identidem
declarat. At enim quae causae impedimento haecenus fuere, ne eius-
modi controversia dirimeretur, eadem Nos dehortantur, ne precibus
tuis annuamus in praesentia. Nondum enim Spiritus Sancti lux
Pontificiae menti affulget caeleste hoc arcanum hominibus detegens.
Quare lucem hanc inaccessibilem eminus Maiestas tua veneretur,
tam piaie vero petitionis uberrimos fructus expectet. Quod gaudium
Maiestati tuae exoptantes Apostolicam benedictionem tibi amantis-
sime impartimur. Datum Romae apud S. Mariam Maiorem etc. die
XIII Julii MDCXXIV. Pontificatus nostri Anno Primo.

(Vatikano Archyvas, Reg. Brev. An. I, ep. 679 ; cituota iš AUG. THEINER,
Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, III t., 373-374 psl.).

III

POPIEŽIUS URBONAS VIII PASIŪLO KARALIUI ZIGMANTUI VAZAI
ĮVESTI LENKIJOJE JAU NEVERSO IR MANTOVOS KUNIGAİKŠ-
ČIŲ ĮSTEIGTĄ ORDINĄ

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOSTRO SIGISMUNDO POLONIAE ET
SUECIAE REGI ILLUSTR

URBANUS PP. VIII

Charissime in Christo fili noster salutem etc. Quam temeraria spe
universum prope Orbem devoret Turcarum saevientium barbaries,
non raro Mahometanis armis turbatus Septemtrio experitur. Gra-
tias tamen agimus exercituum Domino, cum in Maiestatem tuam
mentis oculos convertimus, sacrilega illa barbarorum colluvies, quae

non ita pridem Polonis Regnis dilluviem, minitabatur, in exercitiis tuis sensit iram Numinis ulciscentis, et turpi pactione vitam ab infensis legionum victricium gladiis redemit. Tanta tamen et eorum multitudo et audacia, ut nulla Nobis quamvis firmissima praesidia satis videantur ad ttranydis illius potentiam infringendam. Quare favemus eorum conatibus, qui vitam Religioni devotevntes Traciae temeritati excidium moliuntur. Plaudere autem debet Christiana Respublica consiliis Nobilis viri Nivernensis Ducis, in cuius sententiam si Christiani Principes irent, Othomanorum Imperio suorum procerum dissidiis laboranti ruinam praenunciare hac aetate possemus. Desperandum tamen nihil est duce Christo, qui exercituum Dominus est et concordiam mirabiliter operatur in sublimibus suis. Nunc autem ordinem Christianae militiae institutum in honorem Virgineae Conceptionis Apostolica auctoritate confirmavimus et Pontificio patrociniio armamus. Plurimi autem Catholicae Religionis interesse arbitramur, si equitibus illis Regum Principumque favorem atque opem conciliaverimus. Quare Maiestatem tuam, quae Septemtrionis decus et Ecclesiae propugnaculum est, rogamus ut aliquem ex proceribus tuis pollentem auctoritate et virtute seligat, qui Christianae militiae Institutor in Regnis istis sit. Res est, quam potentissimi Reges negligere hac aetate non debetis: nam quo tempore propriis viribus divellitur barbara tyrannis, existimamus non sine Divinitatis afflatu consilium eiusmodi a Nivernensi Duce captum esse. Propterea Nos mirifice Maiestas tua demerebitur, si ille ordinis huius fautorem ac patronum Polonorum Regem victoriis inclytum ac religione venerandum nuncupare poterit. Disserenti negotium hoc Nuntio nostro perinde ac Nobis ipsis credere poterit Maiestas tua, cui Apostolicam benedictionem amantissime impartimur. Datum Romae apud S. Mariam Maiorem etc. die III Augusti MDCXXIII. Pontificatus nostri Anno Primo.

(Vatikano Archyvas, Reg. Brev. An. I, ep. 679; cituota iš AUG. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t. 374 psl.).

IV

POPIEŽIUS URBONAS VIII ĮGALIOJA KARDINOLĄ ALBERTĄ VAŽĄ
JO VARDU ĮVILKTI KARALIŲ VLADISLOVĄ NEKALTO PRASIDĖJIMO
ORDINO RITERIŲ RŪBAIS

DILECTO FILIO NOSTRO S.R.E. CARDINALI POLONIAE

URBANUS PP. VIII

Dilecte fili noster etc. Vestimentum Equestris Militiae, qua a charissimo filio nostro Vladislao Rege fratre tuo instituta ac Beatae

Virgini dicata est, rite a Nobis consecratum tibi transmittimus, ut eidem Regi nostro nomine bene precatus illud quamprimum induas. Ipsam Beatissimam Dei matrem impense oramus, ut Equites quotquot huic Militiae ascripti Religionis causa arma sumpserit, ita in tutelam recipiat, ut hostis quodcumque cum iis congregientur, sentiant se non tam cum hominibus, quam cum coelestibus auxiliis pugnare. Apostolicam benedictionem tibi peramanter impartimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum etc. die XXIII Decembris MDCXXXIII. Pontificatus nostri Anno Undecimo.

(Vatikano Archyvas, Reg. Brev. An. XI, ep. 32 ; cituota iš AUG. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t., 408 psl.).

V

KARALIAUS VLADISLOVO RAŠTAS ALBERTUI STANISLOVUI RADVILUI, KVIEČIĄS ATVYKTI RUGPIŪČIO 14 D. (1637) Į RITERIŲ PAKĖLIMO IŠKILMES

Wielmożnemu Olbrichtowi Stanisławowi Radziwiłowi Cancelarzowi W. X. Lith., Kowińskiemu, Pińskiemu, Tucholskiemu Staroście Naszemu, uprz(ejmie) Nam miłemu.

Władysław IV z łaski Bożej Król Polski, Wielkie Xiążę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Inflanckie, Smoleńskie, Czernichowskie, A Szwedzki, Gotski, Wandalski dziedziczny Król.

Wielmożny Uprz(ejmie) Nam miły.

Od zacczęcia panowania Naszego, tośmy przedsięwzięli pieczętowanie, y to osobiwie do serca Naszego Królewskiego przypaścili desiderium, abyśmy miłych y wiernych poddanych naszych, nietelko temi zdobieli dostoięstwem, które Nam świątobliwe też Rzptei sancita w ręce podały, ale tesz nowych decora et insignia, w nieczym nieubliżając prawu pospolitemu, ani tesz żadnei variatiei praeeminentyi dawnych nie zaciągając, przykładem obcych Monarchów przyczyniali, któreby tym większe w animuszach ludzkich, do usług y spolnej Oiczyznie, y szczycenia wiary katolickiei, wzniecać y pobudzać mogty zelum. Tasz chęć y affekt do pomnożenia wszelakich w tei Rzplitei ozbod, z młodszych ieszcze lat naszych zawziętei, powodem Nam iest do tego żeśmy Kawalerią pod Tytułem y imieniem Błogosławionei y Niepokalaney Matki Bożej, wszystkiego Chrześciaństwa zastępcy fundować umyśleli i naznaczywszy tu w Warszawie Chwalebnemu Aktowi temu dzień XIV następującego Miesiąca Września. Na który czas Uprzeim. Waszą do tei Companiei wzywamy.

Tei būdąc nadzieie, że Uprzeim. W. z powinna wdzięcznością honor ten z rąk naszych przyimiesz, y oraz Krzyż Święty świątobliwego związku tego insignia od Oica Stego Nam przysłany, którego mocą wieley y odważni wodzowie z Nieprzyjaciół swych, zwycięstwo y Triumphy odnosili s takim sercem y affektem acceptuiesz, iakiego przedsięwzięte institutum Nasze potrzebuie. Życzemi przytym Uprzeim. W. dobrego od Pana Boga zdrowia.

Dan w Warszawie dnia XX Lipca Roku P-go MDCXXXVII Panowania Królestw Naszych Polskiego V-go a Szwedzkiego VI-go Roku.

Vladislaus Rex

(Ossolinskių Biblioteka Lvove, 2280 nr., 130-31 psl.; cituota iš H. SADOWSKI, *Ordery i Oznaki zaszczytne w Polsce*, 1904, 48-49 psl.).

IL TENTATIVO DI INTRODURRE L'ORDINE DELL'IMMACOLATA CONCEZIONE IN REGNO DI LITUANIA-POLONIA

AUTORE

REV. DR. JUOZAPAS VAIŠNORA, M. I. C.

Riassunto

Quando il culto della beata Vergine Maria sotto il titolo dell'Immacolata Concezione sempre più cresceva nella Chiesa cattolica, anche i Sovrani delle diverse Nazioni cercarono con qualche atto pubblico di sottolineare questa divozione. Così, il re della Lituania-Polonia, Sigismodo Vaza, s'accinse di fondare nel suo Stato una arciconfraternita sotto il titolo dell'Immacolata e nel 1624 chiese dal Papa Urbano VIII l'approvazione dello statuto della medesima. Però, avendo chiesto certi privilegi straordinari per i membri dell'arciconfraternita, il Papa non potè soddisfare alla sua richiesta. In luogo dell'arciconfraternita, propose al re d'introdurre nello stato Lituano-Polacco l'Ordine *Militia Christiana in honorem Virgineae Conceptionis*, da poco fondato dai principi di Mantova ed approvato dal Papa Urbano VIII. Ma questa proposta non fu eseguita, perchè il re, implicato nelle guerre, non ebbe tempo d'occuparsi di questa vicenda.

Quello che non fece il padre, lo fece il figlio e successore nel trono di Lituania-Polonia, re Ladislao Vaza. Egli fondò l'Ordine *Militiae Immaculatae Conceptionis* ed ottenne dal Papa Urbano nel 1634 l'approvazione dello statuto. Il re doveva essere il Gran Cancelliere dell'Ordine ed il Papa incaricò il cardinale della Polonia, Alberto (fratello del re), di vestire il re con l'abito e le insegne dell'Ordine.

Ma quando il re volle con un atto pubblico e solenne iscrivere vari nobili cattolici, scelti dallo stesso re, esplose una forte opposizione da parte dei nobili calvinisti e luterani. Loro capo era il potente Cancelliere della Lituania, Christoforo II Radvilas. Egli mobilitò molti nobili con la scusa che il re con l'introduzione del nuovo Ordine voleva restringere le libertà dei nobili e rinforzare l'assolutismo. Il re titubante dovette rimandare la data dell'introduzione dell'Ordine. L'opposizione alimentata dai diversi scritti polemici, ottenne finalmente dal re nella Dieta del 1638 la definitiva soppressione dell'Ordine.

In luogo dell'Ordine i gesuiti nel 1642 fondarono il Sodalizio dell'Immacolata e i francescani nel 1646 una Confraternita dello stesso titolo, alle quali s'iscrissero non soltanto semplici fedeli, ma anche lo stesso re e molti nobili di Lituania e Polonia.

LIETUVIŲ IŠEIVIŲ KATALIKŲ RELIGINĖ KNYGA

1959-1965 METŲ BIBLIOGRAFIJA

... Visa, kas tik yra parašyta, parašyta mums pamokyti, kad mes kantrumu ir Rašto paguoda turėtumėm vilties ... (Romėnams 15,4).

1948-1958 m. lietuvių išeivių katalikų religinės knygos bibliografijoje paskelbta 269 leidiniai, 1949-1965 m. tęsinyje tiksliai 136 ... Pirmam laikotarpiui metams tenka vidutiniškai 24,5 leidinio, antram tik 19,4 leidinio.

Pagal tarptautinę dešimtainę klasifikaciją poskyriams tenka:

	1948-1958	1959-1965
21 Natūrinė teologija	1	2
22 Šventraštis	7	—
23 Dogmatinė teologija	55	6
24 Praktinė teologija	103	79
25 Ganytojiškoji teologija	9	1
26 Krikščioniškoji Bažnyčia		
Bažnytinė teologija	68	36
27 Krikščioniškoji Bažnyčios istorija	26	12
	269	136

1959-1965 m. religinių knygų išleista: J.A.V. 95, Italijoje 16, Vakarų Vokietijoje ir Kanadoje po 6, D. Britanijoje 5, Brazilijoje 3, Argentinoje 2, Australijoje, Olandijoje ir Taivane (Formosoje) po 1.

Kalbomis: lietuvių 97, anglų 16, vokiečių 6, ispanų ir italų po 3, portugalų (brazilų), olandų ir kiniečių po 1. Smarkiai padidėjo anglų kalba išspausdintų leidinių nuošimtis: nuo 4% pirmajame laikotarpyje iki 11,7% antrajame.

Iš *Knygų Lentynos* ir 1963-1965 m. leistos religinių žurnalų redakcijoms *Laisvojo pasaulio lietuvių periodikos religinių straipsnių rodyklės* nesunku nustatyti didelį susidomėjimą Šventračiu per paskutinius 5 metus. Štai, kiek buvo paskelbta straipsnių Šventraščio aiškinimo ir ypač jo skaitymo būtinumo reikalais: 1961 — 5, 1962 — 6 (iš jų 3 evangelikų religinėje spaudoje), 1963 — 9 (3), 1964 — 18 (6), 1965 — 25 (9)! Čia pat tenka su tikru apgailestavimu priminti arkiv. dr. J. J. Skvirecko lietuviško Šventraščio vertimo tomų brangumą. Štai, Senojo Testamento I ir II tomai (su komentariais) *Draugo* knygyne parduodami už 22 dol., o Naujojo Testamento II dalis (ir su komentariais) už 5 dol. Taigi nepasiturintiems neprieinama kaina!

21 NATŪRINĖ TEOLOGIJA — THÉOLOGIE NATURELLE
— NATURAL RELIGION — NATÜRLICHE THEOLOGIE

215 TIKĖJIMAS IR MOKSLAS — RELIGION ET SCIENCE — RELIGION AND SCIENCE — RELIGION UND WISSENSCHAFT

BALTINIS, Andrius [1909.X.12]: Kun. Andrius BALTINIS, *Modernusis žmogus ir tikėjimas į Dievą*. Roma, [Italija], atspaudas iš L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* V t., 135-170 psl., sp. 1964. Virš., 38 psl. Aprašė *Draugas* 65/13, II dalis, 6.

PRUNSKIS, Juozas [1907.XII.27]: Dr. Juozas PRUNSKIS, *Mokslas ir religija*. Los Angeles, Calif., [J.A.V.], *Lietuvių Dienų* leidykla, sp. npž., 1964 Donelaičio metai. Virš. su aplanku, 141, 3 nmm. psl., 139 × 195 mm. 2 dol. Pastabos: 5 psl. — Sibiro kankinių Domicelės ir Prano Gineičių atminimui pagerbti ši leidinį skiria autorius ir taip pat tų garbingų velionių sūnus dr. Romanas Gineitis, savo lėšomis prisidėjęs prie šio leidinio pasirodymo. 7-11 psl. — Autorius: Įžangos vietoje. Bibliografija: 137 ps. — Literatūra (12 veikalų).

Recenzijos: ANDRIUS BALTINIS, *Draugas* 64/245, II dalis, 6; — GARSAS 64/3, 6; J. GIRNIUS, *Aidai* 65/2, 95-96; DR. A. JUŠKA, *Tėviškės Žiburiai* 64/3, 7; VL. MINGĖLA, *Europos Lietuvis* 65/11, 2; — MOKSLO 64/6, 29; MYK. MURAITIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 64/43, 8-9; Kun. TITAS NARBUTAS, *Lux Christi* 65/1, 86-88; VLADAS RAMOJUS, *Laiškai Lietuviams* 64-11, 389; K. ŠILINIS, *Žvaigždė* 64/11, 376-377; L. ŠIMUTIS, *Vytis* 64/8, 8; J. TIN., *Draugas* 64/230, 5 ir *Tėviškės Aidai* 64/50, 5.

23 DOGMATIKA — THÉOLOGIE DOCTRINALE —
DOCTRINAL THEOLOGY — DOGMATIK

231 DIEVAS — DIEU — GOD — GOTT

V A L K Ū N A S, Leonas [1900.IV.11-1954.XII.8]: Pulk. leit. Leonas VALKŪNAS, *Didis Valdovas ir Lietuva*. Londonas [D. Britanija], išleido *Šaltinis*, atspaudas iš *Šaltinio* 1963 m. 5-6 nr., 1964 m. 1 nr., sp. npž. [1964]. Virš., 16 psl. 172 × 234 mm. 1/6 šil. arba 20 centų. Pastabos: 5-7 psl. — Kuzmickis, Z: Taurusis Leonas Valkūnas. Virš. 3 psl. — Šio leidinio spausdinimą parėmė A. Valkūnienė, P. Gudas, P. Matulevičius ir O. Tačiliauskienė.

232 KRISTOLOGIJA — CHRISTOLOGIE — CHRISTOLOGY —
CHRISTOLOGIE

L I U I M A, Antanas [1910.I.28]: Kun. Antanas LIUIMA, S. J., *Bažnyčia, kaip regima Mistinio Kristaus Kūno išraiška*. Roma, [Italija], atspaudas iš L. K. M. Akademijos *Metraščių* I tomo 1-38 psl., sp. npž., 1965. Virš., 2 nm., 40 psl., 170 × 240 mm. Pastabos: 38 psl. *L'Église en tant que l'expression visible du Corps Mystique du Christ*. Résumé, 37-38 psl. — Bibliografija (31 veik.).

L I U I M A, Antanas: Antanas LIUIMA, S. J., *Teologinė Mistinio Kristaus Kūno sąvoka*. Roma, [Italija], atspaudas iš *Suvažiavimo Darbų* IV t. 1-25 psl., sp. npž., 1961. Virš., 25, 3 nm. psl., 170 × 242 mm. Pastabos: 1 psl. — Iš teologijos. Prof. Dr. Antanas Liuima, S. J. Teologinė Mistinio Kristaus Kūno sąvoka. 2 psl. — *La notion théologique du Corps Mystique du Christ* par Antanas Liuima, S. J., professeur. Résumé. 25 psl. — Bibliografija (16 veik.).

Recenzija: Kun. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M., *Aidai* 61/10, 449.

R I C C I O T T I, Giuseppe [1890]: Giuseppe RICCIOTTI, *Kristaus gyvenimas [Vita di Gesù Cristo]* su kritiniu įvadu. Išvertė kun. P. Dauknys, M.I.C. Londonas, [D. Britanija], Marijonai, rinko

ir spausdino *Nida Press*. 1962 (išleista 1961). Kieti virš., 965, 3 nmm. psl., 140 × 218 mm. (2.00 suarai arba 7.00 dol.). Pastabos : 1 psl. — Kristaus gyvenimas. *The life of Christ in Lithuanian language*. Copyright 1961 by Pranas Dauknyš. Printed by *Nida Press* in Great Britain. 5 psl. — Dauknyš, P. kun., M.I.C. : Vertėjo žodis. 6 psl. — Kristaus Karaliaus garbei vertėjas.

Recenzijos : *Draugas* 62/17, II dalis, 5 ; Ph. Dr. FELIKSAS GURECKAS, *Europos Lietuvis* 61/50, 3 ; — *Lux Christi* 62/1, 74 ; — *Tėviškės Aidai* 62/18, 3 ; JUOZAS VAIŠNYS, S. J., *Laiškai Lietuviams* 62/4, 143-144.

232.931 MARIOLOGIJA — MARIOLOGIE — MARIOLOGY — MARIOLOGIE

THOMAS A KEMPIS [tikra pavardė HEMERKEN, 1379-1471] : Tomas KEMPIETIS, *Marijos sekimas*. Vertė Petras P. Činikas, M.I.C. Chicago, I11., [J.A.V.], spausdino *Draugo* sp. 1964. Kieti virš., 127, 1 nmm. psl. 105 × 150 mm. (1,25 dol.)

Recenzijos : MYK. MURAITIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 65/6, 10-11 ; J. Ps., *Draugas* 65/31, II dalis, 5.

ŠILUVA [1608]

Y L A, Stasys [1908.I.5] : Stasys YLA, *Marija prabilo Lietuvai*. Chicago, I11., [J.A.V.], išleido Lietuvių Katalikų Spaudos Draugija, spausdino *Draugo* sp. [1964]. 47, 1 nmm. psl., 113 × 172 mm.

Recenzijos : — *Moteris* 64/6, 29 ; — *Nepriklausoma Lietuva* 64/46, 4.

JUTT, John C. [1926.XI.17] : *Our Lady of Šiluva 1608 First widely-known apparition of the Mother of God in Europe Šiluva, Lithuania* by Rev. John C. Jutt. South Boston, Mass. [U.S.A.], Published by the Knight of Lithuania, *Immaculata Press*, Putnam, Connecticut. [1959]. Virš., 51, 1 nmm. psl., iliustr. 109 × 150 mm. (25 centai) Pastaba : 2 psl — All rights reserved.

Recenzija : — *Draugas* 59/203, II dalis, 1.

VAIŠNORA, Joseph [1905.I.16] : *Momentum apparitionis B. V. Mariae in Šiluva ad restaurandam fidem catholicam in Lithuania saec. XVII*. P. Joseph VAIŠNORA, M.I.C. Roma, [Italija],

Pontificia Academia Mariana Internationalis, sp. npž. 1961 (išleista 1962). 13, 1 nm. psl. (195-207 psl.) 175 × 240 mm.

Recenzija : VIKTORAS GIDŽIŪNAS, *Aidai* 62/9, 422.

24 PRAKTINĖ TEOLOGIJA — PRATIQUES RELIGIEUSES
— DEVOTIONAL THEOLOGY — PRAKTISCHE THEOLOGIE

241 MORALINĖ TEOLOGIJA — THÉOLOGIE MORALE — MORAL
THEOLOGY — MORALTHEOLOGIE

YLA, Stasys: *Dievas sutemose. Religiniai lūžiai lietuvių gyvenime*. Toronto [Ontario, Kanada], *Tėviškės Žiburiai*, rinkinys *Žiburių* spaustuvės, 1964. Virš. su aplanku, 391, 1 nm. psl. 3.00 dol. Pastabos: *God in the twilight. A Psychological Analysis of Religious Crisis and Conversion in the Lives of the Lithuanian Intelligentsia* by Stasys Yla. Aplankas dail. Telesforo Valiaus. 7-8 psl. — Gaida-Gaidamavičius, Pr. kun., *Tėviškės Žiburių* redaktorius: «Dievą sutemose» pasitinkant. 9-12 psl. — Autoriaus žodis.

Recenzijos: PR. ALŠĖNAS, *Nepriklausoma Lietuva* 64/50, 4; P. AN., *Europos Lietuvis* 65/3, 2; A. S., *Skautų Aidai* 65/2, 26; ALDONA ELZBIETA BAGDONAITĖ, *Atviras laiškas, Darbininkas* 65/18, 4 ir *Dirva* 65/26, 3; ANDRIUS BALTINIS, *Tėviškės Žiburiai* 65/7, 5; 8, 5; DR. DAUG., *Draugas* 65/7, 3; — *Draugas* 64/298, II dalis, 6; kun. B. GAIDA-GAIDAMAVIČIUS, *Šaltinis* 65/1, 24-25; J. GIRNIUS, *Aidai* 65/5, 234-236; J. GLIAUDA, *Lietuvių Dienos* 65/1, 6; Prof. dr. A. J. GREIMAS, *Dirva* 65/25, 4; kun. STASYS YLA, *Atviras laiškas, Darbininkas* 65/22, 4, *Dirva* 65/35, 3, *Žodis iš Romos Paryžiui per Chicagą. Atsakymas A. J. Greimui, Draugas* 65/96, II dalis, 1-2, 6; *Tėviškės Žiburiai* 65/21, 5; A. MAURAGIS, *Tėviškės Aidai* 65/46, 3; S. MICHELSONAS, *Keleivis* 65/8, 5, 9, 5, 10, 5, 11, 5, 12, 5, 13, 5, 14, 5, 15, 5; TADAS MICKUS, *Draugas* 65/108, II dalis, 7; R. MOJUS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 65/4, 9-10; A. MŠT., *Tėviškės Žiburiai* 65/14, 5; P. NAUJOKAITIS, *Darbininkas* 65/4, 4; DR. JUSTINAS PIKŪNAS, *Laiškai Lietuviams* 65/6, 201-202; J. PR., *Draugas* 65/13, 3; BRONYS RAILA, *Dirva* 65/29, 4, 30, 4, 31, 4, 35, 4, 36, 4, 38, 4; ALÈ RŪTA, *Darbininkas* 65/37, 4; — *Sėja* 65/1, 37-38; K. ŠILINIS, *Draugas* 65/91, II dalis, 3; Kun. A. Valiuška, *Lux Christi* 65/2, 74-76.

242 MĄSTYMAI — MEDITATIONS — MEDITATIONS —
ERBAUNGSSCHRIFTEN

GAIDAMAVIČIUS, Pranciškus [1914.I.26]: Dr. PR. GAI-
DAMAVIČIUS, *Didysis nerimas. Žvilgsnis ieškančion žmogaus širdin*.

Putnam, Conn. [J.A.V.], *Immaculata Press.*, 1961. Virš. su aplan-ku, 297, 3 nmm. psl., iliustr., 127 × 181 mm. 2,50 dol. Pastabos : 3 psl. — Dr. Pr. Gaidamavičius, *Didysis nerimas*. Mano Tėvams. 4 psl. — The Great Unrest by Dr. Pr. Gaidamavičius. 6 psl. — Aplankas dail. V. K. Jonyno. 9-11 psl. — Įžangai. 12-13 psl. — The Great Unrest. Bibliografija : 285-294 psl. — Išnašos.

Recenzijos : — *Ateitis* 62/6, 128 ; Dr. P. CELIEŠIUS, *Draugas* 61/294, II dalis, 2 ; VALD. CUKURAS, *Aidai* 62/2, 85-86 ; JUOZAS GIRNIUS, *Tėviškės Žiburiai* 61/51-52, 9 ; J. GOBIS, *Lietuvių Dienos* 61/10, 11 ; Dr. F. GURECKAS, *Europos Lietuvis* 62/18, 3 ; Kun. ST. YLA, *Lux Christi* 61/3, 70-71 ; — *Į Laisvę* 61/27, 64 ; — *Laikas* 62/299, 3 ; Iz. M-TĖ, *Moteris* 61/4, 31-32 ; J. PR., *Draugas* 61/259, 4 ; Kun. J. PRUNSKIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 62/3, 14-15 ; JUOZAS VAIŠNYS, S. J., *Laiškai Lietuviams* 62/3, 104-106 ; J. VĖLAIKIS, *Metmenys* 62/5, 133-137 ; Z. B., *Tėviškės Aidai* 62/3, 4.

H A S E N O E H R L, Pirmin : Tėv. Pirmin HASENOEHRL, O.F.M. *Serafiškuoju keliu*. Mąstymai pagal bažnytinius metus. Iš vokiečių kalbos išvertė kan. M. Vaitkus. Kennebunkport, Maine [J.A.V.], išleido Pranciškonai, spausdinta Pranciškonų sp. Brooklyne, 1963. Kieti virš., 670, 2 nmm. psl., 155 × 232 mm. (8 dol.). Pastabos : 5-6 psl. — Gailiušis, Jurgis kun. O.F.M., Pranciškonų Provincijolas : Leidėjų žodis.

Recenzijos : — *Lux Christi* 64 : 4, 68-69 ; J. PR., *Draugas* 63/226, II dalis, 4 ; — *Šv. Pranciškaus Varpelis* 63/11, 335.

T H O M A S K E M P I S : Tomas KEMPIETIS, *Kristaus sekimas*. Iš prancūzų kalbos vertė O. Labanauskaitė. Putnam, Connecticut [J.A.V.], išleido Nekalto Prasidėjimo Marijos Seserys, spaudė *Immaculata Press*, 1960. Kieti virš., 355, 1 nmm. psl., 105 × 150 mm. (2,50 dal). Pastabos : 6 psl. — Tretysis leidimas. Kalbos žiūrėjo L. Dambriūnas.

Recenzija : ALFONSAS GRAUSLYS, *Laiškai Lietuviams* 61/10, 296-299.

243 MALDOS, MALDYNAI — PRIÈRES, LIVRES DE PRIÈRES — PRAYERS, PRAYER BOOKS — GEBETE, GEBETBÜCHER

B A R T K U S, Feliksas [1894.IX.1] : *Būk mums malonus*. Sekmadienių bei šventadienių šv. mišios ir lietuvių katalikų dažniausiai vartojamosios maldos bei giesmės. Paruošė Kan.

Dr. F. BARTKUS. III-ji laida. Stuttgart [Federalinė Vokietijos Respublika], spaudė Schwabenverlag A.G., 1959. Kieti virš., XXIV, 413, 3 nmm. psl., 95 × 147 mm. (2,45 dol.). Tiražas 5000 egz. Pastabos : 2 psl. — Autoriui, prel. F. Bartkui maloniai leidus ir papildžius tekstą, ši maldaknygė atspausdinama jau trečią kartą. Ji galėjo pasirodyti Amerikos Katalikų Episkopatui (N.C.W.C.) finansiniai parėmus išleidimą. Visiems, kurie prisidėjo prie šios maldaknygės išleidimo, reiškiu gilią padėką. Kan. dr. J. B. Končius. New York, 1959 m. rugpiūčio mėn. 15 d. — Švč. Marijos Dangun Ėmimo šventėje. V psl. — Bartkus, F. Kan. Dr. : Autoriaus žodis. Künzing, Quintana 1947 m. gegužės m. 15 d.

Bažnytinių pamaldų vadovėlis. II laida, Chicago, I11. [J.A.V.], išleido A.L.R.K. Kunigų Vienybė, spaudė *Draugas* [1960]. Kieti virš., 431, 1 nmm. psl., 75 × 120 mm (3,50 dol.). Pastaba : 4 psl. — Amerikos Lietuvių R.K. Kunigų Vienybė prašo visų laikytis vienodumo pridedamose pamaldose, kad iš to būtų didesnė Dievui garbė ir sieloms nauda.

Brangiausiojo Jėzaus Kraujo litanija [Chicago, I11., J.A.V., išleido kun. dr. K.A. Matulaitis, M.I.C.] sp. npž. [1961], 4 nmm. psl., iliustr., 74 × 114 mm. (2000 egz.).

Brangiausiojo Jėzaus Kraujo litanija [II laida] [Chicago, I11., J.A.V., išleido kun. dr. K.A. Matulaitis, M.I.C.], sp. npž. [1962], 4 nmm., psl., iliustr., 71 × 113 mm. (5000 egz.).

B U Č M Y S, Kornelijus [1927.4.13]: Kornelijus BUČMYS, O.F.M., *Gegužės mėnuo*, Brooklyn, N. Y. [J.A.V.], Pranciškonų leidinys, sp. npž., 1964. Virš. su aplanku, 104 psl., 140 × 210 mm. (1,50 dol.).

Recenzijos : — *Draugas* 64/98, II dalis, 4 ; VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M., *Darbininkas* 64/28, 4 ir *Tėviškės Žiburiai* 64/18, 6 ; — *Lux Christi* 64/3, 94 ; Kun., S. T. D. JONAS MAKNYŠ, *Aidai* 64/6, 292 ; — *Šv. Pranciškaus Varpelis* 64/6, 192.

G U T A U S K A S, Jonas [1906.I.16]: *Dievo Vaikas*. Maldaknygė vaikams. Paruošė kun. Jonas GUTAUSKAS, S.T.D., Paed. D. Toronto, Ont., [Kanada], išleido *Žiburių* Bendrovė, 1962.

Kieti virš., 127, 1 nm. psl., iliustr., 93 × 139 mm. (1,85 dol.). Pastabos : 4 psl. — Kalbą taisė S. Treigys. Viršelį ir spalvotos iliustracijos dail. T. Valiaus.

Recenzijos : A. K., *Tėviškės Žiburiai* 62/50, 5 ; A. R., *Draugas* 62/229, II dalis, 5 ; — *Draugas* 62/112, II dalis, 5 ; JUOZAS VAIŠNYS, S. J., *Laiškai Lietuviams* 62/9, 285-286.

YLA, Stasys : *Tikiu Dievą*. Maldynas. Parengė kun. Stasys YLA. Chicago, Ill. [J.A.V.], išleido Marijonai, spaudė *Draugo* sp. 1964. Virš., 700, 4 nm. psl., iliustr., 100 × 158 mm. (8 dol. — odos virš., 5 dol. ir 7 dol. — odos imitacijos virš.). Pastabos : 6 psl. — Kalbinė pagalba prof. Pr. Skardžiaus. Medžio graviūros dail. Jono Tričio. Copyright by Stasys Yla 1964.

Recenzijos : — *Draugas* 64/298, II dalis, 6 ; J. GIRNIUS, *Aidai* 65/5, 236-237 ; — *Laiškai Lietuviams* 65/2, 66-68 ; Kun. J. PRUNSKIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 65/1, 7-8 ; A. RIMTENIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 65/11, 9-10 ; VL. RMJS., *Darbininkas* 64/83, II dalis, 12.

JANILIONIS, Juozapas : *Cristo Pensativo*. Rio de Janeiro, [Brazilija], sp. 1962. Virš., 120 psl., iliustr. 300 kruzeirų arba 1 dol. Pastaba : Portugalų kalba maldaknygės tikslas : pasitarnauti išeivijai, ypač kilusiai iš anapus geležinės uždangos, ir brazilų tautai paskatinant vienus ir kitus melstis už tyliąją Bažnyčią. Aprašė : *Mūsų Lietuvos priedas Trys naujos maldaknygės*.

JANILIONIS, Juozapas : *Rūpintojėlis*. Maldaknygė. Pilnoji laida. Parengė ir išleido kun. Juozas Janilionis. Rio de Janeiro [Brazilija], sp. 1962 Maironio ir XXI visuotinosios Bažnyčios Santarybos metais. Virš., 272 psl. iliustr., 500 kruzeirų, užsienyje — 2 dol. Aprašė : *Mūsų Lietuvos priedas Trys maldaknygės*.

Recenzija : D., *Lietuvių Dienos* 63/6, 12.

JANILIONIS, Juozapas : *Rūpintojėlis*. Maldaknygė. Su trumpinta laida. Parengė ir išleido kun. Juozas Janilionis. Rio de Janeiro [Brazilija], sp. 1962 Maironio ir XXI visuotinosios Bažnyčios Santarybos metais. Virš., 136 psl., iliustr. 300 kruzeirų,

užsienyje — 1 dol. Aprašė *Mūsų Lietuvos priedas Trys naujos maldaknygės*.

Recenzija : D., *Lietuvių Dienos* 63/6, 12.

JURAS, Pranciškus Mykolas [1891.6.16]: *Didysis ramybės šaltinis*. [J.A.V.], sp. 1960. Aprašė : *Draugas* 60/196, II dalis, 1.

JURAS, Pranciškus Mykolas : *Didysis ramybės šaltinis*. Parašė spaudai prelatas Pranciškus M. Juras. Trečioji pataisyta ir papildyta laida. Brooklyn, N. Y. [J.A.V.], Tėvų Pranciškonų spaustuvė [1962]. Kieti virš., 635, 5 nmm. psl., iliustr., 83 × 130 mm. (4 dol.).

Kiekvienam katalikui žinotina. Argentina, Tėvų Marijonų leidinėlis Argentinoje, sp. npž., 1961. 2 nmm., 16, 2 nmm. psl., 100 × 145 mm. Pastaba : 2 nmm. psl. — Ištrauka iš maldaknygės *Viešpatie, išklausk mane*. Paruošė kun K. A. MATULAITIS, M.I.C.

Malda už Visuotinį Bažnyčios Susirinkimą [J.A.V.], sp. npž [1961]. 4 nmm. psl., iliustr., 71 × 119 mm. Pastaba : 4 psl. — Krikščionių vienybės novenai.

Malda už Visuotinį Bažnyčios Susirinkimą [Chicago, I11., J.A.V., išleido kun. dr. K. A. MATULAITIS, M.I.C.], sp. npž. [1962]. 4 nmm. psl., iliustr., 72 × 119 mm. Pastaba : 4 psl. — Krikščionių vienybės novenai.

Mūsų maldos. [Toronto, Ont., Kanada, *Žiburių* Spaustuvės Bendrovė], sp. npž., 1962. 8 nmm. psl., iliustr., 90 × 154 mm. Pastaba : 8 psl. — Šias maldas sukūrė Matilda Dobilaitė, gimusi Bedalių kaime, Šakių apskrityje, gyvenanti Lietuvoje.

Novena į Šv. Kryžių. Putnam, Conn. [J.A.V.], *Immaculata Press*, 1960. Virš., 12 psl., 91 × 131 mm.

Novena už ligonius. [J.A.V.], sp. npž. [1961], 4 nmm. psl., iliustr., 89 × 153 mm.

Ritualėlis. Atgailos sakramentų apeigos, aprobuotos ir patvirtintos Vatikane 1965 m. vasario 22 d. Liturginės komisijos pirmi-

ninko kard. Jokūbo Lercaro. Leidimo vieta ir metai nepažymėti [J.A.V.], sp. [1965]. 16 psl. Aprašė: *Šv. Pranciškaus Varpelis* 65/9, 287.

NAUJŲ LIETUVIŠKŲJŲ MIŠIŲ MALDOS

Dievo žodžio liturgija. [J.A.V.], sp. npž. [1964]. 4 nm. psl., 120 × 135 mm. Pastaba: atspausdinta neperšlampamame popieriuje.

KU Z M I C K I S, Jonas [1913.II.18]: *Naujos lietuviškos mišios*. Parengė kun. J. KUZMICKIS. Londonas [Anglija], išleido *Šaltinis*, atspaudas iš *Šaltinio* 1964 m. 5 nr., sp. *Nida Press*. 1964. Virš., 16 psl., 85 × 120 mm. Pastaba: viršelyje-Naujos lietuviškos mišios. Priede įvairios maldos. Šaltinis.

Kristaus Valdovo šventės mišios. [Chicago, I11., J.V.A.], Chicago moksleiviai, studentai ir sendraugiai ateitininkai, rašyta mašinėle ir atspausdinta rotatoriumi. [193.X.27]. 6 lapai, spausdinti vienoj pusėje, 215 × 280 mm.

Šv. mišių lietuviškas tekstas — pagal Vatikano Visuotiniojo Bažnyčios Suvažiavimo nutarimus, pritaikytus Australijos vyskupų konferencijos o patvirtintos Adelaidės arkivyskupo J.E.M. Beovich, naudoti parapijos šv. Mišioms sekmadieniais ir šventadieniais. Adelaide [Pietų Australija] Šv. Kazimiero koplyčia, sp. rotatoriumi, 1964 m. rugpiūčio 15 d. 7 psl. Aprašė: *Pėdsekis* 64/9, 2.

Šventoji auka. Fotografija Algimanto Kezio, S.J., maldų vertimas — Bruno Markaičio, S.J., iliustracijos (dviem spalvomis) — dail. Algirdo Kurausko. Chicago, I11. [J.A.V.], išleido Tėvai Jėzuitai, surinko Morkūno spaustuvė, spausdino Rayner Lithographing Company, 1965. Virš., 92 psl. 8 dol. Aprašė: *Tėviškės Aidai* 66/3, 7.

Recenzija: P. GR., *Tėviškės Aidai* 66/3, 7.

SIBIRO TREMTINIŲ MERGAIČIŲ MALDAKNYGĖ IR JOS VERTIMAI

The living testament of faith and courage. [New York, N. Y., U.S.A.], sponsors: Dr. J.K. Valiūnas, Rev. L. Jankus, Printed

by : Romuva, Woodhaven, N. Y. [1965]. Kieti virš. su aplanku, 24 num., 58 psl., iliustr., 215 × 260 mm. (2 dol.). Pastabos : aplanke — The living testament of faith and courage. Viršelyje — Marija, gelbėk mus. Mary save us. 2 nrm. psl. — This special edition of « Mary save us » is dedicated to commemorate the 25 th anniversary of the occupation of Lithuania. Translation by K.A. Trimakas, S. J. and R. Sealey. Cover and illustrations by P. Omsolskis. Original is one and half times enlarged. Copyright — Rev. L. Jankus. 5-21 psl. — Šio leidinio vertimų kitomis kalbomis įvadai : olandų, italų, anglų (amerikiečių), kastilų (Argentinės), anglų (britų), kiniečių (Formozos), vokiečių.

Recenzijos : — *Draugas* 65/178, II dalis, 1 ; K.L.J., *Dirva* 65/74, 3 ; Šv. Pranciškaus Varpelis 65/9, 287.

Maria, ¡ Ayudanos ! Libro de oraciones de jovenes lituanas desterradas a Siberia. Traducido por el padre Kazys Patalavičius, S.D.B., Avellaneda [Argentina], Padres Marianos, imprenta *El Tiempo* [1962]. Virš., 64 psl., iliustr., 97 × 140 mm. Pastaba : 7-11 psl. — Antonio Card. Caggiano Arzobispo de Buenos Aires : Prologo.

Recenzija : — *Tėviškės Aidai* 63/12, 4.

Maria, salvaci ! Preghiere composte dalle prigioniere lituane nella Siberia del Nord. Roma [Italija]. Edizioni Paoline, Tipografia : Figlie di S. Paolo. Giugno 1962. Virš., 61, 3 nrm. psl., iliustr., 111 × 167 mm. Pastabos : 2 psl. — Prefazione di Sua Eminenza Rev.ma il Cardinal Carlo Confalonieri, Segretario della S. Congr. Concistoriale versione e note a cura del Sac. Vincas Mincevičius.

Recenzijos : Pr. ALŠĖNAS, *Dirva* 62/86, 3 ; — *Elta-Press* 62/6, 19-23 ; M-NIS, *Tėviškės Žiburiai* 62/31-32, 5.

Maria, salvaci. Roma [Italija], Edizioni Paoline, Tipografia Figlie di San Paolo, 1963. Virš., 61, 3 nrm. psl. Pastaba : II laida. Aprašė : *Draugas* 63/128, II dalis, 7.

Recenzijos : — *Draugas* 63/128, II dalis, 7 ; K. Ž., *Ateitin* 63/3-4, 17-18.

Maria red ons. Gebeden van vier Litause meisjes in gevangenschap in Noord-Siberie. Nederland : Gabriël Smit, 's Hertogen-

bosh Tongerlo [Olandija], Oostpriesterhulp, Druk : Lumax N.V. — Utrecht, 1961. Virš., 96 psl., iliustr., 80 × 120 mm. (400.000 egz.). Pastabos : 1 psl. — *Maria red ons*. Oorspronkelijke titel : *Marija, gelbėki mus* (*Immaculata Press*, 1959, Putnam, Conn.). Typografische verzorging : Gijs Vlamings. 1961 bij Katholieke Stichting *Mensen in Nood* Oostpriesterhulp, 's Hertogenbosch. 6-7 psl. — Inleiding door kard. B. Alfrink, Aartsbischop van Utrecht ; Katholieke Stichting *Mensen in Nood*, Centraal Bureau, Hekellaang, 's Hertogenbosch.

Recenzijos : — *Europos Lietuvis* 61/47, 4 ; — *Laikas* 61/288, 3 ; Kun. BRONIUS LIUBINAS, *Pasikalbėjimas su kun A. Bernatoniū, Darbininkas* 61/74, 5, *Pasikalbėjimas su Sielovados direktorium tėvu A. Bernatoniū, Draugas* 61/274, 3 ; — *Tėviškės Aidai* 61/44, 2.

Maria, rette uns. Limburg [Vakarų Vokietija], sp. 1960. Virš., 80 psl. mažo formato. Pastabos : išvertė tėvai kapucinai P. Archangelus ir Alfonsas Bernatonis. Įvadą parašė Kėlno kard. Frings.

Marija, gelbėki mus. Maria, rette uns. Zweite Auflage 21. bis 40. Tausend. Königstein/Taunus [Vakarų Vokietija], Herausgegeben von Haus der Begegnung, Gesamtherstellung Pallottiner Druckerei Limburg and der Lahn. 1961. Kieti virš., 79, 1 nmm. psl., 75 × 129 mm. Pastabos : 5 psl. — Jos. Card. Frings Erzbischof von Köln. Köln, Christi Himmelfahrt 1960 : (Įvadas). 9 — 10 psl. — P. Archangelus O.F.M. Cap. P. Alfonsas [Bernatonis] O.F.M. Cap. : Einführung des Übersetzers.

Recenzija : — *Ateitis* 61/1-2, 20-21.

« *Marija, gelbėki mus* » — *Mary, save us*. Londonas [D.Britanija], išleido Britų Lietuvių Taryba, atspausdino *Nida Press*, 1964. 2000 egz. 6 šiling., J.A.V. — 1,50 dol. Pastaba : įvadą parašė Westminsterio arkivysk. dr. J.C. Hennan. Vertė poetė Danguolė Sadūnaitė-Sealey ir prof. Rafaelis Sealey.

Recenzijos : — *Elta* 65/1, 11-12 ; — *Garsas* 65/3, 4 ; — *The Marian* 65/169, 26.

Marija, gelbėki mus. Sibiro tremtinių ranka rašyta maldų knygelė. Putnam, Connecticut [J.A.V.], spaudė *Immaculata Press*, 1963. Virš. su aplanku, 77, 3 nmm. psl., iliustr., 1,25 dol. Pastabos : Aplanke — Aušros Vartų Marija Vilniuje ir Sibire palaidotų tremtinių kapai. 5-6 psl. — Tėvas Leonardas [Andriekus], O.F.M. : (Įvadas).

Recenzija : — *Draugas* 63:240, II dalis, 7.

Mary save us. Prayers written by Lithuanian prisoners in Northern Siberia. Translated by Kęstutis A. Trimakas, S.J. New York, N. Y. [J.A.V.]. Paulist Press (Paulist Fathers), Manufactured in the United States of America by Paulist Press, 1960. Virš., 71, 1 nmm. psl., iliustr., 97 × 155 mm. (50 centų). Pastabos : 4 psl. — Marija, gelbėki mus. 6 psl. — Copyright 1960 By the Missionary Society of St. Paul the Apostle in the State of New York. 9-13 psl. — Richard Cardinal Cushing, Archbish. of Boston : Preface. 14-71 psl. — kairėje psl. pusėje lietuviškai ranka rašyto teksto fotografija, dešinėje — angliškai spausdintas vertimas.

Recenzijos : — *Draugas* 60/43, II dalis, 1 ; Kun. L. JANKUS, *Darbininkas* 60/41, 4 ; *Draugas* 59/248, 3 ir *Lietuvių Dienos* 59/10, 23 ; PILIETĖ, *Sūkuryš* 60/2, 39.

Mary save us. Translated by Kęstutis A. Trimakas, S.J. Putnam, Conn. [J.A.V.], *Immaculate Press*, 1963. Virš. su aplanku, 91,5 nmm. psl., iliustr., 80 × 125 mm. 1,25 dol. Pastabos : 1 psl. — Marija, gelbėki mus — Mary save us. 5-11 psl. — Cushing, Cardinal Richard Archbishop of Boston. 14 psl. — Photograph of the actual book written and hand made by four Lithuanian girls imprisoned in Siberia. The original book measures 2 × 3 inches. Jacket — Our Lady of Mercy, Vilnius — Graves of exiles in Siberia.

Recenzijos : B. J., *Darbininkas* 63/54, 4, *Draugas* 63/185, 8, *Lux Christi* 63/4, 71 ir *Tėviškės Žiburiai* 63/33, 5 ; — *Draugas* 63/240, II dalis, 7.

Mary save us. Taichung, Taiwan, sp. 1963. A Chinese version of the prayer book written by Lithuanian deportee girls in Siberia, and smuggled out to the West. Pastaba : vertė studentai,

kun. Tai Hang padedant. Įvadas kardinolo Thom Tien. Aprašė : *Elta* 63/9, 11.

Recenzija : Kun. L. JANKUS, *Dirva* 63/129, 4.

ROVER, Dominic : *Morning prayer* by Rev. Dominic ROVER, O.P. January 1962 Series Show 4. Produced in cooperation with the National Council of Catholic Men. Tape : Jan. 14, 1962. Air. : Jan. 28, 1962. Reviered 1/2/62/NBC — TV The Catholic Hour — TV/. [Washingtonas, D.C., J.A.V.]. Raš. mašin. ir spausdinta rotatoriumi, 1962. 27 lap., spausd. vien. pusėje. 215 × 280 mm. Pastaba : tekste — maldos iš Sibiro tremtinių mergaičių ranka rašytos maldų knygelės *Marija, gelbėki mus* angliško vertimo.

244 RELIGINĖ SKAITYBA — LECTEURS RELIGIEUSES — STORIES, ALLEGORIES — RELIGIÖSE LITERATUR

PRUNSKIS, Juozas : Dr. Juozas PRUNSKIS, *Silpname kūne...* Putnam, Conn. [J.A.V.], *Immaculata Press*, 1961. Virš. su aplanku, 133, 3 nrm. psl. 112 × 165 mm. 1,50 dol. Pastabos : aplanko 2 psl. — Aplankas J. K.

Recenzijos : PR. ALŠĖNAS, *Tėviškės Aidai* 61/27, 3 ; — *Ateitis* 62/6, 128 ; DANUTĖ AUGIENĖ, *Laiškai Lietuviams* 62/3, 106-107 ; DR. PETRAS CELIEŠIUS, *Draugas* 62/53, II dalis, 2 ; J. GBS., *Lietuvių Dienos* 62/1, 10 ; J. GOBIS, *Tėviškės Žiburiai* 62/4, 5 ; P. MAČIULIS, *Darbininkas* 62/21, 4 ; VLADAS MINGĖLA, *Žvaigždė* 63/1, 23-25 ; J. PR., *Darbininkas* 62/26, 4 ; Kun. IGNAS URBONAS, *Lux Christi* 62/2, 69.

PRUNSKIS, Juozas : Dr. Juozas PRUNSKIS, *Vyrai klystkeliose*. Chicago, I11. [J.A.V.], Lietuvos Knygos Klubas, spausdino *Draugo* sp., 1962. Virš. su aplanku, 307, 1 nrm. psl., 137 × 194 mm. (3 dol.). Pastabos : aplanko 2 psl. — Dr. Juozas Prunskis (trumpas jo kūrybos apibūdinimas). « Didysis mūsų knygos mecenatas prel. Pranciškus Juras savo stambia auka yra įgalinęs šią knygą išeiti dienos švieson. Jam priklauso nuoširdi lietuvių visuomenės, autoriaus ir leidėjų padėka ». Aplankas (ir viršelįs) — dail. J. Pilipausko.

Recenzijos : A. Š., *Darbininkas* 62/70, 4 ; L. AUGŠTYS, *Lux Christi* 62 2, 70-71 ; DR. A. DIEMEDIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 62/11, 13 ; — *Draugas* 62/112, II dalis, 7 ; ALFONSAS GRAUSLYS, *Laiškai Lietuviams* 62/9, 285 ; — *Laikas* 62/306, 4 ; — *Mūsų Pastogė* 62/26, 3 ; — *Šv. Pranciškaus Varpelis* 62/8, 255 ; S. TAMULAITIS, *Tėviškės Žiburiai* 62/28, 5 ; — *Tėviškės Aidai* 62/29, 4 ; DR. IGN. URBONAS, *Draugas* 62/164, II dalis, 6.

245 BAŽNYTINĖ MUZIKA — MUSIQUE RELIGIEUSE — CHURCH MUSIC — KIRCHENMUSIK

AMBRAZAS, Pranas : Pranas AMBRAZAS, *Kalėdų giesmė*. [Cicero, I11., J.A.V.], *Muzikos Žinios*, sp. npž, 1964. 4 psl., 178 × 255 mm. Pastabos : 1-2 psl. — Giesmė Jėzui — žodžiai iš kun. J. Tilvyčio, M.I.C. giesmyno. 3 psl. — Kalėdų Kristui. Žodžiai Vytės Nemunėlio. 4 psl. — Šią naktį, šią ramią. Žodžiai D. Mickaitės-Mickienės. Iš. kun. St. Ylos *Mažajo maldyno*.

Recenzija : — *Draugas* 64/263, II dalis, 4.

BERNARDA Marija sesuo M. [1902.XII.9], *Reikalingiausios giesmės* — lygiems balsams su vargonų pritarimu. Chicago, I11. [J.A.V.], išleido Šv. Kazimiero Seserys, sp. 1959, Virš., 164 psl. (1000 egz.). (3 dol.). Aprašė : *Muzikos Žinios* 60/1,21-22.

Recenzija : — *Muzikos Žinios* 60/1, 21-22.

BERTULIS, Juozas [1893.I.1] : Juozas BERTULIS, *Ave Maria — Sveika Marija*. Sopranui solo, mišriam chorui ir vargonams. Chicago, I11. [J.A.V.], išleista autoriaus lėšomis, rašyta ranka ir mašin., spausdinta šapirografu, virš. — spaustuvėje. Virš., 9 lapai, spausd. vien. pus. 215 × 280 mm. (75 centai).

BERTULIS, Juozas : Juozas BERTULIS, *Ave Regina caelorum*. Mišriam, chorui ir vargonams. Chicago, I11. [U.S.A.], išleista autoriaus lėšomis, rašyta ranka ir mašinėle, spausdinta rotatoriumi, virš. — spaustuvėje, 1963. Virš., 4 lap., sp. vien. pus., 215 × 280 mm. (30 centų).

BERTULIS, Juozas : Juozas BERTULIS, *Giesmė*. Sopranui solo ir vargonams. Chicago, I11. [J.A.V.], išleista autoriaus lėšo-

mis, rašyta ranka ir mašinėle, sp. šapirografu, viršelis-spaustuvėje. 1964 (išleista 1965). Viršelis, 4 lap., raš, vien. pus., 215 × 280 mm. (50 centų). Pastaba : 1 psl. — Žodžiai St. Ylos.

BERTULIS, Juozas : Juozas BERTULIS, *Jungtuvinė tėvų malda*. Chicago, I11. [J.A.V.], išleista autorius lėšomis, rašyta ranka ir mašinėle, sp. šapirografu, viršelis — spaustuvėje. Virš., 7, 1 nm., 215 × 280 mm. (65 centai).

BUDRECKAS, Vladislovas [1905.X.24] : *Christus vincit*. Solemn Acclamation of Christ King of the Universe. For mixed chorus and organ or for male chorus and organ. Dedicated to Lithuanian Dainava Choir Holly Cross Church, Chicago, I11. A.D. 1961. [Cicero, I11., J.A.V.], *Muzikos Žinios*, sp. npž. [1964] 7, 1 nm. psl., 178 × 215 mm.

BUDRECKAS, Vladislovas : Kun. Vladas BUDRECKAS, M.M., *Dvi giesmės į Šiluvos Dievo Motiną*. Mišriam ir dviejų lygių balsų chorui su vargonų pritarimu ... Tos pačios giesmės yra pritaikintos angliškam tekstui ir pavadintos *Two Christmas Carols*, dedikuotos kun. M.G. Kemežiui, Elizabeth, N.J. [Cicero, I11., J.A.V.]. *Muzikos Žinios*, sp. npž. [1960]. 4 psl., 173 × 258 mm. Pastaba : žodžiai Stasio Ylos.

Recenzija : — *Draugas* 60/307, II dalis, 2.

BUDRECKAS, Vladislovas : *Hymn for America*. Žodžiai ses. M. Leonos, O.S.F. J.A.V., sp. Aprašė : *Draugas* 60/149, II dalis, 2.

Recenzija : — *Draugas* 60/149, II dalis, 2.

BUDRECKAS, Vladislovas : *Hymn for America* II in remembrance of the consecration of America to Mary, our Blessed Mother on the day of dedication of our National Shrine of the Immaculate Conception Washington D.C. November 20, 1959 by Ladislaus BUDRECKAS. Cicero, I11. [J.A.V.], *Muzikos Žinios*, Musical News American Lithuanian Catholic Organists, sp. npž, 1964. Virš., 8 psl., 178 × 255 mm. Pastabos : 3-6 psl. — Hymn

for America for mixed voices Music by Rev. L.A. Budreckas, M.M. Words by Sister M. Leone, O.S.F. (based on poem *Apsaugok, Aukščičiausias* by Rt. Rev. Msgr. J. Maironis-Mačiulis (1882-1932)

BUDRECKAS, Vladislovas : Kun. Vladas BUDRECKAS, M.M., *Trys giesmės i Mariją Šiluvos šventovėje*. Liaudžiai vienam balsui su vargonų pritarimu. [Cicero, I11., J.A.V.], *Muzikos Žinios*, sp. npž. [1964]. 4 psl. 178 × 225 mm.

BUDRECKAS, Vladislovas : *Two hymns of greeting in Latin*. Four-part Male Chorus. Dedicated to Right Reverend Monsignor John J. Balkūnas. Day of dedication Church of the Transfiguration Maspeth, New York. A. D. 1961. Words and music adapted and arranged by Rev. Ladislaus A. BUDRECKAS, M.M. [Cicero, I11., J.A.V.], *Muzikos Žinios*, 2. pr. sp. npž. [1962]. 6 psl. 177 × 255 mm. Pastabos : 2-3 psl. — For a priest's festive occasion (Gratulamur Tibi). 4-6 psl. — On a golden jubilee of priesthood (Sanctificabis annum).

BUDRIŪNAS, Bronius [1909.VII.29] : *Blessed birth of Jesus*. Hollywood, Calif. [J.A.V.], R.B. Brown Music Co., sp. [1961]. Aprašė : : *Draugas* 62/17, II dalis, 4.

BUDRIŪNAS, Bronius : *Come adore the born Savior ...* Hollywood, Calif. [J.A.V.], R.B. Brown Music Co., sp. [1961]. Aprašė : *Draugas* 62/17, II dalis, 4.

BUDRIŪNAS, Bronius : Br. BUDRIŪNAS, *Deus refugium nostrum*, mišriam chorui su vargonų pritarimu. Iš lot. kalbos išvertė kun. J. Patašius. Hollywood, Calif. [J.A.V.], R.B. Brown Music Co., sp. [1961]. (22 centai). Aprašė : *Muzikos Žinios* 61/1, 23

BUDRIŪNAS, Bronius : *Sveika Marija*. Solo balsui, mišriam chorui ir vargonams. Pirmojo Amerikos lietuvių prelato Mykolo L. Krušo (1878-1950) atminimui. [Cicero, I11., J.A.V.], *Muzikos Žinios*, sp. npž., 1963. 4 psl., 178 × 254 mm. Pastaba : 4 psl. — Copyright 1962 by Bronius Budriūnas.

Giedokime. Putnam, Conn. [J.A.V.], *Immaculata Press* [1963]. Virš., 116, 4 nmm. psl., 95 × 140 mm.

Lietuvių Romos katalikų religinio kongreso 1964 m. New York repertuaras. I. Chicaga, I11. [J.A.V.], Kongresui rengti komiteto ir A.L.R.K. Vargonininkų Sąjungos leidinys, sp. npž., 1963., Virš., 16 psl., 180 × 25 mm.

Recenzijos : K. V. B., *Lux Christi* 63/2-3, 107-108 ; J. ŽILEVIČIUS, *Draugas* 63/205, II dalis, 4.

MARKAITIS, Bruno [1922.VII.7] : Bruno MARKAITIS, S.J., *Bendruomenės auka*. Giesmės liturginėms mišioms. Stasio Ylos žodžiai. [Chicaga, I11., J.A.V., Tėvai Jėzuitai], sp. npž., 1964. Virš., 8 nrm. psl., 145 × 125 mm. (25 centai, 50 egz. 10 dol., 100 egz. — 15 dol.).

Mūsų dainos ir giesmės. Kennebunkport, Ma. [J.A.V.], Šv. Antano gimnazija, raš. mašin. ir sp. rotat. [1962] Maironio metai. Virš., 5 nrm., 42, 1 nrm., 24, 1 nrm. lap., sp. vien. pus., 218 × × 280 mm. 150 egz. Pastaba : 2 nrm. psl. — « Mūsų dainos ir giesmės », Šv. Antano Gimnazijos, Kennebunkport, Maine, choro repertuaras, 1960-1962 mokslo metais. Išleido gimnazijos choro valdyba.

SASNAUSKAS, Česlovas [1867.VI.19-1916.I.5] : *Hymn for America*. I. Dedicated to Our Lady of Šiluva Lithuanian memorial chapel in the national shrine of the Immaculate Conception Washington, D. C. by Česlovas Sasnauskas. Cicero, I11. ([J.A.V.] *Muzikos Žinios*, Musical News American Lithuanian Catholic Organists, sp. npž., 1964. Pastabos : 1-2 psl. — Hymn for America for mixed voices. Arranged by Rev. L.A. Budreckas, M.M. (based on music of Česlovas Sasnauskas (1867-1916). Words by Sister M. Leone, O.S.F. (based on poem *Apsaugok, Aukščiausias* by Rt. Rev. Msgr. J. Maironis-Mačiulis 1862-1932).

SENKUS, Kazimieras [1917.I.24] : *Senos ir naujos giesmės su maldų priedu*. Paruošė kun. Kazimieras SENKUS muz. mag. Castelnuovo Don Bosco [Italija], Saleziečiai, R.N. 12, Saleziečių spaustuvė, 1960 Kieti virš., 351, 1 nrm. psl., iliustr., 100 × 147 mm. 3000 egz. (3 dol.). Pastabos : 5 psl. — J.E. vysk. Brizgio žodis. 7-10 psl. — Giesmyno ruošėjas : Ižanginis žodis. Vokietija, 1959 m. vasaros saulei šviečiant.

Recenzijos : — *Draugas* 60/225, II dalis, 1 ; J. ŽILEVIČIUS, *Draugas* 60/208, II dalis, 7 ir *Lux Christi* 60/4, 64-65.

SENKUS, Kazimieras : *Garbė Dievui*. Giesmyno palydas. Paruošė kun. Kazimieras SENKUS muz. mag. Castelnovo Don Bosco [Italija], išleido Saleziečiai, R.N. 13, Saleziečių spaustuvė, 1961, Kieti virš., XIII, 1 nrm., 193, 1 nrm. psl., 220 × 317 mm. 500 egz. (7 dol.). Pastaba : V-VI psl. — Įžanginis žodis.

Recenzijos : — *Europos Lietuvis* 61/25, 2 ; — *Nepriklausoma Lietuva* 61/25, 4 ; Kun. B. PACEVIČIUS, *Tėviškės Žiburiai* 61/42, 6.

SENKUS, Kazimieras : *Missa Verbum Caro ad quattuor voces inaequales organo comitante*. Auctore Casimirus SENKUS, Mag. Mus. Chicago, I11. [J.A.V.], *Muzikos Žinios*, išleista Juozo Gribausko, St. Anthony Savings and Loan Assn. Cicero, I11., sekretoriaus lėšomis, sp. npž., 1964. 26, 2 nrm. psl. 178 × 255 mm. (1 dol.). Pastaba : 4 psl. — Copyright by *Muzikos Žinios*, 1964.

Recenzija : — *Muzikos Žinios* 64/1, 20.

ŠIMKUS, Algis [1917.II.20] : Algis ŠIMKUS, *Garbė Tau, Viešpatie*. Dvi giesmės mišriam chorui. [Cicero, I11., J.A.V.], 1961, *Muzikos Žinios*, sp. npž. [1962]. 4 psl. 177 × 255 mm. Pastabos : 2-3 psl. — *Garbė Tau Viešpatie*. Žodžiai B. Brazdžionio. 3-4 psl. — *Mylimoji Karalienė*. Žodžiai Maironio.

ŽILEVIČIUS, Juozas [1891.III.16] : *Missa Salve, Jesu parvule* ad quattuor voces inaequales cum organo. Composuit Juozas ŽILEVIČIUS., L.M. [J.A.V.], Published by Lithuanian R.C. Choir's Association of Wyoming Valley Luzerne County Pennsylvania, Schmidt's Printery, Wilkes-Barre, Pa. [1960]. Virš., 38, 2 nrm. psl., 175 × 260 mm. (1 dol.).

Recenzija : — *Draugas* 60/284, II dalis, 1.

ŽILEVIČIUS, Juozas : *Pulkim ant kelių*. Fuga vargonams. Kun. A. Strazdelio tema parašė Juozas ŽILEVIČIUS. Pirmąkart išpildyta 1950.IV.29 Dr. Marshal Bidwell Carnegie Music Hall tarptautiniam koncerte Pittsburgh, Pa. Pulkim ant kelių visi krikščionys, didžiai ištroškę Dievo malonės ... Let's fall on our

knees, all christians, who seek God's mercy ... [Cicero, I11., J.A.V.] *Muzikos Žinios*, sp. npž. [1962]. 6 psl. 177 × 254 mm. Pastaba : 2 psl. — Fuga *Pulkim ant kelių* motyvas vargonams. Juozas Žilevičius.

246 BAŽNYTINIS MENAS— ART RELIGIEUX — CHRISTIAN ART —
CHRISTLICHE KUNST

Chapel of Mary Immaculate erected in 1954-Marian Year dedicated in 1955. Putnam, Conn. [J.A.V.], Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, sp. npž. [1963]. 15, 1 nmm. psl., 95 × 215 mm.

K O N Č I U S, Ignas [1886.VII.31] : *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*. [Chicago, I11., J.A.V.], išleido *Tėviškėlės* leidykla, sp. [1965]. Kieti virš., 178 psl., iliustr. in 8°. Aprašė : *Draugas* 65/30, 8 ir 65/108, II dalis, 1-2.

Recenzijos : K. ABR., *Europos Lietuvis* 65/42, 2 ; J. DAINAUSKAS, *Draugas* 65/30, 8 ; — *Draugas* 65/49, II dalis, 7 ; J. GIMBUTAS, *Aidai* 65/5, 238-239 ; j. r., *Keleivis* 65/8, 6 ; ANTANAS MAŽIULIS, *Draugas* 65/108, II dalis, 1-2 ; MYKOLAS MURAITIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 65/14, 7-8.

Marijai ir lietuvių tautai. Chicago, I11. [J.A.V.], Committee for the Chapel of Our Lady of Šiluva, sp. npž. [1963]. 6 sulankst. nmm. psl., iliustr., 92 × 210 mm. Pastaba : lietuvių ir anglų kalba.

N A R B U T A S, Titas [1913.V.23] : Titas NARBUTAS, *Marijos šventovės Amerikoje*. Putnam, Conn. [J.A.V.], Immaculata, *Immaculata Press*. 11 psl. — [1962]. Pastabos : Padėkos žodis (p. Pranui Gudeliui, kuris savo stambia auka įgalino šios knygos išleidimą). Bibliografija : 209-211 psl. — Panaudota literatūra (25 veik.).

Recenzijos : PR. ALŠĖNAS, *Tėviškės Žiburiai* 63/13, 5 ; Kun J. G-AS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 63/31, 12-13 ; K. P. C., *Draugas* 63/76, II dalis, 2 ; K. P. Č., *Darbininkas* 63/6, 4 ; Kun. J. KARDAS, M. I. C., *Lux Christi* 63/1, 54.

REKLAITIS, Povilas [1922.V.20]: Povilas REKLAITIS, *Die Burgkirchen in Litauen*. Bonn. [Vakarų Vokietija], Baltisches Forschungsinstitut, (spaudė J.J. Augustin, Glückstadt), 1959 (išleista 1960). Virš., 39, 1 nrm. psl. (210. -247., 1 nrm.), iliustr., 160 × 225 mm. Pastaba: Viršelyje — *Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstitut Commentationes Balticae VI-VII 1958-1959*.

Recenzija: DR. J. VAIŠNORA, *Draugas* 60/126, II dalis, 2.

Sacrale Kunst aus Litauen und Lettland. Ausstellung. [Vakarų Vokietija], raš. mašin. ir sp. rotat. [1964]. 2 lapai, sp. vien. pus., 210 × 297 mm. (200 egz.).

Sacrale Kunst aus Litauen und Lettland. Ausstellung. [Vakarų Vokietija], sp. npž., 1964. 2 nrm. psl., iliustr., 105 × 150 mm. (2000 egz.). Pastabos: 2 psl. — 80. Deutscher Katholikentag in Stuttgart 2.-8. September 1964. Leidinį suprojektavo dr. Povilas Reklaitis.

ŠAUKLYS, Viktoras Vincas [1908.I.13]: Vikt. ŠAUKLYS, *Aušros Vartai*. [Chicago, I11., J.A.V.], II-ją laidą išleido V.K.L. Sajunga, Mecenatas kpt. Jonas Balčiūnas, sp. npž., 1964 m. spalio 4 d. Virš., 16 psl., iliustr., 112 × 167 mm. Pastaba: I laida 1939 m. Marijonų leid. 278 pr., Marijampolėje.

248 ASKEZĖ, MISTIKA — THÉOLOGIE ASCÉTIQUE ET MYSTIQUE — PERSONAL RELIGION — ASZETIK, MYSTIK

ALCANIZ, F.: F. ALCANIZ, S.J., *Meilės sutartis*. (Maldos ir vyrų apaštalavimas). Kaunas — Šventieji Metai 1934, Perspausdino Marian Seminary, Clarendon Hills, I11. [1961]. Virš., 40 psl., iliustr., 75 × 118 mm. (5000 egz.).

MATULAITIS, Kazimieras Aloyzas [1894.X.19]: Kun. dr. K.A. MATULAITIS, M.I.C., *Meilės ugnis*. Kristui ir Bažnyčiai. Chicago, I11. [J.A.V.], spausdino *Draugo* sp., 1961. Virš., 360 psl., 132 × 196 mm. 1200 egz. (4. dol.). Pastabos: 2 psl. — Viršelio paveikslas paimtas iš Michelangelo *La Pietà*. 355 psl. — (Autoriaus) padėka. 357-360 psl. Meilės ugnis knygos leidėjai.

Recenzijos : — *Draugas* 61/153, II dalis, 1 ; A. GRAUSLYS, *Laiškai Lietuviams* 62/1, 30 ; A. TYRUOLIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 61/43, 13.

25 GANYTOJIŠKOJI TEOLOGIJA — OEUVRES PASTORALES — PASTORAL THEOLOGY — PASTORALTHEOLOGIE

BRIZGYS, Vincentas [1903.XI.16]: *Negesinkime aukurų*, Vyskupas Vincentas BRIZGYS. Brooklyn, N.Y. [J.A.V.], spaudė Tėvų Pranciškonų sp., 1959. Virš., 211, 3 nmm. psl., 140 × 202 mm. (3 dol.).

Recenzijos : Dr. A. BALTINIS, *Aidai* 60/2, 88-89 ; Kun. dr. V. BARTUŠKA, *Lux Christi* 60/4, 67-68 ; Dr. P. CELIEŠIUS, *Draugas* 59/291, II dalis, 4 ; L. D., *Gimtoji Kalba* 60/2, 39-41 ; K. P. V., *Jaunimo Žygiai* 60/1, 72 ; — *Laiškai Lietuviams* 59/11, virš 3 psl. ; Dr. F. NORVAIŠIENĖ, *Moteris* 60/4, 36.

26 KRIKŠČIONIŠKOJI BAŽNYČIA — ÉGLISE CHRÉTIENNE — ECCLESIASTICAL THEOLOGY — CHRISTLICHE KIRCKE

261.6 BAŽNYČIA IR KULTŪRA — L'ÉGLISE ET LA CULTURE — CHURCH AND CULTURE — KIRCHE UND KULTUR

BRAZYS, Pranas [1915.II.18]: Kun. dr. Pranas BRAZYS, M.I.C., *Medicinos etika pagal Pijaus XII direktyvas*. (Iš medicinos etikos). Roma [Italija], atspaudas iš *Suvažiavimo Darbų* IV t. 27-48 psl., sp. npž., 1961. Virš., 22, 2 nmm. psl. (27.-48), 180 × 255 mm.

GIRNIUS, Juozas [1915.V.25]: Juozas GIRNIUS, *Žmogus be Dievo*. Chicago, I11. [J.A.V.], *I Laisvę fondo* lietuviškai kultūrai ugdyti leidinys Nr. 4, spausdino *Draugo* sp., 1964. Kieti virš., 564 psl. (5,50 dol.). Pastaba : viršelį dail. Algirdo Kurausko. Aprašė *Draugas* 64/215, II dalis, 7.

Recenzijos : K. ABR., *Europos Lietuvis* 65/39, 2 ; Kun. P. CELIEŠIUS, *Darbininkas* 64/83, II dalis, 9 ; VALDEMARAS CUKURAS, *Laiškai Lietuviams* 65/5, 160-161 ; — *Draugas* 64/215, II dalis, 7 ; J. GOBIS, *Tėviškės Aidai* 65/8, 5 ; J. B., *Mūsų Pastogė* 65/40, 3 ; K. P. C., *Lietuvių Dienos* 65/6, 7 ir *Lux Christi* 65/1, 77-83 ; — *Laiškai Lietuviams* 64/10, virš. 3 psl. ; MYK. MURAITIS, *Kristaus Karaliaus Laivas* 64/47, 7-8 ; Dr. JUOZAS L. NAVICKAS,

Aidai 64/10, 462-464 ; Z. RAMONAS, *Ateitis* 65/4, 96-100 ; STASYS SANTVARAS, *Dirva*, 65/20, 5 ; SAULIUS ŠIMOLIŪNAS, *Dirva* 64/145, 4 ; POVILAS ŽIČKUS (iš simpoziumo Bostone), *Draugas* 65/1, II dalis, 5.

PRONSKUS, Juozas [1893.3.20] : Juozas PRONSKUS, *Šiluva ar Vilnius ?* Kodėl Bažnyčios vadovybė daro nuolaidas lenkams ? Chicago, I11. [J.A.V.], Čikagos Lietuvių Literatūros Draugija, atspaudas iš *Naujienu.*, 1964 (išleista 1965). Virš., 57 psl. (1 dol.). Aprašė : *Tėviškės Žiburiai* 65/23, 5.

261.7 BAŽNYČIA IR VALSTYBĖ — L'ÉGLISE et l'ÉTAT — CHURCH AND STATE — KIRCHE UND STAAT

BAČKIS, Stasys Antanas [1906.II.10] : Dr. St. A. BAČKIS, *Katalikų Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę*. Roma [Italija], atspaudas iš *Suvažiavimo Darbų* IV t., sp., 1961. Virš., 18 psl. Aprašė : *Draugas* 61/200 II dalis, 1.

262.13 ŠVENTASIS SOSTAS — SAINT SIÈGE — HOLY SEE — HEILIGER STUHL

JONAS XXIII, Popiežius [Roncalli, Angelo Giuseppe, 1881·XI.25-1963.VI.3] : Šv. Tėvas JONAS XXIII, *Motina ir mokytoja (Mater et magistra)*. Enciklika apie socialinio klausimo pažangą krikščioniško mokslo šviesoje. Chicago, I11. [J.A.V.], Lietuviškos Knygos Klubas, spausdino *Draugo* sp., 1962. Virš., 115, 1 nrm. psl., 151 × 226 mm. (1,50 dol.)). Pastabos : 4 psl. — Vertė kun. Pijus Dambrauskas. 9 psl. — ... Pareikšdamas Dievui dėkingumą ir Šv. Sostui atsidavimą, prelatas Ignas Albavičius finansavo enciklikos *Mater et Magistra* lietuvių kalbo išleidimą (50 m. kunigystės sukakties proga). 110-112 psl. — Bibliografinės pastabos.

Recenzijos : Kun. P. DAMBRAUSKAS, *Gimtoji Kalba* 64/1, 12-14 ; L. D., *Gimtoji Kalba* 63/2, 14-16 ir 64/1, 14 ; — Šv. Pranciškaus Varpelis 62/12, 383.

RABIKAUŠKAS, Paulius [1920.VIII.16] : Paul RABIKAUŠKAS, S.I., *Zur fehlenden und unvollständigen Skriptumzeile in den Papstprivilegien des 10. und 11. Jahrhunderts*. Roma [Italija],

Pontificia Università Gregoriana, sp. npž., 1959. Virš., 26 psl. (91-116), 170 × 243 mm. Pastaba: viršelyje — Saggi storici intorno al Papato dei Professori della Facoltà di Storia Ecclesiastica Estratto (Miscellanea Historiae Pontificiae Vol. XXXI).

262.14 KUNIGAI — PRÊTRES — PRIESTS — PRIESTER

Brangieji. Brooklyn, N.Y. [J.A.V.], Kunigų Vienybės Centro Valdyba, sp. npž., 1963. 22 nmm. psl., iliustr., 215 × 285 mm. Pastaba: 2 psl. — Dear friends. Apie Lietuvių Katalikų Religinės Šalpos įsteigimą.

Dear friends of enslaved Lithuania! Brooklyn, N.Y. [J.A.V.], Lietuvių Katalikų Religinė Šalpa, sp. npž. [1963]. 4 nmm. psl., iliustr., 92 × 207 mm. Pastaba: 3-4 psl. — Mielai pavergtos Lietuvos draugai!

K R U P A V I Č I U S, Mykolas [1885.X.1]: M. KRUPAVIČIUS, *Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje*. Chicago, Ill. [J.A.V.], Lietuviškos Knygos Klubas, spausdino *Draugo* sp., 1961 (išleista 1962). Virš., 723, 1 nmm. psl., 135 × 190 mm. (7 dol.).

Recenzijos: J. GOBIS, *Tėviškės Žiburiai* 62/8, 5; J. GS., *Jaunujų Žygiai* 62/1-2, 70-72; I. LAISVĖ 62/30, 63; STASYS YLA, *Aidai* 62/3, 123-125; K. ŠILINIS, *Draugas* 62/65, II dalis, 1.

Kunigo paveikslas. Popiežių raštai apie kunigystę. Vertė prel. dr. Feliksas Bartkus. Putnam, Conn. [J.A.V.], šios knygos išleidimą finansavo kunigas Jonas A. Kučingis, Los Angeles Šv. Kazimiero Lietuvių Parapijos klebonas, savo kunigystės 25-rių Metų Jubiliejaus proga (1937-1962), *Immaculata Press.*, 1962. Virš., 152 psl., 150 × 216 mm. (1,50 dol.). Pastabos: 7-8 psl. — Brizgys, Vincentas, vysk., Kauno Koadiutorius: (Įvadas).

Recenzijos: J. GLIAUDA, *Draugas* 63/4, II dalis, 5; IG. MEDZIUKAS, *Darbininkas* 63/19, 4; J. PR., *Draugas* 62/300, II dalis, 6.

Rezoliucijos Kunigų Vienybės Seimo 1963-IX-11, Lithuanian R. C. Priests' League of America Lietuvių R. K. Kunigų Vienybė Amerikoje. [J.A.V.], Lietuvių R.K. Kunigų Vienybė Amerikoje, sp. npž., 1963. 4 nmm. psl., 140 × 230 mm.

262.2 PARAPIJOS — PAROISSES — PARISHES — PFARREIEN

Auksinis Jubiliejus, Šv. Antano parapija, Cicero, Ill. 1911-1961. Chicaga, Ill. [J.A.V.], išleista prel. I. Albavičiaus ir jubiliejui remti komiteto rūpesčiu, spausdino *Draugo* sp., 1961. Kieti virš., 235, 1 nm. psl., iliustr., 155 × 235 mm. Pastabos : viršelyje — Golden jubilee Šv. Antano Parapija St. Anthony parish. 6 psl. Į anglų kalbą tekstą vertė kun. S. Gaučas, lietuviškas tekstas ir redakcija A. Barono. Viršelis Jono Pilipausko. 117-147 psl. — Anglų tekstas.

Auksinis šv. Kazimiero parapijos jubiliejus 1911-1961. 1961 Spalio mėn. 15 d. Golden jubilee of St. Casimir Parish Paterson, N.J. Paterson, N. J. [J.A.V.], sp. npž., 1961. Virš., 80 psl., iliustr., 150 x 228 mm. Pastabos : 13-29 psl. — Šv. Kazimiero parapijos istorijos bruožai. 30-38 psl. — Saint Casimir's Lithuanian R. Catholic Church.

Golden Jubilee of St. Anthony's Parish Bridgeville, Pa. 1915-1965. [J.A.V.], sp. npž., 1965. Virž., 24 psl., iliustr., 215 x 280 mm. Pastabos : 9 ir 11 psl. — Sveikinimai lietuvių kalba. 14-24 psl. — Church history.

Holy Cross parish Dayton, Ohio Golden jubilee 1914-1964. Šv. Kryžiaus parapija Dayton, Ohio. Dayton, Ohio [J.A.V.], spausdino *Draugo* sp., Chicago, Ill., 1964, Virš., 140 psl., iliustr., 153 x 230 mm. Pastabos : 13-51 psl. — tekstas liet. kalba, parapijos istorija rašyta Jono Jaškausko, kun. Tito Narbuto ir Prano Gudelio. 52-99 psl. — tekstas anglų kalba.

Prisikėlimo parapijos Toronte pirmasis dešimtmėtis (1953-1963). Toronto, Ont. [Kanada], sp. 1963. Virš., 184 psl., iliustr. Aprašė : *Laiškai Lietuviams* 63/7-8, 248.

Prisikėlimo parapijos Toronte 1960 metų apžvalga. Toronto, Ont. [Kanada], spausdinta 1961, rankraščio teisėmis, spausdino *Time Press.*, 1961. Virš., 126 psl., iliustr., 175 x 250 mm.

Recenzijos : PR., ALŠĖNAS, *Garsas* 61/II, 4 ; — *Draugas* 61/65, II dalis, 1 ; — Šv. Pranciškaus *Varpelis* 61/5, 156-157.

Resolutions on the occasion of the sixtieth anniversary of St. Francis Parish (Senate No. 1064 offered by Senator Wall). The Commonwealth of Massachusetts. [Boston, Mass., J.A.V.], sp. npž., 1963, 2 psl., 147 x 230 mm. (Šv. Pranciškaus parapija Lawrence, Mass.).

St. Casimir's Church Jubilee 1913-1963. Racine, Wisc. Racine, Wisc. [U.S.A.], sp. npž., 1963 (išleista 1964). Virš., 24 psl., iliustr., 155 x 230 mm.

Šv. Pranciškaus lietuvių parapija, East Chicago, Ind. East Chicago, Ind. [J.A.V.], sp. 1963. Virš., 56 psl. Aprašė: *Draugas* 63/134, II dalis, 7.

Toronto Lietuvių R. Katalikų Prisikėlimo Parapijos 1959 m. finansinė apyskaita ir aukotojų bei aukų sąrašas. [Toronto, Ont., Kanada], sp. npž. [1960]. Virš., 66, 2 nnm. psl., iliustr., 175 x 250 mm.

262.3 VYSKUPIJOS — DIOCÈSES — DIOCESES — DIÖZESEN

Flenchus sacerdotum Lituanorum in variis statibus pro Anno Domini 1961. Redagavo Kun. Titas Narbutas, S.T.D. Dayton, Ohio [J.A.V.], A.L.R.K. Kunigų Vienybės leidinys, *Immaculata Press*, Putnam, Conn., 1961 m. gruodžio mėn. Virš., 74, 2 nnm. psl., 154 x 229 mm.

Recenzija : — *Draugas* 62/23, II dalis, 6.

262.9 BEATIFIKACIJA — BEATIFICATION — BEATIFICATION — HEILIGSPRECHUNG

V A I Š N O R A, Juozapas : J. VAIŠNORA, M. I. C., *Mačiau Dievo tarną. Mano pažintis su Dievo tarnu arkivyskupu Jurgiu Matulaičiu.* Chicaga, Ill. [J.A.V.], išleido Tėvai Marijonai, spausdino *Draugo* sp., 1962 m. Virš., 31, 1 nnm. psl., iliustr., 132 x 195 mm. 3000 egz. (50 centų).

264 LITURGIKA — CULT PUBLIQUE — PUBLIC WORSHIP — LITURGIK

Romos katalikų mišiolas. Missale Romanum. Paruoštas pagal prel. dr. F. Bartkaus *Būk mums malonus* mišiolą ir pagal naujausias rubrikas. Chicaga, Ill. [J.A.V.], Tėvų Jėzuitų leidinys, spaudė Morkūno sp., 1965. Kieti virš., 294 psl., 205 x 280 mm. (30 dol.). Pastabos : 2 psl. — Perspausdinti uždrausta. Spaudai paruošė Tėvas K. Raudeliūnas, S. J.

DANIELIUS, Juozapas [1885. VIII. 22] : *Mišių paslaptis.* Chicaga, Ill. [J.A.V.], *Draugo* spaustuvė, 1959. Virš., 77 psl. (2 dol.). Aprašė : *Draugas* 59/202, 8.

265 SAKRAMENTAI — SACREMENTS — SACRAMENTS — SAKRAMENTE

Nebijokime eiti išpažinties. Trumpiausias būdas gerai atlikti išpažintį. Chicaga, Ill. [J.A.V.], Tėvų Marijonų Bendradarbių leidinys, sp. npž. [1961]. 7, 1 nrm. sulankst. psl., 70 x 132 mm.

ŽILYS, Stasys [1924. IX. 24] : Stasys ŽILYS, *Gyvenimo šaltiniai*. [Putnam, Conn., J.A.V.], knygos leidėjai : kunigai P. Dziegoraitis, F. Kireilis, J. Pakalniškis, V. Pikturna, V. Širka, spaudė *Immaculata Press*, 1964. Virš. su aplanku, 253, 7 nrm. psl., iliustr., 127 x 187 mm. (3 dol.), Pastabos : aplanko 2-3 psl. — Apie autorių. 6 psl. — Viršelis ir kiti piešiniai knygos autoriaus. Nuotraukos A. Kezio, S. J. 7-8 psl. — Yla, Stasys : (Pratarmė). 9-12 psl. — Autoriaus žodis. Aplanko 3 psl. — Aplankas A. Kezio, S. J.

Recenzijos : Kun. P. C., *Lux Christi* 64/3, 92-93 ; Kun. V. ČUKURAS, *Aidai* 65/1, 48.

266 MISIJOS, APAŠTALAVIMAS — MISSIONS INTÉRIEURES — MISSIONS — INNERE MISSION, APOSTELAMT

KELLER, James : James KELLER, *Šiai dienai ir rytojui.* Kristoforų mintys, kurios įkvėpė milijonus. Iš anglų kalbos vertė

Petras M. Urbaitis. [Italija], išleido Kristoforo Veikimo Bičiulių Būrelis, Saleziečių sp. [1964]. Virš., 120 psl., iliustr., 108 x 145 mm. (50 centų). Pastabos : 4 psl. — Dėl broliškesnės žmonijos ir laimingesnės tėvynės. 6-7 psl. — Autoriaus laiškas vertėjui. 8-10 psl. — Vertėjo žodis. 117-119 psl. — Kristoforų veikimas.

Recenzijos : — *Draugas* 64/215, II dalis, 7 ; — *Europos Lietuvis* 64/28, 4 ; — *Kristaus Karaliaus Laivas* 64/41, 11.

SVIRNELIS, Jonas [1913. II. 12] : Rev. J. SVIRNELIS, *Laiškas iš žydinčios Italijos*. Torino [Italija], sp. [1960]. 6 psl. (Pastaba : tėvas J. Svirnelis, S.D.B. yra mišlionierius Indijoje). Aprašė : *Argentinios Lietuvių Balsas* 60/1130, 2.

267 RELIGINIAI SUSIVIENIJIMAI — ASSOCIATIONS RELIGIEUSES — RELIGIOUS ASSOCIATIONS — RELIGIOSE VEREINE

Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacijos 35 kongresas 1959.XI.27-29 d. New Yorke, Aprašė : *Draugas* 59/285, II dalis, 1.

Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacija 1959-1961. Brooklyn, N. Y. [J.A.V.], parengė A.L.R.K.F. Centro Valdyba, spaudė Tėvų Pranciškonų sp., 1961. Virš., 160 psl., iliustr., 148 x 228 mm. Pastabos : viršelyje — Mūsų darbai. Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacija 1959-1961. 35 Kongresas New Yorke 1959.XI.27-29. Dviejų metų C.V. darbai ir rūpesčiai. 36 Kongresas Detroite 1961. X. 21-22. 37-44 psl. — Šimutis, Leonardas : Mūsų pareigos Lietuvai. 45-56 psl. — Bagdanavičius, Vytautas J. kun, M.I.C. : Katalikų akcija. 57-63 psl. — Labanaskaitė, O. dr. : Šeima — lietuviškos dvasios pilis. 64-81 psl. — Masionis, A : Lietuvių katalikų pareigos Bažnyčiai ir tėvynei. 82-91 psl. — Barzdukas, Arvydas : Katalikiškoji akcija ir jaunimas. 143-150 psl. — A.L.R.K.F. konstitucija priimta 35-jo kongreso 1959. XI. 28. 151-153 psl. — Lietuvių Kultūros Instituto statutas. 153-159 psl. — By laws of the L.R.C.F. of America youth camp Dainava, Inc., Manchester, Mich.

BURKUS, Jonas [1913. XII. 3] : *Manual del Santo Nombre*. El Paso, Texas [J.A.V.], Revista Catolica, Imprenta de la Re-

vista Catolica. 1961 Virš., 48 psl., 86 x 124 mm. Pastabos : 5 psl.
— P.J.B. [urkus] : Prefacio.

Y L A , Stasys : *Šiluvinis jaunimo sąjūdis*. Putnam, Conn. [J.A.V.], spaudė *Immaculata Press*, 1959. 4 nrm. psl., iliustr., 90 x 130 mm.

V Y G A N T A S , Vytautas P. : *Pax Romana ... Mielė idėjos Draugai, Draugės*. Brooklyn, N. Y. [J.A.V.], 1959-5-11, Pax Romana, Commission of Federations in exile, raš. mašin. ir spausd. mimeografu, antraštė — spaustuvė, 1959. 3 lapai, sp. vien. pus., 215 x 278 mm.

268 RELIGINIS AUKLĖJIMAS — INSTRUCTION RELIGIEUSE —
RELIGIOUS EDUCATION — KATECHETIK

Katalikų katekizmas. Roma [Italija], spaudė Fausto Failli. 1960. Virš., 265, 3 nrm. psl., iliustr., 160 x 237 mm. 5000 egz. (2, 50 dol.). Pastabos : 4 psl. — Vokiečių katekizmo *Katholischer Katechismus der Bistümer Deutschlands*, išleisto Freiburge, Herder, lietuviškąjį vertimą parengė kunigas Pranas Manelis, Teol. Dr. Teksto paveikslus piešė profesorius Albert Burkart. 5 psl. — Manelis, Pranas kun : Vertėjo žodis. Belmont, California, 1958 m. liepos m. 22 d.

Recenzijos : Kun. V. BAGDANAVIČIUS, M.I.C. *Draugas* 60/91, II dalis, 5 ; — *Draugas* 60/79, II dalis, 4, 102, II dalis, 1 ; ALĖ RŪTA, *Draugas* 60/202, II dalis, 4 ; ALFA SUŠINSKAS, *Lux Christi* 60/3, 61-62 ; — *Tėviškės Aidai* 61/20, 4.

Mano katekizmas. Paruoštas sekant devintąją laidą itališko katekizmo, kuris buvo iliustruotas Felikso Colombo ir išleistas Krikščioniško Mokslo Brolijos rūpesčiu. Colle Don Bosco, Asti [Italija]. Castelnovo Don Bosco, (Asti) [Italija], Saleziečių spaustuvė [1960]. Virš., 64 psl., iliustr., 120 x 165 mm. (50 centų). Pastabos : 2 psl. — Šis katekizmas yra paruoštas naudojant italų *Il mio Catechismo*. Kun. Dr. Matas Čyvas jį vertė iš italų kalbos. Vytė Nemunėlis parašė pritaikintus eilėraščius ; Kan. dr. J. B. Končius visą medžiagą sutvarkė ir galutinai suredagavo. Šis

tikybės vadovėlis skiriamas 4-6 metų vaikučiams. Visiems bendradarbiams nuoširdžiai dėkojame. Ypatinga padėka Amerikos Katalikų Episkopatui (N.C.W.C.), kuris parūpino lešas šio katekizmo išleidimui. Kunigų Vienybės Šalpos Komisija. 1959 m., rugsėjo m. 9 d.

27 BAŽNYČIOS ISTORIJA — HISTOIRE DE L'ÉGLISE CHRÉTIENNE
— CHRISTIAN CHURCH HISTORY — KIRCHENGESCHICHTE

G A S I Ū N A S, Jonas [1904. IX. 26]: Kun. Jonas GASIŪNAS, teol. lic., *Katalikybė Panevėžyje*. Iš Panevėžio bažnyčių, katalikiškojo veikimo ir vyskupijos praeities. Chicago, Ill. [J.A.V.], atsp. iš *Panevėžio* monografijos, red. Juozo Masilionio, spaudė *Draugo* sp., 1963 m. 46, 2 nrm. psl., iliustr., 155 x 229 mm.

271 VIENUOLIJOS — ORDRES MONASTIQUES — RELIGIOUS ORDERS — ORDEN, MÖNCHTUM

271.3 PRANCIŠKONAI — O.F.M.

Catalogus custodiae Lituaniae S. Casimiri Ordinis Fratrum Minorum Sedem habens in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis. Kennebunkport, Maine [J.A.V.], sp. npž., 1960. Virš., 16, nrm. psl., 180 x 250 mm.

Šv. Kazimiero kustodijos katalogas. Kennebunkport, Maine [J.A.V.], *Šv. Antano vienuolynas*, raš. mašin. ir sp. ofsetu, sp. npž., 1963. Virš., 35 nrm. lap., sp. vien. pus., 215 x 280 mm. Pastaba: 2 lap. — Gailiušis, Jurgis tėv., O.F.M. Custos Regiminis: Pagoda gyviesiems — išganymas mirusiesiems.

Šv. Pranciškaus Trečiojo Ordino regula ir konstitucijos. Mount St. Francis, Green, Maine [J.A.V.], pagal autorizuotą anglišką vertimą paruošė ir išleido Trečiojo Ordino Šv. Kazimiero provincija, spaudė Pranciškonų spaustuvė Brooklyne, N. Y., 1963 (išleista 1964). Virš., 133, 3 nrm. psl., 129 x 185 mm.

Recenzija: — *Draugas* 64/292, II dalis, 6.

Šv. Pranciškaus Trečiojo Ordino ritualas, pagal angliškąjį ritualą spaudai paruošė Trečiojo Ordino Šv. Kazimiero provincija. [Kennebunk, Maine, J.A.V.], išleido prel. P. Juras, spaudė *Immaculata Press.*, 1964 (išleista 1965). Virš., 174 psl. (1 dol.).

Tėvų Pranciškonų misija. St. Catharines, Ont., Kanadoje lietuvių tarpe tėvų pranciškonų veiklos 15 m. sukakčiai (1949-1964) paminėti leidinys. [Kanada], sp., 1964. Virš., 52 psl., iliustr. Pastaba : viršelį — N. Kulpavičienės. Aprašė : *Draugas* 64/156, II dalis, 6.

271.5 JĖZUITAI — S. J.

Lithuanian Jesuits in the free World. Chicago, Ill. [J.A.V.], sp. [1965]. Virš., 8 nmm. psl., iliustr., 115 x 215 mm. Aprašė : Bronius Kviklys.

MARIJONAI — M. I. C.

G A R Š V A, Pranas [1915. I. 18]: Pranas GARŠVA M.I.C., *Negestanti šviesa*. Marijonų veikla Amerikoje. Chicago, Ill. [J.A.V.], išleista Prelato Mykolo G. Kemėžio, spausdino *Draugo* sp., 1964. Virš. su aplanku, 351, 1 nmm. psl., iliustr., 137 x 194 mm. (3,50 dol.). Pastabos : aplanko 2 psl. — Marijonų vienuolija, 3 psl. — Pašaukimas į dvasinį luomą. Aplanką (ir viršelį) piešė P. Jurkus. 348 psl. — Bibliografija — Panaudoti šaltiniai ir literatūra (17 veik).

Recenzijos : — *Draugas* 64/133, II dalis, 4 ; Kun. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M., *Draugas* 64/156, II dalis, 3 ; P. JANULIS, *Tėviškės Žiburiai* 64/29. 5 ; K. P. C., *Darbininkas* 64/54, 4 ; Kun. K. A. MUTULAITIS, *Aidai* 64/9, 428-430 ir *Kristaus Karaliaus Laivas* 64/35, 7-7, 39/8-9 ; — *Nepriklausoma Lietuva* 64/26, 5 ; [p. a.], *Europos Lietuvis* 64/46, 2 ; Kun. P. C., *Lux Christi* 64/3, 82-83 ; B. POCIŪNĖLIS, *Vienybė* 64/25, 7 ; S. B., *Laikas* 64/343,3 ; — *Šv. Pranciškaus Varpelis* 64/9, 287.

NEKALTAI PRADĖTOSIOS ŠVENČ. MOTINOS MARIJOS SESERYS

Gyvenimas Viešpačiui. Putnam, Conn. [J.A.V.], išleido Nekaltai Pradėtosios Švč. M. Marijos seserys, *Immaculata Press*,

[1962]. Virš., 32 nmm. psl., iliustr., 230 x 178 mm. Pastaba : viršelio 2 psl. — Šiame leidinyje naudotos Beatričės Kerbelienės, Vytauto Maželio, kan. V. Paulausko, Vytauto Valaičio ir kitų nuotraukos.

Recenzija : — *Draugas* 62/241, II dalis, 7.

Nekaltai Pradėtosios Švenč. M. Marijos seserų kongregacija — Guild of the Sisters of the Immaculate Conception. Putnam, Conn. [J.A.V.], sp. npž. [1963]. 2 nmm. psl., iliustr., 239 x 287 mm.

272 RELIGINIAI PERSEKIOJIMAI — PERSÉCUTIONS RELIGIEUSES
— PERSECUTIONS OF CHRISTIANS — RELIGIONSVERFOLGUNGEN

MINCEVIČIUS, Vincentas [1915. X. 31]: *Un «pro-memoria» sulla situazione della Chiesa cattolica in Lituania al concilio ecumenico.* (Elta Press, 10 nr.), [Roma, Italija], raš. mašin. ir spausdinta ofsetu, 1964. 3 nmm., III, 26, 2 nmm. psl., 210 x 290 mm.

SAVASIS J. [slapyvardis]: Dr. J. SAVASIS, *Kova prieš Dievą Lietuvoje.* Putnam, Conn. [J.A.V.], išleista Prel. Pr. M. Juro, *Immaculata Press*, 1963. Virš., 91, 5, nmm. psl., iliustr., 155 x 230 mm. (2 dol.). Pastaba : 5 psl. — Juras, P. M., prel. : Skaitytojui.

Recenzijos : — *Darbininkas* 64/36, 4; A. KALNIUS, *Tėviškės Žiburiai* 64/6, 5; — *Lux Christi* 63/4, 70.

SAVASIS J. : Dr. J. SAVASIS, *La lucha contra Dios en Lituania.* [J.A.V.], sp. [1964]. Virš., 150 psl., iliustr. (1, 50 dol.). Pastaba : vertė Antanas Trimakas, Jr. Aprašė : *Darbininkas* 64/63,5.

ALEKSANDRAS RUŽANIEC-RUŽANCOVAS

Danville, Ill., J.A.V.

MODERNIOSIOS PAŽANGOS PROBLEMŲ KLAUSIMU

P. Maldeikis savo vertingoje studijoje¹ iškelia ir sprendžia modernios pažangos problemas². Nesiimu studijos vertinti, o vien tik noriu pridurti dar keletą minčių šituo klausimu, ir tai ne kritikos, o vien tik kaip kai kurių autoriaus minčių pratęsimą ir papildymą teologiniu požvilgiu. Šis papildymas liečia ne visą studiją, o tik jos paskutinį skyrelį *Pažanga ir kultūros krizė dvasinių vertybių požiūriu*. Gal tik vienoje-kitoje vietoje mano nuomonė kiek skirias, ir tai ne atskirų faktų vertinime, kiek, bendrai, išvadinėje nuotaikoje, kuri pas autorių, atrodo, vietomis galėtų būti daug šviesesnė ir gal, jei taip galima išsireikšti, «kovingesnė», tai yra, skatinanti į kūrybingumą.

Kultūros krizės kryptis : pažangos ar degeneracijos. — Reikia visiškai sutikti su autoriumi, kai jis sako, kad dar sunku apibūdinti, — bent jau visiškai akivaizdžiai, — kuria kryptimi eina šių laikų dvasinis gyvenimas³, modernusis žmogus ir modernioji visuomenė — į pažangą ar degeneraciją⁴. Kadangi tačiau autorius, nors ir nedarydamas sprendimo, mėgina pavyzdžiais, kurie palieka neigiamą išpūdį, pailiustruoti, kokia kryptimi eina dvasinis gyvenimas, būtų galima, visiškai sutinkant su duotaisiais pavyzdžiais ir gyvenimo apraiškomis, kitais, dar gausesniais pavyzdžiais mėginti atsverti aną neigiamą ir slegianti išpūdį. Tik tatai neturi prasmės. Negalima apibendrinti nei vienos krypties teigiamųjų, nei kitos — neigiamųjų pavyzdžių, nei, pagaliau, iš tų tikrovėje pasireiškiančių krypčių išvesti tarytum «vidurkį».

¹ Ji pasirodė prieš keletą mėnesių, kaip atspaudas iš šito tomo.

² Žiūrėk šito tomo 1-143 psl.

³ Ten pat, 127 psl.

⁴ Ten pat 131 psl.

Kadangi kalbama apie dvasines vertybes, apie pažangą kultūroje, tai reikia pastebėti, kad tiek dvasiniame gyvenime tiek kultūroje reiškiasi dvi kryptys: pažangos ir degeneracijos, kurios yra nesuredukuojamos, nepanaikinamos. Nors tai visiškai priešingos kryptys, tačiau gyvenime tie patys asmens, ar jų grupės, ir atsikiri laikotarpiai daugiau ar mažiau turi ir pažangos ir degeneracijos žymių. Nėra pasaulyje nė vieno žmogaus, nė vienos grupės, nė vieno laikotarpio, kuris būtų arba visiškai tik geras, arba visiškai tik blogas. Tai gėris sustiprėja, tai vėl blogis atsigauja. Iš šių dviejų krypčių viena yra žymiai stipresnė, nugalinti kitą, būtent, pažangos ir gėrio srovė nugalinti blogio ir destruktijos srovę. Tačiau dar ne galutinai, bet tik laikinai. Galutinai nugalimas blogis tikrai atskirų individų, kai jie pereina į amžinybę; laikinai — kiek tai liečia visuomenę, bendruomenę. Tai yra lyg jūros bangavimas. Sustiprėja gėris ir vėl jis susilpnėja, o jo vietoje siaubingai pasirodo blogis su visa savo destruktija, bet vėl jis nugalimas. Istorijos laikotarpiai palenkti šitam bangavimui: vieni iš jų pasižymi išorėje savo pažanga ir gėrio realizavimu, o kiti, priešingai, blogio išsiliesimu, kaip išsireiškia kardinalas Cezaris Baronijus savo *Metraščiuose (Annales)*⁵ apie dešimtąjį amžių. Nors išorinai gali pasirodyti galutinis vienos ar kitos krypties laimėjimas, bet tikrumoje niekuomet jos iš gyvenimo nepranyksta, pagal *Apraiškimo* žodžius: « Kas kenkia, tegul dar kenkia; kas yra suteptas, tesusitepa dar daugiau; kas yra teišus, dar tedaro teisybę, ir kas šventas, dar tepasišventina »⁶. Ir visa bendruomenės ir žmonijos pažanga nėra kas kita, kaip atskirų individų augimo, brendimo, atbaigimo ir tobulumo išdava. Šitas gi individų brendimas ir atbaigimas vyksta pereinant ir laikinus didesnių ar mažesnių trūkumų ir degeneracijos, atkritimo ir vėl atgimimo tarpsnius. Tokiu būdu tuo pat metu tauta yra ir pažangos ir degeneracijos stovyje per savo individus. Tačiau iš dviejų krypčių negalima išvesti vidurkio. Vieno blogio buvimas nedaro visuomenės mažiau geros, arba net ir daugelio prastų ir degene-

⁵ « Novum inchoatur saeculum, quod sui asperitate, ac boni sterilitate ferreum, malique exundantis deformitate plumbeum, atque inopia scriptorum appellari consuevit obscurum » (CAESAR BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, ad annum 900, pradžioje).

⁶ *Apraiškimas* 22,11.

neruotų buvimas nedaro kitų, progresyviųjų, mažiau pažangiais, arba gerųjų mažiau gerais. Kiekvienas eina savo keliu, nors, be abejonės, blogis lengviau daro įtakos aplinkoje, kaip gėris. Taip tautoje vieni eina pažangos ir atbaigimo keliu, kiti atrofijos ir sumenkėjimo. Ne be to, kad tautoje nebūtų ir daugiau ar mažiau pasyvaus ir inertiško elemento, tarytum balasto, labai lėtai teap-sisprendžiančio už gėrį, o dar sunkiau jį realizuojančio. Visa tai atsiliepia, atsispindi daugiau ar mažiau ir pačioje visuome-nėje, taip pat pačioje Bažnyčioje. Tuo klausimu jau buvo rašyta⁷.

Kadangi ne masė, bet asmenybės kuria vertybes ir veda žmoniją kultūros ir pažangos keliu, tad visiškai suprantama, kad net ir tuo metu, kai masė gyvena didesnėje dalyje, iš pavir-šiaus žiūrint, degeneracijos laikotarpį, atskiri individai jau nubrė-žia naujus pažangos kelius. Tereiks tik laiko, kol jų kultūrinis laimėjimas ir tikroji dvasinė pažanga pereis ir į masę. Taigi ir pažanga ir degeneracija eina paraleliai, vyksta tuo pat metu. Tatai stipriai paliudija dvasinio gyvenimo istorija. Pavyzdžiū tebūna leista paimti Prancūzijos dvasinio ir kultūrinio gyvenimo XIX amžiuje apraiškas. Tai yra ir gilios dvasinės krizės ir didingo dvasinio atgimimo laikotarpis. Neieškant pačių tolimesnių prie-žasčių, užtenka pastebėti, kad, kai per inteligentiją Prancūzijoje smarkiai vyko nukrikščionėjimas ir plito materializmas, supa-gonėjo masės iki tokio laipsnio, kad iš krikščionybės jose teliko tik šiokie tokie rudimentai, bet jau tik kaip savo rūšies prie-tarai⁸, visiškai tuo pat metu ir tame pat krašte vyko didingas dvasinis atgimimas, didelio pajėgumo ir ekspansijos. Tačiau reikėjo gero šimtmečio, kad pasirodytų abiejų krypčių vaisiai konkre-čiomis apraiškomis. Kai intelektualų pradėtas nukrikščionėjimas ir sumaterialėjimas baigėsi, Pijaus XI išsireiškimu pasinaudo-jant, didžiuoju XX amžiaus skandalu, būtent darbininkijos supagonėjimu, visišku nuo Bažnyčios atkritimu, tai dvasinis atgimimas pasireiškė lengvamaniškai prarastų pozicijų atga-

⁷ Kun. A. LIUIMA, S. J., *Bažnyčia kaip regima Mistinio Kristaus Kūno išraiška*, straipsnio trečioji dalis, žr. *L.K.M. Akademijos Metraščių*, I t., Roma, 1965, 27-36 psl.

⁸ « Milieu des masses prolétariennes, 'paiennes à superstitions chrétiennes' » (JEAN-LOUP DARIEL, *Chez les Prêtres Ouvriers*, Paryžius, 1950, 9 psl.

vimu tiek mokslo, meno, literatūros, tiek bendrai viešajame visuomenės gyvenime. Teužtenka tik suminėti, kad *Académie Française*, buvusi nukrikščionėjimo tvirtovė, savo narių tarpe jau turi ne tik išymių katalikų, bet ir dvasininkų. Taip pat, kai praėjusiame amžiuje Sorbonoje vien jau kataliko vardas reiškė atsilikimą, dabar daugelis to paties universiteto išymių profesorių yra sąmoningi katalikai ne tik privačiame gyvenime, bet ir savo akademinėje veikloje, savo paskaitose nagrinėdami dvasinio gyvenimo problemas ir šventųjų bei mistikų raštus, nesibijodami pakenkti « mokslui », pažeminti universitetą, ar pasirodyti « atsilikusias » ir « atžagareiviais ». Reikia pasakyti, kad ir Vatikano susirinkimo dvasia ir jo darbų linkmė labai didelėje dalyje yra to paties dvasinio atgimimo pasėka. Kada tačiau šitas intelektualų pradėtas dvasinis atgimimas performuos visą supagonėjusią darbininkijos masę, kada visi grįš į dvasinių vertybių branginimą, niekas negali to pasakyti. Galimas daiktas, kad tam reikės dar gero šimtmečio, ir kad tai įvyks jau nebe dabartinėse krikščionybės formose, net ne tose, kurios mums dabar atrodo geriausios ir pažangiausios, bet jau visiškai naujose, iššauktose naujo gyvenimo sąlygų ir aplinkybių.

Materializmas kaip dvasinės kultūros krizės pasėka, o ne jos priežastis. — P. Maldeikis rašo : « Krikščioniškosios pasaulėžiūros mąstytojai šių laikų kultūros krizę išveda daugiausia iš materializmo įsigalėjimo »⁹. Teisingas autoriaus konstatavimas, tačiau, mano nuomone, neteisingas, net labai klaidingas anų krikščioniškosios pasaulėžiūros mąstytojų galvojimas ir įsitikinimas. Tikrovėje ne materializmo įsigalėjimas iššaukė mūsų laikų kultūros krizę, bet priešingai, kultūros krizė, reikia pridurti, krikščioniškosios kultūros krizė, privedė prie materializmo išplitimo. Kitaip sakant, materializmas nėra dvasinės krizės priežastis, o tik jos nelemta pasėka. Kaip gi būtų galėjęs materializmas įsigalėti, jeigu nebūtų buvę dvasinio krikščioniškosios kultūros susilpnėjimo ir jos krizės ?

Labai vaizdžiai autorius nusako šitos kovos, geriau būtų sakyti pasyvios krizės, etapus : « Nuo vadinamojo švietimo laikotarpio

⁹ Žiūrėk šito tomo 125 psl.

krikščionybė buvo beveik visą laiką puolama ir griauinama, panaudojant mokslą, filosofiją, menišką kūrybą, socialinių santykių nedarnumą ir praeityje pačių krikščionių padarytas klaidas. Per paskutinius du šimtmečius buvo labai daug padaryta krikščioniškai dvasiai sunaikinti ir materialistiniam žmogui išauklėti. Ir negalima nesutikti, kad išgalint materializmui, pati krikščionybė nebūtų turėjusi didelių pralaimėjimų mąstymo, kūrybos, viešojo gyvenimo organizacijoje ir kitose srityse. Pramonės revoliucija su jos sukurtais naujais santykiais ir technikos išvyravimas daug kur nukreipė visuomenės susidomėjimą į materialistinius klausimus bei ekonominius santykius ir sumažino jos domėjimąsi dvasiniais dalykais. Pozityvizmas, igijęs labai platų pripažinimą, buvo pasiryžęs religiją pakeisti tikėjimu į mokslą. Marksizmas buvo užsibrėžęs pertvarkyti žmoniją grynai materialistiniais pagrindais, sunaikinant religiją. Tų materialistinių srovių apskritai ir materialistinio mąstymo įtakoje augo kartos, brendo visuomenė, indoktrinuojama antikrikščioniškai. Visa tai veikė prieš Vakarų kultūros krikščioniškąjį pobūdį. Įvairiose jos srityse krikščionybės įtakos buvo susilpnintos»¹⁰.

Paskaičius šitą teisingą padėties pavaizdavimą, tuojau iškyla klausimas, kodėl taip įvyko? Kas buvo to viso priežastis? Kur buvo ir ką veikė tuo metu katalikai, jų vadai? Kas yra kaltas ir atsakingas dėl tokios įvykių eigos? Savaime aišku, kur yra kaltė, ten turi būti ir kaltininkas. Tik kas jis yra? Mokslas, pramonė, technika, pozityvizmas, marksizmas?

Labai teisingai autorius tvirtina, kad dėl mūsų laikų krizės negali būti atsakinga krikščionybė. Tai savaime aišku, ir nėra reikalo įrodinėti. Juk ji nėra asmuo, o tik mokslas, o tik tobuliausių dieviškųjų, antgamtinių, dvasinių tiesų rinkinys. Tiesų antgamtinių, bet visiškai sutariančių su prigimtinėmis — gamtinėmis tiesomis, jas atbaigiančių, sutariančių su visos žmonijos visuotiniu ir aukščiausiu gerbūviu. Tai amžinos, nekinančios tiesos. Taigi, objektyvioji krikščionybė, krikščionybė, kaip mokslas, evangelija ir malonė, yra nesikeičianti, amžina, pasilieianti visiems laikams, visų laikų žmonėms.

Tad netenka kalbėti nė apie dvasinio principo sumenkėjimą,

¹⁰ Ten pat, 125-126 psl.

kaip tai daro autoriaus cituojamas Sorokino ¹¹, ir tame sumenkėjime ieškoti kaltininko. Tikrumoje dvasinis principas nėra niek nesumenkėjo, kaip nesumenkėjo matematinės ar geometrinės tiesos, kaip jos nemenkėja net tada, kai jomis nesivadovaujama ar peržiangiama jų dėsniai, taip pat nesumenkėjo ir pasiliko pirmąsioje pilnumoje ir galėjo krikščionybės principai, jos tiesos, nes jos dvasinės, atgamtinės, nekintančios, amžinos. Ne dvasinis principas sumenkėjo, bet sumenkėjo žmonės, arba tiksliau išsireiškiant, sumažėjo žmonėse šitų dvasinių principų pažinimas, sumažėjo susižavėjimas ir persiėmimas jais, sumažėjo vadovavimasis jais kasdienybėje ir gyvenimo formavimas pagal jų nuostatus. Taip dvasiniam principui nėra niek nemenkėjant, menkėja dvasinis žmogaus gyvenimas, menkėja krikščioniškoji kultūra, pradeda ji skursti, atrofuoti. Dvasia, iš augimo bei brendimo ir kelio į gyvenimo pilnybę, pasuka į sunykimą ir mirtį, o krikščioniškoji kultūra patenka į didelę krizę. Taigi menkėjimas vyksta ne principuose, bet žmonėse. Evangelija, malonė, Dievas yra amžini. Tik ne visi ir nevienodai evangelijos šviėsa ir malone pasinaudoja.

Nors dvasinis pradus savo turiniu yra nekintantis, tačiau ne tik jo pažinimas, bet ir jo pedagoginis perteikimas-pristatymas gali progresuoti ir iš tikro progresuoja; nėra visuomet vienodas, kaip nėra vienodas po to ir pats apsisprendimas tomis tiesomis, gyvenimas pagal jas. Taigi, ir čia yra pažanga tiek intelektualiniu, tiek pedagoginiu požiūriu. Toliau, reikia sutikti, kad iš šitos absoliutinės tiesos, viso apreiškimo, iš šios Pilnybės ¹², atskirais laikotarpiais, atskirų asmenų pasirenkama tam laikui aktualių problemų sprendimui reikalingosios tiesos. Tokiu būdu vienu laiku iš tų tiesų vienos labiau išskyla į sąmonę, kitu metu kitos tiesos arba jų grupės. Šių dienų teologija yra labai judri ir pažangi, su dideliu atsidėjimu sprendžianti mūsų dienų gyvenimo klausimus tiek socialinėje, tiek technologijos srityje, ir apskritai, visose žemiškosios tikrovės vertybių srityse.

Jeigu tad objektyvioji krikščionybė, tai yra krikščionybė kaip tiesų rinkinys nėra atsakinga, tai gal atsakinga yra subjek-

¹¹ Ten pat, 134 psl.

¹² Tai yra Kristaus, Dievo Sūnaus Pilnybės; *Jono* 1, 16.

tyvioji krikščionybė, Mistinis Kristaus Kūnas, tai yra patys krikščionys?

Autorius nė krikščionių atvirais žodžiais nekaltina, o tik blaiviai konstatuoja siaubingą padėtį, kuri daug stipriau apkaltina krikščionis, negu autorius galėtų padaryti pačiais griežčiausiais žodžiais: « Šių laikų gerai gyvenančiame vakarų pasaulyje, sako jis, materializmas plinta nebe moksliniais įrodinėjimas, nebe pasaulėžiūrinių principų moksliniu sugriovimu ar materialistinių principų apgynimu, o paprasto praktinio sumaterialėjimo, abejingumo bet kuriems pasaulėžiūriniais dalykams ir jų pamiršimo keliu »¹³. Jeigu materializmas plinta ne savo veržlumu, ne moksliniu pajėgumu, ne savo pasaulėžiūros argumentų stiprumu, bet priešingai, pasinaudodamas sumasėjusio žmogaus dvasiniams dalykams abejingumu, tai ar begali būti stipresnis įrodymas, kad ne materializmas yra dvasinės krizės priežastis, bet kad pati krikščioniškoji kultūra išgyvena vidinę gilią krizę, kad ji yra netekusi dvasios, didelėje dalyje yra jau, evangelijos žodžiais betariant, « išdvokusi druska »¹⁴ niekam netinkanti, kaip tik išmesti laukan?

Labai vaizdingai autorius nupiešia abejingumo dvasiniams dalykams apraiškas, nurodo net pačius etapus, kuriais šis abejingumas išsigalėjo ir išplito, būtent: su pramonės išplitimu medžiaginiai dalykai ir medžiaginiai reikalai bei rūpesčiai pavergė žmogaus susidomėjimą, taip, kad jam esant užimtam medžiaginiais reikalais, pasaulėžiūriniai klausimai pradėjo blukti, netekti patrauklumo net reikšmės, pradėta jais nebesirūpinti, prarasta jiems jautrumas; taigi pasaulėžiūros vaidmuo sumažėjo ir pradėjo nykti. « Pasaulėžiūros vaidmeniui menkėjant, išigali moralinis reliatyvizmas, sumažėja tėvų įtakos vaikams, ir dvasiškai vertingi dalykai pasidaro nebeaktualūs. Įvairius klausimus jis gauna lengvai ir pigiai išspręstus. Jis visur įtaigojamas išigyti tai, ką naujausia mokslų bei technikos pažanga yra pasiekusi ir naujausi išradimai parūpinę. Visur jo dėmesį užima tik daiktai ir gero gyvenimo galimumai. Iš visų savo pastangų jis yra įpratęs laukti greitų rezultatų, kurių religinis gyvenimas jam nežada. Jis visos aplinkos taip

¹³ Žiūrėk šito tomo 128 psl.

¹⁴ *Mato* 5, 13.

nuteikiamas, kad jam jau nėra malonu save apsunkinti dvasinių dalykų rūpesčiais. Taip modernus žmogus jau visos miestietiškos aplinkos yra nuteikiamas pasidaryti lėkščių praktiniu materialistu ir dvasiniais principais nesirūpinančiu žmogumi »¹⁵.

Tai labai taiklus materializmo apraiškų ir jų atsiradimo būdo pavaizdavimas. Bet tik būdo, o ne priežasčių. Ne išorinės gyvenimo aplinkybės galutinioje išvadoje visa apsprendžia, bet laisva valia, ar tai pačiu savo sąmoningu sprendimu, arba, dėl nerūpestingumo ir visiško susnūdimo, paprastu abejingumu, kur valios sprendimai yra implikuoti nuolatiniam kapituliavime. Tačiau valios nusistatymas vienoks ar kitoks, jos pasisakymas už vieną ar antrą galimybę nėra atsitiktinis, o paremtas ant proto nurodomų argumentų. Sumaterialėjimas rodo dvasinio prado ir dvasinių principų nepažinimą ir to pasėkoje jų nevertinimą, nebranginimą, pagaliau atsisakymą. Kitaip tariant, tai rodo, kad žmogaus sąmonėje (tai yra krikščionio) dvasinis pradas materialinio prado akivaizdoje nebeteko savo prasmės ir vertės, nors savyje, kaip matėme jo vertė yra nesikeičianti, pastovi, amžina. Prisio-
tinės medžiaginėmis gėrybėmis žmogus, pasitiki ir vertina tik medžiaginius dalykus, aplenkdamas dvasinius, anais pasitikėdamas, šiuos palikdamas ir užmiršdamas. Ir negalima sakyti, kad prie to veda nebuvimas laiko pasaulėžiūriniais klausimams, jėgų didelis išsisėmimas įtemptame fiziniame darbe, dideli medžiaginiai rūpesčiai. Netolima mūsų tautos praeitis rodo ką kita. Tada lietuvis ir daug turėdamas medžiaginių rūpesčių, gyvendamas svetimoje priespaudoje ir visaip varžomas, pakankamai turėjo ne tik laiko, bet ir energijos dvasiniams ir pasaulėžiūriniais klausimams, nes juos statė pirmon eilėn, gerai pažino dvasinių principų vertę, pažinimas gi ugdė dar didesnę jų vertinimą ir moralinius nusiteikimus. Dvasinės vertybės buvo jų stiprybė. Dabar gi, be jokios prievartos ir išorinių varžtų, medžiaginės gėrybės savo išvidine vilione, pilnoje laisvėje, nustelbė dvasines vertybes.

Jeigu palygintume dvi generacijas: Valančiaus generaciją, gyvenusią priespaudoje ir varge, generaciją, su jos knygnešiais ir kitais to meto tautinio atgimimo atstovais, vadovais bei dar-

¹⁵ Žiūrėk šito tomo 128 psl.

buotojais, palygintume su laisvėje, geroje sąlygoje, net gerbūvyje gyvenančia mūsų išeivija, kokios pasirodytų išvados? Kitaip sakant, ar visa šių dienų išeivija pasektų Valančiumi? Ar gal nėra Valančių, kurie galingai vadovautų? Tada dvasinis pradas buvo labiau vertinamas už medžiaginį, dvasinės vertybės labiau už medžiagines, nesibijant net Sibiro. Dabargi, medžiaginiame pertekliuje, dvasinės vertybės daugeliui nebeturi tokios patrauklios jėgos. Moku būti varge ir kęsti nepriteklių, sakė šv. Paulius, bet moku gyventi ir pertekliuje, pridūrė jis¹⁶. Taigi ne perteklius yra kaltas, bet pertekliuje nemokantys gyventi. Nors mūsų tauta varge ir nepritekliuje mokėjo gyventi, dar nemaža turi išmokti ir didelius atlikti uždavinius, kad pajėgtų gyventi pertekliuje ir gerbūvyje, ne tik neprarasdama dvasinių vertybių, bet jomis vadovaudamosi ir augdama.

Taigi atsakingi yra patys krikščionys, ir tai visi. Nė vienas negali pasakyti su Kainu ir pasiteisinti: « Ar aš esu savo brolio sargas? »¹⁷. Savaimė aišku, šita atsakomybė nėra visų vienoda. Labiausiai atsakinga yra dvasiškija ir vadovaujantieji asmenys ar jie bus pasauliečiai ar dvasiškiai, ar tai dėl jų neapdairumo, nerūpestingumo, savanaudiškumo, apsileidimo, užsispyrimo, ar netinkamumo toms pareigoms. Jie yra vadai, jie yra ganytojai, jie yra pašaukti budėti ir vesti krikščioniškąją bendruomenę. Čia ir pasirodo, kas yra tikrieji vadai, ganytojai, apaštalai, Kristaus darbo tęsėjai, o kas tik samdiniai, padieniai, karjeristai¹⁸. Žymiai mažesnė atsakomybė yra paprastųjų, eilinių krikščionių. Tačiau ir jie, dėl solidarumo Mistiniame Kristaus Kūne, ne vien tik pasyviai per kančią, neša anos atsakomybės pasekas, pagal šv. Pauliaus žodį: « Jei kenčia vienas sąnarys, kenčia visi drauge sąnariai »¹⁹, bet ir aktyviai dėl solidarumo blo-

¹⁶ « Aš išmokau pasitenkinti tuo, ką turiu. Aš moku būti pažemintas, moku taip pat ir apstume gyventi, esu pripratintas prie visa ko ir prie visokių aplinkybių, būti sotus ir alkis, apšėliai turėti ir kentėti skurdą » (*Pilypiečiams* 4, 12).

¹⁷ *Pradžios* knyga 4, 9.

¹⁸ Tuo reikalu jau rašyta: A. LIUIMA, S. J., *Bažnyčia kaip regima Mistinio Kristaus Kūno išraiška*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, I tomas, 17-20 psl.

¹⁹ *I Korintiečiams* 12, 26.

gyje kaip tokiame, tai yra per savo asmeninį netobulumą, kiek dar yra galutinai neatbaigtos asmenybės, kiek polinkis į blogį dar nėra galutinai nugalėtas ir pasireiškia vienokiais ar kitokiais trūkumais, tegu visiškai kitoje srityje, — reša anų atsakomybės dalį.

Toliau, kad ši atsakomybė nėra lygi net pačiuose ganytojuose ir dvasiniuose bei pasauliniuose vaduose, labai stipriai rodo jau pats faktas, kad duotasis vaizdas, nors labai objektyvus ir tikras, tačiau nemažiau ir *vienašališkas*, pavaizduojas ir išreiškias tik vieną dvasinės raidos kryptį, būtent — degeneracijos ir destruktijos, kai tuo tarpu nemažiau realiai ir tikroviškai veikė ir tebeveikia, nors, kaip matėme, visiškai nesuredukuojamai, ir kita kryptis, būtent dvasinės pažangos, sudvasinimo ir atbaigimo. Teužtenka tik prisiminti jau minėtą tuo pat metu Prancūzijoje prasidėjusią krizę ir kartu visiškai paraleliaiėjusį dvasinį atgimimą, kuris savo vaisius tedavė tiktai šio šimtmečio pradžioje, kurie šiuo metu pradeda vis labiau išryškėti įvairiomis formomis, kaip teologinių ir biblinių studijų didele pažanga, ekumeniniu nusiteikimu, Koncilijaus gaivinančia dvasia, pasireiškiančia ne nuostatais ir paragrafais, bet pačiu gyvenimu. Noriu pabrėžti, kad ir toliau bus kalbama tais pat «vienašališkumais», nes degeneracija ir pažanga, gėris ir blogis nėra suredukuojami, bet juos reikia kiekvieną dėstyti atskirai ir kiekvieną vadinti jų nuosavu vardu, be jokio švelninimo, nors jie abu gali būti ne tik toj pačioj visuomenėj, tame pat laikotarpy, bet ir tame pat asmeny.

Nežiūrint minėto dvasinio atgimimo ir labai džiuginančios pažangos, reikia sutikti, kad savo išorėje, pirmuoju požvilgiu, ana destruktvyioji krikščioniškosios kultūros apraiška yra viršijanti, bent tariamai, visa nustelbianti. Autoriaus konstatuotas faktas, kad materializmas plinta net be veržlumo, nesutikdamas jokio pasipriešinimo, o tik abejingumą, liejas kaip jūros bangos nuplau-damos krikščioniškąją kultūrą, lyg nebūtų jokios užtvaros, sukelia daug painių klausimų. Ką tai reiškia, kokią tai duoda atestaciją apie pačius krikščionis ir jų vadus? Ką jie padarė su Dievo žodžiu ir jo malone? Kodėl ana Kristaus žemėn atneštoji ugnis²⁰ neliepsnoja, netgi visiškai nesireiškia? Kodėl krikščionybė savo

²⁰ *Luko* 12, 49.

galia nesudaro jokios užtvaros bejėgiam materializmui, neturinčiam nei tiesos, nei argumentų, nei ko kito pozityvaus, laiminčiam tik dėl krikščionių abejingumo ir inercijos? Kodėl krikščionys, dvasiškija, dar labiau pasauliniai ir dvasiniai vadovai nekovoja prieš materializmą, prieš šitą, kaip jūros bangos, besiliejančią pražūtį? Kaip dvasiškija prileido ir dabar pakenčia tokį dvasinių vertybių nuvertinimą, pamynimą ir atmetimą? Kodėl jos nešviečia žmonių protuose, kaip galingi švyturiai, kodėl jos nedega sielose, kaip neišsenkamos energijos šaltiniai ir įkvėpimo židiniai?

Ar galima dėl to viso kaltinti dvasiškiją, ganytojus ir vadovus? Nors, kaip matėme solidarai paėmus, visi yra atsakingi, tačiau pavieniui nė vienas nėra atsakingas. Bent labai didelėje dalyje, jeigu jau ne apie kiekvieną, reikia ir apie buvusius taip pat ir apie dabartinius krikščionis ir jų dvasinius vadovus tvirtinti ir liudyti su šv. Paulium: «Aš apie juos liudiju, kad jie uoliai rūpinasi Dievu»²¹. Ar bereikia gražesnio ir stipresnio pagyrimo? Deja, tas pats šv. Paulius tuojau pat priduria: Taip, jie, uoliai rūpinasi Dievu, «bet ne taip, kaip reikalauja tikras žinojimas»²². Jie tegu ir dideliu uoliume, bet neakylume ir savimeilėje padarė didelę klaidą: «Savo mintyse pasidarė tušti, ir neišmintinga jų širdis aptemo. Tardamies esą išmintingi, pasidarė paiki... nežinodami Dievo teisybės ir norėdami pastatyti savąją, jie nepasidavė Dievo teisybei»²³. Ar gali būti kas nors baisesnio, kaip ši tiesa, išreikšta paprasčiausiais, kukliausiais žodžiais? Per baisūs jie yra, kad galima būtų net ir iš tolo, net ir mintyje, jous kam nors taikyti, ką nors įtarti. Tačiau iš antros pusės, nė vieno nėra žemėje žmogaus, kuris galėtų tvirtinti, kad šitie žodžiai *tik kitiems*, bet *ne jam* pasakyti. Tad kiekvienas kūdikiškame nuoširdume Dievo akivaizdoje turi pasiklausti, ar jis savo planų, savo supratimo, savo išminties ir savo teisybės nepastato Dievo planų, Dievo supratimo, išminties ir teisybės vieton. Tai turi būti atlikta pasiruošus paaugoti visa, kas sava, — tai yra klaidas, kad būtų galima priimti visa, kas dieviška, — tai yra tiesą, teisybę ir nuoširdumą. Neatvirumas veda į užsispyrimą, šis į apakimą ir dvasinį užkietėjimą, kurio apimti fariziejai, —

²¹ *Romėnams* 10, 2.

²² Ten pat.

²³ *Romėnams* 1, 21-22 ir 10, 3.

dvasininkai ir Dievo atstovai, — dėl Dievo — mirtin pasmerkė Dievo Sūnų, kad tik apgintų, kad tik užtikrintų savąjį supratimą, savąją išmintį ir savąjį teisumą. Neveltui tad Kristus ispėja apaštalus: «Jie išmes jus iš sinagogų; bet ateina valanda, kad kiekvienas, kurs jus užmuš, tarsis tarnaujās Dievui. Tai jie jums darys, nes nepažino Tėvo nė manęs»²⁴.

Ir nėra reikalo kaltinti žydus dėl dievažudybės. Ne kažkokie tai «žydai», bet kiekviename iš mūsų esąs ir dar neapgalėtas fariziejizmas pasmerkė Kristų — Dievo Sūnų mirtin. Nenugalėta fariziejizmo dvasia reiškiasi visuose, nors įvairiausiomis formomis, įvairiausiame laipsnyje, įvairiausiose kombinacijose.

Ir vėl naudojuos šv. Pauliaus žodžiais, nes jie Dievo įkvėpti ir tinka visų laikų visiems žmonėms, kas jie bebūtų, nors, istoriškai žiūrint, šv. Paulius kreipiasi į žydus. Užtenka, kad skaitytojas žodį žydas pakeistų į žodį krikščionis ir pasiklaustų nuoširdžiai savęs, kiek jis yra šito pasmerkimo dalininkas: «Jei tu vadinies žydas [mūsų laikais šv. Paulius sakytų krikščionis], remies įstatymu, giries Dievu [girie kad esi tikintis], žinai jo valią, įstatymo pamokytas pripažįsti, kas geriau, esi įsitikinęs, kad tu aklųjų vadovas, šviesa tų, kurie yra tamsybėse, neišmanančiųjų auklėtojas, kūdikių mokytojas, kurs įstatyme turi išminties ir tiesos nurodymus; tai tu, kuris kitą mokai, pats savęs nemokai [tai yra negyveni pagal tą mokslą, neformuoji pagal jį savo gyvenimo]; kurs skelbi, kad nereikia vogti, ir vagi; kurs sakai, kad nereikia svetmoteriauti, ir svetmoteriauji; kurs bauries dievaičių stabais, ir vykdam šventvagystę [mūsų laikais šv. Paulius būtų dar konkretesnis ir pratęstų priekaištų išskaičiavimą, pavyzdžiui, kurs sakai, kad reikia mylėti savo tautą, ir apleidi ją; kuris sakai, kad reikia nenutausti, ir tačiau atsisakai savo tautos; kurs sakai, kad reikia remti tautines pastangas, ir jų neremi; kurs sakai, kad reikia kitus suprasti ir juos gerbti, ir to nedarai; kurs sakai, kad reikia mylėti artimą, ir neatlieki savo socialinių pareigų; kurs sakai, kad reikia gyventi susiklausyme, vienybėje, bendrai sutarime dirbti visuomeninį ir kultūrinį darbą, o kur tik pasirodai, įneši nesutarimą, ginčus, dėl savo egoizmo padarai neįmanomą bet koki bendrą darbą, ir t. t.]; tu kurs giries įstatymu [tai yra esi patenkintas ir didžiuojies, kad esi katalikas, ir net

²⁴ Jono 16, 2-4.

geras katalikas], įstatymo peržengimu darai negarbę Dievui. Nes Dievo vardui dėl jūsų piktžodžiaujama pagonyse [tai yra daugelis krikščionybę tepažindami iš krikščionių netobulų poelgių, labai neigiamai sprendžia ir apie pačią krikščionybę, yra sulaikomi ir atstumiami nuo krikščionybės], kaip yra parašyta [pas Izaiją ir Ezechiją] »²⁵.

Tai tik keli konkretūs pavyzdžiai, bet vienos ir tos pačios žmogiškos dvasios, neformuotos, neapvaldytos, savimeilės, paties fariziejizmo. Viena ir ta pati šio fariziejizmo dvasia reiškiasi tūkstančiais visokiausių atošvaisčių ir tūkstančiais o gal ir milijonais įvairių laipsnių ir laipsnelių, kiekviename asmenyje vis naujomis formomis, naujais laipsniais ir naujomis jų kombinacijomis. Nė vienas asmuo, net pats galingiausias ir net jegu jis būtų galimai blogiausias, negali sukelti tokios krizės, kurią dabar gyvename. Ji yra labai ilgos raidos ir daugelio daugelio pastangų arba apsileidimo išdava. Atsakingi yra solidariai visi be išimties, tačiau toji atsakomybė labiau koncentruojas dvasininkų ir vadovų atžvilgiu.

Jeigu jau kalti visi krikščionys ir ypatingai jų vadovai, reikia pasiklausti, kame ta jų kaltė glūdi. Tiesa, matėme to viso pačias šaknis ir pačias apraiškas. Tačiau negalime nė vieno kaltinti bloga darius. Taip, daug galima norodyti priežasčių, kurių vis tik pagrindinė yra pareigos neatlikimas, ar gal jos netinkamas supratimas, pareiņas jau iš nudvasėjimo, taigi sumaterialėjimo, kitais žodžiais tariant, nėjimas su gyvenimu, tai yra, nedavimas atsakymo į nuolatos iškylančius naujus gyvenimo klausimus. Šitas dvasiškijs «sumaterialėjimas» reiškiasi perdėtu prisirišimu prie tradicijos, prie formų, noru vieną kartą išspręsti visas problemas visiems laikams, kad nebereiktų daugiau galvoti ir vargti, sutapdinimas dvasios ir religijos su kokia nors viena kultūra, nenoras matyti naujų gyvenimo problemų, mėginimas jas «išspręsti» paprastu jų ignoravimu arba, joms stiprėjant, jų paneigimu. Tai tikras dvasinis krikščionių ir jų vadų sumenkėjimas. Tačiau gyvenimas nestovi vietoje. Kaip tik religijos ir vadinamosios «krikščioniškosios kultūros» uždavinys nėra sustingti prasmės nustojusiose praeities formose, bet kaip tik vis

²⁵ *Romėnams* 2, 17-24 ; žr. *Izaijas* 52, 5 ir *Ezechijas* 36, 20.

naujai reikštis, vis iš naujo nušviesti visas gyvenimo apraiškas, jas formuoti pagal Kūrėjo mintį. Krikščionims ir jų vadams to neatliekant, tai yra naujųjų gyvenimo apraiškų neformuojant religijos dvasioje, bet tas problemas ir gyvenimo apraiškas paneigiant, kultūra, niekadose nestovinti vietoje, pradeda nuo religijos atskilti: religija pradeda vis labiau užsidaryti ir dusti tuščiose, gyvenimo pralenktose formose, o gyvenimas ir visa kultūra, «išsilaisvinusi» nuo religijos įtakos ir vadovybės, siautulio pagauta, niekieno nevadovaujama, neapsprendžiama, galvotrūkčiais pasuka į tikrus klystkelius.

Kad šitame labai painiame klausime būtų aiškesnis atsakomybės didumas, tebūna man leista, — labai pabrėžiu, kad be jokio kaltinimo, — suformuluoti keletą klausimų, ne kad į juos duočiau atsakymą, arba kiti tai padarytų, bet vien tik kad paaiškėtų jau minėtoji solidarioji atsakomybė.

Kodėl enciklika *Rerum novarum* tepasirodė tiktai 1891.V.15 d., o ne visu šimtmečiu anksčiau? Jeigu ši enciklika būtų pasirodžiusi ir įvykdyta gerokai prieš Karolio Markso *Kapitalą* (1867) ir net prieš *Komunistų manifestą* (1848), nebūtų buvę marksizmo, o jei ir būtų buvę mėginta su juo pasireikšti, jis būtų subliuškęs be reikšmės, be misijos. Kodėl Pijus IX, skelbdamas Nekalto Prasidėjimo dogmą (1854.XII.8), nepriminė ir neįvykdė gyvenime kitų krikščioniškojo mokslo tiesų apie kiekvieno žmogaus vertę, o paliko, kaip užtenkamas formas darbininko ir varguomenės luomo pagerinimui, tuomet vartojamas formas: išmaldą ir paternalizmą? Kodėl tas pats Pijus IX savo enciklikoje *Quanta cura* (1864.XII.8; enciklika apie natūralizmą, socializmą ir komunizmą) neduoda to sprendimo, kurį vėliau, po gero šimtmečio, duos kitų popiežių enciklikos? Kodėl per tą visą laiką — gerą šimtmetį, nebuvo išryškinta nuosavybės sąvoka, kaip tai padarė Vatikano Visuotinis Susirinkimas (*Gaudium et spes*)? Kodėl net 1878 metais (XII.28) Leonas XIII savo enciklikoje *Quod apostolici muneris* socialiniais klausimais tenurodo tiktai vieną priemonę: kantrumą ir maldą? Savaime aišku, tai geri ir kilnūs dalykai, tačiau jų neužtenka, kaip rodo pats Šv. Raštas: «Jei kas turi šio pasaulio lobio ir, matydamas, kad jo brolis turi reikalo, uždaro jam savo širdį, kaipgi pasiliks jame Dievo meilė? Mano vaikeliai, nemylėkime žodžiu, né liežuviu,

bet darbu ir tiesa »²⁶. Ir kitoje vietoje : « Jei brolis ir sesuo būtų pliki ir stigtų jiems kasdieninio išlaikymo, ir kas nors iš jūsų sakytų jiems : Eikite ramybėje, susišildykite ir pasisotinkite, bet neduotumėte jiems, ko kūnui reikia, ką tai padės? Taip ir tikėjimas, jei jis neturėtų darbų, jis pats savyje miręs »²⁷. Jeigu dar prieš Pijų IX, popiežius Grigalius XVI, o gal dar geriau jau Pijus VI arba VII būtų tai įvykdę, neturėtume masių dekrizianizacijos, nei krikščioniškosios kultūros krizės.

Gali kas pasakyti, kad ne Bažnyčios reikalas rūpintis socialinėmis gyvenimo formomis, kad ji turi dvasinius uždavinius. Gerai. Bet kaip krikščionys, Bažnyčios nariai negali nustumti nuo savęs šitos atsakomybės. Kitas gali prikišti, kad per anksti buvo, negalėjo visu šimtmečiu anksčiau duoti sprendimo, nes klausimas nebuvo pribrendęs. Klausimas tačiau buvo labai aktualus ne tik savo esme, bet ir jau gyvenime plintančiomis idėjomis. Aktualumą labai gerai rodo pats socializmo atsiradimas, darbininkijos judėjimas, paties Karolio Markso raštai. Jeigu buvo problema ir degantis, aktualus klausimas, kodėl nebuvo į jį duotas krikščioniškas sprendimas? Juk ir vėliau Bažnyčios duotieji sprendimai yra tiesa. Jie buvo tiesa ir anuomet, bet snūduriuojanti, negyvenama tiesa. Bažnyčia gi yra visos tiesos paveldėtoja ir saugotoja. Tačiau tuo metu nebuvo tatau išisąmoninta, nebuvo į darbininkus pažiūrėta Kristaus ir jo evangelijos žvilgsniu, bet tik iš « krikščioniškosios kultūros » požvilgio, iš tam tikros civilizacijos perspektyvos. O to, savaime aišku, neužtenka.

Kaip minėjau, nieko nenoriu kaltinti, net to ir norėdamas negalėčiau padaryti, nes tikrumoje atsakomybė yra daug toliau, negu ką tik suminėtieji amžiai ir vardai. Suminėtieji popiežių vardai tėra tik laikotarpio ir problemų identifikavimui. Priežastys ir atsakomybė yra šimtmečiu, dviem, o gal trim prieš juos. Net jeigu ir Pijus XII būtų anuo metu pasirodęs su savo enciklikomis ir Jonas XXIII su savo *Mater et magistra*, galima būti tikram, jie nebūtų buvę išgirsti nei suprasti. Nenuostabu, nes tam ir dvasiškija nebuvo pasiruošusi, nebuvo « priaugusi ». Nežiūrint nė geriausių norų ir gražiausių troškimų, jų apaštalavimo ir darbuotės

²⁶ 1 Jono 3, 17-18.

²⁷ Jokūbo 2, 14-16.

pasėkos buvo XIX amžiuje gana menkutės, kiek tai neliečia atgimimo iniciatorių, bet parastą, tradicinę iš praėjusio šimtmečio paveldėtą liniją ir nusiteikimą. Imu pavyzdžiu teologiją, dvasininkų formavimą, paruošimą vadovanti krikščionims. Trūko gerų vadovėlių, trūko gerų profesorių. Seminarijose dogmatinės teologijos paskaitose laikas gaišinama, atremiant argumentus nuomonių jau seniai palaidotų ir niekieno nebeminimų, bet visiškai neįžiūrima naujos nuomonės, nauji gyvenimo klausimai. Moralinėj teologijoje visu įnirtimu pasmerkiama nušimčių ėmimas, bet nė vienu žodžiu neužsimenama apie maralines pareigas socialiniuose santykiuose, apie moralės reikalavimus moderniojoje ekonomikoje, apie klausimus kurie iškyla ryšium su kapitalizmu ir mašinizmu. Šventojo Rašto požvilgiu nėra rimtos kritikos ir egzegezės, bet daugiau pamaldūs komentarai. Bažnyčios istorija, pavyzdžiui, 75 seminarijose iš 80 buvusių Prancūzijoje, nė programoje visiškai neminima. Nenuostabu tad, kad tokiu būdu paruošta dvasiškija nebuvo tinkama vadovauti krikščionims anuo krizės metu ir duoti tinkamus atsakymus ir sprendimus į visus aktualiuosius klausimus.

Taip pat galima pasiklausti, su kokia pagarba ir persiėmimu jie skelbė Dievo žodį. Ar pasirodė jie tikrumoje « Dievo paslapčių teikėjai »²⁸, ar jų dvasinis patarnavimas ir evangelijos skelbimas « nesusidėjo iš įtikinančių žmonių išminties žodžių, bet iš dvasios ir galybės parodymo, kad [jų] tikėjimas nesiremtų žmonių išmintimi, bet Dievo galybe »²⁹? O gal visa tebuvo, to paties apaštalo žodžiais betariant, tiktai « kaip žvangantis varis ir skambantis kimblas »³⁰, savo galutinėje išvadoje tik barškalas žmonėms nuo Dievo atbaidyti? Arba ką šv. Paulius turėjo mintyje, kai rašė: « [Jie] turi, tiesa, pamaldumo išvaizdą, bet neigia jo galią »³¹, ir kitoje vietoje: « Jie sakosi pažistą Dievą, bet darbais išsigina; nes jie verti pasibiaurėjimo, neklauso tikėjimo ir netinka nė vienam geram darbui »³².

Dėmėsys buvo sutelktas daugiausia į apologetiką. Savaime

²⁸ 1 Korintiečiams 4, 1.

²⁹ Ten pat, 2, 4-5.

³⁰ Ten pat, 13, 1.

³¹ 2 Timotiejui 3, 5.

³² Titui 1, 16.

aišku, kad ji yra gera ir reikalinga. Tačiau vienos triumfalizmo dvasioje patiektos apologetikos neužteko, reikėjo rimtų reformų. « Ne kiekvienas, kurs sako : Viešpatie, Viešpatie ! įeis į dangaus karalystę, bet kas vykdo valią mano Tėvo, esančio danguje, tas įeis į dangaus karalystę »³³. O kitoj vietoj priduria : « Nes aš sakau jums, jei jūsų teisybė nebus pilnesnė, kaip Rašto žinovų ir fariziejų, jūs neįeisite į dangaus karalystę »³⁴. Kas ne pagal Dievo valią, bus išdeginta, nežiūrint kokio laipsnio ar titulų bebūtų, ir tebus išgelbėtas tik tarytum per ugnį, kaip išsireiškia šv. Paulius³⁵.

Noriu priminti, kaip jau esu nurodęs, kad paraleliai tuo pat metu vyko ir dvasinis atgimimas, tik jis reikalingas buvo ilgesnio laiko pasireikšti gyvenime su konkrečiais vaisiais. Tačiau, nežiūrint šito dvasinio atgimimo, darbininkija, Bažnyčios apleista, — ne ta prasme, kad ji būtų jos atstumta, bet per faktinį nesirūpinimą jos padėtimi, per nepakankamą problemos sprendimą, — apleido Bažnyčią, pasekdama klaidingus pranašus, kurie daugiau parodė jai širdies, užuojautos, bent savo pažaduose, programose, siekiuose.

Kadangi krikščionys laiku neatliko savo pareigos darbininkijos atžvilgiu, Apvaizda surado kitus. *Episcopatum ejus accipiat alter*, sako Šv. Raštas³⁶. Kai tie, kurie turėjo ne tik teisę, pilną įgaliojimą ir tam buvo kompetentingi, netgi turėjo pareigą, laiku neatliko savo uždavinio, iniciatyvos ėmėsi « bemoksliai », tai yra tam nepasiruošę, per daugelį klaidų, per revoliucijas, per kraują ir ašaras mėgino spręsti tą klausimą. Nekalbant jau apie kraštutinius nukrypimus, socialistai, ne krikščionys, išjudino socialinį klausimą, stūmė jo sprendimą pirmyn, jie, taip sakant, išreikalavo iš Bažnyčios tiesas apie žmogaus vertybę, ir visą socialinę doktriną bei jos vydyimą. Kad pats realizavimas dar toli tebėra, nėra ko stebėtis.

³³ *Mato* 7, 21.

³⁴ *Ten pat*, 5, 20.

³⁵ *1 Korintiečiams* 3, 10-15.

³⁶ « Jo pareigą tegul kitas perima ! » (*Apaštalų Darbai* 1, 20). — Tekstas paimtas iš psalmių, kur labai vaizdingai su orientališku iškalbingumu dėstoma apie gailestingumo reikalingumą, tiktai ne bet kokio gailestingumo, pasitenkinančio su kokia maža išmalda, bet to, kuris kiekviename žmoguje išvelgia Dievo paveikslą, jį laiko sau visiškai lygiu ir gerbia jo žmogiškąją didybę, kaip tatai rodo pati psalmės pradžia (*Psalmė* 108, 1-20).

Labai gražiai tatai pailiustruoja šv. Tomo Akviniečio posakis apie gėrį ir blogį. Jis, sekdamas Dionyzą Pseudo-Areopagitą, sako, kad gėris yra daug sunkiau realizuoti, negu blogis, nes kad būtų blogis, užtenka vieno trūkumo, kai tuo tarpu, kad būtų gėris, reikia, kad nebūtų nė vieno trūkumo, kad jis būtų geras visais požvilgiais³⁷, lygiai kaip, kad žmogus būtų sveikas, neprivalo turėti nė vienos ligos, kurių gali būti šimtais ir šimtais priskaitoma, o būti liguistam, užtenka tik vienos iš jų.

Krikščioniškosios kultūros nenutraukiama pažanga. — Kadangi dabartinis laikotarpis yra krizės ir perėjimo laikotarpis, tad tuo pačiu jis yra ir dvasinio atgimimo ir didelės pažangos laikotarpis, o ne dvasinio smukimo laikotarpis. Kad pirmuoju požvilgiu pasirodo daugiau neigiamybių ir degeneracijos, negu kitu ramiu laikotarpiu, visiškai nenuostabu. Kokie dideli būtų šitos degeneracijos ženklai ir kiek stipriai ji vyktų dabartiniu metu, tegu, jau minėtu vaizdu pasinaudojant, — plistų ir lietųsi kaip jūros bangos, vis tiek ir dabartiniu metu reiškiasi labai stipriai ir galinškai taip pat ir antroji nesuredukuojamoji srovė — dvasinio atgimimo ir pažangos srovė, kurios nelengva dabar suprasti didžią sprendžiamąją vertę ateičiai ir ją tinkamai įvertinti. Tačiau yra daug ženklų, kad jau dabar sąmoningai ir lemtingai labai daug daroma dvasinio atgimimo ir pažangos srityje, kad vyksta didingi dalykai.

Nepretenduodamas išskaičiuoti nei visas, nei svarbesnes dvasinio atgimimo apraiškas, tesuminėsiu tiktai keletą, kaip teologinių studijų atnaujinimą, stačiai tikrą eksploziją, ypatingai dvasinio gyvenimo ugdymo požvilgiu; toliau gausią vertingą literatūrą apie moterystę, ypatingai Pranzūzijoje; pasauliečių dvasinio išsąmoninimo pradžią, tegu tebesančią dar tik branduolyje; toliau, ypatingos vertės ir gilių, reikšmingų priežasčių sukulto ekumenizmo pasėkoje, Bažnyčios hierarchijos laikysenos pasikeitimą heretikų

³⁷ « Quilibet singularis defectus causat malum; bonum autem causatur ex integra causa, ut Dionysius dicit » (*Summa Theologica*, 1. 2., qu. 18, a. 4, ad 3um). Palygink ir Dionyzą Pseudo-Areopagitą: « Bonum ex una integra causa existit, malum autem ex multis particularibus defectibus » (*De divinis nominibus*, cap. IV, n. 30; *P. G.*, 3, col. 730 D); ir kitoje vietoje: « Boni itaque causa una est, mali vero multae » (Ten pat, cap. IV, n. 31; *P. G.*, 3, col. 810 A).

ir schismatikų požvilgiu (Pauliaus VI apsikabinimas su patriarchu Atenagoru ir anglikonų arkivyskupui Ramsey savo rankos žiedo dovanojimas); didelės pastangos išeiti iš rutinos į nuoširdų apaštalavimą; šalia eschatologijos ir inkarnacinio požvilgio bei iš jo kylančių uždavinių įsisąmoninimą, akių atvėrimą konkrečiai gyvenimo tikrovei; gaivinančią Visuotinojo Bažnyčios susirinkimo dvasią.

Tegu kai kas iš šitų apraiškų tebėra užuomazgoje, bet vis tiek yra aiškos apraiškos kitų gilesnių veikiančių jėgų ir principų. Visa tai augs, stiprės, išsiskleis ir apipavidalins gyvenimą, neš gražiausius vaisius. Tik niekas negali pasakyti, kada tai įvyks. Gal tik po šimtmečio ar dar vėliau, gal jau visiškai naujose formose, negu dabar vyksta mėginimai, pastangos ir siekiai. Taip dabartinis chaotinis degeneracijos periodas kartu yra ir dvasinio atgimimo ir pažangos periodas.

Priežastis dėl kurios šitas dvasinis atgimimas ir pažanga eina iš lėto ir negalima tikėtis greito laimėjimo prieš krizę ir degeneraciją yra ta, kad vadovaujantieji asmenys dvasinį atgimimą nori įvykdyti eidami dviem kraštutinumais: su niekuo nesiskaitančio, perdėto progresizmo, arba užsispyrusio, atkaklaus konservatyvizmo keliu. Šituose abėjuose kraštutiniuose yra išsišokimų ir apgailėtinų klaidų, tikrovėje sutrukančių normalų ir būtiną pažangos realizavimą, davimą atsakymo į gyvenimo iškeltus klausimus, lėtinančių sąmoningą ir veiklą gyvenimo formavimą.

Tai labai akivaizdžiai parodo Visuotinojo Bažnyčios susirinkimo dokumentų aiškinimas. Nedaugelis yra tokių, kurie paprastume ir nuoširdume stengiasi nesuinteresuotai išskaityti dokumentuose Dievo mintį, jo planus ir norus, daugumas gi į tuos pačius dokumentus stengiasi infiltruoti — išmugeliuoti savo nusiteikimus, savo pažiūras, nusistatymus ir įsitikinimus. Labai schematizuojant galima sakyti, kad vieni jų, tekaltindami tikrai materializmą ir jo atneštąjį dvasinio prado aptemdymą, per stipriai pabrėžia praeitį, tik joje tematydami dvasinių principų tobulą realizavimą tam tikrose formose, kurias, nelaimei, jie labiau vertima, negu patį dvasinį pradą, kuris tam tikrame laikotarpyje tas formas, kaip tinkamas yra sukūres. Triumfalizmo dvasios pagautas ne vienas iš jų drįsta kritikuoti Visuotinį Bažnyčios susirinkimą, neva per dideles jis padaręs nuolaidas, negerus, net labai pavojingus suformulavęs nutarimus, tarytum išminties ir

neklaidingumo dovana teturėtų jie, o ne Dievo Dvasios vedama ir vadovaujama Bažnyčia. Atrodo, ne jie turi taikytis prie Bažnyčios, bet Bažnyčia prie jų. Galima suprasti, kokią žalingą įtaką turi tokie pamokslininkai, profesoriai, seminarijų vadovai savo išivaizduota išmintimi ir didybe griaudami anuos dvasinius principus savo klausytojuose ir auklėtiniuose. Savaime aišku, tai kondensuotai pasakyta, pati tikrovė turi tūkstančius atošvaisčių ir formų.

Kiti gi iš jų, priešingai, nori visiškai atsikratyti praeities, visos praeities ir visa pradėti iš naujo. Tiesa, jie turi pilną teisę kratytis kai kurių tam tikro laikotarpio formų, kurios jau dabar nebeturi prasmės, bet neturi jokios teisės paneigti tų principų, kurie tas formas yra sukūrę ir jas gaivinę. Paliekant praeities formas praeityje, reikia pasiimti principus mūsų dienų kultūriniam ir dvasiniam gyvenimui formuoti. Deja, progresizmas, kaip ir konservativizmas to nepadaro. Jie abu daugiau ar mažiau pažeidžia pačius principus, perdėtai priskresdami arba įniršusiai atmesdami praeities gyvenimo kultūrinės formas.

Labai teisingai P. Maldeikis nusako progresistų nusiteikimus : « Atrodo, kad iš žmonių susidomėjimo sferos iškrito gyvenimo prasmės, pasaulio esmės ir kiti pagrindiniai klausimai. Tam tikrai žmonijos daliai jie atrodo nebereikalingi, nes jie yra tam tikro praeities kultūros laipsnio palikimas, kuris gali trukdyti siekti tolimesnės pažangos. Labai būdingai tokią pažiūrą išsako Dewey : poezija, menas, religija yra gražūs dalykai ; bet jie negali būti išlaikomi, gaištant praeityje ir tuščiai siekiant atstatyti tai, ką įvykių eiga moksle, pramonėje ir politikoje yra sunaikinusi »³⁸. Savaime aišku, labai klaidinga ir navyu būtų siekti atstatyti senovines gyvenimo formas, kurios jau yra praeityje ar pradedamos apleisti ; klaidinga būtų siekti sustabdyti gyvenimo eigą pirmyn, arba mėginti pasukti gyvenimo ratą atgal. Kodėl, pavyzdžiui, politikoje reikėtų šikandus laikytis respublikinio režimo, arba užsispyrus grįžti į monarchiją ar imperiją, kolonializmą ar patriarchatą, jeigu žmonija siekia sudaryti vieną narių šeimą, kurioje, šv. Pauliaus žodžiais betariant, « nebėra nei žydo, nei graiko ; nebėra nei vergo, nei laisvojo »³⁹, nes visi viena Jėzuje

³⁸ Žiūrėk šito tomo 129 psl.

³⁹ *Galatams* 3, 28.

Kristuje. Savaime aišku, nebeatstatysį mokslo sunaikintų pažiūrų ir įsitikinimų, pavyzdžiui, kad saulė sukasi apie žemę ar net kad žemė stovi ant vištos kojos. O jei kas ir pasišautų panašiai grįžti į senovę, tai jau būtų didžiausias pralaimėjimas ir degeneracija, Kūrėjo išjuokimas, dar rojuje gautojo uždavino apvaldyti žemę pamynimas. Kas praėjo, niekada nebegriš. Ir reikia sakyti, ačiū Dievui. Tačiau John Dewey instrumentalinis pragmatizmas ne tik senovės formas, patį konservativizmą paneigia, bet kaip tik ir anuos dvasinius principus, kurie anas, tam laikui tinkamas, formas sukūrė. Jis, nors būdamas oficialus antimarksizmo filosofas Amerikoje, savo filosofijos išvadose labai priartėja prie materializmo.

Žmonija nestovi vietoje, Dievas netveria žmonių serijomis, o vis individus, kupinus kūrybinio pajėgumo. Nė vieno nėra kitam panašaus. Ir kiekvienas reiškiasi visiškai savitai. Tegu tas savi-tumas neretai bus labai nedidelis, bet vis tiek jie yra ir negali būti paneigti. Tai didžioji Kūrėjo dovana žmogui. Visa tai gyvenime išsireiškia naujomis formomis, vis naujomis kultūromis, tegu jos susiformuoja tikrai per keletą šimtmečių. Tačiau tame kultūrų ir formų pasikeitime ir pažangoje išlieka visiškai nesikeičią dvasiniai principai, amžinosios tiesos, malonė. Taigi, nei konservativizmas, nei progresizmas yra priimtinas, — nes juodu abu, nors nevienodai nusiteikę pačių gyvenimo formų atžvilgiu, labai pažeidžia ir sužaloja, jeigu jau visiškai neatmeta, anuos dvasinius principus, — bet tik idealinis realizmas, tai yra nuolatinis nesiliaujantis amžinųjų ir nesikeičiančių tiesų ir principų šviesoje vis besikeičiančio gyvenimo formavimas, per naujai iškylančių problemų spėdimą.

Šitas gi gyvenimo formavimas pagal dvasinius principus kaip tik ir yra žmonijos nuolatinės pažangos kelias. Netgi dar daugiau reikia sakyti: jau pats socialinio klausimo arba rasinės diskriminacijos aštrumas yra tikras žmonijos pažangos ženklas. Savaime aišku, ne tuo, kas, pavyzdžiui, socialiniame gyvenime yra neteisinga ar net netobula, bet pažangos keliu pasinešama jau vienu ir pačiu socialinio neteisingumo pajutimu, jo išgyvenimu, dar daugiau — teisingo sprendimo troškimu ir jo ieškojimu, pirmaisiais, tegu dar labai netobulais ir laikiniais rezultatais. Iki pilno problemos išsprendimo reikalingas laikas ir daugelio pasišventusių darbas ir pastangos. Juk buvo laikas, kai vergas, neturėdamas net asmeninės laisvės, paprastu duonos kasniu buvo patenkintas.

Jame dar nebuvo išbūdęs padoresnio gyvenimo noras ir viltis jį pasiekti, net nepramatė jis, kad galėtų būti kitaip. Nors jis socialinio neteisingumo nejautė, tad nė socialinės problemos tada nebuvo, tačiau nežiūrint to, žmonija tuo požvilgiu nebuvo tobulesnė. Pats socialinio klausimo atsiradimas jau reiškė žmonijos pažangą, o šito klausimo paaštrėjimas reiškė jau naują žingsnį pirmyn. Ir ši pažanga eis vis pirmyn, per vis tobulesnius sprendimus, kol galutinai bus prieita, bent teoretiškai, visiškai tobula forma.

Iš tikro, dabartiniame gyvenime ne tik gresia krikščioniškajai dvasiai praktinis šių dienų žmogaus sumaterialėjimas, kaip sako P. Maldeikis ⁴⁰, bet reikia sakyti, kad šis sumaterialėjimas yra jau nebe grėsmė, bet tikrovė, jis yra jau išplitęs ir išbujojęs, lygiai kaip ir ne tik nutolimas nuo gilesnių, visuotinių, dvasinių principų ⁴¹, bet tikras jų apleidimas, atsisakymas, jei jau kartais ne teoretinis, tai bent praktinis. Tačiau į šią praktinį žmogaus sumaterialėjimą ir atsisakymą nuo dvasinių principų, lygiai kaip į visa tai, ką autorius savo įdomios studijos ribose yra pasakęs apie technikos pažangos vienašališkumą, apie pramoninę visuomenę, apie žmogaus sumasėjimą ir masinės kultūros pavojus, į visą tą faktinę padėtį ne tik galima, bet ir būtina žvelgti, kaip į uždavinį krikščioniškajai dvasiai, gražų, didingą uždavinį, šią sumaterialėjimą pralaužti, jį nugalėti, iš jo iškilti, sudvasėti, evangelijos dvasioje suformuoti modernųjį gyvenimą.

ANTANAS LIUIMA, S. J.

Roma

⁴⁰ Žiūrėk šito tomo 128 psl.

⁴¹ Ten pat, 130 psl.

A PROPOS DES PROBLÈMES DU PROGRÈS MODERNE

(Résumé)

D'abord sont examinées les tendances qui se manifestent dans la crise culturelle et spirituelle de notre époque. Suivent les analyses des rapports entre la civilisation chrétienne et le matérialisme dans la crise actuelle, et de l'importance de la question sociale. Enfin sont mis en relief les différents aspects du renouveau et du progrès culturels et spirituels réalisés depuis la Première Guerre Mondiale.

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų, laikraščių, enciklikų pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita paprastu šriftu.

- Académie Française 323
 ACKERMAN C. R., Dr. 242
 ADAM KARL 137
 Adelaide 263, 306
 ADENAUER KONRAD, Dr. 39
 ADLER MORTIMER J. 89, 140
 ADOMAITIS JUOZAS (Šernas) 153-156 ;
 žr. ŠERNAS
 ADOMAS 148-149
 Adrija 267
 AFRODITĖ 78
 AGAR WILLIAM A. 140
Aidai 298-299, 301-304, 316, 318-
 320, 323, 327
 Airija 220
 ALBavičius IGNAS, Prel. 319, 321
 ALCANIZ F., S. J. 317
 ALEKSA Z. 151
 ALĖ RŪTA 301, 325
 ALFRINK B., KARD. 308
 Alytus 256
 Allenbach (Vak. Vokietijoje) 219
 ALLERS R. 61
 ALŠĖNAS PR. 301, 307, 310, 316, 321
 Altmarko paliaubos 281
 AMBRAZAS PRANAS 311
 AMBROSE ALEKSANDRAS 185, 191
 American Association for Social Security 231
 American Hospitals Association 242
 American Medical Association 242
 Amerika (J.A.V. prasme) 46-48, 83,
 88, 90-91, 99-100, 107, 113, 128,
 152-153, 155, 158, 166-167, 170,
 172, 176, 178, 180-181, 184, 190,
 194, 231, 312-314, 316, 320, 327,
 349 ; žr. J.A.V.
 Amerika (Pietų) 126, 211
 Amerikos katalikai 48-49
 Amerikos Katalikų Episkopatas (N.C.
 W.C.) 303, 326
 Amerikos konservatoriai 30, 39, 45
 Amerikos liberalai 42-43
 Amerikos lietuviai socialistai 177-
 179, 192
 Amerikos Lietuvių Darbininkų Lite-
 ratūros Draugija 167
 Amerikos Lietuvių Romos Katalikų
 Federacija 324
 Amerikos Lietuvių Romos Katalikų
 Federacijos Kongresas 324
 Amerikos Lietuvių Romos Katalikų
 Kunigų Vienybė 322
 Amerikos Lietuvių Romos Katalikų
 Vargonininkų Sąjunga 314
 Amerikos Socialistų Partija 177
 ANDRIEKUS LEONARDAS, Kun. dr.,
 O.F.M. 309
 Anglija 4, 6, 88, 95, 114, 220, 223, 228,
 244, 262, 264, 281, 306 ; žr. Brita-
 nija ; D. Britanija
 Anglijos liberalizmas 32

- Ann Arbor, Mich. 61, 140
 ANSHEN RUTH N. 10, 140
 Anunciatos Ordinas 266
Apaštalu Darbai 345
 Apaštalu Sostas 275; žr. Šv. Sostas
Apreiškimas 330
 Apvaizda 5
 Aragonija 266
 ARCHANGELUS, Kun., O.F.M. 308
 ARCHIMEDAS 52
 ARENDT HANAH 39, 112, 140
 Argentina 297, 305, 307
Argentinios Lietuvių Balsas 324
 ARISTOTELIS 52
 ARMSTRONG BARBARA 231
 Asti 325
Ateities spaustuvė 163
Ateitin 307
Ateitis (Amerikos lietuvių socialistų laikraštis) 191-196, 200
Ateitis (Ateitininkų Federacijos žurnalas) 302, 308, 310, 319
 ATENAGORAS, Patriarchas 347
 ATTLEE C. R. 230
 AUERBACH MORTON 140
 AUGIENĖ DANUTĖ 310
 AUGŠTYS L. 311
 AUGUSTIN J. J. 317
 AUGUSTINAS, Šv. 3, 198
 Australija 212, 244-246, 249-250, 263-264, 297, 306
 Australijos Vyskupų Konferencija 306
 Austrija 212, 267, 272, 282, 286
Aušra 145-146, 153, 170
 Aušros Vartai 317
 Aušros Vartų Marija Vilniuje 309
 Avellaneda 307
 Babilonijos nelaisvė 199
 BACEVIČIUS ANTANAS, Dr. 155-156
 BACH JOHANN SEBASTIAN 23
 BACON FR. 4-5
 BAČKIS STASYS ANTANAS, Dr. 319
 BAGDANAVIČIUS VYTAUTAS, Kun., M. I. C. VII, 145-207, 324-325
 BAGDONAITĖ ALDONA ELZBIETA 301
 BAILEY J. R. A. 140
 BAILLIE JOHN 13, 140
 BALČIŪNAS JONAS, kpt. 317
 BALKŪNAS JONAS J., Prel. 313
 Baltijos jūra 286
 Baltimore, Md. 78-79, 107, 141, 172, 234
 BALTINIS ANDRIUS, Kun. dr. 298, 301, 318
 Baltų Tyrimo Institutas 317
 Barberini Skyrrius Vatikano Bibliotekoje 291
 BARONAS A. 321
 BARONIJUS CEZARIS, Kard. 330
 BARRETT W. 126
 BARTKUS FELIKSAS, Prel. dr. 302-303, 320 323
 BARTUŠKA V., Kun, dr. 318
 BARZDUKAS ARVYDAS 324
 BASANAVIČIUS JONAS, Dr. 179-180
 Bažnyčia 34, 42, 49, 90, 92, 123, 127, 147, 148, 151-153, 191, 265, 267, 275, 277, 279, 297, 299, 304, 306, 317-319, 324, 331, 343-348
 Bažnytinės organizacijos 186
 BEBEL AUGUST 165-167
 Bedalių km. 305
 BEETHOVEN L., van 23, 152
 Belgija 212, 217
 BELL BERNARD 140
 BELL DANIEL 43, 140
 Belmont, Calif. 325
 BEOVICH MATTHEW, Arkiv. 306
 BERDIAJEV NICOLAS 11, 16-17, 61-62, 70, 72-73, 103, 119, 121, 140
 BERGSON H. 71
 Berkeley 3, 142
 Berlynas 280
 Bern 252, 263
 BERNARDA, Sesuo kazim. 311
 BERNARDAS, Šv. 265
 Bernardinai (vienuoliai) 290
 BERNATONIS A., O.F.M. Cap. 308
 BERTULIS JUOZAS 311-312
 BEVAN ANEURIN 226-227, 243
 BEVERIDGE WILLIAM, 220
 BIEDERMANN P. 263

- Birštonas 260
 BISMARCK OTTO 212-214, 229
 Bizantija 272
 Blackwell 262
 Bloomington 80, 177, 140-141
 Blue Cross 240, 242
 Blue Shield 240, 242
 BOYLE R. 4
 BOSCH WERNER 262
 Boston, Mass. 6, 18, 33, 140, 142, 151, 163, 300, 309, 319, 322
 BOUDIN LOUIS B. 204
 BRAZDŽIONIS B. 315; žr. VYTĖ NE-MUNĖLIS
 Brazilija 297, 304
 BRAZYS PRANAS, Kun, dr., M.I.C. 318
 BRECHTBUHL P. 263
 BREGANZA BARTOLOMEO, O. P. 267
 BRIDGES S. 47
 Bridgeville, Pa. 321
 BRINTON CRANE 140
 Britanija 211-212, 217, 220-221, 223, 225, 230, 243-244, 254; žr. Anglija, Didžioji Britanija
 Britanijos Gydytojų Sąjunga 222, 226, 229
 British Broadcasting Corporation 229
British Information Service 224
 Britų Lietuvių Taryba 308
 BRIZGYS VINCENTAS, Vysk. dr. 314, 318, 320
 BROGLIE M., de 54
 Brooklyn, N. Y. 167, 203-204, 302-303, 305, 318, 320, 324-326
 BROWN J. DOUGLAS 262
 BÜCHNER L. 170-173, 206
 BUCKLEY W. F. 16, 45, 47, 140
 BUČMYS KORNELIJUS, Kun. dr., O.F.M. 303
 BUDRECKAS VLADISLOVAS, Kun. 312-214
 BUDRIŪNAS BRONIUS 313
 Buenos Aires 307
 Bureau of Employment Security (J.A.V.) 235
 BURY JOHN B. 2-3, 17, 140
 BURKART ALBERT 325
 BURKE ED. 25, 28
 BURKUS JONAS, Kun. 324-325
 CAGGIANO ANTONIO, Kard. 307
 Caldwell, Idaho 228, 262-263
 Cambridge 141-142, 262
 CAMERON D. 246
 CAMPANELLA T., Kun. O. P. 190
 CAMPO KRISTUPAS, Kun. O.F.M. 268, 291
 CAMUS ALBERT 71, 75, 140
 Canberra 246, 263
 CARR EDWARD H. 18, 120, 140
 Castelnovo Don Bosco 314-315, 325
 CAVOUR C. B. 164
 CECILIJA RENATA (Ferdinando II duktė) 282, 287
 CELIEŠIUS P., Kun. dr. 302, 310, 318
 Centrinė Sveikatos Įstaigų Taryba (D. Britanijoje) 223
 CERVANTES DE SAAVEDRA, MICHAEL 4
 CHATEAUBRIAND FR. REN. 25
 CHESTERTON GILBERT KEITH 18
 Chicago, Ill. 13, 28, 30, 35, 59, 72, 89, 101, 140-142, 154, 157-158, 160, 170-172, 185, 193-194, 196, 205, 300-301, 303-306, 310-312, 314-323, 326-327
Chicago Tribune 47
 CHMIELIAUSKAS JULIJONAS A. 156-157
 CHURCHILL W., 230
 Cicero, Ill. 311-316, 321
 CICERONAS M. T. 3, 271
 Clarendon Hills, Ill. 317
 CLARK DENIS 140
 Cleveland, Ohio 39, 83-84, 140-142, 170, 176, 178, 182
 CLOUGH S. B. 18, 140
 COLIER D. S. 13, 141
 Colle Don Bosco (Asti) 325
 COLLINGWOOD R. G. 75, 77, 79-80, 84, 140
 COLOMBO FELIKSAS 325
Commentationes Balticae 317
 Committee for the Chapel of Lady of Šiluva (J. A. V.) 316

- COMTE A. 6, 162
 CONANT JAMES B. 140
 CONDORCET MARIE JEAN A. N. 5-6, 11
 CONFALONIERI CARLO, Kard. 307
Congressional Quarterly (U. S. A.) 233, 262
 CONKLIN E. G. 10
 COPPLESON V. M. 263
 COPLESTON FREDERICK, Kun., S. J. 145-146, 171, 175, 179
 CUKURAS VALDEMARAS, Kun. dr. 302, 318, 323
 CUSHING RICHARD, Kard. 309
 CUVIER G. L. 154
- ČEPĖNAS PR. 149
 ČERNIHOVAS 273
 Čikaga, žr. Chicago
 Čikagos Lietuvių Literatūros Draugija 319
 ČINIKAS PETRAS, Kun. M. I. C. 300
 ČYVAS MATAS, Kun. dr. 325
- DAINAUSKAS J. 316
Dainavos choras (J. A. V.) 312
Dainavos stovykla (J. A. V.) 324
 Dayton, Ohio 321-322
 DAMBRAUSKAS PIJUS, Kun. 289, 319
 DAMBRIŪNAS L. 302, 318-319
 DANCKWERTS H. 222
 Dangiškojo Rožinio Riterių Ordinas 267
 DANIELIUS JUOZAPAS 323
 Danija 212
 Danville, Ill. 328
Darbininkas (L. A. V. lietuvių katalikų laikraštis) 301, 303, 304, 308-311, 316, 318, 320, 327-328
Darbininkas (Mėnesinis lietuvių darbininkų laikraštis *Draugo* organizacijos leidžiamas) 181-185
Darbinininkų Balsas 184-185
 Darbo Departamentas (J. A. V.) 235
- Darbo ir Socialinės Apsaugos Inspekcija (Lietuvoje) 255
 Darbo ir Socialinės Apsaugos Ministerija (Lietuvoje) 255
Darbo Sveikata 260
 DARIEL JEAN-LOUP 331
 DARWIN CHARLES 6, 13, 154-158, 160, 168-169, 178
 DAUKNYS PRANAS, Kun. M. I. C. 299-300
 DAWSON CHRISTOPHER 8-9, 11-13, 21-22, 32, 37-38, 60, 68, 75, 134-135, 138, 140
 DECKENSTEDT EDM. 150; žr. VECKENSTEDT EDM.
 Delary, Mich. 190
 DELINIKAITIS VLADAS, Kun. VII, 353-370
 DEMBSKIS VLADISLOVAS 152-153, 195, 198, 201-202
 Demoskopijos Institutas Allenbache (Vak. Vokietijoje) 219
 DEMPFF ALOIS 54, 140
Der Arzt 262
 DESCARTES (CARTESIUS) REN. 4, 54
 Detroit, Mich. 324
 DEWEY JOHN 34, 36, 88, 91, 129, 140, 349
 Didžioji Britanija 220-221, 228, 262, 297, 299-300, 308; žr. Anglija, Britanija
 Didžioji Lietuva 182, 202; žr. Lietuva
 Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė 277, 284
 Didžioji Prancūzų Revoliucija 209, 264
 DIEMEDIS A., Dr. 311
 Dietzgen J. 147-148
 DIONYZAS PSEUDO-AREOPAGITAS 346
Dirva 301, 307, 310, 319
 DOBILAITĖ MATILDA 305
 DOMININKAS, Šv. 265
 DONELAIČIO metai 298
 DRANGELIS, Dr. 157
Draugas 172, 298, 300-305, 307-328
 Draugiški Susivienijimai 211
Draugystės valdyba 190

- Draugo* knygynas 298,
Draugo organizacija 181-182
Draugo spaustuvė 300, 303-304, 310,
 317-323, 326-327
 DUBICKAS P. 193
 DUNOYER 210
 DZIEGORAITIS P., Kun. 323
Dziennik Narodowy 195
- ECKSTEIN HARRY 228, 262
 EDDINGTON ARTHUR St. 54
Editorial Research Report (1961) 228,
 239, 262-263
 Efezo susirinkimas 266
 Egejaus jūra 266
 Egiptas 51, 209
 EISENHOWER DWIGHT DAVID 47, 241
 ELIOT T. S. 36, 70, 72, 140
 El Passo, Texas 324
 Elisabeth, N. J. 312
Elta 308, 310
Elta-Press 307, 328
El Tiempo (Laiko) spaustuvė 307;
 žr. *Laikas*
 ELZBIETA (Anglijos karalienė) 4
 ELZBIETA (Reino-Pfalco kunigaikštė)
 281
 EMERICKAS L. 186
 ENGELS FR. 159, 170-171, 175, 188,
 193, 203-204
 EPSTEIN A. 231
 Erfurt (Vokietijoje) 166
 Erlenbach 67, 142
 EUKLIDAS 52
 Europa 7-9, 11-12, 32, 38-39, 45,
 82, 86, 96, 99, 126, 174, 210, 211,
 213, 230-231, 238, 244, 270, 272,
 278
Europos Lietuvis 298, 300-302, 308,
 315-316, 318, 324, 327
 Europos Vakarų kultūra 148
 Evangelija 137, 161
 Exodus (Išėjimo) šv. Rašto knyga 150
 EZECHIJAS 341
Ezechijo, pran. 341
- Fabrių Įstatymas (Šveicarijoje) 251
 FABRIZI, S. J. 268
 FAILLI FAUSTO 325
 Federalinė Gydytojų Sąjunga (Austra-
 lijoje) 245
 Federalinė Socialinio Draudimo
 Įstaiga (Šveicarijoje) 252
 Federalinės Pagalbos Administracija
 (J. A. V.) 232
 Federalinės Pagalbos Aktas (J. A. V.)
 232
 Federalinis Įstatymas (Federal Unem-
 ployment Tax Act) 234
 FERDINANDAS II (Austrijos imp.)
 267, 271-272, 281-282
 FERDINANDAS III 282
 FERDINANDAS (Mantovos kunigaikštis)
 267, 272
 FEUERBACH LUDWIK A. 171
 FICHTE JOHANN A. 171, 175, 179
 Figlie di S. Paolo (vienuolės) 307
 Finansinė korporacija (Reconstruction
 Finance Corporation-RFC) 232
 Flaminijos vartai (Romoje) 271
 FONTENELLE B. 5
 Formoza 297, 307; žr. Taichung,
 Taiwan
 Fox T. 263
 FRANKEL CHARLES 6, 62, 140
 FRAUENFELDER M. 263
 Freiburg i. Br. 325
 FRIDRIKAS V 281
 FRINGS JOSEPH, Kard. 308
 FROMM E. 70
- GAGARIN IVAN SERGEJEVIČ, S. J.
 288
 GAIDAMAVIČIUS PR., Kun. dr. 301-302
 GAILIUŠIS JURGIS, Kun. O. F. M.
 302, 326
Galatam 348
 GALILEO GALILEI 4, 52, 56
 Garbingosios Marijos Riterių Ordinas
 (fratres gaudentes) 267
 GARIBALDI GIUSEPPE 164

- GARMUS J. 185
Garsas 298, 308, 321
 GARŠVA PRANAS, Kun. M. I. C. 327
 GASIŪNAS JONAS, Kun. 326
 GAUČAS S., Kun. 321
Gaudiam et spes, constitutio pastoralis 342
 GEDIMINAITĖ ALDONA 273
 Geenwich 93
 GEIKIE A. 154
 GEMMIL PAUL F. 262
 GIDŽIŪNAS VIKTORAS, Kun. O.F.M. 299, 301, 303, 327
 GIEDRAITIS MERKELIS, Vysk. 151, 190
 GILIUS 178
 GIMBUTAS J. 316
Gimtoji Kalba 318-319
 GINEIČIAI DOMICELĖ ir PRANAS 298
 GINEITIS ROMANAS, Dr. 298
 GIRNIUS J., Dr. 298, 301-302, 304, 318
 Gydytojų Organizacijos (Vokietijoje) 216
 GLEBAVIČIUS JURGIS 288
 Glenco 110, 142
 GLIAUDA J. 301, 320
 Glückstadt 317
 Gnieszna 285
 GOBIS J. 302, 310, 318, 320
 GODBER G. E., Dr. 225
 GODWIN J. 7
 GOLDWATER B. 47
 GÖRTER HERMANN 167-169, 200
 GÖTHE J. W. 23, 166
 Graikija 4, 52, 75, 81, 86, 95, 202
 Gray str. (Londone) 181
 GRAUSLYS ALFONSAS, Kun. 302, 311, 318
 GRAVES R. 81
 Graz 270
 Green, Maine 326
 GREENBERG C. 81
 GREIMAS A. J., Dr. 301
 GRIBAUSKAS JUOZAS 315
 GRIGAITIS PIJUS, Dr. 160, 172-176, 178-181, 202, 206
 GRIGALIUS XV, Pop. 291
 GRIGALIUS XVI, Pop. 343
 GROSMANN MARCEL 263
 Gross National Product (Anglijoje) 226, 244
 GUARDINI ROMANO 106, 140
 GUDAS P. 299
 GUDELIS MARTYNAS 172, 181
 GUDELIS PRANAS 316, 321
 Gudija 286
 GUEDALLA PHILIP 236
 GULBINAS 178
 GUNTER 204
 GURECKAS FELIKSAS, Kun. dr. 300, 302
 GUSTAVAS ADOLFAS (Švedijos karalius) 280-281
 GUTAUSKAS JONAS, Kun. dr. 303
 HABERLANDT M., Dr. 154
 HABSURGAI 281-282, 284
 HAECKEL E. 158, 160
 HAYES CARLTON 140
 HALL M. PENELOPE 262
 HARIMAN W. A. 47
Harper 238
 HARRISON GEORGE 140
 HARTMANN E. 7
 HARVEY W. 4
 HASENOEHL PIRMIN, Kun. O. F. M. 302
 Haus der Begegnung (Königstein) 308
 HEARST W. R. 47
 HEARTL 7
 HEGEL G. W. F. 155, 162
 HEIDEGGER M. 57
 Heidelberg 150, 262
 Hekellaang (Olandija) 308
 HELVETIUS C. A. 7
 HEMERKEN 300; žr. KEMPIETIS TOMAS
 HENNAN J. C., Kard. 308
Herder leidykla (Freiburg) 325
 Hertogenbosh (Olandija) 307-308
 HOFFMAN ROSSI 121, 141
 Hollywood, Calif. 313
 HOMERAS 23

HOOVER H. 46, 232
 HUGHES EMMET J. 141
 HUGO VICTOR 7, 185
 HUYGHENS CH. 4, 52, 56
 HUTCHINSON 154
 HUXLEY ALDOUS 16, 113, 141
 HUXLEY JULIAN 10, 12, 15-16, 53
 HUXLEY TH. 7

IKSAS 149-150
I Laisvę 302, 318, 320
I Laisvę fondo lietuviškai kultūrai
 ugdyti leidykla 318
Ilgakojis 193
 ILGAUDAS JONAS 156, 160
 Immaculata Press spaustuvė (Put-
 nam, Conn.) 300, 302, 305, 308-
 310, 313, 316, 320, 322-323, 325,
 327-328
 Indija 324
 Indijos menas 81
 Infliantai 273
 INOCENTAS X, Pop. 288
 ISHERWOOD C. 17
 Ispanija 32, 266
 Išganytojo Prakartėlės vardo pran-
 ciškonų bažnyčia Krokuvoje 275
 Italija 163-164, 267, 290, 297-300,
 307, 314-315, 318-319, 324-325, 328
 IZAIJAS 341
Izaijo, pran. 341

YČAS 179, 180
 YLA STASYS, Kun. prof. 300-302,
 304, 311-312, 314, 320, 323, 325

JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS AL., Prel. 151
 JANILIONIS JUOZAPAS, Kun. 304
 JANKUS L., Kun. 306-307, 309-310
 JANULAITIS A. 182, 184 ; žr. LIZ-
 DEIKA J.
 JANULIS P. 327
 JANUŠIS F. 149 ; žr. MIŠKINIS P.
 Japonija 88

JASAITIS DOMAS, Dr. VII, 209-264
 JASAITIS J. 193
 JAŠKAUSKAS JONAS 321
 JASPERS KARL 37, 58, 61, 63-64,
 82, 93-94, 98, 108, 120, 141
Jaunimo Žygiai 318, 320
 JAUNIUS K., Kun. 151
 J. A. V. žr. Jungtinės Amerikos Vals-
 tybės
 JEANS 54
 JEFFREYS M. V. C. 107, 141
 Jeruzalė 266
 JEWKES JOHN 262
 JEWKES SYLVIA 262
 Jėzaus ir Marijos Riterių Ordinas 267
 Jėzaus Kraujo litaniija 303
 Jėzuitai 267, 272, 287-288, 296, 306
 Jėzuitų leidykla 306, 314, 323, 327
 JIEVA 148-149
 JOAD C. E. M. 15, 18, 93, 112, 141
 JOHNSON L. 243
 JOKŪBAS II (Aragonijos ir Valencijos
 karalius) 266
Jokūbo laišk. 343
 JONAS KAZIMIERAS, Karalaitis 278,
 282-285, 287
 JONAS III, karalius 267
 JONAS XXIII, Pop. 319, 343 ; žr.
 RONCALLI ANGELO GIUSEPPE
 JONYNAS VYTAUTAS KAZYS 302
Jono evang., 334, 340
Jono 1 laišk. 343
*Journal of American Medical Asso-
 ciation* 262
 JUGLERSOL R. G. 186
 JUNGFER C. C. 263
 Jungtinės Amerikos Valstybės (J.
 A. V.) 8, 87, 146, 176-177, 205,
 210, 217, 226, 230-231, 234, 236,
 238, 240, 243, 244, 246, 247, 250,
 261-262, 264, 297-298, 300, 302-
 306, 308-312, 315-316, 318, 320,
 322, 325-328 ; žr. Amerika
 Jungtinių Tautų Organizacija (J. T.
 O.) 213
 Juodasis Penktadienis (Black Friday)
 231

- JUOZAPAS, Patriarcho Jokūbo sūnus 209
 JURAS PRANCIŠKUS M., Prel. 305, 310, 327-328
 JURKUS P. 327
 JUSTINIANAS, Imper. 210
 JUŠKA A., Kun. dr. 298
 JUTT JOHN, Kun. 300
 J. T. O. žr. Jungtinių Tautų Organizacija

 KAINAS 337
 KALEININKAS DOMININKAS, 194; žr. LAUKIS JUOZAS
 Kalėdų giesmė 311
 KALLEN H. M. 18, 141
 KALNIUS A. 328
 Kamienec 281
 Kanada 209, 297, 301, 303, 305, 321-322, 327
 KANT IMMANUEL 118
 KAPSUKAS (Mickevičiaus slapyvardis) 160, 163, 178-180, 182-184; žr. MICKEVIČIUS V.
 Karališkoji Biblioteka Berlyne 280
 KARALIUS ANTANAS 147, 154, 157-158, 160
 KARDASKAS JONAS, Kun., M. I. C. 316
 KAROLIS I, Anglijos karalius 281
 KAROLIS I, Neverso kunigaikštis 267, 272
 KAROLIS FERDINANDAS, Karalaitis 287
 Kasos liūtai - Kassenlöwen (Vokietijoje) 218
 Katalikų Akcija 324
 KATKEVIČIUS KONSTANTINAS, Vaidada 288
 Kaunas 155, 167, 181, 206, 255-256, 260-261, 317, 320
 KAUTSKY KARL 169, 204
 KAZIMIERAS, Šv. 274
 KAZIMIERAS, Lokietkos sūnus 273
Keleivis 151, 301, 316
 KELLER JAMES 323
 KEMEŽIS M. G., Prel. 312, 327
 KEMPIETIS TOMAS, 300, 302; žr. HEMERKEN
 Kennebunk Port, Maine 302, 314, 326-327
 KENNEDY JOHN F., 242
 KENZIE KING W. L. Mc. 209
 KEPLER JOHANNES 4, 52
 KERBELIENĖ BEATRIČĖ 328
 KERR-MILS aktas 242
 KEZYS ALGIMANTAS, Kun., S. J. 306, 323
 KIERKEGAARD SÖREN 72
 KILPATRICK W. H. 17, 21
 KING-ANDERSON BILL 242
 KIREILIS F., Kun. 323
 KIRK RUSSEL 28, 35, 45-47, 141
 Klaipėda 260
 KLUCKHOHN CLIDE 141
 Knight of Lithuania 300; žr. Lietuvos Vyčiai
Knygų Lentyna 298
 KOBLER J. 81
 KOCH A. 72
 KODIS S. 187-188, 190-191, 193, 202
 KOGNOWICKI K. 283
 Köln 308
 Komunija 165
 KONČIUS IGNAS, Prof. 316
 KONČIUS JUOZAS B., Kan. dr. 303, 325
 KONIECPOLSKI STANISLAW 281, 283
 KÖNIG FRANZ, kard. 199
 KÖNIGSTEIN (Taunus) 308
 KONOPACKIS 272
 Konstantinopolis 272
Korintiečiams 1 laiš. 337, 344-345
 KOTRYNA (Zigmanto Augusto sesuo) 267
 KOTRYNA (lenkė) 282
Kova 165, 167, 171-172, 174-178, 180, 196
 Kražių skerdynės 151
 Krikščioniško Mokslo Brolija 325
Kristaus Karaliaus Laivas 298, 300-302, 304, 311, 316, 318, 324, 327
 KRISTINA (Gustavo Adolfo duktė) 281
 Kristoforo Veikimo Bičiulių Būrelis 324

- KRISTUS 137, 150, 152, 194, 197, 205,
209, 274, 279, 299-300, 302, 304,
306, 311-312, 317, 334, 337-338, 340,
343, 349
Kryžiuočių Ordinas 266
KRÖBER A. L. 141
Krokuva 275, 277-278, 283
KROPOTKIN PETRAS 159, 160, 193
KRUPAVIČIUS MYKOLAS, Prel. 171, 320
KRUŠAS MYKOLAS L., Prel. 313
KRUTCH JOSEPH W. 141
KRZYWICKI L. 160-162, 206
KUBALA LUDWIK 283
KUČINGIS JONAS A., Prel. 320
KUDIRKA VINCAS, Dr. 145, 206
KULPAVIČIENĖ N. 327
Kunigų Vienybės Šalpos Komisija
326 ; žr. L. R. K. Kunigų Vienybė
Amerikoje
Künzing 303
KURAUSKAS ALGIRDAS 306, 318
KŪRĖJAS 28, 68, 342, 349
Kūrėjas 185-191
KUZMICKIS JONAS, Kun. 306
KUZMICKIS ZIGMAS 299
KVIKLYS BRONIUS 327
- LABANAUSKAITĖ O, Dr. 302, 324
LAFARGUE PAUL 148
Lahn 308
Laikas 302, 308, 311, 327 ; žr. *El
Tiempo*
Laisvė 167, 179
Laiškai Lietuviams 298, 300-302, 304,
310-311, 318, 321
LAMARCK JEAN BAPTISTE PIERRE
6, 13, 154, 158
LAMENNAIS HUGHES F. R., Kun. 39
LANG 149
La Pietà (Michelangelo) 317
LASKI HAROLD J. 32, 38, 141
LAST J. M. 263
Latvija 317
LAUKIS JUOZAS (Kaleininko Domi-
ninko slapyvardis) 185, 187-191,
194-195, 201-202 ; žr. KALEININ-
KAS DOMININKAS
LE BON GUSTAVE 97, 141
LEE A. E. 263
LEIBNIZ GOTTFRIED W. 4
Lenkija VII, 187, 265, 267-274, 277-
278, 281, 283-287, 292, 295-296 ;
žr. Polonia
LEONA MARIJA, Sesuo, O. S. F.
312-214
LEONAS XIII, Pop. 190, 342
LERCARO JOKŪBAS, Kaed. 306
LERNER MAX 230
LESNIOVOLSKIS 272
LETOURNEAU CHARLES 154
LEWIS ARTHUR M. 147, 154, 158-159
Lex Forrer (Šveicarijoje) 251
Lietuva VII, 146, 151, 154, 166, 170,
172, 176-184, 192, 195, 202, 206,
255, 260-261, 263-266, 267, 270,
272-274, 278, 281, 283-286, 292-
296, 299-300, 305, 307, 317, 320,
326, 328
Lietuviškos Knygos Klubas 310, 319-
320
Lietuvių Dienos 301-302, 304-305,
309-310, 318
Lietuvių Dienų leidykla 298
Lietuvių Katalikų Mokslo Akade-
mija (L. K. M. A.) 298-299
L. K. M. Akademijos *Metraštis*, I t.,
331, 337
Lietuvių Katalikų Religinė Šalpa 320
Lietuvių Katalikų Spaudos Drau-
gija 300
Lietuvių Kultūros Institutas (sta-
tutas) 324
Lietuvių Laisvamanių Susivienijimas
192
Lietuvių Mokslo Draugija 176
Lietuvių Moterų suvažiavimas 167
Lietuvių Romos Katalikų Kunigų
Vienybė Amerikoje 303, 320
Lietuvių Romos Katalikų Religinis
Kongresas 1964 New Yorke 314
Lietuvių Socialdemokratų Darbi-
ninkų Partija 182

- Lietuvių Socialdemokratų Partija 182
 Lietuvių Šv. Kryžiaus bažnyčia Chicagoje 312
 Lietuvių Viešpaties Jėzaus Atsimainymo parapija (Masphet) 313
Lietuvių Žurnalas 157
 Lietuvos Gydytojų Sąjunga 260
 Lietuvos Ligoninių Kasų metraštis 263
 Lietuvos Socialdemokratų Partija 182
 Lietuvos Vyčiai (Knight of Lithuania) 300
 Ligoninių Kasa (Lietuvoje) 255, 260
 Ligoninių Kasos Gydytojų Draugijos 215, 217
 Ligoninių Kasos Įstatymas (Lietuvoje) 255-256
 Limburg (Vak. Vokietijoje) 308
 LINNÉ CARL 158
 LIPMANN FRITZ ALBERT 47
 Lithuanian St. Anthony Saving a. Laon Association (Cicero, Ill.) 315
 LIUBINAS BRONTUS, Kun. 308
 Liublino unija 172, 286
 LIUBOMIRSKIS JURGIS 272
 LIUBOMIRSKIS STANISLOVAS 283
 LIUDVIKAS XIV 4, 267
 LIUIMA ANTANAS, Prof. dr., S. J. V, VII, 299, 329-351
 LIUKRECIJUS 3
 LIZDEIKA J. (Janulaičio A. slapyvardis) 181-182, 185; žr. JANULAITIS A.
 LOCKE JOHN 7
 LOKIETKA VLADISLOVAS—273
 Londonas 15, 141, 181, 185, 192, 262-263, 299, 306, 308
 Loreto Riterių Ordinas 267
 Los Angeles, Calif. 298, 320
 LUBIENSKI MOTIEJUS, Vysk. 287
Luko evang. 338
 Lukšių valsčius 153
 Lumax N. V. spauda 308
Lux Christi 298, 300-303, 309-311, 314-316, 318, 323, 325, 327-328
 Lvovas 283
 MACKDONALD D. 107, 110-112
 MAČIULIS P. 310
 Maironio metai 304, 314
 MAIRONIS-MAČIULIS J., Prel. 313-315
 MAISTRE De, J. 25
 MAYER MILTON 89, 140
 MAYO ELTON 69, 72, 141
 MAKNYŠ JONAS, Kun. dr. 303
 MALDEIKIS PETRAS VII, 1-143, 329, 332, 348, 350
 MALINOWSKI BRONISLAW 117, 122, 141
 Malta 266
 Maltos Ordinas 273
 Manchester, Mich. 324
 MANELIS PRANAS, Kun. dr. 325
 MANHEIM KARL 25, 38
 Mani religija 199
 MANION C. 46-47
 Mantova 267, 269, 272, 295
 Mantovos kunigaikštystė 292
 MARCEL GABRIEL 57, 59, 60, 63, 64-65, 70, 92, 102, 141
 MARGERIS AL. 151; žr. ŠEŠTOKAS KONSTANTINAS
 MARIJA 307-308, 311, 313, 316
 Marijampolė 256, 317
 Marijonai (M. I. C.) 299, 304-305, 307, 317, 322, 327
 Marijonų Bendradarbių leidykla 323
 MARIJOS garbinimo formos 265 ir sek.
 MARIJOS Kongregacija-Sodalicija (Sodalitas Mariana Immaculatae Conceptionis B. V. M.) 287
 MARIJOS Nekalto Prasidėjimo dogma 166
 MARIJOS Šventės 265-266
 MARITAIN JACQUES 15, 30, 36, 76, 78, 81, 93, 121, 137, 141
 MARKAITIS BRUNO, Kun. S. J. 306, 314
 MARKSAS KAROLIS 6, 147-148, 155, 159-162, 165, 168-169, 171, 173, 175, 179, 188, 193, 204, 211, 342-343
 MARKVARTAS JOKŪBAS, Kun., S. J. 268

- MASILIONIS JUOZAS 326
 Maskolija 184
 Maskva 270, 271, 274, 276
 Masphe, N. Y. 313
Mater et Magistra, encikl. 319, 343
Mato evang. 1, 197, 335, 345
 MATULAITIS JURGIS, Arkiv. 322
 MATULAITIS KAZIMIERAS ALOYZAS,
 Kun, dr., M. I. C. 303, 305, 317,
 327
 MATULEVIČIUS P. 299
 MAUPASANT GUI, de 185
 MAURAGIS A. 301
 MAZZINI GIUSEPPE 160, 163-166, 206
 MAŽELIS VYTAUTAS 328
 MAŽIULIS ANTANAS 166, 316
 Mažoji Lietuva 182
 MC ARTHUR DOUGLAS 47
 MC CANN J. M. 149
 MC CLOSKEY ROBERT G. 141
 MC GOWERN W. M. 13, 141
Medical Journal Australia 263
 Medical Planing Commission 220
 Medicare įstatymas 243-244
 Medicinos Praktikos Komitetas 222,
 224
 MEDZIUKAS IG. 320
 MEYER M. W., Dr. 156
 Mercedarų Ordinas 266
Metmenys 302
 Metropolitan Life Insurance 231
 MICHELANGELO BUONARROTI 317; žr.
 La Pieta
 MICHELSONAS S. 301
 MICKAITĖ-MICKIENĖ D. 311
 MICKEVIČIUS V. - KAPSUKAS 166,
 179, 203; žr. KAPSUKAS V.
 MICKUS TADAS 301
 Militia Christiana sub titulo Concep-
 tionis B.V. Mariae Immaculatae et
 regula S. Francisci 272-273
 MILL JOHN STUART 6, 59, 95,
 107-108
 MILS WRIGHT C. 47, 101, 103, 113,
 115
 Milwaukee, Wisc., 121, 141
 MINCEVIČIUS VINCAS, Mons. 307, 328
 MINGĖLA VLADAS 298, 310
 Miscellanea Historiae Pontificiae 320
 Mistinis Kristaus Kūnas 331, 335, 337
 MIŠKINIS P. (Janušio F. slapyvardis)
 149; žr. JANUŠIS F.
 MOHAN ROBERT P. 61, 141
 MOJUS R. 301
 MOLNAR THOMAS 27, 141
 MONKEVIČIUS A. 193
 MORE THOMAS, Šv. 190
 MORKŪNO spaustuvė 306, 323
Moteris 298, 300, 302, 318
 MOZĖ 150
 Mozūrai 273
 MUMFORD LEWIS 14, 60, 75, 92,
 94, 138, 141
 München 84, 141, 160
 MÜNSTER CLEMENS 68, 97, 141
 MURAITIS MYKOLAS 298, 300, 316,
 318
Mūsų Lietuva 304-305
Mūsų Pastogė 311, 318
Muzikos Žinios 311-316
Muzikos Žinių leidykla 311-316
 NALKOWSKI WACLAW 154
 NAPOLEONO epopėja 152
 NARBUTAS TITAS, Kun. dr. 298, 316,
 321-322
 National Council of Catholic Men 310
 National Health Service Act 220
Naujienes 181, 319
 Naujoji Zelandija 212, 244
 NAUJOKAITIS P. 301
 NAUJOKAS J. 192
 NAVICKAS JUOZAS L., Dr. 318
N. E. Journal of Medicine 263
 Nekaltai Pradėtosios Švenč. Mergelės
 Marijos Ordino ženklas 272-bis
 Nekaltai Pradėtosios Švenč. Mergelės
 Marijos seserų kongregacija 302,
 327-328
 Nekalto Prasidėjimo Arkibrolija 268-
 269, 288, 290
 Nekalto Prasidėjimo Brolija (pro-
 voslavų įsteigta Polocke) 288

- Nekalto Prasidėjimo Ordinas (Militia Christiana in honorem Virginiae Conceptionis) VII, 265, 267, 269-271, 273-274, 278-280, 282, 283, 287, 293, 296
- Nepriklausoma Lietuva* 300, 301, 315, 327
- Nevers kunigaikštija 267, 269, 272, 292-293
- Newark, N. J. 176
- New Haven, Conn. 15, 108, 141
- New York, N. Y. 3-4, 8, 10-11, 13-18, 22, 25, 27, 32, 36-37, 43, 45, 47, 52-55, 57, 59-60, 66, 69, 71-72, 75, 81-82, 84, 90-92, 97, 101, 106-107, 123, 126, 129, 133, 137, 140-142, 152, 162, 192, 231, 232, 262-263, 303, 306, 309, 314, 324
- NEWTONAS Is. 4, 52
- Nida Press* 300, 306, 308
- NIEBUHR REINHOLD 9
- NIESIECKI K. 280
- NIETZSCHE Fr. 171, 175, 179, 196
- NIXON RICHARD M. 47
- NORVAIŠIENĖ F., Dr. 318
- Notre Dame, Ind. 142
- NOWAKOWSKI FRANCISZEK 280, 285
- Olandija 297, 307-308
- Old-Age Benefits 232
- Old-Age Survivors Disability (OA-SDI) 232, 233, 241
- ONA, Šv. 290
- ONA Austrė 267
- ONA KOTRYNA (karaliaus Vladislovo sesuo) 287
- ONG WALTER J., Kun. S. J. 66-67, 141
- Opolės kunigaikštystė 282
- OPOLINSKIS 272
- ORTEGA Y GASSET JOSE, 9, 15, 18, 54-57, 63, 77, 80, 82, 96, 98, 100-101, 105, 111, 141
- OSMOLSKIS P. 317
- OSSOLINSKIS JURGIS 270-273, 278, 280, 282-283, 285-286
- Ossolinskių biblioteka Lvove 283, 295
- OSTRORÓG Jan 285
- Otomanų galybė 273
- Oxford 140, 262
- PACEVIČIUS B., Kun. 315
- Paduva 278
- PAGE EARLE 246, 263
- PAKALNIŠKIS J., Kun. 323
- Pallottiner Druckerei 308
- Panevėžys 256, 326
- PAPLĖNAS J. 263
- Paryžius 84, 152, 282, 301, 331
- Pasaulinė Sveikatos Organizacija (W. H. O.) 209
- Pasaulinis karas, primasis 351
- PASCAL BLAISE 4-5
- PATALAVIČIUS KAZYS, Kun., S. D. B. 307
- PATAŠIUS JONAS, Kun. dr. 313
- Paterson, N. J. 321
- PAULAUSKAS V., Kan. 328
- Paulist (Fathers) Press 309
- PAULIUS, Apaštalas 337, 339-340, 344-345, 348
- PAULIUS III, Pop. 266
- PAULIUS V, Pop. 267
- PAULIUS VI, Pop. 347
- Pax Romana 325
- PEČKAUSKAITĖ MARIJA (Šatrijos Raganą) 167
- Pėdsekis* 306
- PEGIS A. C. 32, 140
- PETRAS, Šv. 294
- PETRUS POSNANIENSIS 291
- Pfullingen 57
- Philadelphia, Pa. 163, 213, 262
- PIASECKIS POVILAS, Vysk. 281
- PICASSO, PABLO RUIZ Y 84
- PIJUS II, Pop. 266
- PIJUS VI, Pop. 343
- PIJUS VII, Pop. 343
- PIJUS IX, Pop. 164, 342-343
- PIJUS XI, Pop. 331
- PIJUS XII, Pop. 318, 343
- PIKTURNA V., Kun. 323
- PIKŪNAS JUSTINAS, Dr. 301

- PILIPAUSKAS JONAS 310, 321
Pilypiečiams laišk. 337
Pirmyn 172-176, 178-180
 PITAGORAS 52
 Pittsburgh, Pa. 191-193, 315
 PLANCK MAX KARL E. L. 54
 PLATONAS 3, 52
 POCIŪNĖLIS B. 327
 Polockas 288
 Polonia (Lenkija) 290-296; žr. Lenkija
 Pontificia Academia Mariana Internationalis 301
 Pontificia Università Gregoriana 320
 PORRIT ARTHUR 229
 Poznanė 288
Pradžios knyga 337
 Praga 147
 Pranciškonai (O. F. M.) 267, 268, 288, 296, 326
 Pranciškonų spaustuvė 302, 303, 305, 318, 324
 PRANCIŠKUS, Šv. 265, 274
 Prancūzija 4, 6, 32, 187, 192, 212, 214, 217, 226, 281-282, 331, 338, 344, 348
 PRIESTLEY J. 7
 Princeton, N. J. 39, 141-142
 Prisikėlimo parapija (Toronte) 321
 PRONSKUS JUOZAS 319
 PROSPERUS A GALBIATO 291
 PROUDHON PIERRE JOSEPH 1
 PRUNSKIS JUOZAS, Kun. dr. 298, 302, 304, 310
 Prūsai 273, 286
 PRZYBROWSKI, Kun., S. J. 273
Psalmės 345
 PTOLOMEJUS CL. 52
 PUECH HENRY CHARLES 199
 Putnam, Conn. 300, 302, 305, 308-310, 313, 316, 320, 322-323, 325, 327-328

Quanta cura, encikl. 342
 Quintana 303
Quod apostolici muneris, encikl. 342
 RABIKAUSKAS PAULIUS, Kun. prof., S. J. 319
 Raciboro kunigaikštystė 282
 Racine, Wisc., 322
 RACZYNSKI E. 272, 283, 285
 RAČKAUSKAS KAROLIS 165-166
 RADVILAI kalvinistai 270
 RADVILAS (RADZIVILL) ALBERTAS, Kard. 272, 278, 281, 283-285, 288, 294, 296
 RADVILAS ALEKSANDRAS LIUDVIKAS 283
 RADVILAS KRISTUPAS II 284-285, 296
 RAILA BRONYS 301
 Railroad Retirement aktas 237
 Railroad Retirement Board 237
 Railroad Unemployment aktas 237
 Rayner Lithographing Company 306
 RAMOJUS VLADAS 298, 304
 RAMONAS Z. 319
 RAMSEY, arkiv. 347
 RATNER H., Prof. 244
 RAUDELIS K., Kun., S. J. 323
 READ HERBERT 78-79, 80, 83-84, 141
 Regensburg 282
 Reino-Pfalco kunigaikštystė 281
 REKLAITIS POVILAS, Dr. 317
Rerum novarum, encikl. 342
Revista Cattolica 324
 RHOTI URSIO 268
 RICCIOTTI GIUSEPPE, Kun. 299
 RICHARDSON J. HENRY 263
 RIESMAN DAVID 107-108, 142
 RIMTENIS A. 304
 Rio de Janeiro 304
 ROBSON WILLIAM A. 262-263
 Royal Commission on Doctors and Dentists Remuneration 222
 Roma 4, 95, 138, 267, 268, 270-271, 273, 278, 281, 286, 289, 293-294, 298-301, 307, 314, 318-319, 323, 325, 328, 331, 350
Romėnams 297, 339, 341
 Romos imperija 138, 210
 Romos technika 52
 Romos valstybė 50

- Romuvos* spaustuvė 307
 RONCALLI ANGELO GIUSEPPE, žr. JONAS XXIII
 ROOSEWELT FRANKLIN DELANO 47, 232, 242
 RÖPKE WILHELM 67, 101, 107-108, 142
 ROSENBERG BERNARD 110, 116, 142
 ROSSITER CLINTON 27, 45-46, 48, 120, 142
 ROUSSEAU JEAN JACQUES 4
 ROVER DOMINIC, Kun. 310
 RUBINOW I. M., Dr. 231
 Rudamina 194
 RUDAMINA ANDRIUS, S. J. 190
 RUDAWSKI JAN W., Kan. 273
 RUGGIERO De, GUIDO 33, 35, 119, 142
 RUITENBEEK H. M. 58, 142
 RUYE KLEMENTINA 161
 Rūpintojėlis (Maldaknygė) 304
 Rusija 178, 183, 193, 225, 273 ; žr. Sovietų Rusija
 RUSSEL BERTRAND 123
 RUŽANIEC-RUŽANCOVAS ALEKSANDRAS VII, 297-328

 Sacra Congregazione Concistoriale 307
 SADOWSKI H. 277, 295
 SADŪNAITĖ-SEALEY DANGUOLĖ 308
 Saleziečių spaustuvė 314-315, 324-325
 SAMPSON R. V. 142
 Sandomierius 270, 283
 SANTAYANA GEORGE 35
 SANTVARAS STASYS 319
 SAPIEGA JONAS FRIDRIKAS 273, 274, 277, 280
 SAPIEGA KAZIMIERAS LEONAS 283
 SASNAUSKAS ČESLOVAS 314
 SAVASIS J., Dr. 328
 Savoja 266
 SCHAFER HELEN B. 239, 263
 SCHMIDT-GRABNER mokykla 149
 SCHÖLLGER WERNER, Prof. 219
 SCHÖNHOF GEORGE, Kun., S. J. 287
 SCHOTTLAND CHARLES I. 262
 SCHRÖDINGER ERWIN 15, 54
 Schwabenverlag A. G. 303
Schweizerische Zeitschrift für Socialversicherung 263
 Scranton, Pa. 185, 187, 192-193
 SHAKESPEARE WILLIAM 4, 23
 SHAPIRO J. SELVYN 39, 142
 SHOW CL. 72
 SEALEY RAFAEL, Prof. 307-308
 Seattle, Wash. 40, 142
 Seinų kunigų seminarija 194
Sėja 301
 SENEKA (Seneca) LUCIUS A. 3
 SENKUS KAZIMIERAS, Kun. 314-315
 SERAPINAS J. 188-189
 Sibiras 298, 306-307, 309, 337
 Sibiro tremtinių mergaičių maldaknygė 306-310
 Sieveras 273
 SIKSTAS V, Pop. 267, 290
 Silezija 281
 Silvertown, Londone 181
 SIMMONS LEO W. 262
 Skandinavija 212, 254
 Skandinavų liūtai 271
 SKARDŽIUS Pr., Prof. 304
Skautų Aidas 301
 Skubios Pagalbos ir Atstatymo aktas 232
 SKVIRECKAS JUOZAPAS J., Arkiv. 298
 S. MARIA Maior bazilika Romoje 292-293
 SMIT GABRIEL 307
 SMITH DEAN 142
 Smuiliškės km. 153
 Socialinės Apsaugos Departamentas (Lietuvoje) 255
 Social Security 232-235, 237-238, 241-243, 262
 Social Service 262
 SOKOLSKI J. 47
 SOKRATAS 52
 SONDA J. 261
 Sorbona 199, 332
 SOROKINAS PITIRIM 9, 16, 55, 76, 123, 134, 142

Sovietų Rusija 127, 146, 261; žr.
 Rusija
 SPENCER HERBERT 7, 16, 159
 SPENGLER OSWALD 8-9, 130
 SPINOZA BARUCH 4
 STAFFORD CRIPPS 225
 Stamford, Conn. 140
 STANISLOVAS, Šv. 274
 St. Catharines, Ont. 327
 STEVENSON ADLAI E. 47
 Stock Exchange bendrovė 231
 STRAZDELIS ANTANAS, Kun. 315
 Stuttgart 18, 219, 262, 303, 317
 SUBOTIN 288
 SUHARD EMANUEL 142
*Sūkury*s 309
 SUŠINSKAS ALFA, Kun. 325
Sveikata ir Darbas 260
 Sveikatos Draudimo Institutas (Amerikoje) 240
Svieta Ateitis 196
 SVIRNELIS JONAS, Kun., S. D. B. 324
 SVOTELIS Pr. 175

Šakiai 153
 Šakių apskr. 305
Šaltinis 299, 301, 306
 ŠATRIJOS RAGANA (Pečkauskaitės Marijos slapyvardis) 167; žr. PEČKAUSKAITĖ MARIJA
 ŠAUKLYS VIKTORAS VINCAS 317
 Šeimos Išlaikymo aktas (Family Allowances act) 230
 ŠERNAS (Adomaičio Juozo slapyvardis) 154-156, 202
 ŠEŠTOKAS KONSTANTINAS (Margerio Al. slapyvardis) 151-152, 200; žr. MARGERIS AL.
 Šiauliai 255-256, 260
 Šiaulių ligonių kasa 261
 ŠILINIS K. 298, 301, 320
 Šiluva 300, 312-314, 316, 319
 Šiluvinis jaunimo sąjūdis 325
 ŠIMKUS ALGIS 315
 ŠIMOLIŪNAS SAULIUS 319
 ŠIMUTIS LEONARDAS 298, 324

ŠIRKA VACLOVAS, Kun. dr. 323
 ŠIRVYDAS JUOZAS O. 152-153, 170
 176-178, 182
 ŠIRVYDAS VYTAUTAS 170, 176-178, 182, 184
 Škotija 220, 223
 ŠLIŪPAS JONAS, Dr. 145, 152, 170-172
 176-178, 187-188, 190, 192-194, 201-202, 206
 ŠMULKŠTYS L., Advok. 261
 Švedija (Suecia) 214, 267, 269-270, 280-282, 291-291
 Šveicarija 152, 167, 251-253, 263-264
 Šv. Angelo pilis 271
 Šv. Antano gimnazija (Kennebunk Port, Maine) 314
 Šv. Antano gimnazijos choras (Kennebunk Port) 314
 Šv. Antano lietuvių parapija (Bridgeville, Pa.) 321
 Šv. Antano lietuvių parapija (Cicero, Ill.) 321
 Šv. Antano vienuolynas (Kennebunk Port, Maine) 326
 Šv. Jono Jeruzalėje (Maltos) Ordinas 266
 Šv. Kazimiero koplyčia (Adelaidėje) 306
 Šv. Kazimiero lietuvių bažnyčia (Racine, Wisc.) 322
 Šv. Kazimiero lietuvių parapija (Los Angeles, Calif.) 320
 Šv. Kazimiero lietuvių parapija (Patterson, N. Y.) 321
 Šv. Kazimiero Pranciškonų Kustodija 326
 Šv. Kazimiero Seserys (vienuolės) 311
 Šv. Kryžiaus lietuvių parapija (Dayton, Ohio) 321
 Šv. Lozorius Ordinas 266
 Šv. Marijos Betlemiečių Ordinas 266
 Šv. Marijos iš Montezos Ordinas 266
 Šv. Pranciškaus lietuvių parapija (East Chicago, Ill.) 322
 Šv. Pranciškaus lietuvių parapija (Lawrence, Mass.) 322

- Šv. Pranciškaus Trečiasis Ordinas 326-327
- Šv. Pranciškaus Varpelis 302-303, 306-307, 311, 319, 321, 327
- Šv. Raštas 148-150, 342, 344-345
- Šv. Sostas 266, 268, 277, 319; žr. Apaštalų Sostas
- Šv. Zitos Draugija 260
- TAČILIAUSKIENĖ O. 299
- TAFT ROBERT A. 47
- Taichung 309; žr. Formoza
- Taikomoji Komisija (Lietuvoje) 259
- Taikos Komisija (Vokietijoje) 218
- Taivan 297, 309; žr. Formoza
- TALALAS J. 157
- TALES 158
- TAL HANG, Kun. 310
- Tampa, Fla. 261
- TAMULAITIS STASYS 311
- TAMULYNAS JONAS 191, 194, 200
- Tarptautinė Darbo Konferencija 213
- Taunus (Vokietijoje) 308
- Tauragė 256
- Tautinė Sveikatos Tarnyba (Australijoje) 245-246 248-250
- Tautinė Sveikatos Tarnyba (D. Britanijoje) 214, 220-223, 225, 229, 243
- Tautinis Draudimo Aktas (National Insurance act) 230
- Tautinis Pagalbos aktas (National Assistance act) 230
- Tautos Namai 176, 179
- Tautų Sąjunga 261
- TEGGART FR. J. 3, 5, 142
- TEILHARD DE CHARDEN PIERRE, Kun., S. J. 66
- Telšiai 256
- Templininkai (Ordo Templi) 266
- TENNYSON ALFRED 7
- TEODOZIJUS 210
- Teutonų Ordinas 266
- Tėviškėlės leidykla 316
- Tėviškės Aidai 298, 300-302, 306-308, 310-311, 318, 325
- Tėviškės Žiburiai 298, 301-304, 307, 309-311, 315-316, 319-320, 327-328
- The Catholic Ladies Movement 206
- THEINER AUG. 292-294
- The Lancet 225, 263
- The Marian 308
- The Missionary Society of St. Paul the Apostle in the State of New York 309
- The Social Service Review 262
- The Wall Street Journal High 223
- The Women's Rights Movement 206
- THIELDING FR. 262
- THOMSON GEORGE 142
- THRUENSEN R. 81
- TIEN THOM, Kard. 310
- TILICH P. J. 20, 58, 71
- TILVYTIS J., Kun., M. I. C. 311
- Tilžė 155, 181-182
- Time Press 321
- Timotiejui laiškas, antrasis, 344
- TIN J. 298
- TIŠKEVIČIUS JURGIS, Vysk. 288
- Titui laiškas 344
- Tylos Bažnyčia 147; žr. Bažnyčia
- TYRUOLIS A. (Šešplaukio Alfonso slapyvardis) 318
- TOYNBEE ARNOLD 9, 65, 75, 128, 133-134, 139, 142, 209
- TOMAS AKVINIETIS, Šv. 346
- Tongerloo (Olandija) 308
- Torino 324
- Toronto, Ont. 263, 301, 303, 305, 321-322
- Toronto Lietuvių R. Katalikų Prisiėlimo parapija 322
- TOWSEND FR. E., Dr. 231
- Tracia 293
- Trečiojo Ordino Šv. Kazimiero provincija 326-327
- TREIGYS S. 304
- TRIČIUS JONAS 304
- TRIMAKAS ANTANAS, jr. 328
- TRIMAKAS KĘSTUTIS A., Kun., S. J. 307, 309
- TRUMAN HARRY S. 47, 241

- Tucholsko vaivadija 286
 TURGOT A. ROBERT 5
 Turkija 270
 Turtle, Pa. 193
- Ukmergė 256
 United Provident Association 223
 URBAITIS PETRAS M., Kun., S. D. B. 324
 URBONAS VIII, Pop. 268, 269, 271, 273, 278, 290-293, 296
 URBONAS IGNAS, Kun., dr. 310-311
 URSIUS RHOTUS JO. 290
 U. S. Employment Service 235
 Utrecht 308
- VAIŠNYS JUOZAS, Kun., S. J. 300, 302, 304
 VAIŠNORA JUOZAPAS, Kun. dr., M. I. C. VII, 265-296, 300, 317, 322
 VAITIEKUS, Šv. 274
 VAITKUS MYKOLAS, Kan. 302
 Vakarų kultūra 95, 124
 VALAITIS VYTAUTAS 328
 VALANČIUS MOTIEJUS, Vysk. 336-337
 VALASKAS 196
 Valencija 266
 VALENTINE ALAN 142
 VALIUS TELESFORAS 301, 304
 VALIUŠKA A., Kun. 301
 VALIŪNAS J. K., Dr. 306
 VALKŪNAS LEONAS, Pulk. leit. 299
 VALKŪNIENĖ A. 299
Varpas 145, 153, 185
 Varšuva 153, 285-287, 290-291; žr. Warszawa
 Vatikanas 305-306; žr. Apaštalių Sostas, Šv. Sostas
 Vatikano Archyvas 292-294
 Vatikano Biblioteka 291
 Vatikano Visuotinis Susirinkimas, antrasis 332, 338, 342, 347
 VAZA ALBERTAS, Kard. 278, 293, 295
 VECKENSTEDT EDM. 150
- VĖLAIKIS J. 302
 Vestfalijos taika 214
 Veteranų Administracija 236
 Viduriniai Rytai 211
 Viena 54, 140, 193, 199, 271-272, 282, 286
Vienybė 178, 195, 327
 VIERECK PETER 43, 47, 142
 VILKAITIS JONAS 261
 Vilkaviškis 256
 Vilniaus Akademija 202
 Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjunga 317
 Vilniaus Seimas 167
 Vilniaus universitetas 202
 Vilnius 179, 181, 183, 192, 255, 284-285, 288, 309, 319
Visuomenė 179
 VYGANTAS VYTAUTAS, Dr. 325
 Vyriausiasis Konstitucinis Teismas 215
Vyriausybės Žinios 256, 263
 Vyriausioji Socialinio Draudimo Valdība (Lietuvoje) 256, 259
 Vytauto Didžiojo Universiteto Akademinė ligonių kasa 260
 VYTĖ NEMUNĖLIS (Brazdžionio B. slapyvardis) 311, 325; žr. BRAZDŽIONIS B.
Vytis 298
 VLADISLOVAS IV VAZA, Lietuvos-Lenkijos karalius 267, 269-270, 272-273, 277-278, 280-282, 287-288, 293-296,
 VLAMINGS GIJS 308
 Vokietija 7, 187, 212-216, 219-220, 260, 262, 264, 282, 297, 303, 308, 314, 317
 Vokietijos socialinis draudimas 218
 VOLTAIRE FRANÇOIS MARIE A. 34
- Wales (Anglijoje) 220, 223, 228
 WALL 322
 Wallstreet (U. S. A.) 232
 WARD BARBARA 142, 159
 Warszawa 280, 294-295; žr. Varšuva

- Washington, D. C. 61, 141, 213, 233,
 263, 310, 312, 314
 Waterbury, Conn. 193
 WEBER M. 25
 WEISMANN AUGUST 158
 WEIZSÄCKER KARL FR. 54
 Welfare State idėja Anglijoje 244
 Westminster 171, 175, 179, 308
 WETTER GUSTAV A., Kun., S. J. 193
 WĘŻYK JAN, Arkiv. 285
 WHIT DAVID M. 110, 116, 142
 WHITHE R. J. 142
 WHITEHEAD ALFRED N. 4, 52, 90, 142
 WHITNEY R. 232.
 Wilkes-Barre, Pa. 315
 WILSON FRANCIS G. 40, 47, 142
 WINTON R. R. 263
 Woodhaven, N. Y. 307
 WORK JOHN M. 157-158
 Workmen's Compensation Insurance
 250
 WORSNOP R. L. 228
 Zakon ob Obezpečeniji rabočich na
 slučaj bolesti 255
 ZALĘSKI St. 287
 ZAMOISKI 281
 Zgoda 195
 ZIGMANTAS AUGUSTAS 267
 ZIGMANTAS VAZA, Lietuvos-Lenkijos
 karalius 267-269, 272-273, 288,
 290-292, 295
 ZITA, Šv. 260
 Zürich 67, 142 263
 Žemaičiai 273
 Ženeva 181, 261
 Žiburio bendrovė 303, 305
 Žiburio spaustuvė 301, 305
 ŽIČKUS POVILAS 319
 ŽILEVIČIUS JUOZAS 314-316
 ŽILYS STASYS, Kun., dr. 323
 Žmogaus Teisių Deklaracija 213
 Žvaigždė 298, 310

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Kaunas 1930	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, I tomas, 542 psl., Kaunas 1933	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, II tomas, 486 psl., Kaunas 1936	Išsemta
Suvažiavimo Darbai, III tomas, 526 psl., Kaunas 1939	Išsemta
J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958	5 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV tomas, XV-321 psl., Roma 1961	6 dol.
Suvažiavimo Darbai, V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	10 dol.
A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965	4 dol.
Metraštis, I tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	6 dol.
Metraštis, II tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	6 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI tomas, baigiamas spausdinti	

Užsakymus siųsti šituo adresu :

REV. RAPOLAS KRASAUSKAS

Via Antonello da Messina 36, int. 3

ROMA 10
ITALIJA